

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

ЧИЛДИ

V

ДУШАНБЕ
«ЭҶОД»
2009

ББК 84 тоҷик 7-4
С-75

**Муаллиф аз саҳмгузори чопи «Куллиёт»
Абдухалил ва Комрон сипосгузор аст.**

Мухаррир:
Салими Зарафшонфар

Сорбон. Куллиёт. Ҷилди V. — Душанбе: «Эҷод», 2009.
- 288 с.

ISBN 978-99947-39-83-7

© Сорбон, 2009.

POMAH

ЗАРАФШОН

НИЁЗ – КОНЧӢ

КИТОБИ ЯКУМ

ЧАРАЁН

Ормон ба қулла расид – ба тори ағбаи Анзоб, ки мисли кӯ-
чаи шамолгузар буд. Баробари ба майдончаи сохта ва на чандон
кушоди он баромадан боди серуне ба сару рӯ мезанад, ки кас
шишаҳои дари мошинро пӯшидан мецоҳад. Аммо барои ӯ ин чиз
аҳамияте пайдо накард ва ё худӣ ӯ ба ин чиз аҳамияте надод:
ҳатто ба хонаҳои сафеди паҳлӯи чап ва мошинхонаҳои¹ болои
роҳ, пояю симҳои обуҳавосанҷӣ, қуллаҳои паси сар, гиёҳҳои саб-
зу ботароват, яҳоҳо ва ағбаи Анзоб эътиборе надод. Вале дар
майдончаи сари ағба санҷидани тормузро фаромӯш накард... Ӯ
ёд надорад, ки ягон бор ин зайл ағбаро – фарози пурпечубро
душвор баромада бошад; гӯё мошин не, худӣ ӯ зӯр зада баромад;
гази мошинро паҳш накарда, дилашро фишор дода, тамоми рағу
пайро таранг карда баромад; осонакак не, балки тамоми рағу
пайро мисли торҳои симтаноб ба ҳам печида, се-чаҳор мошини
рӯи роҳ аз қор баромадаро пай ҳам пайваста, кашола карда, то
сари яғба баровард. Ҳамон қадар бораш гарон буд, ки ҳавои се-
рун ҳам натавонист нафаси гашта ва дар сари сина гирехзадаро
берун кунад. Бисёр меҳост, ки осуда бошад, лекин барояш муяссар
намешуд. Хотирашро чамъ карда наметавонист. Он тараф нишеб.
Агар сахле газро зиёдтар паҳш кунад, мошин мисли қутгии сабук
он сӯ мегелад. Бо вучуди ин қадар парешонӣ Ормон ҳамин чизро
ба ҳисоб мегирад; ба чои газ помонаки тормузро паҳш мекунад.
Ҳоло дар роҳи нишеби Шодмондара ба монанди фарози пурпечи
тайкарда чӣ қадар мошинҳои пурбори қонашон то гулӯ омада
гамбускуръат ҳазида, чунбида мебароянд – мошинҳои тахтакаш,
хишту сементкаш, коҳу бедакаш. Дар ин тамузи тобистон чӣ қадар
мошинҳои обҷӯшидаи термостаташон аз қор баромада ва мото-
рашон осебдида, қарҳояшон қафида, тасмаашон қанда дар лаби
яҳоҳо бозмондаанд... Не, андешаи ӯ дар ин ҳусус не; дар бораи
ба нишеби сабук гелидан ва боз дар ин қониби ағба ҳамин зайл
мошинҳои пуразобро дидан нест; аз дигар ҳусус, ки дербоз тарс
дошт. Тарси ӯ аз марғи падараш – футур рафтани беҳу бунёди дав-
латаш... Ӯ бо ҳамон суръате, ки фарозро боло шуда буд, нишебро
мехамид. Аз миёни яҳо, барфобаҳо, аз рӯи лойҳо. Баъд аз миёни
тармаи баланде, ки бурида, мошингузар сохтаанд. Ва то гузаштан

---

1. Гараж

мӯи сари кас точи худхуд барин боло мешавад. Не, андешаи ӯ дар ин хусус ҳам нест. Ҳатто вақти ин барфкӯчаро гузаштан мижааш ҳам намехӯрад, зеро аз ин хусус андеша надорад...

...Ханӯз ҳам занги телефон дар гӯши ӯ садо медиҳад, ҳоло ҳам аз шунидани хабари «нохуш» дасту пояш меларзад, ҳоло ҳам забонаш гирифта. Хуб, ки чашмаш мебинад ва хуш дорад. Падар ва лаҳзаҳои рӯзгори ӯро пеши назар меорад; махсусан лаҳзаҳои охири умри ӯро: парешон, пароканда; он чизе ки дидааст. Шунидаҳояшро баъдтар вақте ки аз овони кӯдакӣ, ҷавонӣ ва ҷавонмардию мардиаш ёд мекунад, ҳамаашро мегӯяд; хеле баъдтар – шояд баъди ду ё се сол гӯяд...

...Ин дафъа пирамард ӯро дар лаби оби равон, сояи сада, парчи пул ва ё даҳанаи тангкӯча пешвоз намегирад, «омадӣ?» гуфта намеурсад, сару рӯяшро дастмол карда, сари луч ё токидори ӯро хабар намегирад, саволҳои беохир намедиҳад. Афсона намегӯяд...

Ҳамааш тамом... Ҳазор фарёд занад ҳам гӯши гарони ӯ намешунавад. Чашми нобиноӣ ӯ, ки ғамаш писарро пир кардааст, дигар сӯи садои дар косахонаи сараш аксёфта дурудароз дӯхта намешавад. Ҳол он ки орзуи деринаи пирамард на танҳо назар кардан, балки дидани дидори писар буд: як бор чашмаш барқ зада, равшан гардаду дидори гумгаштаи писарро бинад, сонӣ мурад – беормон; варна пурармонтарин инсони рӯи замин ба хок меравад. Як бор бинад, боз кӯр шавад; фақат бинад, ки писари ҷавонпираш то чӣ андоза сафедмӯй шудааст. Ҳо, мӯйсафед не, сафедмӯй... Ӯ ин ҳолати писарро надидааст, балки аз «Келинчак» шунидаст: ҳамин ки ӯ бо Келинчак танҳо монд, аҳвол ва рангу рӯй, харобиву фарбеҳӣ, лаби хандону чашми гирибони писарро мепурсад; зеро писари дилоб ва аз хурдӣ дар ғарибҳои гарди донишкадаву донишгоҳ хӯрда, нимсеру нимгурусна умр ба сар бурда, дар миёни саҳифаҳо мӯйи сар резонда ва дар осеби адаб мӯй рангкарда овоз баланд намекунад, то малоли хотири падар нагардад: зеро саҳт гуфтан лозим меояд мисли худи ӯ; худаш ки намешунавад, пиндорад ҳама каранд...

Мепурсад аз Келинчак ва ӯ мегӯяд, мефаҳмонад ва ҳатто тасвир мекунад. Аммо дар ҳаёли падар ягон гуфтаи Келинчак намеистад. Зеро ӯ писарро зайле тасаввур мекунад, ки дида буд – понздаҳ сол пеш дида буд: бардам, сурхрӯй, фатиламӯй. Агар касе гӯяд, ки Ормон пир шудааст, ӯ бовар намекунад. «Чӣ хел?.. Ман ҳоло ҳам кӯҳро занам, талқон мешаваду ӯ пир мешудааст?..»

Шояд ҳар бор сари ӯро дастмол карданаш аз ин рӯ бошад; ба андешаи ӯ нӯги ангуштонаш ранги сиёҳ доранд, мӯи ӯро ҷавон гардонанд... Диданӣ шуда, панча занад... Нӯги ангуштонаш чизе доранд, ки зоҳиру ботини писарро чун рентген нишон диҳанд. Вале Ормон донад, ки ранги мӯяш аз ранги мӯи сари падар кам

фарк кунад; фарк дар тораҳои мӯйи лабу абруёш, ки ҳоло сафедӣ наафтадааст...

Мошин миёни тармаи буридаи Шодмондараро убуру мекунад, ки мисли кӯҳи бурида аст. Ва хидмате, ки ҳар сол барои ин роҳ, сарф мешавад, аз синаи кӯҳи Анзоб нақб қандан мумкин буд. Овозааш ҳаст, нақшааш ҳаст, аммо амалаш тӯл мекашад. Ҳамин чизро пирамард ҳам шунидааст, ки ҳар бори бо ин роҳ сафар кардани Ормон мепурсад, ки қай нақб мекананд? Дар Шодмондара тарма ҳаст ё не? Кам аст ё бисёр? Ва ҳамин ки ба саволҳои ҷавоб гирифт, хулосаҳо мекӯшид. Дар чиллаи тобистон тарма монда бошад, пирамард хурсанд мешавад, дар лабонаш табассум меамад: «Ҳа-а нағз!» мегӯяд ва баъди андешаҳо ба маънии афсӯс сар мечунбонад, ки ҳосил хуб мешаваду саришта қарда наметавонанд, зеро борандагӣ тезтар сар мешавад. Гӯё ҳамон тармаи монда сапедаи намигарӣҳои оянда. Пирамард мунтазир мешавад, ки қай сарони қолхоз Ормонро дидани меоянду ба онҳо мегӯяд, ки ҳосилро зудтар ғунҷин қунанд. Вале Ормон ин дафъа ба ин чиз аҳамият надода гузашт. Ҷ пай бурд, ки барф баланд, аммо эътибор надод; медонист, ки пирамард дигар аз ӯ зиёду кам будани тармаи Шодмондараро наепурсад:

«Як сатил тарма наовардӣ, ки роҳати қон¹ қунем» намегӯяд...

Мунтазири сарони қолхоз намешавад... Ормон ба гашти мошин эътибор меод, ки қаро ин қадар суст мегардад; монанди аспирамузфаҳм мегардад...

...Ба назар Зарафшон аз ҳамин қо ибтидо мегирад – моя ва сапедаи Зарафшон гӯё ҳамин тарма аст; тармаи Шодмондара. Аммо Ормон меоднад, ки сарчашмаи Зарафшон қашмаҳои дарёи Фон, қаввориҳои зерии қиряхи сарғаҳи Масқоҳ ва сояруҳои қӯҳҳои баланд аст... Оби Шодмондара низ аз болотар сар мешавад ва тармаро сӯроҳ қарда ба қаст мерезад, бо қашмаи сою сойқоҳи дигар ёр шуда, сап-сафед қард қарда, широсо қорӣ мегардад ва чун ба қамвориҳои назди қойқонаи «Шаббода» расид, қанги самовӣ мегирад ва монанди само софу беғубор мегардад: ҳо, Зарафшон аз софӣҳо, аз қоқоҳи, аз неқоҳи, аз ҳушиқо ибтидо мегардад; сонӣ рӯдҳои Яғноб, Фон, Исқандарқӯл, Масқоҳ, Қӯҳақ, Шинғаку Муғ ва қандин шохобҳои дигар ба қам рехтаю омехта, қараён қарда, Зарафшони азимро ба миён меоранд, ки то Панқакати таъриқӣ, то Самарқанди қандманд ва то Бухорои шариф меравад. Монанди Рӯдақии бузург то ба Бухоро меравад, мисли Туғрал мешӯраду мекӯрушад ва Айнивор ба қитғаҳо равон мебахшад. Ин рӯди

---

1. Барфи сақтро тарошида, бар он ширинӣ ё мураббо рехта, ҳӯранд.

чонбахш на танҳо дар таркибаш зар дорад, балки ба шарофати он дар ин водӣ аз хок зар мерӯяд...

...Мошин оҳиста мегардад, харчанд ки ӯ зуд расидан хоҳад. Ба назари Ормон шишаи фароҳи пеши мошин ба оинаи ҷаҳоннамо бадал шуд ва падарашро нишон дод, ки аз рӯи одат, мунтазири ӯ лаби ҷӯй нишаста, пойҳояшро ба об тар карда, аз тафсои тобистон худро эҳтиёт мекунад. Гоҳ-гоҳ ҷониби офтоб менигарад, ки сиёҳие, сояе аз пеши назараш гузарад, то пурсад: дар роҳ мошинае ҳаст ё не?.. Ба назари Ормон падараш мисли ҳамеша тоза, озода ва сафедчома – куртаю эзору яктаҳ ва дастораш низ сафед. Ҳамин тарзи озодагии падар ба писар писанд аст... Якбора пирамард аз назари ӯ дур шуд ва Ормон мошинро тормуз дод, вагарна ба ҷарӣ мерафт. Ҳамин чо ҳам падар ба ӯ ёвар шуд, ки эмин монад. Агар аз назари ӯ дур намешуд, эҳтимол баъди чанд вақт мошини мурдаи ӯро аз қаъри рӯд меёфтанд. Ӯ аз қисмати падар ахлу аёлашро хабар накарда, танҳо баромад, аз дер баргаштани ӯ касе парешон намешавад. «Падарро хабар гирифта меоям» гуфт ӯ гӯё ба ҳавлии ҳамсоя мерафта бошад, «Ҳа, боз нотоб шуданд» ба завҷааш ҷавоб дод ӯ ва мошинро дар гиронда ба роҳ баромад. «Ана акнун рафту ягон бало шавад, мурдаатро аз кадом зов мекобанд?»... Баъд ба ҳаёлаш фарзандонаш расиданд, ки ҳар бори аз ин чо гузаштан ба ҷойҳо, ба кӯҳҳо ном мегузошганд: «Кӯҳи Атлас», «Чилдухтарон», «Шахи Лайс» ва дар назди кӯҳи «Чилдухтарон» аз падар хоҳиш мекарданд, ки мошинро боздорад, то онҳо шумуранд, ки ҳайкалчаҳои ягон ҷояшон ба ягон узви инсон монанд чанд тананд. «Зиёд! Аз чилто зиёд!» садо мебароварданд онҳо. Сонӣ аз падарашон хоҳиш мекарданд, ки афсонаи «Чилдухтарон»-ро гӯяд... Онҳо ин афсонаро борҳо шунида буданд. Медонистанд, ки чихил духтар аз тохти душман огоҳ шуда, ба ин чо фирор кардаанд ва аз худо талабидаанд, ки то ба дасти душманони ғаддор афтидана сангашон гардонад... Ва талаби онҳо мустачоб шудааст... Ин афсонаро борҳо бобояшон гуфтааст, вале онҳо боз зорию тавалло мекарданд, ки падарашон ҳикоят кунад, шояд ӯ дигархелтар гӯяд. Аммо падарашон мегуфт, ки бехтар аз бобояшон касе ин афсонаро гуфта наметавонад, зеро барои ин афсонаро гуфтан он рӯзҳоро аз сар гузаронидан лозим аст... Ва чун онҳо ба деҳа расиданд, аз бобо хоҳиш мекарданд, ки як бори дигар «Чилдухтарон»-ро кисса кунад... Дар ин чо Ормон мот мешуд ва ба кӯдакон худо меод: онҳо тамоми роҳ суруд мехонданд ва чун ба Талоки Марзич расиданд, мепурсиданд, ки падарашон мошинро боздорад, то фаромада бинанд, ки ҷӣ зайл рӯди пуртуғёни Зарафшон то ин чо шӯрида меояду якбора зери замин мешавад. Сабаби инро Ормон хуб медонад ва ба онҳо ҳикоят мекунад, ки як вақтҳо зери ин кӯҳ Марзич ном деҳае будааст ва кӯҳ фуру афтада, ҳама зери кӯҳ бенишон шудаанд, ҳатто Зарафшон ҳам. Зарафшон гӯё ба хотири шаҳидон чашм пӯшида, зери замин

мерафтааст ва аз поён ашк шуда боз чорӣ мегаштааст... Кӯдакон ин қиссаро ҳам ба хотир мегиранд ва боз хоши мекунанд, ки назди туғи Муқаддас¹ мошинро боздорад... Аммо дар ин сафар Ормон мошинро дар ягон ҷо манъ намекунад. Мераваду меравад, ба назараш роҳ кам намешавад. Миёни кӯхҳои баланд, шахҳои азим ва ҷо-ҷо шӯрабаста, сӯхта ва беғиёхро мегузарад ва медонад, ки дар ҳақиқат Тоҷикистон Кӯҳистон аст. Ва бесабаб тоҷикон ин қадар саҳтҷон намешудаанд; дар қор пухта, мисли ин кӯхҳо пӯсташон ранг меовардааст ва беҳуда намегуфтанд, ки ҳар санги ин ҷо қисса дорад... Аз сарғаҳ то пойғаҳ қисса дорад ва аксари ин қиссаҳоро падари пири ӯ медонад. Ҳолиё Ормон пушаймон, ки ҷаро қиссаҳои ӯ, афсонаҳои ӯ, саргузашти ӯ, дидаю шунидаи ӯро навишта нагирифт; дар магнитофон сабт накард. Зеро ӯ чунин умед надошт, ки падараш бановақт ӯро ба ташвиш меандозад ва муроди наберагонашро надида... Боз шишаи пеши мошин ба оинаи ҷаҳоннамо бадал шуда, деҳаро рӯ ба рӯ овард ва модараш – модари ҷафокаши ӯро, ки понздаҳ сол боз ин кӯдаки пирро бонӣ мекунад, ба ӯ намуд: модар аз зери каши падар дошта, бардошта, ба по рост қард, қавшҳояшро пӯшонд, асо дод ва «акнун гардед, Ормонҷон наомаданд» гуфт. Пирамард сӯи тангкӯча қадам андохта сухани ӯро тасдиқ қард: «Ҳа-а, наомад». Вале дилаш қарор нагирифта, қадам боздошта пурсид:

— Кампирҷон, аз ягон кас напурсидӣ, ки барои чӣ наомада бошад?

Кампир ӯро тела дод, ки гардад.

— А-а? Одам? Ягон кас?

— Не! Ҳап гардед, ман аз кӣ мепурсам?

— Ҳамин-дия, чашм набошад, ки район рафта, телефон қарда пурсам, – мегӯяд пирамард ва боз қадам меандозад.

— Ана ҳамин дарвоза, кӯча рафтани бошед, аз деворҳо дошта-дошта равед... Дар кӯча шумо чӣ қор мекарда бошед...

— Э, ту чия медонӣ! Мардро худо барои кӯча офаридааст; занро барои хона... Мард дар хона шиштан гирад, занмиҷоз мешавад...

Ормон бисёр сӯхбати онҳоро шунидааст, аксар ба иллату иддао, вале ҳар ду ҳам сари забонӣ мегӯянд, гӯё аз рӯи зарурат: пирамард аз ғаму ғусса мегӯяд, Гулсифат ба ҷон расида, ба танг омада. Барои ҳамин Ормон ҳар вақт як саволро пеши худ такрор мекунад: «Дар дунё боз ба мисли модари ман зане бошад?»

Ҷу донанд, ки барои чӣ ин саволро ин қадар такрор мекунад... Дар дунё занҳои машҳур бисёр: занҳои ҳокима, давлатдор, сарвар, фозила, окила, давраоро, сахнаоро, зебо, қаҳрамони арсаҳои

---

1. Муқаддас Набиева

хунар ва кор... вале мисли модари ӯ кам зане ёфт мешавад, ки ба шавҳар ин қадар хидмат кунад, балки набудагист.

Ва фақат як хидмати шавҳар ҳам не; Ормон ёд надорад, ки аз касе пеш ба чоғаҳ даромада ва аз касе баъд бедор шуда, хеста бошад. Ӯ аз офтоб ҳам зиёд кор мекунад – аз чашм кушода хестан, то чашм пӯшида хобидан чунбучӯл мекунад ва кас ҳайрон мешавад, ки ин қадар қувват дар кучои ин зани резапайкар чой гирифта бошад. Боз серкорию серҳаракатии ӯ вақтҳои ба деҳа омадани Ормон равшантар мегардад: баробари намоён шудани ӯ модар «Очачонатон мурад! Дар омаданатон чонам», гӯён пеш меояд ва саҳт-саҳт ва дароз-дароз бӯй кашида бӯсаборон мекунад. Ормон низ аз пешони арақшори модар бӯсида, ба сару рӯи ӯ менигирад ва сар бар китфи модар гузошта андаке дам мегирад ва гармии овони тифли дар баданаш чойшударо бори дигар эҳсос мекунад ва кӯфти роҳ аз баданаш рафъ мегардад. Ва вақте ки ӯ сар мебардораду модар сару рӯи ӯро дастмол мекунад, Ормон на танҳо бӯи модарро пай мебарад, балки аз дастони ӯ бӯи шир, бӯи нон, бӯи беда, бӯи талхшивоғ, бӯи деҳқончоруб ва бӯи алафи тар меояд. Ӯ дарк мекунад, ки модар дар чанд лаҳзаи охир чӣ қадар қорҳоро сомон кардааст... Ӯ боз андеша мекунад, ки дар чои модараш дигар зан мебуд ва ё модари худаш ҳам ин зайл заҳматпеша ва чафокаш намебуд, аҳволи пирамард чӣ мешуд? Ва акнун ки модараш танҳо мемонад (аз рӯи хаёли Ормон) аҳволи худи ӯ чӣ мешавад? «Кошкӣ, зудтар тағтару чуқуртар мерафтед, ки як дами осуда мезадам...» ҳар гоҳ мегӯяд модар, вале Ормон намефаҳмад, ки ин суханони ӯ чиддианд, ё шӯҳӣ? Ё лаҳзаҳои ба танг омадан ҳамин хел мегӯяду боз тавба мекунад, зери лаб тавба мекунад: «Мардақчон аз гуноҳам гузаред» мегӯяд. «Умрама ҳазон кардед, ҳазон шавед» ҳам мегӯяд. Вале зимни ин сухан чӣ қадар қулфат, шиканча, ташвиш, хунобаи дил ниҳон аст, танҳо худаш медонад. Ин ҳама барои озору азоби худаш набувад; бал аз он ки озору азияти шӯ анҷом пазирад. «Ношукрӣ нақун, кампирчон, баъди сарам ба қадрам мерасӣ...» ҷавоб мегардонад пирамард ва кӯшиш мекунад, ки гилаю гузор ва ё хориҳои Гулсифатро ба шӯҳӣ гардонад. «Келинчак!» гӯён ӯро чеғ мезанад, ба ҳурмати даврони ҷавониашон ва агар табъаш хуш бошад ва ё хуш қардан хоҳад, «Сангинбой!» мегӯяд ба ёди бародари дар Ҷанги Бузург шаҳид шудааш, «Кампирчон!» меҳонад, барои хориҳои имрӯзааш. Зорӣ мекунад, тавалло мекунаду суханони ширин мегӯяд, суруд меҳонад, то дили Гулсифат бардошта бошад, то худаш ҳам аз банди фикру андешаҳои нохуш озод гардад... Вале аз асп фарояд ҳам, аз рикоб намефарояд: доим сиёсаташ ҳаст, зуъм ҳам дорад, қаҳр ҳам. Гулсифат ҳамаи ин чизҳоро даҳ ангушт барин медонад ва баъзан ба суханони ӯ табассум карда ҷавоб мегардонад, зеро медонад, ки пирамард намебинад. Аммо пирамард чашми дил

дорад, ки «Ҷа-а, дуотон аз таги дил не-а, кампирчон?!» мегӯяд. «Аз таги дил, аз таги дил!» тасдиқ кардани мешавад Гулсифат, аммо пирамард «Ҷа, нея!» гуфта механдад. Оби чашми ба рӯзи сиёҳи ӯ рехтаи занро намебинад: «Худоё, Худовандо! Дигар чонамро бигир, то набинам...»

— Аз таги дил бошад, тамокуятонро намегузаронам, – кӯдаки саркаш барин мегӯяд пирамард, ки тамоку ба номи Гулсифат бошад.

— Хоҳ гузаронед, хоҳ не! – аз чон хуштар мегӯяд

Гулсифат: – Аз бӯяш ҳам безораму аз худаш ҳам. Ба ману шумо кӣ мондаст хамин тамокуи бадбӯро?

— Кампирчон, қатори халқ: хар аз хар монад, гӯшашро мебуранд.

— Ин гап барои чавонҳо, ману шумо нафақахӯр.

— Ҷамун нафақая халол карда хӯрем-дия, келинчак!

— Намуред, пири беимон, – хандида мегӯяд Гулсифат, – нафақаи шумо-я намедонам-ку, нафақаи ман аз шири модарам ҳам халол. Дар вақташ хуб кор кардам – аз худама ки мешиносам, дар колхоз кор мекунам, то ҳозира. Шумо барин ялло гуфта нагаштаам...

Акнун пирию хартозӣ, шумо тамокукор. О, да бири коргар мурам!

— Ҷа, келинчака, келинчака! Як дам намондед, ки дили беғам занем... Бехтараш рафта об баста бед...

— Обро чӣ кор мекунад? Оббозӣ?

— Гуфтед-ку, тамокуро шакарак задааст, мешӯям... Ҳозир мактаббаччаҳо мондагии баргҳоро чида меоранд, зуд-зуд шушта, ҳамел накунем, буг бароварда, нобуд мешавад. Хезед, келинчак, хезед! – танаи дарахти тути ба он такая зада нишастаашро дастмол карда, сӯзани тамокуро ба роғи он халонд ва «ё пирам!» гуфта хест ва ба Гулсифат мурочиат кард: – Ҷувол дар кучо, келинчак?

— Дар пуштатон, паси дарахтро хабар гиред!

Пирамард ҳам шуда дастмурӯсак¹ чуволро ёфт ва ба лаби чӯй кашола кард:

— Обро сар дода омадед?

Чавобе нест...

— А, келинчак! Рафтед?... Нест, – худ ба худ радду бадал кард пирамард. Сонӣ пои барахнаашро даруни чӯй ёзонд, ки об хаст ё не. Об ки набуд, даруни чӯй даромада нишаст, то омадани обро дарёбад. Ҷамин ки об ба танаш расид, «Омад! Омад!» – гӯён хурсандӣ кард ва чуволи пур аз барги тамокуро каме пештар кашида,

---

1. Дастмол карда

даста-даста баргро гирифта дар об тар, сонӣ кафмол кард, шака-
раҳояшро равонд ва паҳлӯ ғарам зад.

— Ой, Сангинбой!—номи додаршӯро гирифта мегӯяд Гулсифат,
— тамокуро об бурд!

— Наход? Даруни об мондам-чӣ? Бурда бошад, дошта гиред,
балотона ғирам, доред!

— Кори шумо бе ман буд намешавад!

— Э, кампирчон-э, шумо ҳастеду ман ҳастам... Илоҳи маро
пеш аз шумо гирад, ки рӯи хориро набинам.

Ҳамин лаҳза Гулсифат карру гунг шуд, ки пирамард ин қадар
азобро, барҷомондагиرو, очизию нотавониру хорӣ надонад, шукри
ӯро мекунад. Занро ба ҷои ҳама медонад: «келинҷак» гуфта, дав-
рони хушию ҷавониру ёд мекунад, «Сангинбой» гӯён бародари
дар ҷанг шаҳид шударо зинданом мегардонад, «кампирчон» ном
бурда, шукри завҷаю имрӯзро мекунад.

— Сӯзани ман пур шуд, кампирчон! – хитоб мекунад ва Гулси-
фат сӯзани дарози пур аз барги тамокуро гирифта, сӯзани холи-
ро ба дасти ӯ медихад, сонӣ аз ҷашми сӯзан ресмон гузаронида,
баргхоро ба ресмон мекашад, ҳамелро бардошта бурда ба пояхо
мебандад ва баргашта худаш ҳам барг мегузаронад.

— Чанд ҳамел шуд, кампирчон? – наздаш нишастани Гулси-
фатро пай бурда пурид пирамард.

— Кирой не, бисту сега.

— Ҷ-ӯ-ӯ, кам-у... аз динангӣ чорта кам... Ҳолӣ барвақт-а?

— Не, намози дигар наздик...

Ин пеш буд; панҷ-шаш сол пеш: на танҳо пирамард барги та-
моку мегузаронду мешуст ва ё ба ёри кампирашу наберагонаш
буғ мекарду той мебаст, балки ба мошин бор карда худаш бурда
месупурд, чанд кило якуму чанд кило дуҷум буданаширо ҳам мефаҳ-
мид, сонӣ заминаширо ҳисоб мекард ва ҷӣ қадар гирифтани лозим
буду ҷӣ қадар гирифт, ҷӣ қадар зиёд супурд ва пули ҳамаи ин ҷӣ
қадар мешавад ва чун ҳазинадор пул меовард, бо ламси даст пулро
шинохта, мешумурд, кампирро хонда, пулро ба дасташ меод ва
аз ӯ хоҳиш мекард, ки наберахоро ҷеғ зада биёрад ва ба онҳо пул
диҳад, то дафтари китоб бихаранд.

— Моҳи август, Сангинбой. Баччаҳои Ормонҷон ҳам ҳамин ҷо
... – гуфт Гулсифат одати боборо ёд оварда. Пирамард масъаларо
дигаргуна арз кард:

— Моҳи август ба пой худ, ҳоло вақти кавсанг...

Ҳамаи инҳо пеш буданд. Акнун пирамард аз нӯги нафақааш
вақти бозгаштани кӯдакони Ормон дафтартулӣ медихад (ба қавли
худӣ ӯ – мактабхарҷӣ).

...Ҷ мошинро боздошт. Ғамбодани дар гулӯяш бозмонда ӯро ба
ташвиш овард: «аз рафтори кор имрӯз ба манзил намерасам» аз

дил гузаронд ва рӯймолчаро бароварда ашки чашмон пок кард. Аммо худдорӣ карда натавониста, баланд-баланд овоз бароварда гирифт. Хорин барои падар омадаро боздошта натавониста ва роҳро бе роҳбон дида, саҳт гирифт, то дар манзили падар овоз набарорад, ки хуш надорад. Ӯ ба хориҳои падар ва шиканҷаҳои модар гирифт. Гирифт, ки падар дар ин рӯзгори кӯтоҳ бисёр дида ва пур карда (дар ин хусус ҳам баъдтар), давлати пирӣ наёфт: очиз шуд, нотавон шуд... Ӯ саҳт гирифт, то дигар нагирад.

«— Чанд пул овардӣ, Ормон?» – хаёлаш, ки садои бакавули деҳа омад.

«— Чанд пулашро намедонам, лекин барои гӯру кафани падар мерасад» – хаёлан ҷавоб дод ӯ ва аз чизе бим кардагӣ барин ба раҳурӯ, ба атроф нигарист ва касеро надида, охи бадард кашид ва боз газро пахш кард, саҳт пахш кард, то аз давраи дафни падар намонад. Аз васияту рӯи гарми ӯ маҳрум шуд, ақаллан ба давра расад, хароҷоти гӯру кафани падарро бардорад; харчанд ки ба ин чиз эҳтиёҷе нест – пирамард мисли дигар мӯйсафедон пешакӣ гами гӯру кафанаширо хӯрда буд. Ва қариб ҳар бори омадани Ормон мепурсид: «Ҳеч чиз дорӣ? Дар касса ё дар таги сандукат ҳеч чиз ҳаст?»

— Ҳаст.

— Ҳа, не-я...– бовар намекард пирамард.– Зиндагии шаҳр душвор.

— Не-не, ҳаст, – ӯро ором карданӣ мешуд Ормон.

— Хайр, чандта ҳаст? – ором намешуд пирамард...

— Ҳаст-ҳаст...

— Ҳа, не-я... Ӯ! Агар набошад, ана чанд гов ҳаст, гӯсфанд ҳаст, ман бозор рафта наметавонам, бурда фурушу пулашро гирифта бар...

— Ин гапҳоя монед, – ба китфи падар даст монда мегуфт Ормон.

— Не-е, «ин гапҳоя монед» не... зиндагӣ кардан лозим... Медонӣ дар синну соли ту ман чӣ хел зиндагӣ мекардам?.. А-а? – ҷавобе нашунида боз пурсид пирамард.– Ба ҷавоб додан хушат намеояд-а? – байни абрӯвони ӯ гирех занад.– Лекин ман борҳо гуфтам, боз мегӯям, ки дар ин синну сол қадам мепартофтам, замин меларзид. Садои поямро шунида ҳамсояҳо «Бурҳон омад» гуфта аз даричаю сари деворҳо нигоҳ мекарданд...

Ҳамаширо ба ту гуфта будам; гуфта будам, ки барои чӣ маро «Командирча» мегуфтанд; «Командир», «раис», «селпо», «оксакол»... «чувозкаш», «осиёбон», «галабон» ном мебуданд. А, гуфта будам-а?

— Ҳа!

— Гуфта будам... Бовар накунӣ, аз очат бипурс. Лекин ман ба ҷавонони инзамона қоил: бинешона доред, ҷонашон мебарояд

– худи ки дар умрашон нон нахӯрда бошанд... Бо ҳамин кӯриам андак-мундак йигитро назарам намегирад... А-аа? О, чӣ-ба гап намезанӣ? Ман ҳамин қадар мегӯям ту хап мешинӣ?!

Ормон ба суханони падар «ха, не» мегуфту мемонд, зеро пирамард гаронгӯш буд ва бо тамоми овоз дод задан лозим меомад. Барои ҳамин Ормон худдорӣ мекард, то овозаш ба дуриҳо наравад – суханонашро мардум нашунаванд. Аз чунин сӯхбат пирамард дилгир мешуд. Баъд гилаомез мегуфт, ки писар суханашро дарег медорад. Не, дарег не. Ормон чизеро аз падар дарег надоштаст. Ӯ ин корро аз барои мардум мекард – барои мардуме, ки аз нисф зиёд умри одамро бо гапу калоча меҳӯрданд. Ормон дар ин хусуҳо бисёр андеша мекунад ва ҳарфаш дар дил мемонад, барои ҳамин ба падараш ҳам «ха, не» мегӯяд. Рафтору гуфтори ӯ баракси рафтору гуфтори падар: падар дар дил суханро дошта наметаврнад; агар ҳозир аз Ормон ягон чиз шунавад, ба каси аввал дучор омада мегӯяд ва аз ӯ мепурсад, ки шумо низ шунидед? На танҳо Ормон, балки ҳама гумон мекунанд, ки пирамард аз бекорӣ чунин рафтор мекарда бошад, лекин худи ӯ хубтар донад: «Аз надониста мурдан, дониста мурдан бех...» Ҳо, дили пирамардро чуз ҳудаш каси дигар намефаҳмад; ӯ ягон ҳарфро пинҳон надошта, ҳамаашро мегӯяд, бо вучуди он дилу нияти ӯро пай намебаранд. Ӯ монанди Падар Горио¹ ба фарзанд меҳрубон, ғамҳор, дилсӯз; буду шудаширо барои онҳо сарф мекунад, вале Ормон мисли фарзандони бемеҳри Падар Горио ба мурдаи падараш расида наметавонад. Ин аз рӯи номехрубонӣ ва ягон буғзу кина ва ё молпарастӣ нест, балки аз рӯи ноилочӣ ва раҳи дур, ки ин чизро пирамард медонист ва борҳо ба Ормон таъкид ҳам карда буд: «Ин техника; ободӣ дорад, вайронӣ дорад, оё рӯзи мурдаи ман ба ту хабар мерасад, намерасад. Оё ҳаво мешавад, намешавад. Оё ба мурдаам расида метавонӣ, наметавонӣ...

Медонам, ки мурдаамро обурӯ мекунанд; ту нақунӣ ҳам ягон кас ёфт мешавад; ҳама чизам тахт: ғами гӯру кафанамро хӯрдаам... лекин мехоҳам, ки ту маро гӯр кунӣ... Мардум нагӯянд, ки мисли безурёт ба хок супориданд, каси хайротдеҳ надошт, хайроташ ҳалол не...»

«Ҳа-а, оё расида метавонам ё не?» саволи падарашро такрор кард ӯ аз мошини харсуръат алам гирифтани шуда газро пахш кард ва боз тормуз дод.

Айби мошин нест, айби роҳ ва торҳои асаби ҳудаш. Се соат гузашт, масофаи роҳ ба вақт мувофиқ аст, вале роҳ мусоидат намекунад ва бояд ки се соати дигар роҳ паймояд. Роҳи вазнин: шебу фароз, обканду селовард, ки қад-қади Зарафшон меравад,

---

1. Қахрамони асари Балзак

касро дилгир мекунад. Ҳозир ҳамин хел. Вақтҳои дигар, махсусан бо кӯдаконаш, бозиро шодӣ ва сурудхонӣ карда, тай шудани роҳро ҳам намефаҳмиданд ва чун кӯдакон «ана бобом дар лаби ҷӯй ва ё бобом нестанд-ку!» мегуфтанд, Ормон табассум мекард...

...Ормон ба худ омада дид, ки фармони мошинро оғӯш кардааст ва намедонад, ки мошин чӣ зайл бозистода, оташаш хомӯш шудааст. Ў ларзида, харосида ба худ омад ва барои чунин «фароғат» худро нафрин кард... Ҳайрон: калид дар ҳолатест, ки мошин бояд кор кунад. Чароғак низ сурх. Ў боз ҳайрон, ки чӣ хел ба чаручӯ нарафта, мошин дар лаби роҳ бозистодааст...

Ў шукргузори кард. Сару рӯй, гардан ва паси гӯшхоро молида, андаке ба худ омад ва мошинро аз нав дар гиронда оҳиста пеш ронд. Тарсида меронд. То ҳол розӣ буд, ки дар сари қабри падар бимирад, акнун метарсад, аз мурдан метарсад... шояд барои фарзандонаш бошад. Ва чунин фикр аз дил гузашту фаҳмид ва донист, ки барои чӣ падараш ин қадар аз барои ӯ чонканиҳо мекардааст, ҷонгарав будааст; хар бори рӯбарӯ шудан ин қадар аз камии котиби рӯзгораш мепурсидааст ва розӣ будааст, ки хар чӣ дар бисот дорад, писар бубарад. Шиками сари фарзанд шиками сари падар будааст, тани сихати фарзанд тани сихати падар будааст. Фарзанд осуда – падар осуда.

— Шунидам, ки рӯзгорат нотинч, Ормон?!

— Кӣ гуфт?

— Шунидам... Медонӣ, ки аз назари ман ҳеҷ чиз пинҳон на-
мемонад. Нагӯянд ҳам, худам мефаҳмам.

— Дурӯғ. Ягон хабарбару хабарбиёр гуфта бошад, бовар на-
кунед.

— Не-е, ман кӯр бошам ҳам, мебинам. Чашми дилам равшан. Боз хоб ҳам мебинам. Шабдармиён хоб мебинам, ки бо келин ҷангу ҷадал дорӣ... Ин хел нақун. Пушаймон мешавӣ ё ба кисаат чор танга даромад? А? Не, фоида надорад. Камашро ҳам дидам, пурашро ҳам. Пул – чирки даст, ба шуштан меравад... Бо пул бозӣ мекардам... мана аҳволама бин... Намедонам, ки дар назди парвардигор чӣ бадӣ кардам? Шояд бошад худам надонам. Вақтҳои мастию ғурур, ки заминро заминро осмонро осмон намедонистам, шояд кӯтаҳиҳо карда бошам... Барраҷон, ба касе бадӣ карданамро ёд надорам, лекин медонам, ки модаратро пур азоб додам... Гуфти худаш, ки дар косаҳои талхак ош додам. Ин гуноҳи маро худам медонам худаш медонаду Худо... Як қисмаша вақти меҳмон будани ҷураҳот шӯҳӣ-шӯҳӣ гуфта будам, лекин вай шӯҳӣ набуд, мастӣ буд. Ягон вақт мегӯям... Барои ҳамин мегӯям, ки рӯзгорро нотинч нагардон. Худованд ҳама чизро бахшад ҳам, носозии рӯзгорро намебахшад. Ҳам худат хафа, ҳам келин хафа, ҳам кӯдакҳо хафа. Чӣ лозим? Медонӣ, чӣ хел ба баччаҳо саҳт мерасад? Аз рӯзгори носолим фарзанди хуб ҳам намебарояд... А-а? Гап зади?

— Не!

— Ҳа, ту гап намезанӣ, назди ман, ки омадӣ, гапат тамоm мешавад. Маро кару кӯр доништа гапатро дарег медорӣ.

— Ин хел нагуед, додо!

— Не, ҳамин хел... Аз як шаҳри азим биёӣ, аз кӯҳҳои баланд гузарию гапи гуфтани наёбӣ...

...Падари Ормон аз ӯ гила кунад ҳам, боз шукр мегузорад, ки мисли баъзе фарзандон беномунишон нашуда, сари чанд вақт хабар мегирад; махсусан тобистонҳо, ки роҳи ағбаи Анзоб кушода шуд, дар як моҳ ду бор ҳам хабар мегирад. Кӯдаконашро назди пирамард оварда мемонад, ки «дилхушӣ» кунад. Сонӣ кӯдаконро бахона карда зуд-зуд хабар мегирад. «Ҳа-а, ширин мешудааст?» лабонаш хандида ва дилаш нола карда мепурсад пирамард. Ва Ормон ин ҳарфро ҳам ба зайли падар мефаҳмад, ҳам ба зайли худ; ба зайли падар, ки «фарзанд аз чон ҳам ширин мешавад – душмани ширин», ба зайли худ, ки падар меҳрубону ӯ ба қадраш расида наметавонад. Барои ҳамин тез-тез хабар мегирад, то падари барҷоманда ноумед нашавад. Ҳар боре ки мошини Ормон намоён шуд, кӯдакони деҳ ғалмағал бардошта, назди пирамард метозанд, агар ӯ дар лаби об набошад, ба ҳонааш мераванд, то аз ӯ муждагонӣ гиранд. Ҳамдигарро тела дода ва ё дошта пешгузарак пойғаҳ кардани писарбаччаҳо ва аз паси онҳо мӯйҳои чамолакбофта-ашонро бод дода давидани духтарбаччаҳо дида, Ормон шод мешавад. Ӯ гумон дорад, ки ин бор ҳам чунин манзара такрор меёбаду ӯ шод мегардад, аммо ин тавр нашуд: касеро дар сари роҳ, пешопеши мошин ва ё лаби об надид. Дар шигифт шуд, ки дар ин тамузи тобистон одамоне кучо рафта бошанд? Сонӣ садои ба санг бархӯрдани чизе баромад – ба садои асо монанд. Ормон гумон кард, ки падараш асо ба сангҳо зада, пеши пой тоза мекунад, роҳ мечӯяд, аммо хеле нигарист; на садо буду на пирамард. Ҳайрон шуд, ҳайрон шуд, ки чаро ин вақтҳо рафтору гуфторҳои падар пеши назараш менамоянд ва ба гӯшаи акси садо медиҳанд. Бори дигар ба тангкӯча нигарист ва имон овард, ки падараш наменамояд, сонӣ ба кори худ машғул шуд: сарпӯши бордони «Жигули»-ашро кушода, аз он ҷо як сумкаи сурхи дар пахлӯяш «Олимпий-80» навиштаре гирифта, сарпӯшро аз нав маҳкам кард ва чангу хоку муми аз роҳ ҷаракса кардари дида «сонӣ мешӯям» гуфта, боз ба роҳ, ба дарвозаҳои он тарафи рӯдхона, ба парчи пул, сояи сада, оби равон, ҷои нишаста пой шустани падар ва оқибат ба тангкӯча нигоҳ карда қадам зад. «Тангкӯчаро мошингузар кардан лозим» ба худ қарор дод ӯ ва сумкаи вазнинро аз дасти рост ба дасти чап гардонда, касе аз пас садо кардагӣ барин баргашта нигарист ва боз ба роҳаш равон шуд. Тобасангҳои сиёҳи шинос, ки то ҷаҳордахсолагинаш рӯ-рӯи онҳо мерафту меомад; сарсарии ҳаёли мерафт, охубарра барин ҷаҳида мерафт, яккалинг ва аккасу-

рат – ду пой баробар чахида, аз чанд санг гузаштанашро аз назар мегузaronд, зери хок монда, ба кӯрсанг табдил ёфтаанд, монанди чашмони падали ӯ нуру шафакашонро гум кардаанд... Он вақтҳо Ормони хурдсол чунин мепиндошт, ки дар ин манзил касе ҳаст, ки ба рӯи тобасангҳои сиёҳ равшан молида, онҳоро чилодор мекунад... ва ҳоло ба назараш ҳамон кас ё пир шудааст ва ё кӯч бастааст, ки тобасангҳо фарши хонаи бекас барин зери чангу губор ва ҳар гуна лашулушҳои барзиёд мондаанд. Хузновар. Гӯё дар ин кӯча ҳаёт ба охир расида бошад, гӯё мардуми деҳаро кӯчонида ба дигар водӣ муҳоҷир карда бошанд – чунон ки чихил сол пеш нисфи одамони ин деҳаро ба водии Вахш кӯчонида буданд... Ҳатто кампири Иззат, ки ҳар бори омаданаш дар ҳамин тангкӯча ўро боздошта, сӯхбати тӯлонӣ мекард, имрӯз наметобад.

ӯ аз кучое шунидаст, ки Ормон сӯхбатҳои ўро ҳикоят кардааст, дахон то баногӯш воз карда, сухан меронад. Ва мешавад, ки дарак аз омадани Ормон ёфта, шаборӯз раҳбонӣ кунад. Сонӣ баччаҳо, ки аз омадани Ормон ба падар хабар доданд ва омадани ӯ тӯл кашид, пирамард донад, ки кампири Иззат ўро дар тангкӯча ба гап гирифтааст, асо ба сангҳои девор зада меояд: «ӯ, апа!! – садо мекунад аз дур надонистаю надида. – О, апа! Гапатона омада дар хона гӯед, намешавад? Кӯки чашми ҳамаро канда карда ба гап гирифта меистед?»

— Ёд кардам, додари апеш, ёд! Ман барои ин чӣ қадар маталу қарина чамъ кардаам. Хайрият, ки як каси ба қадри суханони мо мерасидагӣ ҳам будааст. Вагарна мо дар назди мардуми диёрамон – лаккӣ, бекорхӯча, гурги бекор... Оби дари хона – хира, додари апеш, ба қадри мо баъд аз сарамон мерасанд. Он гоҳ чорукашон галбер, асояшон сӯзан гардад ҳам, моро ёфта наметавонанд...

— Ман мегӯм, ки ҳамин маталатона дар хона рафта гӯед, намешавад, ки ман ҳам шунавам?

— То он чо меравам, ки аз ёдам мебарояд, додари апеш. Ормонро, ки дидам, ҳамаш чамъ шуда меояд, – мегӯяд кампир ва ба Ормон рӯ меорад. – Ҳозир... тамом шуд...

Вале Ормон сумкаро рӯи роҳ монда, ба пешвози падар қадам мезанад ва оғӯш кушода ўро мебӯсад ва торҳои абрӯвони ба рӯи чашми падар ҳамидаро сила карда, боло мебардорад, то ба чашмаш нахалад.

— Зарар надорад, мон... Акнун ҳамин... Миёни ҳамидаро поя монӣ ҳам, рост намешавад, – мегӯяд падар ва ба кампири Иззат хитоб мекунад, то ҳамроҳашон рафта, давоми суханашро гӯяд...

...Аммо ин дафъа ҳеҷ кадоме аз ин ҳарфҳо нашуд. Ормон рӯ-рӯи тобасангҳои кӯрсангшуда ором қадам мегузорад; гӯё бар асари ҳазорҳо бор қадам гузоштаи даврони кӯдакиаш пой мегузорад, вале хеле бомулоҳиза: ҳам оромии деҳаро вайрон кардан нахоҳад ва ҳам кампири Иззатро аз омаданаш огоҳ карданӣ нест. Вай аз

пушти хонаи кампири Иззат гузашт ва ба гӯшаш садои кушода шудани дарвозае расид. Ҳатто ба пас нигоҳ ҳам накард, ки рафту кампири Иззат бошад, имрӯз ӯ ба хона намерасад... Кампири Иззат на танҳо касро бо харфаш шефта мекунад, балки афту андом ва қаду қомаи пиронааш ҳам тавачҷӯҳи бинандаро мекашад. Ӯ қомабландаи хароб ва хама вақт сари остини чапаш барзада, ки гӯё чашми сангкафон дорад. Ҳадақаи чашмонаш фурӯрафта ва бар онҳо абрӯвонаш чунон тобанд, ки ду пари зоғи сиёхро канда часпонда бошанд. Биниаш мурӯди калон ва вақти гуфтор харфаш аз даҳон не, балки аз биниаш – димоғи мебарояд ва пирамард, ки гаронгӯш аст, харфҳои ӯро возеҳ намешунавад, бинобар он гаштаю баргашта мепурсад, ки ҳам ба чони худаш мерасаду ҳам ба чони ҳамроҳ. Вале барои кампири Иззат фарқ надорад; агар пирамард даҳ бор пурсад ҳам, ӯ ба такрор гуфтан мегирад.

— А-а? – каф бар гӯш гузошта мепурсад пирамард.

— Мегӯм, ки пир шудем, даври мо гузашт, – дигар харф набудагӣ барин мегӯяд кампири Иззат.

— Не-е, апа, пир не, мир, – хандида мегӯяд ӯ, то кампирро дилдорӣ кунад.

— Ман ба дили шумо қоил, додар, – вақтхушии ӯро дар назар дорад кампири Иззат.

— Хайр, чӣ кор кунам, апа? Худам кушам, нашавад. Ҳаром мурд, мегӯянд, чаноза ҳам намекунанд. Дигар чӣ кор кунам? Рӯзамона нигоҳ карда мешинем-дия... А-а?

— Кори худаш, даркор бошем, мегирад.

— Ҳамин-дия...

...Баъди чанд қадами дигар ӯ наздик ба дарвоза омада, онро кушода... балки кушодан лозим нест; миёнбандони зиёд асобадаст дар сахни ҳавлӣ гулу гиёҳ, чӯяҳои киштаро пахшу ҳамвор карда, давра гирифтаанд ва нолаву мӯяву гӯя доранд; кӣ будани падарро қиссаву дoston мекунанд; писар хоҳад фаҳмиду донист, ки чӣ қадру эътибор доштааст ӯ... На! Медонист, медонад. Вале бозии рӯзгор ӯро андармон медошт; андеша мекарду илоҷи ёрӣ надошт...

Ҳар бор ӯ падар – падари очизу барҷомондаро дар зери дарахти чормағзи азими бобой дармеёфт, ки сиёҳии аз пеши назараш гузаштаро пай бурда «кӣ?» мегуфт ва даст ёзонда бари домони ӯро доштани мешуд...

Чун Ормон ба дарвоза наздик шуд, чунон дилаш дар сандуқи синааш зад ва чунон садое омад, ки касе қӯба ба дарвоза мекуфта бошад. Вале садои задани дили ӯро фарёди баланди падар пахш кард.

— Сангинбой! Ҳо, Сангинбой!

— Ҳа-а! – бо иллат ҷавоб мегардонад модар.

— Сангинбой! мегӯм!

— О, ха! Чӣ мегӯед? Сил кардедама-ку! – чонош ба танг омада дод мезанад модар.

Пирамард садои ўро намешунавад ва ба тарзи дигар чег мезанад: «Келинчак! Ҳо, келинчак!» боз ҷавобе нагирифта, андаке забон бароварда, шўҳӣ мекунад ва мисоли сангпушт гардан миёни китфон фуру кашида аз номи Келинчак мегӯяд: «Му-ур! Дамат гирад! Дастакча кунам!» Ва гўшбакимор мешавад, ки Келинчак ягон чиз мегӯяд ё не. Садое намешунавад. Боз паррандасурат гўш яктарафа карда, бадикқат мунтазири овоз мегардад ва «ха-а» гӯён ба хулосае меояд: «Нестӣ?.. Об-ба рафти?.. Гов мечўши?.. Ош? Хайр, майлат... Офтоб ҳам ба сари кўҳ расидагист... А, Сангинбой?! Намози дигар шудагист..?» сухан қатор мекунад, ки шояд ба ягон ҳарфаш ҷавоб ёбад. Ҷавоб ки наёфт, қониби теппаи Говҳона менигарад, то офтоб ақаллан дар чашмаш шафақ барин тобад ё на. На, хатто монанди косаи шире, ки дар рўяш рағғани доғ рехта бошанд, ба чашмаш наметобад... Чунин муколамаи падару модар барои Ормон нав метобад; агар ў назди онҳо бошад, чунин гуфтугў намешавад. Бинобар он Ормон қарор дод, ки каме таги дарвозахона нишаста гўш диҳад, то онҳо боз чихо гўянд; фақат барои он ки ин чизҳо барои ў лозим аст – саргузашту қисмату хислатҳои падарро омўхтанист, чунки чунин хислатҳо ба пурсидану хоستان муҳайё намешавад. Ҳавли оромии ором шуд. Тапиши дили ў низ басанда гашт. Ва ў қарор дод, ки дарвозаро оҳиста кушода дарояд. Дарвозаро тела дод, вале табакаи он кушода нашуд. Вазнин ва дар чое гирифт мекардагӣ барин. Ў аз роғи дарвоза нигарист, ки шояд занҷир андохта бошанд, аммо зулфини он овезон буд. Аз ҳалқаи дарвоза дошта бардошт ва тела дод. Паллаи дарвоза ба тақдари совида, ғаррӣ садо баровард. Ормон сўи хона нигарист, ки садо ба гўши модар расида бошад, нигоҳ мекунад ва ўро дар чунин ҳолати дуздона дида «кадомӣ?» садо медиҳад. Ў сумкаро даруни дарвоза монда, рўи таксинчи бурс нишаст. Ба болорҳои дарвозахона ва болодариҳои вазновардаю ҳамхўрда нигариста, сабаби ба осонӣ кушода нашудани дарвозаро фаҳмид ва худ аз худ сар чунбонд; сар чунбонд, ки дар вақташ чӣ зайл ин дарвозаю дарвозахонаро бо меҳру муҳаббат, бо талош ва бо ҳавасу хоҳиши зиёд сохта буданд: ҳам усто ва ҳам ҳашарчиёне, ки хабар накарда омада, дастчамўна сохта буданд. «Додои раҳматиатон усто Қодир дар ин обрав номдор буданд, аз Ашрик то Машрик иморат пўшонданду ба худашон як дарвозаи ҳалол насохтанд» – гуфта буд усто Қосим синҷро ба китф бардошта.

«— Кулол дар мундӣ об хўрдааст, усто» – сухани усторо қувват меод Зиё-пахлавон нўги дигари синҷро гирифта.

«— Хайр, аз падарашон нею аз мо – нишона» – гӯё ба салоҳ овардани мешуд муаллими ҳамсоя.

Он вақт ҳама ба ин даргоҳ омадан мехостанд, хизмат кардани мешуданд ва нагуфта қореро сомон карданро шараф медонистанд – вақтҳое ки Бурҳони Қодир номдор буд, нондор буд... (Аз ин хусус ҳам баъдтар...) Ва ҳоло ки пирамард барҷомонда аст, дарвозааш мушкилкушо шуда бошад ҳам, касе парво надорад ва шояд хабар ҳам надошта бошанд. Ормон ба болорҳои ҳамоварда, вассаҳои пӯсида, ба такдариӣ ворафтаю хӯрдашуда ва ниҳоят ба паи дасти атрофи зулфини дарвоза, ки аз зарби дастмол карда ёфтани кушодан рағанин шудааст, нигарист ва бори дигар дурудароз сар чунбонд. Гӯё дилаш, рӯҳаш шикаст ва падари барҷомондаашро салламно гуфт, ки чун сенздаҳ сол боз дар ин аҳвол нишаста, рӯҳафтада намешавад; шӯҳӣ кунад, хандонад, хандад? Ва Ормон яқин донад, ки падар зимни ханда гирия дораду рӯшод намекунад. «Шояд сохта бошад? Маро яккаписар, наранчад, гуфта, шояд ҳамин хел рафтор кунад?» Шояд... Лекин одамон дигар хел маънидод мекунанд: «Дар ҷои Бурҳони Қодир дигар кас мебуд, устухонаш кайҳо орд мегашт».

Пирамард – зиндадил. Инро ҳуди Ормон ҳам медонад. Ба қавли ӯ ҳар чӣ аз дасташ омад, дар зиндагӣ кард ва ҳар чӣ тавонист, гирифт. Лекин подошташ чандон хуб наомад... Ба ҳаминаш ҳам шукр...

Ормон гӯё ханги хеста назди онҳо рафтан надорад. Баҳона. Ин чиз баҳона, дар асл ӯ пурсупусуи падару модарашро шуниданист, ки барои ҳамин чиз роҳи зиёдеро сипарда бошад, зеро худаш гуфтугӯи онҳоро бофта натавонад ё сохта бофад. Магар онҳо аз қасди ӯ огоҳ, ки хомӯш монданд. ӯ дер нишаст. Ягон кас ҳам наомад. Маълум, ки аз аҳволи пирамард хабар намегиранд. Ва ҳоло омадани ӯро шунаванд, як-як пайдо мешаванд ва лофу газоф мекунанд, ки ба пирамард ин карданду он карданд... Ормон хеле андешида фикри худро тасдиқ кард: «Нон: дорӣ – ном дорӣ».

«— Омадӣ, Сангинбой?!» – якбора садо кард пирамард, вале ҷавобе нагирифта боз хомӯш шуд.

Ормон садои падарро мешуниду ҳуди ӯро намедид; буни хона ӯро панаҳ мекард. ӯ зери дарахти азими чормағзи бобой, рӯи суфай худ сохта, шоли сиёҳалои Келинчак бофтаре партофта, пӯстак ва болои он кӯрпача густурда, аз баҳор то танги тирамоҳ манзил мегирифт ва ҳамин ки борандагию сармо сар шуд, ба хона меда-ромад, вале шабҳо, ки мол аз чаро баргашт, хунук бошад ҳам, рӯи боми пешоғил мехобид, то молашро гург набарад; барои сиёсат ва шаъни мардӣ он ҷо мехобид, вагарна ӯ омадану ягон барраро бардошта рафтани гургро намешунид, намедид; бо ҳазор гириги-ру худро ҳашт лахт кардани сағ хабардор намегашт. Боз азобро Келинчак мекашид. ӯ мисли заргӯш, чашми дилаш бедор, хоб мерафт ва ҳатто ба ягон барги хазон расида, шарфа баровардани пой ҷонвареро шунида бедор мешуд ва азбаски садои занро гург

писанд намекунад, худаш садо набароварда, ба пахлӯи шавҳараш даст расонда, мечунбонд, ки ин аломати хавф буд. Ва пирамард якбора парида сари чогаҳ нишаста, нархи сабзю пиёзро напурсида, баланд «ҳо-о!» мегуфт ва фарёд мезаду гургангез медод, то саги дар ягон чо гофил монда ва сағони ҳамсоя аз «ҳо»-и ӯ огоҳ шуда аз паи сайд бӯй гиранд.

«— Ҳоло ҳам наомадаӣ, Сангинбой?!»

Боз ҷавобе нест.

Пирамард намедонад, ки ӯ дар кучо. Ормон набинад, ки модараш чӣ кор мекунад. Фақат аранге бинад, ки ҳо аз он тараф – аз пахлӯи хона дуди танӯр барояд ва миёни баргҳои чормағзро баланд шуда боло равад.

— А-а-а Келинчак, ёфтам ту дар кучой! Ёфтам! Дар танӯр саргин алоб кардӣ... Зуволатро рост карда шудӣ... Ҳозир танӯр метафсад, нонатро мечаспонӣ, пухта мегирӣ, нони гарм меорӣ, баъд саршир меорӣ... А-а? ё чурғот меорӣ?... О, чӣ-ба гап намезанӣ?... Ҳа-а, ту нестӣ...» Сонӣ ӯ суруд мекунад: «Эй писар, бо сарви қад аз чашми мардум дур бош...» Ин овоз ба гӯши писар мерасад ва мулоҳиза мекунад, ки чаро дигар кас не ва ё дигар чиз нею писар, гуфта, хонад падари ӯ. Лекин хеста назди ӯ намеравад, балки ба-фурча мешинад, то онҳо боз чӣ муомилаҳо кунанд... Дилаш тап-тап дорад, ки рафту модар чунин нишастани ӯро бинад, чӣ мегуфта бошад? «Чаро он чо мусофирона нишастай?!» гӯяд, чӣ ҷавоб медода бошад? «Биё нагуфтед, ҳамин чо нишастаам» ҷавоб тайёр мекунад ӯ ва ҷавоби модарро низ медонад: «Вой очачонат мурд, наход ки туро ба хонаи худат биё гӯям!» Ва баъд оғӯш кушода пеш омадану сару рӯи писарро бӯсаборон кардани модарро кас бинад, «ана ин писардорӣ, ана ин меҳри модарӣ, ана ин пазмонӣ» гӯяд. Ва бинад, ки Ормон низ аз пешонии танги модар чун дуру дароз бӯй кашида бӯсад, арақи шӯри ҷабини ӯро дар лабонаш эҳсос кунад ва сипас аз китфони ӯ дошта, ба рухсораҳои аргунии модари солхӯрда нигариста, чӣ табассуме кунад. Ва дар чунин лаҳзаҳо модари зор ҳама дарду аламу дардил гирифта, табассум карда пурсупос кунад ва «биё-биё, очакат мурд, биё-биё, очакат мурд» гӯён хурсанд шавад. ӯ гирия намекунад, ки гирия хосият надорад. Дар гуселаш ҳам, дар пешвозаш низ ҳам. Зеро як бор вақти гусели мактабхонӣ оби чашм карда аз шавҳар танбеҳ дида буд, ки кас аз паси мусофир оби чашм намекунад: «Беақл, ман ӯро ба роҳи хатар мегуселонам, ки оби чашм мерезӣ?! Одам шавад, гуфта ба шаҳри азим мефиристам, то хонаду оламу одамро бинаду шиносад...» Ҳамуну ҳамон, дар дилаш ҳар чӣ дораду надорад, механдад. Не-е-е, мадда будааст, ана кушода шуд:

— Келинчак, ҳо келинчак!

— О, ин қадар чӣ мегӯед? – дастонаш хамиролуд аз ошхона мебарояд Келинчак.

— Хаёлам ки аз назарам дур нашавед, – даст чониби кӯдак мебурдагӣ барин дароз мекунад пирамард.

— Кӣ мекунад? Қатор-қатор баччаҳо доред, ки... – Келинчак давомӣ сухан нагуфта, чониби дарвоза нигарист, ки омадани Ормонро пай бурда бошад, вале дарвозаро пӯшида дида боз ба ошхона даромад.

Пирамард боз сар ба зер афканда сукут карда, баъди хеле вақт ба Келинчак сар фаровард, ки дар табиати ӯ чунин хӯ набуд: «Ха-айр, гуфтам-ку, кори ту.» Пешони Ормон арақ баровард. Гӯё аз ин қадар роҳи дуру пуразоб ва хавфнок барои ҳамин харфҳоро шунидан омада бошад; гӯё барои чунин суханон ва «таънаро шунидан» рӯи тақсінчи дарвозахона дуздона ништафта бошад. Ва гӯё касе ӯро ин чо маҷбуран нишонда бошад, то подошашро бигирад... Аввал пешониаш арақ кард, сонӣ танаш тар шуд ва арақ аз паси гӯшаш шорида, гарданаширо молида поён рафт ва ба куртааш расида тар кард – либосаш тар шуд...

Магар оташи танӯр аланга гирифт, ки дудаш кам шуд. Дами пирамард низ дарун зад магар, ки хомӯш монд. Ҳолати шавҳараш ба Гулсифат таъсир кард, ки баланд-баланд гуфт:

— Ба хондан намонед, гуфтам, гӯш накардед, акнун азобашро кашед.– Боз тоқат накарда аз ошхона баромад Гулсифат. «Ха-а, инҳо бесоҳиб мондаанд. Бикаф... Замин, бикаф, ки ман дароям...» Ӯ ранги рӯи паридашро наметид, лекин пай мекунд ва барои ҳамин наметид, ки бо чунин аҳвол назди модар равад, зеро ӯ зуд аз ранги рӯи ӯ пай барад, ки бо писар чӣ ҳодисае рух додаст. Барои он ки Ормон аз қайди чунин андешаҳо барояд, ба бому бомгӯша ва дару тирезаҳои қайҳо боз таъмиру тармим надидаи хонаи падар чашм чаронд. Дар рӯи боми падар гандум рӯида буд, напукхта, бод бардоштааст, лолахасакҳо низ хушк шудаанд.

Пардабомҳои болои ҳам андударо сармо зада, қабат-қабат ҷудо шудаанд ва пора-пора афтидаанд, лои онҳоро барфу борон шуста, қад-қади девор нақш гузоштааст. Ормон хичолат кашид ва акнун арақи сару гарданаширо рӯймолчаи таршуда чида наметавонист.

Ӯ арақоби рӯймолчаро чафида аз нав арақи сару рӯй ва паси гардану пушти гӯшҳояшро пок кард... Соли пеш ҳам аҳвол чунин буд ва ӯ ба падар ваъда дода буд, ки имсол ҷӯбу тахта оварда, шифер харида, бомро шиферпӯш мекунад ва падару модар баҳузур мешаванд ва модар аз субҳ то хуфтан рӯи намай пой намегузорад. Хичолат кашид ва ин хичолаташро ҷуз ҳудаш каси дигар намефаҳмад. Ӯ хоҳад, ки ба падару модар хизмат кунад, лекин имконият кам: раҳ дур ва дар мӯҳлати мураҳхасӣ илоҷи ҷӯбу тахтаю шифер гирифтани нест. Дар бисту чаҳор рӯзи осуда фақат ваъда гирифтани мумкин аст. Ва ӯ имон дорад, ки боз ин корро сомон карда наметавонад... Писар арақшор шуд. Буд-набуд падар ваъдаи соли гузаштаро таънаомез набошад ҳам, гилаомез ёдрас мекунад.

Ва баъд андешаашро мегӯяд: «Як ба хонаҳои мардум нигар: ҳама шиферпӯшу тупукапӯш, фақат боми мо гилпӯш... ман набинам ҳам, медонам... Агар пулат набошад, пул диҳам... Росташа гӯм, аз даст гирифта-ба зӯрам намерасад, як шифер шаш сӯм...»

Ормон ташна монд... Хест. Борхалтаро бардошта баланд сурфид, то аз омадани ӯ огоҳ шаванд. Саги Ало ба пешвозаш фиғон бардошта омад. «Мур-э, Ало, нашинохтӣ?» гуфта буд, ки Ало якбора бозистод ва пойҳои пасаш заминро хорошида чанг бароварданд.

Ало чашмонашро калон кушода ва гӯшҳо сих карда, ба ӯ нигарист ва дум ликконд, иринҷос зада пеши пои ӯ гелид ва фӯк ёзонда бӯй кашид. «Хез, Ало, хез!»

Ва дар сари марза пайдо шудани модараш асилию хубиҳои Алоро аз ёди Ормон бурд. Ормон дид, ки дасти модар рӯи синаи чап рафт. Писар ин ҳолатро ҳамон хел дар хотир гирифт ва гумон кард, ки дар олам аз он муаззамтар ҳайкали модар нест: ниҳоят баланд, зебо ва аз ҳама хубаш мучассамаи ҳусн асту малоҳат. Ӯ пай бурд, ки модараш беовоз таъзим карда ба ӯ салом мегӯяд; саломаш ба саломи бибихалифаҳои мактабдида монанд. Аз рӯи модар нур меборад, вале ӯ оташ мондасту чаро дар даст остинчау рафида надорад? Фақат нӯги остини чап ва болои абруи росташ олукаи орд аст. Модар аз сангзинаҳо фурумада, ҳамон тарзе ки ба пешвози писар ҳар бор такрор мекард – даст ба банди дил зада, «очақат мурд!» мегуфт. Гӯё миёни ӯву шавҳараш ҳарфе нагузашта буд, Ормон зери обу арақ намонда буд.

— Биё-биё, дардат ба ҷонам... Сихату саломат ҳастӣ? Келин чӣ хел? Баччаҳо чӣ хел?

— Ҳамашон нағз. Пурсиданд. Худатон чӣ хел?

— Нағз, баччекам, нағз...– Аз пешони ӯ бӯсаҳо гирифта, мегӯяд модар.– Мӯйсафед гуфтор доштанд, ки мебиёй...

Ормон рӯи марза набаромада, так-таки воиш пазди падар рафт. Пирамард рӯи суфа дар сояи чормағз менишаст. Тоқии махмали сабз дар сар дошт – ҳамранги барги чормағз. Айнак дошт, айнаки ҳадақааш сиёҳ, риши сафедаш қайчизада. Куртаю эзори суфи сафед ва яктаҳи кабудӣ рахсафед пӯшида буд ва дар пой маҳсии хиромӣ таксурх дошт. Гӯё омадани писарро дониста, озода шуда ништаста бошад. Ормон ҳамин сурати падарро дар хотир нигоҳ доштааст. Ҳар гоҳ падарро пеши назар овардани шавад, ҳамин сурат: риши сафед ва айнаки дастасиёҳ ба чашм меояд...

Пирамард чорзону ништастааст. Дастон рӯи пойҳои чиллаквор гузоштааш така монда, андеша мекунад. Саллаи пишовурии Ормон аз чаканафурӯше харида овардааш, ки гирди тоқии дигар печонидааст, лаби болишт меистад. Дар паҳлӯи он асо. Дар паҳлӯи чапи пирамард дастархон, сачоқ ва чойнику пиёла. Ормон сум-

каашро лаби марза гузошта, дурудароз ба падар нигарист, сонӣ назди ӯ рафт.

«Кӣ?» – чашм боло карда пурсид пирамард пеши офтобро гирифтани сиёхиеро пай бурда. Аммо Ормон «ман» нагуфт, ки фоида надорад. – Келинчак? – боз пурсид пирамард. Ормон зону зада, пахлӯи падар нишаст ва даст ёзонда гардани ӯро оғӯш кард, ба рӯи пурриши ӯ бӯса зад. Аз чунин рафтор падар ӯро зуд шинохт, низ даст ёзида сари ӯро пайдо кард, андаке пеш кашида бӯсид ва онҳо аз нав ҳамдигарро бӯсаҳо заданд.

— Омадӣ? Баччаҳо нағзанд? – баъди гардани ӯро сар додан пурсид падар.

— Нағз. – гуфт ва сар чунбонд, ки падар медида бошад. На. На аз барои он. Балки сухан гуфта ё садо бароварда натавонист. Зеро сари дил пур буд. Овоз кунад, дупӯста мебаромад.

— Чӣ-ба гап намезанӣ?!

— Нағз-нағз!

— Чӣ-ба овозат дупӯста? – пурсид ва посух нагирифт. Ангушт ба чашми писар бурда пок кард. Хушк. Нам надорад. — А-а-а?

— Нағз-нағз!

— Нағз-нағз... – нафорид ӯро. – Гӯё дар дунё дигар гап набошад?

— Дар дунё гап бисёр, лекин ба шумо лозим не.

— Ҳа-а, рост мегӯӣ, ба мани мунда чӣ лозим? – пичингомез гуфт падар ва баъди сукут боз ба сухан даромад. – Не-е, ба ман лозим. Ман бояд ҳама гапи дунёро фаҳмам... Хитой чӣ мегӯяд?

— Ҳазён!

— Чӣ-ӣ? Ҳазён? Не-е, вай ҳазён намегӯяд. Дар кӯҳнача ҳам, дар ҳозирааш ҳам бало аз Хитой мехезад гӯянд... Ту чия медонӣ: вай яъчучу маъчуч – мӯру малах...

— Ҳозир давраи мӯру малах не...

— А-а-а?

— Як вақтҳо ҳамин хел мегуфтанд – дар маталҳо...

— Не-е, ту масхарабозӣ накун, – сари афсӯс чунбонд падар.

— Ман аз ту ин хел умед надоштам...

— Масхарабозӣ не, ман иктидори давлатамонро медонам.

— Медонӣ? Чия медонӣ? Яъчучу маъчучро ҳам медонӣ? Одамони пастаки зардпӯсти чашманг, гӯшҳои дароз доранд, ки мисли мӯру малах зер карда ояд, пеши роҳи онро ҳеч чиз гирифта наметавонад...

— Метавонад...

— Чӣ метавонад?

— Иттифоқи халқҳо ва техника.

Пирамард хомӯш монд, хеле андеша карда боз сар афшонд ва гӯё ки писарро медида бошад, чашми нобино ба рӯи Ормон дӯхта ба сухан даромад:

— Якдилӣ ва аслиҳаи зӯр гуфтани ҳастӣ? Ҳамин хел-а?... Ҳамин хел. Чӣ, вай надорад? Ду даст дар бинӣ ба чанг мебарояд? Не-е... Ветнама мезанад. Ҳар рӯз хабар, ки ин чоро гирифт он чоро гирифт... Вай хитир! аввал давлатҷаҳои хурдро мегираду сонӣ ба калонаш ҳучум мекунад.

— Не-не! Ин хел не!

— Ҳардуямон ё боз ягон кас ҳаст?

— Ҳардуямон.

— Росташа гӯй, ҳамин Хитой ба хоки мо даромадааст ё не?

— Не! Дурӯғ!

— О даромадааст, мегӯянд?... Ҳа боз ту нағз медонӣ... Кӣ омад?

Мехмон баъди бо Ормон бағалкаш вохӯрдӣ кардан кавшашро кашида рӯи кӯрпача гузашт ва дасти пирамардро гирифта салом кард. Пирамард банди дасти ӯро дошта «Кудо!» гуфт. (Ҷ аз бози нобиноӣ гаронгӯш шуданаш одамонро аз банди даст, ангуштони каму зиёд ва тарзи дастдиҳию вохӯриашон ва ё аз сустию силтави дасташон мешиносад.)

— Чӯраюф! Камнамо? – аз кудо мепурсад ӯ ва мунтазири ҷавоб вораҳои бедандонашро мекушояд, ки бо даҳон ҷавоби ӯро мешунида бошад.

— Кор мӯл!

— Кор мӯл?... Дар ин дунё як ман бекор будаам-дия, – гуфта пирамард завқ кард ва сонӣ сӯи хона рӯ оварда фарёд зад:

— Келинчак! Ҳо, келинчак! Ҳамин чоҳо ҳастед!? О дастархон биёред!

— О, ин қадар чӣ мегӯед? – дастархон оварда мепурсад Келинчак.

— Зани Сафаров бодаринга тухм барин пӯст қанда назди шавҳараш мегузорад...

— Шавҳараш дандон доштагист-дия.

— Чӣ гуфтед?

— Мегӯм, ки як кас не, ки шумоя кино гирифта ба халки олам нишон диҳад.

— Ва-а-а, неки рост гуфти... Ду чӯра будаанд, – қарина кушод пирамард. – Ду чӯра будаанду рӯзе ба ошхона даромада хӯрок хӯрдаанд. Хӯроки ошхона таъомҳои ошхонаҳои шаҳри Ормонино барин оби раббано будааст. Қариби сер шудан даҳони чӯраҳо мағзоба баровардааст. «Ҳамин хӯрокро дар хона пазанд, намехӯрем» гӯён ба таърифи таъомҳои дасти занҳошон даромадаанд. Баъд ба тавсифи дигар хунаҳои завҷашон гузаштаанд. Сонӣ суҳбаташон ба баҳс гашта, ҳар қадом хунари занашро бологир кардаанд. Яке

---

1. Сипоҳ, доно, доғули

гуфт: Зани ман хӯроки олій мепазад ва чунон меҳмондорӣ мекунад, ки дар так-так набошад. Дигаре низ занро аз ин зиёд таърифу тавсиф кард. Сонӣ онҳо сархуш гашта гарав бастанд, ки айни замон ба хонаи ҳамдигар раванд, чӣ иззату икром мебинанд. Сари кайф бозор даромада якдонагӣ тарбуз гирифтанд. Марди дуввум сари роҳ тарбузро ба хонааш дод ва ҳарду ба хонаи марди якум рафтанд. Зан онҳоро чунон меҳмондорӣ кард, ки дар так-так нест. Мардак баъди хӯрок фармуд, ки занаш тарбуз орад. Зан тарбуз овард. Мард тик-тик нохун заду «Ин намешавад, дигарашро биёр» гуфт. Занаш ист не, бист не, «Ҳамин як тарбуз овардию чӣ хел дигарашро мепурсӣ?» гӯён арбада кард. Марди дуввум «Акнун ба хонаи мо меравем», гуфт... Зани ин мард низ онҳоро ҳамчунон иззату икром кард ва баъди хӯрок мард сухан накарда, тарбуз овард. Мард тарбузро гирифта нохун зад, «Инаш намешавад» гуфт. Занак бурду дигарашро овард. Мардак диду боз «нашуд!» гуфт. Занак боз бурду овард ва то чил бор. Марди якум донист, ки занак ҳамон як тарбузро меораду мебарад. Меҳмон ба тоқати зану ҳарфи шавҳарро ду накардани ӯ коил шуд ва тарбуз нахӯрда «омин!» гуфта хест... Ҳоло ҳам, ки бошад, зана боз занаш ҳаст, кудо... Келинчак! матали мана шунидед?

— Шунидем, шунидем! Шумо аз матал намонед!

...– Бӯи себ... Бӯи нони гарм... Бай-бай, Келинчак, дастатон дард накунад. Ман беҳуда матал намегӯям...

Пирамард як дона себро гирифта миёни мушт дошта бо нарангушт хуб лат дод ва бо нохун пӯсти як лаби онро канда ба даҳон гузошта макид ва боз ба сухан даромад:

— Шукри ҳамин Келинчак, – сар чунбонд ва андаке хамӯш монд:– Ҷанг мекунад, бонг мекунад... Лекин агар ҳамин набошад, намедонам. ки чӣ кор мекардам? Падаррахмат ин занак... нав қарина гуфтам-ку, ба шаъни ҳамин буд. Зани хубро мард дӯст медорад, зани бадро Худо бардорад... Медонам, ки аз чонаш сер шуда сахт мегӯяд, лекин боз дилаш месӯзад. Мана аҳволам... Кӯдаки пир, тифли бадхӯ; худам медонам, лекин илочаш нест: хӯи бо шир ба тан даромада бо чон барояд. Ҳамаашро медонам, аммо ислоҳ нашудам... Акнун гӯр ислоҳ мекунад. Келинчакро сахт азоб додам... Худо инро бубахшад... Лекин гуноҳи дигаре дорам, ки на Худо мебахшад на банда...Худаш медонад. Парвардигор барои ҳамин гуноҳам рӯшноиро аз чашми ман гирифт...

Ҳамин қадар гуфт ӯ, вале шарҳ надод, гӯё ки ҳама ин муаморо медониста бошанд (дар ин бора ҳам баъд). Дар умрам ба ду кас сахт омадам: ба модарам ва ба занам. Дигар ба касе бадӣ накардаам. Ҳар қадар аз дастам некӣ омад, кардам, лекин рӯи «бадиҳоямро» пӯшида натавонист...

Лукмаи нон дар гулӯи пирамард дар монд. «Чой на...» гуфтан натавонист. «Чой наовардӣ?» гуфтани буд, натавонист, овозаш ларзида, гирияш маълум шуд.

Ормон дасти ўро дошта пиёлаи сўзонро ба дасташ расонд.

— Не, ман намехўрам, худатон...

— Ин кас ҳамин хел, ҳарина, – пеш омада гуфт Келинчак. – На тоқати гармою на тоқати сармо, – ва даст ба китфи ў расонда гуфт: – Боз чӣ ба ёдатон омад?

— Ваъъ... шумо ҳамин-ча? – хандид пирамард ва баъд кӯдаки аламаш тоза шудагӣ барин гирист; худдорӣ кардани мешуд, садо намебаровард, аммо китфонаш чунбида гирияи ўро фош карданд.

— Худо осон накунад, ман чӣ кор кунам? – бо ситеза гуфт Келинчак.

Пирамард сар чунбонд: «Ҳамин-а.»

Ормон пиёлаи чойи ба рӯи дастархон гузоштаашро дигар бардошта натавонист. Чўраев сархам менишаст.

— О, шумо шодию хурсандиро медонистагӣ-ку? – даҳон ба гӯши ў бурда гуфт Келинчак.

— Келинчак, чанг накунад, як омад-дия... Илоҳӣ барака ёбед... Кудо – Чўраев! О, чӣ-ба ҳеч чиз намехўред?

— Мана-мана, дар дастам нон! – порай нонро ба дасти ў расонида гуфт кудо.

Ормон бо баҳонаи дарди зону хеста боғ рафт. Ў ба мавзеъи макон ва боғу роғ эътибор медиҳад: хонаи андарунаш хуни нофаш рехта фатарот гашта, ҷаҳор девораш то замин рехта ва даруни тарҳаш хокпарто шудааст; мисли замини партов, монанди аспии пири азкормонда, аробаи шалақ ва мошини абҷақу абгор аст ин чордевор, ки касе сўяш назар намекунад. Вале Ормон андеша дорад, ки хуни нофи бобо, падар ва худи ў дар он ҷо рехта; лек ҳама фаромӯш карда, касе ба он эътибор намениҳад. «Одам мемурад ин чӣ – як чордевор». Ҳо, одам мемирад; бо ҳама некиҳояш, бо ҳама бадихояш, бо ҳама носипосихояш, бо ҳама чирадастию кибру гурур ва баландию пастихояш ва ҳатто бо ҳама хоксорию ҳакирию нотавониҳояш ва ҳаттои ҳатто мушқилкушою мушқилосон буданаш одам мемирад. Судхўр, дунёдор, тавонгар, забардаст молу пулу ҷохпараст гумон мекунад, ки ў намиранда аст; барои ҳамин якашро сад мекунад, моли дигаронро аз они худ медонад, аз бечорагон меситонад, зердастонро меозорад, то дунё ба ў бако кунад, на ў ба дунё... Ба назари Ормон падари пираш барои ҷаҳор бузу гўсфанд шуда модарашро ташвишу азоб медиҳад. Бе ин ҳам азоби ў кам нест – ташвиши худи ин тифли пир басанда...

Ў дар боғ ташвиши модарашро зиёдтар дид: сархори боғ ба куллий набуд (бояд аз бехезумӣ модар онхоро чида, оташи зери дегаширо фурузон карда бошад), ҷо-ҷо девори гашта сангдевор

ва ё шохбаст шуда буданд, ки осори дасти зан буданаширо кас пай мебурд.

Тутҳои каллак, ки кӯдакии Ормон бо онҳо пайваста аст ва он замон ба ҷои шири модар шиками ӯро сер мекард, холо ба мисоли панҷаи бурида метобанд. Юнучка тухм баста, чапчилеб хобида, зераш пӯсида ва баргхояширо пашша хӯрдааст. Пали болоро бузу бузголаҳои дайду хӯрда, помол ва бӯзада кардаанд, ки алафаш ба дос ҳам намеояд. Ҳо он тараф – зери дарахти зардолуи талхак, сари вот ду-се қабзаи даравида меистад, ки он ҳам кори модари ӯст ва чизи аз ҳама чашмрас доси дасташ латтапеч аст, ки теғаш аз корхӯрда шудан ба доси моҳи нав гаштааст ва чунин досро Гулсифат доси кундак меномад. Гӯё дар ин макон ягон чизи нав нест, ҳама қадима, ҳама кӯҳна – ҳатто қадбонуви қадхудо ҳам. Лекин пирамард доим ахбори тоза пурсон мешавад... Ва дар байни ҳама гуна навиҳо Келинчак қадима тобад: хизматаш, рафтораш, гуфтораш, шинухезаш, шарму ҳаёш – ҳама қадимаанд, фақат ба харфи пирамард ҳарф гуфтаниш – нав, дигар ҳама – қадима...

Модар пеш аз ин ҳам резапайкар буд, ҳамон вақт ҳам дар пушти лабаш холи сиёҳ дошт, ки чашми булбулро мемонд. Ҳоло ҳам он хол ҳаст ва ба назари Ормон, ки офтоб ранги онро бардошта бошад ва ё бо мурури замон коҳида, хокистарӣ гаштааст; пайкараш аз будаш лоғартар, наҳифтар шуда, аз он арӯси зебои моҳталъат пӯсту устухон мондааст худаш ҳам, хуснаш ҳам коста, чашмонаш хона кардаанд, дандонҳои сафеди раддаву симзадааш аввал қабуд баъд зард гашта, аз кунҷу пеш фурӯ рехтаанд. Ормон тағйироти пайкару андоми ӯро мӯ ба мӯ медонад, вале дар хусуси падар ин чизро гуфта наметавонад: гӯё чӣ хеле ки ҳаст, ҳамон хел ба дунё омада бошад.

Ормонро шаб хоб намебурд; ташвиши ӯ ташвиши андак нест, мисле ки дунё ташвиш дошта бошад, гӯё ки хӯрондану пӯшондану нигоҳубин кардани як дунё одам ба зиммаи модари ӯст. Ормон танҳо ҳамин лаҳза, ки аз беҳобӣ дақиқаҳои шаборӯзи модарро таҳлил кард, андаке кӣ ва чӣ гуна зан – модар будани Гулсифатро дарёфт. Андаке. Зеро тамоми хислату қорубор ва феълӣ атвори ин занро дар як шаб ва ё дар сари хоб таҳлил кардану доништан лоимкон аст. Ӯ то алҳол зан – модарро (алалхусус модари худро) ҳамчун мушти пар, очиза, итоаткор, хизматгори шавҳару фарзанд медонист, вале ҳоло рӯзгори модарро боз аз назар гузаронида – аз кӯдакӣ то пири барои қолхоз хизмат карданаширо ёд оварда, андеша мекунад, ки модар – худо, хонахудо будааст; офаридгор будааст... Ормон барои азиятҳои даврони пири ин ду тан чандон намесӯзад, балки машаққатҳои гузаштаи онҳоро, қонбозии қоннисории онҳоро зиёдтар андеша мекунад, ки дар ин хусус ҳам баъдтар... Нолаи модар баромад; «ах!» гуфт, «миёнам» гуфт, «са-

рам» гуфт. Дар як чогахи танг, дар буни шавҳар чо шуда, аз кӯфти рӯзгор нола кардани ӯ писари меҳмонашро парешон кард.

— Сангинбой, чӣ шуд ба ту? – гӯши вазини ӯ нолаи ӯро шунид.– А, чӣ шуд? – қониби Келинчак рӯ гардонда дилсӯзона пурсид пирамард.– Боз дарди сарат гирифт? Боз миёнат дард кард?... О, то сари ту дард кардана сари ман дард кунад, намешавад... Ту набошӣ, ман мурдаи тапа-тайёр. Парвардигор медонад, ки чашми ман, гӯши ман, дасту пой ман туй, боз чаро азоб медиҳад? Ҳамин аҳволи ман, ҳамин азоби ман бас нест?..– Андаке ба андеша рафта боз ба сухан даромад:–Ҳама азоб ба сари ту. Ман амир Олимхон барин қачпахлӯ зада каттагӣ мекунам: каттагии бевун, ройгон. Лекин намедонам, ки фардо барои ин каттагиам чӣ ҷавоб медиҳам. Ту бояд ба ҳама хизматхоят розӣ бошӣ, аз гуноҳи ман гузарӣ... Сангинбойчон, туро бисёр азоб додам, барои ҳамин аҳволам ҳамин хел шуд. Барои ҷӯраҳо шуда азоб додам, ки дар вақташ таъомро тайёр накардӣ, барои дайдуҳои кӯча азоб додам, инро баҳона кардам, онро баҳона кардаму азоб додам. Аз гуноҳам гузар... Зан – мӯъҷизаи парвардигор. Занро хор кардан ба Ӯ ҳам хуш намеояд.

Гулсифат чизе намегуфт. Ормон, ки холо ҳам бедор буд, аввал гумон кард, ки падар ба ӯ гӯшона мегӯяд: «Кас набояд занро беҳуда азоб диҳад» ва боз ба ҷавоби модар мунтазир буд, ки ҳозир «Ҳа-а, ба худ, омадед? Ҳушатон акнун ба саратон зад? Акнун худоро мешинохтагӣ шудед? Худоро мисоли худодод намедонистед. Дар осмони ҳафтум мегаштед... Дер шуд. Пушаймонӣ суд надорад», мегӯяд, аммо ӯ садо набаровард. Садои нолааш меомаду бас.

— Сангинбой!

— ... – Сангинбойчон!

— Чӣ мегӯед?

— Мегӯм, ки худо туро бар сари ман ниғаҳ дорад. Ту соябони сари манӣ... Худо мана бояд гирад; мани мундая, мани муфтхӯра, ки ба касе нафъам намерасад...

Онҳо хомӯш. Шаб хомӯш. Гӯё олам хомӯш. Нолаи Гулсифат ҳам басанда шуд. Вале хоби Ормон парид. Ӯ рафтору кирдори падару модарро ва «хизматҳо»-и ҳудахро дар паҳлӯҳои тарозуи рӯзгор гузошта бар мекашад, таҳлил мекунад ва номаълум оҳ кашида паҳлӯ мегардад, ки сабукрӯҳ мегашта бошад, баракс дар тарки сараш дард мебарояд ва озор медиҳад...

На! Хизмати модар дигар. На хизмати падар ба он баробар мешавад ва на хизмати писар. Ӯ хизмати сари гаҳвораро дар назар надорад; хизматҳоро, ки барои рӯзгору ин пирамард кардааст, дар назар дорад.

— Чӣ ин қадар мечунбӣ? – бо оринҷ Келинчакро зада гуфт пирамард, ки шояд аз хоби хуш бедораш карда бошад. Лекин Келинчак чизе нагуфт. Ӯ дар банди гуфтору навозишҳои андаке

пеш кардаи шавҳар буд ва ё намехост, ки ҳарф зада худашу Ормонро нороҳат кунад.

Онҳо ба мисоли ширу равған; ҳарду аз пистони гов мебарояд, омехта паэй ҳам, боз чудо мешавад. Шабону рӯзон ҳамин хел як чо – мегӯянду мешунаванд, ҳарфашон сахт, лекин намеранчанд. Баъзан пирамард иззати мардро ба чо наовард, гуфта аз Келинчак меранчад, зуъм мекунад, абрӯяш гирех мезанад ва боз монанди абри баҳор пароканда мешавад. Соёи абр бод дорад, мегузарад.

— Қариб рӯз шуд? – хобаш гурехта пурсид пирамард.

— Хап хоб равед! Миҷа тах накардаему ба шумо рӯз мешад! – аз рафтори мардакаш ба танг омада гуфт Келинчак.

— Хайр, ту донӣ Худо, бечанг гӯй, ки Ормон ҳамту омадааст ё чанг-панг карда?

— Омадан наемонед? Ҳамту!

— Набошад, чӣ-ба баччаҳоя наовард?

— Ана, худашон мегӯн, ки ҳамту.

— Арвоҳи падарат? Бедор?.. Мошинаша кучо монд? А? Дар кӯча? – дасташро болои сари Келинчак давр занонда, – Ҳамту-у-у таги Чилламазор катӣ роҳ карда, девори Амонуллоро шикаста, як вачаб аз замини боғаш гирифта роҳ мекард, мошин то таги чормағз меомад.

— Шумо мекунед-дия!

— Ҳа, намекунам? Мекунам! Ҳамин қадар алафа бо ҳамин кӯриам кашондам, ина наметонам? Метонам... Ту мадад кунӣ, хама корро мекунам...

— Хоб равед-хоб равед!

— Хоб равед... Ман мурда, ки шабу рӯз хоб равам? Хоб ҳам ба збаш. Хаёли ту ки чашмамо пӯшаму накушоям...

— Ҷанҷоли шумо дар дили шаб мегирад, номатон гум нашавад, илоҳӣ!

...Ормонро вақте хоб бурд, ки модараш хеста буд. Ё говро дӯшида ба пода хай кард. Ҷогаҳи пирамардро гундошт, хавлиро рӯфт. Оби сахар тоза гуфта, аз рӯдхона ду сатил об овард, оташ гиронд, шир пухт ва баъд Ормонро бедор кард.

Пирамард ҳам намозашро хонда, рӯи кӯрпача ништа, ба болиш тақя зада, тасбеҳ мегардонд. Сараш ҳам, чашмон пӯшида, вале лабонаш мечунбид.

Ё тасбеҳ дона карда зери лаб чиҳое ки мегуфт. Ормон сухано-ни зери лабу дандон хондаи ўро намедонад, аммо яқин мекунад, ки падар омуризиши гуноҳро аз боло талаб дорад ва ҳангоме ки ободию сихатии кӯдаконашро боз аз ҳамон боло талаб мекунад, номи эшонро равшан ва бурро мегӯяд. Ормон хайрон, ки одамӣ чӣ махлуқест – як марди ринд ва чавонмарди бебок имрӯз ба чӣ ҳол гаштааст. Ормон ҳамин хел шаккоқӣ дар андеша дорад, аммо дили пирамардро намефаҳмад; намефаҳмад, ки зимни ин гуфтори

бахуд ӯ дар бораи рӯзгору аҳли байти онҳо чун фикр мекунад ва дар сари намоз талаб ҳам дорад, ки осебе ба онҳо нарасад, зеро ӯ ҳама вақт парешон аст, ки писараш бо зан зиндагӣ намекунад, имрӯз набошад, фардо чудо хоҳад шуд. Чун Ормон ба деҳа ояд, дили падар ба бозӣ дарояд, ки ӯ коре карда омадагист, акнун миёни дӯсту душман ӯро шарманда месозад. «Фикри кӯдаконатро бикун, гандаю нағз нисфи умрат гузашт, худо медонад, ки боз чанд соли дигар умр дорӣ, лекин ғами кӯдаконро хӯрдан лозим. Ту ҳоло ба қадри кӯдак намерасӣ, гумон мекуни, ки одам зода шуд, дарахт барин калон шудан мегирад. Не, бачча калон шавад, ташвишаш ҳам калон мешавад; шутур калон – чароҳаташ низ калон. Фарзанд нон мегӯд, либос мегӯд. Онҳоро хонадор кардан лозим, онҳоро ба мурод расондан лозим. Ин қарз ва боз ташвишҳои дигар, ки худат пеш-пеш мебинӣ. Ба қадри ин ҳама вақте мерасӣ, ки падар ё бобо шавӣ. Падар шудӣ, ба назари ман ҳоло ҳам кӯдак ҳастӣ; табиати одамии ҳамин: ҳама вақт худро кӯдак мепиндорад... Ҳамин ки пояш ба лаби гӯр расид, гумон мекунад, ки калон шудааст ва аз Худо металабад, ки боз умрашро дароз кунад ва ё аз нав ҷавон гардонад, то бо ҳамин ақли пири зиндагиро аз нав созад. Лекин ба гуфтан касе ин корро накунад; масалан ман ба ту гӯям, ки инту нақун, унту бикун, ту он корро намекуни. Ҳол он ки ҳамон чизи пойдарлабигӯр аз Худо талаб доштаат дар гуфтаи пирон ҳаст. Боз аз Худо умри дубора талаб мекунад, ки ҳама кӯтаҳию хатоноҳояшро ислоҳ гардонад, ба касе бадӣ карда бошад, некӣ бикунад... Ҳайҳот! Инро аз рӯзи нахуст андешидан лозим буд. Гуноҳ карда, сонӣ бо сарнавишт ситезидан беақлист! Одамии як рӯз ба дунё меояд, як рӯз мемирад. Ҳамин ду рӯз дар қисмати инсон дарҷ мешавад. Дигар ҳамааш – вой.

— Ҳамин шаб намондам, ки хоб кунӣ, а? – ба сари дастархон омадани Ормонро дониста гуфт падар.

— Не, нағз хоб кардам, шумо хоб накардед!

— Ҳа-а, акнун хоби ман ҳамин; хобу бедориам – як. Ман кайҳо ба қатори мурдаҳо... Лекин Худо барои азоб додани Келинчак чони маро намегирад...

— Шир нарезад! – косаро ба дасти ӯ дода гуфт Келинчак.

— Сангинбойчон!

— Чон! Чон!

— Гова чӯшидед?

— Ҳа.

— Пода ҳай кардед?

— Ҳа.

— Об овардед?

— Ҳа!

— Ана акнун як кори дигар монд: алафдаравӣ. Ман ширама хӯрам, харду алаф медаравем.

— Мурам ба шумо, алафдарав.

— Қудоя гуфтам, меоянд. Ормонро ба фотиҳаҳо мебаранд, мо алаф дарав мекунем... Ана акнун гӯш бикун, – ҷониби Ормон даст ёзонда мурочиат кард пирамард.– Дар муддате ки ту наомадӣ, шаш мурдаи калону ёздаҳ мурдаи хурд шуд: одамони дуруст-дуруст рафтанд. Аз тангкӯчаи ҳудамон сар мекунетон: кампири Бимоҳ, Фотимаи Аждар... аз ин ҷо мебуроед, кӯчаи тағи ғор меравед – ақои Муҳаммадӣ, баъд мебароед ба гузари Ҳисориҳо – хонаи Мухтори гилкор, усто Қосим, аз усто Қосим ҳамин дарвозахона ба мо нишона. Чандта шуд? Ҳа, гузари Шингиҳо, бечореки Муҳаммадмурод вақти коҳгири зери ширдони ферма монда мурд... Ва боз баҷаҳо, ки худи қудо медонанд. Ҳамин ки баргашта омадетон, киссаи «Ниёз-конҷи»-ро мегӯям...

ШОҲОБИ АВВАЛ

Падари Бурҳони Қодир, яъне, бобои Ормон – усто Қодир вақти дар Ғузур барои Маликбой болохона сохтанаш писарбаччаеро дид, ки аз паси занаке кашола шуда, сӯи Киштӯд мерафт ва пештар аз онҳо ду марди аспсавор гузаштанд, ки усто Қодир ҳеч кадоми онҳоро нашинохт; қасоне, ки дар сохтани болохона шарик буданд, арз карданд, ки савори пешро мешиносанд: Аёзи киштӯдӣ аст, аммо се тани дигарро нашинохтанд.

Савори дигар барои ин кишвар бегона набуд:

Ў – Фаёз, бародари Аёз... Онҳо се бародар буданд:

Аёз, Намоз ва Фаёз. Аз дӯст гузашт ё аз душман, ки байнашон носозӣ афтод... Фаёз ба ҳарфи мардум рафта, занашро ба Намоз рашк бурд ва рӯзе рӯ ба рӯ гуфта шунидани занашу Намозро дида, бародарро мурданिवор зад ва худаш бенишон шуд – зими сиёҳ зад...

Баъди чанд вақт Фаёз ба ҳукми мурда гузашт. Падари боэҳтиромаш, ки барои некиҳояш миёни мардум эътибор дошт, аз чунин ранг гирифтани воқеа беҳабар монд ва танҳо баъди аз писар умед кандан оши сол дод... Аз қазову қадар зани бародари калонӣ набуд шуд ва Аёз зани сайибамондаи Фаёзро ба никоҳи худ даровард. На Намози бадномшуда...

Фаёз аз ёдҳо рафт.

...Пас аз даҳ сол соиле ба дари Аёз дӯст кашид. Янғазани Аёз дар ғирбол гандум баровард. Аммо соил даст ба ғирбол бурду ҳамон зайл шах шуда, ба занак дер нигоҳ кард. Занак аз чунин кори ӯ ҳайрон шуда, андаке баданаш ларзид ва ғирболро сар дод. Ҳоло ки соил ғирбол саҳт надошта буд, он ба замин зад ва гандум дами дарвоза рехт.

— Бубахш, хоҳарак, бубахш, – худро рӯи гандуми рехта андохта гуфт соил.– Нарав, хоҳарак нарав, ба ту ҳарфе дорам, – пас-пас

рафтани занакро дида ва андаке аз замин ковок шуда хохиш кард
ӯ. – Ин ҳавлии Аёз аст?

— Не! – чӣ биме дар дилаш омад, ки рад кард занак.

— Рост бигӯ, хоҳарак, аз рӯи ростӣ мепурсам.

— Не-не! – гурезон ҷавоб дод соҳиба.

— Хонаи Фаёз чӣ?

Занак бозистод ва хост ба ӯ нармтар ҷавоб гӯяд, аммо ба сараш
чӣ фикре зад, ки тарсону ларзон ба хона даромад.

Соил сари ғирбол бинишаст ва гандуми рехта аз нав бардошт;
аввал дудааста бардошт, сонӣ каф-каф гирифт ва баъд гӯё ба чизе
умед баста бошад, бафурсат доначинак кард; дона-дона мечид, то
сангрезаҳо ва гарду хок ҳамроҳ нашавад, ба саноч на, ба ғирбол
бозандохт. Ӯ дергоҳ доначинӣ кард. Аз кӯфти роҳ, аз доначинӣ ва
ё аз рафтори занак шалпару дилгир шуд, ки ба рӯи хок қачпахлӯ
зад ва донаҳои охиринро, ки канортар пош хӯрда буданд, чид.
Занак ба чӣ андешае омад ва ё соилро рафта пиндошт, ки боз
баромад ва ўро дар чунин ҳолат дида ҳайронтар шуд. «Кӣ бошад
ин марди гадосурат? Ҳавлии Аёзу Фаёз ба ӯ чӣ лозим бошад?»
ба худ мегуфт занак.

— А? Ҳавлии Аёзу Фаёз ба шумо чӣ лозим?

Соил андаке сар тофта, пеш омадани занакро дид ва калла
афшонда гуфт:

— Ба ман мардина лозим, ту аз ман меҳаросӣ, чизе наме-
гӯям.

— Ин ҳавлии Аёз аст, аммо мардак нестанд, дашт рафтаанд,
ҳолӣ меоянд.

— Ман сабр мекунам.

— Ба меҳмонхона дароед!

Соил, ки андешаашро танҳо ҳудаш медонист, чунин хохиши
соҳибаро рад накард; ӯ ғирболи пур аз гандумро бардошта дару-
ни дарвоза гузошт ва пирона қадам зада, асо ба замин кӯфта, ба
дари меҳмонхонаи соҳиба намуда равон шуд, аммо шубҳаи соҳиба
зиёда гашт ва пушаймон шуд, ки чаро дар набудани мардина ўро
ба хона хонд, агар марди дуруст мебуд, ба хона намедаромад; ё аз
ин мулк несту расму русуми моро намедонад ва ё қасдан даромад.
«Ба Фаёз монанд не, чаро номи ўро мепурсад? Магар намедонад,
ки Фаёз аз ёдҳо рафтааст?» Соҳиба дергоҳ рӯи ҳавлӣ истода худ
ба худ гуфта мешунид, аммо чуръат надошт, то ба назди меҳмон
дастархон барад. «Гадо бисёр, аммо ин хелашро надидаам. На-
дидаам, ки гадо гандумро резонаду боз бардошта, дароварда ба
ҳавлӣ гузорад... Чӣ ният дошта бошад?» Ӯ бадиққат гӯш медод,
ки аз меҳмон садое мебарояд ё на. Чун оромӣ дид, аз бими он ки
ҳоло мардак омада, чаро назди меҳмон дастархон набурдӣ, гуфта,
арбада накунад, хона даромад. Дастархон омода сохт ва бурда аз
дар дарун дароз кард, аммо меҳмон дастархон нагирифт. Сонӣ

кадбону чашм ба дарун давонд, ки меҳмон зону оғӯш карда ва сар бар зону нихода, ба ганаб рафтааст. Соҳиба дастархон даруни дар гузошт ва баргашта берун баромад. Дар нӯгҷӯбии гӯшаи оғил асперо баста дида хайронтар шуд, ки чаро соил мисли дигар гадоён пиёда неву савора? Аспи бегонаи лоғар сар фуру дошта, ба сукут рафтааст ва чашм пӯшида пинак дорад, ки хоси аспони солим нест. Занак хеле ба асп нигарист, хаёлаш ба ҳазор кӯча рафт, сонӣ бо чӣ мулоҳизае як дарза бедаи хушк оварда назди асп партофт, асп чашм кушода ба беда нигарист, бӯй кашид, ҳавсалаи хӯрдан накард. Занак ҳайрон шуд, ки чаро савор аз асп ва асп аз савор шалпартар. «Кошкӣ тезтар меомад»....

Ва мардаки ӯ омад; ду банд алаф линг карда савори аспаш ӯ аз роҳи дашт пайдо шуд ва дар дами дарвоза парешонии зан ва аспи бегонаро дида тааҷҷуб кард ва наздик омада ба ишораи сар аспро нишон дода, кӣ омаданаширо донистан хост.

— Меҳмон, – охиста гуфт зан лачоми аспро дошта ва конёе нашуда сар чунбондани шавҳарро дида, илова кард:

— Як гадо.

Аспи ӯ сайха кашид ва аспи соил бедор гашта андаке сар бардошт ва гӯё ки дар ин солҳои наздик ба дидори аспе нарасида бошад, рӯй ҷониби онҳо тофта кишна кард ва омадани шуд, ки нӯхта сари онро пас кашид. Рафтори аспро занак на аз пазмонӣ донист, балки гумон кард, ки ҳарфи ӯро шунид: «Як гадо». Ӯ хичолат кашид, ки чаро ин суханро гуфт, бехтараш шавҳараш даромада, кӣ будани ӯро мефаҳмид.

— Гадо, мегӯӣ? – банди алафро аз пушти зин гирифта пурсид Аёз. – Гадо дар хона чӣ кор мекунад?

— Шуморо пурсид... – гуфт ӯ ва аспро лачом кашида, ба ҳавлӣ дароварда ба яккамех баст. Аёз алафро зери охтаҳона гузошт, дар ҷӯйи беруни дарвоза дастурӯй шуст, фӯтаи миёнро кушода сарӯ рӯй пок кард ва ба дари меҳмонхона наздик омад; дами дар дастархону ҷойники ҷой меистод, ӯ хеле аз дар нигарист ва сари меҳмон болои зону дида, баргашт; беруни дарвоза баромада ба аспи лоғари ӯ нигарист, ки ҳавсалаи бедахӯрӣ ҳам надорад. Хӯрчини нимдошт пушти зин пурчангу ғубор аст. Аёз як қабза алафи тоза овардари пеши асп партофт ва даҳана аз даҳони он бароварда, зери гулӯяш ҳамоил кард. Асп ба бедаи тар даҳан зад, вале чандон ҳавсала накард.

— Меҳмон месурфад! – аз дарвоза берун омада гуфт занак.

Аёз шитоб накарда ба дари меҳмонхона рафт ва меҳмонро бедор дида, салом карда, ҷойнику дастархон аз сари роҳ гирифт ва сонӣ бо ӯ вохӯрдӣ кард: «Омин! Хуш омаданд!» Дастархон кушод, ҷой гардонд, ба меҳмон дароз кард.

— Аз пайдо шудани меҳмони ноҳонда хайрон будагистед? – пиёлаи ҷойро гирифта гуфт соил.

— Не, хайрон нестам. Меҳмон – атои худо... Лекин мебинам, ки ба мардуми мо монанд нестед.

— Магар соил ба мардуми шумо монанд мешавад? - гуфт ва хеле хомӯш монда, аз парешонии соҳибхона рамуз гирифта, харфашро давом дод: – Ман мусофирам, аз роҳи дур: аз Қошғари Чин. Марди дарвешам, саёҳати олам ихтиёр кардам. Табибӣ надорам, ҳакимӣ надорам, тамошоро дӯст дорам.

Аёз сукут карда буд ва гӯш меод, то меҳмон боз чӣ мегӯяд.

ӯ дергоҳ чизе нагуфт ва хонахудо барои ӯро ба сухан даровардан пурсид:

— Саёҳат ихтиёр кардед, аҳлу аёл чӣ мешавад?

— Магар марди дарвеш аҳлу аёл дорад?

Гӯё муроди Аёз ҳамин чизро доништан буд, ки пиёлаи холии дасти меҳмонро гирифт ва пой чап аз зер берун оварда чорзону нишаст.

— Қошғари Чин мулки дур аст, лекин аз рӯи гуфти аёлам, шумо номи маро пурсида ин чо даромадед, ҳамин тавр не?

— Ҳамин тавр. Номи шуморо пурсидам, Фаёзро пурсидам, лекин навбат ба падаратон нарасида, завҷаатон маро ба дарун хонд, кӯфтаи роҳ, ки будам, одоби шуморо ба инобат нагирифта даромадам... Ба ман гуфта буданд, ки марди бегона ба хонаи бемардина набояд дарояд.

— Маро, ки пурсида омадаед, даромадан чоиз аст.

— Миннатдор... Аҳволи падаратон чӣ хел аст?

— Сиххату саломатанд.

— Шунидам, ки бисёр марди шариф ва обрӯманди ин диёр хастанд.

— Алҳақ... Лекин ин маълумот ба шумо аз кӣ расид?

— Дар мулки мо мардест, ки миёни мардум хоса эътибор дорад ва аз рӯи ҳикоятҳои замоне дар ин мулк буда ва бо шумо, алалхусус бо падаратон, қаробате дошта ва дар сӯҳбатҳо ёдрас мегардад, чунин мардон дар ҳар мулк як нафар мешаванд... Аз рӯи шунидам ба аллома монанд, дар Бухорои шариф таҳсил дида ва ба неққорию неқномӣ пардохта...

— Андаке муболиға шудааст, вагарна писар ба бад гуфтани падар ҳақ надорад... Ва он кас кӣ бошад, ки ин қадар...

— Он кас аслан аз Қошғар нест, замоне аз ин мулк сафар карда, мусофир шуда, дар даргоҳи дорое ба хидмат буда ва баъди фавти бой беваи хурдии ӯро ба занӣ гирифта, ин замон соҳибдавлат ва соҳибмақом аст... Бубахшед, соҳиб, ман бор аз пушти асп нақандам...

— Шумо беҳузур нашавед, ман хӯрчинатонро меорам.

— Миннатдор... Магар падар дар наздикиҳо нестанд?.

— Чандон дур не... Агар чое нарафта бошанд.

Аёз рафта хӯрчин аз пушти асп канд, айили онро суст кард ва хӯрчин оварда даруни дари меҳмонхона гузошт ва боз баромад, ки аз пай падар шавад ва андаке дер омада, фармуд, ки падар баъди намози аср меоянд.

Ва падар баъди намози аср не, балки баъди шом омад. Меҳмон баробари аз остона қадам ниҳодани марди навпир бархест ва даст пеши бар одоб кард ва вохӯрду ўро аз худ боло гузаронидан хост.

— На-на, меҳмон бузургтар аз падар аст, – иззати меҳмон доштанӣ шуда гуфт падар ва паҳлӯяш бинишаст. – Омин!.. Хуш омаданд!

— Хушвакт бошанд!

— Боз хуш омаданд! – аз хомӯшии меҳмон рамуз гирифта ва гӯё ҳарфи гуфтани наёфта, такрор кард падар. – Бино ба шундама, аз дӯсте паём овардаед.

— Бале, – кӯтоҳ ҷавоб дод меҳмон ва ба Аёз нигарист.

— Чой биёр, Аёз! – чойник дароз карда гуфт падар.

Аёз чойник гирифта баромад ва падар гумон кард, ки меҳмон чизе мегӯяд, салому паёми дӯсти раҳдурашро мерасонад, аммо ў сукут дошт ва чизе меандешид: «Чӣ гӯям? Чӣ хел гӯям?»

— Бигӯед!

— Чӣ бигӯям? – як қад парида пурсид меҳмон, ки дар дили ў чӣ буданро падар аз кучо донад.– Қаблан суоле дорам ва аз шумо донишманди мӯхтарам пурсон мешавам, ки ба чӣ ранг онро маънидод мекунед. Бигӯем, ки падаре дар ҳаққи писаре кирдори норавое кард ва ё писаре дар хусуси падар кори носавобе, онҳо тавонанд гуноҳи ҳамдигарро бубахшанд?

— Аввал бубин чойи худ, баъд бимон пойи худ; бояд донист, ки гуноҳ чӣ андоза аст? Оё падар тавонад, ки гуноҳи писар бубахшад; дар ҳар ҳолат бахшидани гуноҳи падар аз ҷониби писар шарт нест, агар гуноҳ аз қоидаву қонуни аҳли башар ва шарият берун набошад... Ва шумо ба чӣ маънӣ ин чизро пурсон мешавед?

— Чаҳонгардиам аз барои он аст, ки ҳикмати зиндагӣ фаро орам.

— Чунон ки шайх Саъдӣ?

— На-а-а, на ҳар сар сазовори дори баланд аст. Саъдӣ ба ҷои хеш, ман ба пойи хеш.

— Шумо аз хоҷагонед?

— Дарвешам, беш не...

— Ин ҳарфи барои он гуфтам, ки аз пойгаҳ то саргаҳи Зарафшон шайхон ва хоҷагоне хок шудаанд, ки ҳама омадаанд ва нафаре муқимӣ набошад; аз Хоча Исҳоқ то Абӯмӯсои Ашъарӣ...

Меҳмон хеле ба сукут рафт, ё аз ҳарфи падар ранҷид ё мулоҳиза дошт, ки суханони ў чӣ маънӣ доранд.

— Ман аз барои хок шудан наомадаам, тақсир.

— Худо нишон надихад, муроди шуморо донистанӣ шудам.

— Муроди ман маълум аст: вақте ки ба ин ҷониб азми сафар кардам, Бухорову Самарқандро зиёрат мекунам, гуфтам, нафаре аз бародарон хошиш кард, ки аз ҳоли шумо хабар гирам; Самарқанд ки рафти, он ҷониб камтаре роҳ монад, гуфт. Вале камтар набудааст.

— Кӣ будааст ӯ?

— Агар шумо майли дидори ӯро дошта бошед, гӯям, вагарна ин асрор бо худ барам. Ва ӯ хошиш кард, ки шумо азми дидор кунед, ҳамроҳи ман ба Қошғар биравед.

— Кӣ будааст ӯ? – бетоқат шуд падар... — Юсуф?!

— Қавл дихед, ки асрор хувайдо намекунад ва бо ман меравед.

— Ачиб марде будаед, меҳмон... кас чизе надониста магар қавл медиҳад? Магар ин бозии қисмат аст? Ман шуморо намедонам ва шумо маро.

— Ман шуморо хуб медонам.

— Аз кучо?

Меҳмон чизе нагуфт, ба андеша рафт. Ба назари падар чунин намуд, ки ӯ ба худ мепечад, вале ӯ даст ба кисабағали ҷомаи чанда бурда носкадуи дарози монанд ба банан қачғашта ва даҳонааш пӯпақдорро бароварда ба падар дароз кард.

— Воҳ! – фарёд зад падар ва худдорӣ карда натавониста, беҳушу беёд така ба девор зад:

«Куштанд... Юсуфи маро куштанд...»

Барои падар ҳеч гуна шарҳу эзоҳ лозим набуд; мисли барк ба сараш зад, ки дӯсти раҳдури ӯ кист ва хаёле аз байни абрҳо соиқа дурахшид; даҳ сол пеш аз инро ёд овард, ки ин носкаду дар дасти кӣ буд.

— Аёз! Аёз! Об биёвар, Аёз! – дами дар рафта фарёд зад меҳмон.

Аёз дар даст чойники чой пеш омад ва бекарории меҳмонро дида ҳайрон шуд; «Об лозим, об!» боз гуфт меҳмон. Аёз аҳволи падарро дида, чойникро базӯр ба замин гузошт ва назди падар зону зад.

— Додо! Чӣ шуд ба шумо?

Падар ба ҷои ҷавоб деворро ба пушт соида паҳлӯ зад. Аёз ӯро дошта дароз хобонд ва дартоз рафта обу пиёз овард; об ба рӯяш зад, пиёз ба димоғаш дошт. Падар хаёле бинӣ чунбонд, аммо атса дода натавонист. Меҳмон паси гӯшҳои ӯро мемолид.

— Меҳмон, дар миён чӣ гузашт?

Меҳмон ба ҷои ҷавоб носкаду ба Аёз намуд. Ӯ низ карахт шуд ва дергоҳ гунгу хамӯш истод...

— Ү... – саволи дар нӯги забон омадаро гуфта натавонист Аёз. «–Зи-зи... зи-ин-да-а?» – мисли нобиноён чашм накушода пурсид падар.

— Зинда-зинда! – шод карданӣ шуда тез гуфт меҳмон.

— Ҳа-а-а...– Даст боло кард ӯ: «маро бардор».

Аёз ӯро бардошта ба девор така гузошт. Падар чашм кушоду пӯшид: «Об»... Баъди об хӯрдан носкадуру талаб карда миёни панҷаҳо соиш меод:

«Маро берун барор!» Аёз ӯро бардошт ва дошта-дошта берун баровард. Падар дароз-дароз нафас гирифта сари сина бардамонд ва андаке ба худ омада сӯи асп ишора кард.

— Хона барам?

— Не, ба асп бинишон!

Аёз аспро кушода пеш кашид ва беруни дарвоза дошта, рикоб омода сохт, то падар пой гузошта, бар зин нишинад: «Наход, ки падар Қошғар равад?» аз дил гузаронд ӯ ва пурсид: «Азми кучо доред, додо?» Ү сар ҷунбонд ва бо даст доира кашид, ки давр мезанад, дур намеравад.

— Давр занед, ман нигоҳ мекунам...

— Не, – гуфт ба ишораи сар, – назди меҳмон даро, – ва лаҷоми аспро ҷониби дара гардонд, то андаке таскин ёбад...

...Аспи меҳмон шиҳа кашид. Аёз тохта берун баромад, ки падараш бозгашта бошад, аммо дар берун касе набуд:

«Дар ин шабхангом падар набояд ҷониби дара мерафт». Аёз аз нимторикии чароғи милмилак дилгир шуд, ки ба хона надаромада, баумед беруни дарвоза меистод. Асп боз шиҳа кашид. Аёз ба роҳи ҷониби деҳа ва роҳи дара чашм дӯхт; касе нест, балки шарфаи пой аз дарун баромад ва ӯ омадани меҳмонро дид. «Чаро сайҳа мекашад ин асп? Метарсад магар?» пурсид меҳмон.

— Ё метарсад ва ё чизеро бӯй мебарад. Аспу сағ ҳайвонҳои зираканд.

Садои суми асп омад ва шиҳа кашиданаш. Асп омада дами дарвоза қарор гирифт ва падар гӯсфандеро охиста аз сари зин нишеб кард: «Дор!»

— Чаро нагуфтед, ки ман ин корро кунам? – садо баровард Аёз.

— Ин хел чизҳоро намегӯянд, фаросат кардан лозим. Аёз гӯё аз падар калтак хӯрд, чизе нагуфта, гӯсфандро аз дарвоза дарун карда ба пиёда шудани падар ёрӣ расонд ва аспро дароварда дар яккамех баст.

— Корд биёр! – фармуд падар.

...Баъди он ки падар ҳама кирдору савдору фаҳмид, фурсат дод, то эшон азми сафар кунанд. Аммо иҷозат надод, ки бо роҳи қорвонгарди Хӯканд раванд, зеро дар он солҳои пурошӯб роҳи Хӯканд роҳи пурхатар буд; маслиҳат шуд, ки роҳи Кӯхистон наз-

дик ва миёнбур аст... Ва онҳо Арчамайдонро рост шуданд, то ба Қаротоғ фароянд ва пасон рӯ ба офтоббаро оранд. Ин роху ин кӯҳхоро, ки Аёз медонист, гуфта-гуфта мерафт...

Чун ба мулки ношинос расиданд, дам ба дарун гирифт ва ҳар чои ободро, ки дид, пурсон мешуд: «Қошғар ҳамин аст?» «Не!» ҷавоб мегуфт соил.

Дар роҳи дурудароз Аёз мехост, ки афсона гӯяд, то роҳ кӯ-тоҳ гардад, аммо дар дилаш намегунҷид; хаёлаш, ки ба пешвози хушрӯзӣ не, балки ба суроғи нокомӣ меравад ва соил ҳам дар дил чӣ дорад, ки ҳарфе намегӯяд: «Дар ҳақиқат ба дидори бародар мерафта бошем ё...»

— Ӯ чӣ гуфта буд ба шумо?

— Кӣ?

— Фаёз!

— Хабари зинда будани маро расон...

«Хабари зинда будани маро расон» дар дил такрор кард Аёз ва надонист, ки аз ӯ боз чӣ пурсад.

— Қошғараш дур будааст-дия...

Аммо ҳамроҳ ҷавобе надода, аз пеш сутуни чангу губоре боло шуд, ки танҳо дар афсонаҳо шунида буд, лекин аён набуд, ки чанги чист: шайтонбод аст ва ё аз зери суми аспони лашкаре дуди замин ба осмон меравад... Ва сутуни губор бо роҳе, ки онҳо мерафтанд, пеш меомад.

— Бало пеш меояд, Аёз... Биё миёни найзор пинҳон шавем, – маслиҳат дод соил.

— Мо раҳгузарем, наҳод ки ба мо ҳам кордор шаванд?

— Барои роҳзан роҳгузар лозим. Кӣ медонад, ки ин чӣ ба-лост.

Онҳо сари аспонро миёни найзор тофтанд ва пиёда шуда, аз буни буттаҳо поиданд, ки ин гирдбоди бало то кучо давом кунад... Шиҳаи аспон, ғалмағали одамон ба гӯш мерасид, савораҳои аввал, ки аз чанг як қадам пеш мегаштанд, ба чашм аён буданд, аммо пасмондагон гоҳ менамуданду гоҳ миёни чангу губор мемонданд. Ва онҳо аз миёни найзор диданд, ки марде хушсарулибос, аммо тартиби либоспӯшиаш вайрон, салла ба китф фаромада, дастонаш ба танаш ресмонпеч аст ва пойҳояш аз зери шиками асп сахт баста.

— Гунаҳгорро баста мебаранд.

— Аз кучо медонед? – ҳайрон пурсид Аёз.

— Аз дасту пой бастааш... Гунаҳгори андак не барин.

...Чангу губор аз назарҳо дур шуд ва онҳо аз миёни найзор баромаданд. Ва акнун он зайле ки то ин дам орому осуда ҳар кас ба хаёли худ банд меомаданд, аз вучудашон дур гашта, чои онро тарсу харос гирифта буд. Онҳо рафтанду рафтанд ва дар роҳ бо шубоне дучор омаданд, ки ду даст бар сари асо гузошта ва манах

болои он дошта, рӯй чониби саворон меистод ва аз роҳ дуртар рама мечарид.

— Ассалому алайкум! – одоб карданд саворон. Чӯпон ҳамзабон будани саворагонро фаҳмид, аммо алейк нагирифт, хайратзада ва гаранг ба рӯи эшон нигарон меистод.

— Монда набошед, чӯпон! – боз гуфт соил.

Чӯпон ба чои ҷавоб сар чунбонд ва манаҳ аз рӯи дасту асо бардошта пурсид:

— Кистед?

— Соилу дарвешем, – барои шубҳаи чӯпонро кам кардан аз асп фаромада гуфт соил. Аёз низ фаромад.

— Бахтатон тофтааст... Чӣ хел аз он бало халос хӯрда омадед?

— Мо балоро надидаем, дар роҳ як чангу губор бархост, мо миёни найзор руст шудем...

Чӯпон гӯё баробари онҳо ин қадар роҳро пиёда паймуда бошад, рӯи роҳ фуру нишаст ва як нафаси дароз баровард:

— Чӣ кардаатон радди бало шудааст, вагарна фармони бек чунин, ки каси пешомадаро сар гиранд. Гӯё як навб баҳс бо амири Бухоро, ки чанде пеш дар Ҳисор қатли ом эълон карда буд; ва ҳамон вақт қасоне, ки аз дасти сарбозони амир ҷон ба саломат бурда буданд, чониби Қаротегину Дарвозу Кӯлоб фирор карданд. Беки Ҳисор Абдукарим-додхоҳ Кӯлобро паноҳгоҳ ихтиёр кард, аммо беки он чо Сарахон барои худро ба амир хуб нишон додан ва барои тамаъ Абдукарим-додхоҳро баста ба ӯ пешкаш кард, агар бандии даступобастаи миёни он тӯдаи пурмағалро дида бошед, Абдукарим-додхоҳаш ҳамон... Алҳол ҳамин хел кор шуд, лекин оқибаташро худо ба хайр кунад.

— Муқофот мегирад, – бепарво гуфт Соил.

— Ҳамин хел, чав корӣ, чав даравӣ, гӯянд, – изҳор кард чӯпон. – Агар ба чӯпонхонаи мо марҳамат мекардед, хуб мешуд.

— Шод бошед, бародар, аммо роҳамон дур... Тезтар аз ин роҳҳо баромадан лозим.

— Сафар ба хайр?

— Қошғар.

— Рӯ ба офтоббаро оред! – маслиҳати боборо гуфт ӯ.

Ва Аёз аз гуфтугӯи онҳо фаҳмид, ки ҳоло роҳ тӯлонӣ будааст. Боз роҳро давом доданд. Акнун ӯ дар бораи талотумҳои олам, ситезу парҳоши миёни бародарон, тохти қабилаҳо ва кирдорҳои амирон фикр мекард ва сарфаҳм намерафт, ки ин ҳама корҳо барои чӣ? Чаро қасоне ки осуда зиндагӣ кардан мехоҳанд, муяссарашон намешавад ва онҳое, ки ин осудагиро омода сохта метавонанд, мудом ба вайронӣ мекӯшанд...

Гӯши аспи Аёз афтид; нишонаи хаставу шалпар шудани он буд, гӯё ӯ ҳоло аспсавор нею харсавор меравад, дилаш ба танг омад.

— Ҳоло дур аст?

— Не... Мо роҳро гум кардагӣ барин.

— Чӯпон сӯи офтоббаро гуфт-ку?

Офтоб, ки ниҳоят тафсонда, оби бадани аспонро бароварда буд, гӯши онҳоро низ афтонд, сарашон ҳам шуд, чунон ки рӯзи ба Некон омаданааш аспи соил ба ин аҳвол буд ва ба беда нигоҳ намекард. Тани онҳо чунон сӯхта, ки даст бар сағриву думғозашон расонда намешуд. Ҳар қадар чанубтар раванд, ҳамон қадар ба гармо дучор меоманд. Соил ба ин чиз тоб меовард, аммо Аёз, ки аз деҳаи хушҳавои Некон берун нарафтааст, ба чунин ҳавои тамуз тоқат намекард...

Дар лаби рӯди сардоб аспҳоро дам доданд ва дар сояи бодони талхаи хоб карданд, то гашти рӯз ба сафар баромада, шабонгах роҳашонро давом диҳанд.

— Аёз, як чиз намегӯед, ки роҳ кӯтоҳ шавад.

— Табиатам ҳамин хел, чизи медонистагиамро ҳам гуфта наметавонам. Шумо гӯед.

— Ман ҳам шумо барин... Ман ба Фаёз додарарӯс мешавам, номам Қамар, падарам одами доро буд, барои ҳамин апаамро ба марди давлатманд дод. Ӯ мурд, хоҳарам ба хизматгараи Фаёз расид, зиндагиашон қанду асал барин... Равем, мебинед...

— Ассалому алайкум, язна! – ба марди раҳгузар садо дардод Қамар. Мард ба овози ӯ рӯ гардонд ва алейк гирифта, қадам аз рафтор боздошт. Қамар аз асп фаромад. Аёз низ фаромад ва ба Қамар нигарист, ки ин мард бародараш аст ё каси дигар.

— Омадӣ, Қамар? – оғӯш кушода пеш омад он мард ва Аёз ӯро шинохта, ҳамоғӯш шуданд ва Аёз гирифт.

— Ман бояд бигирям, шумо чаро мегиред? – буни гӯши Аёз гуфт Фаёз. – Ман дар гурбат хорӣ кашидам, шумо осуда...

Аёз аз гирия бознамеистод ва суханони бародарро талху пичинг мепиндошт ва дар дил мегуфт: «хори ман дар пеш аст». Ӯ зани бародар ба занӣ гирифтанаширо дар назар дошт.

— Ҳама сиҳат-саломатанд?

— Ҳа, – сар чунбонд Аёз.

Фаёз чилави аспи бародар гирифт ва сӯи хонааш равон шуд. Аз рӯи гуфтаи Қамар Аёз медонист, ки бародараш хуб зиндагӣ мекунад, аммо гумон накарда буд чунин ҳавлию ҳарам дорад; ҳавлии барҳавои сердору дарахт, ки аз миёнааш чӯйчаи об мегузашт, ба Аёз хуш омад, аммо сирр бой надод, бародараш дастмол овард, то онҳо дар чӯйча сару рӯй шуста гарди роҳ аз мижгон дур кунанд ва каме нафаси осуда кашанд.

Сонӣ рӯи кати зери дарахти тут нишонд ва фақат «падар чӣ ҳол доранд?» пурсон шуд. «Нағз, салому паёми зиёде гуфтанд» ҷавоб дод ва ашк рехт.

— Чӣ, магар?...

— Не-не, сихату саломат! – ташвиши Фаёзро дида пешсухан шуд Қамар, – падари ачиб доштаед, язна.

— Ман як умр дар назди ту қарздор мемонам, Қамар. Ин хел хизматро фарзанди падар ҳам намекунад.

— Чӣ хизмат кардем, язна? Кӯҳ гардондем? – хоксорӣ кард Қамар.

— Кӯҳ талқон кардио худат намефаҳмӣ, Қамар. Ха-айр, дар амон бошем, қаврунашро мегардонем; худам натавонам, ба фарзандҳо мегӯям, ки гардонанд...– гуфт ӯ ва хеле хомӯш истод ва касе нафаҳмид, ки сабаби хомӯшии ӯ чист. Шояд аз «фарзандҳо» гуфтаниш бошад ва ё қиссаҳои зодгоҳашро ёд оварда бошад; воқеаҳои аз ёд рафтаре. Ва ҳамин вақт писарбаччаи ҳафт-ҳаштсолае бозикунон аз берун омад ва Фаёз ба ӯ рӯ овард: – Ниёз! Амакашу тағош омадаанд.

Ниёзи хурдсол миёни ҳавлӣ бозистода, тағояш Қамарро шинохт, аммо амакашро на. Ӯ гумон кард, ки падар дар омади сухан «амак» мегӯяд, карахт истода, нӯги нохуни нарангушт хойид ва баъди хеле вақт салом карда ба тағо наздик омад, худро дар оғӯши ӯ дод, аммо аз амаки мисли қаландарон ришаш расида кебида даст дароз кард. Амак ӯро пеш кашида бӯсидани шуд, аммо ӯ гирифта худро пас кашид.

— Натарс, Ниёз, амакаш, амаки худи худаш.

Вале ӯ гурехт. Падар аз пасаш фарёд кард, ки рафта модарашро аз хонаи бобош гирифта орад. Ниёз аз дами дарвоза баргашта ба онҳо боз нигарист ва даргоз бадар рафт. Фурсати зиёде нагузашта Ниёз бо модараш баргашта омад. Салом дод занак, бародараш Қамарро бӯсид ва шукргузорӣ кард, ки саломат баргаштааст. Аёз ба пешвози занак хест ва бо ӯ ҳолпурсӣ кард. Аммо занак бегонавор бо ӯ салом карду ба хона даромад. Ва Қамар ба Фаёз гуфт, ки як сари қадам ба хона рафта хабар гирад ва ҳам сару либос бадал кунад, ки қаландарӣ ба дилаш задааст... Ӯ рафт, вале ба зудӣ барнагашт. Мазмун, бародаронро танҳо гузошт, ки гуфта шунаванд. Аммо бародарон ҳарфи гуфтани надостагӣ барин сукут доштанд ва ё чунон буд, ки Аёз аз қадом нохушии хабар оварда бошад; ё шояд барои он чизе намегуфтанд, ки соҳиба – занакӣ зулфдори гандумгуни чехракушод зуд-зуд даробаро мекард, дастархон ва ину он меовард. Ҳарду дар дил сухан аз хусуси Сабзина мегуфтанд ва Аёз дар ин лаҳза аз омаданиш пушаймон шуд. «Чӣ хел ба ӯ гӯям, ки занатро ман гирифтам?».

— Ба нон марҳамат кунед, ако! – хаёли ӯро парешон кард Фаёз. Ва Аёз даст ёзонда, нон гирифта, андаке аз лаби бурида шикаста, ба дахон андохт, вале хойиданашро фаромӯш кард.– Шумо хуб монда шудагӣ барин. Раҳи дурудароз.

— Роҳи худатон дидагӣ...

— Ман рохро ҳам ёд надорам, аҳо. Ҳамроҳи корвонакиҳо омада будам.

Ва боз омадани Қамар сӯхбатро катъ кард. Ӯ сару тан шуста, тоза шуда ва сару либоси тоза пӯшида омад, аммо ришаш ҳамон риш буд: тор-тори бузриш. Фурсати назди усто рафтани накардааст. Аёз акнун ба ӯ дурусттар диққат дод ва пай бурд, ки ба зани бародараш монандӣ монанд, аммо Қамар дар чомаи қаландарӣ дигар кас асту ҳоло дигар кас тобад.

«Мӯйсафед ҳам меоянд» падарро дар назар дошта гуфт Қамар... Ва марди нурони мугулчаши камриш бар сар латтакулоҳи қаландарона дошт, ки сурфида аз дарвоза ворид шуд. Писарон бархеста аз тахтакат зер шуданд, Аёз низ ончунон кард. Пирамард ба саломи онҳо алейк гирифт ва бо Аёз оғӯшкеш вохӯрд, ки шиноси дедина бошад. Баъд ба кат баромад, даст ба дуо бардошт, сонӣ аз Аёз ҳоли аҳвол пурсид, ки бародараш напурсида буд. Тамкин, суҳангӯӣ ва нишасту рафтораш ба падари ӯ мемонад, аммо як салобати давлатмандӣ дар андоми ӯ ҳувайдост, ки дар падари ӯ нест, балки чизе, ки дар падари ӯ вучуд дорад, дар ин пирамард нест: фазилат...

— Боду ҳаво, нарху наво? – пурсид пирамард.

— Боду ҳаво андаке фарқ дорад аз боду ҳавои ҷои шумо, аммо нарху наворо намедонам... Ба ҳар ҳол хуб нест, зеро амири Бухор дар ҳама ҷо даст ёзидааст ва ҷои пояш расида хушкӣ орад.

«Ҳумм» комию димоғӣ садо баровард пирамард ба таври худ чизеро тасдиқ карда ва ё ба нарху наворо надонистани Аёз писҳанд зада. Ӯ пиёлаи ҷойро аз дасти Қамар гирифта рӯи дастархон гузошт ва андаке вази бар пойҳои чорзону задааш андохта, як газ нонро байни панҷаҳо лат дода, ба андеша рафт, то диққати ҳамаро бо чунин рафтор ҷалб кунад. Писару домод, ки одати мутақаббирии ӯро медонистанд ва бо ҳар кас гуфта шунидан аз хислатҳои ӯ набуд, хомӯш меистоданд, то ӯ чӣ гӯяд, аммо ӯ ҳоло ҳам сари панҷа нонро лат меод ва ба назар мерасид, ки ҳар бори ангушт ҷафидан ҳаёле меҷунбад. «Ҳумм» боз садо баровард ӯ ва нони сари ангуштонаш лат додари рӯи дастархон гузошт, ҷояш низ хунук шуд. Гумон мерафт, ки ӯ аз чизе ранҷида, вагарна барои эҳтироми меҳмон ва бозгашти писар мебоист гуфтаву шунидани шодмонӣ мекард. Вале ӯ хомӯш буд; танҳо як бор ҷониби Аёз нигаристу нарху наво пурсид ва дигар қаҳрӣ шудагӣ барин аз ӯ рӯ тофт. Чунин ҳолати ӯро Қамар фаҳмида сурфид, то падараш ба худ ояд, аммо вай теғ кашида ба писар нигарист ва «омин!» гӯён даст бар рӯи кашида хест. «Падар намози пешин меҳонанд» гуфт Қамар дигаронро аз хичолат баровардани шуда, лекин Фаёз аз рафтори ӯ чизеро пай бурд; пай бурд, ки Аёз ба ӯ маъқул нашуд. Ӯ, ки ҳуё атвори онҳоро хуб медонист, яқин кард, ки бой омадани Аёзро нонхӯри зиёдатӣ донанд ва ё аз гадоён пиндорад. Хичолат

кашид ӯ. Хичолат кашид, ки бародараш чӣ гумон кунад? Шояд бародарам дар хориву зориho умр ба сар мебарад, гӯяд...

— Нон гиред, ако!

Аз чунин марҳамати Фаёз бародар як қад парид, ки баробари ӯ дар банди андеша бошад. Баъд ӯ шикастадил ба Фаёз нигарист: «Умрат ҳамин хел мегузарад?»

Бародараш табассум кард, ё муғамбирӣ мекунад ва ё маънии нигоҳи ӯро нафаҳмид.

— Аёз, хаста шудед-а? – рамуз гирифта гуфт Қамар.

— Не-е... Ҳамаатонро ғам додам.

— Чӣ хел ғам? Дароз кашед, ба болиш таъя занед, ин роҳи дароз касро аз ҳаллоҷӣ мегузаронад.

Аммо Аёз таъя назад, дароз накашид, балки ғамӣ шуд, чунон ғамӣ, ки тамоми ғами пешина, ки дар ҳаққи худашу Сабзинаву Фаёз дошт, фаромӯш гашт. Дар ҳақиқат аз рӯи гуфтаи Қамар ӯ гумон карда буд, ки бародараш шоҳона зиндагӣ мекунад, аммо ҳамин ки чунин ҳол дид, аз омаданаш пушаймон шуд. Ӯ охиста баргашта ба бародараш нигарист, лекин дар ӯ ҳеч аломати ноҷо надид, чунон намуд, ки аз зиндагиаш сади дар сад розист... Ва ё... Ҳа, ҳамаи ин чизро медонаду дар назди бародари меҳмонаш сипоҳӣ мекунад ва ё маҳз барои он аст, ки ломакон гашта, дар ин чо барои худ пуштибон пайдо кардааст.

— Чой гиред, ако! – ба пиёла пушти нохун зада сӯи Аёз дароз кард ӯ.

Аёз пиёларо гирифта чунон ки пирамард пиёлаи чойро лаби дастархон монда, нанӯшида хест, лаби дастархон гузошт; аз гармии пиёла буд ва ё аз хичолат, арақ баровард. Фаёз ин ҳама ҳолатро медид, ногунҷонии ӯро пай мебурд, аммо чизе намегуфт.

— Ҳавои ин чо ба шумо гармӣ мекардагӣ барин-а? — Ӯро аз вазъият баровардани шуд Фаёз.

— Дар ҳақиқат гарм будааст, – сабаби ноҳинҷориву арақ карданаширо аз ҳавои гарм вонамуд кардани шуда гуфт Аёз.– Дараи Некон набошад, ки худата дар об зада гири..

— Ҳа-а-а! – охи бадард барин садо баровард ӯ, ки маъниаш «Некон киро хубу киро бад» буд.

Аёз ба чӣ ишора кардани Фаёзро мефаҳмид, аммо дам ба дарун дошт, ки ӯ ҳоло бисёр чизҳои навро намедонад. Ҳамин лаҳза Аёз гиристан хост, лекин ҳоло чоъш ва мавридаш набуд. Базӯр як чизи дар гулӯ омадаро қурт бурд, вале андаке нами даҳон аз гулӯяш фуру рафту он чиз ғамбода барин дар гулӯяш монд.

— Ниёз! – садои зани Фаёз омад аз ошхона, ки писарашро ном гирифта шавҳарашро ҷег мезад. Ва Фаёз баробари шунидани овоз пояш ба замин нарасида, давида рафт ва аз он ҷониб табақи гӯштбирёнро бардошта овард.

— Падарам намеоянд? – аз Қамар пурсид Фаёз ва Аёз фаҳмид, ки ӯ падари занашро дар назар дорад.

— Меоянд, – гуфт Қамар барои дилдорӣ ва даст болои табак бурда, дигаронро низ мархабо хонд. Аёз аз нӯги қабурғаи шикаста дошта каме пеш кашид ва ба лаби табак бозгузошт, то хунук шавад ва чойи дар пиёла хунукшударо ошомид, ки ҳалкаш тар гардад.

— Нотоб барин метобед, ако, – ӯро аз ҳолат баровардани шуда гуфт Фаёз.

— Ҳамин хел барин, – пиёларо ба Қамар дароз карда гуфт Аёз.

— Боз аз гирдбоди Сарахон натарсида бошед? – ишора ба воқеаи роҳ кард Қамар.

— Натарсидаам... Боз кӣ медонад? – ишора мекард ӯ, то баҳона карда рӯғанӣ нахӯрад.

— Чаро намехӯред, ако?

— Рӯғанӣ нахӯрам, мегӯям...

ӯ аз ин ҳарф баҳона ёфт ва буридаи дар лаби табак гузошта-ашро ҳам нахӯрд ва мисли он ки ба дарде гирифтор шуда бошад, акнун бӯи гӯштбирён ҳам нафорид; ҳамин тавр вонамуд мекард ва худро аз дастархон дур кашидани шуд, вале дар асл аз ҳавлӣ баромада рафтани буд. Гӯё бародарро дид, ба зинда буданаш имон овард, акнун равад ҳам, мешавад, вале ҳоло ҳам сабаби қаландар шуда ба Некон рафтани Қамарро намефаҳмад. «Агар барои нишон додани аҳволи бародар бошад, лозим набуд» аз дил гузаронд ӯ ва гардан тофта ба ҳавливу ҳарам нигарист: «Ҷӯро биё гӯям ҳам, барои ҳавливу манзил шуда, аз ин ҷо дил намеканад». Он шаб ӯ дандон ба дандон монда фаро расидани рӯзро нигарон шуд ва гунчишкон садо накарда хест ва дар оби равони ҷӯй дастурӯй шуста, бо фӯта пок кард, андаке аз таровати об фараҳ ёфта бахузур рӯи хок нишаст ва хестани Фаёзро мунтазир шуд...

— Ман бармегардам, Фаёз... Шумо ҳам бояд як рафта падарро бинед, – баъди дастурӯйро шуста рӯ ба рӯи ӯ лаби об сари по ништастан гуфт Аёз.

— Нотинҷӣ аст? – парешон шуд Фаёз.

— Ҳама тинҷӣ, падар шуморо ёд кардаанд... Мисли Яъқуб дар фироқи Юсуф месӯзанд...

Фаёз сар ҳам карда ба андеша рафт, аммо ҳеҷ чиз нагуфт. Шояд андеша дошт, ки дар ин «бозӣ» падари ӯ гуноҳе надошт ва ҳатто аз ғайб задани ӯ беҳабар буд ва пурсучӯ карда наёфт, вале беҳабар аст, ки падар оши соли ӯро дода, дар мотам ништааст.

— Дараки шуморо ёфта, омадани шуданд, лекин ман ваъда додам, ки аз нури дидоратон чашмони хирагаштаи падарро равшан кунам...

Фаёз бархест. Вале Аёз чизе нафаҳмид. Нафаҳмид, ки ӯ тоқати шунидани чунин ҳарфро надошт ва ё худдорӣ карда натавониста

хест. Ҳамин қадар маълум, ки $\bar{y}$ зуд рӯй гардонд; ба назари Аёз ашки чашмонашро нишон додан намехост. $\bar{U}$ кӯрпаҳои болои кат партофгаро гундошта хона бурд ва дастархон овард. Вале Аёз лозим намедонист, шаб кӯфти роҳ гуфта ҳеч чиз нахӯрд, ҳоло чӣ гӯяд, намедонад.

Барои $\bar{y}$ дар лаби ҳамин чӯй, рӯи хок нишастан хубтар тобад, нисбат бар он ки сари хон нишаста чизе нахӯрад.

— Хезед, ако. Ҳозир падар меоянд...

Ба чӣ маънӣ ин хел гуфт, Аёз нафаҳмид: «омадану наомадани $\bar{y}$ чӣ аҳамият дорад?» Ҳаминро доништан мехост Аёз, аммо пурсида натавонист.

— Агар шумо ба дидори падар пазмон шуда бошед, аз падарарӯс рухсат гирифтани лозим аст? – пурсид Аёз.

— Бале, аз падар рухсат гирифтани шарт аст, – гӯё харфи Аёзро ислоҳ карда гуфт $\bar{y}$, вале аз Некон аз падар рухсат нагирифта, беному нишон ғайб зада буд.

— Хезед-хезед, чой хунук мешавад.

Чойи чойники аввалро хӯрданд, боз чой овард, чой хунук шуд, аммо падар наомад. Қамар ҳам дер омад, вале он рӯҳияе, ки пештар дошт, дар симои $\bar{y}$ пайдо набуд, лекин сохтакорӣ мекард, то меҳмон наранҷад.

— Падар наомаданд? – қасдан пурсид Аёз.

— Шаб аз ин чо рафта андаке нотоб шудаанд.

— Э-э-э! – садо кард Аёз батаассуф, ки кори нохуб шуда бошад. – Меомаданд, хуб мешуд, фотиҳаи роҳ мегирифтём.

— Азми бозгашт доред?.. Ҳоло барвақт аст. Каме дар ин гармиҳо гардел, пазед, сонӣ меравед.

— Не, Қамар, одами хомро дар танӯри тафсон андозанд ҳам, намепазад, – харфи $\bar{y}$ ро фаҳмида ва ё нафаҳмида ҷавоб дод Аёз ва онҳо хандиданд. — Хайр, вақти бозгашт фотиҳа мегирем.

— Меоянд, падар албатта меоянд, – изҳор кард Фаёз.

Ва он рӯз падар наомад. Рӯзи дигар Қамар меҳмонро ба хо-нааш хонд, падарро дар он чо – дар хонаи худаш диданд. Чех-рааш гирифта буд, гӯё тарбод дошту аз ҳавои нобоб азоби тан мекашид, акнун абрӯвони $\bar{y}$ морро мемонд, ки аз миёни пешониаш ба ду тараф морпеч ёзида бошад. «Фаёз, духтари ҳамин одамро нағз дида гирифтӣ ва ё маҷбур шудӣ?» пурсидани шуд Аёз, аммо маврид надошт. Бехтараш, ки $\bar{y}$ хомӯш бошад; дар ин бора хар-фе нагӯяд, аз рафтораш маълум, ки зиндагиаш хуб ва ба худаш маъкул. Назари аввал фиребо шуданаш мумкин.

Ҳаво гарм, пашша бисёр. Назар ба ҳавли Фаёз ин чо серпаш-ша аст, рӯи дастархон виғ мегӯяд, ҳарчанд шохча меафшонанд, хулбӯ мепартоянд, кам намешавад, чун хулбӯро кафмол карда рӯи дастархон гузоранд, то бӯи он рафтан андаке кам шаванду боз дар чойҳои хулбӯ набуда, шинухез кунанд; чунон бад, ки касро

мехӯрда бошанд. Нафорид, ҳамааш ба Аёз нафорид, лекин барои чӣ Қамар ин қадар зиндагии Фаёзро таъриф кард, намефаҳмад. Магар ягон зарурате дошт? Ӯ барои чӣ азоб кашида ин қадар роҳ рафт? Падар ба ин чиз рухсат дода буд?

— Падар, гӯшт гиред! – ба падар рӯ овард Аёз.

— Шумо гиред, мо соҳибхона ҳастем, – гӯё пичинг будани сухани Аёзро пай бурда гуфт падар. – Мархабо!

Аёз боз мисли дирӯза як лахт гӯштро гирифта лаби табақ гузошт ва ҷои хуноки пиёларо ошомид ва ба муқоисаи падарон даромад: падари худаш ва «падар»-и Фаёз. Ин падари камриш гирифтгорӣ дошт, мисли падари худаш чеҳра кушода дошта наметавонист.

Ӯ чандин бор падаронро муқоиса кард, аммо ягон монандие миёни эшон наид.

— Агар шумо рухсат меодед, ҳамчун падар, Фаёз чанд рӯз ҳамроҳи мо ба зиёрати падарашон мерафтанд. — Содагии кӯхистонӣ кард Аёз ва баъди гуфтан аз қиёфаи ӯ пай бурд, ки ин ҳарфро гуфтан ҷой надошт. Падар рӯй турш кард, ки меҳмони беодоб ба мо ақл шуданист. Ҳамин чизро Аёз дарёфт ва ба бародар нигарист, ки кори нохуб кард, вале аз гуфтораш на монд:

— Хайр, як фикр карда мебинетон...

... Ва сонӣ ҳарчанд ки онҳо ранҷиданд, миёнашон гуфтугӯ шуд ва Фаёз хабар дод, ки ба диёр – ҷое ки хуни нофашон рехтааст, рафтанист. Онҳо таҳлукаи сафар карданд. Аёз аспашро ба Қамар ваъда карда буд, ки муждагонӣ медиҳад, аз рӯи қавл аспашро ба ӯ бахшид, аммо ӯ нагирифт. «Ба шумо ҷаҳор асп лозим, ман чӣ хел аспи шуморо гирам?» гуфт ӯ Фаёзу зану писарро дар назар дошта ва аспи худашро низ дод, то дуаспа раванд. Бо рухсат ва ризоияти падар ҷаҳор тан савори ду асп ба сафар баромаданд. Аёз медонист, ки роҳ андак нест ва барои зану писари Фаёз осон намешавад ва ӯ аз чунин ранг гирифтани мусофират хайрон шуд, ки чаро Фаёз зану писарашро низ ҳамроҳ мебарад, наҳод ки барои дидани падар бошад. Аз чунин ҳол андаке шод шуд, ки Фаёз аз ҳоли Сабзина пурсон намешавад, аз ҷиҳати дигар ғам мехӯрд, ки он рӯзе, ки ӯ метарсид, лаҳза ба лаҳза наздик мешавад...

Онҳо хомӯш мерафтанд. Ниёз дар пушти зини аспи Аёз савор ва Фаёз зан дар пушти зинаш шинонда буд. Сафар гӯё танҳо кӯдакро хуш омада буд: ӯ завқ мебурд ва дам ба дам номи ҷою мавзёро мепурсид, аммо Аёз ҷавоби аниқ дода наметавонист ва ҳар бор дар ин деҳа тоҷикон зиндагӣ мекунанд, гуфта гӯё барояш ягон навигарӣ ба миён меовард. Вале кӯдаки хурдсол миёни тоҷику қошғарӣ фарқ намедонист, ҳаёлаш ҳама як бошанд, танҳо қасоне ёфт мешаванд, ки лафзашонро қас намефаҳмад; чунин қасон дар ҳама ҷо пайдо мешаванд; ба забони худи ту мегӯянд намефаҳмӣ, ки чӣ мегӯянд; ҳоло Ниёз чунин чизро фарқ намекард.

— Амак, вай чист, ки мисли дарахти азим ба осмон рост шу-
дааст? – пурсид Ниёз сар аз болои китфи амак рост карда ва ба
пеш нигариста.

— Дуррр! Фаёз аспатонро боздоред! Истед! – бо изтироб гуфт
Аёз.

— Чӣ шудааст? – сар ба пас тофта пурсид Фаёз.

— Бало! – ба пеш даст ёзида гуфт Аёз. – Гирдбоди бало. Вақти
ба Қошғар сафар кардан чунин бало бархоста буд, мо дар найзор
пинҳон шуда ҷон ба саломат бурдем...

Ва ҳоло онҳо чунин карданд: аз аспҳо фаромада даруни найзор
шуданд ва гирдбоди бало бо хокароҳ гузашта, гарди замин ба
осмон хезонда, баракси балои онрӯза на ба ҷониби Ҳисор, балки
ба ҷануб мерафт; ягон савори даступобаста надошт ва тӯда кӯч-
манчиरो мемонд. Тез мерафтанд, ки аз пасашон таъкиб мекарда
бошанд...

Ва ҳамин вақт аз миёни найзор садои ба ҳам расидани найҳои
дароз баромад, ки касе ё чизе базӯри миёни онро ҷок карда меомад.
«Меравем» гуфт Аёз хавф бурда, аммо вақти гурез намонда буд;
найҳои пахлӯи онҳо ҷунбида садо меод. Вале ду тан баробари
найҳои охириро кушода, ду аспу ҷаҳор танро дидан шах шуданд;
на пас гаштанро медонистанд ва на пеш омаданро.

— Кистед шумо? – фурсатро ғанимат дониста пурсид Аёз.

— Шумо кистед? – ба ҷои ҷавоб низ савол кард марди қадпасти
ришқалон, ки аз чашмаш оташ меборид ва дигаре аз болои китфи
ӯ дузида ба ҷаҳор тан менигарист.

— Мо мусофирем, – посух дод Аёз ва пахлӯи асп гузашт, то
матлабро ба онҳо фаҳмонад, – аз Қошғар меоем, сӯи Панҷрӯд
меравам. Аз он бало тарсида ин ҷо паноҳ бурдем... Чанде пеш
ҳам чунин талотум шуда буд, ҳамин зайл мо миёни найзор паноҳ
ёфта будем...

— Чанд муддат аст, ки ин сарзамин – сарзамини Хатлону
Балҷувон оромиро намедонад: бекҳои маҳаллӣ метозанд, лаш-
қари амир метозад, мардум ба танг омада, ҳар кас дар ҳар қучо
ҷон ба саломат мебарад.

Рӯзе, ки шумо чунин балоро дида будед, беки Ҳисор Абду-
қарим-додхоҳро баста назди амири Бухор мебурданд; ин қорро
беки Балҷувон барои худро ба амир ширин кардан ба ҷо оварда
буд ва имрӯз беки Балҷувон Сараҳон хабари қатли Абдуқарим-
додхоҳро шунда фирор овардааст, ки рӯзи беки Ҳисор ба сараш
наафтад. Ана он гирдоби балоро Сараҳон ба миён овардааст ва
рӯ ба ҷониби Афғонистон дорад.

— Шумо чаро паноҳ мечӯед? – пурсид Аёз ва Ниёзи хурдсол,
ки ҳамаро бо диққат гӯш меод.

— Мо ҳамроҳи Сараҳон рафтани нестем...

Дастаи Сарахон аз назарҳо ғоиб шуд, танҳо губори аз зери суми аспон ба сари осмон хеста дар фазо сайр мекард. Онҳо аз миёни найзор ба сари роҳ баромада, хеле истоданд ва он ду мард рохро миёнбур карда қониби офтобнишин рӯ оварданд, вале аз роҳашон гашта, ба мусофирон маслиҳат доданд: «Агар Самарқанд рафтани бошед, ба ин роҳ биёед... Ба умеди кӯҳ нашавед, ағбаро барф гирифт. Аввал ба ҳамвори Вахш фаромада, сонӣ роҳи Бойсунро пайдо кардан лозим аст... Роҳатон дур, азоб мекашед. Худо гӯед, ки ба дасти лашкари амир наафтед...» ва боз ба роҳашон равон шуданд.

— Танҳо бо роҳи рост рафтан лозим, ки моро дузду роҳзан гумон накунад, – маслиҳат барин гуфт Аёз.

— Ба дасти сарбозони Амир Музаффар афтем, халосӣ нест.

— Амир Музаффар ин ҷо чӣ кор мекунад? – хайрон шуда пурсид Фаёз.

— Амири Бухор аз лашкари Ҳукумати подшоҳӣ шикаст хӯрд, сулҳ талабид ва товони зиёде дод, акнун қусурашро аз ин мулк бароварданист – алами Эсо аз Мӯсо ситонданист.

— Агар шумо раведо мо баргардем, чӣ мешавад? – пурсид Фаёз, вале бародар ба ӯ чизе ҷавоб надода хомӯш мерафт ва баъди хеле роҳ рафтан Ниёз аз чунин ҳол чӣ маънӣ кашид, ки ба сухан даромад: – Шумо ҳамроҳи очам гардед, ман ҳамроҳи амакам меравам.

Аз ин ҳарф Аёз шод шуд, табассум кард; дар муддати сафар ӯ аввалин бор табассум кард. Аммо модар якрӯя гашта ба Ниёз зехн монд, то ӯ чӣ гӯяд. «Гармии танро ҳис кардӣ, додарзода, барон ҳамин бо амакам меравам, мегӯӣ, – дар дил гуфт Аёз ва муҳоки-маашро давом дод: – Аз ду хатар гузаштем; аз ду гирдбоди бало халос хӯрдем... Оқибаташ ба хайр шавад...» Боз аз пеш гирдбод бархост ва дар дили онҳо воҳима андохт, вале вай ҳувозак гашта, гирдубод карда, на бо роҳи рост рафт, балки адирро рост шуда хасу хошок ва хазони сари роҳашро печондаю бардошта, ба ҷари баланд бархӯрда нопадид гашт, ин гирдбоди ҳақиқӣ буд. Ниёз аз думболи гирдбод чашм давонд ва якбора нопадид гашта, мисли тарбузи басангзада пош хӯрдани он кӯдакро хайрон кард ва акнун ӯ раҳораҳ ба кӯҳҳо менигарист, аз қабатҳои рангаи кӯҳҳои Бойсун, мисли миёнбанд танидани арчаҳои қатор, шебу фарозҳо, ҳамгашту сойчаҳо ва ҷо-ҷо пеш омадани чашмаҳо ўро мафтун карда буданд ва ӯ боз хайрон буд, ки ҳамаи ин чӣ гуна ба ин сурат ба тартиб омадааст, кӣ сохта бошад ҳамаи инро? Вале ӯ дар ин хусус савол накард, буд-набуд, онҳо ҳам намедонанд, ки ин кори кист? Ин корро бо қувваи бозу карда нашавад, вале ба дигар чиз ҳам ақлаш намерасад; ҳоло қуввати табиатро намедонад ва дарк ҳам намекунад, ки ҳама чиз аз фишор пасту баланд шавад.

— Амак, амак!

— Ҷони амак!

— Шумо намедонед, ки ин кӯххоро кӣ сохтааст?

Амак, ки чунин саволро чашм надошт, «худаш» гуфту монд, аммо Ниёз нафаҳмид, ки «худаш» кист. Ва вақте ки дар сари чашмаи Дарбанд нишастанд, Ниёз ба модараш гуфт:

— Оча-оча, медонӣ, ин кӯххоро кӣ сохтааст? Худаш.

Модар завқ бурд ва дарк кард, ки ин ҳарфи Аёз аст. Чӣ хел ки Ниёзи хурдсол якбора кушода шуд, гӯё ҳавои форами кӯхпораҳо таъби дили ӯ буд ва ба дилаш фараҳ меовард...

...Валекин наздик шудани Некон таъби Аёзро хира мекард. Гӯё дар ин роҳи тӯлонӣ андешаи зиёд дилу чигари ӯро хӯрд, чунон ки обу бод сангро хӯрад, мисли он ки тарбуз дарун хӯрад, ҳар охи кашидаи ӯ чигар сӯроҳ мекард ва Ниёзи хурдсол пай намебурд, ки охӯи ӯ чӣ маънӣ дорад, гумонаш ки Аёз хастаю кӯфтаи роҳ гашта, нафаси осуда мегирад. «Ба падар нишон медихаму мегардам... Набояд он чо бимонам... Ба Фаёз чӣ меғӯям? Сабзинаро ба пой Намоз баста буданд; имрӯз кор ба дигар ранг гирифта... Чӣ бояд кард?... Танҳо як роҳ: сарро гирифта баромада рафтан...»

— Фаёз!

— Лаббай!

— Ин чойҳо дигар шудааст-а? – дигар чиз гуфт Аёз.

— Он қадар не, – бепарво гуфт Фаёз, Аёзро писханд намуд.

— Ниёз!

— Лаббай, амак!

— Чойҳои шумо зебост, чойҳои мо?

— Чойҳои шумо, амак, ин оби софро бинед, ранги осмон мекӯбад...

Аёз чӣ кор кардану чӣ гуфтанро надониста, чунин саволҳо меод, то ба дари хона наздик шуданашро нафаҳмад, то ҳаяҷону тапиши дили ӯ ба рӯяш тағйироте наорад. Ӯ дар Қошғар ва тамоми роҳ ҳаракат дошт, ки суҳан аз Сабзина оғоз нагардад; гӯё бо зуъм, хӯрок нахӯрданҳо ва забон зери дандон доштаниш, сӯхбати ин бобро ба миён намеовард.

«Ин дунё ин қадар васеъ, ин кӯхҳо ин қадар баланд...» ҳаёл мекунад Ниёз.

— Дигар фақат кӯх ба кӯх мегардем?

— Кӯх ба кӯх не, миёни кӯхҳо мегардем, – андаке гардан тофта ҷавоб дод Аёз. – Дараи Киштӯд аз ҳамин чо сар мешавад, – инони суҳан дигар карданӣ шуд амак.

— Амак-амак, чаро одамон дар даруни кӯхҳо зиндагӣ меку-
нанд?

— Як замонҳо омадагӣ, дигар ба ҳамвориҳо баргаштан на-
мехоҳанд.

— Чӣ хел? – аз сари гардани амак пеш ёзида пурсид Ниёз.

— Ин ҳатто аз замонҳои Искандару ҳучуми арабҳо ҳам пештар;
гӯянд, ки аввал як бор аз лашкаркашии Искандари Мақдунӣ тар-

сида халкҳо дар кӯҳу камар чоғир шудаанд, бори дигар вақти хучуми арабҳо, аммо ривоят мекунад, ки одам аввал ваҳшӣ буд, дар ҷангалу кӯҳҳо зиндагӣ мекард... Ҳоло назди бобот равӣ, ҳикояҳо мегӯянд, он кас хубтар медонанд.

Ниёз дар пушти зини амак ҷунбида монд ва завқи кӯдакона кард, ки бобои ношиносаш ўро чун пешвоз мегирифта бошад? Ба монанди бобои қошғариаш ва ё...

Бо чунин фикру андеша онҳо ба дарвозаи бағдодӣ наздик омаданд ва Аёз аспро боздошт. Модари Ниёз, ки дар даромади Некон айб аст, гуфта пиёда шуда буд, пойҳояшро базӯр кашола карда меомад... Ниёз базӯр аз пушти асп шорида фаромад ва дергоҳ қомат рост карда натавонист; қадам андохтани мешуду мисли тифли навпо ҷуръат намекард. Баччаҳои хангомаҳо деҳ гирд омада ба ҳоли писарак механдиданд ва бо ишораи даст Ниёзро нишон медоданд, аммо Ниёз, ки худро бегона медонист, ба онҳо эътибор намедод ва базӯр қадам меандоخت; пойҳояш сих зада, ҷунбида наметавонист, гумон мекард, ки пойҳои худаш не. Қоре карда ба дарвоза наздик шуд ва ба қандақориҳои он диққат дод ва ангушт бар ҷойҳои фурӯгирифтаю гулқорӣ кардаи он соида, гӯё гирифтори чунин санъат шуд.

— Хохӣ, ба устоҳои гулдасти ин ҷо шогирд мемоман, – ба Ниёз мурочиат кард Аёз ва Ниёз шарм карда, даст аз гулқориҳои дарвоза гирифт ва баччаҳо боз хандиданд, ки чӣ хел ин бачча ба чунин як чизи оддӣ мафтун шуд. Вале Ниёз ҳарфи амакро фаҳмида ва ё нафаҳмида сар ҷунбонда монд.

Фаёз ҳоло ин ҷойҳоро фаромӯш накарда буд; аз рӯи дарвоза медонист, ки ба ҳавлии падар не, балки ба ҳавлии бародар омаданд, аммо чӣ қисмат пеш омаданашро намедонист; на дар бораи Сабзина ва на дар бораи Намоз чизе намедонист: «Дар ин ҳавлӣ ҳоло киҳо зиндагӣ мекунад?» ҳамин хел пурсидани буд, лекин ибод кард, буд-набуд Аёз номи онҳоро – Сабзина ё Намозро мегирад, боз давомашро пурсидан рост меояд; лозим не...

Ва аммо қасе онҳоро дар назди дарвоза пешвоз нагирифт. Аёз худаш дарвозаро кушода аспнро лаҷом кашаида даровард ва онҳоро даъват карда, даст ёзонд, то ба мехмонхона дароянд. Гӯё дарвоза куфл надошту дар ин ҳавлии гирдоғидаш хонаю охтахона қасе зиндагӣ намекард ва ё ягон асрори дигар дорад, ки онҳоро дар кати рӯи ҳавлӣ ҷой накарда ба хона мехонад. Ин ҳамон мехмонхонае, ки Қамар чанд муддат зиндагӣ кард ва барои Фаёз ягона навигарие дар ин ҳавлӣ буд.

— Падар кучостанд? – аз бекасии ҳавлӣ хавф бурда пурсид Фаёз.

— Дар ҳавлии худашон... Ҳозир рафта зиёрат мекунам ва мегӯям, ки оянд.

— Оё хуб мешавад, ки падар ба истиқболи мо оянд?..

— Инашро андеша накардаам... Шумо фароғат бикунед, ман ба падар хабар мебарам.

Фаёз ҳамроҳи зану писар ба меҳмонхонаи камбизоат, ки ба ҷуз гилеми шол ва чанд кӯрпачаи куроқӣ чизи дигаре ба чашм наме-расид, даромаданд. Мурод аз назди падар рафтани Аёз Сабзинаро дар он ҷо пайдо кардан буд, зеро ӯро дар хона дарёфт накард, ба гумонаш, ки ӯ ё дар хонаи падар аст ва ё аз омад-омади Фаёз дарак ёфта аз ҳавлӣ баромада рафтааст. Ҳоло дар ин рӯзгор мушқилта-рин ҳолат насиби ӯст; намедонад, ки ба бародар чун фаҳмонад, ва бо қисмат чӣ кор бикунад, аммо дар ин бора андеша кардан барвақт аст, аввал бояд Сабзинаро пайдо кард. Шояд ҳуди ӯ ин муамморо ҳал бикунад, аҷобати кор, ки дар ҳавлӣ аз аҳли аёли Намоз низ касе наметобад. Мабод, ки дар набудани ӯ миёни онҳо ҷангу ҷадал шуда аз ин ҳавлӣ баромада рафта бошанд.

Ниёз ҳеч намехост, ки ба меҳмонхона дарояд, ҳавои кушод-ро монда ба меҳмонхонаи дамкарда даромадан намехост, балки майли беруни дарвоза дошт, то бо баччаҳо ошно шуда киву чӣ будани онҳоро фаҳмад... Баччаҳои ҳайрони куча кӣ будани онҳо-ро намедонистанд, вагарна кайҳо назди падар давида муждагонӣ мегирифтанд ва ҳочати ба он ҷо рафтани Аёз ҳам набуд... Аёз аз дарвоза баромад, аммо Ниёз рӯи остонаи дарвоза рост меистод; гумон дошт, ки амакш «биё назди бобот барам» мегӯяд, аммо ӯ харфе назада, рафт ва дер омад; Сабзинаро ҳамроҳ овард ва баъди хеле вақт падар сурфида-сурфида омад ва Фаёз тохта берун баро-мад, келину Ниёз ҳам. Онҳо ҳамогӯш шуданд; дергоҳ ҳамдигарро раҳо накарданд, ҳарду мегиристанд, бесадо мегиристанд; шину хези китфонашон, ларзидани баданашон ва ашки чашмонашон гувоҳ буданд. Баъди хеле вақт аз канори ҳамдигар андаке дур шуданд, аммо падар аз саруруй ва рангу мӯи писар чашм қанда наметавагонист; ҳайрон буд, ки ба ин бановақтӣ мӯи ӯ нукрагун гаштааст, вале ҳамаи инро аз гурбат доништа сар чунбонд.

— Келинатон, набераатон, – зану писарашро нишон дода гуфт Фаёз ва гумон кард, ки падар ба ҷои модар ҳам ӯро бӯй кашид. Падар ба салони келин алейк гирифта аз рӯи одоби худашон дасти вохӯрӣ дароз накард, аммо пурсупос кард ва хуш омадед гуфт. Лекин бо Ниёз ҳамин тавр – саридастӣ вохӯрдӣ кард, ки ӯ бисёртар чашмдор буд. Ниёз гумон дошт, ки бобо ӯро ба оғӯш кашада, монанди бобои қошғариаш мебӯсад ва дӯстдорӣ мекунад, аммо ин хел нашуд ва писар зуд назди модар омада ба ӯ часпид; аз омаданашон норозӣ барин.

— Ба хона даростон, – гуфта Аёз ҷониби хона рафт.

Сабзина худро нанамуд, омаду нанамуд, даруни хона чунбучӯл дошт ва ёрои бо Фаёз чашм ба чашм шудан надошт. Ба меҳмон-хона даромаданд. Чун Фаёз андаке дам гирифта ба худ омад, пеш аз он ки ба меҳмонхона дарояд, аз бекасии ин ҳавлӣ ба шигифт

афтода, ҳама чизро зуд аз назар гузаронд ва ба ҷуз меҳмонхона дар ин ҳавлӣ дигаргуние надид. Ҳамааш барои ӯ шинос: аз тарафи шарқии ҳавлӣ хонаҳои Аёз, дар самти шимолӣ хонаҳои Намоз, аз тарафи ҷануб хонаҳои худаш ва дар тарафи ғарбӣ охтаҳонаву дарвозахона, ки паҳлӯяш меҳмонхона сохтаанд, аммо маълум нест, ки меҳмонхона аз они кист...

— Омин, оллоҳу акбар! – даст бардошт падар ва бори дигар онҳоро хуш омадед гуфт.

Ниёз паҳлӯи модар нишаста, торафт ба ӯ чафс мешуд, ки касе ӯро рамонда бошад; зиёдтар аз ӯ модараш худро ноҳинҷор медид ва даҳон пур кардани мешуд, то «дар ин манзил зане нест, ки маро назди ӯ баред» гӯяд, аммо наметавонист, меҳмону бегона буданаш забони ӯро бозмедошт. На танҳо вай, балки касе суҳан гуфта наметавонист. Аёз дар берун ва ҷаҳор тани дигар ҳамдигарро ба кулӣ намедонистанд; ҳатто падару писар ҳам. Барои ҳамин сари риштаи суҳанро пайдо карда наметавонистанд. Падар аввал охи димоғӣ кашид, сонӣ сурфид ва як-як ҳолпурсӣ мекардагӣ барин ба онҳо ҷашм давонд.

— Ҳоло номатро чӣ гуфти? – пурсид аз бачча. Ва ӯ ба ҷои ҷавоб тани худро ба модар чафстар кард. – А, номат чӣ?

— Гӯй номата ба бобот! – рӯ овард Фаёз, вале писар рӯяшро тамоман ба банди дили модар пахш кард. – Гӯй, охир, номам Ниёз гӯй!

Ва бобо ба андеша рафт: «Ниёз, Ниёз, Ниёз... Агар ин писари ӯ намебуд, номашро шинами номи худ намемонд». Баъд овозаю дарвоза шуд, ки Ниёз писари Фаёз не, балки думоварди занаш аст ва ин чиз андаке зехни боборо коҳонд – ба «набера» дилгармие надошт.

Меҳмонҳо омаданд; хабари бозгашти Аёз ва пайдо шудани Фаёзро шунида, ҳоло сӯҳбат накардани падару писарро ҳам ба инобат нагирифта, мاردони дех ба меҳмонхона даромаданд. Ин чиз имкон дод, ки зани Фаёз – Гулбаргро ба дигар хона гузаронанд.

Аёз ӯро ба хонаи асосӣ бурд ва бо Сабзина шинос кард, аммо кӣ будани Сабзинаро ба Гулбарг нагуфта, сарҳам ба меҳмонхона баргашт. Занон пурсупосух карданд аз сихатии ҳамдигар ва бо ҳамин сӯҳбат хотима ёфт. Гулбарг ба ҳавлии nobасомон, хонаи норӯфта диққат меод. Сабзина мушоҳидаҳои ӯро пай бурда «Ба хонаи норӯфта меҳмон меояд, - гуфт – ман чанд рӯз аст, ки дар хонаи бобом, ҳавлию хонаҳо норӯфта». Аммо Гулбарг ба ин ҳарфи ӯ эътибор надод, балки зехн мемонд, ки чӣ хел ранги рӯи ӯ канда, қиёфааш дигаргун мешавад, сари забон кунад ҳам, табассумаш зӯрақӣ бошад ҳам, дили ӯ дигар чиз мегӯяд. Даступо меҳӯрад, ҳатто чӣ тавр пазируфтани чӣ гуфтаниро намедонад; косақучомонам барин. «Нотоб-ку нестед?» пурсидани шуд меҳмон, вале худдорӣ кард. Соҳиба ҳам шуда ду-се ҳаси рӯи намад афтодаро гирифт ва

аз дар берун андохта, меҳмонро ба нишастани рӯи кӯрпача ишорат кард: «Дар роҳ кӯфта шудед» дилсӯзӣ кард Сабзина ва надонист, ки ин ҳарфро ба чӣ оҳанг гуфт.

— Ҳа, роҳ вазнин будааст, агар шумо малол нагиред, ман каме дароз мекашам, – базӯр гуфт Гулбарг.

— Бемалол-бемалол. – Соҳиба паҳлӯи ӯ болишт гузошт. Сабзина дар меҳмонхона дастархон тахт мекард, чойнику пиёларо мешуст, аммо андешааш дигар буд: дар бораи Фаёзу зани ӯ, ки буд-набуд ҳама сирру савдоро ба занаш гуфтааст, ки чун занак номи ӯро шунавад, кию чӣ буданаш маълум мешавад. «Номамро намегуям... Ман зани Аёз, вассалом...» Пиёла аз дасти ӯ парид ба остона зад ва пора шуд. «Бубахшед» бедор шудани занакро дида узр хост Сабзина ва Гулбарг гӯё ҳеч чиз нашунида боз чашм пӯшид.

Баробари бардоштани пораи аз дар дарун афтидаи пиёла сояи дигар беруни остона ҳам хӯрда пораи дигарашро бардошт ва сонӣ онҳо чашм ба чашм шуданд, хеле ба ҳам нигоҳ карданд ва баъд мижғони ҳарду ҳам хӯрд, ки ба чуз ҳудашон касе чӣ маънӣ доштани ин нигоҳу ин мижазаниро намефаҳмид: «Қисмат ҳамин будааст».

Сабзина дастархон дароз кард. Аёз онро гирифта ба меҳмонхона бурд... Ташвиши ӯ, тапиданҳои дили ӯ аз парешониву ҳаяҷони дили Сабзина камтар набуд. Ҳар боре, ки Аёз аз дасти ӯ ягон чизро гирифта мерафт, бо ҳасрат ба Сабзина менигарист ва Сабзина ҳам чунин вонамуд мекард, ки онҳо кори нохуб карда бошанд. «Акнун чӣ мешавад?» мепурсид нигоҳи Сабзина. «Намедонам» ҷавоб меод чашмони Аёз ва ӯ лаълиро бардошта ба меҳмонхона мебурд. Онҳо зану шӯи «дуздӣ» барин буданд, дар хонаи худ кушоду рӯшод ҳарф зада наметавонистанд ва муносибату муомила кардан гӯё барояшон носавоб буд. «Бародаратон дар бораи ман чизе напурсид?» «Не.» «Фаромӯш кардааст?» «Инашро намедонам.» «Ҳа-а, набояд пурсад. Ӯ аз ин ҳавлӣ набаромада маро фаромӯш карда буд».

«Инашро аз ҳудаш мепурсӣ». «Не-е-е...» сар чунбонд Сабзина ва ҳамон зайл бесадо боз чашмонашон пурсу посух мекунад: «Аз омадани ӯ хафа шудӣ ё шод?» «Барои ман фарқ надорад, лекин ту чӣ?» «Ман ҳеч чиз гуфта наметавонам... Мо бародаронем...»

Агар аз омадани ӯ хафа мебудам, ба суроғаш намерафтам». «Пас ин корро махсус кардӣ?» «Махсус кардам, то ту бубинӣ, ки ӯ танҳо нест, зану фарзанд дорад...» Сабзина чашм аз чашми ӯ баргирифт ва сатил дароз кард, то рафта аз рӯд об биёрад...

— Янга хобанд?

— Хобанд.

— Мон хоб раванд, сахт шалпар шуданд...

...Ниёзи хурдсол ба чунин ҳолат бори аввал дучор шудааст ва намедонад, ки чӣ кор кунад; ба падар менигарад, ба падари падар менигарад, чизеро пай намебарад ва намедонад, ки онҳо барои чӣ ин зайл хомӯш меистанд ва дар бораи чӣ андеша доранд. Гумонаш, чандрӯза меҳмонӣ омадаанд ва боз ба манзилашон бармегарданд, ҳар хеле бошад, ин рӯзхоро кӯр кардан лозим аст; барои тасдиқи андеша ба падар менигарад, аммо ақли тифлонаи ӯ ба чизе намерасад, пай намебарад, ки миёни онҳо савдон но-гуфтанист ва ҳеч кадом ба ин чиз чуръат надоранд; намехоҳанд, ки мадда кафонанд.

— Овард? – баробари аз дар ворид шудани Аёз пурсид падар.

— Не.

— Худат болотар рав, чаро дер кард? – гуфт падар ва ба меҳмонон низ рӯ овард: – Нон гиретон.

— Оббоо, мулло Фаёзе, меомадед-дия!– хомӯширо шикаст ҳамсояшон Нуриддин, ки фаши салларо аз паси сар мемонд.

— Ҳа-а, – ба ҳамон оҳанге ки Нуриддин пурсида буд, ҷавоб дод Фаёз. Ва чашмони Ниёз ба ҳар даҳоне, ки садо мебаромад, дӯхта мешуд ва ҳар як ҳарфу гуфтори онҳоро ба зехн мегирифт. Бештар ба бобо нигарист, ки ягон чиз мегӯяд; аз рӯи гуфти амакаш ӯ бояд донад, ки ин кӯҳхоро кӣ сохтааст, аммо ӯ лаб ба сухан намекушояд ва Ниёз мебинад, ки чун падараш рӯ ба ягон ҷониб тофт ва ё сар ҳам кард, бобо ба ӯ менигарад: дуздида менигарад ва ба назар мерасад, ки дили ӯ хангоми дурудароз нигоҳ кардан гум мезанад; барои падари ӯ дили бобо гум мезанад.

Ҳамин чизро кӯдак мушоҳида карда, ҳар бори ба сӯяш омадани нигоҳи бобо чашм медуздонд, вале пай намебурд, ки хангоми ба дигар чиз овора будани худаш бобо чӣ хел ҳар дуи онҳоро аз назар мегузаронад ва муқоиса мекунад; дар киёфаи онҳо монандӣ меҷӯяд, гӯё барои бобо муҳимтар аз ин коре набошад; дониستانيст, ки Ниёз аз хуни худаш аст ё... Забонаш намегардад, аз писар пурсида ҳам наметавонад: чӣ хел мепурсӣ, ки ин писар аз туст ё не? Аз ин рӯ ӯ мушоҳида мекунад, рамуз мегирад, монандӣ меҷӯяд.

— Овард! – аз дар сар халонда ба падар гуфт Аёл.

— Хайрият, – гуфта падар риш каф зад ва ба хозирин рӯ овард: – Каллабур ҳаст?

Дигарон хайрон шуданд, вале ӯ табассум кард.

Маълум, ки дар гӯшаи замираш равшание пайдо шудааст, майли хушнудӣ дорад.

— Мулло Нуриддин, шумо ба ин корҳо дуруст будед-ку?

— Не, ако...

— Хайр, майлатон, аслан дасту пой шумо ҳалол ҳам нест, – шӯҳӣ кард бобо ва берун баромад.

Аз чунин ранг гирифтани сӯҳбат дили Фаёз низ андаке кушода шуд ва ба писараш фармуд, ки аз пай бобо берун барояд. Ниёз аввал рағбат накард, вале суханони бобо, ки «каллабур ҳаст?» гуфт, хисси кунҷқобии ўро бедор кард ва ў аз пай бобо баромад. Бобо остини яктах бар зада, дар назди гӯсфанди сафеди зери дарахт меистод.

...Фаёз ҳамроҳи писараш дар меҳмонхона хобид. Гулбарг назди Сабзина буд. Вале Аёз то рӯз рӯи ҳавлӣ гашту гашт ва вақти чойи саҳар наомад. Ниёз ҳамчун дастёр дастархон овард, чой овард, ҳамроҳи падар хӯрданд, аммо аз бобову Аёз дарак набуд. Як рӯз гузашт, ду рӯз гузашт, се рӯз гузашт, бобо омаду Аёз на. Фаёз таачҷуб кард, аз падар пурсид, аммо ў ҷавобе надода китф дарҳам кашид, худӣ Фаёз ба саволаш ҷавоб ёфт: ў Сабзина будани соҳибаро шинохт, дигар аз касе чизе напурсид. Бозгашт кардан хост, аммо натавонист. Ў сабаби ғайб задани Аёзро фаҳмид, лекин сабаби Қошғар рафта ҳамроҳ овардани ўро сарфаҳм намеравад: «Наход барои ҳамин оварда бошад, то ман донам, ки занамро ба занӣ гирифтааст?» Акнун ў ба мадд кашиданҳои домулло пайҳас меравад, сархам нишастани омадагонро пай мебарад, аз қисмат гурез набуданро мефаҳмад; дар бораи ҳарфу калочаҳои дуру наздикон, ки гӯё Намоз ба занӣ ў хушдор шудааст, андеша мекунад: «Ҳарфашон дигар буд, чаро чунин ранг гирифт? Намоз бояд занӣ маро мегирифт, на Аёз». Вале ҳамин вақт суханони падар дар гӯшаш садо доданд: «Хафа нашав, писарам, тақдир чунин будааст... Ту моро авф бикун, ки хабари мурдаву зиндаатро пайдо накарда, худӣ додем». «...Ман хафа не, падар. Аз қисмат, ки гурез набошад, чӣ чои хафагӣ? Ҳама чиз аз рӯи хости худаш будааст, пас ман чӣ илоҷ кунам? Худаш, ки моро парешон медоштааст, худаш, ки моро ин зайл масҳара мекардааст, айби мо чӣ? Магар ба дарафш мушт зада шавад?» Ва Фаёз пай бурд, ки модар намерасад, ба модар розӣ дил гуфтан осонтар аст, ба воситаи ў баъзе ҳарфҳои фаҳмидан имкон дорад...

— Додо, бобом омаданд, бобом! – фиғон карда омад Ниёз ва андешаи падарро пароканд.

Фаёз ба пешвози падар хест, Сабзинаву Гулбарг аз хонаи калон баромаданд, аммо Сабзина аз остона пештар наомад; ғамиву гирифта буд. Зеро аз Фаёз дилмонда буд, аммо намедонист, ки ў зинда ва рӯзе бармегардад, вагарна ба Аёз расидану нарасиданашро андеша мекард... Падар ба меҳмонхона надаромад, балки худро дар офтоби тирамоҳ гарм кардани шуда миёни ҳавлӣ рост меистод.

— Намедонам, ки дар назди Парвардигор чӣ кӯтаҳӣ кардам; аз фарзанд наосудам... Миёни шумо гапу калоча шуд, баромадию рафти, шукри Худо, ки боз омадӣ, Намоз ҳоло ҳам рӯи нодид... Ту омадӣ, ана инаш ғайб зад. Агар донам, ки чӣ гуноҳ кардам,

навъе карда мешустам, аммо гуноҳамро намедонам, – риши мошубиринчашро каф зад ва сар чунбонд.– Намедонам, намедонам... Ӯро пайдо кардан лозим... Ӯ аз ту шарм дошт.

— Ин хел ки будаст, чаро маро рафта овард?

— Ман фиристодам. Баъди омадани соил ман ӯро фармудам, ки туро бозоварад... Шумо холо ба кадри фарзанд намерасед, мисли Яъқуб дар фироки Юсуф сӯзед, нури чашматон об шавад, сонӣ мефаҳмед...

Фаёз чизе нагуфта сархам меистод, Гулбарг хайрон буд ва зиёдтар аз ӯ Ниёз дар шигифт аст ва худро ба тани модар чафс карданаширо медонад.

— Ӯро аз кучо пайдо кардан мумкин? – пурсид Фаёз.

— Аз ягон корвонсарои Панҷакат.

— Ман ӯро пайдо карда меорам, сонӣ ба ман рухсат медиҳед, ки равам.

Падар як ба ӯ нигарист, ба ҳукме нигарист, ки Фаёз ҳоло ҳам кӯдак аст. Ӯ набояд аз гуфтаи падар барояд, зеро ӯ андеша дошт: «Фарзанд ҳар қадар бузург шавад ҳам, дар назди падару модар тифли ширхора бувад».

Набояд аз ҳукми ӯ берун барояд, барои ҳамин ба ӯ чизе нагуфта, нигоҳ кард; медонист, ки нигоҳи ӯ чӣ маънӣ дорад ва бояд фаранд аз ҳар нигоҳу садои волидайн маънӣ кашида тавонад.

— Рухсат диҳам, барои чӣ рухсат диҳам? Дар Қошғар кони тилло ёфтӣ? Зану баччаат ҳамроҳат, боз барои чӣ равӣ?

— Худатон медонед...

Сабзина баъди салом баргашта ба хона даромад. Гулбарг сархам меистод, аммо ба онҳо гуфта наметавонист, ки дилаш ана-ана мекафад, ӯро зудтар аз ин ҷо гусел кунанд, боду ҳавои серуни Некон ба ӯ намефорад...

— Ҳамаат ҳар сӯ – пароканда, пару бол баровардед. Яктатон намегӯед, ки падар чӣ ҳол дорад. Магар маънии падарию фарзандӣ дар ҳамин аст? Мо шоҳу шоҳзода нестем, ки барои тоҷу тахт ҳамдигарро чашми дидан надошта бошем, барои зарру сим миёни мо дасисаҳо шавад, ба гуфти як кас ба пиёлаи падар захр андозем ва ё ҳукми пушти кӯҳи Коф бурда партофтан кунем. Чашмам ба коргар мепаррад, ки алафи боғро даравад, ба ном писарҳо дорам... Туро базӯр ёфтам, боз равам, мегӯӣ...

Аз ин гуфтор дили Гулбарг сих зад, ба шавҳар, ба писар нигарист, ки ӯро зудтар аз ин ҷо баранд. «Мо гумон накарда будем, ки сафарамон ин қадар тӯл мекашад, ба падарам зуд бармегардем, гуфта будем» сари забон овард ӯ, аммо гуфта натавонист. Ниёз саҳт ба ӯ часпид, гӯё пай бурд, ки модараш бемадор аст, бемуттако рост истода натавонад. Ӯ ба падари сархам нигарист, ба ҳарфи бобо чизе нагуфт.

— Ман ҳоло ҳам бо он хук ногапӣ, – Намозро дар назар дорад бобо, – Баъди ғайб задани ту бо ӯ сахт чанг кардем... Ман ба ин даргоҳ қадам намемонам, гуфта будам, лекин барои туву келин шуда омадам.

Фаёз ба ин суханон сарфаҳм мерафт, аммо Гулбарг намедонист, ки барои чӣ ӯ ин хел мегӯяд; «барои туву келин» гуфтаниш андаке рӯхи Гулбаргро бардошт. Ӯ гумон кард, ки дарди дилаш сабук шуд. Зеро намефаҳмид, ки ин мардум чӣ касанд, барои чӣ ҳама ба худ гирифтोर, як сӯҳбати солим нест ва ба маънии ғайб задани Аёз сарфаҳм намеравад, касе аниқ ба ӯ намегӯяд, ки чаро чунин ҳолу аҳвол; ҳатто Аёз. Фақат Сабзина дилшикаста ба ӯ менигарад хоҳарам гуфта сухан оғоз мекунад, аммо аз боби гум шудани шавҳараш чизе намегӯяд. Танҳо як бор гуфт, ки инҳо ҳамин хел, бояд банавбат гум шаванд. Аммо Гулбарг чизе нафаҳмид; гӯё ин харфҳо муаммо ва нофаҳмиданӣ буданд.

— Хайр, маълум шуд, ки мо зинда будаем, акнун бо ризои Худо рухсат диҳед, ки баргардем...

— Ту нав чӣ гуфти? Нагуфти, ки Аёзро ёфта меорам...

— Ёфта орам, рухсат медихед?

— Лозим не!... Ёфтанат ҳам лозим не, рафтанат ҳам!

...Намозу занаш дар ҳамин ҳавлӣ зиндагӣ кунанд ҳам, наменамуданд, аммо кӯдаконаш ба тамошо мебаромаданд; аз дари даромади хона чуввӣ мебаромаданду «ҳей-ҳей-ҳей!» садо мекарданд ва ба назарашон масҳара дошта боз чуввӣ мебаромаданд ва баъд касе онҳоро бозмедошт ва ё чанг мекард, ки намоён намешуданд. Ниёз намедонист, ки онҳо кистанд, аммо таваччӯҳ мекард; бо гӯшаи чашм менигарист ва масҳараҳои онҳоро медид; забон баровардану калла чунбондан, по задану даст ба ҳар сурат гардондани онҳоро медид, ғашаш омада рӯ мегардонд ва онҳо ҳар нағмае, ки кунанд, гӯё барои худ мекарданд, пеши назари Ниёз як пора мусаввирае меомад, ки кӯдакони бепарасторе нимбараҳнаву ифлос, фиси бинӣ ба пушти лаб кашол, рӯйҳо ношуста, дами дар ба ҳамдигар муттақо шуда ба касе механданд, «эй!» гуфта ҳар гуна ҳаракатҳо мекарданд, аммо Ниёз он сӯ рӯй намеовард. «Онҳо чӣ мегӯянд, додо?» «Ба онҳо эътибор нате» – гуфт Фаёз, вале худаш як назар ба онҳо нигарист ва воқеаҳои гузашта пеши назараш омаданд, аммо ӯ намехост, ки Ниёз ё Гулбарг аз он харфҳо огоҳ бошад, барои ҳамин чизе нагуфт.

— Хонаи бобош меравӣ? – пурсид аз писар.

— Намедонам.

Вале аз Гулбарг напурсид, балки сар ҳам карда, сонӣ бо гӯшаи чашм ба ӯ нигарист ва оҳиста гуфт: «Ман бояд Фаёзро ёфта орам». Гулбарг дилшикаста ба ӯ нигарист: «Мурдари монда тут-хӯри меравӣ?»

— Ин чӣ гуфтаат?

Гулбарг чизе нагуфт, балки вазнашро батамом ба писар партофта буд, Фаёз ин чизро пай бурд ва назди ӯ сари зону нишаста пурсид: «Ба ту чӣ шуд? Худатро ба даст гир, мо бармегардем, бармегардем... Андак ошӯби роҳҳо паст шавад... Дар пеш зимистон, мо расида наметавонем...»

— Баъд дер мешавад...

...Фаёз ба гумҷӯии бародар рафта натавонист.

Хохараш хабар овард, ки худи падар ба ҷустуҷӯи писар ба-ромадааст ва хоҳиш кард, ки Фаёз зану писарашро гирифта ба хонаи ӯ раванд, аммо Фаёз ба он ҷо ҳам нарафт, мунтазир буд, ки падар чӣ хабар меорад. Мувофиқи он рафтор бикунад... «Баъд дер мешавад» гуфтани Гулбарг он вақт ба Фаёз чандон таъсир накарда буд, аммо истода-истода хуни ӯро ба галаён овард: «Барои чӣ ин хел гуфт? Магар ӯ ягон чизро медонад?»

— А, Гулбарг! Дер мешавад, гуфтанат чӣ маънӣ дошт? – дар меҳмонхона, ки ҳардуяшон монда буданд, пурсид Фаёз.

— Худатон гуфтед-ку, зимистон меояд, рафта наметавонем, – дар асл Гулбарг дигар чизро дар назар дошт, аммо чунин ҷавоб дод.

Дар меҳмонхонаи торик хомӯшӣ ба миён омад; дилгир, ғашовар, воҳимаангез, гӯё аз нохушии дарак мевода бошад. Онҳо низ ба хомӯшӣ гӯш дода, мунтазир ягон хабаре буданд. Ҳар ду танҳо, Ниёз кучое бозӣ мекунад, ё назди Сабзина рафтааст; хонадони Намоз низ ором – садои кӯдак намебарояд; дар ҳавли оромии мутлақ, Фаёзу Гулбарг гӯё аввалин бор дар танҳои нишаста, дар бораи одаму олам андеша мекунанд ва гӯё бори нахуст аст, ки ҳамдигарро танҳо ёфтаанд, сар бар сари китфи ҳамдигар гузошта, ғами якдигарро меҳӯранд. Таги дили Гулбарг сиёҳӣ дорад, барои ҳамин бозмондан нахоҳад, аммо ин чизро ба Фаёз намегӯяд, то малол нагирад: «Дар манзили ман омада дилат сиёҳӣ баровард?» нагӯяд.

— Чаро инҳо наомаданд, янга? – садои хоҳари Фаёз буд, ки аз Сабзина мепурсид.

— Авсун нотобанд! – ҷавоб дод Сабзина Гулбаргро дар назар дошта.

Сони хоҳар сурфида ба дари меҳмонхона наздик омад:

— Ако, ако! Хобед ё бедор?

— Биё, биё, бедорем!

— Янгам нотоб шуданд?

— Хаста шудааст, – ба дар омада гуфт Фаёз.

— Хона биёред, гуфтам, наовардед, баҳри дилашон мекушод...

Боз Ниёз беҳтар, ба хона омад, ҷӯраҳо пайдо кардааст...

Ниёз ҷӯра пайдо кард, бо кӯдакони аммааш, бо писари усто Собири дуредгар ва Ёкуби писари осибон, бо Раҷаби Дӯст ошно шуд ва онҳоро ба ҳавлии бобой овард, то «буд-буд» кунанд; аз

чормағзи рӯи ҳавлӣ канда, куббаю кампирғелонак кунанд. Аммо ин чиз ба кӯдакони Намоз нафорид; онҳо аввал дӯғу даранг карданд, ки чормағзи онҳоро нагиранд, сонӣ худашон ёри бозӣ шуданд; дар халтакисаҳои бари рости курташон чормағзу сакко чамъ карда, аз сахар то чашмашон дидан бозӣ мекарданд; Ниёз низ ба модараш фармуд, то ба ӯ низ чунин халтакиса созад. Модараш «ман наме-тавонам» гуфт, Сабзина чоки бари куртаи ӯро канда, киса сохт. Баъд ӯ сакко ва чормағзҳоро ба киса зада, рӯи ҳавлӣ баромад, то бо баччаҳо бозӣ кунад, аммо модари баччаҳо онҳоро ҷег зада гирифт ва нагузошт, ки бо Ниёз бозӣ кунанд. Ва дар дами дара-шон чизе гуфт, ки онҳо гаштаю баргашта ба Ниёз нигаристанд, забон намудаю бинӣ кашида даромаданд. Ниёз рӯи ҳавлӣ танҳо монд ва ба шоҳаи дарахт санг андохт, ки чормағзҳои хандонро зада афтонад... Ва ҳамин вақт Намоз «иш-иш!» гуфта аз дарвоза хари пурборро пеш андохта даровард ва бад-бад ба Ниёз нигоҳ кард, зери лаб чизе гуфта гузашт, ки ӯ нафаҳмид. Намоз занашро даъват карда ҷуволро аз пушти хар канданд ва хар зери дарахт омада, баргҳои аз зарби санги Ниёз ба замин рехтаро чида хӯрд. Ниёз харчанд ба онҳо нигоҳ кардан намехост, дили тифлонааш ӯро ба ин роҳ меандоخت.

— Чӣ дидӣ!? – нигоҳи Ниёзро дида пӯписа кард Намоз ва писа-рак сар ҳам карда хона даромадани шуд, ки Сабзина баромад.

— Беимон, кӯдакро надонад... Нигоҳ кардан катӣ, гандуми ҷуволӣ туя хӯрд! – пеши пояш нигариста, гӯё худ ба худ мегуфт Сабзина, аммо ба Ниёз чизе нагуфта, хокрӯбаи ба хокандоз бардо-штаро бурд, то аз дарвоза бароварда ба партовгоҳ андозад. Лекин Ниёз ба ин чизҳо сарфаҳм нарафта, аз чормағзҳо кубба сохта, чанд кадам дур мерафт ва бо ген¹ зада куббаро вайрон мекард, аз давраи кашида берун мебаровард; мечид, месохт, вайрон мекард ва худ ба худ мегуррид. Ҳамин вақт писари калонии Намоз Аббос дартоз омада харро аз зери чормағз гардонд ва Ниёз дилсофона ӯро даъват кард:

— Биё бозӣ.

— Ҳу, бо ту гадо?! – харро сӯи оғили он тарафи ҳавлӣ, ки хоси онҳо буд, ронда гуфт Аббос. Ниёз дурудароз ба он сӯ нигарист, аммо ба сухани ӯ сарфаҳм нарафт: «Чаро гадо?» Ва тозон назди падару модар даромадани буд, ки Сабзина ӯро боздошт:

— Шери хола, биё чормағзҳои калон-калон медиҳам, ҷӯраҳоят, ки омаданд, бозӣ мекуни, – хандон гуфт, то Ниёз сухани Аббосро фаромӯш кунад. – Хар чӣ баччаҳои онҳо меғӯянд, – ба дари На-моз ишора карда давом дод ӯ, – аҳамият нате, онҳо ҳама нимсоқу нимчинӣ: падарашон ҳам, худашон ҳам.

---

1. Сакко

Ниёз аз паси Сабзина ба хона даромад ва яке чашмаш ба Аббос афтид, ки нигоҳ карда, механдад.

— Барои чӣ вай ин тараф нигоҳ карда механдад, хола?

— Гуфтам-ку, аҳамият нате, – сандукро кушода ва аз даруни он чормағзҳои калон-калон бароварда гуфт Сабзина.– Дидӣ, ген ҳам лозим не.

Ниёз чормағзҳои вазнинро гирифта берун баромад ва рӯи ҳавлӣ довталабона мегашт, то кӣ ёрӣ бозӣ шуда тавонад, аммо касе пайдо набуд. Сонӣ назди падару модар даромада чормағз додани Сабзинаро гуфт, аммо сухани Аббосро фаромӯш кард, бад нигоҳ карда гузаштани марди зардинаро низ нагуфт. Дар назди падару модар дар куртааш нагунчида, чормағзхоро аз як гӯша ба гӯшаи дигари хона мегелонд, чамъ мекарду боз мегелонд. Ӯ дар хона нагунчид, тохта берун баромад, кубба сохт, бо ген зада вайрон кард, боз сохту боз вайрон кард... ва ниҳоят писарони Намоз баромада байни худ бозӣ карданд, миёнашон машварат шуд, назди Ниёз омаданд ва боз бо ӯ бозӣ карданд; онҳо назарногириона бозӣ карданд, Ниёз чормағзҳои онҳоро бой бурд, ба онҳо нафорид, ба ӯ часпиданд, ки Ниёз гиром аст ва ҳаром бозӣ мекунад, чормағзхояшонро гардонда диҳад. «Бозӣ аст ин» гуфт Ниёз ва хеле андешида чормағзхояшонро гардонда дод. Онҳо қонъ нашуда боз даъво карданд, Ниёз аз чормағзҳои худааш низ дод, сонӣ онҳо талаби бозӣ карданд, лекин Ниёз муроди онҳоро фаҳмида бозӣ накард.

— Чормағзи моро бурдӣ, акнун бозӣ бикун, – гуфтанд.

— Ку? Ку он чормағзе, ки ман бурдам?

— Ку-куятро мон, думликконӣ нақун! – дов кашида омад Аббос.

— Лекин гардонда намедодагеш! – шарт монд Ниёз.

— Майлат! Парто! Ин дафъа «кубба» нею «буд-буд». Панчтой парто!

— Ана! – ситеза карда панҷ чормағзро дур андохт Ниёз.

— Чаро ин қадар дур? – норизо буд Аббос.

— Ту низ дур бубанд, – муросо мехост Ниёз.

— Не, дур, қол гирифта намешавад, – баҳона кард Аббос.

— Набошад, ту дур парто, ман мебандам, – хоҳиш кард Ниёз.

— Майлат, ана! – дуртар аз ҷои партофтаи Ниёз панҷ калопуч андохт Аббос.

Ниёз «Ба кадомаш ки расад» гуфта чормағзро гелонд, ки аз миёни калопучҳо гелида гузашта, ду-се қадам дуртар бозистод, се чормағзи дигар гелонд, ки ҳамин хел бозистод, вале чормағзи панҷумро сахт гелонд, вай ба калопуче бархӯрда, чандон дур на-рафт ва Ниёз аз масофаи наздик калопучҳои дигарро зада гирифт

ва на чандон дур калопучхоро партофт, ки Аббос бандад, аммо
ӯ розӣ нашуд:

— Чаро калопуч?

— Калопучҳои худат.

— Онҳо калопучҳои ман, ту аз они худатро парто!

Ниёз чормағзҳои ахча партофт; дур партофт, наздик партофт,
рост бозӣ кард ва ҳама чормағзи онҳоро бурд. Ин чиз боз ба Аб-
бос нафорид ва ӯ ба фиребу найранг гузашт, то чормағзхояшро
баргардонда гирад.

— Мо шарт карда будем, – гуфт Ниёз.

— Шарту парт надорад! – гуфта пеш омад Аббос ва як лагад
ба кисаи вазнину кашоли Ниёз зад. Чормағзҳо садо карданд ва
чанде аз даҳони киса берун часта, афтоданд. Ниёз дар ғазаб шуд,
вале чӣ гуфтан ва чӣ кор карданро надонист. Аббосу бародаронаш
ӯро миёна гирифтанд.

— Ма, ба ту чормағз лозим бошад, ма! – сӯи ӯ чанд чормағз
дароз кард Ниёз.

— Мо ту барин гадо не...

Ниёз чизе нагуфт ва чормағзхоро ба замин рехта, бо пой ба-
рахнаш кӯфт.

— Ту моро кӣ гумон кардӣ, берӯзӣ! Ба чормағзҳои ту мурда
будем? – дов дошт Аббос.

Ниёз дид, ки онҳо ангеzi чанг доранд, мушт гиреҳ карда истод
ва чун Аббос аз гиребони куртаи карбоси ӯ гирифт, як мушт ба
банди дасташ зад. Аббос гумон кард, ки банди дасташ шикаст,
вой-вой карда ба замин нишаст, то дигарон ба ӯ раҳм кунанд ва
баробараш ба Ниёз часпанд. Чун дид, ки дасташ сихат аст, хест ва
бо ишораи ӯ ҳама ба Ниёз баробар дарафтоданд. Ва Ниёз мисли
кахрамонҳои нахустмаъракаи афсонавӣ худро афшонда, онҳоро
дур андохтани шуд, вале баччаҳои ҳамсоя ба Аббосу бародаронаш
ёвар шуда, ба Ниёз часпиданд, то аз пой афкананд. Вале нашуд;
як тараф тела дода, ӯро афтондани шаванд, тарафи дигар, ки
низ ӯро афтондан мехостанд, муттако мешуданд ва диданд, ки
нашуд, ба кашокашу либосдарони даромаданд. Ниёз боз худро
афшондани шуд, вале дар ихотаю чанголи онҳо ин корро карда
натавонист.

Мушташ аз дасти баччаҳо раҳо шуда, ба даҳону бинии Аббос
бархӯрд ва фиғони ӯ то осмон рафт. Баччаҳо тарсида Ниёзро сар
дода дур рафтанд, аммо дере нагузашта сангу чӯб оварда Ниёзро
задани шуданд. Ниёз омади ҳар сангу чӯбро реб дода, аз лату зарб
эмин мемонд ва чолокона ҳам шуда сангу чӯби андохтаи онҳоро аз
замин мегирифт ва баргашта ба эшон меандохт, ҳамлавар мешуд.
Баччаҳо пароканда гаштанд ва ба гӯшаки даромаданд... Аббос
даст бар лабу даҳон сӯи хонашон рафт ва дере нагузашта садои

модари шаттохи ӯ баромад, ки дастак зада, садо карда ва навохта аз дари хона берун омад:

— Ин чӣ рафтор! Ин чӣ гуфтор! Ба омадаҳо рӯз ҳасту ба мо не?! Дар хонаи худамон рӯз намедиханд! Ин чӣ рӯзи сиёҳ! Ку ман он зӯра бидам! Ваята канда, дар ваят назадаам! Ҳе, дар ҳалку даҳанат... Ту боз ба як реза қонат одамзан ҳам ҳастӣ?! Ҳе, дастат шиканад!..

Модари Аббос мисли бало меомад, аммо Ниёз намедонист, ки чӣ қор кунад; дар қояш шах шуда буд.

Ӯ як бор сӯи меҳмонхона нигарист, ки шояд модараш баромада ёр шавад ва падараш... Ба ҷои онҳо Сабзина баромад; маншаю, арбадаю беобрӯиҳои занакро дида дар остона бозмонд. Гулбарг низ аз дар берун омаду шах шуд, ки ин зани ношинос чаро арбада дорад ва девсурат сӯи писари ӯ меояд. Гулбарг ҳам ношинос ва ҳам бегона, Сабзина бо ин зани шаттоҳ ногапӣ ва сари маншаю хархаша надорад, зеро медонад, ки сароғозин зан ба ӯ чӣ меғӯяд, чӣ таънаҳо мезанад, боз қохи қўҳнаро бод карда, ўро нопок мебарорад, ба пой шўяш мебандад, бо тўҳмати каснадида шармандаю шармсор мекунад, барои ҳамин дилу нияти пеш рафтагӣ ба ин қор ҳамроҳ шудан надорад... Гулбарг як ларзид ва беихтиёр қадам пеш андохт, то писарашро аз қанголи ин қалъачин эмин дорад. Ва Ниёз аз ҳайату омади гирдбоди бало тарсид, ки рӯ тофта гурехт ва худро ба оғўши модар зад. Модар ўро зеро домон пинҳон қардан хост, аммо дид, ки ӯ баччаи қалон шудааст, саҳт оғўш гирифта, миёни занакӯ писараш девор шуд.

Лекин модари Аббос қарор намегирифт: «Ба ҳар қас бачча азиз!» гуфта, ҷу қонситон мерафт, дастак зада, арбада карда, ме-рафт.

Сабзина, ки қӣ будани ин занро медонист, аз рӯи эҳтиёт пеш омада, паҳлӯи Гулбарг истод, то ўро мададгӯр шавад ва ӯ пушт ба Гулбаргу рӯй ба зани шаттоҳ дошта мисли ҳайқал рост истод, ки ҳаргиз аз садд гузашта намешуда бошад. Ӯ на фақат Ниёз, балки модари ўро низ аз ин бало ниғаҳ доштан мехост. Ва бисёр метарсид, ки Фаёз аз меҳмонхона баромада ба ин манша ҳамроҳ нашавад. Вале аз арбадаю рафтори авсуни баттол ҳалосӣ набудагӣ барин; ӯ маҷбур созад, ки Фаёз ҳам ба ин қанҷол ҳамроҳ шавад... Аммо Фаёз даруни меҳмонхона каф ба гўшҳо гузошта, тоқат мекард, ки на сухани ўро шунавад ва на ба ин қанҷома шарик гардад.

«Гурез, ба хона даро!» оҳиста ба гўши Ниёз гуфт модар ва ўро андаке тела дод, то ба меҳмонхона дарояд ва худ баргашта рӯ қониби занак овард; пайқари резаи ӯ, шиками дамидаю синаҳои то рӯи шикам кашолаш, қашмони танг ва лабони нафиси мисли қорди қарҳдоштаи ӯ чӣ будану қӣ набудани ўро муайян мекарданд.

— Ку, ман ту зӯра бинам! Аббос аз камари додот нашудааст, ки ўро занӣ! Аз камари додот бачча мешуд, мана ба ин манчалақӣ мешуд! – Сабзинаро нишон дода гуфт ў.– Аз Фаёз нашуд, аз Намоз нашуд, тани худро ба Аёз бахшид! Мур! – гӯё бо ин суханони бемавриду ночо ҳама қиссаро ба Гулбарг гуфтан хост, фаҳмондан хост, то занакӣ бегона мувофики хости дили ў рафтор кунад; ў ба Гулбарг на авсун, балки палонҷ будани Сабзинаро таъкид кардан хост. Аз овозаю дарвозаҳо чандин сол гузашта бошад ҳам, бўи мурдоби гандидаро баровардан мехост, маддаи дил мекафонд, алам ситониданӣ буд. Гулбарг ҳайрон буд; ғами писарро мехӯрд ва хиҷолат ҳам мекашид, ки чаро ба ин мулк омад; барои ў шуда коҳи кӯҳнаро бод мекунанд, ба чароҳат намак мепоянд, ба шӯрбои косаи ў заҳр меандозанд: «Ман барои ин наомадаам». Ў ёрои чангу чангҷол надошт ва ин чизро муносиб ҳам намедид, ки бо ин мулку қасон ошно нашуда, расму ойинашонро наомӯхтаву надониста, ба чанг ҳезад. Вале меларзид, ранги рӯяш қанда, дар танаш як ҳолати ногувор пайдо шуд. Сабзина кию чӣ будани худро медонист, ҳочати ўро ба худаш шинос кардан нест; алҳақ беҳтар аз худаш ўро қасе намедонад, вале ба Гулбарг ўро чунин пешниҳод кардан сахташ расид. Дандон ба дандон монда хеле тоқат кард, аммо мисли шере, ки баччаашро зӯран рабуда бошанд, гуррид: «Ту, манчалақӣ, чиҳо мегӯӣ? Чалабии мана дида будӣ, дошта будӣ?» Ва баъд панҷаҳояш чанголи гирои шерона шуданд, дандонҳояш зиҳ заданд, чашмонаш косаи хун гаштанд, Гулбаргро ба холи худ монда, ба муқобили арбадаю дӯғу даранги очаи Аббос вазнин қадам пеш андохт, то яку яқбора аз гулӯи ў гирад, зеро ҳама ҳарфу ҳарфҷаҳое, ки дар хусуси Сабзинаю Намоз пайдо шуда буд, аз забони ин зан буд ва ин зани дӯлсина бо ҳама афту андом ва шаттоҳию баддаҳониаш ба Сабзина намефорид: давраолоӣ буд, ғаммоза буд, шӯрандоз буд. Барои ҳамин ў мисли шеру паланг сӯи ў чангол тез кард. Вале часпочаспи онҳо на шерона, балки боз занона шуд; мисли ду мокиён каме гардан ёзонда, ба чанг даромаданд: мӯйканиву рӯйкани карданд; миёни кашу пархошо баробар мегуфтанду ҳамдигарро менавохтанд, арбадаю шаттоҳию таънаю маломат карда, баробар мегуфтанд ва чигуна мешуд, ки гуфтаҳои якдигарро фарқ карда ҷавоб ҳам медоданд. Аммо Гулбарг ба баробар гуфтани онҳо гӯш диҳад ҳам, сарфаҳм намерафт, ки онҳо чӣ мегӯянд. Ҷанги баччаҳо як тараф монд: Ниёз хона даромад, баччаҳои Намоз тамошогар буданд, вале занҳо менавохтанду менавохтанд:

— Мур! Ту беномус, мур! Таната ба се бародар бахшидӣ, боз забонат – як қулоч! – таъна мезад очаи Аббос.

— Бахшидам-набахшидам, боло Худо медонад... Илоҳо, ин тӯҳмате ки ба сари ман омадааст, ба ту ҳам часпад! Илоҳӣ маз-

заи тӯҳмати ноҳақро ту ҳам чашӣ! Дигар гап надорам, ба худаш супоридам! – даст ба осмон бардошта гуфт Сабзина.

— Ба дуои кӯрмуш борон намеборад... Қиссонда шин! Ман бо ту манчалақӣ нохуни ҷанг надорам, лекин ана он сагираи шумро зада мекушам! – паст намеомад очаи Аббос.

«Сагираи шум» гуфтани ӯ Ниёзро ба Гулбарг сахт расид, ба ҷанг шарик шуд:

— Занаки беобрӯ будай, берӯ будай...

— Ҳар чӣ бошам-набошам, аз таги пойи шӯи худам дур на-
рафтаам, – таъна мезад ӯ ва ҳарфи мардумро ба инобат гирифта
ишораҳои нофаҳмо мекард: – Думовард надорам, баччаҳом аз
шӯи худам.

Гулбарг, ки таги гапро намедонист, ба сухани ӯ эътибор надод
ва дид, ки бо ӯ сар ба сар шуда наметавонад, ба хона даромад.
Сабзина низ хуни дар рухсораш шоридаро кафмол карда, ҷониби
хонааш рафт... Аммо очаи Аббос даст ба миён гузошта, дилакзан-
нон нафас гирифта синаҳои дӯлашро ҷунбонда, навохту навохт ва
магар монда шуд, ки дастонашро якбора ба қадаш нишеб кард ва
рӯ сӯи хона оварда, баччаҳои рангкандаашро дида, алам аз онҳо
ситониданӣ шуд: «Ҳа-а, дар ҳалки додотон...» Баччаҳо мисли
чӯчаҳои хӯсонда тозон ба хона даромаданд. Аммо очашон бар
остонаи даҳлез нишаста чашм ба дари Сабзина дӯхт ва худро
пахлавони музаффар дониста, гӯё нишаста, нафас рост мекард,
вале бадгӯиаш намегузошт, ки ӯ нафас рост кунад:

— Ҳолӣ ист, ҳамаи инро аз биниат мебарорам...

Нафасаш гашта, қарор нишаста наметавонист; мехесту мени-
шаст, сари синаи фарбеҳаш пасту баланд мешуд ва чашмонаш
беқарортар аз нафасаш буданд, чизеро фурӯ бурдан мехостанд
ва ё сӯзондан; нигоҳаш зуд-зуд аз дари хонаи Сабзина ба дари
меҳмонхона бармеҳӯрд ва аз дари меҳмонхона ба дари хонаи Саб-
зина, ҳоло аламаш набаромада буд; мехост бо нигоҳи беқарораш
яке аз онҳоро дошта, боз гӯяд, боз навозад...

... Ва ба ҷои ин ҳама бобо асо ба даст аз дарвоза ворид шуд
ва аз паси ӯ Аёз даромад. Очаи Аббос ба асо гирифтани бобо
ҳайрон шуд ва барои он ки ба ғазаби бобо гирифтор нашавад,
барҳоста, доман афшонда, ба хона даромад. Бобо гумон кард, ки
дар ҳавлӣ ҷуз он келин каси дигар нест, ҳама ба ҷое рахти сафар
бастаанд, барои ҳамин келин бар остона нишаста, андеша дорад,
то минбаъд чӣ кор бикунанд. Бобо ба меҳмонхона надаромад,
балки беҳи дарахти чормағз ду бари ҷомаро ба зер лӯнда карда
нишаст ва тақя бар дарахт зада оҳи мадиде кашид, ки аз зиндагӣ,
аз роҳ, аз фарзанддорӣ монда шуда бошад. Аёз ба ӯ чизе нагуфта
ба хона даромад, зеро медонист, ки сухан кардан ба падар ғоида
надорад ва намефоридаш...

Фаёзу Гулбаргу Ниёз дар меҳмонхона нишаста шукр мекарданд, ки падар ба меҳмонхона надаромад, зеро Гулбарг аз ғияра на танҳо чашмонаш, балки рӯяш ҳам варама карда буд, баробари ӯ Ниёз ҳам меғирист ва Фаёз онҳоро хап карда наметавонист. Бозомадани падару Аёзро шунида Гулбарг сар аз зонуи шавҳар бардошт ва бо гӯшаи қарс ашк хушк кардан хост.

Фаёз хест, назди дар омада ба падар нигарист, ки чӣ зайл така бар дарахт дода, чашм пӯшида, ором нишастааст; одати тоҷикӣ: чун тоҷик монда шавад ва ё аз ягон ҳодиса нохуш гардад, така бар девору дарахт карда, дурудароз мешинад ва ё кӯрпаро ба сар кашида хоб меравад, то ҳама чизро фаромӯш кунад ва андаке осуда гардад, аммо падар ҳоло на барои осудагӣ, балки барои андеша кардан чунин нишастааст; харчанд андеша кунад ҳам, ба таги он намерасад ва ё роҳе пайдо карда наметавонад, то бо писарон чӣ бояд кард; онҳоро бо чӣ роҳ ба сулҳу салоҳ овард. Ҳоло ӯ аз ҷанги имрӯзаи кӯдакон ва рӯканиву мӯкании палонҷҳо хабар надорад, вағарна ин сарборӣ бар ғамҳои дигар мебуд. Ними рӯй ва як чашми Фаёз аз дар берун аст ва ҳолати падарро мебинад, вале қадам аз остона берун намегузорад, то ба роҳати падар халал нарасонад, аммо намедонад, ки оқибати ин корҳо чӣ шавад; ӯ акнун аз сирру савдо огоҳ: сабаби баромада рафтани Аёзро медонад, лекин ҳоло ҳам сарфаҳм намеравад, ки барои чӣ маҳз ӯ рафта аз ин қадар раҳи дур онҳоро оварду имрӯз чунин рафтор кард – партофту рафт; тоқати меҳмон надошт, хона ба меҳмон гузошт. Ҳоло чӣ мешавад, надонад.

Аёз боз бо ӯ рӯ ба рӯ шуданист ё не ва рафту рӯ ба рӯ шуданд, онҳо ба ҳамдигар чӣ бояд гӯянд? Аёз «аз гуноҳи ман гузар» гӯяд, ӯ чӣ ҷавоб диҳад? «Намедонам, намедонам, ки чӣ гӯям... ман аз ӯҳдаи бардоштани ин бори гарон намебароям... бигзор, ин чизро падар ба ӯҳда гиранд». Ӯ як пой аз остона берун монд, пой дигарашро низ, вале пеш рафта натавонист; қадаме дуртар аз дар бозистод ва рӯй бар падар дошт, ки шояд чашм кушода, ӯро бинад ва фармояд, ки наздаш равад. Аммо чашмони падар кушода намешуданд, балки сараш оҳиста-оҳиста ҳам мешуд ва манаҳаш дар банди дилаш расид. Фаёз яқин кард, ки падарро хоб бурд. Яқбора ба ӯ даст расондани Ниёз мағзи сарашро ба дард овард, хаёлашро парешон кард, вале ғазаболуд бошад ҳам, ӯро тела надод, ҷанг накард, зеро ошuftаву парешон будани зану кӯдакашро медонист; рафту ҳозир Фаёз андаке дағали ва лату иллат мекард, Ниёз ба ғияра медаромад, зеро ӯ аз кори кардааш – аз чормағзбозиаш пушаймон гашта буд, ки ин қадар арбадаву пархошу таънаву иддаоро ба сарашон овард, боиси ғаму ғуссамандии Гулбарг шуд.

Барои ҳамин Фаёз баргашта ба писараш нигарист ва аз китфи ӯ андаке тела дод, ки назди модар дарояд, вале Ниёз гарданшаҳӣ

карда, така бар паҳлӯдарӣ зад, то муносибати падару боборо бубинад.

Аммо Фаёз аз ҷой начунбид, балки мунтазир буд, то аз кучо садое ояд: падар меҳезад, Аёз меояд ва ё зани Намоз аз нав шаттоҳӣ мекунад? Дар ҳақиқат садо омад; аз беруни дарвоза садо омад. Падар чашм кушода ба он сӯ нигарист ва гӯё мисли ғарибон дар ин ҷо шиштанаширо дида, шарм карда хест ва ба садо ҷавоб дод: «Хӯ-хӯ!!»

— Ақои Намоз ҳастанд? – пурсид авоз.

Бобо ҷавоб надод ва баъде ки пурсанда аз дарвоза намоён шуда боз саволашро такрор кард, ӯ ҷавоб гардонд:

— Рафта аз хонааш пурсед, будагист!

Ва худ ба сӯи меҳмонхона равои шуда Фаёзро дид, ки тез-тез қадам монда пеш меояд.

— Ассалому алайкум! Хуб овора шудед, додо, ҳамааш гуноҳи ман...

Падар алейк гирифт, воҳӯрдӣ кард, сонӣ ба китфи ӯ даст зада «Ҳеч гап не, мешавад» гуфт ва ба Фаёз ишора кард, то ба меҳмонхона дароянд, аммо Фаёз қарахт шуда монд: аввал нахост, ки падар ба он ҷо даромада чашмони варама кардаи Гулбаргро бинад, вале даромадани ӯро салоҳ донида, падарро пеш андохт. Пештар аз даромадани ӯ Ниёз модарашро аз даромадани бобо огоҳ кард. Гулбарг чашмонашро бо нӯги ангуштон молиду покиза кард ва дами дар бозистод, то баробари даромадани падаршӯ салом дода, пурсупос кунад ва бадар шавад. Айнан ҳамин тавр шуд: падар ба саломи ӯ алейк гирифт ба фикру андешаи хеш банд пешгаҳ гузашт ва Ниёзро хонд, ки паҳлӯяш нишинад, аммо ӯ аз паси модар баромад. «Паёте, худаша бегона мегирад» гуфт бобо. Ва Фаёз пойгаҳ хало ёфта ва фурсат муносиб донида, сухан оғоз кард:

— Ниёзу модараш одат намекардагӣ барин, обу ҳавои ин ҷо нафорид.

Ва мунтазир шуд, то падар ҷӣ ҷавоб гӯяд. Падар низ мунтазир буд, ки писар суханаширо идома диҳад, вале дид, ки ӯ хомӯш аст, баъди мулоҳизаи зиёд рафти суханро ҷунин гардонд:

— Ҳа-а, обу ҳавои Некон ба ҳар кас намефорад.

Фаёз маънии сухани ӯро фаҳмид ва донист, ки барои дағал набаромадани ҳарфаш ва наранҷидани ӯ ҷунин гуфт, вагарна дигархелтар муомила мекард: аз гиребонаш мегирифт ба девор рост мекард, танбеҳ меод, сабаби номаъқулиҳояшро мепурсид. Ва ӯро меҳмон донида, барои напурсида, худсарона гурехта ба Қошғар рафтаниш ҷизе нагуфт, қошиш накард, танбеҳ надод. Фаёз сабаби ин ҷизро намедонад, гумонаш, ки падар пир шудааст ва аз бози ҳамсарашро гум кардан «мусулмон» гаштааст. Пеш ин хел набуд; андаке худсарӣ кунӣ, кайфар мегирифтӣ, сабаби ба падар ҷизе нагуфта гайб задани Фаёз дар ҳамин буд... Аммо ӯ хайрон, ки

падар аз Намозу занаш чӣ забонкӯтаҳӣ дорад, ки онҳоро ба қолаб кашида наметавонад: чангӣ, зуъм мекунад, ба ӯ чизе намегӯяд, аз ин хусус ҳарфе ҳам надорад. Ин ҷазои бадтарини падар - баробари он аст, ки падар аз баҳри писар баромада бошад.

— Фаёз!

— Лаббай!

— Ту хафа нашав... касе гумон надошт, ки ту зиндаӣ, зеро мо аз Киштӯд то Самарқанду Бухоро, то Кешу Китоб дарак андохтем, касе даракатро надод... Гумон кардем, ки... ҳатто Зарафшонро то пойтах обдонҳо андохта, кофтем... Агар ба ҷои мо ту мебудӣ, чӣ кор мекардӣ?

— Намедонам.

— Намедонӣ... Аз паи зиндагӣ шудан лозим... Агар ин ҳавлӣ нафорад, назди худам биё... Аёз мегӯяд, ки ба назди Фаёз зинда рафтаму мурда омадам, – фаҳмондани шуд падар.

— Намешавад, додо, – гӯё ҳарфи падарро нашонид, аз ин рӯ ҷавоби умумӣ гуфт: – Чӣ лозим, ки ман ин ҷо истода ҳамаро азоб диҳам. Хубаш, ки руҳсат диҳед, мо равам.

Падар чизе нагуфт. Барҳост ва ҳамон зайл хомӯш баромада, рафт...

Фаёз бо Гулбарг маслиҳат кард ва қарор доданд, ки баъди ором шудани мочарои ҳамсоя ва дидани Аёз назди падар мераванд. Ҳоло онҳо намедонистанд, ки дар он хона миёни Аёзу Сабзина чӣ гуфтугӯест ва фақат вақте ки Ниёз омада «Ҳолаи Сабзина гирия доранд» гуфт, онҳо ба ҳамдигар нигарон чӣ гуфтанишонро надонистанд.

— Барои чӣ гирия мекунад? – пурсид Гулбарг.

— Намедонам, амакам сархам нишастаанд, ҳолаи Сабзина гирия доранд.

Сари Фаёз низ ҳам шуд, манаҳаш ба сари сина расид, аммо зуд сар боло кард, то Гулбарг парешон нашавад.

— Кай бармегардем, Фаёз? – гӯё ҳама ҳолатхоро пеши назар оварда ва хулоса бароварда пурсид Гулбарг.

— Фардо, – гӯё хуши сухан надошта бошад, кӯтоҳ ҷавоб дод Фаёз...

...Вале фардо бозгашт қарда натавонистанд. Гулбарг нотоб шуд. Ба хонаи падар ҳам нарафтанд. Дар меҳмонхона монанди ғарибон буданд. Гоҳ-гоҳе Сабзина Ниёзро даъват қарда нон ва дигар хӯроқҳо меод ва ҳар бор аз Аёз истиҳола мекард, ки аз чунин рафтори ӯ «ҳоло ҳам дилат ба Фаёз кашол будааст-дия» нагӯяд. Аммо ӯ ин чизро нагуфт, балки дигар Ниёзро даъват накарда худаш ба меҳмонхона рафт, салому алейк кард, нишаста ҳамроҳашон ҷою нон хӯрд, сӯхбат кард, лекин дар хусуси худашу Сабзина чизе нагуфт, гӯё ҳамааш аз рӯи қоида буд; хосту нахост, равою норавоӣ надошт.

— Шуморо норохат кардам, янга, – пушаймон барин гуфт Аёз ва хост бо ҳамин аз онҳо узр пурсад, зеро мардуми кӯхистон ба рӯи рост «бубахш!» гуфтан одат накардаанд; айбашонро мегӯянд узр намекурсанд. «Не» сар чунбонд Гулбарг ва андаке ковок шуда майли аз бистар хестан кард, ки дар назди хевар хоб рафтанд чандон одоб набошад.

— Начунбед, янга, ман мебароям.

Баҳона буд ин чиз. Ў зудтар аз ин ҷо баромадан мехост, ки ба чароҳати худ намак напояд ва «алам»-и меҳмононро тоза накунад. Аёз дар ҳавлӣ истода натавониста баромад, вале аз буни дарвоза кучо рафтанд надонист. Ў дар буни дарвоза гиристан хост; ба безуретии худ, ба парешонии бародар, ба бекасии падар... аммо гирияти то гулӯ омадаро зӯран фуру бурд ва бозгашта ба хона даромад... Сабзина миёнаи хона зону оғӯш карда менишаст ва ҳатто ба ҳурмати шавҳар ҳам аз ҷой нахест. Аёз ба ӯ чизе нагуфт. Балки андешаи ӯро пай бурда, истода натавониста аз хона бадар рафт ва барои оромӣ андармон кардани худ охури аспро тоза карда, беда андохт ва ба Ниёзи рӯи ҳавлӣ баромада фармуд, то аспҳоро ба навбат бароварда, аз ҷуй об диҳад ва баъд нигоҳубини аспҳо ба зиммаи Ниёз афтод; йему наҳорӣ меод, ба об мебаровард, таги пояшонро тоза мекард ва баъзан аз амак хоҳиш мекард, ки аспро зин занад, то ӯ савор шуда, то Дашт рафта ояд. Вале амак мехост, ки Ниёз ҳар рӯз аспҳоро бурда дар Дашт меҳ кунаду боз бегоҳ орад, зеро ду аспро шаборӯз дар ҳавлӣ хӯрондан осон нест. Ниёз ин хоҳиши амакро ба ҷо овардани бошад ҳам, ҷою манзилро намедонист ва ба меҳ кӯфтани меҳгардон кардани асп балад ҳам набуд. Аз ин рӯ ба хоҳиши амак сӯи ӯ нигоҳ карду бас.

— Аспбонӣ карда наметавонӣ-а?

— Наметавонам, амак.

— Бузу бузгола чӣ? – пурсид Аёз ва дид, ки Ниёз чизе намегӯяд, илова кард: – Ҳамроҳи баччаҳо.

Аёз ин чизро дониши гуфт ва ё надониста, ба Ниёз лозим омад, ки молбонӣ кунад: вабо омад, молҳо кир шуданд, ҷӯпонон ин чизро аз носозгории рӯзгори бародарон дониста ва баҳона карда аз бонӣ кардани моли мардум сар кашиданд. Ҳар кас моли зиндамондари худ бонӣ мекард; моли боқимондаи Аёз ба зиммаи Ниёз афтид. Аёзу Фаёз ба кори дашт мерафтанд, Сабзинаю Гулбарг кори хонаро мекунанд, Ниёз аз паи мол мерафт.

Моли Намозро писари калониаш Аббос бонӣ мекард. Ниёз ки кӯху дараи он ҷоро намедонист, молҳоро ба як дара мебарду меовард ва басо мешуд, ки баччаҳои деҳа дар кӯху дараҳо молҳо-яшонро ба ҳам омехта, сари сангҳо нишаста, афсона мегуфтанд, суруд мехонданд, орзую умедашонро пешгӯӣ мекарданд, вале Аббос намехост, ки баччаҳои деҳа бо Ниёз бозию шодӣ бикунанд ва Ниёз молашро бо моли дигарон якҷоя пояд. Ниёз сабаби инчу-

нин рафтор кардани Аббосро медонист, аз ин рӯ хафа намешуд. Аммо дар бадали як моҳ гум шудани як бузу як гӯсфанди Ниёз ўро ҳам зери гап мононд ва ҳам ба хашму ғазаб овард. Дилтанг шуд, аз гуфтугузори мардум, масхараи баччаҳо хорӣ кашид ва ба модар рӯ овард, то баргашта ба Қошғар раванд, вале пеш аз он ба худ қавл дод, ки сабаби ғайб задани бузу гӯсфандро фаҳмида ба амакаш мегӯяд, сонӣ озими роҳ мешавад. Ниёз хурд бошад ҳам, ба баъзе чизҳо сарфаҳм меравад: чигот гирондани Аёз барои бузу гӯсфанди гумшуда буд, вале «қатори молҳои мурда» гуфтани бобо рӯи ўро бардошт.

Бо вучуди он Ниёз мехост кию чӣ будани сабабгорро донад... Ў молро ба дараи дӯстдоштааш – Хуснобод ронд ва дид, ки молҳои дигарон он ҷо чаро мекунанд, сари молро ба бари адир гардонда, гарданаи шахи сиёҳ баровардани шуд, вале мол ба шибар часпид ва ў корди чӯпониро, ки амакаш барои рӯзи мабод дода буд, аз ғилоф охта, найи хушкero буррид ва ба найсозӣ машғул шуд: як сари найро аз банд, сари дигарро пештар аз банд бурида, сӯроҳ кард, як ангушт дуртар аз банд шикоф баровард, то пуф кунад, барои ангуштон се сӯроҳи дигар кушод, сонӣ най бар лаб оварда, пуф кард, най садои пасти хиррӣ баровард ва чун сӯроҳихоро дошта, пуф кард, най садои баланд баровард ва Ниёз хурсанд шуд, ки дилхушии пайдо гашт ва пуф мекарду ангуштон бар сӯроҳиҳо гирумон мекард ва ба назар бо чунон нотавониаш оҳангеро навохта дил хуш медошт, вале ҳоло на оҳанге буд, на навое, лекин ў мехост оҳангеро навохта, аз ҳама ғаму ташвишҳо озод гардад ва баъд барои модар навохта ўро хуррам гардонад. Афсӯс, ки қудрате ба ин ҳунар надошт; ў намефаҳмид, ки ҳеч чиз яку яқбора олий намешавад; вақте инсон ба камол расид, ин чизро дарк мекунад. Ў аз пуфи аввал фаҳмид, ки най чӣ садое баровард, аммо ёд надорад, ки садои аввалини худи ў чӣ гуна буд. Як ў не, кулли башар мецоҳад, ки ҳама чиз барояш муҳайё бошад, дастрас бошад, ҳама қораш зебо бошад, аз ҳама пешсафу пешқадам бошад, вале на ҳар қас пай барад, ки барои даҳон кушодан, дасти ҳолӣ ба даҳон бурдан кофӣ нест. Дасти ҳолӣ сӯйи даҳон барӣ, даҳон кушода намешавад, вале луқмае сӯйи даҳон барӣ, даҳон худ аз худ кушода шавад... Найи ў як садо дошт – якнавохт ва вақте ки ангуштон ба сӯроҳиҳо монда мегирифт, садо мешикаст, ба назари кӯдакони ў оҳанге буд; гумонаш, ки оҳанге эҷод кард (Он вақт ў «эҷод» гуфтани ҳарфро намедонист, аммо мефаҳмид, ки аз даму нафаси ў най садо мебарорад, садои оддӣ, ки мисли аввалин қадамандозии тифл ба модар хуррамӣ бахшад).

Ў пуф карду нафас баровард, ангуштон бар сӯроҳиҳо гузошту гирифт, ба назараш менавохт ва бо ҳамин гирифтор шуд. Баъд гӯё ки найнавозиаш барор нагирифта бошад, таъбаш хира шуд ва таги дилаш сиёҳӣ баровард. Ў найро рӯи зону гузошт ва аз сари

санг атрофро аз назар гузаронид. Дараро ором дида, хотирчамъ шуд ва аз сари санг фаромада ба тобасанги миёни рӯд гузашт, бинишаста пойҳояшро сӯи об дароз кард, нарасид, каме пас лағжида боз дароз кард ва чун пойҳояш ба об расид, халоват бурда, боз боло кашид ва сонӣ роҳат кардани шуда рӯболо хобид ва боз най бар лаб бурд, то бинавозад. Басо мехост, ки аз най оҳанги ачибе барояд; чун дид, ки намешавад, бо лабхову димоғ оҳангҳои медонистаашро менавохт ва мепиндошт, ки най менавозад. Ва ҳамин вақт аз паси харсанг садои «ваъ!» гуфтани бузе омад. Ниёз парида хест, асо гирифт, корд аз наём кашид ва аз рӯи тобасанг чахида фаромад, тозон паси харсанг гузашт. «Гург» аз дил гузаронд ӯ ва «ҳа-ҳа-ҳа!» садо баровард. Аммо он ҷо чизеро надид. Фақат назараш афтод, ки бузголае ҳаросида сӯи адир метозад. Ҳайрон шуд. Бузгола бари адир қарор гирифт ва баргашта на ба ӯ, балки пахлӯи харсанг менигарад. Ӯ сӯи бузгола равон шуд, вале якбора чашмаш ба сиёҳие афтид, ки худро паси харсанг кашид. Ниёз ҳаросид. Сонӣ ба сараш чӣ фикре зад, ки буни харсанг омад. Харсанг, ки чаҳор ресмони панҷгазӣ ба давраш намерасид, ҳар чию ҳар киро аз чашм пинҳон медошт. Ӯ гирди харсангро гашт, чизеро надид, гумон кард, ки сиёҳӣ ба чашмаш тофтааст ва гурбаи ваҳшӣ будааст, ки зери сангҳо ҷо шуд. Корд бар ғилоф андохт ва асоро болои харсанг монду сонӣ худаш баромад; дуру наздикро аз назар гузаронд ва гирди харсангро аз боло дид, ба чашмаш касе афтод, ки пӯсти сари рӯбоҳ ба сар кашида, аз буни харсанг ба пеш менигарист, касеро мепонд. Ниёз ӯро нашинохт, худро пас кашид, то ӯ набинад ва баъди хеле мулоҳиза худро якбора аз болои харсанг ба зер андохт ва нархи сабзию пиёзро напурсида, қулочкаш асо андохт. Асо ба дасти чапи никобдор бархӯрд ва фиғонаш баромад. Асои дасти рӯбоҳсар афтод, дасти чапашро дошта ба самин нишаст. «Аббос!» ботини Ниёз фиғон баровард. Ӯ пӯсти сари рӯбоҳро аз сари ӯ бардошт. «Рӯбоҳ!» пӯстро як сӯ андохта гуфт Ниёз. «Кори ту?» аз ин зиёд чизе гуфта натавонист ӯ. Дигар ҳочати сухан набуд. Аббос ё аз хуш рафта, тақя ба харсанг зада буд ва ё худро ба рӯбоҳӣ мезад. Вале дар асл чашми Аббос сиёҳ зада, дилаш беҳузур мегашт ва мағзи устухонаш дард мекард.

Ниёз тарсид, на аз он ки Аббос маъюб шуд, балки аз чаҳлу газаби падари ӯ тарсид ва мусофиру ғариб буданашонро андеша мекард.

— Аббос! Аббос! Чашматро кушо! Ман надонистам, ки ту будай. Дузд гумон кардам... Ҳушёр шав, Аббос, ту мард-ку! – Аббос беёд гашта, гӯё ҳарфи Ниёзро намешунид. Ӯ фақат нафас мегирифт, ба назар дигар чизеро дарк намекард ва ҳатто дарди дасташро пайҳас намерафт, ки нола намекард, намегирифт.

Ниёз Аббосро бардошт, дасти чапи ӯ кашол буд. Гӯё акнун ба худ омад, ки саҳт фарёд зад. Ниёз ӯро бозгузошт ва ҳайрон

буд, ки чӣ кор кунад... Азм кард, ки бар дӯш бардошта барад, вале каси ба мол нигоҳ мекардагӣ набуд. Ӯро бардошта бараду даррандае худро ба рама зада бузу гӯсфандонро нобуд созад, кори хуб нашавад. Ниёз дар андеша шуд. Аммо Ниёзи раҳмдил ва аз макру ҳияли одамӣ беҳабар ҷазбманд ӯро бурдан хост. Ӯ мисли шутур ба зону нишаст, то қоматаш пасттар афтода, ӯро ба дӯш гирифтан осон шавад. Аз дасти ӯ гирифта, аз сари китфи рост гузаронд ва пеш кашид, то бар дӯшаш бор шавад. Вазнин буд ӯ. Ӯ баҳузур нишаст, то вазни ӯро бар дӯш гирифта, сонӣ ба пеш ҳам шуда, бардошта хезад, вале пай бурд, ки Аббос майли бар дӯши ӯ савор шудан надорад, баракс вазн андозад. Ӯ боз зӯр зад, каме Аббосро аз ҷой ковок кард, дасти ӯ аз китфи рости Ниёз гузашта пеш омада буд. Ниёз пеш майл карда каме ба нишеби лағжид, то вазни Аббос дурусттар бар дӯшаш бор шавад, аммо ҳис кард, ки як вазни гарон пахш мекунад ва имкони хестан намедихад ва вақте ки дасти пеш кашидан Аббос ба гарданаш халқа шуда ӯро хафа кардан хост, Ниёз пай бурд, ки кори беҳуда мекунад. Ранги мори сармозада, ки шубон аз раҳмдиль даруни курта андохта, аз гармӣ ҷон гирифта ба гарданаш печида бошад

— Вой-вой! Дастама шикастӣ! – дид, ки хилааш ба кор наме-равад, дод зад Аббос.

— Не нагӯ, барамат! – ӯро ба замин гузошта хоҳиш кард Ниёз.

— Очета бар! – аз замин санг гирифта гуфт Аббос. – Ҳолӣ мебинӣ ба додом гӯм, каллета мегиранд! – таҳдид кард ӯ.

— Болои дуздӣ – сарҳангӣ, а? – паст наомад Ниёз ва дигар ба ӯ кордор нашуда сари мол рафт. Ва ҳар гоҳ ба пас менигарист, ки Аббос чӣ кор мекунад. Аббос як дасташ кашола гирёну нолон ҷониби деҳа рафт. Ниёз як-як молҳоро аз назар гузаронда, най болои харсанг мондари гирифта ба об андохт ва андеша кард, ки оқибати ин кор чӣ шавад. Бегоҳ ба хона равад ё на? Буд-набуд, Намоз он дафъа доништа ва ё надоништа ба ҷангҷоли онҳо ҳамроҳ нашуда бошад ҳам, ин дафъа ҳамин тавр намемонад; қусури ха-маашро якбораю якҷоя мебарорад...

...Ниёз молро аз дарвоза дарун карда, андаке гӯш дод. Ҳама ҷо оромӣ барин. Ӯ молро барвақттар оварда буд, шояд аз ин сабаб холо Аббосу падараш омадани ӯро надоништа бошанд; молро тез овардани Ниёз барои он буд, ки як назар модарашро бинаду сонӣ ба ягон тараф ғайб занад, зеро «хешон» оромаш нахоҳанд гузошт, аммо аз дарвоза қадам дарун монданашро медонад, ки падари Аббос ҷун деви каландбадаст ҷонибаш ғуррида омад. «Онаи ту зӯра...» дашном дода наздик шуд ӯ. Ниёз гурехтан ва ё нагурехтанро надоништа, ҳайкал шуда буд. Ва ба амри тасодуф, ҳамин вақт падари Ниёз низ каланд дар даст аз дарвоза дарома-да каланди боло шудаи Намозро дида ҳай-ҳай карда тохт, то ба

писараш сипар шавад. Бо вучуди хай-хаю давидани ӯ Намоз сӯи Ниёз каланд андохт. Фаёз даст бардошт, ки мисли балои осмонӣ омадани каланди ӯро боздорад, аммо аз саросемағӣ ва омода набудану ба ин кор бовар надоштан каланд аз миёни дастони Фаёз гузашта ба баногӯшаш расид ва ба китфи чапаш бархӯрд. Ниёз каланди ба замин афтидаи падарро гирифт, то ба Намози ақлбохта андозад, аммо «амакаш» бо пой каландро зада дур андохт ва ҳамин вақт ҷуссаи падар ҷониби Ниёз афтид. Ӯ ҷуссаи падарро дошта натавониста зери он монд. Ӯ дод зад... Ин воқеа ҷунон ногаҳонӣ ва барқосо гузашт, ки ҳатто одамони дар хонаҳо буда огоҳ нашуданд. Танҳо баъди дод задани Ниёз Сабзинау Гулбарг баромаданд. Гулбарг башаст омада писарро бардошт ва сари хуншори шавҳарро дида, «воҳ!» гуфт ва он тарафашро ёд надорад, ки чӣ шуд. Ниёзи панди рӯзгор надида намедонист, ки бо падару модари беҳушу беёд чӣ кор бикунад. «Оча! Додо!» дод зад ӯ... Ба доди ӯ танҳо Сабзинаи аз ҷунин воқеаи ногаҳонӣ моту мабхутгашта расид; аз доди Ниёз ба худ омада пеш давида, Гулбаргро сари дил дошт, аммо ба Фаёз нигаристу кордор шуда натавонист ва ҳамин вақт Аёзи ҳамроҳи Фаёз ба кори Дашт рафта каланд сари китф даромад. Даромад, вале пеш омада натавонист. Миёни хавлӣ дароз кашидани Фаёзи андаке пеш ҳамроҳи ӯ дар сари замин коргаро дид, Гулбаргро сари дил доштани Сабзинаро дид ва Ниёзи қарахтро низ, каландро партофту назди онҳо тохт. Ниёз баробари ӯро дидан баланд гирифт...

Намоз пас-пас мерафт; зану фарзандони гӯё ба тамошо баромадашро пуштнокӣ тела дода, ҷониби хона мебурд. Ин аҳволи ӯ, рафтори ӯ Аёзро хушёр кард. Ӯ сари хуноғуштаи Фаёзро ва ҳаракатҳои Намозро дида ҳама чизро фаҳмид. Тег кашида ҷониби ӯ нигарист, вале Намоз ҳамаро ба хона ҷо карда, дарро баста буд.

— Бардор! — ба Ниёз фармуд амак, то аз пойҳои падар бардорад ва худ ҳам шуда, аз сари сина ва тахтапушти Фаёз оғӯш кард, то бардошта ба хона дароранд, вале Ниёз ҳоло ҳам ба худ наомада буд ва намедонист чӣ кор кунад, ба ҷои ӯ Сабзина тайёр буд, ки пойҳои Фаёзро оғӯш карда, бардошта, ҳамроҳи шавҳараш барад. — Хушат дар кучо? Бардор мегӯм! — андаке сар ба пушт тофта, тақрор кард Аёз. Ниёз ҳоло ҳам қарахт буд.

— Гир, Ниёзҷон, аз як пояшон ту гир, аз як пояшон ман, — барои фикри шавҳарашро фаҳмидан гуфт Сабзина, зеро дар дил ин чизро басо мехост.

— Ҳа, бардоред! — ишора кард Аёз.

Онҳо ҳасади Фаёзро бардоштанд, барои Аёз вазнин буд, зонуи ростро поя карда, лангида пеш мерафт. Вале Ниёз гирифта пой падарро аз даст раҳо кард ва пой ба замин бархӯрд. Сабзина пой дигарро низ саҳт дошта, ба сари синааш паҳш карда, тани ханӯз

гарми ўро ҳамроҳи шавҳараш мебурд. Ҳар гуна фикру андеша дар сари ӯ галаён мекард, вале ҳоло андешае надошт, ки ягон рӯз шавҳараш ин кори ўро маломат мекунад. Онҳо Фаёро рӯи хона дароз хобонданд. Сабзина пойҳои ўро оҳиста ба замин гузошт ва қоматашро рост кард, аммо Аёз чӣ хеле ки баробари часади ӯ ба замин ҳам шуда буд, ҳамон зайл монд. Сонӣ зону зада, гӯш ба сари синаи ӯ гузошт ва чунон ки касе даст бар китфи ӯ монда меҷунбонида бошад, чунбиду ларзид; ӯ гирист. Гӯё аз Сабзина шарм карда, садо бароварда наметавонист ва садои ботинии ӯ мисли вулқон танашро ларзонд. Вале худдорӣ карда натавонист; паҳлӯи бародар дароз кашида баланд-баланд гирист; ху-у, ху ме-гирист ва бо тобишҳои нола олам-олам маънӣ меғуфт. Сабзина, ки сари дилаш пур шуда буд, ба нолаи ӯ тоб наоварда, аввал мисли Аёз ботинӣ гирист, сонӣ садо баровард, вале худдорӣ карда натавониста бадар рафт. Назди Гулбарг омад, ки чуссаи лоғари ўро бардошта хона дарорад. Ниёз модари беҳушу беёдро ғарибу бекас доништа, сари рӯи замини саҳт хобидаи ўро бардошта рӯи зону медошт. Сабзина гумон кард, ки тани лоғаргаштаи Гулбаргро озод бардошта тавонад, аммо зӯраш нарасид, ҳамроҳи Ниёз ҳам дароварда натавонист. Сонӣ яктоз ба ошхона даромада, пиёзе оварда, кафонд ва ба димоғи занак дошт. Нашуд. Ӯ ба худ наомад. Пиёзро миёни ангуштон чафида, чанд қатра оби онро ба сӯроҳиҳои бинии ӯ чаконд. Гулбарг чунбуда атса зад, чашм кушод, аммо ҳоло ҳам ба ҳуш наомада буд. Ӯ зуд-зуд мижа зада, ба ҷое ки андаке пеш шавҳараш хобида буд, нигарист, ўро дар он ҷо надид. Саволомез ба Ниёз зехн монд. «Хона даровардем». Гулбарг талвосаи хестан кард, ба ӯ ёрӣ доданд...

Аёз аз дар баромад ва дур нарафта рост истод. Аломати хуб набуд. Ӯ бо нигоҳаш, истодаш фаҳмондан мехост, ки... аммо ӯ чизе нагуфта аз дарвоза баромад. Ва фурсати зиёде нагузашта ҳамроҳи падар баргашт. Падар назди Фаёз зану фарзанди гирёни ўро дида, чӣ қор қарданро надонист. Чунин ҳолат ўро қарахт кард, ҳамин лаҳза чунон саҳт шуд, ки гӯё дар баданаш гармие набошад, ҳамин тавр ки дар вучуди ӯ раҳм гуфтани чиз набошад. Як ҷӯби ба сурати одам тарошида барин. Сонӣ ӯ мисли ях об кушод ва дар сараш такрор шуд: «Намоз Фаёро бо каланд зада кушт... Намоз Фаёро бо каланд зада кушт». Ба сараш акси садои Аёз омад, аммо ӯ на ҳалли муаммо меёфт ва на ҷорае меандешид, на ба Гулбарг чизе меғуфт ва на сари Ниёзро сила карда метавонист. Дар хусуси писарон андеша қарданӣ мешуд, рафторҳои онҳоро таҳлил қардан мехост, лекин ягон фикр дар сараш қарор надошт ва ҳатто ягон андеша намегунҷид. Одатан дар чунин лаҳзаҳо одамон гирифта худро сабук мекунанд, аммо ӯ гирифта ҳам наметавонист, гӯё фикр, андеша, гиря барои ӯ бегона буд, эҳсос ҳам надошт, чунон ки дасту пойи ўро бурранд ҳам, пай намебурда бошад. Қарахти

караҳт. Ниёз караҳтии ўро пай бурд ва аз падар ҳам зиёдтар ба ў бобо хайратзада менигарист; ин чӣ рӯз, чӣ кирдор, чӣ савдо? Чизеро пай намебарад бачча. Фақат аз дил мегузаронад, ки чаро бобо гирия намекунад? Ва ў лаҳза ба лаҳза ашки чашмон бо мушт пок карда, мунтазир мешавад, ки ана-ана бобо мегиряд. Аммо ў караҳт, ба ягон чиз сарфаҳм намеравад, ҳатто дар сараш намеояд, ки барои чӣ инсон инсонро мекушад ва боз бародар бародарро? Махсусан писарони ў, ки на тахт гиранду на тоҷ. Барои ҳамин ў ҳайрон. «Сангдил аст ин бобо» аз дил гузаронд Ниёз ва ашқаш тамоман хушк шуд ва баракси чашмдошти ў бобо монанди чуволи холӣ якбора фуру нишаст ва чунон ки андаке пеш Аёз бесадо мегиристу меларзид, такрор кард ва баъди ларзаи баданаш мондан ҳамин қадар гуфт: «Хок кашида будааст, ки омадӣ». Вале Ниёз маънии ин суҳанро нафаҳмид.

...«Худовандо! Агар мисли Намоз фарзанд мевода бошӣ, нате!» ба хотир овард ин сухани боборо Гулбарг дар бистари беморӣ. Ў дард мекашид, алам мекашид, ки нонхӯри зиёдатӣ, ним мурдаю ним зинда, дар меҳмонхонаи Аёз меҳобад; на инсара мешаваду на онсара. Сабзина шабуруз дар сари бистари ў; чунон ки дар дунё чуз Гулбарг каси дигар иадошта бошад.

— Ба аком гӯед, моро ба Қошғар баранд, чо-он апаҷон! – аз Сабзина хохиш мекунад Гулбарг.

— Сихат шавед, мебаранд, – тасалли медиҳад Сабзина.

— Акнун сихат шудани ман...

— Худам мебарам, оча, – даст ба пешони модар бурда мегӯяд Ниёз. Ва Сабзина сар мечунбонаду ҳарфи писарро тасдиқ мекунад, аммо барои наранҷидани ў чизе намегӯяд.

Аз рӯи ҳавлӣ садои сурфаи мардона баромад. Ниёз тозон ба дар рафт ва баргашта ба онҳо «бобом» гуфт. Бобо сурфида-сурфида то дами дар омад ва бо Ниёз пурсупос карда ба хона даромад. Сабзина ба пешвози ў хест, аммо Гулбарг хеста натавонист.

— Чӣ ҳол дорӣ, келин?

— Нағз, – базӯр овоз баровард Гулбарг.

— Илоҳӣ, нағз бошӣ, – гуфт бобо ва ба Сабзина рӯ овард: – Келини калон, Ниёзу очешро гирифта ба хонаи мо биёр, ин чо барои инҳо намешавад.

— Лозим не, бобо... камтар бехтар шавам, моро ба Қошғар расонед, – илтимос буд ё зорӣ, ки базӯр аз даҳони Гулбарг баромад.

— Келин, одам ҳарфи аз худаш калонро ду намекунад, аз хонаи мо ҳам Қошғар рафтан мумкин, хез, дар кокулот чонам... Ҳамон вақт рафтан лозим буд... Кас пешомадро намедонад, вагарна чӣ кор карданро меандешад. Келини калон, чогахро гундор... Дар хонаи ман келин нею духтар шуда гардад, боке не.

Гулбарг андаке баргашта ба посухи харфи бобо сӯи ӯ нигарист ва ашки чашмонашро дошта натавонист.

...Ва хонаи бобо ҳам ба Гулбарг мадад накард; ӯ аз ин дунё гузашт. Сонӣ гапу калочаи мардум сар шуд. Ниёзро шуми сархӯр гуфтанд; ҳаромӣ гуфтанд, думоварди модар донистанд ва бобои Наврӯз ба харфи онҳо бовар кард. Меҳрубони аввал, ки ҳам ба Гулбарг дошту ҳам ба Ниёз, намонд, лекин бобо ба хулосае наомада, росту дурӯғ будани ин ҳарфҳоро собит накарда ӯ аз ин даргоҳ бирафт. Ӯ баъди фоҷиаи ба сари падар омада азми аз ин ҷо рафтаи карда буд, аммо бемории модар пеши роҳашро гирифт. Ҳарчанд Сабзина «писари ман шав, нарав, чонам, молам, чизу чораам аз онӣ ту» гуфт, Ниёз қабул накард. Фақат вақти баромадан як бор ба дарвозаи кандакори бағдодӣ нигариста, ба хотир гирифт, ки шояд ягон рӯз саргашта шуда ба ин мулк ояду дарвозаро шиносад... Ӯ аз ҳавлии бобо не, балки аз ҳавлии амак баромада рафт; ба рафтан рафту медонист, ки ин ҳавлӣ пур аз алам, пур аз бугз ва пур аз дарду ҳасрат асг. Медонист, ки як рӯз ин ҷароҳат мадда карда мекафад; ё Намоз сари Аёзро меҳӯрад ва ё Аёз сари Намозро. Фақат дилаш ба Сабзина сӯхт; ӯ ба ин зани беписар писар шуданӣ буд, аммо ба сабаби носозии рӯзгори бародарон он ҷо истода натавонист. Ӯ аз деҳаи Некон баромад, аммо ҷои раф надошт. Қад-қадӣ рӯди Кӯҳак рафт, зери ғалоғулаи рӯд садои Сабзина дар гӯшаш акс меод: «Нарав, ист, писари ман шав!» Ӯ баргашта ба пас нигарист, ки шояд Сабзинаи меҳрубон аз дунболи ӯ омада бошад, касеро надида, боз Сабзинаро пеши назар овард, ки баъди модараш дар дунё аз ӯ зани бехтаре нест; ақли кӯдаконаи ӯ танҳо ба ҳамин чиз расид. Ва боз ақли ӯ гирифт, ки бояд ба Қошғар равад ва хабари нобуд шудани падару модарро ба бобо расонад – ба ҳамин ният аз Некон баромад, аммо роҳро надонад. Вақти аз Қошғар омадан ба умеди падар буд, ки дар бозгашт боз меорад, чандон ба роҳ эътибор надода буд, ҳоло фаҳмид, ки роҳ лозим мешудааст. Таваккал карда, бо роҳи қачукилеб сарнишеб шуд...

...Ӯ баъди чанд рӯзи дар Фузор будан хизматгори даргоҳи Маликбой гашт. Ҳамон даргоҳе, ки рӯзи аз Қошғар омаданашон бобои Ормон – усто Қодир барои Маликбой болохона мепӯшонд; рӯ ба рӯи масҷиди хуштарҳ, ки аз ҷониби офтоббаро айвони кунгура дошт. Маликбой тағу тирези Ниёзро донистан хост, аммо писарак қошғарӣ буданашро нагуфту сағираи некони буданашро пинҳон надошт. Ба бобои Наврӯз набера шуданашро ошкор накард; гуё бесохиби бесохиб бошад, зеро, агар набераи бобои Наврӯз буданашро Маликбой медонист, ё бо ягон кас ҳамроҳ карда ба Некон мефиристод ва ё ба бобо таъйин мекард, ки омада набераашро барад ва баччяк аз миннату алами некониҳо дарбадарию оворагиро афзал донист. Ӯ ба дастёрии даргоҳи Маликбой розӣ шуд

ва гумон кард, ки дами беғам мезанад. Маликбой нигоҳубини меҳмонхонаро ба Ниёз супурд, то ҳама вақт озода дорад; зеро меҳмонони оликадри бой дар ҳамин ҷо ништа, гуфтугузор мекарданд, меҳуфтанд, мерафтанд. Ниёз меҳмонхонаро тоза мекард, мерӯфт, дар кашкарча оташ меафрӯхт ва шабҳо дар пойғаҳи он меҳуфт ва агар меҳмонони азиз он ҷо бихобанд, ҷои хоби Ниёз аниқ набуд. Ӯ барои худ ҷой меёфт: ё дар ошхона ва ё дар саисхона... Вале ин аҳвол дер давом накард: Ниёз аз Ғузур ба Панҷакат рафт. Равшанбой панҷакатӣ аз Маликбой хоҳиш кард, ки ба ӯ ягон хидматгори асил ёфта диҳад. Маликбой аввал хуб андешид, сонӣ Ниёзро назди Равшанбой бурд ва Ниёз ба бой хуш омад. «Чашмонаш оташ доранд» аз дил гузаронд Равшанбой ва ба қаду бастаи ӯ нигоҳ карда, сар чунбонд, аммо аслу насаби ӯро напурсид, на аз Маликбой ва на аз худӣ Ниёз. Монанди Маликбой ӯро ба нигоҳубини меҳмонхона не, балки ҳамчун саис қабул кард ва фармуд, ки нигоҳубини аспон ба гардани ӯст. Ин кор ба писарак хуш омад, аммо ҳайрон, ки чаро бой чунин кори аз дасти калонҳо меомадаро ба ӯ супорад. Ӯ ҳоло кӯдак аст ва барои нигоҳубини асп ақлу тачрибаи кофӣ надорад. «Фақат барои тағи пои аспонро тоза кардану наҳорӣ андохтан бошад?» аз худ пурсид ӯ. Баъд дар хаёли худ афсона бофт, зеро таърифу тавсифи аспро бештар дар афсонаҳо шунидааст, ки ёвари инсон аст ва дар зарурат болу пар бароварда, эҳтиҷмандро ба манзили мурод расонад. Ниёз дар ин хусус андеша дорад ва Қошғарро пеши назар орад, ки як рӯз савори аспи болдор сӯи диёраш сафар хоҳад кард, лекин ба бобои қошғарӣ чӣ мегӯяд? «Модарат кучо шуд? Падарат ку?» пурсад, ҷавоб гуфта наметавонад. Танҳо ба ҷирани мохрӯ арзашро мегӯяд: «Пару бол барор, Ҷиран, назди бобом бирав, бигӯй, ки ман ятимам, ятими дари Равшанбой, ҳамин қадар гӯй, ҳудаш мефаҳмад. Бирав!» Ҷиран кишна кард, аммо мувофиқи хоҳиши Ниёз амал карда натавонист... То дар ин макон омӯхта шудан Ниёз чандон аз таҳи дил кор намекард, аммо ҳамин ки хоначаи паҳлӯи саисхонаро хонаи хеш донист, ба аспҳои рамузфаҳм хуштар муомила мекардагӣ шуд ва гумон кард, ки бо ҳамин тамоми ғаму андӯҳаш паси сар мешавад ва ӯ рӯзи хуш мебинад. Ба назар ин даргоҳ ба ӯ хуш омад, бештар барои он ки бой Амир ном писаре дошт ва Ниёзро мисли бародар дониста, ҳамроҳаш бозӣ кардан мехост, ҳарчанд Ниёз ба сол аз ӯ калонтар буд. Амири хурдсол, ки мисли падар ба молу сарвату давлати дунё сарфаҳм намерафт, бо Ниёз бозию шодӣ карданро авло медонист. Чунин нияти Амирро падару модари ӯ пай бурда, нагузоштанд, ки писарашон бо ин ятими даргоҳ ҳамроҳ бошад. Ҷарчанд диданд, ки Ниёз як баччаи ботамкин аст, лоқайдию бесариҳо надорад, миёни бозии онҳоро шикастанд; ҳоки Ниёзро паст донистанд. Вале онҳо бекарориҳои ботинии Ниёз ва андешаҳои қаъри чашмоми маъсуми ӯро пай

бурда натавонистанд. Шояд Амири хурдсол дар симои Ниёз чизеро пай бурда бошад; чабини кушод ва чехраи хандонаш ба бойбачча хуш омада бошад. Ба хар ҳол Амир рустию ростӣ аҳволи ўро хабар мегирифт, ба саисхона меомад. Гушна будани Ниёзро доништа хар бори омадан ягон чиз меовард; чизҳои овардааш, ҳатто як бурида нон, ба назараш бамазза мешуд, ки ҳамроҳи Ниёз меҳўрд ва бистари коки ӯ писандаш буд, ки мехост шабро ҳамроҳи ӯ рӯз кунаду афсонаҳо гӯянд ё бофта бароранд; ба назари Амир ҳамин хел менамуд: Ниёз одами ғайритабиӣ; афсона мебофад, чунон ки худаш дар он чойҳо ширкат дошта бошад, қисса мекунад; хама кор аз дасташ меомадагӣ! барин.

— Ту чӣ хел балой, Ниёз, аз асп ҳам наметарсӣ.

... Дар Панҷакат хавзу сарҳавзҳои зиёде буд, вале ягон хавз ба зайли сарҳавзи боғи Равшанбой набуд. Гирдогирди онро дарахтони садаю беду сафедор ихота карда буданд. Чаҳор сатхаш суфаҳои баланд дошт. Гӯшаҳои суфаҳо ба ҳам омада зерашон обмӯриҳо мегузашт. Аз як гӯша ба сарҳавз об мерехт ва аз се гӯшаи дигар баромада, хавли берунро низ гузашта, ба сарҷӯи кӯча ҳамроҳ мешуд. Қои истироҳати Равшан бойи биникалон, ба кавли мардум, Равшанбойи бинӣ, ҳамин ҷо буд ва аз хама хушписандаш кати ҷубини суфаи тарафи шарқӣ, ки тобистони дароз зери сояи дарахтон рӯи офтобро намедид. Ҳатто зимистонҳо, ки Равшанбой барои вақти худро хуш кардан гирди хавзро мегашт, оби шишаосо яхбастаи онро тамошо мекард, амонат бошад ҳам, андаке рӯи барфи он кат менишаст, ки фараҳ мебахшида бошад. Ва мешуд, ки тобистонҳо рӯи кӯрпачаҳои нарм нишаста, дароз кашида ба лӯлаболиштҳо таъя мезад ва хаваси амири Бухоро мекард, ба бою бойчаҳои Самарқанду Бухоро ҳасад мебуд, вале ифтихор дошт, ки дар Панҷакат бойтар аз ӯ касе нест: хавли дарун-берун, замини фаровони Сарманзил, гову гӯсфанди кӯх... ва дигар чӣ? Ба назараш кам, барои ҳамин хаваси амири Бухор мекунад, ки харам надорад, канизак надорад, ғулом надорад, чанд ятим, ки онҳо ҳам барои манфиати худ кор мекунанд, фақат Ниёз дастҳои бемузд. Вақтҳои шавад, ки ӯ рӯи кати дӯстдоштааш танҳо монда, рӯй бар осмон, дастҳо зери сар харпанча андохта ва пой болои пой гузошта, аз буду набуди хеш андеша кунад ва хаёлаш равад, ки як бор амири Бухорро дар ин сарҳавз меҳмон кунад, рӯи ин кат нишонад, сонӣ... сонӣ бо рухсату дастхати ӯ бар мири Масҷод, мири Моғиён, мири Киштӯд фармонравой кунад ва дигар хамаш худ аз худ ҳал ҳаллу фасл хоҳад шуд. Ва бо чунин умеду орзу Маликбойи ғузорино даъват карда, рӯи кат нишонда, машварат кард ва мақсад пеш овард: «О-о-о, чӣ фикри бикр!» хитоб карда бархост Маликбой ва гирди кат гашт, ки, ба назар, андеша мекарда бошад, сонӣ ӯ саллашро гирифта дар куббаи пояи кат

гузошт, ҳам шуда аз ҳавз оби сард бар рӯй зад, ки фикр рӯшан карда, ба Равшанбой маслиҳат меода бошад, вале дар асл дар дил гирехе афтид: «Чаро Равшанбой? Чаро Маликбой не?» Инак намедонист ўро чӣ гӯяд. Ҳамин вақт ба мадади Маликбой Амир расид, аз мактаб омад, аз мадрасаи Додхоҳ, ки мисли дигарон шабуруз он чо намонда, мерафту меомад. Маликбой ё барои аз ҳолат баромадан ё барои худширинкунӣ буд, ки Амирро наздаш хонда, оғӯш кашида бӯсид, пурсупос кард, то Равшанбой дида имон оварад, ки бойи Ғузор ҷонсӯзу дилсӯзи ўст ва дар ҳар кор маслиҳати ўро гирифтаан шояд.

— Маликбой, забонатонро газидед магар?

— Чаро, пирам?

— Аз вачҳи амири Бухор сухан карда будам.

— Андеша дорам, пирам, аммо роҳи ҳаллашро пайдо накардам... Алҳол бояд бигӯям, ки арзандатар аз шумо касе нест, ки дар ин водӣ сарварӣ карда тавонад.

Равшанбой саллаи пишоварӣ аз сар гирифта, рӯи чомаи зарбафти гӯшаи кат гузошт ва сару гардан сила кард, хушнуд гашт. Сухани Маликбой хушаш омада буд.

— Шумо барин дўстон каманд, Маликбой.

— Ман баринҳо бисёр, аммо дўстӣ карда наметавонанд, пирам.

— Ман ҳам аз ин хусус андеша дорам... Оё амири Бухорро меҳмон кардан имкон дорад?

— Орзуягон хушгувор, пирам, аммо омадани ў дар гумон.

— Ман ҳам инро медонам, лекин агар меомад...

— Кӯҳҳои Зарафшонро ваъда кунед, шояд ояд.

— Душвор, Маликбой, барои ин аввал ҳокими мутлақи Зарафшон шудан лозим аст,

— Лекин ба Кӯхистони Зарафшон омадани сайёҳони Ғарб чӣ маънӣ дошта бошад?

— Сайёҳ бошад, саёҳат меояд, гами онро нахӯред... Гамаи мо дигар аст. Зарафшон ҳам бояд ҳоким дошта бошад.

— Илоҳӣ омин! Фариштаҳои даргузар омин гӯянд!

Амири хурдсол низ баробари онҳо даст ба рӯй кашид, тақлидкорона омин кард, аммо намедонист, ки ин чӣ маънӣ дорад. Чун сӯҳбати онҳо кӯр гирифт ва падараш чандон ба вай эътибор надод, оҳиста аз лаби кат лағжида фуромад ва ба баҳонаи боғро давр задан аввал ба пешгаҳи боғ рафт, сонӣ ба ошхона, сонӣ ба хона даромад, ба модараш «хоб меҳоҳам» гуфта, ҳамёза кашид ва ҷунон аз дарвоза баромад, ки касе хабар наёфт.

— Медонӣ чӣ, Ниёз? Зарафшон ҳам бояд ҳоким дошта бошад, — баробари ўро дидан гуфт ў, вале аз Ниёз ҷуз нигоҳи ҳайратангез ҷизе нашунид.

— Мешавад...

Тааччуби Амиро дида гуфт Ниёз, лекин барои чӣ чунин гуфт, худаш намедонад. Амир гуфтугӯи падару Маликбойро дар назар дошт. Аммо Ниёз беихтиёр, чизеро андеша накарда, танҳо барои он ки Амир шод гардад, ҳамин хел ҷавоб дод. Амир ба ҷавоб каноат накард ва ҳаёлаш, сӯҳбати онҳоро гӯш карда бошад, кунҷковона пурсид:

- Ту аз кучо медонӣ, кӣ мешавад?
- Магар ту намедонӣ?
- Ман медонам, медонам, ки падари ман мешавад.
- Ман ҳам ҳаминро гуфтам...
- Гӯш кардӣ-а?
- Чиро гӯш кардам?
- Сӯҳбати падараму Маликбойро.
- Не, ман ин хел одат надорам...

Ва Ниёз баъди ин наздаш наомадани Амиро аз ҳамин сӯҳбат донист. Амир якин кардааст, ки Ниёз сӯҳбати онҳоро гӯш карда бошад. «Лозим шавад, қасам меҳӯрам, ки ин корро накардаам» ба худ қавл дод Ниёз. Ӯ аспҳоро ба дашт бурда мебаст, боз рафта меҳгардон карда меомад, бегоҳ меовард, сахар мебурд, вале дилаш гирифта ва сараш ҳам буд; андеша дошт, ки шояд бой ба Амир фармуда бошад, ки чунин рафтор кунад. «Ин бачча ҳам гум шуд, як каси дарди дил мегуфтагӣ нест. Ваъдаи мактабравӣ ҳам тамом шуд... Ақаллан вақти мактаб рафтан рӯяшро нишон намедихад, кӯшиш мекунад, ки ман набинам... Ха-айр». Лекин Ниёз як бор ўро дида пурсидани, ки барои чӣ чунин рафтор мекунад. Ниёзро рухсати ба хавлии дарун даромадан набуд, то мидид, ки чӣ зайл ў ба падар тақлид карда, гирди ҳавз мегардад; даст пушти бар дошта, сари сина дамонта, боғро аз назар гузаронад, сонӣ ба кат нишаста, болиштро пеш кашида, қачпахлӯ занад ва дуздида ба дарвозаи миёна нигарад, ки шояд Ниёзро бубинад. Зеро чанд вақт меҳри Ниёз ба дили ин бачча хона монда, нагузорад, ки лаҳзае дур бошад, лек манъи падар ўро саҳт расида, худи ў ба назараш андаке шум метобад. Ҳоло ҳам дар ҳамин фикр аст. Ростӣ, чун падар гирди ҳавз мегардад, аммо гашти ў аз гашти падар фарқ дорад: агар падар гирди ҳавз гашта, ғами худро хӯрад, роҳи кор фармудани ятимонро андешад, манбаъҳои даромадро чӯяд, соҳиби ин қаламрав шудан хоҳад, андешаи Амири Бухор шуданро кунад, Амири хурдсол танҳо роҳи бо Ниёз вохӯрданро меҷӯяд. Ниёзро торик буд ва ҳатто ба сараш наmezанад, ки Амир дар ин хусус фикр мекарда бошад; деҳ кучою дарахтон кучо? Ва чаро бойбачча дар бораи яtimi даргоҳ андеша кунад?

Бойбачча фурсат мепоид, то падараш ягон ҷо раваду ў як лаҳза бошад ҳам бо Ниёз вохӯрда баъзе гапхояшро гӯяд. Аммо Равшанбой рӯзи дароз хоб ба об мегуфт, ки аз сари ҳавз дур намешуд.

«Алиф бо лом, забар бе!» садое омад аз болои бом. Ниёз, ки сансхонаро нав тоза карда буд, баромада диққат дод, ки ин чӣ овозе бошад. «Алиф бо лом, забар бе!» боз такрор шуд ин овоз, вале касе наменамад. Ниёз медонист, ки ин садо чӣ маънӣ дорад: алифбои форсиро бо ҳамин овозҳо дарс медоданд. Ӯ ин суханро дар Қошғар нашунида бошад ҳам, дар Киштӯд шунидаасг. Барои ҳамин яқин кард, ки ин овози Амир ва ба ӯ тариқи дарсхони-ашонро мегӯяд. Амир рӯи бом синамол омада сари худро баробари пардабомӣ дошт ва боз ҳамон чизро такрор кард:

— Алиф бо лом, забар бе!

— Яъне чӣ? – қасдан пурсид Ниёз.

— Дарси савод аз ҳамин сари мешавад, – гуфт ӯ ва ангушт бар лаб гузошт, ки хар истад, вагарна падараш мешунавад. – Ман наздат меоям! – гуфт ӯ ва гӯё омадани падарашро дида бошад, боз синамол пас-пас рафт.

Дарвоза кушода шуда бой баромад. Аз вачоҳат ва тарзи нигоҳаш маълум буд, ки ӯ писарашро мечӯяд. Бой Ниёзро миёнаҷои ҳавлӣ дид, ки хокрӯба ба хокандоз мебардорад. Ғазаб, ҳаяҷон ва сухани пешакӣ тайёр кардааш дар гулӯяш дармонд, ки сурфид. Ниёз ӯро аз сурфааш шинохт, вале қасдан нигоҳ накард. Як рағи кӯҳистониаш ба ин чиз роҳ надод ва намедонист, ки ин чиз ба бой саҳт мерасад. Бой қасдан чунин рафтор кардани ӯро пай бурд, ки саҳтгар сурфид. Ниёз боз бепарво буд. Ӯни бой баромад, ки боз дод зад:

— Эй, ба ту мегӯм!

Ниёз боз аҳамият надод. Бой пеш омада ӯро бо пояш тела дод.

— Кар шудӣ?!

Ниёз як гел гашт ва тохта хеста ба бой таъзим кард.

— Карӣ?!

— Вазнин, бойбобо! – даст ба гӯш бурда гуфт ӯ.

— Зори Маликбойро об барад ба ҳамин матои овардааш, – гуфт ӯ ва чашмаш ба писараш афтод, ки тори бом ба Ниёз ишорате мекард. – Ӯ ҳам карири туро медонад? – аз Ниёз пурсид бой. Вале Ниёз гапи ӯро нашунида ангошта мулӯҳ барин истод. Ин чиз боз ба бой хуш наомад ва маҳсусан рафтори писараш ӯро асабӣ кард. Ӯ писарашро ишорат кард, то фарояд. Амир фаромада омад ва бой саҳт гуфт: – Рафторат рафтори сағирон барин... Пати ягон кас зад?! Бо дег шинӣ, сиёҳ шавӣ... – ба вазнинии гӯши Ниёз бовар карда гуфт ӯ.

— Ин хел нагӯед, дада, – ба овози паст хоҳиш кард Амир.

Бой ба писар саҳт нигарист: «Ту ба ман гап ҳам ёд медиҳӣ?» Амир хӯса барин шах шуд.

Ниёз ба бардоштани хокрӯбаҳо машғул шуд ва чунон вонамуд мекард, ки гуфтори падару писарро намешунида бошад. Вале аз

чунин рафтори ӯ қаҳри Амир омад, ки аз барои ӯ ба ғазаби падар гирифтор шуду ӯ худро ба нодонӣ мезанад. «Маълум, ки падарам маро азоб диҳад, ӯ хурсанд мешудааст», аз дил гузаронд Амир, вале онҳо ҳарду аз тағи дили якдигар беҳабар буданд. Ниёз хокрӯбаро бардошта, аз дарвоза баромад, ки дар хокпартои пушти девори кӯҳна рехта биёяд. Ва чун аз дарвоза баромад, даст бар лаб карнай карда, охиста садо баровард: «На-та-а-аре!» вале суханаш тамои нашуда овози бой омад:

— Дар он тараф чӣ дидӣ?

Ва Амир як қад парида чашм аз Ниёз канда, саволомез ба рӯи падар нигарист...

Ниёз дар назди хокпарто ҳаял кард. Наҳост, ки зуд баргашта дучори ғазаби бой шавад, ҳарчанд ки барои дер карданаш гап мешунид. Ӯ хокандозро рӯи девори пастак нигоҳ дошта, хеле ба партовҳо нигарист, қисматашро фикр карда, аз омадан пушаймон шуд. Ва сабабгори ин ҳама бадбахтиҳо амакаш Аёзро, ки ӯро аз Қошғар оварда, ба ин балоҳо гирифтор кард, дашном дод. Аз Қошғар намеомад, хуб буд; аз падару модар наместонд, хубтар буд. Ба болои ин ҳама чаро Маликбойи ғузурӣ ӯро ба Равшанбойи биникалон пешкаш кард? Магар бо ҳамин ягон қарзашро баробар кард? Ва шояд ягон рамз ва муомилоти дигаре бошад, ки ӯ надонад. Ҳатто беҳтар мешуд, агар Ниёз ба гапи Сабзина даромада назди ӯ мемонд. Ва ҳоло аз беруни дарвоза истода таъкиду таҳдиди бойро намешунид:

— Сад бор гуфтам, ки бо ин пойлучи саҳроӣ бозию шӯҳӣ нақун! Ту аз кадом зотӣ? Ба аспӣ нағз як қамчин... Ё ту аз ӯ ягон таълим мегири? А?! Ту феъли маро нағз медонӣ...

«Худоё, аз барои чӣ-а? Аз барои чӣ? Барои кадом гуноҳам? Барои он ки худат маро ба чунин ҳол овардиву боз бозӣ доронда тамошоам мекуни? Ақли кӯдакии ман ба ин чиз намерасад... Худовандо, ман дар ҳаққи ту чӣ кардам? Чаро ба бадкорон чазо намедиҳиву ба бечорагон? Агар ҳамааш кори ту бошад, чаро миёни онҳо низоъ меандозӣ? Ё барои ҳамин ба табақаю тойифаҳо чудо кардӣ, ки бекор намонда тамошо бикунӣ? Аз баландӣ тамошо кардан осон, вале аз пастихо қомат боло кардан осон нест... Ин чизро ту медонӣ. Вале гуноҳи ман чӣ?...»

Гӯшҳои Ниёз қуфл зад. Ӯ гумон кард, ки касе ҳама суханони ботинии ӯро шунид ва барои чунин рафтораш аз бой ва боз аз қасони дигар гап мешунавад. Ва ҳоло барои ин қадар дар сари хокпарто ҳаял карданаш аз бой ҳарфи нек чашмдор нест. Ӯ дари-чаи дарвозаро нимроғ карда даромад ва баробари ба сари хокрӯба рафтаи чунин садоро шунид: «Ниёз!» Ӯ овозро шунид, вале қасдан нигоҳ накард.

«Ниёз!» боз аз тори бом садо омад ва Ниёз дар садо чӣ фарке ҳис кард, ки баргашта нигарист. Аминаи кокулдорро дид, ки ба ишораи даст ўро зери бом даъват мекард. Ниёз зери бом рафт.

— Аз ин даргоҳ гурезед! — оҳиста гуфт духтарак.

— Чаро?

— Баъд мефаҳмед... Гурезед гуфтам, гурезед...

... Вале Ниёз чанд вақти дигар аз ин даргоҳ дур шуда натавонист. Гӯё моли фуруҳта буд; ҳам дар пой ва ҳам дар гардан занчиру завлона дошт. Гурезад, ҷои рафт надошт. Дилаш мекашид, ки назди Сабзина равад, вале аз бими Намозу фарзандонаш пояш намекашид.

Амир аз огоҳониданҳои падар тарсида бошад ҳам, боз бо Ниёз пайванди ошноӣ мечуст. Ва хеле мехост, ки саводи дар мадраса омӯхташро ба Ниёз низ омӯзонад. Вале вақте ки онҳо боз рӯ ба рӯ шуданд, Ниёз дигар чиз гуфт:

— Ту дарсата мон, Амир. «Алиф бо лом, забар бе»-ят чӣ маънӣ дорад? Ту як гапе зан, ки ба одам ақл шавад. Аз ин ҳарфат ман чизе намефаҳмам.

— Худам ҳам намефаҳмам, Ниёз, лекин мударрис мегӯяд, ки хондан гири, мефаҳми. Ў боз мегӯяд, ки мусулмонӣ ба оҳистагӣ. «Оҳиста бошед, вагарна хомсӯз мешавед» мегӯяд.

— Чӣ-чӣ?

— Хомсӯз...

— Яъне хаамири норасида барин?

— Ту ин гапхоро аз кучо медонӣ?

— Ин хел гапхоро мактаб ёд намедихад.

— Китоб?

— Не, одамон...

— Набошад, чаро мударрис аз ҳама зиёд медонад?

— Чӣ хел аз ҳама зиёд?

— Аз одамон, ҳатто аз дадаи ман ҳам. Ҳол он ки дадаи ман бой, ҳама чизро бояд донад. Номаш-ба дадаи ман-бой. Ҳама чизро мударрис медонад. Ҳамин ки ў ба меҳмонхонаи мо омад, падарам пайдоиши дунё ва ғӯру киёматро мепурсад. Мударрис ҳамаашро медонад; ҳатто пайдоиши одамро медонад. Фақат аз рӯи китоб гап мезанад, чунон мегӯяд, ки даҳони кас воз мемонад.

— Мебофанд, Амир...

— Ҳеч чӣ, намебофанд.

— Мебофанд. Ту ҳам як гапи дурӯғро гуфтан гири, дар забонат мешинад. Ва дар ҳар ҷо, ки гуфтан гирифтӣ, мардум бовар мекунанд.

— Ту ким-чӣ хел, Ниёз, ба одам бовар надорӣ.

— Рӯзи ман ба сари ту ояд, ту ҳам нобовар мешавӣ.

— Чӣ хел рӯзи ту?

— Ҳамин хел. Ман ба ҳама чиз бовар дорам, лекин мебиим, ки калонсолон кӯдаконро фиреб мекунанд, дилам мемонад; дилам танг шуда то гулӯям меояд, мефаҳмӣ, то гулӯям меояд, то баромада равад. Лекин вақте ки ҳамоноҳо афсона мегӯянд, гапашон дигар хел мебарояд. Наход ки ҳама кори росту гапи дуруст дар афсона бошад?

— Ба фикри ту ҳама қору рафтори дуруст афсона будааст?

— Ман намедонам, Амир... Лекин дар китоби ту чӣ навиштагӣ?

— Ман китоб надорам, лекин дар амбори додом китоб бисёр. Худаш хонда наметавонад, мударрисро хоҳиш мекунад, ки бихонад.

— Мумкин нест, ки ман ба ҷои ту рафта, хонам, Амир.?

Амир чӣ гуфтанаширо надониста китф дарҳам кашид...

... Офтоб аз қучо баромад, ки Равшанбой ин пагоҳ Ниёзро «писарам» гуфта, даъват кард ва фармуд, ки аспро зин зада, савор шуда, рафта аз чохор фарсанг роҳ Маликбойи ғузорино гӯяд, ки бегоҳ ба назди Равшанбой расида ояд. «Ту писари калон, бағайрат. Наметарсӣ-а?» гӯши ӯро вазнин дониста сахт-сахт гуфт бой. «Не!» ба ҳамоно оҳанг ҷавоб гардонд Ниёз. «Ту қатори Амир, барои ҳамин қор мефармоямат. Худат фаҳм, ки аспи беҳтарин – саманди бодпоро ба ту бовар карда медиҳам». Ниёз таъзим кард ва аз назди ӯ дур шуд, ки зудтар аспро зин зада савор шавад ва як муддат аз ин макон баромада, нафаси озод кашад. Чунин тезқорӣ ӯро бой дида, андаке дилаш рағ зад ва вақти аспро аз саисхона баровардан «биист» гуфт. Ниёз бозистод. Бой як ба чашми ӯ нигарист ва чӣ меҳост, ки баъди чашм дошта тавонистани Ниёз «Бирав, ба ту бовар мекунам» гуфт. Ниёз нафаҳмид, ки гапи ӯ чӣ маънӣ дорад. Аспро лаҷом кашида аз дарвоза баровард ва савор шуда, бо роҳе, ки Маликбой оварда буд, бозгашт. То ба роҳи калон баромадан, он тарафаш роҳ мебарад. Ниёз ҳамин, ки роҳи санғфарши Панҷақату берунтари онро сипарида, ба роҳи заминӣ баромад, лаҷоми аспро сар дод. Саманди бодпо чунон давид, ки бод Ниёзро ба пас тела меод. ӯ ният кард, ки бо ҳамин шасти асп Киштӯд рафта ахволи Сабзинаро хабар гирад ва як нафас сари қабри падару модар нишаста, бозгардад ва сари роҳ ба хонаи Маликбой даромада, хабарро расонад ва он тарафашро намедонад, ки чӣ қор кунад. Шояд Равшанбой аз ҳамин тарсида бошад, шояд фикр карда бошад, ки ин писари зирак саманди бодпоро гирифта, сӯи Қошғар роҳ месипарад. Ин чизро Ниёз аз пеши худ андеша мекунад, зеро Равшанбой қошғарӣ будани ӯро намедонад; Ниёз нагуфта буд. Хавфи бой аз он, ки ба Киштӯд нагурезад. Вале Ниёз фурсат наёфт, ки то Киштӯд равад. ӯ вақти лаҷоми самандро доштан аз нигоҳи Равшанбой пай бурд, ки хавф дорад, хавф дорад, ки ин баччаи ломакони бепарастор аспи нағз ёфт, дигар ба ин мулк барнамегар-

дад, аммо Ниёз барқасд баргаштанист, зеро ӯ чои рафт надорад; Қошғар, ки ба он чо расида натавонад, рохро надонад. Фурсати боб, аспи хушрафтору бақувват; афсӯс, ки рахро надонад ва боз баччаи танҳоро рӯи чунин асп дер нагузоранд; зеро чунин асп ба ҳар рохзано ғоратгар лозим. Ӯ ниҳоят ба Ғузор омад; рохеро ки одамон дар як рӯз тай мекунанд, Ниёз бо саманди бодпо дар чанд соат тай кард. Хабарро ба Маликбой расонд ва зуд сари аспро гардонд ва шитобе, ки дар омад дошт, дар бозгашт надошт. Ӯ лачоми аспро дар қоши зин баст ва ихтиёрро ба асп дод, то ҷӣ ранге хоҳад, қадам занад. То шому говгум ба даргоҳи Равшанбой расад, мешавад... Саманд ба назар қадам мешумурд; андешаманд буд, чунон ки Ниёз: Ниёз саргузашти кӯдаконаашро пеши назар овард ва хама чизро фаромӯш карда чунон ба гузашта дода шуд, ки аз роғҳои пули Мугоб ҳӯсидани саманд ӯро ба худ овард. Саманд сар ҳам карда, пулро бӯй кашида, сӯроҳиҳои он обро равшан дида, пой мегузошт ва Ниёз хайрон буд, ки хайвон ҳам ин қадар зирак мешудааст. Шояд сабаби безобитагии Равшанбой ғайб задани Ниёз не, балки аз даст рафтани саманд бошад...

— Гуфтӣ? – баргаштани ӯро бесаброна мунтазир будааст, ки баробари аз дарвоза ворид гаштан пеш омада пурсид Равшанбой.

— Гуфтам, – аз асп фаромада ҷавоб дод Ниёз. Амир тозон назди ӯ омад.

— Офарин! Писар ҳамин хел мешавад. Ман дигар ба аспсавории шумо монёӣ намешавам. Бозӣ кунед!

Амиру Ниёз ба ҳамдигар нигаристанд, бой ба хавлии дарун рафт. Ниёз аспро ба яккамех саҳт баст, рӯи замин ба шикам дароз кашид, то гуруснагӣ ва хастагию кӯфти рохро рафъ бикунад.

«Гуфтам ба ту, гуфтам ба ту, ки гурез!» – садои Амина баромад.

«Аз ҷӣ гурезам, Амина? Чаро гурезам Амина?» – бархоста гуфт Ниёз.

«Аз аспсаворӣ, ин аспи ганда, чанд касро ғалтонда кушт», – ҷӣ гуфтанро надониста ҷавоб дод Амина ва ба бародараш нигарист, то гапашро тасдиқ кунад.

«Накуштаасту ҳамту ғалтонд», – барои дурӯғгӯ нашудани хоҳаракаш гуфт Амир.

«Гапи падарат рост аст, Амир?» – пурсид Ниёз.

— Қадам гапаш?

— Тую Амир - писарони ман, мегӯяд.

— Рост.

— Набошад чаро маро ба мактаб намонанд?

— Мемонад...

«Ман гуфтам-ку, гурез! – тоқат накард Амина, – Туро ба мактаб фиристоданӣ».

— Ҷӣ хел?

Вале Амина ба саволи ӯ чавоб надода гурехт, Ниёз ба Амир нигарист, ки ин гапи ӯ чӣ маънӣ дорад, ӯ китфон дарҳам кашид, ки аз ин сирр огоҳ нест...

... Маликбой омад. Равшанбой дастархони пурнозу неъмат орошт ва дар сари ин дастархон Ниёзро низ даъват карданд, вале Амир набуд.

— Маликбой, – ба гап даромад Равшанбой, – аз шумо миннатдорем, ки чунин писари хушёру зиракро ба даргоҳи ман овардед. (Маликбой миёни сухани ӯ таъзим кард). Ман инро писари худам медонам..

— Албатта, – миёни сухани ӯро бурид Маликбой.

— Ман меғӯям, ки ин писар ояндаи дурахшон дорад. Замона чунбише дорад, Маликбой. Аз боло, аз Урусия хоҳиш мекунад, ки фарзандони мо хонанд. Азбаски мо Ниёзбойро фарзанди калонӣ ва писари аз ҳама доноямон гуфтем, ба эшон хабар додем, ки Ниёзбойи мо барои хондани мактаби туземии Оренбург ме-равад. Шумо ба ин чӣ маслиҳат медиҳед? Ҳамчун амаки калонӣ чӣ маслиҳат медиҳед? – маккорона гуфт Равшанбой.

— Ниёзбой писари калон, ин масъаларо худаш хуб мефаҳмад... – маккорона тасдиқ кард Маликбой ва сухан дар дахонаш, садои касе аз берун омад, ки воҳимаангез буд.

Равшанбой ба дигарон бовар накарда ва чӣ будани гапро до-нистанӣ шуда, худ берун баромад ва ҳамон лаҳза садояш омад:

— Тақсирам, корҳо хуб нест... – баъди салому алейк гуфт ӯ, вале бой сухани ӯро бурид:

— Зудтар бигӯй!

— Дар кони Заврон қиёмат қоим шуд...

— Хона бидаро, ҳарфатро намефаҳмам!

Бой ӯро хона бидаровард, вале фаромӯш кард, ки Ниёзро берун рав гӯяд. Ва шояд ҳоло бой ӯро аз ҳама азиз медонист.

— Хӯш, чӣ шуд? – ӯро шинонда ва омин гуфта пурсид бой.

— Тақсирам, коргарони кон шӯриш карда, чандеро куштанд. Аз чумла, Мирзобадалро...

— Ё парвардигоро, ин чӣ қиёматест? Чӣ шӯрест, ки зердаст забардастро бикушад? Магар дунё охир шудааст? – рост бархеста, овоз баровард Равшанбой.

— Осида бошед, Равшанбой, ин чо сахве ҳаст.

— Ҳеҷ сахве нест, тақсир, – даст пеши бар гирифта гуфт қо-сид, – Бобурро низ куштани буданд, ӯ гурехт... Чанги ангишт рӯи ҳамаро сиёҳ кард...

— Сабаб чӣ будааст? – боз пурсид бой.

— Мирзобадал пули коргаронро надодаст ва гуфтаст, ки Бо-бур¹ фармуд.

---

1. Бобур – Боуэр, марди немисе, ки дар Заврон кони ангишт кушода буд

— Фоли нек нест, порсол тоқбегихоро кушта буданд, имсол сардорони конро мекушанд, фардо...

— Осуда бошед, Равшанбой, дар хонадони хар кас ҳам чангу чидал мешавад, – ўро тасалли додани шуд Маликбой.

Ин гапҳо ба Ниёзи зирак чӣ таъсир бахшид? Чуз худаши каси дигаре дарк намекард. Вале ӯ ин чизро аз тасодуф ва фаромӯшии бой медонист, ки ўро берун накарда дар наздаш чунинҳо мегӯяд.

— Мегӯянд, ки ин таъсири шӯришу корпартоиҳои коргарони Урусия бувад, – арз кард қосид ва Равшанбой ба Ниёз нигарист ва ўро сархам дида, сурфид ва чизе нагуфта байти дӯстдоштаи мударрисро такрор кард:

*«Ин чӣ шӯрест, ки дар даври Камар мебинам,
Ҳама офоқ нур аз фитнаю шар мебинам...»*

Ва Ниёз ин байтро фурӯ бурда ҳама умр такрор мекард.

— Ва Бобур гурехта кучо рафт? – андаке бозистода пурсид бой.

— Касе надонад, ки ӯ кучо рафт. Ман ҳаёл кардам, ки ӯ назди Шшумо омада бошад.

— Назди ман чӣ кор мекунад? Мон бебало шинем!

— Гумон кардам, ки мадад хоста ё паноҳ чуста... зеро бехтар аз шумо дӯсте надорам, мегӯяд.

— Бефаросат! Ин гапро ин чо гуфтӣ, чои дигар нагӯӣ... Бобур марди немис, ман мусулмон. Чӣ метавонад моро ба ҳам пайвандад? – аз омадан ва гапҳои қосид хавф бурда гуфт Равшанбой.

— Ман инро медонам, таксирам. Дар ин миён чизе нест, ки боиси хавфи шумо шавад. Шумо бояд аз ин рафторҳо огоҳ бошед, гуфта омадам, вагарна ба ман чӣ зарурате буд? – гуфта ӯ таъзими кард ва Ниёз андаке сар боло карда ба марди ришдор дурусттар нигарист. Қосид низ нигоҳи баччаи бегонаро дида, дам фурӯ кашид. Равшанбой нигоҳҳои эшонро дид ва натавонист, то чизе бигӯяд.

Аз саҳни ҳавлии берун шиҳаи асп баромад. Равшанбой ба Ниёз фармуд, ки хабар гирад ва дилаш аз чӣ бошад, ки мисли себи аз даст афтида фурӯ рафт.

Ниёз тозон баромад. Дарвозаи миёнаро кушода савореро дид, ки интизори касе ҳоло ҳам аз асп нафаромада лачоми онро мекашад ва асп беқарорӣ дорад. Ниёз салом дод ва як назар ба сару либоси ӯ нигариста, тахмин кард, ки марди қосид гуфта, шояд ҳамин бошад, зеро ягон ҷиҳаташ ба мардуми ин чо намонад: шапка дорад, кители сафед дорад, ки аз болои он тасмае баста аз китфи чап то миён, ба паҳлӯи рост ба тасмаи миён пайваस्ताаст. Шими хокиранг ва мӯзаи хиром пӯшидааст. Ниёз надонист, ки бо ин

мард чӣ муомила кунад? Рафта лачоми аспи ӯро дорад, ки фарояд ё даромада ба бой хабар диҳад? Ҳайрон...

— Бой дар хона? — бо лафзи шикастаи форсӣ пурсид ӯ.

— Ҳастанд, — гуфт Ниёз ва тозон даромада ба бой хабар расонд, ки саворе омада, ӯро мепурсад.

— Чӣ гуна савор? — ба Маликбой нигариста шубҳаомез пурсид Равшанбой.

— Ба ҳар навъе мусулмон нест, — ҷавоб дод Ниёз ва раҳ дод, то бой барояд.

— О-о, меҳмони азиз! Биёнд, биёнд, — аз дарвоза садо баровард ӯ ва оғӯш кушода, пеш рафт.

Савор маҷбур шуд, ки аз асп фарояд ва бо ӯ вохӯрад. Ва аз паси бой Маликбою қосид низ баромада вохӯрданд ва Ниёз акнун дарк кард, ки бояд зуд рафта лачоми аспи ин мардро бигирад.

— Чӣ шуд, ки Бобурбек моро огоҳ накарда омаданд? — духӯра суол кард Равшанбой.

— Ҳочати огоҳӣ нест, бой, — гуфт Боуэр ва ба қосид нигарист, шояд мегуфт, ки магар ӯ шуморо наогоҳонид? Як даҳон пур кард, ки сирру саворо ба бой бигӯяд, вале худдорӣ кард. Бой ишорат мекард, то зудтар меҳмон ба хона дарояд, чунон гирифтори меҳмон буд, ки ҳатто Ниёзи дар ин рӯз аз хама азизро фаромӯш кард. Ниёз ба ин чиз диққат медод. Ҳатто бой ба ӯ нагуфт, ки аспи меҳмонро чӣ қор бикунад. Ниёз худ ба худ савол медод, ки чӣ чиз метавонад, ки ин ду марди ба ҳам бегона, ҳатто аз ҷиҳати дину мазҳаб бегонаро ба ҳам пайвандад? Ӯ медонист, ки дар Қӯҳистон ғайри мусулмонро кофир хонда, дар сӯҳбати онҳо нишастанро убол хонанд. Вале намедонад, ки Равшанбой аз ин ошноӣ чӣ мегирад? Ӯ хеле андеша кард, хеле ҷустуҷӯ ҳам кард, то дар муносибати онҳо ягон монандие пайдо бикунад, аммо дарёфт накард. Ва гоҳе аспи меҳмонро зери саисхона баста, дар охураш каме алаф андохта ва аз рӯи фаросат аз роҳи дур омад, гуфта, пуштанги онро каме суст кард, монандиеро дарёфт: монандии онҳо дар зини аспон буд. Ва ӯ зини аспи бойро, ки дар охур хобида буд, берун оварда, аз назар гузаронд ва бо зини аспи меҳмон муқоиса кард, ки чунин зини оҳани чармпӯшро ҷуз бою меҳмон қасе надорад. Зини оҳанӣ тасмаҳои зиёде дорад, болиштақояш низ чармӣ, чиркгираш намадӣ, аз болои зин чарми яқлукте ҳаст, пешбанд дорад, пордум низ дорад, рикобаш тиллоранг... Ниёз ҳамин гуна зинҳоро боз дар аспҳои қӯҳбонҳо дидааст, вале рикоби онҳо ин зайл зарандуд набуда, оҳани холисанд. Ва он бешабонҳо ба назари ин писарак хуш нанамуданд: ба қавли мардум онҳо аз қучоҳе омада ба аҳли Қӯҳистон хӯҷанин мекунанд ва ба сарашон мағалу осебҳо низ овардаанд. Махсусан ӯ ҳамон мағале, ки дар тарафи офтобрӯи Зарафшон шуда буд, ҳеч аз хотир намебарорад: боре бешабонҳо хезумақиҳоро доштанд. Ҳезумақиҳо сӣ хар хезум меоварданд. Бе-

шабонҳо аз ҳезумакиҳо хуччат талаб карданд ва маълум шуд, ки танҳо яке аз онҳо барои даҳ ҳар ҳезум хуччат дорад. Бешабонҳо он кас ва даҳ ҳар ҳезумро рухсати рафтан дода, боқимондари боздоштанд ва ҷарима андохтанд. Ин қор ба ҳезумакиҳо хуш наомад ва миёни эшон афтударафт шуд. Яке аз ҳезумакиҳо ғурсатро ғанимат дониста, ба наздиктарин деҳа рафта, мардумро бохабар кард ва ғурсате нагузашта, мардум чӯбу калтак, досу табар карда омада, ба бешабонҳо ҳамлавар шуданд. Бешабонҳо диданд, ки ҳолат танг аст, маҷбур шуданд, аз тапончаҳо тир ҳоли кунанд. Халқ ин ҳолро дида, аз тарс ақиб нишаст ва бешабонҳо ҳезумакиҳоро ба ҳоли худ гузошта, роҳи Дашти Қозиро пеш гирифтанд, ки макони асосиашон – хафол он ҷо буд.

Ҳезумакиҳо гумон карданд, ки бешабонон рафтанд, дигар барнамегарданд, вале ба ҳар ҳол роҳашонро дигар карданд: онҳо бо уреби офтобрӯяи кӯҳ равон гаштанд. Ва муддати зиёде нагузашта аз соҳили муқобил, ки аввал ҳезумакиҳо равона буданд, бешабонон пайдо шуданд. Бешабонҳо баробари дидани онҳо аспҳоро бериҳа карда омаданд, то аз рӯди Зарафшон убур кунанд ва ба ҳезумакиҳо «зӯрӣ»ро нишон диҳанд... Ду нафар ба рӯд асп андохтанд. Фасли тирамоҳ, ки буд, об кам шуда, аспҳо бемалол гузашта метавонистанд. Ҳезумакиҳо диданд, ки қор мекебад, ба таҳлука афтоданд ва ҷора андешиданд: онҳо аз сари роҳ санг ғелон карданд. Сангҳо пуришаст омада, ба адли об мезаданд. Аспҳо хӯсида, миёни наҳр шиҳа мекашидапд. Чунон буд, ки акнун бешабонҳо ҳезумакиҳоро намедиданд ва ҳезумакиҳо бешабононро. Фақат бешабоне, ки сари бора меистод, бо дурбин ба ҳезумакиҳо зехн монда, ҳар кадомро хубтар шинохтан мехост. Ӯ ҳама манзараҳоро хуб меид, ҳам санг ғелондани ҳезумакиҳоро ва ҳам аз рӯд убур кардани ҳамраҳонашро. Вале дид, ки ҳамраҳонаш аз тарси ғелидани ғӯту харсангҳо – аслиҳаи кӯҳистон дар хавфу хатар монда, аз адли Зарафшон аспҳоро лаҷом гардониданианд, аз тапонча ба осмон тир ҳоли кард. Ин рамзи ақиб нагаштан буд. Вале бешабонон пеш рафта наметавонистанд; ҳам ҷои гирдоб наздик буд ва ҳам ба тангӣ омада буданд. Нафаре аз бешабонон, ки ба сари аспаш санг зада миёни об ғелонда буд, шиноварӣ мекард. Об ӯро мебурд ва ягон асп наметавонист дарёбад ва ниҳоят, оне ки аз сари бора дурбин мемонд, чунин ҳолро дида ба асп савор шуд ва тозиёна зада, ба лаби рӯд расид, аспро пешандоз карда, ҷараёни обро бурид ва аспро лаҷом кашид, то андар миёнаи об бозистад. Оббурда ба пой асп бархӯрд ва ӯ ҳам шуда аз либосаш дошта боло кашид ва сари аспро гардонд, асп оҳиста қадам мезад ва одам рӯ-рӯи об кашола мерафт, то соҳил. Бешабон, ки рӯи зин ҳам шуда, ӯро рӯ-рӯи об мебурд, дар лаби об аспро боздошт ва нима беруну нима даруни об ӯро хобонд ва қоматашро аввал рӯи зин рост карду сонӣ аз асп фаромад.

— Зиндаӣ?

— Ҳо, – сар чунбонд оббурда.

Ҳезумакиҳо фурсатро ганимат дониста чон ба саломат бурданд.

Вале кор бо ҳамин анҷом наёфт. Шаби дигар дар деҳаи Работ киёмате шуд: бешабонҳо шабохун зада, дар деҳа тирпаррониҳо қарданд. Деҳа ноором шуд ва мардум безобита. Сардори деҳа миёна даромада ҳезумакиҳоро пайдо кард. Ҳезумҳоро кашида гирифтанд ва кор бо ҷарима анҷом ёфт. Ҷарима ҷаримаи каму ғам набуд. Кор то ба қозию додгустар расид...

...Ниёзро Амир чег зада ба ҳона даровард. Ў ҳаёл қарда буд, ки тамоман ўро фаромӯш қарданд, вақти Малиқбойро фарёд қарда овардан бой ба ў меҳрубон гашту сонӣ аҳамият намедодагӣ шуд, ҳоло хайрон, ки барои чӣ писари бой ўро чунин таъҷили ба хавлини дарун меҳонад. Шояд боз яғои қасро хабар қарда овардан лозим бошад. Лекин ин тавр нашуд. Ўро боз фармуданд, ки андаке поёнтар аз ҷои аввалаи нишастааш бинишинад.

— Ана ҳамин қас, – ба меҳмон нишон дода гуфт Равшанбой, ки кӣ будани меҳмонро Ниёз аллақай мешинохт.– Мирзониёзаш ана ҳамин қас.

— Хушёр... – гуфт меҳмон ва ба аломати тасдику қабул сар чунбонд.

— Шумо одамшинос, Мирзо Бобур, – ҳам хушомаду ҳам таъриф буд ин сухани Равшанбой.

Ниёз Боуэр будани меҳмони шапкапӯшро медонист, аммо мақсади ба ин ҷо омадану назди меҳмон хондани ҳудахро намедонист.

— Писарам, – ба Ниёз рӯ овард бой, – амаки Мирзобобурат мегӯянд, ки ин писар ба ман маъқул шуд ва ў бояд хондан равад. Ин нията бин-а, нияти хуб – ними давлат, гуфтаанд. Ту ба ин маслиҳати амакат-чӣ мегӯӣ? А? Мо дуоғӯ, ки ту одами чор қас меидагӣ шавӣ... Амақаш, шумо ҳоло аспавори Мирзониёзро надидаед, – муғамбирона ба Боуэр рӯ овард Равшан-бой. – Ба додараш Амир ҳам аспавориро ёд дод... Гӯсолаи шуданӣ аз пош маълум... Амақаша бин, – ин дафъа ба Ниёз муроҷиат қард ў, – аз чӣ қадар роҳҳои дур омада, аз кӯҳҳои мо ганҷ меёбанд, ҳуди мо даҳан яла қарда мешинем... Чӣ гуфтӣ, писарам?

Ниёз сархам менишаст, меҳост пурсад, ки ў хонда кӣ мешавад? чӣ қор мекунад, дар қучо қор мекунад? Вале худдорӣ мекард, то бой сӯяш чашм ало накунад, лекин бисёр меҳост, ки ҳамин чизро донад.

— Замона дигар мешудагӣ барин, одамон ҳам, – боз ба сари ғами хеш омад Боуэр.– Қадом рӯз кӯҳистониҳо бо қангалбонҳо афту дарафт қарданд, бо қорғарҳои қони ангишт чӣ қорҳо қарданд ва фардо, ҳудо донад, ки чӣ мекунанд.

— Парво накунед, Мирзобобур! Дунё дунёи зӯр. Аз дасти чанд кӯхистонӣ чӣ меояд? Магар ба сангелон дунёро гирифта мешавад? Аз ибтидо то имрӯз чанчолу хархашаи дунёву дунёдор ҳаст ва ягон зердаст натавонистааст, ки забардаст шавад.

— Лекин бояд шавад... Ҳаммиллати мо Маркс мегӯяд, ки дигаргунии оламу одам ногузир аст. Барои ҳамин хеле боэҳтиёт бояд буд.

Равшанбой сар ҳам кард. Боуэр низ маънии сухани ӯро нафаҳмидани дигаронро пай бурда, сукут варзид. Ҳама хомӯш буданд. Ин манзара ба Ниёз хуш омада буд, ки дар чабини бой ҳам чин пайдо мешудааст, ӯ ҳам сар ҳам медоштааст.

— Олам дигар мешавад... лекин чӣ фоида? – сар боло карда маслиҳатомез пурсид Равшанбой. – Магар камбағал бой мешавад? Не-е, Мирзобобур... Чангу чидолхо барои некии инсон не, ҳамааш аз рӯи хусумат ва ё қасосгирӣ, барои зери пой кардани замин, барои ба харобаҳо табдил додани ободихо, барои дастгардон кардани манзили макон. Аз ин корҳо шиками гурусна сер намешавад...

— Шумо барои чӣ дар бораи шиками гурусна ҳарф мезанед, бой? – ҳайрон пурсид Боуэр.

— Масалан ман гуфтанӣ, ки зӯри беҳуда миён мешиканад, касе кони ангиштро аз дасти шумо кашида намегирад... Ин хел кас ҳоло пайдо нашудааст, ки бо кону коргарон муомила карда тавонад ё ба қадри он расад. Боз, Мирзобобур, барои чунин корхоро саришта кардан миёни бақувват лозим...

— Бой рост мегӯянд, – ҳамроҳ шуд Маликбой, – аз дасти Мирзобобур, чунин касе пайдо нашудааст, ки конро кашида гирад. Пеш аз Мирзобобур ҳам ҳамун ангишти сиёҳ дар сини кӯҳ хобида буд, чаро як кас ақл накард, ки гирад? Ин чо ягон гап ҳаст...

— Не-не, – ангушт боло карда ва афшонда садо дардод Боуэр, – ин чо гап ҳаст, ба ҳар ҳол ман омода ҳастам, ҳар соҳибхона метавонад маро аз даргоҳаш ронад, вале ман ба бойҳо умед мебандам: ба шумо – Разшан-бой, ба шумо – Маликбой... Шуморо аз тавсифу таърифҳои Равшанбой хуб медонам, Маликбой... Аммо шумо ёди мо намекунед. Аз рӯи шунидам, хонаи шумо рӯи роҳ аст ва мо метавонем, ки ҳар гоҳ сар дарун кунем аз дарвозаи шумо.

— Нури дида, лекин шумо серкор, пурташвиш ҳастед, оё барои як пиёла чойи моро хӯрдан фурсат меёбед? – хоксории муғамбирона кард Маликбой.

— Дар ин Кӯхистон чойи шуморо нанӯшем, чойи киро менӯшем, бой...

— Шумо чӣ гап доштед, меҳмон? – қасдан буд ё барои инони сӯхбатро ба дигар тараф кашидан пурсид Равшанбой.

— Гуфтам-ку, бой, дар Кӯхистон нооромӣ, – сухан наёфта изҳор кард меҳмон.

Онҳо фаромӯш карданд, ки Ниёро берун карда сонӣ сухана-шонро гӯянд ва ҳатто даҳон кушода ба суханони онҳо гӯш додани ин писарро намедиданд; чашми ӯ ба ҳар даҳане мерафт, ки сухан мегуфт ва боз дар ҳайрат мемонд, ки чаро «мехмон» то алвакт дар бораи Боуэр ҳарф мезаду баъди ӯро дидан дар хусуси нооромии кӯхистон мегӯяд ва боз дар сари сӯзан шиштагӣ барин ва боз тифлона лағжида-лағжида дами дар рафтаи мехоҳад, гӯё хестан мехоҳаду ба по рост шуданро намедонад, барои ҳамин дунбасо ба дар наздик мешавад; ба назар вай аз касе ва ё аз гуфтаи худ мегурехт. Мақсадашро ба касе маълум накарда рафт, вале ба рафтани ӯ эътибор надод, танҳо Ниёз ин чизро дид, аммо сарфаҳм нарафт. Ӯ ба холи гӯштии мисли гӯшвора дар нармаи гӯши чапи Боуэр кашол нигоҳ мекард, ки ин мардро дар ду дунё ҳам баробари дидан шинохтан мумкин аст; хеле осон: мӯи зард, рӯи заҳир ва чашмони кабудӣ ӯ ба як дидан аз ёди кас намеравад. Бинии калони Равшанбой ҳам, вале Маликбойро ба ҳар бой омехтан мумкин: марди камриши зансурат, лабонаш ҳам мисли лаби занҳо нафиси печон, дар як даҳани Равшанбой чанд даҳан гуфта метавонад ва аз саҳл кор гӯгирд барин мевағғад. Боуэр ба гуфтору рафтори бойҳо диққат меод ва Ниёз аз пушти нигоҳи ӯ дида медавонд.

— Ин одами кӣ буд? – пурсид Боуэр. Равшанбою Маликбой ба ҳамдигар нигоҳ карданд: «магар одами шумо набуд?» баробар савол карданд онҳо.

— Чӣ хел одами ман? Вақти омадани ман ин чо буд-ку?

— Вай пештар омада дар бораи шумо ҳарф зад, шумо болои сӯхбат омадед, мо гумон кардем, ки...

— Гумон кардан лозим не, Равшанбой.

Ниёз боз ҳайрон, ки чаро бой ба ӯ чизе гуфта наметавонад, гӯё ки аз вай муттаҳам бошад.

— Ту ин чо чӣ кор мекуни, Ниёз? – акнун ба худ омада, алаҳи сухани Боуэр аз писарак ситонидани шуд.— Тез рав, ба аспҳо наҳорӣ андоз.

Ниёз чунин муомилаҳоро намефаҳмад, намефаҳмад, ки барои чӣ андаке пеш бой ӯро ба Боуэр ҳамчун писари калонӣ таърифу тавсиф карду ҳоло ӯро аз хона меронад? Ӯ дарвозаи миёнаро нимроғ карда баромад, вале дилаш хаста шудаги барин рӯи остона нишаст ва така бар табақаи пӯшидаи дарвоза зад. «Чаро?» ҳаин қадар пурсида тавонист, аммо ба ҳамин саволи кӯтоҳаш ҳам ҷавоб наёфт, вале ӯ намедонист, ки аз рӯзи азал то ба ҳол касе ба ин саволи кӯтоҳ ҷавоб наёфтааст. Сарашро ҳам ба дар така дод, фаромӯш кард, ки бой ба ӯ «ба аспҳо наҳорӣ андоз» гуфта буд. Дилаш гум зад ба овони тифлӣ, ки дар Қошғар сари дилашро пур карда бе ягон монеа нафас мегирифт, дилаш гум зад ва ҳоло мепиндорад, ки нафас гирифтани чӣ қадар мушқил аст, гӯё ки барои ҳаво гирифтани касе ӯро озор меода бошад; вай дароз-дароз

нафас намекашад, ки касе ҳақи маро гирифтӣ нагӯяд, балки тарсида, ҳаросида ва гоҳ-гоҳе нафас дар гулӯ боздошта хаво мегирад. «Чаро Бобур савол надод, ки барои чӣ писари калониатон сиёҳу писари хурдиатон сафед? А?» гӯё ки касе аз пас саволи ботинии ўро шунида аз вай чизе пурсида бошад, баргашта аз роғ ба дарун нигарист ва касеро надида, табассум кард ва посух дод: «Барои он ки писари калонӣ дар офтоб сӯхтааст ва писари хурдӣ рӯи офтобро надидааст». Баъд барои чунин рафтор хандид, ақли тифлонаи ў ба бисёр масъалаҳо намедавад, аммо чизеро пай бурда, табассум мекард: «Писари калонӣ... Ҳм». Ў чунон аз рӯи остона парида хест, ки касе аз зери кашаш гирифта рост бардошта бошад ва ҳамон зайл то охтаҳона рафт ва дар охури аспҳо беда бошад ҳам, боз андохт. «Хуред, чонварҳо, дигар мо ҳамдигарро намедидагӣ барин». Ҳамин хел гуфт ба аспҳо, аммо барои чӣ ин хел гуфт, намедонист; ё ба Боуэр умед дошт, ки ўро ягон чо мебарад ва ё аз ин даргоҳ баромада рафтани буд, аммо кучо?

— Ниёз! Ҳо Ниёз!

Садои Амир буд, аммо Ниёз нашунида ангошта ҷавоб надод. Амир тозон омадааст, ки нафасаш тез-тез рафта меомад ва аз дари охтаҳона «туро, туро» мегуфт ва бо даст ишора мекард, ки ба ҳавлии дарун дарояд. Ниёз фаҳмид, ки ўро ба назди меҳмонон мехонанд, аммо намедонист, ки чӣ қисмате ўро нигарон аст, онҳо чӣ гуфтанду чӣ шуниданд, ба Ниёз равшан набуд. Ниёз ҳайратзада ба Амир менигарист, вале пурсидан намехост, ки барои чӣ ўро ин қадар таъҷилӣ даъват мекунад.

— Якин боз маро ба ягон бойи калон мефурӯшанд-а? – чӣ гуфтанаширо надониста пурсид Ниёз.

— Чӣ хел мефурӯшанд? – ҳайрон пурсид Амир.

— Ҳамон хел ки Маликбой ба Равшанбой фурӯхт ва...

— Чӣ хел?! – дод зад Амир ва ба ҳавлии дарун тохт.

— Дада, шумо аспро мефурӯшед? Ниёзро мефурӯ-шед?!.

Ҳамин қадар шунид Ниёз ва садои писарак хомӯш шуд. Баъди хеле вақт садои Равшанбой меомад, ки писарро ором мекард:

— Кӣ гуфт ба ту ин гапро? Кӣ гуфт, ки мо писаркалонамонро фурӯшем? Мо вайро хондан мефириستم. Ту ин чизро намефаҳмӣ... Хондани ту барин не, ба мамлақати Урусия... Аз рӯи гуфтаи Мирзобобур ҳар кас ки ин мактабро тамои кунад, одами калон мешавад, аз Мирзобобур ҳам калонтар – аз паси дарвоза мегуфт бой ва Ниёз аз берун ҳамаширо мешунид, аммо намефаҳмид, ки он мактаб чӣгуна мактаб аст. Вай пай бурд, ки бой қасдан баланд-баланд суҳан мекунад, ки Ниёз аз паси дарвоза шунавад, барои ҳамин – бой ангорад, ки ў ҳарфашро нашунидааст, Ниёз тозон ба охтаҳона даромад, то бори дигар ҳой гуфта биорандаш ва боз бой такрор кунад, ки писари калонаш ба хондан меравад... Ва вақте ки бой ўро аз охтаҳона ҷег зада баровард, ба ў фаҳмонд,

ки бояд хондан равад, Боуэр дар меҳмонхона зӯр зада мефаҳмонд, ки барои чӣ дар кони Заврони Киштӯд корпартоӣ шуд, чаро онҳо балво карданд. Худаш чӣ сол аст ин? Мор аст, ҳамдуна аст, чӣ аст? Ва садои Маликбой меомад, ки «мушу бақар, палангу харгӯш...» гӯён сол мегардонд. Вале Ниёзо даровардани Равшанбой сӯҳбати онҳоро қатъ кард:

— Амакаш, – Мирзобобур! Одоби писарро дидед? Ба сӯҳбати шумоён ҳалал нарасонам, гуфта, берун баромадааст.

— Гӯсолаи шуданӣ аз пош маълум, – ба ҷои Боуэр ҷавоб дод Маликбой ва ба Боуэр рӯ овард: – Пешонаашро намебинед, чӣ хел васеъ?

— Ҳана, – таҳдор садо кард Боуэр, – Ҳар кас ба хизмати оқпошшо намерасад. Ҳамааш хуб, бой, лекин афсус, ки ба Ҷаиди мо не; на ба ман, на ба шумо. Ҳукумати подшоҳӣ аз писари шумо истифода мебарад... Хайр, хонда биёяд, боз мебинем... Шумо мебинед, ки ҳар касро ба хондан намегиранд, фақат фарзандони бойҳо бояд хонанд, фарзанди камбағал як рӯз носипосиашро мекунад, мегӯянд.

Маликбой сурфид, Ниёз сарҳам буд, Равшанбой суханони Боуэрро ба ишораи сар тасдиқ мекард. Амир гӯё ки падар фармуда бошад, аз бозуи Ниёз медошт, ки ба рафтаи рухсат намедода бошад. Вале Ниёз сухани дар охтаи гуфтааш ба ёд омада, ба ӯ қач нигарист; «Нагуфтам, ки маро боз мефурӯшанд?» Аммо Амир ин чизро нафаҳмида боз ӯро сахттар дошт.

— Ха-айр, бой, писарро кучо мефиристед? Тошканд ё Оренбург? – масъаларо ҳал карданӣ буд Боуэр.

— Ҳар чӣ амакаш гӯянд.

— Мактабҳои русии маҳаллӣ дуртар бошад, хубтар. Зеро дар наздикиҳои хонад, шумо ҳар вақт хабар мегиред, ҳалал мешавад, сонӣ дили худаш ҳам кашол мешавад, ки ҳар ҳафта ояд, лекин дуртар бошад, фикру зикраш хондан мешавад. А? Чӣ гуфти, шери амак?

Ниёз боз сар ҳам кард ва ба нӯги пояш нигарист.

— Мирзониёз хеле шармгин, амакаш, аз Амир фарқ мекунад.

Боуэр гӯё ба ҳарфи Равшанбой диққат намедод ва Маликбойро эътибор набуд, худро як ҳокими мутлақ мепиндошт ва ҷунон буд, ки онҳо ба ӯ хушомад зананд ва маслиҳат пурсанд.– Оренбург! – қатъӣ гуфт ӯ ва ба сӯҳбат нукта гузошт...

... Баъди чанд рӯз одами кулангии нурунӣ бобои Наврӯз ба даргоҳи Равшанбой омад. Вай ниҳоят лоғар, хаста ва бефараҳ метофт. Вай ба суроғ даргоҳи бойро пайдо кард ва ба ҷои он ки дами дарвоза фарёд занад ва ё ҳалқа бар дар кӯбад, рӯи суфачаи паҳлӯи дарвоза нишаст ва ба дарун гӯш дод, ки садое меояд ё не. Садое набуд. Магар суфа сахтӣ кард, ки бари ҷома ба зер қат

карда бахузур нишаст ва умед дошт, ки Ниёз берун бошад, дарун мебарояд ва дарун бошад, бо хизмате берун меояд. Дер нишаст, на Ниёз пайдо шуд ва на касе омад. «Аз ман чӣ бади дидӣ, ки гурехтӣ, Ниёз?»», ҳамин тавр пурсиданӣ бобо, вале намедонад, ки набера чӣ ҷавоб медиҳад ва ӯ хаёл мекунад, ки баробари ӯро дидан Ниёз мепурсад, ки чаро бобо асо гирифтааст, магар ин ҳамон асост, ки рӯзи мурдаи падар гирифта буд? Ва ин асоро барои Ниёз гирифтааст ё магар бобо акнун танҳо ба асо така мекунад? Магар дигар муттақо надорад?... Садои дарвозаи дарун омад, ғажӣ кушода шуд ва бобо, ки боз дарунтар дарвоза буданашро намедонист, гумон кард ҳамин дарвозаи наздаш кушода шуд. Вай гардан қач карда, сӯи дарвоза нигарист ва онро пӯшида дида гумон кард, ки садо ба гӯшаш омадааст. Сонӣ оҳиста-оҳиста асо бар замин мезад, ки шояд дар наздикиҳо касе бошад ин садоро шунида дарвозаро кушояд ва ӯ пурсад, ки Мирзониёзи ӯ ҳамин ҷо хаст ё не. Ба хаёлаш, ки кас ба дарвоза даст расонд, ана-ана мекушояд, дилаш тапид; ҳамин хел дилаш вақтҳои ҷавонӣ аз ҳаяҷони зиёд барои кори пинҳоние метапид, он вақтҳо ҳар қадар тапад ҳам қувваташ мерасид, ки бардорад, вале ҳоло аз бемадорӣ арақ кард ва ба назараш расид, ки ҳанги хестан надорад ва касе аз дар барояд, ба ӯ чӣ ҷавоб медиҳад. Бобо мунтазири баромадани касе буд, аммо на дарвоза кушода мешуд ва на садое меомад. Ӯ андаке паҳлӯ гашта асо ҷониби дарвоза ёзонд, ки қӯбад, аммо боз худдорӣ кард ва ҳамин вақт аз дарун садои қӯдаконае омад. Бобо овозро нашинохт, аммо хаёл кард, ки садои наберааш. Хест. Нӯги асо ба дарвоза гузошта тела дод ва дарвоза кушода шуд. Бобо баччаи хушлибосро рӯи хавли дида, яқин кард, ки наберааш нест. Бобо он баччаро ба ишора сӯяш хонд, аммо писарак боборо гадо дониста назди ӯ наомад ва баъди хеле бо ҳайрат нигаристан «Гадо! Дада, гадо!» гӯён ба фарёд ба хавлии дарун даромад ва бобо яқин кард, ки садои гириччоси дарвоза аз он ҷо будааст. Вай бо нӯги асо боз дарвозаро тела дода калонтар кушод ва дар вучудааш қуввае пайдо шуд, ки пой аз остонаи дарун ниҳода ба ягон набарди чашмнадида омода мешуда бошад. «Ман гадо нестам, бачча!» аз паси вай фарёд кард бобо ва дере нагузашта, чома сари китф бой аз дарвозаи миёна баромад.

— Ассалому алайкум! – одобрo фаромӯш накард бобо.

Аммо бой алейк нагирифта ба сару либоси бобо ва асои буду шуди ӯ ба шубҳа менигарист.

— Ҳа? – пурсиш буд ин ишора.

— Ассалому алайкум! – такрор кард бобо.

— Чӣ мегӯӣ? – ба маънии чӣ мехоҳӣ пурсид бой.

— Ассалому алайкум!

— Гадо, дигар гапро намедонӣ?

— Ман гадо нестам, бой ва шумо ақаллан ҳамин чизро ме-
донистед...

— Гадо набошӣ, дар ин чо чӣ кор мекунӣ ва чаро берухсат
ба хавлӣ даромадӣ?

— Ман бобои Мирзониёз мешавам ва омадам, ки ўро барам.

— Мирзониёз дар ин чо нест!

— Чӣ хел нест? Маликбойи гузорӣ ўро ба шумо фуруҳт...

— Нест! Нест! Мо одам намехарем, ки Маликбой ўро ба мо
фуруҳта бошад. Шумо бо Маликбой муомила кунед.

— Ман ба гуфтаи Маликбой ин чо омадам, вагарна аз кучо
медонистам, ки Мирзониёз дар хавлии шумо?

— Чӣ дурӯғ гӯям, – баъди хеле дар сари остона нӯги пой рост
гузошта андеша кардан ба сухан даромад бой, – Мирзониёз ин чо
буд. Ўро Маликбой барои қарзаш оварда буд, вале Мирзобобур
ўро ба Урусия хондан фиристод.

— Ҳамон Мирзобобури қончӣ?

— Ҳо! Худаш бурд.

Вале бобо чизе нафаҳмид ва тағпурсӣ ҳам накард, ки чаро
Мирзобобур маҳз набераи ўро ба хондан мефиристодааст. Бобо
аз назди Сабзина ғайб задани Миёзро ҳазору як хаёл карда буд,
аз Намозу писаронаш домангир ҳам шуд, ба Қошғар рафт гуф-
та, гумон кард ё чандин андешаҳои дигар, вале ҳамин ки ба вай
хабар оварданд, ки наберааш дар даргоҳи Маликбойи гузорӣ вай
аспро ҳам фаромӯш карда пиёда ба суроғи набера баромад. Бо
Маликбойи гуфту шунид ва дараки набераро наёфт ва ҳамин ки
хамсояҳо дар ин даргоҳ будани Ниёзро гуфтанд, Маликбойи иқрор
кард ва хизматгори даргоҳи Равшанбой будани набераро хабар
дод. Бобо дар ин чо ҳам ўро пайдо накард ва тасмим гирифт,
ки ба Киштӯд баргашта, алам аз Боуэр биситонад. Балвои қони
Заврон, ки аз дастмузди коргаронро надодан бархоста ва Боуэр
бо сад фиребу тақал бо мадади бойҳову хамроҳони такчойӣ шӯ-
ришро фуру нишонда ва боз мардумро қисман ба қор ҷалб карда
буд, боз ангезад. Бобои Наврӯз назди Боуэри дар хонаи бойи
маҳалла пинҳоншуда рафт, то бо вай гуфтушунид карда дараки
Ниёзро ёбад, аммо Боуэр аз ин чиз рӯ тофт ва гуфт, ки вай дар ин
қор саҳме надорад, балки Равшанбойи Ниёзро ба чоӣ писараш ба
мактаби русии маҳаллӣ фиристодааст. Вале бобо бовар накард,
«ба мактаби русӣ, ки рафта бошад, қори ту» гуфт, баъд ба қони
Заврон рафта, мардумро шӯр андохт, ки ба ин хел қасони омадаи
муфтхӯр ёру ёвар набошанд. Коргарони қироя аввал ба ҳарфи
бобо бовар накарданд, вале ҳамин ки бобо бо дасти ӯ ба мактаби
русии маҳаллӣ фиристода шудани Ниёзро шуниданд ва пештар
фиребгарии ўро дониста буданд, дастмузд намегирифтанд, ба бобо
бовар карданд ва хама аз нақби торик огушта ба хоки сиёҳ баро-

маданд, бар марзаю харсангҳои назди кон нишастанд, тахтаҳои барои появу муттако овардаи Боуэрро дур афканданд ва мунтазир буданд, ки кай соҳиби кон меояд, аммо Боуэр наомад. Вай, ки балвои авалро ба сад макру хиял, бо кӯмаки дӯстони таҳҷой фурӯ нишонда буд, ин бор наёрест, ки ба кон наздик шавад. Ӯ феълӣ атвори мардуми Кӯхистонро медонист, ки ба чизе аз мунанд, аз роҳашон барнамегарданд, дилашон сода ва соф аст, ба лафзи инсон бовар мекунад, вале аз чунин покӣ фиреб хӯранд, абадуддаҳр намебахшанд; агар рӯирост қасос гирифта натавонанд, зуъм карда мегарданд ва ё чунин меангоранд, ки чунон каси фиребо нест. Боуэр ҳамин чизро медонист, барои ҳамин ғайб зад... Вай дар аввал гумон дошт, ки кораш ба осонӣ барор мегирад, то наздикиҳо роҳи оҳан ва ё аз ҳамон баландии Киштӯд таноброҳ сохта корро осон мекунад, вале муяссараш нашуд; бо хару асп то ҳамвориҳо фаровардани ангишт ва аз он ҷо бо ароба қашондани санги сиёҳ гарон афтод: харочот зиёд, пайдо – кам. На ба ӯ мешуд ва на ба коргарон, барои ҳамин ӯ ғайб зад. Вале касе сабаби ғайб задани ӯро намедонист. Мардум мегуфтанд, ки аз музд тарсида ғайб зад. Кон кушодани ӯ барои мардони бекори Киштӯд андармоние буд, аввал мардум музд ҳам мегиританд, вале рафта-рафта ё музди кам мегиритагӣ шуданд ва ё тамоман бемузд – ба умеди фардо кор мекарданд. Боуэр дар дараву такобҳои Кӯхистон ганҷ мечуст ва бо чунин баҳона мехост, ки аз чашми мардум дур бошад ва ё вақти ҳақдихӣ гузарад, сонӣ меомад, аммо коргарон даҳани амма набуданд, ки рафтори ӯро паси сар кунанд.

Аввалҳо меоварданд, ки хаймаи сардори кон дар дараи боло, паси кӯхи Ховар, Арчамайдон ва ё ягон сари кӯхи дигар... баъди чунин хабарҳо Боуэр меомад, аз кону аз коргарон хабар мегирит, аммо ин дафъа барнагашт. Нақшахояш ба ҷо омадагӣ барин.

— Кӯхистон раҳна шуд, инҳо акнун омадан мегиранд, – ба писараки пучуқи хароб, ки чашмонаш аз байни чанги ангишти базӯр метофтанд, нигоҳ карда гуфт бобои Наврӯз, аммо суханаш барои ҳама буд. Коргарон чанд рӯз боз бесардор кор мекунанд, ба умеди ки вай бармегардаду музди қорашонро медиҳад, вале ҳамин ки сухани боборо шуниданд, фикрашон дигар шуд ва донистанд, ки сардор дигар барнамегардад. Бо вучуди он дар даҳонаи танӯраю атрофи он, сари сангҳои рӯи тахтаҳои Боуэр аз Самарқанд оварда ба умед менишастанд, ки гумоштаи Боуэр Мирзоқаром меояд ва ҳарфашонро ба ӯ мегӯянд, аммо Мирзоқаром низ интизори омадани Боуэр буд ва ба сари қор ояд ҳам ба онҳо чизе гуфта наметавонад; албатта боз ҳамон ҳарфро такрор мекард: «То Мирзобобур наоянд, ман чизе гуфта наметавонам».

— Мирзобобури шумо кучо рафтааст? – мағал мешуд дар миён.

— Пояи оҳанину симу таноб меорад, аз ин чо то дашт роҳи осмонӣ месозад, ғилдиракҳо ангишт мекашонанд. – Аз Боуэр шунидаашро такрор мекард Мирзокарром.

— Оҳо-о, чаро ба назди худо нею ба дашт? Роҳи ҳавоӣ, кн бошад, ба сӯи худо созад, мушкилаш осон мешавад, – писханд мезаданд коргарон. Вале Мирзокарром худро ба қарӣ мезад, Боуэрро бад қардан намехост, зеро ӯ марди бегона бошад ҳам, ягона қасе, ки ба Мирзокарром ҳомию ёвар шудааст. Мирзокарром аслан завронӣ, лекин барои баду одамфурӯш буданаш ҳамдиёриён бадаш мидиданд ва ҳатто дар маърақаҳо ҳар қас ҳаракат мекард, ки бо вай ҳамтабақ нашавад ва ҳамин ки овозаи қушодани қон баромад, ӯ низ қомат боло медоштагӣ шуд ва мудом ҳамроҳи Боуэр мегашт, ӯро роҳнамоӣ мекард, маслиҳату машварат аз қониби ӯ мешуд ва ҳатто ба ҳонаи қӣ рафтани аз қӣ мадад пурсиданро ӯ мегуфт. «Қори мо ширкат ном дорад... Ба одамон фаҳмон, Мирзокарром, ки ҳар қас ба ширкат ёр шавад, музд мегирад», Сонӣ Мирзокарром гуфтаҳои Боуэрро ба мардум мефаҳмонд, даҳони онҳоро ба ҳалво гуфтан ширин мекард ва қори ангишти Заврон оғоз шуд. Акнун Мирзокарром ба зайли Боуэр либос мепӯшид, мисли ӯ асп савор мешуд, тозиёна мезад... ваъдаҳо меод. Вале ҳоло гурехта мегардад...

— Бобои Наврӯз, қӣ қор қунем? – мепурсиданд коргарони ба сиёҳии ангишт оғушта.

— Қоре қунед, ки Қӯҳистон поймол нашавад, – ғами зиёд доштагӣ барин мегуфт бобо.– Рост аст ё дурӯғ, бешабонҳои подшоҳ дарахтони Қӯҳистонро моли худ қарданд, барои як дарахтро бурдан ба онҳо пул қолан лозим, акнун қаминқовҳо пайдо шуда қоро ҳамчу гӯрқов қор мефармоянд, ба дасти худамон ғанчи қинаи қӯҳамонро бароварда мидиҳем.

— Бобои Наврӯз, як қас дорад, як қас надорад, аҳлу аёлро хӯрондан лозим... – садо мекард яке.

— Бе ҳамин ҳам ба шаҳрҳо мардиқорӣ мекардем, аҳлу аёлро монда меарафтем, қор дар назди қонамон, ин хуб нест? – мепурсид дигаре.

— Хуб, лекин муздаш қучо? – дар навбат пурсид бобо, – Ман шуморо нагуфтаам, ки қор нақунед... қор қунед, лекин бемузд қор нақунед. Дар қӯҳистони мо ғуломқорӣ набуд, акнун ба ном қорқари қироя пайдо шуд, лекин он ҳам ҳаққашро рӯёнида намеқавонад. Ин ғапи қучо.

— Агар ба ваъдааш вафо мекард, ин хуб буд, қанамонро ба худо супорида, ба шаҳрҳо қорқовӣ намеарафтем, – ба қадом латиқае ишора қарда гуфт қавонқарди шӯхе, ки аз зери қанги сиёҳи рӯяш сурҳии лабон ва данқони сафедаш равшан метофт...

Ва онсӯтар Яъкубу Раҷаб, баччаҳои зирак, ки гоҳ-гоҳ назди Ниёз омада, бозӣ, ҳамроҳаш молбонӣ мекарданд, даҳон воз дошта ба бобо менигаристанд, ки ҳоло дар бораи Ниёз чизе мегӯяд.

— Як бори дигар бемузд кор кунед, зери по мешавед, баччаҳо... шумо ки зери пой шудед, хоҳ-нохоҳ Кӯҳистон поймол мегардад, — ба ҳама гуфт бобо ва онҳо аниқ намедонистанд, ки бобо ба чӣ ишора мекунад. — Ва ту, Полвон, — ба марди шӯҳ рӯ овард бобо, — занатро ҳамроҳ мебарӣ ё монда мардикорӣ меравӣ, ихтиёрат, лекин мард бояд тағофул накунад, ки хонаашро агёр мегирад.

Полвон аз сухани бобо ҳафа нашуд, балки табассум карда хест. Дигарон, ки шӯҳии ўро, ба ҳар гап тоб наовардани ўро ва тезии ўро медонистанд, хавф бурданд, ки ё боборо беобрӯ мекунад ва ё зери манахаш рафта...

— Полвон! — дод зад қўрааш Латиф, аммо Полвон чониби ў рӯ нагардонд, ҷавоб ҳам надод. — Ҳой девона!

Полвон гирифтори андешаи хеш буд ва ба гулӯ дарронда дод задани Латиф парвоя надошт ва дигарон, ки қайсарии ўро медидаанд, «Полвон, Полвон!» гӯён ба таврашон ўро аз раъяш мегардониданд, гӯш намекард Полвон номи ў, лекин кас қаду басти ўро дида, гумон мекунад, ки дар ҳақиқат полвон бошад. Ва агар ў бо бобои тануманду номӣ қад ба қад шавад, бобо дар назди вай кӯдак метобад. Вале бобо ба мисли дигарон гумон намекунад, ки Полвон барои як даҳан гапи насиҳатомез ё барои маслиҳат гуфташуда бо ў чанг ба чанг мешуда бошад. Аммо даҳ-понздаҳ қадам масофае ки миёни бобову Полвон ҳаст, чунон ба назари одамои тӯлонӣ тофт, ки ҳаргиз Полвон то назди бобо расида наметониста бошад.

— Айб, Полвон! — пеши роҳи ўро мегирифтанд. — Ин кори шармандагӣ! — аз бозуи ў медоштанд.

— Дар ин музофот касе бо бобо қад ба қад нашудааст, — ўро аз роҳаш мегардонданд.

Аммо Полвон китф зада, одамонро аз сари роҳаш афканда, ба назар ниҳоят пургазаб, пуршӯр, гӯё ҳар чизи пеши роҳаш омадаро пой зада мерафт.

«Бобо ҳам аҷиб — кӯдак барин, медонанд, ки дар назди марди кӯҳистонӣ занро ном намегиранд» аз миёни издиҳом омад, аммо фарқ накарданд, ки садои кӣ буд.

Полвон се-чор қадам дуртар аз бобо бозистод, рост ба чашми ў нигарист ва боз ҳамон табассуме, ки вақти хестанаш дар лабаш буд, пайдо шуд.

— Бобои Наврӯз дар ин обрав якта, кӣ меёрад ба чашми ў рост нигарад? — овоз баровард ў, вале касоне, ки табассуми лабони ўро намедиданд, гумон доштанд баъди чунин ҳарф Полвон боборо рост болои сар бардошта, сонӣ ба замин мехобонад. Ў назди бобо рафт, аммо ғайричашмдошти мардум даст ёзида асои

боборо гирифта бўсид, ба чашму абрӯвонаш молид ва боз асоро ба бобо дароз карда, чунин фармуд: – Агар рухсат диҳед, дари конро лой занем...

— Тахтабанд кунед.

Полвон ба ҳамкорон рӯ овард:

— Замбару замбаргалтакатонро ва ҳар лоқу паре ки даруни кон бошад, бигиред! – баланд садо дод Полвон ба назди тахтаҳо рафт. Касони рӯи тахтаҳо нишаста хестанд, вале дигарон аз рафтори Полвон ҳайрон буданд.

Даҳонаи кошро тахтабанд карданд, аз рӯяш лой заданд... Ангиштсангҳои дар қачоваю чуволҳо бардошта, тахта-тахта ангиштҳои рӯи марзаҳои сохта рахт зада, тӯда-тӯда хокаи ангишт, ки дуртар рехта буданд, ҳама моли мурда метофтанд, чунон менамуд, ки онҳоро барои шамол додан аз синаи танги кӯҳ берун оварда бошад... Коргарҳо баъди ҳама корро ба сомон расонидан; баъди тахтабанд кардану ба худ омадан белу путку мисрону метин ва замбару замбаргалтакҳоро гирифта лаби об фароманд, ки ҳама чизро аз сиёҳи тоза кунанд. Онҳо дар қадди чӯйбор саф кашида либосҳои сиёҳи кориро аз бар афканданд, асбобҳоро дар об тар карданд, сару рӯй ва тани хешро дар оби равон чунон шустанд, ки дигар ба кори сиёҳ даст намезада бошанд ва ҳаргиз дари кон кушода намешуда бошад. Оби тозаи кӯҳи хингтоб гашт ва рафта-рафта боз соф шуд.

«Об ҳама чизро аз ифлосиҳо тоза мекунад» сар-сари чӯйбор кадам зада аз дил мегузаронд бобо ва ҳаёл мекард, ки дигар касе ғайрати ба ин кон наздик шудаи намекунад; дар балвои аввал се тан аз ҳамдиёрони ӯ гунаҳкор доништа шуданд ва бо даъвати генерал-губернатори вилояти Самарқанд рафтанду барнагаштанд, ин дафъа Боуэру нозиронаш ғайб заданд, ин кон боз ба кӣ насиб мекарда бошад? Бобо андеша мекунад; дар бораи занаке, ки аввалин шуда дар ин ҷо кон кушодааст – Анна, Анна Политовская, дар бораи занакӣ дигар Марина Новлянская, ки кондорӣ карда, сонӣ ба Боуэр фурухтааст, дар бораи ошӯби аввал, ки дар давраи Анна буд, ҳамагӣ баъди як соли кораш, ки мардони бекорро кор фармуда, харочоти зиёд карда, ҳоло конро дуруст ба роҳ намонда, аз ӯҳдаи додани музди кори коргарон набаромада буд; ба маломати занҳо ва мардуми динчудо монда буд, ки кофирзани сарлuche соҳиби мулки мо шудааст ва шарму ҳаёро надониста, мардони Кӯхистонро кор мефармояд ва боз муттаҳамӣ карда муздашонро намедиҳад. Беҳаё... Вале бобо ба ин ҷиҳати кор, ки ӯ зан аст ва ё мард, аҳамият намедиҳад... вай аз дигар чиз хавф дорад, ки чаро ин мулкро бесоҳиб медонанд ва ҳар касе ба ин диёр сар андозад, ба мардуми таҳҷой ҳукмронӣ мекунад: кӯҳбонаш ҳам, конқобаш ҳам, ҷугрофаш ҳам, волиаш ҳам, казакаш ҳам, губернатораш ҳам ва боз бою қозиаш балои дигар. Кам, хеле кам ин ошӯби кон...

ин кӯҳхоро бардошта пасгуна кардан лозим, ки аз онҳо нишоне намонад, мардум аз азоб: бенавой, қашшоқӣ, мардикорӣ ва аз андозҳои зиёд раҳо ёбанд... Аннаи аспасавори кулохпӯши дурбиндор бо ҳусни зебош ҳамаро мафтун карда буд, аммо бо кори ношоистааш, ки мардонро ҳамчун бойҳо бемузд кор мефармояд, ихлоси ҳамаро гардонд. Подшоҳи Рус чӣ подшоҳе будааст, ки ба мулки бегона зан роҳӣ мекунад? Магар намедонад, ки мардони шарқӣ занро ки диданд, ҳама чизро фаромӯш мекунанд?

Бобо асо бар об мезанад, ки ин фикрҳо аз сараш дур шавад, вале чунин андешаҳо дар об реша медавонидагӣ барин сарашро ба дард меорад: вай ба кирдорҳои имрӯза аз гузашта сабаб меҷӯяд; барои чӣ ағёр дар сарзамини онҳо савдогарӣ мекунанд? Хуш, Анна ба Марина конро фурӯхт ва Марина ба Боуэр. Ин чӣ маънӣ дорад?.. Сонӣ шартномаи миёни Мариною Боуэр шударо ба ёд меорад, ки баъди соҳиби кон гаштани Боуэр овоза шуда буд:

«Ман ин конро фурӯхтани набудам, мӯхтарам Боуэр, лекин мебинам, ки барои ман гаронӣ мекунад.. Шумо ба ҳар ҳол мард ҳастед, ба шароити Кӯҳистон тоб оварда метавонед...»

«Оре, оре, хонум Марина, ин корро танҳо бозургонони калон саранҷом карда метавонанд, харочоти ин кор андак не... медонам, ки шумо духтари Новлянский давлатманд ҳастед, бо вучуди он бароятон гаронӣ мекунад».

«Бисёр вазнин аст ин кор, лекин ман ҳамчун меросхӯри падар, духтари яккаву ягона бояд ин корро бикунам... Аз шумо пинҳонӣ не, сарвати падарам ба ин кор сарф шуд, аммо пайдо нест, барои ин тобу тавони зиёд лозим аст, то пайдо ба даст ояд... Лекин барои зан гарони мекунад, барои ин кор шумо барин марди қавипайкар ва қавирӯҳ лозим аст... Ба ҳар ҳол зан зан аст, мӯхтарам Боуэр...»

«Ман ин чизхоро мефаҳмам, Марина, лекин фаҳмида наметавонам, ки чӣ хел падари шумо ин зайл духтари нозукро ба чунин кӯҳистони саҳт фиристодааст...»

«Ман ҳам ин чизро намефаҳмидам, гумонам, ки ба кӯҳистон рафта саёҳат аст, аммо ин аз корзор ҳам вазнинтар».

«Вазнин... вазнин...» гуфт Боуэр ва аз чодари зард берун омад, ки хабар гирад чой чӯшидааст ё не, харчанд ки бештар ба шиша эътибор меод, вале Мариною зебо ишораҳои Боуэрро намефаҳмид, ки барои чӣ аз омадани ӯ ба ин кӯҳистони саҳт тааҷҷуб мекунад. Боуэр оташи зери чойчӯшро мурда дида аз нав оташ афрӯхт ва ба назари Марина, ки ӯ ба чое рафта бошад, баромад ва ӯро дар чунбучӯли чойчӯшонӣ дида, ишваомез ба воқеаҳои Кӯҳистону кирдорҳои ҷангалбонон ишора кард:

«Чаноби Боуэр аз ҷаримаи бешабонон наметарсанд, ки хезум месӯзанд?»

«Не, чаноби Боуэр аз ҳеч кас наметарсанд, лекин аз ҷаҳолати кӯҳистониён хавф доранд, – арақи пешониашро пок карда гуфт чаноб ва рӯ ба рӯи Марина рост шуда, гӯё ки ба вай ҳама чизро мефаҳмонида бошад, давом дод: – Кӯҳистониёи дар назари аввал гӯл метобанд, итоаткор, хизматгор менамоянд, сила кунӣ, мисли гурба думак мезананд, вале ҳамин ки думашонро пахш кардӣ, мешӯранд... Ба назарам, шумо хонум, рӯзноманигорӣ намекунед?»

«Намоишкорона не, чаноб...»

«Ин бисёр муҳим аст, махсусан феълу атвори ин халқро муфассал нигоштан аҳамияти калон дорад... Ҳа-а-а, шуморо намедонам, хонум, ман ин халқро фаҳмида наметавонам; як фард метавонад ҳам кӯдак, ҳам пир, ҳам сода, ҳам муғамбир бошад, яъне ба кӯдак бовар карда, аз пир хушёр будан лозим меояд... Мардуми дороро бо инъому сухани хуш ба даст мегиред, ба камбағалаш ҳочатбарор мешавад... Лекин халқи меҳнаткаш, агар рост бошӣ, ихлос мекунад, агар фиреб диҳӣ, намебахшад...»

«Магар шуморо фиреб диҳанд, мебахшед?»

«Моро фиреб додан душвор, вагарна мо ҳам намебахшем... Шумо хеле зиракед, хонум, ба маслиҳат эҳтиёҷ надоред, вале рӯзнома нигоштан шарт аст».

«Медонам, чаноб».

«Ва медонед, ки барои чӣ шарт аст?»

«Барои оянда, чаноб».

«Офарин... Оянда барои Россия беҳтари дастур мешавад... ва барои Олмон ҳам...»

Ва хонум чунон ангошт, ки сухани Боуэрро нашонид, аммо дар дилу сар андешаи дигар дошт, ки ба Олмон чӣ лозим мешуда бошад? Чунин вазъияти Маринро ӯ бори аввал медид, ки ин зайл сар ба зер афканда, дар бораи чизе андеша мекарда бошад. Ӯ одатан хандон буд ва чунон менамуд, ки дар зиндагӣ мушкилоте надошта бошад; духтари чор ишкелаш буд. Аммо ҳоло ба ҳарфи ӯ сарфаҳм нарафт: «Магар Кӯҳистон аввал аз онӣ Россия ва сипас бахши Олмон мешавад?»..

«Ана об ҳам чӯшид!» хурсанд шудагӣ барин гуфт Боуэр.

Марина як қад паридагӣ барин ба Боуэр нигарист, ки аз андешаи ӯ огоҳ гашта чунин гуфта бошад.

«Ман ба чой шавк надорам, чаноб» – аз вазъият баровардани шуд Марина, вале Боуэр муғамбирӣ кард.

«Дар кӯҳистон чой нӯшидан лозим, хонум, зеро дар ҳама ҷо оби хуб пайдо намешавад ва чой барои гармои ин мавзё аини муддаост... Ин чизхоро шумо хуб медонед, мо ин ҷо танҳо соҳиби кон нестем ё фақат ба сурати географ не, табиб, ҳаким ва муҳбир ҳам ҳастем...».

«Ҳамин хел, чаноб... Лекин дар ҳар сурат ман бояд кон)о фурӯхта ба Россия баргардам. Падарам пир...»

«Шумо набояд маро партофта равед.»

«Яъне?».

Аммо Боуэр ба саволи кӯтохи Марина ҷавоб гардонда натавонида айёрони ва ошикона ба қаъри чашми ӯ нигарист ва ба чойчӯши ба чӯш омада як каф чойи сиёҳ андохт. Оби чойчӯш дамида, рехт. Марина андеша кард, ки дар назди ин марди зирак ба ҳаёл рафтагӣ сахех нест, дилаш дур меравад. Бех аст, ки бо ӯ хуш гуфта корашро буд кунад, холо масъалаи савдои кон онҳоро якҷоя кардааст ва фурсатро аз даст набояд дод.

«Ин чӣ шуд, хонум?» – гӯё дар умраш бо чою чойчӯшонӣ сару кор надошта бошад, пурсид Боуэр.

«Намедонам, чаноб, ман ин хел чой дам намекунам... Магар чойник надоред?»

«Магар дар ин кӯхистони сахт чойник мепояд? Сангро санг мешиканад, ба санг ҳам санг бояд».

«Шумо ҳам мисли кӯхистониҳо ҳикмат мегуфтагӣ шудаед, чаноб».

«Бо моҳ шинӣ, моҳ шавӣ».

«Лекин, чаноб, сӯҳбати асосии мо монд...».

«Воқеан, рост мегӯед, хонум... яъне ки шумо ба ман, ман ба шумо...»

«Аз рӯи шартнома шумо бояд ба банки русӣ-хитой чилу панҷ ҳазору шасту се сӯм қарзи маро супоред ва конро ба номи худ гардонед ва баъди сохиби кон гаштан панҷоҳ ҳазор пуд ангишт-санги бепул диҳед, ҳамин хел не, чаноб?».

«Ҳамин хел... Маро ин қадар пастҳиммат надонед, ман метавонам тамоми ангишти истеҳсол кардари ба шумо бахшам... Панҷоҳ ҳазор пудро бо даст ҳам барои шумо меканам».

«Ташаккур, чаноб, ман олиҳиммати шуморо медонистам, барои ҳамин ҳам конро ба шумо фурӯхтаам».

«Ва ман ҳам конро барои он аз шумо харидам, ки ба ин зудихо ёди Россияро накунад, ин ҷо бимонед ва мо якҷоя бисёр масъалаҳоро ҳал кунем... Оянда аз они мост, хонум. Европа на танҳо ба ин ҷо вақил мефиристад, балки охишта-охишта мекӯчад, барои ҳамин ба Россия баргаштани шумо шарт нест, ободиро дар ин ҷо бояд дид».

«Ман дар ин масъала фикр накардаам, чаноб... Падарам ба умеди фоида ин конро харида ба номи ман гузаронд, вале афсӯс, ман аз ӯҳдаи ин қор набаромадам, акнун падар талаб дорад, ки биравам... Кӯхистонро мутеъ қардан ба зиммаи шумост...».

«Ҳамин хел, хонум, лекин медонед, ки дар пеш чӣ қадар хизмат ҳаст? Аз Ростов то ба ин ҷо роҳи поезд сохтан, аз ҳамвориҳои

Ғузур то ба сари кӯҳи Ховар роҳи ҳавой кашидан... медонед, ин чӣ гуфтани гап? Маблағи як давлати муктадир лозим...»

«Ин хел давлати муктадир Германия аст, чаноб».

«Дуруст, лекин афсӯс, ки ба ин кор давлат не, балки савдогарҳои калон даст задаанд... Эҳ хонум-хонум, медонед, ин кӯҳистон чӣ мавзеест? Ин чоро хазина гуфтан кам аст. Мо ҳоло аз гирди лабу даҳони он холи сиёҳ мечӯем, аммо ба дилу чигари он нигоҳ кардан муяссар нашудааст... Ба кӣ насиб мешуда бошад он?»

«Ба кам қаноат кунӣ, ба бисёр расӣ».

«Ҳамин тавр... Ҳамин тавр, хонум, ҳамин тавр, лекин одамі ба дода қаноат намекунад, аз баднафси ё гулӯ медарронад ё шикам...»... Бобои Наврӯз ёд надорад, ки дар Кӯҳистон чунин шӯру балвоҳо рух зада бошад. Миру бекҳои махалли, бойҳо қувваи коргариро ба ҳаққи ночиз истифода мебарданд, вале ин хел, ки ба ғайр аз ҳаво дигар аз ҳама чиз андоз гиранд, набуд, не, бобои Наврӯз ёд надорад. Юриши Искандарро медонад, истилои арабро медонад (хондааст, шундааст), хурхориҳои муғулро медонад, ки ба яқборагӣ ба шамшер сар аз тан ҷудо карда, оламро дар чашми фарди зинда торик мегардонд, вале ин зайл ки масли зулук хун макида, инсонро пӯсту устухон гардонда ва шираи тани ӯро кашида гиранд, набуд; азоби яқбора куштан камтар аст нисбат ба он ки каси бегуноҳро аввал дасту пой банданд, гушу биниву забон бурранд, чашми ӯ кобанд ва ё пӯшташ кананд. Бобои Наврӯз вазъияти Кӯҳистонро ҳамин хел мефаҳмад: волост нашуд, бало шуд, кӯҳбон нашуд, аждаҳо шуд. Хирочу дудпуливу танобпулӣ рӯзафзун бар дӯши халқ санги вазнин пахш мекард.

Дарвоза тақ-тақ шуд, аммо бобо аз сари чойнамоз нахест, намозро буридан узрест бадтар аз гуноҳ. Вале ӯ зимни тилолату гузориш андеша мекард, ки шояд ин ҷо чизе бошад: ё боз андоз талаб мекунад ё бешабонҳо хона ба хона гашта ҷӯбу ҳезумҳои аз кӯҳ «гумкардашонро» мекобанд. Бобо намедонад, ки ӯ кист? Садо намекунад, ҷег намезанад, танҳо халқа бар дар меқӯбад ва бобо аз рӯи бечуръатиаш медонад, ки ягон каси бечора аст, ки кораш ба бобо афтидааст, вагарна одами иддао дошта ин зайл рафтор намекунад, алалхусус андозчин ва ё бешабон бошад; онҳо ҳуқуқ доранд, руҳат доранд, ки бе пӯшт-пӯшт ба ҳавлии ҳар кас даромада дӯғу пӯписа кунанд. Бобо сахл монда буд, ки намозро буррад, зимни андешаҳои пароканда, ки гоҳе хаёлаш ба бечорагои мерафту гоҳе ба гирудори замона «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ!» гуён ба рост гардан тофт ва чашмаш ба дарвоза наафтид ва ҳамин ки ин таркибро тақрор карда ба чап дурустгар гардан тофта, дарвозаро бо гӯшаи чашм баста дид, аввал китфи ҳайрат ба ҳам кашиду сонӣ даст ба дуо бардошт; дуо мехонду аз дил мегузaronд: «кӣ бошад?» Бобои Наврӯз саросема нашуд, ба хотири садои дар намозро набурид ва чунон ки пештар ҳам рӯи

чойнамоз дурудароз нишаста, камарчаашро кушода ва тасбех гардонда, ба хотири пайгамбарон, азизон ва рӯҳи падару модар, занаш ва Фаёз бахшиш мекард, ин дафъа низ ба зудӣ аз ҷой нахест ва баъде ки ҳама расмият ба ҷо омад, чойнамозро бардошта хест ва сурфид. Барои он сурфид, ки дар паси дарвоза ҳар кӣ бошад, садои сурфаи ӯро шунида, дарак аз будани хеш диҳад, аммо ҷавобе намеомад. Бобо ҳамон зайл гӯё ки гулӯ равшан мекарда бошад, паст-паст сурфида то дарвоза рафт ва оҳиста табакаи онро кушода ба берун нигарист. Касе набуд. Бобо ҳайрон шуд. Ҳайрон шуд, ки дар намози дигар ба кӣ лозим шудааст, ки дар кӯбаду ғайб занад. Ӯ хаёлаш, ки касе кӯдакона бозӣ мекарда бошад, паси девори боғ, буни дарвозаи ҳамсоя ва тангкӯчаи дарозро аз назар гузаронд, аммо касеро надид, баргашта ба ҳавли даромад ва ба дилаш оташ афтидагӣ барин боз аз худ пурсид: «кӣ бошад!» Боз баргашта ба дарвоза нигашт, ки касе онро кушода бошад. «Сабзиин ҳам паомад» гушна мондагӣ барин аз дил гузаронд ӯ ва ба хона даромад, ки нон бароварда ба об тар карда хӯрад. Ҳамин ки аз остонаи хоиа қадам ба дарун ниҳод, дарвоза боз тақ-тақ шуд. «Хӯ-хӯ!» болои остона бозистода садо дод бобо, то касе бошад, дарояд. «Амак!» садо омад аз паси дарвоза ва паллаи дарвоза кушода шуд. Бобо каси садо кардаро аз овозаш нашинохт; ба одами ин деҳа монанд не, зеро бобо хурду калони деҳаро аз овозаш мешинохт, вале ин овоз барои ӯ бегона аст. Ва ҳамин ки он кас сар аз дарвоза дарун даровард, бобо ӯро шинохт.

— Э биёед, мулло Ашӯр! – аз рӯи остонаи хона берун баргашта, даъват кард бобо.

Нашинохтани бобо ҳам чон доштааст, Ашӯр аз мардумони Некон нест, аз Кошона, аз мардумони бечораи Кошона, чӣ кораш баромадааст, ки назди бобои Наврӯз омадааст. Вале ӯ аз мардумони бечора, ки аз Худо расад гуфта, ба тақдир тан дода, даст зери каш гирифта мешинанд, нест, балки меҳнат мекунад, то рӯзи баччаҳояш гузарад. Ва касби заҳматталаби меросӣ ҳам дорад: манқалсозӣ кори ӯст. Дар пушти боғи бобой кӯраи меросӣ ҳаст, ки аз кӯҳ ҳезум оварда дар он кӯра чой мекунад, сонӣ оташ зада, даҳони кӯраро лой мекунад, аз паси дари лойкарда ва тори кӯра равзан мегузорад, то ҳаво даромада оташ намурад ва баъди як ҳафта кӯраро кушода, мебинад, ки ҳезум манқал гаштааст. Баъд манқалро ба чувол чой карда, ба хар бор карда, ба Панҷакат ва баъзан Самарқанд бурда ба чойхоначиҳо мефурӯшад. Ҳамин зайл кор мекард Ашӯр. Вале ҳамин ки ангишт рӯи кор омад, кори ӯ касод шуд; зери таҳдиди бешабонон монд: вақти аз кӯҳ ҳезум оварданаши ӯро ҷарима андохтанд, ҳезумро кашида гирифтанд ва ӯ маҷбур шуд, ки чанд касро шоҳид андохта, дарахти чормағзи боғашро бурида манқал карда, бурда ба чойхоначиҳо фурӯшад ва қарзи ҷаримаро диҳад. Чунин кард, аммо аз қарз халос нашуд,

боз қарздор монд. Дар кони ангишти Заврон коргар шуд ва ба чойхоначиҳо ваъда дод, ки ба ҷои манқал ангишт меорад. Чанд шаб ба Панҷакат ангишт бурд, барои Бӯрӣ, аммо дере нагузашта ба даст афтид ва ўро аз кор пеш карданд. Акнун барои ҷӣ омада бошад?

— Шамоли кучо парронд, мулло Ашӯр?

Дар гулӯи Ашӯр сухан гирех зад ва мисли санг гашт, ки ҳарчанд ў фуру бурдан мехост, намешуд. Ба нигоҳи бобо ч кор карданаширо надониста зуд-зуд мижа мезад ва аз ҷунбидани кафтари гулӯяш маълум буд, ки чизеро фуру мебарад; чашмонаширо пӯшида гӯё ки доруи талхи дар гулӯ дармондари фуру додан мехоста бошад, чашм мепӯшад, рӯй турш мекунад.

— Ма... мадад кунед, амак... — Ҳамин қадар гуфта тавонист ў, вале бобо наметонист, ки чи хел мадад кунад.

— Ҷӣ хел мадад?

— Бешабонҳо хонаковак карданд, амак. Аз коҳдон ҷӯбҳои солҳои пеш додом овардари ёфта, ҷарима андохтанд... Медонед, вай қаянгӣ сол? Аз мурдаи додом понздаҳ сол гузашта бошад... эҳе-е-е... лекин ба кӣ мегӯӣ? Ҳамин қадар гуфтам, ки агар ҳамин ҷӯбҳоро ман бурида бошам, дастам хушк шавад, бовар накарданд, амак. Нашуд. Ҷарима калон. Мола мулкам намерасад. Мола мулки мана худатон медонед: як хару ду ҷуволу як дар хона... Намедонам ҷӣ кор кунам. Назди шумо омадам, ки ҷӣ маслиҳат медиҳед.

— Ҷӣ маслиҳат медиҳам. Волӣ набошам, оқсақол набошам, сардори бешабонҳо набошам.

— Медонам, ки нестед, амак, лекин дар ҳар ҷо суханатон мебурад...

— Замоне суханам мебурид, ки ҳама қозию муфтӣ худӣ буданд, ҳозир қасоне ҳастанд, ки ҳатто лафзашонро намефаҳмам. Онҳо аз кучо медонанд, ки ман кӣ ҳастам. Сухан кунам, ту кӣ гӯянд. Як пирамарди кӯхистонӣ гӯям, китфи хайрат ба ҳам мекашанд. Он гоҳ ҷӣ мешавад?

— Не, амак, сухани шумо мебурад, ҳама мегӯянд, ки қадаматон муборак, рӯятон имон дорад, аз рӯятон гузашта наметавонанд.

Бобо ба андеша рафт. Ҳамин тавр, сукут. Вагарна дар бораи чизе фикр намекард. Гӯё ҳама чиз аз сараш дур шуда буд ва дар ин лаҳза илтимоси Ашӯрро низ фаромӯш кард. Вале ба назари Ашӯр ҷунон менамуд, ки ҳалли муаммои ўро меандешад. Барои ҳамин чизе намегӯяд, то риштаи ҳаёли ў қанда нашавад. Ашӯр ҳамин чизро мехост, яъне намехост, ки ба вай ҳалал расонданаширо нафаҳмида монд: Ҷунбид; пой зер карда нишасташиро аз бори гарон озод карданӣ шуда, каме дароз кард ва кати ҷӯбин гиччиррос зад ва бобо монанде ки барои огоҳии ў ин корро карда бошанд, як қад парид.

— Намедонам, наметонам, – гӯё то алвакт дар ин хусус фикр мекарда бошад, гуфт бобо.

— Дигар каси мадад мекардагӣ нест, амак.

— Аз моли ҷаҳон чизе надорам, ки ба ту бахшам, то қарзатро адо кунӣ.

— Як даҳан ба онҳо гӯед, шуд... сарам ба осмон мерасад... вагарна медонед чӣ мешавад?

Бобо ба ӯ нигарист ва яқин кард, ки ана-ана дар чашмонаш ашк ҳалқа мезанад.

— ... вагарна медонед чӣ мешавад, амак? Ман бояд духтари якҷаву ягонаамро ба савдо монам.

Бобо якбора ба ӯ нигарист. Дар ҳақиқат Ашӯр гирист. Гиряш чунон талх буд, ки садо бароварда наметавонист; боз ҳамон чизи номаълуму ноаён гӯлуғир буд ва намегузошт, ки садои ӯ барояд. Бобо як мадд кашид. Мазмун, гуфтани буд, ки ин савдо дар кӯҳистон аввалу охир нест, аммо ниҳоят савдои вазнин аст, нангин аст, сангин аст. Инсон ҳама гуна савдору бахшида метавонад, аммо савдои танро намебахшад.

— Шумо медонед, ки чӣ қадар ба онҳо гуфтам, фаҳмондани шудам, аммо нафаҳмиданд. Ин чӯбҳо аз қадим мондагӣ гуфтам, аммо сухани худам ба сарам бало шуд: «Шумо душмани табиат, душмани зебой будаед» мегӯяд, аммо намефаҳмам, ки чӣ хел душман. Баракс вайҳо душман. Ба ҳама чизи мо хӯҷаин; ба замини худамон пул медиҳем, гӯё ки аз они онҳо – аз они подшоҳ бошад, аз кӯҳи худо меҳнат карда ҳезум меорему ба онҳо пул медиҳем... ин гапи кучо?

— Ин чизро онҳо хуб медонанд, Ашӯр, лекин доништан наме-хоҳанд... Бо онҳо ҳазл карда намешавад, Ашӯр, қонун дар дасташон, ярок дар дасташон... Шукр кун, ки кашу фарҳаш накардагӣ, вагарна мисли Ҷӯраи Қурбон аз пешонаат тир меҳӯрдӣ.

— Майлаш, амак, майлаш тир хӯрам, лекин духтарамро ба савдо намонам.

Ба назари бобо сухани Ашӯр мисли ҳукм намуд, ӯро аз ин роҳ гардондан имкон надоштагӣ барин, агар бо хушӣ масъаларо ҳал карда натавонад, як бало ро сар мекардагӣ барин.

— Хайр, бигӯй, ки назди кӣ равам?

— Назди Мачид, амак, назди Мачиди зерихсорӣ.

— О вай одами хуб буд-ку!

— Хуб буд, амак, бад шудааст... Ҳамон Мачид медонистааст, ки дар коҳдони худораҳмати падарам чӯб ҳаст, ҳамон Мачид калонашро гирифта бурд, чӯбро ёфт, ҷарима андохт... Медонед, амак, фақат барои он чор чӯб ҷарима не, барои ҳамаи солҳое ки ман ҳезум кашонда, манқал кардаам, ҷарима андохт. Ин гапи кучо? Осон аст ин қадар ҷаримаи ӯро супурдан? Ман ба ӯ гуфтам, ки пул надорам, ҷаримаро супорида наметавонам, мегӯяд,

ки медонӣ, чаримаро насупорӣ, чоят кучост? Пушти куҳи Қоф. Худатон медонед, аз пушти кӯҳи Қоф бозгашт нест. Барои ман чӣ фарқ дорад, ки дар ин чо мемурам ё дар пушти кӯҳи Қоф. Албатта дар ин чо мурам, як каси таги хок мекардаги ёфт мешавад, лекин дар пушти кӯҳи Қоф мурам-чӣ? А, амак? Мурдаам харом мешавад, зоғу заған мехӯрад.

— Намедонам, ба назарам, ки Мачид одами хуб буд.

— Не, амак, одами хуб не... Ман инро на барои он мегӯям, ки ба ман бадӣ мекунад, не. Вай одами хуб нест. Мардони Куҳистонро ӯ мефурушад ба кофирон, сирру савдору ӯ хабар мекашад, фақат ба хотири он ки ба дигарон нағз намояд.

— Дар дунё ин хел касон кам нестанд, лекин чазояшонро мекашанд.

— Кай охир, кай мекашанд?

— Дер ё зуд чазояшонро мебинанд, бо халқ бозӣ карда намешавад... Лекин Мачид барои чӣ ин хел рафтор мекунад?.. Сабил монад вазифа... Ту хафа нашав, Ашӯр, худатро ҳам монанд ба ҷои ӯ ҳамин хел рафтор мекуни. Ин қонун. Одамӣ, ки ба мартабаву мансаб расид, чӣ хеле ки хоҳад, ҳамон хел рафтор мекунад. Агар ин хел накунад, низоъ аз қучо пайдо мешавад, баду нек аз қучо ба миён меояд? Ҳамааш кори худӣ худамон. Бад мекунем, сонӣ тохта мегардем.

— Ман ба ӯ ягон бадӣ накардаам, амак!

— Ман барои мисол мегӯям, одамиро дар назар дорам. Ин кори ислоҳ мешудагӣ не. Замоне ки ин кӯҳҳо ба баҳрҳо афтада ҳама чо ҳамвор мешавад ва сари одам ба девори лаҳад мезанад, одам ҳамон вақт нағз мешавад, вагарна шоҳаш ҳам кина дорад, гадояш ҳам, мардаш ҳам нафс дорад, занаш ҳам. Пас, чӣ ҷои таачҷуб? То даме ки одамӣ барои ду нафсаш, барои нафси тағу боло, ҷон мекоҳонад, вай нағз намешавад ва ҳамин ки ду нафс аз кор монд, вай – нағз. Яъне дар он дунё. Барои ҳамин барои ба Мачид нағз шудан нафси ӯро қонеъ кардан лозим.

— Нафси ӯ қалон аст, амак, вай аввалаш пули қалон, сонӣ духтарро талаб дорад. Ман дар ду дунё духтарамро ба вай пирхар намедихам, аммо барои чаримаро додан пул надорам. Аз рӯи касбам қор кардаи намонанд, ки пул ёфта диҳам. Сарамро ба қучо занам, амак? Замин сахту осмон баланд.

— Ҳамин хел. Лекин ман ҳам чизе надорам, ки ба ту диҳам, то қарзатро адо кунӣ. Як хонаву қор китоб дорам. «Шоҳнома» лозим бошад, диҳам, «Ҳазору як шаб» лозим бошад, диҳам, девони Ҳофизу Бедил лозим бошад, диҳам, лекин ин чизҳо ба Мачид чӣ лозим? Сағ алаф нахӯрад.

Ашӯр сар ҳам қард, умедашро қанд. Ягона умедаш ҳамин бобо буд, ин ҳам ба назари ӯ, ким-чӣ хел пичингҳо мекунад, ки барои ин марди муздур равшан нест; ҳамин хел ки айб ба гардани Ашӯр

меафтад. «Ба назди судхӯрон рафтан рост меомадааст, боз ба қарз гутидан лозим будааст... Аз ин дунё ҳамту тоза намерафтагӣ барин, тоза омада будем, лекин нопок меравем... Аз рафтори қор гуноҳ, ҷиноят қардан лозим мешавад...»

— Шумо мегӯед, ки ба наздн судхӯрон равам? – аз сурфан бобои Наврӯз чунин маънӣ кашидагӣ барин пурсид Ашӯр.

— Ман ин хел нагуфтаам, лекин лозим бошад, бирав.

— Агар равам, магарам, ки на танҳо духтарам, ҳудаму занамро ҳам ба гарав монам.

— Аз дасти ман чӣ меояд, Ашӯр? Ту мегӯӣ, ки мардум маро ҳурмат мекунад. Маро ҳамчун доро не, барои ҷаҳор китоб дошта нам ҳурмат мекунад. Ман дигар чиз надорам ва гар медошам, судхӯрӣ намекардам, балки ба ту барин дармондагон медодам, барои савоб, барои хоҷатбарорӣ. Дигар ҷойҳоро намедонам, Ашӯр, лекин дар кӯҳистони мо қасро барои китоб доштанаш, барои китоб хонданаш ҳурмат мекунад. Ин давлати қам не. То зиндаам, барои ман ин дунё аст, лекин баъди сарам намедонам, ки чӣ мешавад. Китоби ман ба кӣ мерасад. Писаронам ношуд баромаданд, набераам ғайб зад, бисёр ҷустам, пайдо накардам... Ин дунё ҳамин хел: ба майдон меораду сонӣ сарсон мекунад... Ман ин суханҳоро аз худам намегӯям, дар китобҳо ҳаст: одамӣ барои мурдан таваллуд мешавад; барои азоб кашидан зиндагӣ мекунад. Ҳама азоб мекашанд дар ин дунё, Ашӯр. Ба назари ту яке азоб мекашаду дигаре роҳат мекунад, не, ин хел не, ҳама азоб мекашанд. Ту азоб мекашӣ, ки қуте ба даст оӣ, дигаре пур меҳӯрад, ки азоб кашад. Шоҳ халқро азоб медиҳад, ки сонитар азоб кашад. Дар ягон китоб нахондаам, аз ягон кас нашунидаам, ки шоҳи золим анҷоми нек дида бошад... Ман медонам, ки назди ман барои насиҳат шунидан наомадаи, мадад талабида омадӣ, лекин мебинӣ, ки аз дастам чизе намеояд, барои ҳамин насиҳат мекунам, ки дилатро бақувват дорӣ, рӯҳафтода нашавӣ, худатро бой надихӣ... Хафа нашав, Мачид духтари туро гирифта наметавонад.

— Чӣ хел?

— Мегӯянд, ки волии нав мешавад ва шояд дар Кӯҳистон ягон беҳбудӣ шавад. Шояд бочу хирочро бардоранд, шояд дудпулиро манъ кунанд... Шояд.. Лекин ин қор бояд шавад. Имрӯз нашавад, фардо бояд шавад.

— Ин қори намешудагӣ, амак... аз рӯзе ки ман ҳастам, ин суханро мешунавам, ки имрӯз бад бошад, фардо хуб мешавад, аммо қулли явмин батар. Худатон чанд мир дидед, чанд бек дидед? Чанд сардорро дидед? Лекин ягон чиз дигар шуд? Чандтои онҳо андозро аз сари халқ бардошт? Волиаш ҳам мисли ҳамон... Бубахшед, амак, сухани шуморо ду қардан аз рӯи одоб нест, ман ҳамту барои мисол гуфтам.

— Чандон мисол ҳам не, рост гуфтӣ, лекин як рӯз хуб мешавад. Ҳозир чонканию хунхӯрӣ барои он ки чӣ велӣ шаванд...

Бобои Наврӯз мадад талабида омадаро андаке таскин дод, аммо мехмон бовар намекард, ки кори ӯ хуб мешуда бошад, зеро бобо ваъдаву воиз накард, аз дастам чӣ меояд, гуфт ва аз рӯи фаҳмиши Ашӯр ояндаи духтари ӯро ба тақдиру қисмат ҳавола кард; ҳамин тавр фаҳмид Ашӯр. Лекин бобо дар ин хусус чизе нагуфтааст, балки ояндаи неканҷом ва ё бадфарҷоми музофотро аз волӣ медонад...

Ва дар ин миён аз номи халқ ба генерал-губернатори Самарқанд ду номзад пешниҳод гашт, ки яке аз деҳаи Некон ва дигаре аз Кошона буд. Неконӣ писари мулло Расули дароз Исо ном дошт, ки гӯё бобову бобокалонаш мударрис гузашта ва падараш ҳам нахонда даъвои мударрисӣ мекардааст, инчунин худи Исоро аз донишмандони музофот доништа ба губернатор ҳамчун аҳли фазлу одоб пешниҳод кардаанд... Ва оғилақиҳои Кошона Мӯсо ном ҷавони сивупанҷсоларо пеш рондаанд, ки шачарааш ба роҳзанҳо мечаспад; гӯё аз барлосҳои Оғилак, ки дар ҳама тӯю тамошоҳо дастзӯриро авло медонанд ва худро начоти олий мехисобанд ва аз рӯи даъвои эшон гӯё дар олам як чиз вучуд дорад: орият. Аммо орияти онҳо бевунёд аст; орияташон чунон аст, ки ба ҷаҳли мураккаб менамояд. Ба як қор, ки даҳан андохтӣ, то охир бубар, мегуфтанд, ба ҳар роҳе ки бошад, бубар, қурбонӣ шавад ҳам, осон бошад ҳам, шоҳу гадо мадад кунад ҳам, рӯй натоб; гардан қач бикун, гардани ҳамро шамшер намебуррад, мегуфтанд, дидӣ, ки нашуд, молатро, холатро, қонатро ба гарав мон, мегуфтанд; қоре бикун, ки лаъл ба даст ояд, ёр ранҷад ҳам, майлаш, мегуфтанд, душман ранҷад, боз беҳтар... ва аз ин қабил гуфторҳо кам нест ва ҳатто аз пастии паст ҳам рӯй намепофтаад... Некониҳо, ки ҳамин чизро медонистанд, бо мадади баъзе қасони роҳдон кӯшиш карданд, ки ба қабули генерал-губернатор раванд. Бобои Наврӯз ҳам аз маслиҳатгароне буд, ки Исоро шахси муносиб медонист, аммо вақте барои волӣ шудан ду ҳазор сӯм лозим буданаширо донист, табъаш хира гашт ва ба қасони ин хабарро оварда чунин гуфт: «Дар ҳама ҷо хурӯс як хел ҷеғ мезадааст, ман гумон карда будам, ки дар ун халқ ин хелин қилиқҳо нест... будааст. Ришваю порахӯрӣ дар ҳар гӯр будааст... Паст, бисёр қори паст... Лекин ин ҳамту намегузарад, як рӯз мор шуда дилу чигари қасро мехӯрад, мисли Заҳҳои морон. Заҳҳоқ, ки одами паст буд, морон талаби мағзи сари ӯро доштанд. Ана ҳамон хел мағзу дилу чигар талаб мекунад. Ва ҳешовандони Исо ду ҳазор сӯмро бурданд, хабари волӣ таъйин шудани Исо омад. Ҳамин ки Исову ҳешовандонаш аз Самарқанд то Некон савори аспҳо хушу хуррам ба Некон расиданд, хабар омад, ки дар волости Киштӯд на Исо, балки Мӯсо волӣ таъйин шудааст. Вале ҳамон вақт қасе сабаби чунин ранг

гирифтани корро нафаҳмид ва ҳамин ки Мӯсо андозу бочу хирочро ба сари мардум зам кард, мардум қол буридан, ки ӯ пули калон додагист ва дарёфтанд, ки Мӯсо ба генерал-губернатор се ҳазор сӯм ришва додааст ва дар муддати кӯтоҳ ин маблағро аз мардум рӯёнидан мецоҳад. Бечора кӯҳистониҳо!

Ва боз дарвозаи бобои Наврӯз тақ-тақ шуд. Ин дафъа бобо сари ҷойнамоз набуд, балки дар боғи паси хона ба дарахтони баланди сафедор сар боло карда менигарист ва аз дил мегузaronд, ки ба кӣ мемонад ҳамаи ин? Рӯзгор чунон будааст, ки ҳамаро ба ҳоли худ мегардонидааст ва аз фарзанди хуниат ҳамсоя наздиктар мешудааст; Сабзина арӯс, аммо аз фарзанд зиёд, ҳамон ҳам хабар намегирад, духтари худаш – зани Бадал дер-дер меояд, фақат вақти аз Қошғар баргаштани Фаёз андаке печон шуда буданд, боз пояшонро кашиданд, айби домод будагӣ барин, лекин Аёзу Сабзина шому сахар дар хизмати падар буданд, аз чизе кебидагӣ барин, дур мегардаяд: «Ё худам асозанон равам?» Вале сафедорҳо баланд, лонаи зиёди паррандагон метобад, ҳоло миёни барғҳо ниҳон, ҳамин ки ҳазонрез сар шуд, лонаҳои бесоҳиб шаҳри валангорро ба ёд меоранд ва он вақт бобо боз ғамгинтар мешавад... Тақ-тақи дарвоза базӯр ба гӯши ӯ расид ва боз ҳамон хеле ки ҳар вақт ҷавоб медиҳад, «Хӯ-хӯ-хӯ, кист?!» гуфта пеш омад ва ба дарвоза даст бурда боз саволашро тақрор кард: «Кист?»

— Ман, амак, боз омадам!

— Ашӯрӣ? – дарвозаро нимроғ карда пурсид бобо.

— Ҳо.

— Ба ту дурӯғгӯӣ шудам, Ашӯр. Гумон накарда будам, ки масъала чунон ранг мегирад. Ман ҳама вақт кулли явмин беҳтар мегуфтам, лекин халқ дуруст мегуфтааст: кулли явмин батар. Духтаратро бурданд?

— Не, агар ман надихам, намебаранд, лекин надода илоҷ надорам. Медонед, амак, агар ҷаримаро сари вақт надихед, мезоидааст... аз судхӯр ҳам батар инҳо... ба ҳурмати худо аз дунё чизе нафаҳмидам. Гумон мекардам, ки дар дунё фақат меҳнат асту хезумкашию манқалсозӣ, лекин намедонистам, ки дунё пур аз макру ҳилла аст. Одам одамро фиреб медиҳад, одам одамро мекушад, фақат ҳамин қадараш мондааст, ки одам одамро хӯрад.

— Ҳа-а, оҳиста-оҳиста мефаҳмӣ, чашмат кушода мешавад... лекин ҳамаи ин ҳарфҳо дар китобҳои қадима ҳаст. Ману ту ки аз дунё беҳабар ҳастем, гумон мекунем, ки дунё ҳамин ҳавливу кӯраи манқалсозист. Дар китобҳои қадима дунёро беохир мегӯянд, касе охири онро пайдо накардааст, касе ба қаъри он нарасидааст, касе ба арш набаромадааст Нӯҳ фалак, нӯҳ қабат, фақат яктоаш ба чашми мо менамояд, ҳамонро ҳам дарёфт карда наметавонем. Хайр, ин чизҳо ҳамту як омад, лекин ту чӣ кор кардӣ?

— Ҳеч кор, андозчиро куштани ҳастам.

— Ин корро иакун, халос намехӯрӣ, батар мешаваду бехтар не.

— Рӯзи ман аз ин бехтар намешавад, амак.

— Чӣ фоида? Як касро мекушӣ, хама гандаро кушта наме-тавонӣ... Гандаеро мекушӣ, дигараш меояд, Мӯсо барин. Балои азим будааст ин Мӯсояш. Дар китобҳои қадима ҳаст, ки замоне роҳзанҳо ба сари қор меоянд ва аз хама баъд бенавоҳо...

— Ҳамааш гап, амак.

— Не-е, ин рост, Ашӯр! Китоб дурӯғ намегӯяд... Тавба, пул ҳам чон доштааст-дия...

— Хайр, ман чӣ қор кунам, амак?

— Намедонам. Чӣ қор қарданӣ ҳастӣ?

— Гурезам, номардӣ мешавад... Танҳо мебудам, гапи дигар буд... Ман гурезам, ахлу аёлавро азоб медиҳанд... Замин надорам, ки фурушам... Боз қуръа ба номи духтарам меафтад. Намехоҳам, намехоҳам инро!

— Ором шав, Ашӯр... Ин сирро духтарат медонад?

— Очааш медонад, лекин аз вачоҳати духтарам ва ҳар гаҳ ба маи дилшикаста нигоҳ қарданаш пай мебарам, ки медонад; модараш гуфтагӣ барин.

— Хайр, гузар, рӯи кат баро, ман оби чӯш мемонам... Ягон-тааш ҳам наомад, ки...

— Лозим не, амак, ман меравам... Дардам бедармон барин.

— Гузар шин, ягон бало мекунем.

Бобои Наврӯз ҷониби ошхона рафт ва чойчӯш бароварда аз шаррок об пур қард ва боз ба ошхона даромада, хезуму хас гузошта, гӯгирд зада, оташ афрӯхт ва болои он ду-се саргин ниҳода оташи беҳи чойчӯшро аланга гирондан хост, вале баробари саргин гузоштан оташ паст шуда дуд қард. Дар беҳи чойчӯш чӯбчаҳои хушк мил-мил месӯхт. Бобо як қабза хас гирифта, нӯги он бар оташ расонд, то аланга гирад. Қабзаи аланга гирифтаре оҳиста зери чӯбу саргин дошт. Оташ аланга зад. Ӯ ба андеша рафт, ки чӣ тадбир кунад. Ошхона даромадаи баҳона буд, андеша қардан мехост... Пеши назараш омад, ки сафедорҳои баландро тамошо кунад: «Ёфтам» дар дил гуфт ӯ ва тозон берун баромад.

— Гӯш кун, Ашӯр! Сафедор манқал мешавад?

— Не, амак, сафедор барои ман барин бечорагон пояи дор мешавад, аммо манқал намешавад...

Бобо аз чунин ҷавоби Ашӯр ба андеша афтод ва дергоҳ чизе гуфта натавонист. Ашӯр низ хомӯш буд, ки аз афти қор ҳарфи хуб нагуфт.

— Агар сафедор манқал нашавад, ягон харидор ёв, ягон кас, ки хона месохта бошад.

Ашӯр сар ҳам қард ва намедонист, ки ба бобо чӣ ҷавоб диҳад. Ва бобо ба андому сару либоси ӯ зехн мемонад ва дармеёбад, ки

мардак аз он омадан то ин омадан чӣ кадар пир шудааст: лоғар гаштааст, сафедмӯй гаштааст.

— Чӣ гуфти?

Вале Ашӯр ҷавоб надода аз дарвоза садое омад, ки боборо ҷег мезад. Ба назар мушкили ӯро осон кард, аммо масъала ҳал нашуда монд. Кае ки буд, омирона ҷег мезад, тахлука, биму ҳарос ё андешае надошт; мазмун, намедонист, ки дар кучост ва ё киро фарёд мекунад, лекин «Бобои Наврӯз!» мегуфт. Бобои Наврӯз сурфнда пеш омад ва ба дарвоза наздиктар шуда баландтар сурфид, ки каси паси дар буда аз омадани ӯ огоҳ гардад.

— Бобои Наврӯз! – садо омад боз.

— Лаббай!

— Шуморо ёфтан чудо душвор будаст-ку!

— Ҳа, одами бенишон-дия, – дарвозаро накушода пичингомез гуфт бобо ва рӯи омадаро надида, пай бурд, ки бо чӣ касе ҳарф мезанад. Ва ҳамин ки дарвозаро кушод, ҷавонмарди ношиносро дид, ки фӯтаро гирди сар лачак баста буд ва лаҷоми аспро сахттар мекашид, ки ҷонвар беқарорӣ мекарда бошад. Бобо сар боло карда ба ҷавонмарди рӯи асп нигарист ва ҳатто ба саломаш алек нагуфт, мунтазири ҳарфи ӯ шуд.

— Фардо ба хонаи Маликбойи ғузорӣ равед будааст, – хонд савор.

Бобои Наврӯз хеле хомӯш истод ва баъд на ин ки «Маликбой ба ман чӣ кор доштааст?» гуфта пурсид, балки чунин изҳор кард:

— Маро чӣ корест ба Маликбойи ғузорӣ?

— Надонам, ман як хабарчӣ одам, бародари хурдии Маликбой мешавам, номам Валӣ, ҳар чӣ ӯ гӯяд, иҷро мекунам, ба назарам воли нав ва намояндагони губернияи Самарқанд ба хонааш меҳмон мешаванд.

— Ҳм, – кӯтоҳ садо дод бобо, заҳрханда барин, – намефаҳмам: ман як одами хурд, вазифае надорам, ба ӯ ва меҳмонони ӯ чӣ лозим шудаам?

— Шумо одами хурд не, бобои Наврӯз, мегӯянд, ки ҳар коре ки дар ин обрав мешавад, набояд бе маслиҳати шумо шавад, худо ҳам, банда ҳам бояд бо шумо маслиҳат кунад.

— Инро кӣ гуфт?

— Ҳама.

— Ё тавба!

То алвақт касе аз дари бобо бо даҳони хушк нагашта буд, бобо ҳатман ҳар каси омадаро ба ҳавлӣ дароварда, ҳаққи намак мекард, сонӣ рухсати рафтан меод, аммо бо ин қосид чунин накард; ба чой нахонд, балки нафратангез бо ӯ ҳарф зад: нагуфт, ки додари Маликбой аст, андеша накард, ки фардо дар даргоҳи ӯ вохӯрданашон мумкин. «Беадаб, шон додари Маликбой будаанд».

Ҳамин қадар гуфт ва дарвозаро пӯшид, вале ҳоло ҳам ба хулосае наомада буд, ки равад ё наравад.

— Додари Маликбойи гузорӣ будаанд, – ба Ашӯр арз кард бобо, – чунон чег мезанад, ки додарааш нею худи Маликбой бошад.

— Мо ҳам пушту паноҳ дошта бошем, овозамон баланд мешавад, амак.

— Ба мо пушту паноҳ лозим нест, ҳалол мегардем, меҳнат карда нонамонро пайдо мекунем... Мо ба гӯр моли дунё намебарем, ки...

— Ҳамин, хел амак, лекин худатон медеоед, ки қозии худноумед гуноҳи бойро ба гардани камбағал бор мекунад, – исрор кард Ашӯр, вале нагуфт, ки вай бегуноҳ аст, бешабонҳо гуноҳи падару боборо ба гардани ӯ бор мекунанд.

— Дунёи зӯриро бин, аз дарахти мулки худат ба ту андоз мекунанд.

Вале бобо чизе нагуфт ва Ашӯр гумон кард, ки бобо ҳарфи ӯро хуш накард, кӯтоҳ сурфид, ки фикри боборо ҷалб кунад, аммо бобо дар бораи Маликбой фикр мекард, ки ба вай чӣ дард расида бошад, чаро ӯро хондааст ва пеши назар овард, ки чӣ зайл қосиди савор дар паси деворҳои на чандон баланди кӯчабоғӣ лангар хӯрда мерафт, ки сараш ба кадуи ба рӯи об лаппида меконад; пасту баланд мешуд, гӯё ба об гӯтида боз рӯи об меомад. Бобо каме аз паси ӯ нигаристу сони чашмонашро танг карда дарвозаро пӯшид, акнун намедонад, ки чӣ кор кунад: равад ё наравад? Ба Ашӯр ҳам маслиҳат намекунад: «Маро чӣ кор аст ба Маликбойи ту?»

— Ба ҳар ҳол як равед, амак. Даруни бало будан хубтар аст, – маслиҳат дод Ашӯр...

Аммо бобо нарафт ва ба Ашӯр ягон маслиҳат дода ҳам натавонист, гӯё омадану рафтани қосид сари ӯро гич карда, имкони аз ягон хусус андеша кардан намедод, танҳо «чӣ кор дошта бошад?» мегуфт. Баъди рафтани Ашӯр боз дурусттар фикр кард: «Волӣ, боз одамони губернияи Самарқанд, боз Маликбой... эҳа-а-а, миёни «бузургон»-и олам мемонем-ку». Ва баъд ба сафедорҳои баланд нигарист, ки онҳо ҳам кӯмак карда наметаволанд, ҳатто ба Ашӯри дармонда. Ба дарвоза нигоҳ кард, монанди каси танҳо, ки рӯзҳои зиёде аз ғами танҳои пазмони одамии шуда бошад, ба дарвоза нигарист ва боз чашм канда ноумед ба кат андармон нишаст, гӯё ба дӯшаш бори гарон афтода, хаста гашта бошад. Риш каф зад, сурфид, чашмонашро молид ва боз ба дарвоза нигарист; нигарист, ки ба назар як дарвоза кушода шуду боз пӯшида. Шояд ба назараш барои он чунин намояд, ки ё аз танҳои азоб қашидааст ва ё касеро мунтазир аст; албатта писарашу Сабзина ва духтарашу Бадалро. Дар танҳои кас пазмони одам мешавад; захри одамро одам мегирад. Ба назар ҳамин пазмонӣ аст, ки бобо дам ба дам

сӯи дарвоза менигарад ва ба хаёлаш касе дам назада, бе пӯшт-пӯшт мебарояд ва ўро ҳамдаму ҳамдари мешавад. Бобо ин хел набуд: на танҳоиро медонист ва на дардро, аммо ин вақто сахл дигар шудааст; гумонаш ки замона дигаранг мегардад; кимкиҳо бар халки Кӯхистон ҳукмравой мекунад; боз кадом шохе манзилу макони онҳоро аз они хеш меҳонад ва намегузорад, ки аз мӯриҳо дуд бароранд ва намегузорад, ки обашонро бахузур хӯранд; ба боляш сарзаниш мекунад, ин деҳу вай деҳ мегӯяд... Саркашӣ фоида надорад, кас беҳуда мемурад; қаҳрамон нашоуда, балки ҳаром ҳам мемурад, барои ҳамин саркашӣ накарда, тобеъ мешавад, гӯё бехтарин роҳи зиндагӣ ҳамин бошад...

Аммо бобои Наврӯз ҳукм кард, ки ба даргоҳи Маликбой на-равад; вай аввал рафтани буд, намеравад; зеро медонист, ки аз он чо шод барнамегардад: ё ягон ҳарфи ноҷо гуфта ўро меранҷонанд ва ё «ба одамоне тарғиб кунед, ки андозҳоро бе саркашӣ супоранд» мегӯянд, албатта масъала ҳамин аст, дигар чиз не, барои дигар кор ўро даъват намекунад, дар қатори меҳмонон зиёфат хӯру рав, намегӯянд, бобо ин хел хабарҳоро ба нав нашоюндааст, аммо ба чушин раҳи дур ба даргоҳи Маликбой даъват шуданаш бори аввал аст: «Ё барои Ниёз бошад? Ҳамин андеша ақли ўро бурд, бисёр меҳост, ки дараки Мирзониёзро дарёбад, танҳо ба ҳамин ниёт ба даргоҳи Маликбой рафтани шуд, аммо касе набуд, ки сафари ўро омода созад, рафта аспашро аз домани кӯҳи Ховар биёрад, зину банд занад ва савор карда гӯяд, ки зудтар баргард, деҳа бе ту бесоҳиб метобад. Ҳамин лаҳза барои бобо ёвар ва маслиҳатгар лозим шуд; як бор гӯяд, ки фикри ӯ дуруст аст ё не... Бобо бобои барҷомонда не, бақувват ва маслиҳатгари ҳама, аммо ҳоло дар мушкилоти хеш азоб мекашад, халлашро пайдо карда наметавонад. Вай аввал ба қуббаи сари кат хеле андармон шуда, тамоми тарқориҳои устои катсозро даст-даст кард, дар дил «ин ҳам хунар» гуфт ва гашаш омад, ки дар ин зиндагӣ коре карда натавонистааст, то мардум баъди сараш ҳам ном барандаш, ҳамин қадарашро медонад, ки чанд тәне, ки ўро мешиносанд, то зиндаанд, ном мебарандаш, сонӣ тамом... Ягона нишонае, ки аз худ гузоштааст, ҳамин сафедорҳои баланданд; мисли безурёте, ки баъди фавт беному нишон мегашта бошанд...

Омадани қосид ҳамин хел ўро ба андеша гузошт, вагарна ӯ ҳеҷ гоҳ дар ин бораҳо фикр намекард, медонист, ки мардум хурмату эҳтиромаш мекунад, ба маслиҳату машварат меҳонанд, наздаш меоянд, ҳарфашро ду намекунад, ҳамчун марди аз баду неки дунё бохабар мепарастанд, маҳз барои шунидани қиссаву афсонаҳои ӯ ба меҳмонхона чамъ мешаванд, аммо гумон накарда буд, ки имрӯз ин хел ба андеша ғарқ мешавад. Чанд вақт андешаи фарзандонашро мекард, сонӣ дар бораи Ниёз мулоҳиза меронд, акнун андешаи худашро дорад: «Баъд чӣ?» Барвақт андеша мекунад ӯ

дар ин бора, харчанд ки дар ин хусус ҳама умр фикр кардан лозим аст, то кас ба ҳатоноҳ роҳ надихад, мағруру мутақаббир нагардад, сари комони зиндагиашро гум накунад; ба назараш, ки дар ин дунё чизи гум мекардагӣ надорад – мансаб, вазифа, моли дунё, тангаю тилло барои ӯ бегона барин; замину боғи Хуснобод, ки писаронаш соҳиб шудаанд, писаронаш бегона барин, ягона моли пурқиматаш – китоб, ки намедонад, ба кӣ мемонад.

«Ба ту чӣ шуд? Чаро дар ин хусус андеша мекуни?» Ӯ ин суҳанҳоро баланд гуфт, гӯё ба худ не, ба каси дигар мегуфта бошад; дар ҳақиқат ба ҳудаш не, ба як каси бегона мегуфтагӣ барин. Ва дид, ки дар ин ҳавлӣ ба ҷуз ҳудаш каси дигар нест, барҳоста ҷониби дарвоза равон шуд, то аз Аёзу Сабзина хабар гирад, чаро бедарак шуданд онҳо? Ва ин беғоҳ маслиҳат кардагӣ барин ҳар касе ки ба хонаи ӯ омаду рафт мекард, дар хонааш фаро омаданд: ҳам Аёзу Сабзина, ҳам духтари бобову Бадал, ҳам набераҳо, аммо пештара барин аз Намоз дарак нест – вай замину боғро саҳт доштааст. Бобо дар дил хурсанд буд, ки пайвандонаш ҳамчун омаданд, аммо аз зӯм намефаромад, ки ӯро хабар намегиранд ва ба андеша мерафт, ки шояд аз омадани қосиди Малиқбой огоҳ гашта бошанд, аммо онҳо аз ин боб ҳарфе назаданд ва бобо яқин кард, ки аз омадану рафтани қосид касе оғаҳ нест ва худ чизе нагуфт ҳам. Онҳо андешамандии падарро аз дер хабар гирифтанишон донистанд.

— Бубахшед, падар, ташвиши рӯзгор, дер хабар гирифтём, – изҳор кард Сабзина.

Бобо фақат сар афшонд даҳон пур кард, ки «ҳа-а, бачу қачат зиёд, вақт надорӣ» гӯяд, аммо пай бурд, ки пичингаш таъна ба безурётии ӯ мешавад. «Ту келин, фарзандони худам хабар намегиранду...» аз дил гузаронд ва онҳоро ба ҳолашон гузошта, боз ҷониби сафедорон рафт. «Баланди бесамар, лекин ҳама вақт тори сари инсон меистад... Барои ҳамин... барои ҳамин аз ин дарахт манқал ҳосил намешавад...»

— Аёз!

— Лаббай, додо!

— Аспро биёр!

— Асп дар кучост?

— Ту писар шуда намедонӣ, ки асп дар кучост?

— Медонам, ки дар дара.

— Дар дара бошад, аз ҳамон ҷо рафта биёр! Дигар ҳарфи зиёд лозим набуд. Аёз лачомро аз сутуни дарвозахона гирифта аз дарвоза баромад, то аз Ховардара аспро биёрад. аз падар напурсид, ки асп барои ӯ чӣ лозим аст, азми кучо дорад. Лозим не, мумкин ҳам не, бобо ин хел пурсуковҳоро бад мебинад. Биёр ки гуфт, овардан лозим... Аммо бобо барои чӣ ин хел рафтор кард, ҳудаш намедонад; чӣ лозим буд ӯро сарсон кардан? Бобо асои дасташро

андаке аз замин боло гирифта медавидагӣ барин чониби дарвоза рафт, то Аёзро аз роҳ гардонад. Бехуда аспро оварда боз гардонда бурдан чӣ лозим. «Ақлатро хӯрдай, мӯйсафед, дар ин беғохирӯзӣ ўро ба дара фиристодан чӣ лозим буд?» Ӯ беруни дарвоза, ба кӯча баромад, ба дами адир рост шуд, аммо Аёзро дарёб карда натавонист. «Бехуда, аспро оварда наметавонад, калидро набурд, ки ишкелро кушояд. Нишебиҳову роҳҳои ноҳамворро чаҳида-чаҳида омада наметавонад... Майнаат пӯсад, пиракӣ баччаро сарсон мекунӣ». Ба назари Бобо Аёз ҳоло ҳам бачча ва ҳар коре, ки дар рӯзгори бобо барояд, ҳамин «бачча» иҷро мекунад, тез-тез хабар мегирад, дер-дер хабар мегирад, ба ҳар ҳол ҳама корро мекунад. Дар ин офтобшинӣ як даҳан аспро биор гуфту акуну пушаймон, падар-дия, барои писар чонаш меларзад, аммо аз омадан-наомадани Намоз парво надорад, дилаш мондагӣ, ҳо, дили падар ба писари хуб месӯзад; кор мефармояду дилаш месӯзад, вале писари ноахло кор ҳам намефармояд. Бобои Наврӯз як бор Аёзро кор фармуда пушаймон шуда буд – барои Фаёзро оварданаши ва боз имрӯз барои аз пай асп фиристоданаши пушаймон, пушаймон, ки ӯ сарсонӣ бехуда шуд...

Офтоб фуру рафт, аз Аёз дарак нест. Ҳарчанд бобо медонист, ки роҳи Ховардара яксоатина нест, бо вучуди он чашм ба дарвоза буд ва гӯш ба садои суми асп меод, ки аз тангкӯча мебаромада бошад. Вале на ин буду на он. Сонӣ ӯ парешон шуда, ба роҳ баромад, то дар нимроҳ ўро пешвоз гирад ва танҳо ҳамин вақт ба сараш зад, ки ҷонвари чорпо магар дар як ҷо меистад, ки кас раваду зуд пайдо карда орад... Хуфтан гузашт. Бобо оҳиста-оҳиста болои деҳа баромад ва чониби кӯҳи Ховар рӯ оварда садо дардод: «Аё-ёз, ҳу-у Аёз!!!» Кӯҳҳо садои ўро такрор карданд, аммо аз Аёз ҷавоб наомад. Ба ҷои он аз чониби деҳа садои баромаданд, ки бобои Наврӯз гӯён хитоб мекарданд ва оҳиста-оҳиста ба ӯ наздик мешуданд. Омаданд, изтиробашонро зоҳир карданд ва он шаб садои бобо мардуми деҳаро безобита кард. Аёз баъди хуфтан ҳам наомад, ними шаб ҳам наомад ва қариби субҳ пайдо шуд, вале беасп.

— Асп нест, додо!

— Хуб, ки нест, – аз рӯи роҳ қоматашро боло карда хест ӯ. – Хуб, ки нест, агар мешуд, маҷбур будам, ки ба даргоҳи Маликбой равам, – оҳиста гуфт ӯ, вале Аёз пай набурд. – Нест тез биё буд, касро парешон карда...

Ба назар баҳонаи хуб буд барои назди Маликбой нарафтан, аммо днлаш гаш дошт, ки чӣ мегуфта бошад ба ӯ Маликбой. Вале дар бораи ӯ дер андеша карда натавонист, балки хаёлаш ба асп рафт, аспи ҷирани тезтакаш: «Касе бурда бошад? Гург хӯрда бошад? Ё дар кадом шибаре чарида гашта бошад? Ба ҳар ҳол дили бобо бекарор гашт ва баъд ба хулосае омад, ки Ҷиран дар кучое

мечараду дар торикиҳои дара Аёз надидааст. Боз мардум писартӯй мекунад, бузкашиҳо мешавад, ӯ Циранро савор шуда меравад, ӯро тӯйдорҳо ба сари марра мехонанд, девонбегӣ таъйин мекунад ва аспӣ ӯро полвонҳо метозанд, Циран ба фарёди мардум гуш дода бузро бод барин ба марра мерасонад, бобо хурсанд мешавад. Гуё дар Кӯҳистон ҳеҷ дигаргунӣ нест, обҳо ба як маром бо маҷрои пешин қорӣ мешаванд... Лекин волии нав чӣ мекарда бошад? Маликбой барои чӣ ӯро ба хонааш даъват карда бошад?

— Ҳама чоро дидӣ? – гуё тамоми фикру зикраш ҳамин бошад, аз Аёз вақти ҷои саҳар пурсид ӯ.

— Дидам, додо.

— Ягон кас дарак надод?

— Не...

— Маълум, ки ягон бало шудааст...

... Ҳеҷ набошад аз паси ягон модӣён ҷуфтак зада рафтааст ва он гоҳ бобо тасаввур мекунад, ки Циран бо пойҳои ишкелзада чӣ қадар асабӣ шуд, чӣ қадар кишна кард, чӣ қадар кӯшиш кард, ки ба висоли модӣён бирасад, аммо ғуломи занҷирбапо барин буд; дар тасавури бобо вай бо модӣён гардан ба гардан шуд, чароғпоя ва қад ба қад шуд, газид, бӯид, бӯсид, дандон ба дандон зад, аммо... Ин хел бошад хуб; намурда бошад, набурда бошанд хуб ва рафту дуздони аспчаллоб бурда бошанд, нохуб шуд... Вале дар ҳамин рӯз набудани Циран барои бобо аз хуб ҳам хубтар шуд, набинад ҳамон дороҳоро, боз хубтар... Ва ӯ дигарбора Аёзро аз паи асп нафиристод, лекин ҳар касе, ки аз ҷониби Ховаркӯҳ ояд, мепурсид, ки Циранро дидаанд ё не. Ва касе намегуфт, ки Циранро дидааст. Баъзеҳо посух медоданд, ки яввалҳо дар қади рӯд мечарид, ҳоло наметобад... Ва як рӯз оварданд, ки Циранро дар нишебии он тарафи ағба дидаанд, ки душоҳ мегардад. Аёз ба он ҷо ҳам рафта омад, аммо Циранро пайдо накард.

Бобо ба даргоҳи Маликбой нарафт.

...Ва дере нагузашта хабар оварданд, ки Ашӯри манқалгарро ба кучо – ба кадом шаҳри дури нолаш барои бобо ношинос бадарға кардаанд; барои Мачиди бешабони ноошноӣ бегонапарварро дар уреброҳаи Кошона бо халачӯб бар фарқи сараш зада куштаниш ба он ҷои дур бадарға кардаанд... Ва акнун бобо пушаймон, ки барои чӣ ба даъвати Маликбой розӣ нашуду нарафт; шояд, ки барои ҳамин кор хонда бошанд, аммо ӯ дигар чиз пиндошта, нарафт. Агар меарфт, сабаби куштани Ашӯр Мачидро ба гумоштагони губернияи Самарқанд мегуфт, мефаҳмонд. Мефаҳмонд, ки Мачид духтари ҳоло кӯдаки ӯро ба занӣ талаб кардааст ба ҷои чарима ва Ашӯр, ки пули чаримаро надоштааст ва ба ҷои пул духтарро ба он пирхар доданро ор дониста, куштани ӯро авло шуморидааст... Ҳамин хел андеша мекунад бобо ва шояд даъвати

онҳо маънии дигар дошта бошад. Ба ақл рост намеояд – нахонд ки Ашӯри хаппаки як умр дар сиёҳии манқал олуида чунин карда бошад; Маҷиди даҳанқалони «дунё аз они зӯр» меғуфтағиро бо халачӯб зада кушта бошад? Ба рағфтори марди Қуҳистон монанд, аммо ба феълу хӯи Ашӯр бегона. Вай ин хел пият надошт – дар қарз ғӯтад ҳам, пул ёфта қаримаро дода, духтарро халос қарданӣ буд, нашуидааст. Акнун чӣ? Зану фарзандон бесоҳиб монданд. Дар дунё пураламтар аз ин коре нест... Ашӯри лоғарандоми сертаралуди бечора ҳеҷ аз пеши назари бобо дур намеравад; бо қашми умед ба бобо мениғарад, ки мадад қунад, бобо сӯи сағедорҳон баланд мениғарад, аммо Ашӯр сар ҳам меқунад, ки сағедор манқал намешавад.

— Асп ёфт нашуд, Аёз?

— Не, додо, олабро қоғтам, пайдо нашуд...

— Ҳа-а, бурдаанд, хӯрдаанд...

Ҳар чӣ бошад-набошад, ба назари бобо пайдо нашуданаш беҳтар аст. Аспи зирази ӯ меғонад, ки ба назди бойҳо нарағфтанаш аз рӯи ақл аст, барои ҳамин пайдо нашуд.

— Қиран меояд, Аёз. Ташвишҳо қузарад, меояд. Вай аспи боақл аст. Ағар нақушта бошанд, набурдаю набаста бошанд, меояд. Вай бадқориро бад мебинад, ба дасти ягон ноҳалаф ағтода бошад, сар намеғарорад, ӯро дар пушташ роҳ ҳам намедиҳад, ба ғӯшт шудан сар медиҳаду ба савор шудан не... Ҳақ ба дасти одами хуб ағтида бошад... Не, одами хуб аспи ишқел зада, дар айлоқ сар додара намебарад.

Ағар андешаи бобо як буд, қанд шуд: «Одами аз андешаву ғами дунё халос набуидааст... то дам ҳаст, ғам ҳаст... лекин ҳамин ғамро парвардигор ба ҳама баробар тақсим меқунад ва ё... ағар ин хел мебуд, пурғаму беғам намеғуфтанд; ақси қори дунё ғам ба бой қамтару ба қамбағал зиёдтар мерасидааст; қамбағал аз ғам бою бой аз ғам қамбағал мешуидааст. Боз қӣ меғонад, шутур қалон, захмаш ҳам қалонтар мешуидағист, шояд ғами беандоза ба қалонҳо насиб шавад...»

Бобо сар қунбонд ва ҳаёлаш боз ба Ашӯр рағфт, дилаш ба танғ омад, ки ба ӯ мадад қарда натавонист, ағар мадад меқард, шояд қор ба қунин баднамоӣ намеақомид; бобо зик шуд, барои аз ин қор беҳабар монданаш, барои Ашӯрро халос нақарданаш зик шуд ва боз ба андеша рағфт, ки беғақми қард, пай бурда натавонист, ки қосиди ба дарғоҳи Малиқбой рав ғуфта қӣ буд. Акнун пушаймон, ки қаро нарағфт. Мерағфт, шояд ба Ашӯр мадад меқард...

— Аёз, аспро ёфта овардан лозим.

— Ағар ҳудаш наояд, вайро пайдо қардан душвор.

— Лозим шуд, пайдо қардан лозим... Мақсад асп не, мақсад дигар аст.

Бобо максадро ба Аёз нагуфт, вале дар дил ҳукм кард, ки бояд ба Ғузур равад – ба хавлии Малиқбой, барои дар хусуси Ашӯру бешабон ҳама буду шуди гапро гуфтан бояд равад.

— Дигар асп намешавад, додо?

— Мешавад, лекин Циран дигар...

Аёз боз аз паси пайдо кардани Циран ба кӯҳ рафт ва бобо ба ҳазор кӯчаи хаёл, баъд ба хулосае омад, км ба Ғузур меравад, рафту Аёз Циранро пайдо карда натавонад, пиёда меравад; Ҷавпаяро гузашта, роҳро миёнбуру кӯтоҳ карда ба Ғузур меравад.

— Келин, – ба Сабзина мурочиат кард бобо, – келин, ба Аёз гӯй, ки ман пиёда ба Ғузур рафтам – ба хавлии Малиқбой... Агар Циранро пайдо карда орад, аз пас гирифта барад, агар бе асп ояд, аз паи ман наравад, худам гашта меоям, – таъйин кард бобо ва асо гирифтун дар миёнбанд як нон. Гумонаш, ки Циран ўро дар беруни дарвоза пешвоз мегирад, аз остонаи дарвозагона гузашта, бозистод ва гӯш дод, ки садои суми асп мебарояд ё не? Ва ҳамин ки ҳама чоро орому бесадо дарёфт, умед аз омадани асп канда, тез-тез қадам монда, тангкӯчаро мерафт ва асоро андаке мебардошт, ки ба замин расида шасти гашташро суфт накунад, ба ёдаш ки қосид омад, ки хангоми савора бо ин роҳ рафтаниш чӣ хел сараш чунбида мерафт ва он гоҳ бобо кадуи рӯи обро ба хотир овард, ки мавҷасавор мерафта бошад. Бобо аз кӯчабоғи ба роҳе баромад, ки ҳама бо он рафтуомад мекарданд ва акнун на балки асо аз замин андаке боло медашт, онро ба даст уреб гирифта буд ва баробари пои чап пеш андохтан он ҳам дар дасти рост пеш мерафт ва мисли шоқули соат боборо ба ҳаракат меандоخت ва гашти ўро сабук мекард. Ў азм карда аз хона баромад, ки ба даргоҳи Малиқбой меравад ва мерафт, вале дар роҳ ҳар лаҳза аз худ мепурсид, ки равад ё наравад; ба пас менигарист, ки Аёз аспашро меорад, ба пеш менигарист, ки касе дучор омада ўро аз ин роҳ мегардонад ва боз, ки Ашӯр пеши назараш меомад, қисмати талхи ў гашти ўро метезонд ва ба назар чунон менамуд, ки бобо акнун намегардад балки метозад, ў фақат бол надорад, ки парвоз кунад. Мепиндорад, ки Ашӯрро ҳоло бадарға накардаанд, дар даргоҳи Малиқбой хонабанд аст ва мунтазиранд, ки бобои Наврӯз омада онҳоро ба сулҳу салоҳ меорад, айбу эрод мекунад ва боз об ба лаби чӯй баробар мешавад; Ашӯрро озод мекунад, боз назди ахлу аёлаш меравад ва духтарашро аз доми макру тазвир эмин медорад... Бобо башитоб мерафт, ба назар, умед аз Циран канда, ёд ҳам намекард, гаштаю баргашта ба пас менигарист, ки аз парешон шуда аз пас меояд, аспро наёбад ҳам, ба ҳарфи Сабзина эътибор надода, меояд ва ҳоло бобо пушаймон ки чаро матлаб ба писар фош накард ва муроди омадани қосидро нагуфт. Бобо башитоб мерафт, аз офтоби тирамоҳ ва шасти гашти

худ арақ карда буд, вале наменишаст, дам намегирифт, ки таъхир накунад, то кор аз кор нагузарад...

...Ва ӯ дар хонадони Маликбой ноумед гашт; баъди ин қадар роҳро сӯхтаю пухта паймудан ноумед гашт: «Не, ман қосид нафиристодам, ман бародар ҳам надорам...» Дасту пой бобо сушт шуд ва акнун яқин қард, ки ин ё ягон сохтакорист ва ё Ашӯр ба имдод ӯро талаб карда будааст... «Ё қасдан мегӯяд, ки ман даъват накардам, барои дер омаданам.» «Не, дар хонадони ман ҳеҷ гуна меҳмон, ҳеҷ гуна намояндаи губерния набуд» мегӯяд ӯ ва бобо дар шигифт мемонад, ки ин чӣ савдоест.

Аз қисмати Ашӯр ҳам хабар надоред? – мепурсад бобо.

— Чаро хабар надошта бошам, хабар дорам: ӯро дар хавлии мо хукм доданд, аз хавлии мо бурданд, чаро хабар надошта бошам.

— Пас, ҳама буданд дар хавлии шумо!

— Ба чуз шумо ҳама буданд.

— Пас ба ман чӣ кор доштед?..

Ва ин чо Маликбой ба саволи бобо чизе нагуфта ба дари меҳмонхона нигарист, ки касе дастархон ва ё чойники чой меоварда бошад. Намефорид, ки бобо дар болохонаи боқарру фарри ӯ бинишинад, бархоста рафтани мешуд, аммо иамехост, ки масъаларо ҳал накарда биравад.

— Чой лозим ие, бой...

Аммо бой сухани ӯро нашунида ангошта дами дар рафт, ки шояд дар хона дастерон набошанду очизаҳо аз дастархон овардан худдорӣ кунанд.

— Бой, асп дар кӯҳ буд, се бор одам фиристодам, наёфтанд, барои ҳамин дер қардам, малол нагиред, пиёда омадам; хотири шуморо қарда пой пиёда омадам. Шумо ташвиш накашед, бинишинед, бигӯед, ки қисмати Ашӯр чӣ шуд?

Сонӣ бобо фаҳмид, ки ба девор сухан мегӯяд. Бой эътиборе надода, аз дар берун баромад, аз зинаҳо фаромад, то фаромадан чанд бор сурфид, ки шояд садои сурфаашро шунида касе барояд, аммо аз касе дараке набуд. Бобо дарк қард, ки дар даргоҳи бой одам нест. Омин қарда хест, кавшаширо пӯшид, асояширо гирифт ва аз дар берун омад ва асо қасдан ба дар расонд, ки садо барорад, то бой огоҳ шавад. Ва ҳамин ки бобо ба дарвоза наздик шуд, бой ба даст дастархон аз ошхона баромад.

— Наврӯзбой, омадан ба иродат, рафтан ба иҷозат.

— Боракалло!

— Дастархонро пушти по назанед.

— Аз роҳи дур омада бошам ҳам, гушна нестам, бой, – мисли гадо пазирай қардани бойро дар назар дошта, гуфт бобо.

Бой аз чунин рафтори бобо хайрон буд ва яқин қард, ки ӯ аз сохтакориаш пай бурда, хафа шуда, баргаштанист, дастархон бар

зинаи болохона гузошт ва аз паси бобо омада, беруни дарвоза ўро боздошт.

— Ман хабар карда будам, шуморо Наврӯзбой, лекин баъди тӯй омадед, баъди тӯй нағора лозим нест.

— Нафаҳмидам, ки тӯй будааст, вағариа тӯёна меовардам... айби қосид, – гӯён бобо лаби дастархонро кушод ва аз лаби нон пучида, ба даҳои андохт ва боз дастархонро пӯшида «Муборакбодии амри хайр...» гуфта даст бар рӯй кашида қасдаи равона гашт.

— Сабр кунед, Наврӯзбой...– дастархон ба зинаи дарвозахона гузошта мурочиат кард бой, – сабр кунед! Рости гапро гӯям, шуморо ман ие, волии нав Мӯсо таин карда буд. Шундааст, ки обрави боло ҳарфи шуморо гӯш мекунад, мехост ба шумо гӯяд, ки ба мардум рӯ оваред, ки дар вақт-вақташ андозу чаримаро супоранд, то губернатору оқпошшо аз мо хафа набошанд...

— Ҳмм, – мад кашид бобо ва нӯги асо ба рӯи пой рост пахш карда чӣ ҷавоб доданагро надонист.

— Чунин рафтори шуморо фаҳманд, ҷумла олам механданд, ки Наврӯзбой аз даргоҳи Маликбой даҳони хушк рафт.

— Ханданд, хандидан гиранд...

— Ба шумо не, ба ман механданд.

— Агар ба шумо ханданд, ба ман бигирианд, – гуфта бобо ба роҳаш равон шуд.

— Пушаймон мешавед, Наврӯзбой!

— Аз чӣ пушаймон мешавам? Чӣ дорам, ки воли мегирад? Як ҷон дорам, ки ба ӯ намерасад... Ё қатори Ашӯр...

— Кӣ медонад...

— Доратонро баландтар созед, Маликбой, дунё дунёи шумо, – гӯён рӯ тофт ва ба ҳамон шасте, ки омада буд, баргашт.

«Одамро ба манфиати худ харидану фурӯхтан чӣ маънӣ дорад? – раҳораҳ андеша мекард бобо.– Ба чунин даргоҳ қадам мондан бемаънигист. Дилам гувоҳӣ дода буд, ки наоям, аммо қисмати Ашӯр беқарор кард... Он ҳам маълум нашуд... Гап дигар будааст, дигар: Маликбой ба губернатору волии нав худро ширин карданӣ будааст... ва ман бояд бозичаи дасти ӯ шаква; мардумро ташвиқ кунам, ки шабро шабу рӯзро рӯз нагуфта андозро бурда супоранд... Бетамиз, беандеша! Мардум чӣ дорад, ки бурда супорад? Медошт, Ашӯр бурда месупорид... Сарро касе кадр карда метавонад, ки медонад, баъди лаҳзае онро аз танаш ҷудо мекунад; захри морро касе пай мебарад, ки ба танаш давидааст. Нокас... гумон кардам, ки ақаллан дар бораи Мирзониёз чизе мегӯяд, даракашро ёфтам, мегӯяд; туро гирифта мебарам, набераатро мебинӣ, мегӯяд... ба шон ёрӣ диҳем будааст, то номашон барояд, эътиборашон назди калонҳо боло шавад. Ҳм... тавба. Обрӯю эътиборро харида мешудааст, сохтан мумкин будааст... Хайр... Фарз кардем, ки сохтӣ,

харидӣ... То кай мепояд? Рӯзе мисаш мебарояд... Ба табиати инсон ягон чиз дарс шуда наметавонад, ҳарчӣ дар тинаташ ҳафт, зада мебарояд. Вақте ки аз кардааш пушаймон шуд, мефаҳмад, ки дер шудааст, роҳи паймударо бозгаштан душворӣ дорад, ҳамон қадари дигар вақт лозим, вале барои роҳи навро тай кардан умр баҳо намекунад...»

Бобо аз шиддати гашт ва андешаи зиёд саҳт арақ кард, вале мондагиашро пай намебурд, гӯё арақи тан ҳама кӯфту хастагиро аз тани ӯ рафъ мекард ва ӯ чолоктар мешуд, вале ҳамин ки аз ҳамвориҳои Ғузур ба адири Дашти Мазор рост шуд, пай бурд, ки ҳангаш намондааст; аз рӯи талвосаи ҷон қадам менамояд. Қоре карда як пуштаре Ғузурро аз баргашта нигарист, ки Ғузур сеюбад ё не. Пушта Ғузуро аз чашм пинҳон медошт ва ӯ дар сойча нишаст ва баъд дароз кашид, ки нафасашро рост кунад. Ба рӯи адири саҳти сӯхтагӣҳо дароз кашид ва пай бурд, ки нони дар миён бастааш ҳалал мерасонад. Миёнбандро кушода дар паҳлӯ гузошт, ки баҳузур дам гирад ва ҳамин дам ёдаш омад, ки ду рӯз боз чизе нахӯрда мегардаду мегардаду мегардад. Душ дар Варзи Канда Дӯстбойро ҳам пайдо накард, ки ҳам шабро дар хонааш гузаронаду ҳам дам гирад ва ҳамаи ин вақте ки бӯи нон ба димоғаш зад, ёдаш меоянд, вагарна хӯрданро кайҳо фаромӯш карда буд. Камии мадор аз гушнагӣ ҳам будагист. Ӯ қати миёнбандро кушода, ба нон нигарист, дилаш гум зад, вале наёрифт, ки аз он як газ гирад, зеро нами баданаш ҷунон арақ шуда рехта буд, ки барои тар кардани нон оби даҳонаш намерасид ва акнун ба сараш зад, ки ӯ бояд ин корро дар хонаи Маликбой мекард; ҳамин хел ниҳат дошт: нонро бароварда лаби дастархони бой гузошта, хӯрданӣ буд, аммо насиб накард. Баргашта лаби фӯтаро пӯшонд. Боз ба пушт зад, сӯи осмони баланд нигарист ва дарёфт, ки то ин вақт ин қадар баланд будани осмонро намедонистааст, «Шояд барои баланд буданаш онро ҳафт қабату нӯҳ қабат гуфта бошанд... Дар дори баландат чонам...» Худро тасалли медод бобо ва баъд ба ҳаёл рафт, дастанаашро паси сар харпанча андохта, чашмонашро пӯшида, дар ин ҷои танҳову ором, вале санг барин саҳт тамоми рӯзҳои гузарондаашро бори дигар пеши назар оварданӣ шуд; баду неки оламо дарёфтани шуд, аммо аз ҷи ва аз қадом лаҳза сар карданро надонист: «Ёд оварда намешавад, барои ин як бори дигар зиндагӣ кардан лозим...» Чашм кушод, сар бардошт ва дар дуродур – дар роҳи ҳамвори Ғузуро Варзи Канда чизеро дид, ки ба чашмаш бовар намекард: аспу саворе чанги роҳ ба осмон бардошта, ҷониби Ғузур мерафт. Гашти асп ба гашти Ҷиран монанд буд; чорҳез не, лӯкка не, балки резачорпо мерафт, ки дар ҷунин гашт савор роҳат мекунад. Аз зери суми ӯ – тақрибан ду-се қадам дуртар чанг мехезад, ки ба савор ва худӣ асп намерасад: «Ҷиран, Ҷиран!» дар дил ҳукм кард ӯ ва парида даст гардонд ва садо кард:

«Аё-оз! Аё-оз!» Савор садои ӯро нашунид, надид. Дар дили бобо равшание пайдо шуд, вале намехост, ки Аёз ба даргоҳи Маликбой равад. Ӯ фӯтаро аз нав кушода нонро сари санг гузошт ва онро дар сари асо байрақ карда, бардошт ва болои сар гирдгардон мекард, ки Аёз бинад, аммо савор танҳо ба пеш менигарист, ки пушти зин андаке ба пеш майл карда, зудтар ба манзил расидан мехост: «Ҳо-ҳо-ҳо... Аё-о-оз!» байрақ гардонда садо дардод бобо ва ду-се қадам паст ҳам фаромад ва ҳамон зайл рафтани гирифт, хеле рафт ва савор садои ӯро нашунида, аспашро резачорпо меронд. «Вай набудааст, Аёз набудааст» дар дил хулоса кард ӯ ва рӯи санге нишаст. Рӯи санг нишасту нон ба хотираш омад, ки рӯи санг гузошта буд ва баргашта нигарист, ки хеле дур мондааст: «Сабил, кумадоре, ки он чо бароям» ба ҳавас ҷониби нон менигарист бобо ва намедонист, ки бо кадом қувват он чо барояд; намедонист, ки барои нон равад ва ё паст фаромада, роҳи бозгашти саворро бонӣ кунад. «Ҳавай, Циран... Дигар асп ин хел гашт надорад.» Бобо хеле паст фаромада буд, ҷои нонро тахмин мекарду аз пастӣ дида наметавонист; ба ҳавас менигарист. Нишаст. Фӯтаро аз нӯги асо кушод, аз зери яқтак ба миён бастанӣ шуда боз хест, саҳт баст ва андеша кард, ки кучо равад... Асо ба замин тира карда як қадам боло гузошт ва пай бурд, ки мадори то нон расидан надорад, аммо ба нон расидан лозим ва қиссаи «Нон ва китоб» ба ёдаш омада қадами дигар болотар гузошт. «Аз муллобаччае пурсиданд, ки хурмати нон баланд аст ё хурмати китоб.» Гуфт: «Хурмати китоб.» Ва нонро дар тоқи баланд гузоштанд, ки қади муллобачча бар он намерасид. Муллобачча китоб мехонд ва гушна монд. Хост нон гирад, қадаш нарасид. Чизе наёфт, ки зери пой гузошта нон гирад. Китоб зери пой гузошт ва даст ёзида аз тоқча ионро гирифт...» Бобо қиссаро аз лавҳи хотир мегузаронд ва дам гирифтадам гирифта ва ҳар гаҳ ба роҳи Фузору Варзи Канда ниғашта сӯи нон мерафт... Бобо пахлӯи санг нишаст, нонро гирифта бӯсид, ба чашму абрӯ молид ва боз ба фӯта печонда ба миён баст. Аз кучое дар танаш қуввае пайдо шуд ва адирро рост тохта фаромад, то ба роҳи калон расида, мунтазири бозгашти Циран шавад. Ӯ яқин кард, ки ҳамон асп Циран аст ва барои ҳамин фаромад, ки Аёз дар бозгашт сарсон нашавад. «Беҳуда рафт, ӯро доштан лозим буд. Хох-нохоҳ бой ба ӯ ҳарфи хуш намегӯяд...» Ва ӯ ба ҷои он ки ҷониби Киштӯд раҳ сипарад, сӯи Фузор равона шуд. Вай аз ин чо садои Зарафшонро мешунид, то ба он расидан боз ду ҳазор қадам мондан лозим меомад, аммо ба шунидан ташнагиаш намешикаст... Сӯи Фузор мерафт, ки зудтар ба асп мерасида бошад. «Агар Циран пабошад, кора бало зад, дигар мадор намонд.» Нишаст. Сари баландии лаби роҳ нишаст ва рӯ ҷониби Фузор нишаст, ки омадани саворро бинад... Ва савор омад; аз ҷониби дашти Мазор, бераҳа пайдо шуд. Вай ҷониби бобо намеомад, балки ҷилаваш ҷониби

кӯҳ тофта буд. Ӯ хастагиашро фаромӯш карда парида хест, аммо тохтан ва ё фарёд заданаширо надоништа, шах шуд. «Чаро ба бераҳа меравад?» ва даст гардонд. «Ноомади корро бин, ман ин сӯ омадам, вай он сӯ меравад.» «Аё-о-о-оз!» ва ин дафъа ӯ дастон ба лаб карнай карда фарёд зад, ки дуртар мерафта бошад. «Ман ин чо, Аёз! Аёз, ман дар ин чо!» Аммо савор садои ӯро намешунид ва аспро ба адир рост кард ва оё чизеро пай бурд, ки ба ин тараф – сӯи бобои Наврӯз нигарист. Ӯ зуд-зуд даст гардонд ва мисли кӯдак аз чой чахид, ки савор бинадаш. Сонӣ, дид, ки намешавад; савор ба ӯ эътиборе намедихад, миёни ангорро тохт ва нафахмид, ки аз кучо кувват пайдо шуд. Асояширо ба дасти рост гирифта пастию баландихои аз огарди чуфти баҳорона боқӣ мондари пас гузошта, метохт... Ва дод, ки асп бозистод. Ӯ низ дар чояш қарор гирифт ва даст гардонд. Савор чилави аспро гардонда хеле сӯи ӯ нигарист ва баъде ки бобо боз «Аёз!» гӯён фарёд заду пуршаст даст гардонд, вай сари аспро аз адир нишеб кард. Бобо нишаст, акнун бахузур дам гирифтани буд... Циран аз обканду рохҳои ноҳамвори адир қадамшумур ба дашт фаромад ва тез гашта зуд ба назди бобо расид ва ба ӯ салом меодагӣ барин кишна кард. Бобо нахест. Гӯё аз Циран қаҳр карда буд, вале Аёз зуд худро аз асп партофта назди падар омад.

— Чӣ шуд ба шумо?

— Ҳеч чиз, монда шудам, – ҷавоб дод бобо, вале чӣ хел пайдо кардани Циранро напурсида, ба даргоҳи Малиқбой рафтани рафтани ӯро дархост кард: – Малиқбойро дидӣ?

— Не, додо. Ба хонаи ӯ нарасида, саиси Малиқбой гуфт, ки шумо аз даргоҳи бой қаҳр карда баромадед ва чониби Мазор рафтаед... Парешон шудам, додо... Гуфтам, ки яке Малиқбой аз пасатон одам нафиристода бошад.

— Одам фиристода маро чӣ кор мекунад?

— Одам-дия, додо.

Бобои Наврӯз чизе нагуфт. Хест, то аспро савор шуда зудтар ба об расад. Падар савору писар пиёда ба роҳ даромаданд.

— Аспро аз кучо ёфтӣ?

— Олабро гаштам, додо, наёфтам... Омадам, ки дар болои Некон чарида гаштааст...

— Нагуфтам, ки моли асил худаш меояд, – ба гардани асп даст бурда гуфт бобо.

Циран кишна кард...

...Қисмати Ашӯр маълум, Циран пайдо шуд, вале бобо оромӣ надорад; дар бораи Мирзониёз фикр мекунад ва намедонад, ки ӯ дар кучост. Ҳамин қадараш маълум, ки ба қадом шахри дуре рафтааст; бозомадан ва ё наомаданаширо касе намегӯяд. Бобо бештар ба ҳамин умед ба даргоҳи дилнокаши Малиқбой рафта буд, ки дар

хусуси Мирзониёз дараке пайдо мекунад, аммо чизе дарёфт карда натавонист; натавонист, ки дар ин бора ҳарфе пеш орад...

Баъдтар дар бораи Мирзониёз дарак ёфт; вақте ки ӯ мактабро тамои карда, Мирзониёз Равшанбоев шуда баргашт. Ин хел падар доштанашро Ниёз намедонад, аммо барои ҷи ин хел шуданашро медонад, акнун ақли ӯ ба ҳар чиз мерасад ва чаро ҳар хел ранг гирифтани воқеаҳои дунёро сарфаҳм меравад. Аз рӯи ақлу фаросата ӯ бояд, ки Ниёз ибни Фаёз ном мегирифт ё аз рӯи русуми мактаби туземӣ Фаёзов Ниёз мешуд, аммо ӯ Равшанбоев шуд. Ниёз дар ин мактаб чизҳои дигарро низ фаҳмид; мактаб, ки программаи махсус надошт, шогирдонро бештар ба дарси ҳисоб, омӯхтани забони русӣ ва тарғибу ташвиқи Ҳукумати подшоҳӣ машғул медошт, то онҳо ҳамчуи гумошта ва расули Россияи подшоҳӣ тайёр шаванд, миёни мардуми Осиёи Миёна кор бурда тавонанд; ҳисобҷӣ ва ё тарҷумон бошанд, алғараз, ба манфиати подшоҳ хизмат кунанд. Ниёзи бепушту паноҳу бепарастор аз дилу ҷон ба машғулиятҳо дода мешуд ва ҳатто вақтҳои таътил ҷои рафт наёфта, дар корхонае ва ё даргоҳи касе хизмат карда, машғулиятҳоро пеши худ такрор мекард ва ҳатто ёди ба Зарафшон баргаштанро надошт. Мепиндошт, ки дар он ҷо касе надорад ва ӯро бехтар буд, ки ба дигар ҷо фиристанд. Дар тӯли шаш сол Ниёз ҳисобдон шуд ва забони русӣ омӯхт, бинишу фаҳмишаш дигар шуд, вале чашми ӯро бештар мардуми оддӣ ва коргарони ҷойҳое, ки Ниёз вақтҳои таътил кор мекард, кушоданд. Акнун ба худ савол медодагӣ шуд: «Чаро нобаробарӣ? Чаро каму зиёд?» Вале ҷавоби саволашро дарёфт карда наметавонист. Ва сарфаҳм намерафт, ки дар олам хурду калон кабиру сагир гуфтани ҳарфҳо ҳаст, зӯру камзӯр ҳаст, забардасту зердаст ҳаст. Лекин чаро? Чаро ҳамин хел ҳаст? Чаро нобаробарӣ... Ҳа-а, гуё аз рӯзи азал – аз рӯзи офариниши оламу одам ин чиз вучуд дорад ва касе онро баробар карда наметавонад; гуё дар аҳди баъзе шохон дар суҳан баробариҳо мешаваду дар амал не. Ниёз дар сӯхбати калонсолон низ чунин ҳарфҳоро шунида буд ва ба гӯшаш расида, ки кори худост... Худаш ки ин хел нобаробарӣ карда бошад, пас кӣ метавонад онро баробар кунанд?... Шояд он гоҳ яқрангӣ ба дили хама мезад, дунё аҷобате ва ё тамошогаре надошт он гоҳ хама мисли рама чарида мегаштанд; аз тахтафтониву батахтнӣшонӣ лозим ҳам намешуд, достону қисса гуфтан ҳочат надошт.» Ҳамин хел андешаҳо дорад ӯ, аммо ба таги ин андешаҳо намерасад. Чаро як кас чарбу гирифта хобад будааст сад кас барои ӯ кор кунанд? Чаро калон ҳар ҷи хоҳад, гӯяду хурд ҳуқуқи даҳон кушодан надошта бошад? Чаро... чаро... ва боз чаро? Ҷавоб нест. Лекин тасаллои дил ҳаст: дунё ҳамин хел сохта шудааст. «Фалакро сақф бишқофему тарҳи нав дарандозем» мехонд бобо, аммо Ниёз ба ин суҳан сарфаҳм намерафт, акнун ба маънии он меравад, дарк мекунад, ки кайҳо боз мардум ин чизро

орзу мекардаанд, дунёи дигар мехостаанд. Ҳамин тавр ҳам мешуд, ки Ниёз хангоми дарс ба андеша фуру рафта аз муаллимон гап мешунид:

— Равшанбоев, хушат дар кучост? – аввалҳо, ки ӯ ба ин фамилия одат накарда буд, ба зудӣ ба сухани муаллим ҷавоб намегардонд, сонӣ-сонӣ хушёр шуд ва баробари Равшанбоев гуфтан дида ба муаллим медӯхт.

— Равшанбоев, такрор бикун, ман чӣ гуфтам?!

— «Чаро нобаробарист?» гуфтед!

— Чӣ-й?!

Ва Ниёз сурх мешуд, сафед мешуд, хичолат мекашид, аммо ӯро аз андеша ҷудо кардан лоимкон буд, ҳамчунон ки бо андеша ҳамзод бошад.

— Равшанбоев! Аз мактаб пеш мекунам, бачча!... Аввалҳо баччаи хуб будӣ, ин вақтҳо ба дарс гӯш намекуни! Ё саводат баромад? Ё дунёро дигар кардани хастӣ? А?

Ва ба саволҳои дигар, Ниёз ҷавоб нагуфта хомӯш меистод, шарикдарсонаш ҳарф мезаданд:

— Муаллими мӯхтарам, вай панҷ сол аст, ки ба хонашон нарафтааст, – ҷавоб медод Маннон – ба ном писари бои самарқандӣ.

— Барои чӣ? А! Барои чӣ? Барои чӣ ӯ ба хонааш намерафтааст?

— Ӯ касе надорад. Сағир!

Тотормуаллими зардинамӯй низ ба андеша мерафт: «Чӣ хел? Ба ин ҷо ятимон намеоянд-ку, фарзандони бойҳо меоянд, писарони онҳое, ки ба Россия хизмат кардан мехоҳанд... Дигар хел шуданаш мумкин не...» Вале ӯ тағқоби накард; сарашу равғанааш...

Ва аммо ҳамин ки мактаб тамом шуд, Ниёз ҳамчун писари бойи Панҷакат Мирзониёз Равшанбоев шуда ба Зарафшон баргашт... Акнун ӯ хичолат мекашид, ки чӣ тавр ба назди Равшанбой равад ва агар равад, аз ӯ таънаю маломати зиёде мешунавад. Таъна мешунавад, ки бой ӯро ҳамчун писар баумед фиристод, аммо ин писари қайсар умеди ӯро барбод дод... Як бор баргашта миннатдорӣ накард ва боз Равшанбой пешравӣ мезанад, ки ӯро – писарро рафта хабар гирифтани шуд, чанд бор азми сафар кард, лекин дар кучо будани ӯро, ки намедонист, хабар гирифта натавонист, албатта ҳамин хел мегӯяд ӯ ва рафту Мирзобобур ҳам дар хонаи ӯ бошад, Равшанбой ба вай салом медиҳад, ки гуфтаи ӯ шуд: чунин роҳро Мирзобобур ба Мирзониёз нишон додааст. Мирзобобур сухани ӯро рад мекунад ва миёни эшон манша мешавад ва баъд... чӣ шуданаш равшан нест. Не-е... ҳарф дигар аст: Равшанбой Мирзобобурро коҳиш карда буд, ки беҳуда дар назди писарак чунин ҳарфхоро гуфтӣ, ба гӯши ӯ сурб барин рехт: «Ҳамин ки аз даргоҳи ӯ рафтӣ, дигар ёди ӯро нақун, барнагард...» Вале ҳоло Ниёз намедонад, ки

Мирзобобур бо шӯриши ангиштканон чӣ кор кард, сабаби шӯриш чӣ буд ва худи ӯ чӣ ҳол дорад. Намедонад, ҳеч чиз намедонад; дар бораи бобои Наврӯз ҳам чизе намедонад. Чунин ба назар мерасад, ки баъди ба Ҷилав баргаштан ёди хешу табор мекунад ва ба хотир меорад, ки дар ин ҷо ягон касро суроғ кардан мумкин аст, аммо ба хотири чӣ? Ҷавоб намеёбад. Дар кони Ҷилав ӯ барои дигарон ва дигарон барои ӯ ношиносанд. Ҳатто соҳиби кон Александрин ҳам... Баъди чанд вақти дар ин ҷо кор карданаш ӯ дарёфт, ки Александрин низ дар ин ҷо одами нав будааст; кончиёни пештара – Врублевский ва Баршевская барои Кони Сӯхта миёни худ ҷангу талошҳо карда рафтаанд ва Александрин пули зиёд ҳарч карда дар волости Фаробу Моғиён кончиҳои машҳур шудааст. Ва Ниёз дар ин ҷо ҳисобчӣ аст; ба тавсияи мактаб ҳисобчӣ шуда омадааст, акнун ҳар гоҳ сухани Бобурро ки дар хонаи Равшанбой гуфта буд, ёд меорад: «Айби ҳисобчиҳои лаънатӣ...» Лекин чӣ айб? Намедонад ва андеша мекунад, ки ҳисобчию коргар ки шуд, чӣ мешавад? Албатта масъалаи музд будагист. Барои ҳамин Ниёз дар дил қарор меод, ки ҳаддалимкон ба коргарон хуш ояд; коре кунад, ки мувофиқи кор музд гиранд, на ба мисли коргарони берӯзии дигар ҷойҳо, ки ҳаққи худро ситонида натавонанд...

— Шумо мардуми Кӯҳистонро намедонед, Искандари азиз... Мардуми ин ҷойҳо аз рӯи ихлос ба кас наздик мешаванд, ҳамин ки ихлосашон гашт, на ба зӯрӣ, на ба зорӣ, на ба зар онро баргардонда наметавонӣ. Онҳо сипоҳиро намедонанд – мисли мужикҳои Россия, ҳар чӣ дар дил доранд, ба забон меоранд... Шумо аз ман калон, Искандари азиз, ба шумо ақл шудани нестам, ҳамин қадар гуфтаниам, ки мардуми Кӯҳистонро фиреб дода кор фармудан мумкин нест. Ман ин халқро баъдтар фаҳмидам, вақти дар мактаб хонданам...

— Ту одами андак пе, Ниёз, хурд ҳам не... Тамомаи хурд не. Ба бисту се даромадӣ, аз ман шонздаҳ сол хурд, вале фикру андешаат, суҳанрониат аз они калонҳо, одамони ботаҷриба барин... Ман ин чизҳоро мефаҳмам, лекин ҳоло имконияти ба коргарон музди зиёд додан надорем. Ҳар вақте ки фоидаи ангиштро дидем, қадом вақте ки ангишти мо шаҳри Панҷакенту Самарқандро таъмин кард, коргарон музди хуб мегиранд... Ин тақрибан баъди омадани роҳи оҳан мешавад.

— Шумо гуфтани, ки ангишт мардумро рӯзирасон мешавад?

— На танҳо рӯзирасон, вазифаи ангишт дигар аст... Ту ин чизро бояд донӣ, дар мактаби туземӣ хондай, ҳамаашро бояд донӣ: кони ангишт барои мо – разведка...

Ниёз мисли ҳамеша ҷавоб надода, ба фикр рафт ва баъди муддатҳо сар боло карда ба ӯ рӯ овард ва боз чизе нагуфта ҷониби кӯҳҳои баланд ва сиёҳ нигарист: «Ин кӯҳҳо аз офтоб ин қадар сӯхтаанд... аз бекаси ин қадар сиёҳ шудаанд...» Сонӣ ба хулосае

омадагӣ барин нигоҳашро аз кӯҳҳо баргирифта ба рӯи Александри дӯхт:

— Шумо гумон мекунад, ки зери ин хоки сиёҳ қабат-қабат...

— Ҳамин хел, қабат-қабат...– сухани ӯро бурид ва табассум кард.– Агар қабат-қабат намебуд, зарурате надошт, ки русҳову немисҳову англисҳо ба ин кӯҳистони сахт омада, азоби гӯрро кашанд ва баъзеашон зери хоки сиёҳ шаванд, аз кӯҳу камар парида муранд...

— Ҳа-а, Кӯҳистон сахт, лекин чони мардумаш аз он сахттар... Ҳамааш аз бесохибӣ, – худ ба худ мегуфтагӣ барин овоз баровард Ниёз.

— Ҳамин хел мурданҳо?

— Не, ба кони Кӯҳистон сохиб шудани мардumi ғайр аз бесохибист... Аз дасти мардumi Кӯҳистон намеояд, ки чизи худододро саришта кунад...

— Худо ба касе медиҳад, ки дорад... Баъд мардumi хоричӣ беҳуда ба ин чо намеоянд. Ин кори капитали хоричӣ. Шарокат... Ҳукумати подшоҳӣ медонад, ки танҳо замин ва саховати он метавонад қарзро адо кунад... Капитал-капитал, дунёро ба бозӣ медарорад ин чиз...

Фикри Ниёз ба дигар тараф банд шуд: «Шояд чунин корҳо ҳам зарур бошад, шояд ба мардумони таҳқой дарс шавад, шояд худашон роҳи корро ёд гиранд, ё то ёд мегиранд, ки дар синаи кӯҳҳо чизе намемонад?... Ба ин одамҳо чӣ зарур? Ба хонашон ангишт бурда гарм нашаванд, ин қадар одамонро зулм карда, кор фармуда, музди ночиз дода, мочаро ба миён овардан барои чӣ? Барои фис мири? Ҳа-а, инҳо фиристодагони Александри Ш. Модом ки Александр ба сари Абдулаҳадхон тоҷи амири гузоштааст, чаро мардumi мулки ӯ, гумоштаҳояш, фиристодаҳояш ба ин мулк наоянд?... Рост, подшоҳ бояд қарзашро адо кунад, аз синаи Кӯҳистон қанда, ба пешонаи капиталистҳо часпонад, қисаи онҳоро пур кунад....»

— Ҳамин хел...

— А?

— Чӣ ба хаёл рафтӣ?

— Андеша мекунам, ки бояд аз шумо бисёр чизҳоро омӯзам: калимаҳои русиро ва баъд шикорро. Мегӯяйд, ки шумо шикорчиӣ мохир хастед, вале ман то ҳол дар даст камон ё таппонча надоштаам...

— Хуб, ки камон ё таппонча надоштаӣ, аз камон ё таппонча тир паррондан қори хуб нест. Як фикр кун, ки ба кӣ лозим садои шуми он... А? Магар лозим аст? Албатта не. Лекин ту майл дошта бошӣ, ба шикор меравем; ба шикори архар.

— Майлатон...

...Вале баъди чанд рӯз Александрин гуфт, ки шикорро бояд аз дигар тараф сар кард; аз коргарони оддӣ. Ниёз ба ин ҳарфи хӯчаин чӣ ҷавоб доданро надонист, ҳайрон монд, ки чӣ зайл коргарро шикор кардан мумкин бошад? Шояд ӯ ҳазл кунад?

— Чӣ хел одамро шикор кардан мумкин?

— Наход ки ту ҳамин қадар сода бошӣ? – ҳайрон ба рӯи ӯ нигарист Александрин, – Ин кори осон: хоҳӣ, ки коргарат аз фармонат сар натобад, аввал маошашро намедихӣ, сонӣ чарима меандозӣ ва...

— Ва ин роҳи дуруруст аст?

— Магар не? Медонӣ, ки ӯ маҳз барои рӯзгузаронӣ ин корро мекунад, магар ин ҷои ҷони ӯ нест?

— Ва ин кор дер давом мекунад?

— То табар омадан кунда осудааст...

— Бе ҳамин ҳам ба сари халқи маҳаллӣ зулму тааддӣ кам нест, то гулӯ ба қарзи андоз гӯтидааст... Андози дутарафа: андози Хукумати подшоҳӣ ва андози хӯчаинони таҳҷой... Тасаввур кунед, ки шуморо аз ду лингатон гирифта, ду бузқаш ба ду тараф сари аспашро метобад...

— Ин чӣ гуфтагиат? – як қад парида пурсид ӯ.

— Оқибати зулму тааддӣ ҳамин хел мешавад...

— Хумм, – мадд кашид Александрин, аммо чизе нагуфт.

— Махсусан одамони ин ҷо бисёр қавирӯҳ мегӯянд, аз Иноғбек омӯхтагӣ мегӯянд, – луқма додани шуд Ниёз, аммо Александрин ранҷида чизе нагуфт...

...Ба қавли худаш «Ниёзи пойлуч ҳисобчӣ шудааст» вале наме-тавонад, ки ба мардум ёрӣ расонад. Чунин нияти ӯро баъзеҳо пай бурда маслиҳат медиҳанд, ки ба умеди ин мардум нашавад, дар гӯраш ҷароғ намемонанд, худашро бинад. Лекин Ниёзи дилсоф ғами гӯрро надорад, вай меҳоҳад, ки мардум осуда бошад, қомат рост кунад, нафаси осуда кашад. То ба қай қомати ӯ зери бори чандтарафа ҳам мешавад, то ба қай фишор оварда нафаси ӯро мегардонанд. Дар ин музофот зулми чашмнадидаву гӯшнашундаи Иноғбек бас набуд, ки боз зулми подшоҳ, зулми калонҳои водӣ пеш омад? Ва ростӣ, ҳоло одамон аз зери ҷодари ситами мири Моғиён дур нашуда буданд. Акнун шоҳу бойҳо ба рӯи ин санги вазнин борсанг мегуздоранд...

...Ривоят мекунад, ки Иноғбек ягона бекест, ки ба амири Бухоро сар нафаровардааст ва ҳатто ба даъватҳои ӯ нарафта, беписандӣ кардааст. Амири Бухоро чанд бор одам мондааст, ки ба наздаш равад, аммо Иноғбек сар кашида гуфтааст, ки ман лозим бошам, амир биёяд ва агар амир ба ман лозим шавад, худам наздаш ме-равам... Амир илоҷ ҷуста, хостааст, ки ба воситаи мири Кеш, ки бародари Иноғбек буд, беки саркаши Моғиёнро ба даргоҳаш биоварад. Мири Кеш худ назди бародар рафтано ро дониста,

дастае аз лашкаронашро фиристодааст, ки Иноғбек биёяд. Иноғбек «лозим бошад, худи бародарам биёяд» гуфтааст ва дидааст, ки авзон кор бад аст, барои эҳтиёт дар Моғиён қалъа сохтааст. Бек, ки қалъаро сари ғазаб сохтааст, ба назараш одам пашша метофтааст. Раҳму шафқат барин чизҳо дар дил ва даргоҳи ӯ роҳ надоштааст. Барои ҳамин мардум баъди қалъаро сохтан онро «Қалъаи ситам» ном ниҳодаанд. Халқ аз гил лой ошурда, пашму коҳ ҳамроҳ карда, ба пушти чакманашон бардошта, боло бароварда, ба рӯи девори паҳни қалъа, ки ҳашт газ бар дошт, пахш мекарданд ва дар қабаташ чӯбҳои арчаи аз кӯҳ бурида овардаашонро уреб хобонда, аз болояш боз лой зер мекарданд ва чунин ҳол ҳам рӯй додааст, ки аз рӯи каммадориашон, рафта, вақти лойи пушти чакманро ҳолӣ кардан афтида, чӯбу лой гузошта, часади зиндаи онҳоро миёни девор гӯр кардаанд, то ба дигарон дарс шавад, ки даргоҳи Иноғбек макру тақалро намепарварад, ҳиллаю найранг ба қор намеравад. Чашми коргарони берӯзиро ҳамин зайл тарсонданӣ буд ӯ. Мардуми он ҷо Қасри ситамро аз часади одамай биношуда медонанд. Ва ин зулмест, мегӯянд, баъди зулми амир Темур пурдахшатгарин, ки аз сари инсон манора рост карда буд... Боз золимии Иноғбекро аз он медонанд, ки барои дастгир карда ва баста бурдани ӯ аз ҷониби бародараш ҷосусе омада буд, ин асрор хувайдо шуд ва Иноғбек ҷосусро дастгир кард ва қатл фармуд; хукми қатл ҷунон буд, ки касе дар ягон замоне надида ва нашунида: деворро сӯроҳ карда, сари ҷосусро аз сӯроҳӣ гузарониданд, аз гарданаш таноб андохта, нӯғи танобро ба тири ҷуфти гов бастанд, говонро говрона заданд, то сари ҷосус аз тан ҷудо кунанд, вале ҳарчанд ки говон зӯр заданд, сар аз тан ҷудо нашуд. Сонӣ донишманде биомад ва фармуд: «одамиро азоб надех, харпаи пояшро бибур!» Харпай бибуридан ва сар аз тан ҷудо шуд; каллаи пайваста ба харпай аз пай ҷуфти гов замин соида мерафт...

Ниёз андеша мекард, ки чӣ хел дар ин музофот зиндагӣ кардан мумкин аст, агар Александрин чунин қиссаро фаҳмад, як рӯз ҳам дар ин ҷо қор намекунад. Ҳарчанд ки Иноғбек кайҳо аз ин ҷаҳон гузаштааст, дили кас ваҳм мекунад; беки золим на ба хукми амир, на аз дасти бародару ҷосусон, балки ба аҷали хеш мурд, аммо даҳшати ӯ ҳоло ҳам ба сари мардум меборад... Ва боз андеша мекард, ки чаро ӯро ба Киштӯд нафиристода, ба кони Ҷилав фиристоданд, ҳол он ки овозаи кони Заврон-Киштӯд кайҳо ба водӣ паҳн шудааст, ба ҳаёли ӯ агар ба Киштӯд мефиристоданд, хубу бад бошанд ҳам, баъзе шиносхоро дучор мешуд, балки нашинохтанашон ҳам мумкин, агар аз чашмони тезаш каси ӯро дида фарқ накунад, дар либоси аврупоӣ ин ҷавони шапкабасарро ба зудӣ шинохтан диққати махсус мецоҳад. Вале дараки ба водӣ баргаштани Ниёз пинҳон намонд; ҳешовандон хабар ёфта ба суроғи Ниёз омаданд. Аммо ӯро диданду нашинохтанд – амакаш Аёз ӯро

нашинохт, лекин Ниёз ўро хуб шинохт, шинохту сирр надод, сонӣ хамаи кирдукорҳоро пеши назар оварда, дар дил хулоса кард, ки ба хамаи он чизҳо Аёз чӣ гуноҳ дорад. Магар аз Қошғар кўчонда овардани ӯ гуноҳ аст? Ба ин савол Ниёз ҷавоб ёфта наметавонад. Бори дигар қиссаро аз лавҳи хотир гузаронида, ба хулосае омадан лозим, ки айбу гуноҳи кист? Магар чунон қардани амак гуноҳ буд ё савоб? Магар ӯ ятиму дарбадар шудани додарзодаашро меҳост? Ниёз ҷавоб ёфта наметавонад. Ба қавли калонҳо «амри тақдир, қисмат», аз ин чиз чои гурез нест... Ҳамин хел бошад-набошад, хамааш даргузашт. Ҳоло чӣ қор қардан лозим? Худро шиносонад ё пинҳон шавад?

— Қаландарҳо барин киро мечӯед? – Мансури моғиёни, аз рӯи фармудаи Ниёз, пеш омада пурсид аз онҳо.

— Мирзониёзро, Мирзониёзи киштўдиро... аз рӯи шундамон мактаб хонда ба ин чо қалон шуда омадааст.

— Намедонам, калони мо – урусҳо, немису англисҳо... надидаам, ки тоҷик ба сари мо қалон шуда омада бошад. Агар мақсад қорғар шудан бошад, ман ба қалонҳо гўям, шуморо қабул кунанд.

— Не-е, дар мулкамон қор ёфт мешавад, мо ҳам ҳамин хел қон дорем; дар худӣ Киштўд, аммо... аммо бефоида, – шавҳари аммаи Ниёз, ки ҳамроҳи Аёз омада буд, аз дигар тангкўча даромад кард.

— Чӣ хел бефоида? Магар музд намедиханд? – ҳайрон шуд Мансур.

— Гап дар музд не, аз рӯи китобҳои қадима, синаи кўхро, ки қофта дилу қигарашро қашида гирифтӣ, дарунаш қовок мешавад ва як рӯз не, як рӯз фуру меравад, – воҳимаангез гуфт Бадал.

— Э-э, бародар, лозим шавад, далу қигари худатро ҳам мегиранд.

— Ин осонтар аст, нисбат ба дилу қигари кўхро қашидан...

Ба назар онҳо баҳс мекарданд, аммо Аёз аз байни қасони гирду атрофи қон нишонаи Ниёзро мечӯяд: «Ана ин... Не, ин қадар барвақт пир шуданаш мумкин не... Ана инаш... ҳатто ба тоҷик монанд не, инаш... Мӯи сар ўро бубин, мӯи сари зан барин... Инҳо қорғар, сару рӯяшон сиёҳ, вай бояд қалон бошад, салавот дошта бошад...»

— А, почо, – ба Бадал рӯ овард ӯ, – ҳавай Мирзониёз не? – қаси аз даҳанаи қон баромадаро нишон дода пурсид Аёз.

— Не, вай не, – сирро бой дод Мансури зард.

Аёз ки диққаташ ба дигар тараф банд буд, ба чунин ҷавоби ӯ таваҷҷўҳ қарда, пурсид:

— Пас, шумо медонед, ки Мирзониёз дар қучост?

— Не, намедонам, – оғози ӯ дупўста баромад.

— Ба ҳурмати худо, аз овозатон маълум, ки медонед.

Рӯи баҳси онҳо касе наздик шуд, ки рӯяш чавону ҳайкалалаш калон метофт. Аёз ўро дида як қад парид, ки бародараш Фаёзро дида бошад ва ба Мансур теғ кашида нигоҳ кард, аммо Мансур ба нигоҳи ӯ эътибор надода, ба чавони пеш омада муроҷиат кард:

— Рафик Равшанбоев, фармудаатонро иҷро карда натавонистам!...

«Барои чӣ Равшанбоев? – ба худ савол кард Аёз ва гӯё ки саволашро ӯ шунида бошад, рост ба чашмони Мансур зеҳн монд. – А, чаро?.. Вай писари Фаёз...»

Аёз базӯр худдорӣ мекард; мехост, ки дод зада, пеш рафта, ўро дар оғӯш гирад, аммо аз сухани Мансур дар ҳайрат монда буд – тамоман одами дигар, одам ба одам монанд шуданаш мумкин, аммо ба ин дараҷа не; ба Фаёзн кайҳо хок гашта ин хел монанд шудан... Мӯи пушти лаб ва қарч барин риш гузоштанаш ба одамони дигар ҷо монанд мекунад ўро, дар тоҷикон ин хел ришу мӯи лаб гузоштан расм нест ва дар ин синну сол онҳо ин корро намекунанд. «Мирзониёз нестӣ? Ту писари Фаёз нестӣ?» ғулғула мекунад ин савол дар забону даҳони ӯ, аммо чуръати пурсидан надорад, рафту ӯ набошад, малол мепирад.

— Кай тавониста будӣ, ки акун тавонӣ, – гуфта Ниёз бепарво аз назди онҳо дур шудан хост.

— Шумо... – пеш омада пурсид Аёз, аммо давоми сухан дар даҳонаш монд. Ба Бадал нигарист ӯ ва дид, ки вай ба аломати тасдиқ сар ҷунбонд ва бачуръат ба чавон наздик шуда дасти салом дароз кард: – Ба назарам гарм метобед, ба бародарам мемонед; ба Фаёзи раҳмати...

Ниёз қадам боздошт ва магар косаи сабраш лабрез шуд, ки худдорӣ карда натавонист; фарох шудани парраҳои бинӣ ва ҷунбидани лабонаш гувоҳи тан додани ӯ буданд: «Чаро ба ёдам овардӣ?» ҳамин хел аз Аёз пурсидани шуд, аммо аз забонаш дигар чиз баромад:

— Кадом Фаёз?

— Фаёзи киштӯдӣ.

Дили Ниёз андаке зад, танаш арақ баровард. Ў амакашро шинохт, мақсадро ҳам фаҳмид, аз падар рӯ гардонда намешавад; бояд «ҳа, ман писари Фаёзи киштӯдӣ» гӯяд, аммо сари зуъм забонаш намегардад. Мансури зард чашм ба даҳони Ниёз медӯзад, ки чӣ мегуфта бошад.

— Мирзоннёз, моро бобот фиристоданд, – пеш омада ва Ниёз будани ўро дониста, гуфт Бадал.

Ниёз чизе гуфта натавонист. «Бобот фиристоданд» ришхандомез табассум кард ӯ ва рафт. Ҳамроҳи Мансури зард рафту даруни кон даромад ва баъди интизори зиёд кашидани онҳо ёри Александрин баромад. Александрин дастон пушти бар карда ва чашми айнақдор ба роҳи ноҳамвори пур аз кӯрсанг дӯхта, қадам

ба пеш партофт. Ниёз гӯё ба гардани баста аз паси ӯ мерафт, аммо меҳмонон дар дил шодӣ доштанд, ки раги гарданаш мулоим шудааст, боз «хешони Ниёз ҳастед?» гуфтани марди рус онҳоро хушнуд кард, ки Ниёз ба ӯ кӣ буданашоиро фаҳмондааст. Ба ҳаёли онҳо Ниёз бо ин мард маслиҳат карда, эшонро ба меҳмонӣ мебарад. Ҳамин тавр ҳам шуд; онҳо ба хонаи Ниёз рафтанд – хонаи санг-девори хурд, ки дар гӯшаи боғи калони амаки Салоҳиддин воқеъ гаштааст ва Қалъаи даҳшати Иноғбек аз ин ҷо хуб метобад. Ба назар Ниёз аз чунин манзил доштан шарм мекард, шояд барои ҳамин меҳмононро ба хона даъват накард, ин кори Александрин. Гӯё ин ҳавлӣ аз они пайвандони Иноғбек аст ва Ниёз аз он ҷо будан ибто надорад, аммо ин чиз ба Аёз нафорид, «Ё ху!» аз ин ҷо бояд барой мегуфт, гӯё худро ҳомӣ ва пайванди ягона дониста ба ӯ маслиҳат меод ва боз аз Александрин хоҳиш мекард, ки ҳамроҳи Ниёз ба Киштӯд равад.

— Дар мулки мо ҳам ангишт ҳаст, мӯхтарам Искандар.

— Медонам, – табассум карда гуфт Александрин, – ангишти аъло дар мулки шумо, аммо кораш душвор, воситаи кашондан нест... Лекин талоши Боуэр зӯр, аз мо гузарондан меҳоҳад... Вале мо...а, Мирзониёз? Даст ба каш намешиштагистем?

Ниёз сар чунбонд, абрӯяш гирифта аст, лабаш табассум намекунад. Ба назари Аёзу Бадал, ки маддаи дили ӯ ба ин наздикиҳо ҳолӣ намешавад, дардаш саҳт; ҳар каси ба падару модар муҳаббат дошта чунин рафтор мекунад ва агар баъди сари падару модар касе ба ӯ мурувват накарда бошад, аз ҳама чиз эътиқодаш мегардад.

— Мирзониёз, дар Кӯҳистон нооромӣ, – ба Ниёз фаҳмондани шуд Бадал, аммо Ниёз ба сухани ӯ эътибор надод. Александрин аз сухани ӯ маънӣ кашидани шуда пурсид:

— Чӣ хел нооромӣ?

— Андозҳои чандтарафа аз сару гӯши мардум дамидааст, халқҳо намедонанд чӣ кор кунанд; ин ҳукми бешабонро мегӯеду зулми қозиро аминро мебинед, бадтараш шиканҷаи валаснои нав, ки барои губернатор сарват чамъ мекунад.

Александрин мадд кашид ба маънии «ачаб». Ачаб, ки кӯҳистониҳо андозҳои шоҳонаву амиронро хуш надоранд, ба қадри ҳеш мерасанд... ва шубҳае нест, ки балво ба миён ояд. Аммо фикри Аёз ба дигар чиз банд аст: «Бобот гумон карданд, ки ту сағираи сархӯр ҳастӣ, шумқадам ҳастӣ, ҳама бало ту; барои ту шуда писарашон мурд, барои ту шуда миёни бародарон чанҷол ҳест, барои ту шуда бобо бо Маликбой пасту баланд гуфтанд... гӯё деҳа ҳам барои ту шуда чунбид ва боз миш-мишу гапу калочаи деҳа...»

— Чӣ гуфтӣ, Мирзониёз, рафтан даркор-а? – ҳама андешахоро хулоса кардагӣ барин гуфт Александрин.

Ниёз китф дарҳам кашид:

— Шумо рафтагор ҳастед?

— Чаро не? Аз дӯст як ишора, аз мо ба сар давидан... Ман ин масалро бисёр мешунавам, барои хамин ба шумо гуфтам.

Дар чехраи Аёз дигаргунӣ пайдо шуд; хушнуд гашт. Охиста ба Бадал гӯшаи чашм кард ва ба Ниёз нигарист, ки ин ҳарфи марди русро чӣ хел қабул мекунад. Аз намуди зоҳирии Ниёз чизеро пай бурдан душвор буд.

— Чӣ гуфтӣ, Мирзониёз? – худдорӣ карда натавонист Аёз.

Ниёз ба Александрин нигарист.

— Дар ҷойҳои шумо шикор мешавад? – гӯё розӣ буданаширо ба чунин сурат фаҳмонд.

— Мешавад, охую кабку харгӯш...

— Хук чӣ?

— Мешавад, лекин мо онро шикор намекунем, – андаке рӯй турш кард Бадал.

Александрин табассум кард: «Медонам, шумо хукро харом медонед...»

...Александрин ваъда доду нарафт, гӯё ба дили Ниёз нигоҳ карда нарафт ва ҳешон парешон гашта боз омаданд.

— Чаро нарафтӣ, Мирзониёз?

— Хӯчаин имкон наёфт.

Аёз медонист, ки айб дар хӯчаин не, балки худи ӯ рафтани намехоҳад, дилмонда аст.

— Ниёз, ҳешонат аз ту чӣ мехоҳанд? – ҳайрон монда пурсид Александрин.

— Худашон ҳам намедонанд, ки чӣ мехоҳанд.

— Як бор рафтани лозим барин, – хеле андеша карда гуфт ӯ.– Аспҳоро зин бизан...

...Дар даромадгоҳи деҳаи Некон Александрин якбора лачоми аспашро кашид, аспро боздошт ва ба сиёҳхокаи бари адир, ки ҳамагӣ чанд қадам аз роҳ боло буд, бадикқат нигарист. Адир ба қолаби танӯр кома шуда буд. Ӯ аз асп фаромад, назди танӯра рафт, бо думи тозиёна хокаро тит кард ва «об дар кӯзаву мо ташналабон мегардем» гуфт.

— Ин танӯра қисса дорад, хӯчаин, – маънии сухани ӯро фаҳмида изҳор кард Бадал.

— Он қадар ба қисса монанд не-ку? – таҳқобӣ мекардагӣ барин гуфт Александрин.

— Шояд барои шумо қисса натобад, лекин барои мо қисса, ҳатто фоҷиа.

Александрин қомати андаке ҳам кардаашро рост гирифта ба ӯ нигарист.

— Хайр, чӣ хел фоҷиа будааст?

— Абдучалил ном марде дар кони Заврон коргар буд. Баъди шӯриши кони Заврон ӯ корро партофта омад ва хост, ки худаш кон кушода, хамин ангиштро қанда истифода барад. Ҳамин хел

хам кард: чанд вақт ангишт канд, ба харҳо бор карда, бурда ба чойхонаҳои Панҷакат фуруҳт, рӯзаш ба болои ангишт монд, аммо ангишт ба ӯ суд накард. Зимистони ин чойҳо саҳт меояд. Абдуҷалил мулки худам, моли худам, гуфта, оташи хонадонашро аз ангишт кард; ангиштро дар оташдон луҳ мегӯронду сонӣ ба сандали меандохт. Ва боре ҳамин хел шуд, ки касе аз хонаи Абдуҷалил берун набаромад. Ҳамсояхо даромада бинанд, ки ҳама дандон ба дандон мондаанд...

— Кореро, ки намедонӣ, чаро даст мезанӣ? – сӯи асп қадам зада гуфт Александрин, ки гӯё аз чунин кони бехосият дилаш монда бошад.

Онҳо савори аспон миёни деҳаро мегузаштанд, занҳои деҳа одами шапкабасари айнакиро дида мегурехтанд, мардон бераҳа мешудаид, вале кӯдакон бодикқат менигаристанд, ки меҳмонҳо ба хонаи кӣ мерафта бошанд. Ниёз намехост, ки ба он ҳавлие, ки фоҷиаи падарашро дида буд, равад.

— Амак, аввал як сари қабр равем, – изҳор кард Ниёз, ки ба гӯристон рафта ба дидори падару модар мерасида бошад.

— Меравем, шери амак, лекин аввал боборо дидан лозим, сонӣ ҳамроҳи он кас меравем.

Аёз онҳоро на ба хонаи худ, балки ба ҳавлии бобо бурд. Ниёз безобита шуд, гӯё ӯро ба ҷое мебаранд, ки ҳаргиз ҳавас надорад; дилаш ба тахлука афтод, алалхусус барои ин марди рус, ки «кофирро овардӣ» гуфта фӯку димоғ накунанд. Ҳа-а, он гоҳ Ниёз дилашро холӣ мекунад, агар ҳамин хел гӯянд, Ниёз маддаи дилашро мекафонад: Кӣ исбот карда метавонад, ки кофир киву нокофир кӣ? Кофириву нокофириро чӣ тавр фарқ кардан мумкин? Магар дар пешонаи онҳо навишта шудааст? Ё дар пешонаи мо навишта шудааст, ки кори аз дастамон меомадагиро карда наметавонем? Ё аз дастамон танҳо некӣ меояд? Он гоҳ дурӯғ мебуд, агар ҳамин хел менавиштанд, дурӯғ мешуд... А, бобо! Инро ба шумо кӣ гуфт? Магар русе, ки ба кас некӣ мекунад, мусулмон нест? Магар мусулмоне, ки бадӣ мекунад, кофир нест? А, бобо! Ё дар ин вақтҳо фарқ нест? Ё дар чунин мавридҳо кас кар мешавад, кӯр мешавад, лол мегардад? А, бобо! А, бобо!?

«Ё ту ҳам Намозу Фаёз шуданӣ хастӣ?!» садо омад аз ҳавлии тарафи рост. Ниёз ин суҳанро шунид ва гӯё аспи ӯ не, худӣ ӯ ҳаёле бозистод ва барои он ки ин ҳарф такрор нашавад, бори дигар гӯшаш садо надиҳад, аспро ҷилав зад. Аспи ӯ ҳамлаи аз аспҳои дигар гузаштан кард ва ӯ ба худ омада инони онро бозкашид.

«Ту бо каланд нею бо табар зада куш!.. Агар қонуни бародарӣ ҳамин бошад, зада куш! Куш! Баъд ман ба худои меҳрубонат арз кунам, ки то ҳамин хел намоиш додана, аз ҳар насл як писар биофар!...»

Вале Ниёз дигар ба чунин харфҳо гӯш надода, аз кучо маънии ин харфҳо ба гӯши Александрин даромад, ки «Бародарон чанг мекунанд?» гуфта пурсид.

— Ҳамин хел барин, лекин суҳанашонро намешунавам, ки чӣ мегӯянд, — худро ба нодонӣ зад, Ниёз...

...Табақаҳои дарвозаи бағдоии асалранг ба ду паҳлӯ кушода шуданд ва зери дарвозаҳои обзадаву рӯфта пири нуроние мистод; ду даст пеш бар, андаке сараш ҳам буд, ки риши сафедаш дар сари дилаш қат гашта. Александрин ба ин ҳайкали зинда бадикқат нигарист, то ба хотир гирад. Мӯйсафеди нуронӣ чунон ки намоз мегузорида бошад, сарашро андаке ба пушт майл дод ва боз ҳам кард. Ниёз намефаҳмид, ки ӯ барои чӣ чунин мекунад. Пирамард тамоман дигар шудааст; як тори мӯяш ҳам сиёҳ не, тамоман ордранг гаштааст. Александрин таачҷуб мекунад; ба Ниёз менигарад, ба бобо менигарад: «Аппарати суратгирӣ овардан лозим будааст.» Ба бобои пир чӣ шуда бошад, ки ин қадар гӯё ки савораи аспӣ разм бошад ва сари зин намоз мегузорида бошад, сар ҳам мекунаду рост, аммо рӯяш на ба қибла, балки ба офтоббарост. Ин маъниро Аёз мефаҳмад, Мирзобадали домодаш мефаҳмад, вале Ниёзи ҷавон аз ин чиз маънӣ кашида наметавонад. Аспӣ Александрин по мезанад, соҳибаш лаҷоми онро саҳт кашида, ғарки тамошост. Руи бомҳои ҳамсояҳо ва сари деворҳои наздик пури бачча, тамошо мекунанд, вале онҳо ҳам намефаҳманд, ки чӣ ҳодиса ҳаст. Шояд баъзеҳо Ниёзро шиносанд, вале кӯдакони хурдсол намедонанд, ки савораи ҷавон чаро ба савораи шапкабасар тақлид карда либос пӯшидааст. На танҳо калонсолон, кӯдаконе, ки ин ҳолро мебинанд, ба мӯйсафед ба ҷашми дигар менигаранд; магар ӯ дар ин синну сол ақлашро хӯрдааст, ки дами дарвозааш намоиши кофиронро ташкил кардааст.

Мӯйсафед бори дигар сарашро ончунон пасу пеш бурд, ки вақти «оллоҳу акбар!» гуфтани намозаш мекард.

Александрин ба Аёз нигарист: «Сад афсӯс, ки аппарат наовардам».

Аёз гӯё ки даҳон кушояд ба ин хомӯшӣ ҳалал мерасонида бошад ва ё харфашро ин марди рус намефаҳмида бошад, ба ишораи сару ҷашм аз асп фуру шудани ӯро талаб кард. Александрин аз асп фаромад. Дигарон низ. Пирамарди сафедмӯй, ки дар ин обрав нашудагӣ корро мекард, ҷашм боз карда онҳоро дидагӣ барин сурфид. Аз паҳлӯи ҷап касе пайдо шуд, ки дар дӯш гӯсфандеро бардошта омад ва долсурат гашта гӯсфандро аз болои гарданаш ба замин гузошт ва барои он ки барнахезад, бо зонуи рост гардани онро паҳш кард. Аз миён ресмонеро бароварда, ду даст ва пой чапи гӯсфандро чамъ оварда куллуқ кард ва ба паҳлӯи ҷап даст бурда, корд аз ғилоф кашид.

Александрин ба Ниёз нигаристу ба Аёз ва ҳама ки хомӯш буданд, ӯ низ гап занад, гуноҳ мешуда бошад, хомӯш монд... Пирамард ҳамон зайл меистод...

...Ниёз қассобро шинохт: «Наход, ки касби ӯ хунрезӣ бошад?» аз дил гузаронд ӯ, аммо чуръат намекард, ки садо бароварда амали ӯро боздорад. Ӯ низ гумон мекард, ки як маъракаи шарифи пурфайзест, ки мамониат кардан бар зарари ҳуди кас аст. Ниёз намехост, ба ростӣ, ки намехост ин марди «хунхор» мӯи гардани шир барин сафеди гӯсфандро сурх гардонад. «Бисмилло-Халилулло-оллоҳу акбар!» садо баровард Намоз аввалин қурбонии олабро, ки ба номи ҳудо бояд мешуду ҳудо дасти Иброҳим Халилуллоҳро боздошта, писари ӯ – Исмоилро нахустин қурбонӣ ҳисобида буд, ба ёд овард... Хун на танҳо гардани гӯсфандро сурх кард, балки ғаввора зада аз остонаи дарвоза берун парид ва то либоси онҳо рафт, ки эшон худро пас кашиданд. «Барои Александрин!» аз дил гузаронд Ниёз, лекин дар дил аҳд кард, ки аз гӯшти ин чонвар нахӯрад... Гӯсфанд хир-хир кард ва хун дар рагаш чӯшид ва шиддаташ паст гашта бар қадди пашми гарданаш таровида ба замин мерехт. Чашмонаш кушода, гӯшҳояш чур ва забонаш газида буданд – дароз мехобид. Пои кушодааш ҳам аз ҳаракат монда буд. Намоз мағзӣ зад. Гӯсфанд як пушаст ларзид, пои кушодааш ба замин расида ҷониби меҳмонон хок андохт... Намоз хуни кордро ба пашми гӯсфанд пок карда, болои гӯсфанди кушта гузошт, пои бастаи онро кушод. Ва ҷониби падараш, ки ҳоло ҳам ҳайкалсурут меистод, нигарист. Пирамард, магар маросими хомӯшӣ ба охир расид, ки дастони пеши бар доштаашро кушод ва қадам пеш андохт. Аввал бо Александрин вохӯрӣ кард. Ниёз инро аломати нек донист. Сонӣ ӯ оғӯш калон кушода ҷониби Ниёз омад. Ниёз ҳис кард, ки пирамард ӯро дар оғӯш кашида, навозишкорона тахтапушти ӯро кафмол карда, мегирад. Вале ин чиз, меҳрубонона бошад ҳам, ба ӯ нафорида... Инаш майлаш лекин барои чӣ Намоз ҳам айнан мисли падараш ҳамин корро мекунад? Ӯ низ мегирад... Ғашовар! Чунон ғашовар, ки Ниёз намедонад, чӣ зайл ӯро аз оғӯшаш дур андозад. Чунин рафтори Намоз дар ҳеч китоб намегунҷад. Махсусан дар дили Ниёз. Пирамард ҳоло ҳам гиря мекунад, ба гӯшаи дастораш ашкашро пок мекунад. Лабонаш мепаранд; мазмун: «марҳамат» гуфтан мецоҳад, аммо бугзи гулӯяш намегузорад, ки сухан кунад. Вале Намоз тавонист, ки ҳамин корро иҷро бикунад: «марҳамат ба хона!» гӯё аз фурсат истифода бурда гуфт ӯ ва дар овози ӯ низ як навъ ларзише мушоҳида карда мешуд, аммо Ниёз ҳайрон, ки дар дили чунин кас чӣ хел метавонад ҳиссу шафқате бошад. «Марҳамат!» боз хоҳиш кард Намоз, лекин намефаҳмид, ки чӣ зайл ҳайрати Ниёзро меафзояд: «Чаро Намоз ба даргоҳи ӯ ҳукмравой мекунад? Наход, ки ба бобо маҳз ҳамин хел одамон маъқул бошанд? Бадгарин писар, чаллод, хунхор (аз назари Ниёз), лекин

Аёз бетараф; меҳмон барин, ақаллан наметавонад, ки меҳмонони овардашро пеш хонад.

— Омин! Қадам расид, бало нарасад! – дар пойгаҳи хона нишаста садо баровард пирамард, даст ба руй кашид ва боз дастон ба пеши бар оварда одоб кард: – Хуш омаданд!

Александрин, ки ба чунин одатҳои тоҷикӣ борҳо дучор омада буд, чандон ба ҳаракатҳои онҳо эътибор надода, бештар ба чӯбкорӣ будану қабзафурумони хона менигарист ва чизеро аз дигар дидаҳои фарқ кардан меҳост:

— Бобо, ин тахтаҳо аз Русия овардед?

— Не, писарам, сафедорҳои боғи Ҳуснобод, – равшан ҷавоб дод бобо ва боз интизор шуд, ки ягон чизи дигар мепурсад, аммо меҳмон ба Ниёз рӯ оварда сар ҷунбонд. Вале ҷи муаммое бошад, ки бобо вақти оғӯш кардани Ниёз он қадар гири карда, то хона даромадан ҳикичок гирифтӣ ҳоло ягон даҳан аз Ниёз намеурсад, ки аҳволаш ҷи хел аст: – Хуш омадед, хуш омадед! Нури дида, тоҷи сар! – гуфта берун баромад. Аёзу Мирзобадал низ баромаданд...

— Бобон худат? – хонаро ҳолӣ дида пурсид Александрин.

— Хамин хел барин, – табассум карда гуфт Ниёз.

— Туро писари кадом бой мегӯянд-ку?

— Магар инҳо бой нестанд? – шӯҳиомез пурсид Ниёз.

— Бой барин, – гуфт Александрин ва андаке истода илова кард: – Аз бой дида ба одами худотарс бештар монанд.

— Ҷи хел? – хайрон шуда пурсид Ниёз.

— Нурунӣ, имон дорад... Ман аз истодаш донистам, ки имон дорад.

— Шояд, – гуфт Ниёз ва солҳои пешинро ёд оварда ранги рӯяш андаке канд. Ҳамон солҳоеро ки мурдани Ниёз яқин буд, вале касе ҳимоят намекард. Ҳоло Ниёз аз он касоне, ки он солҳо некие ба хотираш боқӣ гузошта бошад, Сабзиноро ёд мекунад; Сабзиноро, Сабзиноро, Сабзиноро...

«Оҳ Намози шум, ҷи хел рӯят шуд, ки маро ба оғӯш кашида гиристӣ? Барои ҷи? Барои бародарат? Ё барои ранҷҳои кашидаи ман? Худат ҳам намедонӣ... Шояд барои пушаймониат бошад? Инашро ҳам намедонӣ, медонам, ки ҳеч гоҳ барои ман намегириӣ, мегиристӣ, барои мурдаи бародарат Фаёз мегиристӣ...»

Садои ба рағғани тафсон андохтани гӯшт баромад, сонӣ бӯяш омад.

... Фарози қабристон. Одатан гӯристонро дар баландиҳо месозанд, ки мурда тағи по нашавад. Худи ӯ дар зиндагиаш ҷи хел буд, фарқ надорад, лекин мурдааш бояд дар баландӣ бошад; ҳама – баробар, дар баландӣ бошанд. Ниёз ҳамроҳи Александрин, бобои пираш ва дигарон фарозро баромада ҳис мекунанд, ки гӯристон хеле баланд аст. Қабристон рафтаи хоҳиши Ниёз аст, гумон накарда буд, ки Александрин низ сари гӯри падару модари ӯ меравад.

Инаш ҳамроҳӣ, лекин ба Намоз чӣ лозим, ки ҳамроҳи ӯ равад? Ниёз ба бобои пираш мадад мекунам, гуфта, ба вай нигарист ва як назар Намозро дид, ки чӣ рангу рӯе дорад. Вай сархам мерафт. Шояд дар сар андешаи он рӯзро дошт ва фикр мекард, ки Ниёз гуноҳи ӯро бахшида метавониста бошад. Вале Ниёз намедонад, ки ба ҳамаи он кирдорҳо кӣ айбдор буд; шояд айби тақдир бошад? Инро худи ӯ андеша накунад, касе намедонад, лекин сархамиаш чӣ маънӣ дошта бошад? Шояд пеши пояшро дида дурусттар қадам гузорад? Шояд тавба кунад?.. Ниёз ҳеч чиз намефаҳмад. Гумонаш – бобои пир аз ин фарози якрост, ки гунаҳгору бегуноҳро баробар мебардорад, баромада натавониста, азоб мекашад, вале гумонаш хато баромад: пирамард асосяшро ба замин муттақо карда, бо қувваи даст вазнашро боло мекашид ва пойҳояш сабук мерафтанд. Аммо писари хомфарбеҳи ӯ Намоз дам кардагӣ барин вазни худро базӯр мекашид. Аз сару гарданааш арақ мешорид. Даҳон кушода нарас мегирифт. Ниёз хост ба бобои пираш не, балки ба амакаш – Намоз мадад кунад, аммо қадами рост рафтааш паҳлӯ нагашт. Ӯ гумон дошт, ки Намоз аз хомфарбеҳи ин қадар арақ кард, фарози қабристон зӯр омад, вале таги дили ӯро касе намедонист, пай намебурд, ки ӯ дар ин лаҳза чӣ қадар метарсад, чӣ қадар ваҳм дорад; мабод ки дар рӯи гӯристон, миёни гӯрҳои наву кӯҳна, байни гӯрҳои фурурафта бо ӯ коре шавад. Вай ҳаёл мекард, ки худ аз худ ягон гӯр фуру меравад ва ӯ бо ду пой фуру мемонад. Ӯро касе ба гӯр намегузорад. Балки худаш ба ду по фуру меравад... Ӯ мешавад, ки Фаёзи раҳматӣ аз сӯроҳии гӯр даст бароварда аз пояш дошта мекашад, то дигарон хабар меёбанд, ки зери хок мемонад. Ӯ худо ҷонашро мегираду миёни ҳамин гӯрҳо меафтаду мемирад... Дили ӯ бозӣ мекунад: тапида-тапида то гулӯяш меояд, вале Намоз даҳон намекушояд, то он барояд; вай базӯр нафас мегирад, вале лаб во намекунад. Ҳангоми саҳт нафас кашидан парраҳои биниаш ба ҳам часпида, намегузоранд, ки ҳаво дарояд...

Ниёз як баргашта нигарист, ки Намоз нишастааст: «Ба он кас чӣ шуд?» – хомӯширо шикаста пурсид аз бобо. «Дар умраш кори сиёҳ накарда бошад, – гурунгид бобо, – гумон дорад, ки бойбачча аст». Ин сухан ба Ниёз хуш наомад. Медонад, ки ҳар коре шуда бошад, аз дасти худи ӯ шудааст, ҳар навъе, ки гашта бошад, бобо медонад, акнун норозиёна мегуяд, ки дар умраш кори сиёҳ накарда бошад. «Мадад кунам»? савол кард аз худ, қадам боздошт.

— Ту ҳам монда шудӣ? – пурсид бобо.

— Не-е...

— Аз ин ҷо танҳо бегуноҳон озод мебароянд...

— Магар амаки Намоз гуноҳ доранд? – худро ба подонӣ зада пурсид ӯ.

Бобо ҷавоб надод. Ӯ низ худро ба нодонӣ зада асо ба замин саҳттар тира кард, ки вазнашро кашад. Ниёз баргашт. Назди

Намоз омада «Чӣ шуд, амак?» гӯён пурсид. Вале пай набурд, ки чӣ хел мӯи сари Намоз мисли тоҷи шонасарак фаххида рост шуд. Ин ҳолату ҳаяҷонро ба ҷуз Намоз касе дарк карда наметавонист. Ӯ бархост; барои амак гуфтани Ниёз бархост ва ӯро оғӯш карда, гирифт. «Ман гумон накарда будам, ки гуноҳи маро мебахшиш...» дар гӯши ӯ гуфт Намоз ва Ниёзи зирак пай бурд, ки ӯ дар чунин лаҳза ҳам найранг мекунад.

— Шумо дар назди ман чӣ гуноҳ доред, ки бахшам? – қасдан пурсид Ниёз.

— Худат медонӣ...

Ниёз ба бобо нигарист. Онҳо парво накарда мерафтанд, вале «Беакл ту, Ниёз» гуфта таъна кардани Аёзро касе нашунид.

— Маро бубахш, додарзодем! – мастҳо барин такрор кард ӯ ва боз худро дар гардани Ниёз андохт.

— Шумо ҳамун гӯсфандро бехуда куштед, гуноҳатон аз ҳамон чо зиёд шуд, – қасдан гуфт Ниёз.

Намоз гардани Ниёзро раҳо кард. Ба ӯ нигарист; ба чашмонаш нигарист. Пай бурд, ки Ниёз кадом гуноҳро дар назар дорад. Ниёз низ чашм аз чашми ӯ намеканд. Намоз сар чунбонд: «Не, ту гуноҳи маро бахшила наметавонӣ.»

— Рафтем! – ин дафъа ба амак гуфтан забонаш нагашт.

— Не, – сар чунбонд Намоз. – Ту рафтан гир... Ман ин фарозро баромада наметавонам... Ту намедонӣ, ки ин чӣ хел фароз аст...

— Медонам...

— Аз кучо медонӣ?

— Бобом гуфтанд...

Намоз хомӯш монд. Боз сар ҳам кард. Андеша дошт...

— Гардед, шумо аллакай бегуноҳ шудед...

Як қад парида сар боло кард Намоз:

— Ту, бачча, ин гапҳоро аз кучо медонӣ?

— Медонам... Касе, ки гуноҳашро ба гардан мегирад, ӯ бегуноҳ аст, – худро одами калон ҳисобида гуфт Ниёз.

— Не... Ӯ боз сар ҳам кард ва ҳамон зайл ба Ниёз маслиҳат дод: – Ту рав, ман рафта наметавонам.

— Парво накунад, гунаҳгору бегуноҳ оқибат ҳамон чо меравем, – ниҳоят кафид Ниёз, вале Намоз аз ин ҳарфи ӯ на қадам пеш андохт, балки нишаст. Вай гумон кард, ки Ниёз бо ҳамин сухан ҳама чизро гуфт ва қасосашро гирифт... Ниёз ҳамроҳи ӯ нишаста натавонист. Бирафт. Фарозро на танҳо тез, балки тозон баромад, ки ҳам онҳоро дарёбад ва ҳам фаромӯш кунад, ки амак дошт ва миёни эшон чӣ ҳарфҳое шуд.

— Оварда натавонистӣ? – мароқ зоҳир кард бобо.

— Оварда натавонистам...

— Ба кадом рӯ ҳам меояд, – гӯё бобо дар бораи писараш не, балки дар бораи кадом каси бегона ва ё душмани ҷонаш ҳарф ме-

зад. Ниёз ин ҳарфи боборо пай бурд, вале натавонист, ки «худатон чӣ?» гӯяд, натавонист бигӯяд, ки «он вақт худатон кучо будед? Чаро он вақт дами каланди писаратонро гирифта натавонистед? Чаро дар хоби фағлат монда будед? Чаро мани сарлучу побарахнаро аз оворагиҳо бознадоштед?» Ва саволҳои зиёде...

Онҳо миёни қабрҳоро мегузаштанд. Пайроҳаҳое буданд миёни гӯрҳо. Ниёз ҳайрон буд, ки ин қадар кӣ ба ин ҷо омадааст, ки миёни гӯрҳо пайроҳаи равшанест? Магар ба ягон кас қабри падару модари ӯ лозим будааст? «Шумо ҳар вақт меоед, бобо?» савол кард Ниёз, вале ҷавоб нагирифт, фақат пай бурд, ки андаке пои рафти бобо суст шуд ва боз худро дошта, саволи набараро нашунида ангошта пой партофт...

«Шояд бобом набошад... Не, ҳеҷ мумкин не, ки Сабзина...»

— Ё оллоҳ!» – садо баровард бобо ва ҳар андешае, ки дар сари Ниёзу дигарон буд, пароканда кард. Маълум, ки бобо низ то ин вақт банди андешаҳо будааст. Ӯ дар сари гӯрҳо қарор гирифт. Баъд нишаста андаке нафасашро рост кард ва ба кироати ояг гузашт. Ниёз ба гӯрҳои ҳамворгашта менигарист. Ду гӯр ҳокашон тит шуда, ба сӯи ҳамдигар омадаанд, ҳамчунон ки ягон кас маҳсус омада ин корро карда бошад. Паи чангол не, паи каланд не, худӣ ҳок лағжида омадааст. Ӯ гумон мекунад, ки падару модараш гӯрҳояшонро сӯроҳ карда якҷоя хобидаанд ва барон ҳамин хоки гӯрашон чунин шудааст...

«Омин!» садо кард бобо ва даст ба дуо бардошт, дигарон низ, ҳатто Александрин, ки ба ин ҳел корҳо ва оини мардуми тоҷик омӯхта шудааст, дасти дуо бардошт.

Бобо баъди даст ба дуо бардоштану дуо қардан фӯтаи миёнашро суғуст кард ва нафаси дароз баровард, ки мондагиву хастагиаш рафъ шуда бошад. Вай ба марди «кофир» нигарист ва мушоҳида кард, ки дар сари гӯр қиёфаи ин мард чигуна мешавад. Қиёфаи ӯ низ марди аламзадаро мемонд. Сонӣ ба Ниёз нигарист, шояд ба он маънӣ бошад, ки ӯ гирия мекунад ё не. Қиёфаи ӯ ба қиёфаи марде мемонд, ки шаст-ҳафтад сол умр дида, шикасту рехт, пастиву баланди рӯзгорро санҷида ва талхиву шириниашро чашида бошал. Бояд Ниёз мегирист, вале ӯ мутафаккир барин метобал ва ҳоло ба андеша фуру рафтааст. Бобо чунин ҳолати ӯро дида, мехоҳад бидонад, ки Ниёз дар чӣ ҳусус фикр мекунад. Вале Ниёз ба ҳеҷ ваҷҳ бозхости дилашро ба касе намегӯяд, алаҳхусус ба бобо ва ҳешовандони дигараш. Фақат баъзе чизҳоро ба Сабзина гуфта нам мумкин. Барои ҳамин ӯ дар назди ин қасон гирия намекунад; зеро мардум мегуфтанд, ки Ниёз аз Некон то Ғузур гириячунон бирафт ва дигар набояд гӯянд, ки Ниёз мегирияд.

Ниёз ба ҳамаи қабрҳо менигарад ва фарқе миёни онҳо намебинад, фақат баъзе гӯрҳо санги сиёҳ доранд ва катиба, дигар

ҳама якранг; фарқашон дар навию кӯҳнагиашон: яке нави серхок, дигаре кӯҳнаи хам ё фурурафта.

Як назар чашми Ниёз афтид, ки аз канори кабристон ду сар боло шуд ва ҳамон лаҳза хам хӯрд. Ниёз дергоҳ ба он чо дида дӯхт, ки шояд он чизро бинад, вале такрор нашуд. Гумон кард, ки ба чашмаш намуздааст. Ками дигар сабр кард, ки агар боз бинад, ба бобо мегӯяд, аммо сиёҳии сар дигар нанамуд. Ва ӯ гумон кард, ки кори Намоз аст ва шояд сиёҳӣ ба чашми ӯ дуто намуда бошад. Фикр карда-фикр карда ёфт, ки баччаҳои деҳа ба сари гӯр омадани «кофрон»-ро тамошо мекунанд.

Аёзҳам, Мирзобадал хам ба бобо нигаристанд, ки омин кунанду бираванд, аммо бобо тамоми гуноҳи содиркардаашро сари гӯристон рехта, пасон рафтани буд, ки аз чой намечунбид. Александрин сари ду пой нишаста буд, пойҳои дард карданд, ки бархост. Ва бобо пай бурд, ки вақти рафтан шудааст...

Ниёз то ин вақт қиёфаи модари ширинаш ва тарҳи сурати падари бегуноҳу фақирашро ёд меовард ва андеша мекард, ки одамони барои чӣ ба дунё меояд? «Чӣ лозим, ки якеро масхарабоз бисозӣ, дигареро тамошобин? Агар бисозӣ, дурусттар бисоз... Мисле ки падару модари маро овораи олам сохтӣ, дар ғарибиҳо куштӣ, лозим не...»

Гӯристон ба назар се тарафаш рост табар зада бурида ва як тарафаш ба кӯҳ часпида, он қадар ором ва хомӯш, ки гӯё дар олам халалгоре вучуд надошта бошад, ҳатто нойгузори онҳо ба ин хомӯшӣ халал дода наметавонад. Вале дар тани Ниёз як нооромие пайдо шуд: вай гумон карда буд, ки ин чо омада падару модарашро мебинад ва ё аз ягон гӯша онҳо ба чашмаш менамоянд ғайб мезананд. Ин хел нашуд. Хаёле симои онҳоро пеши назар оварда тавонист ва хаёле чехраи онҳоро аён бидид; акнун паси сараш чашм доштагӣ барин мебинад, ки онҳо аз пасаш меоянд, дилкашол меоянд. Вай мебинад: ҳамчунон падари фақираш рӯҳафтада, ҳамчунон модари ширинаш зебо... Вай тоқат карда натавониста якбора ба пас нигарист ва мӯи сараш сик шуд. Дар танаш мурғак давид, як ҳиссиёти сард таги пӯшташ паҳн шуд, хунук хӯрд. Мисли мурғи аз об баромада тан афшонд. Вале ба касе чизе гуфта натавонист. Намедонист чӣ кор бикунад. Афсун шудагӣ барин; падару модараш аз ин чо рафтани ӯро намехостагӣ барин... «Ҳой!» фарёд кард дилаш. Ба гумонаш касе аз каноре дод зада бошад, ба худ омад, хушёр шуд, пай бурд, ки фиреб мехӯрад; як ҳисси мағшуше ӯро азоб медиҳад, масхара мекунад, дилу гурда ва ғайрати ӯро месанҷад: эҳтиёт бояд шуд... Ин дафъа ӯ танашро доништа афшонд, ба худ омад, як дуои аз раҳмати модараш ёд гирифтаре зер лаб хонда, оҳиста «суф!» гуфт ва аз пай онҳо бирафт. «Беҳуда намегуфтаанд, ки кӯдакро пеш андохта биравед...»

...Ду чавон аз ду чониби Намоз нишаста, беморро сари дил медоштагӣ барин яке ба китфи чапу дигаре ба китфи рост тақия медоданд. Ниёз он ду нафарро назди Намози фахӯл дида, яқин кард, ки чашмаш фиребаш надодааст... лекин назаре, ки бо падару модараш шуд, чӣ маънӣ дошта бошад? Наход ки он ҳам рост буд? Ниёз бори дигар баргашта ба пас нигарист, аммо касеро надид; боз баданаш вараҷа кард.

Аз бозгашти онҳо бохабар шуда, ду чавон ба пешвоз омаданд. Ниёз аввал эътибор надод, вақте ки онҳо оғӯш кушода, ўро сахт-сахт ба банди дилашон пахш карда «чӯраҷони азизам» гуфта вохӯрӣ карданд, шинохт – Ёқубу Рачабро шинохт. Ёқубу Рачаб бо дигарон низ вохӯрдӣ карданд ва аз ду паҳлӯи Ниёз гузашта то хона сӯхбаткунон рафтанд.

...«Очаат мурад дар қаду бастат!» садо омад аз болохона ва Ниёзи ба ҳар чиз, ҳарф, садо ва хитобаҳое эътибор намедода фил-фавр баргашта ҳолибӣ овоз нигарист ва дид, ки як занакӣ сияхпӯш аз зинаи болохона фурӯ меояд. Ҳайрон монд, ки очаи ӯ кӣ бошад ва киро чунин навозиш мекунад. «Очаат мурад!» аз зина фаромада боз овоз кард ӯ ва оғӯш кушода пеш омад, чониби Ниёз омад ва акнун ӯ шинохт, ки ин зани хушгапу хушовоз кист... Сабзина аз касе намегурехт; аз Александрин ва хатто аз Намози барои ӯ хеле баттол ҳам. Ҳама хайрон буданд: шояд дили ӯ ва ҳиссиёти ўро ба чуз худаш касе пай набарад, ҳатто то алвақт касе – нависандае, расоме тасвир карда натавонистааст, ки вақте модар сари қабри фарзанд меравад, чӣ ҳолат мегирад, аз дили ӯ чӣ мегузарад; то ҳол касе таҳқиқӣ тадқиқ накардааст, ки меҳри модар чӣ қудрат, чӣ бузургии, чӣ матонат ва чӣ улуҳият дорад ва чӣ тавоноии худое-на... Ҳо, хайрон буданд, ки ин зани фарзанд надида, ки ба гуфтаи баъзеҳо қадри фарзандро намедонад, чаро ба як чавони бегона ин зайл ҳарф мезанад ва оғӯш кушода меояд. «Очаи бекӯдакат мурад!» гӯё ки дили касони дар ин боб фикр кардари пай бурда бошад, чунин гуфта, пеш омад. Пеш омад ва сари Ниёзи қадқа-шидаро андаке ба пас ҳам карда, аз пешонаи ӯ бӯсид, оғӯш кард ва сар ба сари китфи баланди ӯ гузошт. Ниёз низ сар ба китфи Сабзина гузошт ва чизе ба гӯши ӯ гуфт, ки Сабзина бори дигар пешонаи ўро бӯсид ва гарданаширо раҳо карда, ба замин нишаст; мисли каси бемадор, монанди модари гумкардаширо ёфта аз хуш рафта ба замин нишаст; Ниёз нагузошт, ки ӯ ба замин нишинад: аз бозуи чапи Сабзина гирифта бардошт: «Оча, ман меҳмонро ба хона дарорам, сонӣ сӯхбат мекунем...»

Сабзина аз ин сухани Ниёз чон гирифт ва боло нигариста «Очат мурад» гуфт ва бархост.

Александрин хайрон буд, ки чаро Ниёз ба ӯ дурӯғ гуфтааст? Модарам мурдагӣ гуфта буд, маълум мешавад, ки модараш зин-

да; ман писари бойи Панчакат, гуфта буд, маълум мешавад, ки падараш мурда будааст. Тамоман як чавони дурӯғгӯ...

— Меҳмонро дарор, ман ҳамин чо меистам, писарам, – охиста садо дод Сабзина ва Ниёз ашки дар чашмонаш ҳалқа задаро фуру нишонда, сӯи меҳмон табассум кард, то дарояд; табассуми чонбаромад кард, то меҳмон малул нашавад, лекин фикри Александрин дигар аст: вай бояд фаҳмад, ки чаро Ниёз дурӯғ мегӯяд. Магар дар оянда низ бо чунин дурӯғхояш зиндагӣ карданист? Ё ягон андешаи дигар дорад?

— Узр мепурсам, каме бо модарам сӯхбат кунам...

— Ниёз!...– садо кард Александрин, то донад, ки ӯ чӣ гуна модар аст, худдорӣ кард.– Хайр, бирав, баъд...

Сабзинаи сиёхпӯш мунтазири Ниёз буд, ки мебарояд, сӯхбат мекунад. Дар миёни ҳавлӣ рост истодани Сабзинаро касе монёе нашуд, ҳатто шавҳараш Аёз. Вай ҳама андешаҳои пешинро бори дигар ёд овард, кисматхоро аз пеши назар гузаронд ва шод гашт, ки худо оҳашро шунида Ниёзро бозовард...

Ниёз баромад.

— Ман ба ту гуфта будам, ки нарав, маро партофта, рафтӣ. Овора шудӣ, саргардон шудӣ, – чашмонаш ба рӯи Ниёз зор-зор нигариста гуфт Сабзина.

— Не, оча, саргардон нашудаам...

— Дар забони очагӯят очат мурад...

— Чӣ аҳвол дорӣ, оча?

— Хуб, бисёр хуб, ту омадӣ, хубтар мешавад, – дар хоб сӯхбат мекардагӣ барин мегуфт ӯ.

— Чаро сиёх пӯшидаи?

— Ту омадӣ, мепартоям...

— Магар барои ман сиёх пӯшида будӣ?

— Не, баччаҷонам.. Ин... сиёх, ки вақти ин чо буданат пӯшида будам.

Ниёз ба хаёл рафт. Чаро вақти ин чо будани ӯ? Барои падараш як сол пӯшида, сонӣ сиёхашро партофта буд, вале барои модараш ёд надорад, ки Сабзина муддат сиёх пӯшида буд. Вай ҳоло намегӯяд, лекин барои рафтани Ниёз сиёх пӯшида буд ё не, иқрор намекунад. «Ман мурда будам, аз ёдҳо рафта будам, боз маро кӣ пайдо кард, намедонам» аз дил гузаронд ва ҳамин чизро аз Сабзина пурсид:

— Оча, хабари маро кӣ овард, ки боз маро ёфтед?

— Магар офтобро ба домон пӯшида мешавад? Хабарӣ падаратро аз худи Қошғар оварданд, Самарқанду Бухоро чӣ роҳ аст?

— Ман дар Самарқанду Бухоро набудам, оча...

— Ҳамон тараф, ки рафтӣ, Самарқанду Бухоро гӯянд, ҳамин рӯдаки мо то кучое ки равад.

— Рӯдаки мо то Бухоро меравад, оча, лекин аз Бухоро он тараф мулкхое хаст, ки...

— Ман надонам, баччачонам... Ту тамомаи омадӣ?

— Холо муваққатан...

— Маро оча донӣ, тамоман биё... – Ниёз сар чунбонд...

Назди дарҳо, зинаҳо занону кӯдакон, духтаракон истода муносибати онҳоро миданд ва хайрон буданд, ки онҳо чӣ мегуфта бошанд, онҳо ба сӯхбати модару писар халал расонида натавонистанд, вале аз дарвоза хастаю кутканда ворид шудани Намоз сӯхбати онҳоро қатъ кард...

...Давоми сӯхбат дар меҳмонхона гузашт. Александрин, ки то алвакт худ ба худ савол карда ҷавоб ёфта наметавонист, баробари аз дар вуруд омадани Ниёз ба забони русӣ пурсид:

— Ун зан кӣ аст, Ниёз?

— Модарам.

— Модарам мурдагӣ гуфта будӣ-ку?

— Барои он ки ба ин чиз бовар кунед, саргузаштамо аз сар бояд такрор кунам, дар роҳ мегӯям...

— Майлат, Ниёз, майлат...

Бо ҳамин сӯхбат вогузошта шуд ва Александрин ба болорҳои қабза фуру гирифта, лӯлаваассаҳо ва тахмони зебои пешгоҳи хона нигарист ва амали устоҳои хушдастро писандида, гуё худро аз ин олам ба олами афсонаҳо, хаёло ва орзуҳо супурд. Вай гумон кард, ки рӯзе мерасад, ки ӯ низ аз ин устоҳои гулдаст истифода бурда дар шаҳри худ чунин биное месозад, то ҳамаро ба хайрат гузорад. Вале хитобаи бобо хаёли ӯро бипароканд:

— Искандари мӯхтарам! Мо шуморо роҳбар ва бародари калону гарони Мирзониёз гуфта, ба маслиҳат овардематон. Шумо марди дунёдида, ба пастию баландиҳо сарфаҳм меравед, албатта бемақсад чоғаи гарматонро хунук карда ба ин чо наомадаед... Муроду мақсаде доред. Ҳамин тавр не?

— Ҳамин тавр.

— Ҳамин тавр ки бошад, ба мо ёрӣ расонед... Албатта ман мефаҳмам, ки Мирзониёзи мо барои шумо каси даркорӣ, лекин агар шумо гӯед, ки мулк обод шавад мардум осуда бошанд ва кӯхистони мо ин қадар ноором набошад, Мирзониёзро ҷавоб медихед, ки омада дар мулки худаш сарварӣ кунад...

— Яъне, кон кушояд?

— Не, Искандари мӯхтарам, волости Киштӯд роҳбар надорад. Як барлосро аз кучо ёфта мондаанд, ки ҳамаро ғорат кард. Дунёи гун қардан меҳонад ва гумонаш, ки дар ин олам сутун мешуда бошад. Дар девлоҳи мардум мол намонд, дар ҳаммаи мардум ғалла намонд, дар ҳезумхонаи мардум ҳезум намонд. Ҳеч кас намефаҳмад, ки ӯ чӣ мурод дорад. Мардум ба хулосае омадаанд, ки андозу чаримаи кӯхбонҳо барои чандин сол мерасад. Ёд надорам,

ки халқ то ин дараҷа афтада шуда бошад... Дилу рӯҳи халқро бардоштан лозим.

— Ин чизи бодовар... даргузар: ин ҳолатро аз тарафҳои Русия бод овард...

— Ҳм, Ҳукумати Русия... Аз рӯи шунидам, бояд, ки ин ҳукумат ба халқ сабуқӣ орад, аммо халқҳо шиканҷа мекашанд... Худатон фикр бикунед, ки халқ аз кучо пул ёфта андозу ҷарима диҳад?

— Пас Мирзониёз наояд? – пурсид Александрин.

— Ихтиёри Мирзониёз ба худаш аст... лекин наомада ҳам наметавонад. Замона дигар мешавад, волие лозим, ки ба забони шумоён ҳарф зада тавонад.

— Волии дигарро чӣ кор мекунед? Барлос гуфтед-а?.. Ману шумо ўро афканда, Мирзониёзро ба ҷояш шинонда наметавонем-ку!?

— Метавонем, мову шумо якдил шавем, метавонем. Мову шумо пешниҳод мекунем, халқ тарафдор мешавад... ва боз як кори дигар ҳаст, ки ман онро намехоҳам... Ришва додан рост меояд.

— Ришва ба кӣ? – гӯё аз нодонӣ дар ҳайрат афтад Александрин.

— Надонам... ба губернатор мегӯянд.

— Дурӯғ, бовар накунад.

— Ман бовар намекунам, лекин ҳамин хел шуд... Волии ҳозира ба ҳамин роҳ мансаб гирифт.

Александрин ба андеша рафт, дигарон низ, вале ў чӣ хулосае мебаровард, ки дам ба дам «хуҳ» гуфта сар мечунбонд: «хуҳ, ачаб... ўро барои ин кор ба ин кишвар нафиристодагистанд».

— Ҳеҷ касро барои ин кор намефиристанд, Искандари азиз, аммо ҷараён ўро мисли селовард ба канор тела медиҳад. Дар аввали кор ҳама сӯфӣ...

— Чӣ хел сӯфӣ? – маънии ин суханро нафаҳмида пурсид ў.

— Яъне, пок, соф... ва ҳамин ки дар курсии мансаб дурустар ҷо гирифт, нафсро идора карда наметавонад...

— Шарқ Шарқ мемонад, фарди хурдаш ҳам, калонаш ҳам бе ҳикмат сухан намегӯяд, – шояд барои гурези сухан Александрин ҷилави сӯҳбатро ба дигар тараф кашидан хост, вале бобо ва дигарон чизе нагуфтанд, гӯё ин ҳам одоби шарқӣ буд. Ниёз ҳам хомуш буд, аммо дар ин хусус фикр намекард, пеши назараш Сабзина меомад, ки дар ин дунё чандон хуррам нест...

...Александрин тарбуз барин дарунашро хӯрд, ки гӯсфандхӯрӣ карда гаштасту дар Моғиён кори кон ба чӣ аҳвол бошад, ҳарчанд ки аз омаданаш ба Киштӯд он қадар зарар накарда буд, зеро ғарази ў танҳо кон баровардану ангишт кандан не, балки кишвару одамони онро омӯхтан ҳам буд. Аз ин рӯ пушаймон набуд, ки бо бобои Наврӯз вохӯрд, ақаллан донист, ки дар олами онҳо фидоиёни китобу дoston ҳам будаанд ва китоб ба зиндагии онҳо чӣ таъсире

доштааст, хамаи ин чизҳо, албатта, дар рӯзномаи меҳмон дарч хоҳад шуд. Александрин андеша дошт, ки дар бозгашт хамаи ин андешахоро ба Ниёз мегӯяд ва таъкид мекунад, ки бобои аҷоибу гароиб доштааст, вале мардуми меҳмоннавози Некон нагузоштанд, ки онҳо танҳо бозгарданд; Аёзу Бадал онҳоро то Моғиён гуселониданӣ шуданд, зеро дар ин замони ноосуда сари ҳар қадам метавонад ҳодисае рух занад ё рӯзгор фалокате зояд.

— Падарат домулло? – дар зин қач шуда аз Аёз пурсид Александрин.

— Не, деҳқон.

— Сураташ ба деҳқон наместонад. Деҳқони ҷои шумо сиёҳ мешавад, аз зарби дар офтоб кор кардана... баъд деҳқони осу-даҳол бошад, рӯяш сурх мегардад, вале падари ту дар рӯяш нуре дорад, ба қавли мардуми Шингу Моғиён «имон» дорад. Падарат ё домулло ё...

— Не, дар диёри мо кам касе ёфт мешавад, ки хату савод надошта бошад, китоб хонда натавонад, ҳатто занҳо саводи китобхонӣ доранд, аммо он савод саводи домуллоӣ ё бихалифагӣ не.

Ба назар Александрин мот шуд, дар бораи он ки гӯё мардуми ин кишвар саросар бесаводанд, баҳс накард ва ҳарфи Аёзро лоф ҳам надонист. Хомӯш монд. Ниёз ҳам хомӯш мерафт. Онҳо аз ҳамсафари рӯди Кӯҳак ҷудо шуда ба чап гаштанд ва ҳамворие пеш омад. Ниёз ҳаёл мекард, ки рафту ҳарфи бобош рост бошад ва ӯ сардори ин мулк шавад, чӣ қорҳое бояд бикунанд: ҳамвории дашти Ғузор, дашти Малла дар синаи ин кӯҳҳо чӣ замини фароҳ метобанд: «Рӯзе мерасад, ки Ғузор Марғзор мегардад» аз дил гузаронд ӯ ва ба уфуқи дур нигарист, ки гӯё олам дар ҳамон ҷо интиҳо мепазуруфта бошад, вале ӯ медонад, ки олам ҳадд надорад; ҳар қадар пеш рави, уфуқ гурезон мешавад ва ин пардаи ҳарири нилгун мисли духтари зебо дили касро мерабояду мегурезад: «Касе аз домони ин пардаи обгун дошта метавониста бошад?»

— Мӯхтарам Александрин, ана ба он болохона диққат диҳед... вай болохонаи Малиқбой, ман дар он болохона хизмат кардам.

— Бойи калон?

— Калону хурдиашро намедонам, лекин медонам, ки ҷаҳор асп дорад, чанд модгов, қӯтани гӯсфанд ва замини лалмӣ; бойҳо боз чӣ доштанишон мумкин, намедонам.

— Ягон бор ба сари ту ҳам задааст, ки бой шавӣ?

— Дар инбора андеша накардаам... Ба назари ман бойҳо ба одам монанд нестанд; феъли ҳайвонӣ доранд...

Александрин сар ҳам карда ба андеша рафт. Мазмун, фикр мекард, ки манзили маконашро монда барои чӣ ба ин ҷо омадааст ва ё ҳаёл мекард, ки шояд онҳо ӯро ҳам бой гумон кунанд ва барои бой шудан ба ин ҷо омадааст гӯянд, вагарна мурод аз

ин сарсонихо чист? Ниёзи хурди рамузфаҳм пай бурд, ки ӯ ягон дард дорад, барои ҳамин ин қадар андеша мекунад, вале дардашро ба касе ифшо намекунад. Ниёз хеле меҳоҳад, ки бо ин мард дардосино бошад, ба дарди ӯ хӯрад, аммо марди сипоҳи дурандеш ба касе намегӯяд. Саҳифаҳон аламангез ва ё рӯҳбахш якero варақ гардондан лоимкон аст; рафту аз нодонӣ варақ гардонданӣ шавад, дар он саҳифаҳо танҳо дарди хеш дармеёбад ва агар дар он саҳифаҳо ба дарди ӯ монанд чизе набошад, дафтар барои ӯ ҳеҷ метобад, баъд дар қади хеш барои дигарон чома мебуррад, ки аз илмҳои бадтарин аст. Ҳоло Ниёз дар бораи Александрин ва тақдирӣ ӯ – бойбачча ва ё ятимак калон шудани ӯ фикр карду қору бори имрӯзаашро пеши назар овард, чӣ хел марди доно ва ба кори худ хушёр буданаширо ҳам дар сар таҳлил кард ва хаёлаш ба бобо рафт, онҳоро то айдозае муқоиса кард, аммо монандие дарёфт накард, сонӣ ба Аёз нигарист, ки чаро бобо ин қадар ба Киштӯд баргаштани ӯро меҳоҳад, чаро тарафдори воли шудани ӯст? Магар бобо дар қади худ барои Ниёз чома намебуррад?

— Мӯхтарам Александрин, ман ба Киштӯд баргардам?

— Агар бой шудан хоҳӣ, шоҳона зиндагӣ қардан хоҳӣ, марҳамат...

— Чӣ хел бой? – аз ҷавоби ӯ чизе нафаҳмида пурсид Ниёз.

– Ин бой не-ку?

— Ҳама гуна мансаб кӯшише барои бойшавист.

— Кас бой шудан нахоҳад чӣ?

— Ҳоло ин хел кас ба дунё наомадааст, касе ёд надорад, ки одамӣ аз молу мулки дунё рӯй тофта бошад.

— Бобом мегӯянд, ки нимта нон – роҳати ҷон.

— Инро касе мегӯяд, ки ба нони бутун нарасидааст, касе ки ба нони тамоми расид, як нонам ду нон шавад, мегӯяд.

Ниёз дар монд. Андеша мекард, ки дар ҳақиқат хислати одамӣ ҳамин хел аст ва ё худдорӣ қардан ҳам мумкин? Ва гӯё Аёз ҳарфи аз дили Ниёз гузаштаро дарёфт, ки чунин фикрро пеш ронд:

— Халқ мегӯяд, ки кас бояд лачомаки худ бошад, яъне, улов ҳам худаш бошад, савор ҳам ва ба қадом тараф ҷилав гардонданро донад.

— Ҳа-а, халқи шумо қони ҳикмат, қони панд... Панду андарзатон ба нақӯқорӣ илқо мекунад, лекин кам-кам мубориз будан ҳам зарар надорад, мубориза халқро хушор мекунад. Ҳарифро баъзан ба забони ширин, баъзан ба хунар ва баъзан ба зӯри мағлуб мекунӣ...

— Ва баъзан ба зар...

— Бале... Ба хаёли хоми тоҷирон роҳи осонаш ҳамин аст, вале ин қаллобист, фиреб аст; ҳам худрову ҳам дигаронро фиреб ме-диҳӣ.

Онҳо Дашти Малларо миёнбур карданд, то офтоб фурӯ нарафта рӯди Муғро убури кунанд ва шаб бошад ҳам, ба манзил расанд, аммо Аёз маслиҳат надод, ки ба ин дараи махуф шабхангом сафар кунанд... Дар Чорбоғ қарор гирифтани шудаид ва Аёзу Бадал хонаи Мулло Асомиддинро суроғ карданд, Асомиддини зерихисоририро, ки дар Чорбоғ мулло нест, гуфта, ба ин ҷо кӯчида омада буд, аммо Асомиддин кайҳо фавтида, писараш Имомиддин муллоиро ба ҷои ӯ давом медодааст, ки меҳмонони нохондари нашинохт ва боз ҳамроҳи марди кофир омадаанд, гуфта ба даргоҳаш роҳ надод. Чунин рафтор ба Александрин хуш наомад ва аз ӯ кард, ки бановакт бошад ҳам, пой сафар бознадорад... Акнун онҳо хомӯш мерафтанд, танҳо садои сум ва ба кӯрсангоҳи бархӯрда, шарора баровардани наъли аспҳо мушоҳида мешуд. Аспон гӯш сик карда, баъзан аз камару сангҳои сари роҳ хӯсида, фиркида, пас-пас рафта ва сонӣ ҷӣ будани он чизро дониста, боз ба пеш ҳаракат мекарданд ва дар чунин ҳолатҳо – барои аспонро хушёру шерак кардан «чу! чу!» гуфтани саворон дар шахҳо акси садои меҳод. Хомӯш мерафтанд, вале аз чунин хомӯши Аёзу Бадал дар ҳичолат буданд; ҳам аз Александрин ва ҳам аз Мирзониёз ҳичолат мекашиданд, ки шабонгаҳ онҳоро бо забони дароз ба дари «ошноҳо» бурда, хизмати хирсона карданд; онҳоро кофир хондани писари мулло ба ҳеч қадоми онҳо хуш наомад ва гӯё сабаби раҳораи хомӯш рафтанишон ҳамин бошад, ки яке «ҷӣ кор карди?» ва дигаре «бубахшед!» гуфта наметавонистанд.

— Ана дар ҳамин ҷо дам мегирем, – Дуобаи Шингу Моғиёнро дар назар дошта гуфт Александрин.

— Магар ин ҷо хавфнок нест? – ишора ба нооромии замона кард Ниёз.

— Мо – чаҳор тан родмардон аз ҷӣ метарсем?

Александрин, ки аз асп фаромад дигарон низ фаромаданд. Чаптар ва болотар деҳаҳо буданд, аммо онҳо қанори рӯд манзил гирифтанд. Александрин ҳамроҳонро чаҳор родмард номид, се тан миёнсол ва Ниёз ҷавон буд; Аёзро мӯй сафед гашта, Бадалро мошубиринҷ буд, вале мӯи Александрин малла ва то паси гардан фаромада буд; ҳар се риш доштанд. Вале Ниёзи ҷавон мӯи фатилаи сиёҳ дошт ва дар рухсори росташ холи мушқин, чашмонаш тез буданд ва агар андаке ошуфта гардад сапедии чашмонаш сурх мешуданд ва дар чунин ҳолат ҳам зебо метофтанд. Ниёз дар дида хоб надошт, дигарон низ, аммо ҳама оромӣ хомӯш, ки хуфта бошанд...

...Ситораи қорвоқаш кайҳо баромада буд, вале дар паси кӯҳҳои баланд пинҳон буд. Онҳо аз ӯ карда буданд, ки баробари руҳ намудани ин ситора раҳти сафар мебаранд, аммо рӯз шуду сонӣ аз ҷой хестанд, агар шаб хоббедор буданд, ҳоло бедорхобанд.

— Аз ин ҷо ҷудо мешавем, амак, – изҳори хоҳиш кард Ниёз.

— Чӣ хел чудо мешавем? Ту бояд ҳамроҳи мо равӣ!

Ниёз чизе гуфта натавонида ба Александрин нигарист, ӯ низ чавобе дарёфт накарда китф дарҳам кашид.

— Ман баъд меравам, амак.

...Ниёз хоб дид; хоб дид, ки савори аспи сафед чониби Киштӯд меравад. Баҳор. Миёни сабззорро гузашта меравад. Ғузур марғзор аст. Баҳри дилаш кушод. Аввалин бор дар лабаш табассум омад. Аспаш чилва мекард, кишна мекард, Дар болохонаи Маликбой базм аст, базми осмонкаф. Ниёз ба ин базм эътиборе надода гузашт. Ба бой хабар доданд, ки кофире мегузарад, ба базми шумо хандида, тамасхур карда мегузарад... Баноғох пас нигариста дид, ки тӯдаи барлосҳо аз пасаш таъкиб мекунад. Аспашро тозиёна зад, асп ба хар бадал шуд ва даруни сабззори баланд пинҳон гашт, ки тӯдаи роҳзан гузашта пеш рафтанд ва ӯро надиданд. Ӯ дергоҳ миёни марғзор гашт ва бедор шуда дар бораи хобаш фикр ҳаёл кард, ки хобаш чӣ маънӣ дошта бошад. Марғзори зебо буд, вале таъкиби барлосҳо барои чӣ? Барои хобгузори назди ягон пири доно рафтанд лозим. Дар ин ҷо чунин одамонро намешиносад. Ин чизро аз ҳар кас пурсида намешавад. Дар Киштӯд мебуд, аз бобои мӯсафедаш мепурсид. «Марғзор хуб» хобгузори мекард ӯ, «аммо таъкиби онҳо чӣ? Барлосҳо ба ман чӣ кор доранд? Ман бо онҳо муносибате надорам-ку?... Александрин одами доно, дар масъалаи хобгузори чӣ хел бошад? Марди саис чӣ? Ба назарам ӯ танҳо кашаву хору моли аспонро медонад. Рӯзаш гузарад шуд. Ҳама вақт ҳушаш ба кучое банд, аз рӯи кирдору рафтораш ба осмонҳои ҳафтум. Доим мурданро фикр мекунад, гӯё ба дунё омадан чунин маънӣ дошта бошад: хӯрдану мурдан. Ҳамин хел як кас саис; худаш сер бошад, кӯдаконаш сер бошанд, дигар ҳеч чиз лозим не. Одам намемурад, мегӯяд, ба дигар шакл мегардад ё кӯдак давоми умри инсон аст, мегӯяд. Аҷиб одаме – ақида дорад, фалсафа дорад – дар олами худ одами доно, вале берун аз марзи худ пой гузошта наметавонад... Ба ҳар ҳол пурсидан айб не. Кори ҳамои яхӯдӣ, ки бо Александрин омада буд, дуруст, аз пурсидан шарм намедошт; аз пурсидан меёбӣ, мегуфт, ҳама чизро донистан мехост, ё ягон чизи нав фаҳмидан. Аммо мардуми Кӯҳистон аз пурсидан шарм мекунад, пурсанд, гӯё нодонии ҳешро фош мекарда бошанд...»

— Амак, як чиз пурсам? – ба саис рӯ овард Ниёз.

— Хӯш, писарам! Бипурс! Аз осмон, аз замин?

— Не... Хоб дидам, амак... Лекин маънии таъкиби барлосҳоро нафаҳмидам. Онҳо ба ман чӣ кор доранд?

— Ҳеч маъние надорад, – гуфт саис ва фармуд: – Ту аз ин ҷо меравӣ. Таъбираш ҳамин, – Саис хомӯш монд. Мазмун, сухани Ниёзро мунтазир буд. Вале вачоҳаташ дигар шуд...

— Дуруст барин, амак...

— Дуруст барин не, дуруст!... Ту меравӣ, одами калон мешавӣ... Лекин худатро бояд эҳтиёт бикунӣ... – Қабилаи туркнажод.

Чашм во кард ӯ ва ба чеҳраи Ниёз нигарист: – Худатро аз бар-лосҳо бояд эҳтиёт бикунӣ... Ту барлосҳоро мешиноси? Онҳо дар сояруи волости Киштӯд зиндагӣ мекунанд. Мардуми каллакалони чашмтанг. Ҷангара, тез, бериё, бадандеш... Гумон мекуни, ки аз давраи Дақёнус мондагӣ... Хаёлам душмани сугдҳо ҳаминҳо... Роҳзани ҳам мекунаид, котили ҳам мекуианд. Хомоҳом мехӯранд. Надидаи-а?

— Дидагӣ барин, лекин ин қадарашро намедонистам.

— Акнун бидон...

— Ба назарам, Маликбой ҳамин хел чӯраҳо дорад...

— О, бар падарат раҳмат, Маликбой ва дигар бойҳо бо онҳо муносибати хуб доранд. Бойҳо онҳоро дар лаҳзаҳои танг қор мефармоянд. Ҳатто киро мекунанд.

Ниёз хайрон монд ва пурсид:

— Онҳо маро таъқиб карданд, вале дошта иатавонистанд. Ман дар марғзор чо шудам.

— Дошта натавонистанд, нағз... Лекин марғзораш... Роста-ша гӯм, инаша намедонам. Мардум марғзорро чоӣ хуб мегӯянд: чаннат... Ҳамин хел, баччам, калон шуда меравӣ, лекин мана фармош нақун.

...Ниёз чанд рӯз зери таъсири хобаш дар хобу хаёл мегашт. Аммо ба хулосае наомад, ки ҳамаи ин чӣ маънӣ дорад. Саис ба баъзе чизҳо ишора кард, вале Ниёз то охир нафаҳмид; баъзе хатарҳоро пай барад ҳам, аниқ намедонист, ки дар таги ин ҳарф чӣ асрорест...

...Пудратчӣ Борис Власов аз губернияи Туркистон ба Ғезан омад, ӯ бо чунин мақсад омад, ки кони Сӯхта чӣ бартариву захирае дошта бошад, ки тақрибаи даҳ сол қабл аз ин байни савдогари калон Врублевский ва Баршевская барои ин кон маншаю бархӯриҳо шуда буд. Борис Власов аз рӯи харитаҳои чуғрофии сайёҳону мардумони аҳли саноати кӯҳӣ медонист, ки ин кон зиёда аз сад сол боз зери замин сӯхта, дудаш мебарояд, чӣ аҳамияте дорад ва чӣ фонда меорад. Ҳарчанд ки Александрин ин конро аз Врублевский харида ва истифода бурда штабҳои ҳарбии Самарқандро бо ангишт таъмин мекард, пудратчӣ онро дидан хост. Александрину Ниёз ӯро ба сари кон бурданд. Як фарсах болотар аз Ғезан кайҳо ин кон ба қор даромада, мардони музофотро аз қор таъмин ҳам мекард, вале мисли дигар қонҳо музди ночиз дошт, барои ҳамин қоргарон сарам-дила қор мекарданд, танҳо масофаи байни қону манзили иқоматашон, ки барои ҳар рӯз рафта омадан имкон намедихад ва барои музди ночиз аз аҳлу аёл дур ҳастанд, дили онҳоро аз ин қор хунук карда буд. Пудратчӣ Власов ба ин қорҳо дахл накард, мардум ба Ниёз арз карданд, ки муроду матлаби онҳоро ба на-

моёнда фаҳмонад, аммо Ниёз ба онҳо гуфт, ки фоида надорад, мақсади намоёнда дигар аст... Мақсади намоёндаро ба чуз худаш касе намефаҳмид ва ӯ баъди саёҳату аз назар гузаронидани кон чунин арз кард, ки конҳои ангишти уезди Хучанд ояндаи калон дорад, аз ин чо ангишт гирифтани захмати зиёд талаб мекунад. Ин ҳарф барои Александрин барин марди кордон нав набуд, аммо умеди ӯ аз намоёнда дигар буд; ҳаёл карда буд, ки ӯ ба ҳама гуна суханони вай розӣ мешавад ва он нақшаҳое, ки Боуэру Врублевский ва дигарон дар сар доштанд, тасдиқ мегардад: роҳи оҳан меояд, роҳи ҳавой мешавад... Аммо Власов ба ҳеҷ кадоми онҳо эътибор надод ва хост болотар ва дигар дараву кӯҳхоро тамошо кунад. Ҳавои зимистон сайру саёҳатро намебардорад, бо вучуди он Власов Ниёзро ҳамроҳ гирифта ба кӯҳ баромад. Вақте ки онҳо боло мерафтанд, хунуки ҳам боло мегирифт ва Власов ба гуфтаи Ниёз аҳамият надода, ҳеҷ боке не, хунук киро куштааст, гӯён боз болотар мерафт. Барф зад, аввал чандон барфи хунук набуд, ҳамин ки барф аз боридан бозмонд, захраш баланд шуд, шамол тару вазнин мехест, ки то устухон кора мекард, ёрои даст аз остин берун кардан набуд, сару рӯро мелесид, парраҳои бини ба ҳам мечаспиданд. Абрӯҳо мисли абрӯвони осиббон сафед гашта буданд. «Ё гапи калон ё гапи хурд» аз дил гузаронд Ниёз яқваии меҳмонро ёд оварда. Ниёз гупачаи пахтагинро ба меҳмон кашида додани шуд, аммо ба тани ӯ кор намеомад, меҳмон шинел вазнин гуфта, дар хонаи Александрин кашида монд, тани пичаку шапка, хунук то устухонаш расид, хайрият, ки мӯза дорад.

«— Тез гардед, Борис Владимирович», – раҳнамо барин пешпеш гоҳ раҳро гум кардаву гоҳ пайдо карда мегуфт Ниёз.

«— Аҳа» дандон ба дандон мезад Власов.

Худи Власов ҳам медонист, ки тез гардад, гарм мешавад, аммо тез гаштан имкон надошт, роҳ маълум набуд, баъд дасту пой карахт шуда имкони гаштан намеод. Боди саргардон пуршаст ба синаи кӯҳ мезад ва гӯё зӯраш ба кӯҳ нарасида, алам аз онҳо меситонд, буду шуди қувваашро якҷоя карда, ба сару тани онҳо мезад, то аз пой афтонад, аммо онҳо на танҳо бар муқобили боди сарду тез истодагарӣ мекарданд, балки пеш мерафтанд.

— Андаке тез гашта наметавонед?

Власов на танҳо тез гашта наметавонист, балки ба савол ҷавоб дода наметавонист.

— Биёед пуштора гирам.

ӯ рад кард, вале вақте ки дар ҳамвории қади об афтид, дигар хочати пурсидан ва розӣ шудан-нашудани ӯ набуд. Аммо Ниёз ӯро бардошта, пуштора гирифта натавонист. Власов чандон марди тануманд набошад ҳам, зӯри Ниёз ба бардоштани вай нарасид. Пас ӯ садо дод: «Эҳ-э-хэ!» Ба умеди, ки шояд дар наздикиҳо касе бошад, то ба имдодаш расад, аммо аз кӯҳҳои барфпӯш ҳам садое

наомад... «Деҳаи наздик кадом аст, ки рафта улав биёрам?» пурсид аз худ, аммо ҷавоб наёфт. Сонӣ ӯ ба Власов нигарист. Мурдасурат мехобид. Ниёз паҳлӯи ӯ нишаст, бардошт, то ўро шинонад, маълум ки зўраш намерасад. «Андаке хезед, пуштора мегирам». Власов ҷунбид, холо ҷон доштааст. Бо мадади Ниёз сар бардоштан хост, ковок шуд, нишаст ва Ниёз пештар аз ӯ нишаста, дасташро гирифт ва аз сари китфи рост пеш гузаронд ва боз аз китфи чап даст ёзонд, ки ӯ даст диҳад. Ҳамин тавр шуд. Ниёз ба зону нишаст ва ба пеш майл карда, ба замин парчин мегаштагӣ барин ёзид, то Власов ба пушторааш ояд. Нашуд. Силтав дод... ду дасти ўро пеш мекашиду ба зери ӯ ҷой мекард. Худи Власов ҳам каме ҷунбид, ки пештар омад. Ниёз каме рост шуд, зонуи чапро пеш кашида кат кард, зонуи ростро бардошт ва зўр зад, ки хезад, пояш лағжид. Власов дар пушторайи ӯ базўр нафас мегирифт ва ҳатто «сар дех, фарор» гуфта наметавонист. «Каме рост шавед, пуштора гирам, мебарам». Власов ё намешунид ва ё маҷоли рост шудан надошт, баракс ба назари Ниёз ӯ рӯдапо гашта, боз вазнинтар шуда, ба замин мехамид. «Наход ба ёди як кас нарасида бошем, ки мо ба ин ҷойҳо омада будем... Наход Адександрин ҳам дар ин бора фикр накунад?» Ниёз зўр зад ва ўро ба дўш бардошт. Гўё кораш сабуктар шуд, ҳарчанд ки акнун вазни гарони Власов ба дўшаш бор шуда буд. Вай аввал ҳаросида пой мегузошт, ки лағжида наафтад, сонӣ одат карда, дурусттар пой мемонд. Барфи кўрпаю дар хамихо тўда шуда имкони гаштан намедод ва махсусан рӯдакро убур кардан душворӣ меовард... Душвор буд, бисёр душвор буд барои ҷавоне ки ба ҷунин корҳо бори аввал дучор шудааст. Монда шуд, гарм шуд, арақ кард, хунукиро пай намебурд, аммо намеистод, наменишаст, ки арақаш сард гашта шамол накашад, ба хамин чиз ақлаш расид, азоб кашад ҳам, ўро ба ягон ҷой расондан мехост: ақаллан ба кони Сўхта, ки дар он ҷо мададгорҳо ёфт мешаванд... Вале то он ҷо расонида натавонист. Монда шуд, бораш торафт вазнинтар мешуд, пойхояш мадор надоштанд, ба ҳам мепечиданд, хис кард, ки пойхояш аз рӯи рафт ҳаракат мекунад, аммо мадор надоранд ва андаке роҳи ҳамвор ва ё фарозаке пайдо шавад, тамоман гашта наметавонад. Нашуд. Агар ўро ба замин нагузорад, ҳудаш меафтид. Ба замин гузошту пай бурд, ки кўҳ аз дўшаш афтид, сабук гашт. ҷунон сабук, ки ба як дав то кони Сўхта, то Ғезан мерасила бошад. «Тамом, дигар ўро бардошта намешавад.» Паҳлӯи ӯ нишаст, рӯи барф нишаст ва баъди хеле вақт хунукиро хис кард, хунуқӣ ба танаш давид, фарошо гирифташ. Ларзид, беихтиёр ларзид, гўё ки касе аз ду бозуяш дошта меафшонда бошад. «Асар карл, акнун халосӣ нест.» Аммо тан додан нахост, боз кўшиши ўро бардоштан кард, натавонист. Мардак беёд гашта буд, ҳоҷати аз ӯ чизе пурсидан набуд. Пеши ду роҳ буд, намедонист, ки кадомашро интихоб кунад: ҳамроҳи ӯ истода мисли вай

шах шавад ва ё партофта равад? Интихоб карда наметавонист. Ками дигар истад, шах мешавад, сонӣ баҳор мурдаи хардуро аз зери тарма пайдо мекунанд. Вай ба сару рӯи Власов нигарист: мурдаи тапа тайёр. «Агар партофта равам, чони худро халос кунам, аз ман кучо шудану пайдо гаштани ўро талаб мекунанд ё не? Чаро ба сухани бобом гўш накардам? Ба Киштўд нарафтам?» Ниёз ўро дурусттар аз назар мегузаронд, ки бо вай чӣ кор кунад. Гӯё акнун ба диққат ба вай менигарист. Чашмаш ба корд ва ташпо-чаи ғилофдори дар тасма гузарондаи Власов афтид, вале зуд чашм баргирифта, рӯи барфи тар нишаст ва лаҳзае чанд нагузашта пай бурд, ки замин зераш фуру меравад ва ў охиста-охиста ба барф меғўтад. Ҳаросида хест, аммо надонист, ки аз тафси танаш барф об шуда, фуру мерафт. Ниёз хеле ба пасу пеш нагарист, садо дардод, чавобе дарёфт накард, боз паҳлӯи ў нишаст, сару рӯяшро дастмол кард, чашмонашро кушоданӣ шуд ва Власов ба назар ҳеч пай намебурд. Ниёз яқин кард, ки ў гузаштааст. Чунбонд ўро: «Власов! Борис Владимирович!.. Эй, рафиқ!» Аммо ў намечунбид, садое надошт... Пас Ниёз даст ёзида ғилофи таппончаро дошт, тугмаашро кушоданӣ шуд ва ҳамин вақт дасти Власов лағжида болои дасти ў омад. «Наход, ки қасдан ин хел рафтор мекарда бошад, наход ки барои имтихони ман ин қадар рӯбоҳӣ қардан лозим буд?» хафа шуд ў ва нигарон истод, ки дасти Власов боз чӣ нағма мекунад. Ниёз дасташро аз таппонча дур гирифт ва дасти Власов шалсурат паҳлӯ афтид. «О, маккор-э...» Ниёз ўро боз чунбонд, аз гиребонаш гирифта бардошт, ба назар саропо ях карда, таёки рост шуда буд. Ниёз боз ба таппонча даст бурд, Власов нафаси дароз баровард, хеле монда шуда нафасашро рост мекардагӣ барин, аммо Ниёз гумон кард, ки вай нафаси охири баровард, барои ҳамин даст аз таппонча барнагирифт, тугмаи ғилофро кушода, таппончаро кашид, дасти шалсурати Власов боло шуда рӯи дасти Ниёз афтид. Ниёз як қад парид, вай гумон надошт, ки Власов зинда бошад, гӯё аз чунбидани мурда тарсид; тарсид, ки ҳозир мурда аз банди дасташ саҳт медорад ва раҳо кардани он амри муҳол мегардад, вале дасти ў боз шалсурат паҳлӯ афтид... Ниёз таппончаро кашаида гирифт, гӯё чунон гирифт, ки Власов беҳабар монд ва ў акнун ба ҳамроҳаш не, балки дурудароз ба таппонча менигарист, мазмун, истифода бурдани онро наметавонист, зехн мемонд, ки дар кучояш чӣ ҳаст ва чӣ кор кунад, ки парронад, тираш барояд, ҳамин қадарро медонад, ки кулангро паҳш мекунаду тир мебарояд, аммо наметавонист, ки пеш аз он ягон кор қардан лозим ё не... Ба Власов нигарист, рӯи барф мехобид, мурда барин мехобид, чунон мехобид, ки ягон зарра ба барф фуру нарафтааст, хунук. Барои ҳамин, тафс надорад, ки барфро об кунад. «Оқибати ин кор чӣ мешуда бошад, аз ман медонанд?» Ниёз наметавонист, ки мурдаи ў ба кӣ тааллуқ дорад, вай ба кӣ

бояд мурочиат кунад ва даъвогар албатта ҳамон кас мешазад. «Ба харфи мӯйсафед розӣ шудан лозим будааст». Ангушти ишорати Ниёз ба куланги таппонча чафс шуд, фақат андаке пахш кардан лозим ва тамом. Чашми ӯ ба рӯи Власов намедавид, ки чӣ хел мешуда бошад. Дасти ӯ, сонӣ пойҳояш ва тамоми вучудаш ларзиданд... рафту ангушташ кулангро пеш кашад, вай бори аввал тир мепарронад, барои ҳамин меларзад: аз садояш метарсад, аз худи тир метарсад, ки ба ӯ мезада бошад. Чашмонашро пӯшид ва кулангро пахш кард. Ва ба зудӣ чашм накушод, гӯшҳояш ҳам ба назараш қуфл заданд, аммо дар асл ин хел набуд, тапонча чандон садои гӯшкаркунанда надошт. Чашмонашро кушода ба Власов нигарист, ки як бор чашм кушод ва боз пӯшид, вале Ниёз надоист, ки тираш кучо рафт ва ба кучо бархӯрд: ҳамин қадарашро медонист, ки ба хаво рафт... Сонӣ ӯ ба атроф гӯш дод ва аз ягон ҷо садое наомад. «Зиндаед, Власов!» Ӯ ҳамчунон хомӯш буд. Ниёз кордро аз миёни ӯ гирифт ва таппончаро ба сари синаи Власов гузошта дуртар рафт, баргашта ба вай нигарист, боз рӯ тофта кадам зада то арчаи болои роҳ рафт, зери арча хушк буд. «Ин ҷо овардан лозим будааст ӯро.» Аммо ба он ҷо бурдани одами шах-Шуда осон набуд... Вай ба яке аз шохҳои пахну шиббадори арча корд зад; бурриданӣ шуд, аммо дасти сармохӯрдааш кордро хуб дошта наметавонистанд. Бо хаври дахон дастхоро гарм карданӣ мешуд, вале ҳамин ки даст аз дахон дур мегирифт, хаври дахон дар дастонаш ях мебаст, аммо ӯ ҳар навъе карда корд мезад ва корд дурусттар фурӯ намерафт, гӯё корд ҳам ях карда буду арча ҳам. Ба дасти рост корд мезаду дасти чап зери каш мегирифт, ки гарм шавад, ба дасти чап корд мезаду дасти рост зери каш мегирифт, ки гарм шавад... ва илоҷе карда, шохро бурида, сӯи Власов нигарист... Пай бурд, ки мӯзаҳояш ҳам ях карданд, гӯё тамоми хуноки даруни мӯзай ӯ буданд. «Пой аз кор монад, бало мезанад.» Шохро кашола карда, тохта назди Власов фаромад. Таппончаро ҳам ба гилофаш андохту кордро ҳам. Баъд шохро ба раҳ рост карда, аз зери кашу китфони Власов дошта, бардошта андаке тоб дод ва пас-пас рафта рӯ-рӯи барф кашола кард, то бар шох гузорадаш ва аз ҳамаи корҳои кардааш ҳамин корро осонтар иҷро кард, дар дилаш каме фараҳ ва умед иайдо шуд. Шохро кашид ва пай бурд, ки дар ноҳамвориҳо Власов аз рӯи вазза гелиданаш мумкин аст. Фикр кард, ки тасмаи миёни ӯро кушода бо шоху шибба якҷоя бандад, аммо медонист, ки кӯтаҳӣ мекунад, худаш чизе надорад, ки илова кунад; на салла ва на миёнбанд, ресмоне ҳам нест. Фикр кард, ҳаёл кард ва ақлаш расид, ки шохҳои канорро аз болои шиками ӯ гузаронида ба ҳам бандад. Печонд, шоххоро ба ҳам печонд, ӯро даруни шипаҳо нечонд, ки ҳам нағалтад ва ҳам гарм шавад; ба ҳаёлаш ҳамин хел мехост, ки ӯ гарм шавад... Вазза гирифт, кашид шохро. Шох рӯ-рӯи барф мехазид

ва чӯя-чӯя накш мегузошт. Ҳамвор мерафт, мисли чана мерафт ва ҳамин ки ба гӯтҳо бармехӯрд ё ба уреброҳа мерафт, қач мешуд ва Власов майли гелидан мекард. Ниёз бозистода, ўро рӯи шох чо ба чо карда, аз сари нав мекашид. «Ҳаракат мекард ҳам, як гап буд, акнун тамоман хунук зад.» Мақсади Ниёз ўро то назди мардум расондан буд ва он тарафашро намедонист, ки чӣ мешавад...

Ў ба кон наздик шуд, боз аз таппонча тир холи кард ва ин дафъа ҳам ҷавобе нашунид, ваззоро рӯи роҳ гузошта, уреб рафт, то аз кон одамонро хабар кунад, ба бурдан зӯри худаш намерасад, аммо дар кон касеро пайдо накард. Бод ба даҳонаи кон бархӯрда нӯла мекашид, гӯё дар мулки бекас галаи гургон нӯла мекашиданд. Каме дарун рафт, ба накби торик рафт, воҳима гирифт ўро ва зуд баргашта, афсӯс хӯрд, ки вақтро беҳуда гузаронд. То Ғезан роҳи наздик нест ва ў намедонад, ки то беғоҳ расида метавонад ё не, рафту дар шаб монад, худаш ҳам қатори Власов дароз мекашад. Вай дар паи рафтааш пой гузошта баргашт, сабук меҷаҳид, гӯё бе бору вазза дар уреброҳа дам гирифт, он тарафаш роҳи ҳамвор ва бисёр рафта омадааст, медонад, медонад, ки чӣ хел рафтан лозим аст, шаб фаро расад ҳам, роҳро ёфта меравад. «Намурад шуд.» Ў аз дастаи вазза дошта кашид ва баробари ба роҳи калон баромадан тохт. Вазза аз паи ў бозии баччагона барин мерафт, дакка намехӯрд, қач намешуд ва ба хаёлаш Власов роҳат карда мерафт. Ва ҳамин дам дар дилаш шӯълаи умед дамид, ки на ягон мурдари мекашад, балки бо чӯрааш бозӣ мекунад, то нисфи роҳ мекашад ва он тарафаш чӯрааш навбат гирифта, ўро то манзил мебарад. Аз рӯи тахминаш рӯзи кӯтоҳи зимистон поён меёфт, барои ҳамин ҳар қадар метавонист, тез мегашт, метохт, ба назар чунин метобад, ки мегурезад; аз кӯҳи бекас ва аз кони беғоидан даҳансиёҳ мегурезад. Ба Ниёз аз кучое қуввати нав пайдо шуд, метохту метохт ва вазза рӯи барфи пардаи рӯяш саҳт ташта сабук мехазид, аммо ийҳои Ниёз қисми сахташро шикаста, фуру мерафт ва ҳар бори пой кашидан як лаҳт барфи яхбастаро қанда пеш ё қанор меандохт, ба назар ў чана мекашид... Аввалин дарахтони Ғезан аз баландӣ тофтанд, дарахтони ҳамвориҳои водӣ ҳам намуданд, аммо фурсате нагузашта як пардаи сиёҳ ба сари деҳа, ба рӯи водӣ паҳн шуд ва ба ҷуз сафедии барфи роҳу қанори роҳ чизе наменамуд. «Ба ҳаминаш ҳам шукр» наздик будани Ғезанро дар назар дошта гуфт ў, вале ҳамон лаҳза дилаш – тағи дилаш аз пардаи ба рӯи замин фаромада ҳам тиратар шуд: «Бо ин мурда-ку ба хона мерасам, баъд чӣ қор мекунам?» Дар деҳа касеро дучор наомад, гӯё ҳама аз сармо гурехта, дар хонаҳо чо шуда буданд, мардҳо шояд дар мехмонхонаҳо бошанд, занҳо қунҷи сандалиҳо нишастаанд, кӯдакон ҳам, аммо бо сағҳо чӣ шудааст, ки ба деҳа дохил шудани одами бегонаро пай намебаранд? Маълум, ки сар-

мои сахт аст... Дастони дар банди шох қолабгирифта кушода шудан намехостанд, ангуштон чангак шудаанд, аз якдигар дур намешаванд, ки занҷири дарро кушояд, вале иойҳояш ҳаракат доранд. «А... ама...» натавонист, амаки Салоҳиддин гуфта натавонист, манаҳаш ларзид, дандонҳояш ба ҳам бархӯрданд ва ҳис кард, ки сармо ба танаш кора карда ва акнун ки ташвиши роҳ тамоm шуд, хунукӣ рӯ зад. Дари сиёҳи амаки Салоҳиддинро кӯфт, бо пушти даст кӯфт. Занаш дарро кушод ва ларзидани манаҳи Ниёзро дида «дароед» гуфт, аммо ӯ ба ишорат фаҳмонд, ки амак лозим. «Хуфтан мехонанд». Ниёз хост гӯяд, ки намозро кӯтоҳ кунанд, аммо пас гашт. Ба дари кулбааш расида буд, ки сурфаи амаки Салоҳиддин баромад: «Ҳа, Мирзониёз!» Вале Ниёз ба ӯ чӣ қавоб додано намедонист, садояш намебаромад, ишора ба вазза кард. Амаки Салоҳиддин медонист, ки Ниёз ҳамроҳи меҳмон ба кӯҳ рафта буд, барои ҳамин ба вазза нигоҳ карда Власовро дид ва оҳиста сар боло карда аз Ниёз пурсид: «Зинда ё мурда?» Ниёз гардан қач кард, ки намедонам. Ӯ занашро ҷеғ зад, намад биёр гуфт. Занак намад овард ва ба хонаи Ниёз даровард. Амак шоххоро, шохҳои печида ях бастаро бо қорд бурида Власовро бардошта хона даровард ва дар намади овардаи занаш печонд. «Алов бикун, кампир дар қашқарча алов бикун.» Таппончаро гирифт, қордро гирифт, шапкаи сари ӯро гирифт ва баъд дар намад печонда, рӯи хона рӯболо хобонд... Занак аз сандалӣ оташ оварда, ба рӯяш параха гузошт ва пуф-пуф карда онро дар гиронд, бӯи дуд ва бӯи хуши параҳаи арча дар хона паҳн шуд. Оташ фурузон гашт. «Оқибтар шип, баччам» ба Ниёз фармуд амаки Салоҳиддин, – ба одами сармохӯрда гармии сахт намефорад, кам-кам, аз дур гарм шудан лозим.» Ниёз худро пас кашид. Амак ҳезум болои ҳезум мегузошт ва эҳтиёт мекард, ки хона яқбора гарм нашавад. Заҳри хонаи хунук шикаст, қисми болони фазои хона гарм шуд, аммо рӯи фарш хунук буд, оташ як хел буд. Амак аз ду ҷӯб зиёд намемонд ва онро оҳиста-оҳиста пеш тела дода, месӯзонд ва баъд дигарашро мемонд, ба назар ӯ зарфери эҳтиёт мекард, ки аз гармию хунукии ноҷӯр нашиканад... Ниёз як ларзид ва нӯги биниву гӯшҳояш сӯхт ва баъди хеле вақт атса дод. «Шамол хӯрдаи, баччам, сахт шамол хӯрдаи» гуфта берун баромад. Ниёз хест, гупшичаро аз тан кашида, паҳлӯи оташдон гузошт, ки хушк шавад, вале ҳавои гарми қисми болони фазои хона нафоридаш, зуд нишаст, ба намади печида ни-гарист, ки мечунбад ё не, наздик рафт, маълум набуд, ки мечунбад ё не. Гуш бар он гузошт, чизеро пай набурд. Амаки Салоҳиддин даромад, дар даст коса дошт.

— Ақли кампирро бин, ки атола кардааст...

— Амак, гумонатон, ки зинда мешавад? – ба атолаву косаи дасти ӯ эътибор надода пурсид Ниёз.

— Чӣ, ӯ мурдааст?

— Намедонам...

— Атолари Ниёз кушода шуда буд, косаро дошта метавонист,

аммо ҳоло меларзид, ӯ дид, ки атола мерезад, косаро ба замин гузошт ва баъд ангушт зада лесид, пай бурд, ки ба танаш нашъа овард, сонӣ косаро дудафта бардошта охиста дам кашид, лабонаш гармиро хис накарданд, вале даҳонаш сӯхт, сонӣ як оташ гулӯ, сурхрӯда ва меъдаашро сӯзонда фаромад, дигар наошомид, сабр кард, то хунуктар шавад, вале ангушт зада лесидан гирифт...

Бадани Власов об кушод, вай як бӯйро пай мебурд, аммо равшан намедонист, ки чист, хис мекард, ки парраҳои биниаш мехорад, баданаш гармӣ дорад, садони пасти одамай ба гӯшаш мебарояд, вале ҳеҷ кадоми онро фарқ карда наметавонад, гӯё дар олами рӯё мегардад. Бӯи гармӣ – бӯи арчаро пай намебурд, вале аранге фарқ карда метавонист, ки дар олами тираву тор чойгир аст: шӯълаи оташ, мил-мили забонаи чароғи сиёҳи тоқдони рӯ-барӯи оташдонро намедид, чарс-чарс садо додани ҳезуми бурсро намешунид, танҳо ёд оварда метавонист, ки ӯ мурдааст ё зинда?... Сонитар, баъди чандин бор ин саволро аз дил гузаронидан гармиро дар таиаш пай бурд, бӯйро ҳам шамид, фарқ кард, овозро ҳам шунид ва донист, ки ӯ зинда будааст; чашм кушод, танҳо як чашмро, гӯё барои ҳарду чашмро кушодан қувват надошт, вале чизеро надид, торик, чизе рӯи чашмашро мепӯшад, то тори сар мепӯшад, вале монанди каси чашмашро парда гирифта, аз гӯшае равшани меояд, ки умеди зиндагӣ дорад... Ӯ чашми кушодаашро ҳам пӯшид. Танаш не, чисмаш не, вучудаш не, танҳо кадом гӯшаи мағзаш кор мекард, шояд майнача бошад, ки вай вақти хоб ҳам кор мекунад, ҳамин майнача ба ӯ ёвар шуд, ки дар бораи кӣ ва дар кучо буданаш ҳаёл кунад. Власов чашм кушод, ин дафъа нур зардча тофт ва ӯ пай бурд, ки ноговор мехобад, чунон ноговор, ки чунбида наметавонад; ким-кучои баданаш мехорад, нӯги бинӣ, сари гӯшаш мехорад, вале ӯ монанди тифлест, ки печида ва боз дар гахвора дасту пояшро баста бошанд. Ӯ ҳаракат мекунад ба ёд орад, ки дар кучост, кай ин зайл хобаш бурдааст: кӯҳ, барф, бодн сард ва ниҳоят хунук хӯрданаш ва ҳаёле Ниёз пуштора гирифтани ба хотир меоянд, аммо он тарафашро намедонад, ки чӣ шуд, ҳа, боз аз миёнаш таппонча гирифтани Ниёзро медонад... ва «мурданаширо.» Танаш вараҷа кард, чунон печид, ки ларзида натавонист. Қоғҳо шах шуда, ба ҳам часпидаанд, вале ин чизро ӯ пай намебарад, зеро ҳоло ба гуфтан омода нест; мағзаш, фикраш то ин дараҷа кушода нашудааст, танҳо ҳаёлаш кор мекунад ва он ҳам гоҳ меояду гоҳ меравад; дар олами рӯёест; чашм мекушояду мепӯшад, садоҳои паст-пасти норавшанро мешунавад, вале фарқ намекунад, бегона барин, гӯё дар оламе афтадааст, ки дигар умеди раҳой надорад. Як сурфаи саҳт шуд ва ӯ аз ҳарос ё ҳайрат ҳарду

чашм якбора кушод, мижаву милки чашмон аз ҳам дур шуданд, беихтиёр – кори одат барин кушода шуданд, ҳамчу чашмони бум кушодаву чизро намебинад. Ба гӯшаш гур-гури гуфтан меояд, худи ки дар кучое занбӯр мегардад... Власов дуру дароз мулӯх барин меистод, чашмонаш кушода, аммо садо, сухан, фазо, то-рикиву равшаниро пай намебарад, танҳо баъзе садоҳо ба гӯшаш медароянд ба мисли хобу хаёл, ачибаш, ки дар чӣ ҳол ва дар кучо буданашро пай намебарад; дер вақт гузашт, амаки Салоҳиддину Ниёз чандин бор назди ӯ омада рафтанд, зинда ё мурда буданашро хабар гирифтанд, аммо Власов аз ин чизҳо хабар надошт... акнун, баъди гарм шуда, дар баданаш хун ҳаракат кардан, гӯё баъди аз хоби гарон бедор шудан пай бурд, ки дар ҷои танги ночунбон мехобад, ки ёрои дарозтар нафас гирифтанд надорад; гӯш, бинӣ, гардан ва баъзе ҷойҳои дигар ба хориш даромаданд, ки ӯ хис мекард, хоридан мехост, аммо даст чунбонида наметавонист:

«Дасту пой маро кӣ баста бошад?» Инак ӯ хаёл не, балки фикр мекард, андаке ба худ омада буд, вале садое, шарфае намеомад, ки дар кучо буданашро донанд, танҳо чарс-чарс сӯхтани хезум ба гӯш мерасид, аммо инро ҳам ӯ фарқ карда наметавонист, ки садои чист, лекин мешунид. Ҳоло гармӣ барои ӯ аён буд, бӯйро ҳам баралоина фарқ мекард ва дар чунин гармӣ як тариро низ дарк мекард. Ӯ хост садо диҳад, то дар кучо ва дар чӣ ҳол буданашро донанд, аммо садои набаромад, маълум ки ҳоло барои садо кардан мадор надорад, танҳо мешамаду мешунавад ва фикру хаёл карда метавонад; чунбидан хост, аммо чунбидан ҳам натавонист, на барои он ки печида буд, балки қувват надошт, лекин ин чизро бисёр мехост; мехост чунбад, мехост, ки садо диҳад ва боз чашмони «нобино»-яшро пӯшид, ки бахузур хоб кунад...

...Ниёзро дар лаби оташдон ғанаб мебурд, ҳарчанд амаки Салоҳиддин «баччам, даро хоб рав, ман охиста-охиста алоб карда мешинам» мегуфт, ӯ қабул намекард. Чашм мепӯшид ва чашм мекушоду сӯи Власов менигарист, ки мечунбад ё не, ягон садо дармедихад ё не ва намади печидаро зайле медид, ки амаки Салоҳиддин гузошта буд.

— Одам мешуда бошад, амак?

— Гуфтам-ку, кори Парвардигор.

Вай дигар аз амаки рӯҳонӣ ҳарфе напурсид, зеро ҳар боре ки аз зинда мондан ва ё намондани Власов савол мекард, ҳамин ҷавобро мешунид. Аммо ин саволу ҷавоб ба гӯши Власов даромад ва ӯ донист, ки дар ин ҷо қасони дигар низ ҳастанд, ҳамин қадар донист, аммо маънии суханони онҳоро нафаҳмид, пай бурд, ки ба забони бегона ҳарф мезананд. Агар хушёртар мебуд ва дар намад печида намебуд, шояд тоҷикӣ будани ин лафзро мефаҳмид, вале ҳоло чизе нафаҳмида, хаёл кард, ки ба кадом сайёраи ғайр ва ё кишвари ноошно афтидааст, ки торикистон аст. Ба ҳар ҳол ӯ аз

кард, ки илоче карда дар ин чо буданаширо ба онҳо фаҳмонад ва он тарафаш ҳар чӣ бодо бод... Власов тамоми қувваширо чамъ кард, ки аввал дастанаширо аз банд раҳо кунад, натавонист, на танҳо натавонист, балки наҷунбид, намадро ҳам ҷунбонда натавонист, ки онҳо бинанд, сонӣ тамоми қувваширо ғун карда дод зад; садояш мисли садои гурбаччаи хоболуд баромад: «Мммм». Вале ин садо то ба ғӯши онҳо нарасид. Вай хеле мунтазир шуд, ки агар дар ин чо одамай бошад, баъди садояш ё ба имдодаш мерасад, ва ё ҳар коре раво бинад, опро мекунад. Ӯ боз ба ҳаёл рафт; ҳаёл кард ва он барфи арасоту шамоли шайтанатолудро ёд овард, ки Ниёз барои ҷони худро халос кардан, ўро ба ҳолаш партофта рафтаасту вай ба дасти ғўлҳо афтидааст, агар аз хунукӣ намурда бошад, акнун мамурат: «Миии!» боз садо дардод ӯ ва ин дафъа аранге ба ғӯши Ниёз расид. Ӯ баргашта ҷониби намади печида нигарист ва ба амаки Салоҳиддин рӯ овард, ки ӯ шунидааст ё не. Вале амаки Салоҳиддин чизеро пай набурдааст, ки «ҳа!» гуфта ба нигоҳи ҳайратомези ӯ савол дод:

— Ба ғӯшам садои нола даромад, амак!

Амаки Салоҳиддин ҳеч чиз нагуфт, балки хест. Назди намади печида рафт ва сари зону нишаста ғӯш дод. Чизеро фарқ накард. Дароз кашида, ғӯш ба нои намади печида дошт: садое меояд, ба садои пасти нафаскаши монанд. Сипас ӯ ғӯш баргирифта ба Ниёз нигарист: «Ғӯш дор, писарам, ғӯши ту шунавотар». Ниёз ба шикам дароз кашида ғӯш ба нои намади печида дошт: нафас меояд, садои нафаскашӣ меояд.

— Ҳа, нафас мекашад, амак!

«А-а-аҳ!» ин дафъа садои ӯ ба садои бемори нимҷон монанд буд.

— Ҳа, садо мекунад! – амаки Салоҳиддин низ шунида гуфт.

— Власов! – даҳон ба нои намади печида гузошта садо кард Ниёз. – Борис Владимирович!

Власов садоро шунид ва фарқ кард, ки номи ўро гирифта ҷеғ мезананд, аммо ҷавоб дода натавонист, хост ҷунбад, то онҳо до-нанд, ки ӯ зинда аст ва дасту пояшро кушоянд, лекин натавонист, зеро ҳар садое, ки ӯ дармедод, на хоста мекард, балки беихтиёр мебаромад.

Амаки Салоҳиддин ба Ниёз «мон хоб равад, халал нарасон» гуфта як печи намадро кушод; Власовро як ғел гардонд ва ӯ ҷунин ғел гаштанро пай бурд ва гумон кард, ки ҳоло ҳам дар кӯҳ ҳасту аз кӯҳ ғелон мешавад. Амаки Салоҳиддин боз ўро рӯболо гузошт ва лаби алов рафт: «Нарас, вай ҳоло ҳеч чизро намефаҳмад, мон хоб равад!» Ниёз ҳайрон шуд, ки амаки Салоҳиддин ин чизҳоро аз кучо медонад? Ин хел бошад, чаро аз сихат шудану нашудани ӯ пурсӣ, «парвардигор медонад» мегӯяд? «Намефаҳмӣ ин одамон-

ро». Ба назари амаки Салоҳиддин хона хунук шуд, ҳезумро дар оташ зиёдтар гузошт.

— Чаро намадро намекушоед, амак?

— Мумкин не, кам-кам кушодан лозим.

Ва баъди як соат печи дигарро кушод.

Ба назари Ниёз он қадар вақте ки гузашт бояд се бор рӯз ме-шуду се бор шаб, аммо ҳеч не, ки субҳ дамад. Амаки Салоҳиддин оби чӯши офтобаро гирифта нимаширо ба обдастае гардонд, боз ба офтоба аз кӯза об рехта, дами оташ гузошт ва обдастаро бардошта берун баромад. Ниёз фаҳмид, ки субҳ наздик аст ва ӯ таҳорат мекунад, намоз мегузорад... Ниёз баъди берун баромадани ӯ каме тоқат кард, сонӣ назди намади печида рафта аз нои тори сари Власов оҳиста садо дод: «Власов! Борис Владимирович!» Власов ба чои ҷавоб абрӯ чунбонд, ки ӯ медида бошад. Ниёз гӯш меод, ки аз ӯ садое меояд ё не. Ва ҳамин ки садоро нашунид, тамоман умедашро канд ва аз амаки Салоҳиддин ҳам дилаш монд, ки ўро фиреб медихад, «чӣ лозим маро тасалли додан?» Ниёз дари хонаро кушода баромад, берун сафед метофт, рӯз фаро расидагӣ барин, вале баъди диққат кардан дарёфт, ки равшани барф аст, вале нафаси сарди барф нафорид, ба назараш шум намуд, гӯё ин хел барфи сарду шумро дар умраш бори аввал мебинад, тоқат карда натавониста гурехт, баргашта даромад ва дарро чунон пӯшонд, ки ҳаргиз рӯи барфро дидани набошад, хунукиро нахоҳад; дарро пӯшиду боз саҳттар кашид. Чунин ба назар мерасид, ки ӯ барои бозомадан ва ё наомадани амаки Салоҳиддин берун баромада бошад, то доништа кор кунад. Тоқати ӯ тоқ гашта буд, мехост зудтар донад, ки Власов мурда аст ва ё зинда, ояндаи худ, зиндагии худро ба ин чиз вобаста медонист; назди намади печида рафт, то печи онро кушояд ва гӯш бар сари синаи ӯ гузошта донад. ки нафас мекашад ё не, умеди зиндагӣ ҳаст ё не; кушода ҳамин чизро дониста, то омадани амаки Салоҳиддин боз намадро печонидани буд: каме ба паҳлӯ тела дод ўро ва ба гӯшаш садое омад: «накун, боз печонида наметавонӣ!» Баргашта ба дар нигарист, дар маҳкам буд. Ҳайрон монд. Гумон кард, ки ба чуз ӯ дар ин хона боз каси дигар ҳаст. Зери партави хираи чароғи сиёҳ, ки шояд охири нами равшанро пилта кашида месӯхт, касеро надид, кофт, атрофро аз назар гузаронд ва яқин кард, ки ин садо аз Власов омад: «Власов, Власов!» ҷавоб нашунид, вале аранге ба назараш намуд, ки намади печида чунбид. «Власов, Власов!» намади печидаро дошта ва чунбонда-чунбонда садо кард ӯ... Ва ҳамин вақт дари хона боз шуда амаки Салоҳиддин омад ва ба хона равшанӣ ва ҳавои тоза даромад, забонаи чароғи сиёҳро лаппонд. Бӯи дуди равшани зағир, бӯи дуди оташ ба димоғи ӯ дигар хел расид: ғализ, дилнокаш. Пас ӯ дари хонаро боз гузошт, чароғи сиёҳро гирифт, аз дар берун баровард ва боз даромада оташро фурузонтар кард,

ҳезуми зиёдтар монд. Оташ аланга зад, ҳавои хона тоза ва сонӣ сард гашт. Ў дарро пӯшид, охирин печи намадро кушод. Власов рӯболо мехобид. Ў баробари намадро кушода мисли тифле, ки дастбанду побанди гаҳвораашро кушода бошанд, ҳамёза кашид, гӯё ин кораш ҳам беихтиёр буд... Ниёз дод зад: «Власов! Борис Владимирович!» Чашмони Власов кушода буданд, аммо ба садои Ниёз ҷавоб надод, танҳо нигоҳ мекард, акнун дар равшании субҳ ва партави оташи фурӯзон нигоҳи ўро дидан ва маънӣ гирифтанд имкон дошт... Барои Ниёз муҳимаш он ки Власов зинда аст...

Власов Ниёзро шинохт, дар майнаи гӯё хуфтааш давр мезанонд, ки ин одам Ниёз аст, аммо ба вай чизе гуфта наметавонист ва гамгин ҳам мешуд, ки чаро Ниёз ба суханони вай ҷавоб намедихад, ба ў мадад намекунад, намебардорад, чӣ ҳолу аҳвол доштани ўро намегӯяд – ҳеч чиз намегӯяд, мулӯҳ барин ба чашмони ў менигарад: «Гӯй, охир ин чӣ аҳвол аст!?» Ниёз нигоҳи ўро пай мебарад, ба ў чизе гуфтан мехоҳад, ҳамаи воқеаро гуфтан мехоҳад, вале амаки Салоҳиддин ўро пеш рафтан намемонад, хоҳиш мекунад, ки беморро безобита накунад, ба ҳаяҷон наорад. Амаки Салоҳиддин латтапораеро дар оби гарми офтоба тар карда, ба лабу рӯи Власов молид, ба назар дасту рӯи ўро мешустагӣ барин, аммо вай дигар хел шуст: аввал базӯр латтаро расонда, сонӣ сахттар молида ва баъд паи ҳам дошта-дошта гӯё ба лабу даҳону қоғи сармохӯрдаи ў гармӣ гузаронидан мехост. Ў дид, ки либосҳои Власов тар аст, бо мадади Ниёз мӯзаашро кашид, кителашро кашид, шимашро кашид, ҳама чизашро кашид ва чакман пӯшонд ва аз дар сар берун карда «Кампир!» гӯён фарёд зад. Кампир ба садои ў маътал будааст, ки дар табақи ҷуб атолаи ордбирён овард. Амак ба Ниёз фармуд, ки беморро сари дил дорад – дар пушташ муттақо шуда ўро нишаста дорад ва худаш ҷумчаро ба даҳони ў наздик бурд, ки атола хӯронад, аммо Власов даҳон кушода наметавонист. Амаки Салоҳиддин даҳони ўро бо даст кушод, атола рехт. Атола дар даҳонаш монд, аз кунҷи лабонаш шорид: «Андаке паст бикун» ба Ниёз фармуд ў ва Ниёз каме худро пас кашид. Атолаи гарм ба гулӯи бемор рафт. Амаки Салоҳиддин боз атола рехт, атолаи гарм магар форид, ки Власов кӯшиши култ бурдан мекард ва нимаш мерехту нимаш фуру мерафт. Амаки Салоҳиддин бо латтаи тар атолаи шоридаро аз манаху риши бемор пок мекард ва боз ба даҳони ў атола мерехт. Власов то ҳол гармии хонаро ҳис мекард, акнун ба танаш гармӣ давид, ў сар чунбонд, ки дигар атола намехӯрад. Қўрпа андохта, ўро хобонданд. Ниёз бисёр мехост, ки ў чизе гӯяд, то фаҳмад, ки аз дили ин мард чӣ гузаштааст.

— Александринро пайдо карда биёрам? – пурсид Ниёз.

— «Ҳа» – чашм пӯшида кушод ў ба ҷои ҷавоб ва Ниёз бадар рафт.

Власов ба амаки Салоҳиддин нигоҳ мекард, сухан гуфтан мехост, аммо наметавонист, лозим ҳам набуд, гӯяд ҳам ӯ лафзаши намефаҳмад, барои ҳамин вай нигоҳ мекард, ки аз нигоҳи миннатдоронаш мардак фаҳмад. Амаки Салоҳиддин ин чизро фаҳмид, «бихоб, бихоб, додарам ором бихоб» гуфт, ки бемор лафзаширо мефаҳмида бошад, вале бемор аз ӯ чашм намеканд, ба хар тарафе ки гардад, нигоҳи бемор он тараф мерафт. Ӯ мехост, ки мардак маънии нигоҳи ӯро фаҳмад. Вай ин дафъа сар чунбонда миннатдорӣ мекард.

— Мефаҳмам, мефаҳмам, ором бихоб, додар, тақдир будааст, вагарна ту кучо будиву ман кучо, ҳамин як чика атолаи ман насиб карда будааст... Гумон накун, ки ман гӯлу гумроҳ, ҳама ишораҳои туро мефаҳмам... Лозим не, ҳеч чиз лозим не, ин қарзи инсон; ман ҳам дар чунин ҳол меафтадам, ту ҳамин хел рафтор мекардӣ, агар не, ману ту ба чӣ лозим? Ман барои худам зиндагӣ намекунам, умуман мо кӯҳистониҳо ҳамин хел: бачу қач мегӯем, хешу табор мегӯем, молу ҳол мегӯем, гӯру кафан мегӯем ва мурда меравем – барои худ зиндагӣ карда наметавонем... Имон дорам, ки ту ҳам ҳамин хел... Шарафи одамай ин хел не, ки фақат худам гӯяд... Кӯҳистонӣ ҳамин рӯз як неки накунад, он рӯзаширо барабас медонад... Боз миннат нафаҳмӣ? – амаки Салоҳиддин гӯё ки ӯ лафзаширо хуб мефаҳмида бошад, суханро идома дод: – Нағз шуда, ки рафти, гоҳ-гоҳ ёд оварӣ, мешавад... Гӯй, ки дар кӯҳистони саҳт ҳамин хел одамон ҳастанд; ҳамин хел одамон, ки барои дигарон чонашонро медиҳанд... Ҳамин қадар гӯй, мешавад...

Ӯ қониби Власов нигарист, ки боз чашм пӯшида кушод: «Мефаҳмам...» ва нафаси дароз баровард, ки лол гашта бошад ҳам, ҳаракат дорад, ки сипосгузориашро фаҳмонад...

Дари хона кушода шуд ва равшанӣ даромад, ҳавои тоза ҳам ба Власов форида, мехост, ки дарро напӯшанд ва ӯро берун бароранд ва чунин хоширо, ки изҳор карда наметавонист, ҳавасаш дар дилаш монд: «Нест, – гуфт ӯ баробари аз дар даромадан Александринро дар назар дошта ва илова кард: – Аз уезд ҷеғ задаанд. Самарқанд рафтааст». Сонӣ назди Власов нишаста ҳолу аҳвол пурсид, Власов чашм мебасту сар меҷунбонд ва дуру дароз ба рӯи Ниёз менигарист, нигоҳи ӯро танҳо худаш мефаҳмид ва Ниёз ҳазору як таҳмин мекард, ки ӯ чӣ мегӯяд, дар дили ӯ чӣ ҳаст? Хичолат мекашид, ки кори нохуб шуд... Истода-истода ҳаёл мекард, ки ҳамаи ин корхоро медониста бошад? Аз кӯҳ чӣ хел ба ин ҷо расиданаширо медониста бошад? Донад, аз Ниёз хафа намешавад ва агар беҳабар бошад, сиҳат шавад, ҳамаашро мефаҳмонад, он вақт хафа мешавад ё не, кори худаш...

— Чӣ хел?

Власов табассум кард, чунон табассум, ки то ин вақт ӯ ҳазл карда, худро касалу нотавон нишон дода, акнуи яқбора арзи ҳастӣ

кардааст. Ниёз низ табассум кард ва хориаш омада як чиз гулӯяшро гирифт, зӯр мезад. ки он лукмаи ночоро фурӯ барад, вале ба назараш лукмаи фурӯ нарафта, варама мекард. Ҷ даст ба гулӯ бурд ва Власов ҳолати вайро пай бурд ва оҳиста даст бардошта ҷониби ӯ дароз кард: «Хо-ро-шо» ба забон омад ӯ, вале Ниёз нафаҳмид, ба чӣ маънӣ ин ҳарфро гуфт. Амаки Салоҳиддин ҳам рӯй аз оташ тофта, ба вай нигарист ва лағжида-лағжида пеш омад. «Нағз шудӣ, писарам?»

— Ҳа, – баъди тарҷумаи Ниёз ҷавоб дод ӯ ва амаки Салоҳиддин сар аз дар берун карда фарёд зад: «Кампир, шир!»

Власов шири гармро аз коса лабқаш мекард, шири гарм ӯро як лақот кард, дар танаш арақ пайдо шуд, баъди хеле вақт арақ хушк шуда, ба худ омад ва сулфид.

— Акнун рӯ мезанад, – гуфт амаки Салоҳиддин ва Ниёз чӣ рӯ заданаширо нафаҳмида сӯи ӯ нигарист.– Хунук гузаронидааст, акнун рӯ мезанад... Рӯ занад, хуб аст... Агар якбора хонаро гарм мекардем, хуноки дарун мезад, он гоҳ мардак ба касалии сил мубтало мешуд.– Ҳақимона мегуфт амаки Салоҳиддин ва Ниёз хайрон мемонд ба ақли ӯ. Сонӣ ӯ хеста берун баромад...

Ниёз суханони ӯро ба Власов фаҳмонд ва ӯ хеле ба хаёл рафта, оҳиста-оҳиста кӣ будани мардакро пурсид. «Дехкон» хамин қадар фаҳмонда тавонист Ниёз... Амаки Салоҳиддин дар даст кӯзача даромада, онро дар канори оташ гузошт, либосҳои дар паҳлӯи оташдон будаи Власовро пасу пеш гардонд, ки хушк шавад ва боз нишаста, кӯзачаро дар оташ гирд тофтан гирифт. Сонӣ даруни кӯзача ангушт зада гармиву хунокии равшанро фаҳмид ва ба Ниёз рӯ овард: «Гӯй, ки равшани хирс мемолем...» Власов баъди фаҳмондани Ниёз табассум кард ва даст ба сари сина гузошт, ба маънои миннатдорӣ...

Амаки Салоҳиддин аз гардан то нӯги пой Власов равшани гарми хирс молид ва ин дафъа чакман не, балки чома пӯшонда дар чогаҳ хобонд ва болеяшро бо кӯрпа дам кард, ба обдаста об гирифта, дастшӯй баромад.

Власов баъди сармо хӯрдан акнун бадан доштанаширо хис кард, пай бурд, ки пӯсташ кашида мешавад ва гӯё таги пӯсташ мӯрчаҳо мегарданд... Гарм шуд, арақ кард, ба назараш кӯрпаи рӯй вазнинтар мешуд. Хаёлаш ки кӯрпаро аз рӯяш дур андозанд, вале гуфта наметавонад; хуб нест. Лекин безобита гашта, мечунбад, то худашон рамуз гирифта, кӯрпаро бардоранд. Чунон арақ кард, ки дамаш гашта, ёрои нафас гирифтани набуд... Амаки Салоҳиддин даромад. Ниёз ба ӯ фаҳмонд, ки Власов гарм шуд, кӯрпаи вазнинӣ кардагӣ барин. Амаки Салоҳиддин рӯпокча аз миён кушода араки сару гардан, сари синаи ӯро пок кард ва як кӯрпаро аз рӯяш гирифт, лаб лесидани Власовро дида, як пиёла оби чӯш хӯронд ва боз лаби оташдон нишаст, даст бар оташ дошт, баъд либоси Власовро

даст-даст карда дид, ки хушк шудааст ё не. На танҳо хушк, балки гарм ҳам шудааст. Ӯ риши ягон-ягон сафедӣ афтодаашро панча мезад, гӯё ки шона мекард ва ба ҳаёл рафта буд, чунон ҳаёл ки ва чизе ба сар меомад ва на пеши назар ва охиста-охиста ба як чиз андармон шуд, ба Власову қисмати ӯ: «Аз ин ҷо-ку меравад, баъд чӣ мешуда бошад?» Беихтиёр ҷониби ӯ нигарист ва либосашро ба оташ наздиктар дошт, ки гарм шавад... Баъдтар кӯрпаро аз рӯи вай кашада, ҷомаи тарро аз танаиш канд, либосашро пӯшонд ва аз болояш чакманро пӯшонда аз ҷогаҳ ҳезонд, кӯрпа тар шудааст, гуфта чаппа андохт ва боз Власовро нишонд, ба пушташ болиш монд, кӯрпаро қат карда монд...

— Амак мепурсанд, ки аҳволатон чӣ хел?

— Нағз.

Кампири амаки Салоҳиддин боз атола овард, атолаи башир ва мардак хоҳиш кард, ки Власов лабкаш ошомад. Власов нимаширо хӯрд, дигар зӯраш нарасид...

Александрин барнагашта Власов сӯҳбат шуд ва азми сафар кард, вале ҳайрон буд, ки чаро Александрин ӯро нигарон нашуда ва акаллан хабаре надода Самарқанд рафтааст. Амаки Салоҳиддин рафтагор будани ӯро доништа пурсид: «Агар дар роҳ хидмати ман лозим бошад, ҳамроҳатон равам». «Миннатдор, амаки Салоҳиддин, сӯҳбату саломат монам, боз аз шумо хабар мегирам». Власов Ниёзро хоҳиш кард, ки то губернияи Туркистон ӯро ҳамроҳӣ кунад... Амаки Салоҳиддину Власов тоҷикӣ хайрухуш карданд...

...Поёнтар аз дашти Тарроқ – дар дуруҳаи рӯ ба рӯи Чорбоғ онҳо бобои Наврӯзо дучор омаданд. Ниёз аз асп фаромада бо бобо вохӯрдӣ кард ва аз гуфтаи бобо фаҳмид, ки назди ӯ рафтанист. Власов низ рафтори Ниёзро дида аз асп фаромад ва Ниёз фаҳмонд, ки ин пирамард бобои ӯст. Власов хушнудона даст дароз кард ва бобову Аёзи аз асп зершуда низ бо вай самимона вохӯрӣ карданд.

— Мирзониёз, мебинам, ки азми ба Киштӯд рафтан надорӣ, – паст-паст мегуфт, ки он мард нафаҳмад.

— Азми рафтан дорам, бобо, аммо илоҷ надорад.

— Чӣ хел илоҷ?

Ва Ниёз ба саволи бобо ҷавоб надода, Власов аз ӯ пурсид.

— Бобо чӣ мегӯяд?

— Ҳамту, гапи хешиву таборӣ...

— Ниёз, ягон мушкилӣ бошад, гӯй, аз дастам ояд, мадад мекунам...

— Мушкилӣ нест, Борис Владимирович...

Вале бобо аз гуфтугӯи онҳо чизеро пай бурда, худаш фаҳмонданӣ шуд, пай бурд, ки ин мард ҳам мисли Александрин одами хуб метобад, даст ба сари синаи хеш бурд: «Ман» ва боз дастро сӯи Ниёз бурд «ӯро», сонӣ ба офтоббаро рӯ гардонда, даст рост

кард: «Киштӯд, Киштӯд». Власов аз ишора «ман» ва «ӯро»-яшро пай бурд, аммо «Киштӯд, Киштӯд»-ашро нафаҳмид. Ба Ниёз рӯ овард, ки фаҳмонад.

— Бобо маро наздаш бурданӣ, ба Киштӯд.

— Ҳа-а... Киштӯд... Заврон... Да?

— Ҳа.

Власов ба рӯи нурбори бобо дуру дароз нигарист ва ба китфи ӯ даст монда, «бобо, мешавад, гуфти шумо мешавад» гуфт ва хошиш кард, ки ба онҳо рухсати роҳ диҳад, роҳашон дур аст.

— Ту чӣ мегӯӣ, Мирзониёз?

— Маслиҳат мекунем, бобо.

...Власов то ба хона расидан дар ин хусус чизе нагуфт, баъди бо зану духтараш ва ошноҳояш шинос кардан, баъди меҳмондорихо, сипосгузориҳо ба пайвандонаш ҳикоят кардани он рӯзи саҳт аз Ниёз пурсид; чӣ талабе дошта бошад, гӯяд, вай мадад расонад.

— Ҳеч талабе нест, ягона хошиши бобом, ки ман ба Киштӯд баргардам.

— Волии Киштӯд шудан меҳохӣ?

Ниёз китф дарҳам кашид ва надонист чӣ ҷавоб диҳад...

...Ниёз намефаҳмид, кӣ чи хел як фарди сари вазифаро озод карда, ба ҷояш каси дигарро нишондан мумкин аст; боз фардеро, ки аз рӯи «ки зиёд?» ба мансаб расидааст. Не, ақлаш намерасад, корафтода, ки нашудааст, ба ин чизҳо сарфаҳм намеравад. Аммо бобо мефаҳмонад, ки ин кори халқ аст, халқ ҳар чӣ хоҳад, ҳамон мешавад, вале Ниёз ба ин ҳарфҳо кор надорад ва медонад, ки Власов мадад мекунад, ягона умедаш ҳамон. Аммо бобо халқро пеш меорад, халқ пешниҳод мекунад, эликбошиҳо ҳамчун памоянда интиҳоб мекунанд, мегӯяд. Ба назари Ниёз, ки ҳама кор дар боло ҳал мешавад, на интиҳоб, балки таъйин мекунанд; «халқ, интиҳоб...» ҳилаи шаръист... Хайр, Ниёз аз Моғиён ба Киштӯд омад, бинад, ки он тарафаш чӣ мешавад... Бобо дар меҳмонхонааш одамони фозили деҳаро чамъ оварда «Шохномаҳонӣ» мекард, мурод аз ин кор он буд, ки кас бояд дар зиндагӣ танҳо некӣ бикунанд: барои ҳамин баъди қиссагӯӣ, «Шохномаҳонӣ» аз «Саргузашти Ҳотам» ҳикояте ё хонда мешуд ё гуфта: «Ту некӣ мекуну бар Дачла андоз, ки эзид дар биёбонат диҳад боз». Хулосаи китобхониҳо, афсонагӯиҳо, аз «Ҳазору як шаб» ҳикоят гуфтаниҳо барои некӣ ва некӯкори инсон буд. Аз дастат ояд ҳам, бадӣ макун... Рост рав, рост гӯ, рост шунав!!! Ва албатта пири рисолавии қиссаҳо Хизри афсонавӣ буд ва хирадмандтарин мардони дунё барои онҳо Фирдавсиву шайх Саъдиву Ҳофизу Бедил; дар ин водӣ ин чаҳор тан худовандони ақлу хирад буданд. Ҳар чизе, ки дар олам рӯ ба некӣ дошта бошад, дар ин ҷо ситониш дошт ва губоре аз аҳриманиҳо пеш ояд, мазаммат мешуд... Ниёз намефаҳмид, ки чаро бобо маҳз дар ҳузури ӯ одамони бафазилат ва адофаҳмро

хонда, ин зайл қиссаҳои мекунад... ё шояд барои ӯ набошад... шояд пир шудаасту аз он дунё метарсад, барои ҳамин умри мондари ганимат доништа, чунин рафторҳо қунад... ё гуноҳояшро бо ҳамин роҳ шустан хоҳад... ё ягон андешаи дигар?.. Агар ҳамаи ин корҳо, ҳамаи ин ҳарфҳо ва «некиҳо» барои Ниёз бошад, ӯ ба касе бадӣ накардааст, ки боиси ин қадар ташвиш шуда бошад ва ё қачдиливу бадкеширо пеша қарданӣ нест, ки бобо ӯро ба роҳи рост меандохта бошад, ҳатто Ниёз барои чунин қирдор имконият надошт ва аз дасташ намеомад, ки ба касе бадӣ ё некӣ қунад... Фақат дар меҳмонхонаи Равшанбой ягон-ягон чунин китобхонаҳо мешуд, ки ӯ баъзе аз ин қиссаҳо мешунид, аммо ин хел ки барои ӯ барнома барин муттасил мехонд ва шарҳу эзоҳ меода бошанд, набуд. «Кӣ ин қадар қиссаи Ҳотамро хуб назишта бошад? Ин қадар қиссаҳои «Шохнома» дар қучо рӯй дода бошад?» вақти гӯш қардани қиссаю афсонаҳо аз худ савол мекард ӯ, вале ҷавоб ёфта наметавонист. «Ҳамин хел будан, ки рои зиндагӣ қардан...» ҳаёл мекард ӯ. «Лекин қори ҳар қас не...» Ва баъд ҳаёлан ба ҷойҳои меҳрафт, ки наққорӣ аз ҳама афзалтар аст ва дар миёни ин афсонаҳо пеши назари ӯ як қорпои бадҳайбати сиёҳи ба ягон қорпо номонанде пайдо мешуд, ки бист сару ҳаштод пой дошт, рӯи замин ҳазида, монанди аҷдари оташнафас тамоми зиштсуратон ва бадқирдоронро фуру бурда ва ё сӯзонда, рӯи заминро аз нопокиҳо пок мекард ва аз паси он дар рӯи замин як оромӣ ва озодагӣ пайдо мешуд. Ниёз як лаҳза худро чунин меид, ки дар рӯи олам аз Хизри афсонавию Ҳотами Той ҳам наққоргар мешавад: некиҳо ки ӯ ҳаёлан барои мардум, махсусан барои халқи нотавагон, бечора, барҷомонда мекунад, қасе қарда наметавонад. «Бобо, ман ба шарт ба гапи шумо розӣ мешавам, ки ҳар чӣ, ҳоҳам ҳамонро қунам» гӯё ба бобояш мегӯяд ӯ, вале бобо ба вай ҷавоб наметаҳад. Ниёз боз ин ҳарфро тақрор мекунад ва дар майнаш ин чиз чо мешавад; ҷой мешавад, ки дар дунё ба ҷуз ин қор қоре нест ва ба ҷуз ин ҳарф ҳарфе нест. Ва рафту ӯ ҳамун қорро ба чо оварда тавонист, баъди Хизру Ҳотам қасе мешавад, ки мардум то ҳастанд, ба некӣ ёдаш мекунанд. «Дигар қор нест, дар олам дигар шугле нест, набояд дар рӯи олам сурати нопок бошад, нашоёд, ки қаси бад дар давраи одамони нек нишинад. Некӣ, некӣ, некӣ...» «Ҳотам барои он ки одамиро аз қанголи сағи хунқор раҳо қунад, ронашро бурида пеши сағ андохт ва он қас қалос ҳӯрд», дар гӯшаш нақш бастааст ин некӣ... ва боз мушқилқушоиҳо ки ақл бовар намекунад, лекин дили солим ва раҳим ва нек илқо мекунад, ки қас ҳамин хел рафтор биқунад. Одам бояд дар зиндагӣ мушқилқушо бошад, то мушқилоти ӯ осон гардад: «Ту некӣ меқуну бар Даҷла андоз, ки эзид дар биёбонат диҳад боз»... Ниёз андеша мекунад, фикр мекунад, ки ин қори мушқил аст ва ҳатто ношуданӣ, зеро некӣ на аз дасти ҳар қас меояд. Ва дар байни ҳамагуна бадихою некиҳо

боз хаёли Ниёз ба он меравад, ки чаро бобо ин тавр рафтор мекунад: «А, бобо чаро ин хел рафтор мекуни» вале ба ӯ чавобе намедиханд ва гумонаш, ки бобояш аз берун аз паси тиреза истода ба ӯ посух медихад: «Ман барои ту некие карда натавонистам, акнун мецохам, ки гунохи худамро дар назди ту бишӯям... Аз ин дунё гунахгор ба он дунё рафтан барои мардуми мо норавост, вале ман намедонам, ки чаро ман ин чизро пештар фикр накардам, чаро ман дар хоби ғафлат монда будам; писарамро аз даст додам, ҳамун хел модари нозанинат аз олам гузашт, ҳайф шуд...» «...Ва имрӯз шумо мардумро чамъ оварда дар бораи некӣ китоб мехонед», рӯ ба тиреза гардонд Ниёз, вале дид, ки бобояш дар пешгоҳ, назди марди китобхон нишастааст ва он зайле ки рӯзи омаданашон дар назари Александрин намуда буд, тоза, озода, нуронӣ метобад ва Ниёз хаёл мекунад, ки боз Хизр ҳамин бобояш набошад? Шояд пири накӯкор худи ҳамин бошад, маро барои накӯкорӣ дарс гуфта истода бошад ва мани кӯдак ба ин чизҳо сарфаҳм наравам. Хизр ба касе дучор меомадааст, ки пок бошад, неқдил ва неқгил бошад ва дар дилаш ба касе гаразе надошта бошад. Ниёз фикр мекунад, ки ӯ ҳамин хел кас аст, ба касе бадӣ накардааст, вале бади дигаронро дидааст... Хизр ҳамин бобои нуронии саропо сафедпӯш ва ришсафедаш аст, ки дар афсонаҳо тасвираш мекунад. Ба назари Ниёз меҳмонхонаи бобояш, ки баъди рафтани мардум барои ӯ хобгоҳ мешавад, вақти китобхониҳо ва киссагӯиҳо майдони мухорибаи некию бадӣ мегардад ва баъзан ӯро воҳима пахш карда баъди рафтани мардум метарсад ва хобаш мепарад. «Некӣ гуфта бобом маро девона карданӣ...» хобаш набурда, аз дар берун мешавад, ки бобояш асо дар даст мисли ҳайкал рӯи ҳавлӣ истодааст ва кас намедонад, ки ӯ дар бораи чӣ фикр мекунад. Ва ҳоло Ниёз чӣ қадар мецоҳад, ки ҳамин сурати дар шаби ширмоқтоб зебои ӯро, ки шояд тарзи истодаш такрор нагардад, дошта бошад. Чунин шабу чунин истоду чунин ҳайкал дар ҳаёт кам ба ҳам меояд. Афсона. Дар ҳақиқат афсона: «ҳар чӣ корӣ, ҳамон даравӣ». Аз қадом қиссае ёдаш меояд. Шояд барои некӯкориаш, некназариаш ин қадар нуронӣ тобад?... Вале ҳамаи ин барои чӣ? Чаро ин қадар дер? Чаро он вақт – он вақте ки ҳама умр ба назари ӯ шум метобад, он вақте ки якҷоя бо зиндагӣ ӯро ба коми худ фуру мебурд, ҳаётро мамонт гардондан мехост, бобо ӯро аз роҳ бознадошт, чаро нагуфт, ки дар ҳамин чо – дар хонаи ман барои ту чой ҳаст, як газ нон пайдо мешавад, ҳоло дар деҳаи мо касе аз гуруснагӣ намурдааст, касе бараҳна намондааст, касе гӯшти якдигарро нахӯрдааст... Чаро нагуфт, ки волии Киштӯду бешабонон ба сари мардум шиканча меоранд; андози беандоза мардумро бенаво кардааст, ба ҷонашон расондааст, халқ мисли баҳр омодаи дамидан аст ва оқибат чӣ мешавад... Не, нагуфт, гуфтан нахост... чаро? Чаро нагуфт?.. Ва акнун ҷои гарми маро хунук карданист ва боз

ба кадом балое гирифтадор. «Ин чӣ? А, бобо! Ин чист? Дӯстӣ ё душманӣ?», хитоб мекунад ӯ, вале медонад, ки ин садои пасти дили ӯро бобояш намешунавад... Аз ин рӯ бобо истодашро дигар накарда рӯ ба қибла меистад. Тақия бар асо дорад. Вале чӣ кор мекунад ва чӣ фикр дорад, ба ӯ равшан нест, барои ҳамин намеҳадад, ки ҳалал расонад. Ягон рӯз, чояш ояд, мепурсад. Мепурсад, ки бобо ба ман-ку раҳм накардӣ, магар ба Сабзина ҳам раҳмат наомад? Нагуфтӣ, ки ин зани мушти пар – модари ман, саҳт азоб кашид, маломат шунид... Худат медонӣ-ку, бобо? Медонӣ, ки дар Қӯҳистон номус аз ҳама авло: номус гуфта сар медиҳанд, номус гуфта сар мегиранд, вале ба Сабзинаи нуронӣ, ба Сабзинаи некдил, ки ҳоло ҳам сиёҳашро барои кадом каси номаълум напартофтааст, раҳмат наомад. Ба ту ҳам душвор, тағи дили туро ҳам доништан душвор, фикри туро фаҳмидан ҳам душвор... Ду кас рӯ ба рӯ мешинанд, кӣ медонад, ки аз дилашон чӣ мегузарад. Одатан забони мардум дигар чиз мегуяд ва дилашон чизи дигар. Баъзан дили кас чунин чизхоро мегуяд, ки худӣ кас нафаҳмида мемонад... Магар бобо фикр мекунад, ки ман дар бораи ӯ фикрҳо дорам? Магар ӯ медонад, ки Сабзинаро ҳурмат қардан вазифаи аввалини ман аст. Вазифаи ӯ низ. Шарт нест, ки ӯ Сабзинаро баробари ман ҳурмат эҳтиром кунад, вале бояд ба як андозае ҳурмат қарда тавонад. Дар Киштӯд касе нест, ки ба бобо ин гапро гуяд, зеро аз ӯ далертар, бонуфутар, баобрӯтар, нуронитар, босалобаттар, ростгӯтар ва ҳақгӯтар касе ба назар намерасад; лекин Ниёз ҳайрон, ҳайрон, ки чаро ин қадар дер ӯро шинохтааст ва чаро ин қадар дер бобо ба ӯ аҳамият додааст...

.....Ва зиёдтар аз ҳама Ниёзро чизи дигар ҳайрон қард: Намоз аз дасти писараш Аббос кашола қарда овард, айнан мисле ки ҳайвони сӯри рамандаро зӯран аз гарданаш банд андохта, меоварда бошанд, «салом бикун, амакбаччаат Ниёз. Сарата боло гир, шарм наку! Ин ҳамун Ниёз... Бин, чӣ хел мардак шудааст, ту бошӣ, ҳоло ҳам гӯсолаи гуреза барин худатро қафо мекашӣ... Даст те! Вохӯрдӣ бикун! Бин чӣ хел қалону гарон шудааст. Кас бовар намекунад, ки одамизод дар ғарибиҳо ин қадар тез сабзад. Ин қадар тез ба воя расад. Боз одами хурд не... Вохӯрдӣ бикун! – писарашро андаке ба пеш тела меодаги барин гуфт ӯ, Ниёз ҳайрон буд, ки чаро амакаш як навъ зӯрӣ мекунад? Боз ба писари худ, ба ҳамон писаре, ки қариб барои ӯ шуда, ба Ниёз ҳам марғ мебахшид. Ниёз ҳайрон; тамоман ҳайрон! Ба қорҳои одамӣ, ба гиру дори рӯзгор ҳайрон: шояд ин ҳам таълими бобояш бошад, шояд ӯ ҳамаро маҷбур қарда бошад, ки бо Ниёз ин хел муносибати хуб қунанд? Вале Аббос маънии рафторҳои эшонро намефаҳмад; намефаҳмад, ки барои чӣ якуяқбора ин қадар ӯ азиз шудааст ва ин қадар дар гирди ӯ парвона мешаванд: бобо, амакҳо, шӯи амма ва боз ким-кадом қасони дигар, ки худӣ Ниёз намедонад кистанд.

Вале Сабзина дигар... Ҳатто аммаи зоидаи худаш зани Мирзобадал ҳам ин қадар меҳрубон не... Аббос дигар хел: ҳоло ҳам аз сари газаб нафаромадааст, яқравии кӯдаконааш ҳоло ҳам ҳафт, намехоҳад, ки бо Ниёз гап занад ва ё ба гуфтаҳои бобою падараш сарфаҳм намеравад; «Ту одамӣ ё ҳуки гуроз? Воҳӯрдӣ кун, гуфтам, воҳӯрдӣ кун!» Акнун на ба Ниёз, балки ба писараш таҳдид мекард Намоз. «Худи дар умраш бо одам рӯ ба рӯ нашудагӣ барин».

Аббос аз таҳдиди падар тарсид, ки даст дароз кард, вале рӯяш ба дигар тараф буд. Ниёз дасти ӯро гирифт. «Калон шудай, Аббос» гуфт ва зуд дасташро аз дасти ӯ кашид. Ин чизро Аббос пай бурд ва падараш дид. Як хунаш чӯшид, ки писарашро як торсаки занад, худдорӣ кард. «Хумсар» дар дил гуфт ӯ ва дандон соид. Ин чизро қасе пай намебурд, зеро Намоз кӯшиш мекард, ки дар назди Ннёз бихандад ва ҳарчи хубтар писарашро бо ӯ наздик гардонад. Аммо Ниёз гумон мекунад, ки барои танҳо намондан ва зик нашудани ӯ амакаш писарашро овардааст, ки чӯрагӣ кунанд. «Амакбачча – душманбачча» шунда буд Ниёз, вале намефаҳмид, ки байни амакбаччаҳо чӣ душманӣ шуданаш мумкин аст. Чанд сол пеш ҳамин хел нишонаҳо буд, аз феъли баччагӣ буд, вале ҳоло чӣ шуданаш мумкин? Вақте ки Ниёзу Аббос барои чизе миёни худ талаше надоранд, чӣ хел душманӣ шуданаш мумкин аст? О» вақт Ниёзро як баччаи омадаи тихипо ва ятими даргоҳ медонистанд, вале ҳоло Намоз ӯро тавсиф кунад ҳам Аббос намефаҳмад, ки ин чӣ маънӣ дорад ва барои чӣ падараш ин қадар дар бораи ин баччаи бегона сухан мекунад. Ҳашаш меояд. Гумонаш, ки лати паҳлӯи харсанг ҳоло ҳам аз тани ӯ нарафтааст. «Падарлаънат, ту лӯлакӣ, ки рӯяга яктарафа карда даст медиҳӣ?! Ман ба ту гуфтам, ки ӯ амакбаччаат, бегона не, омада не, писари амакат...»

Аббос як тег кашида ба падар нигарист, ки он вақт чӣ ме-гуфтию ҳоло чӣ мегуӣ «Ту бачча не-ку! Лӯлакдор!... Ниёз, ӯро табрик бикун, ба наздикӣ писардор шуд» суханро дигар тараф кашид Намоз.

— Чӣ хел? – худро ба нодонӣ зада пурсид Ниёз.

— Ҳамин хел. Порсол зан дода будем, имсол писардор шуд.

— Нағз, лекин худи ӯ ҳоло кӯдак-ку? – қасдан гуфт Ниёз.

— Бачча, ки гапро намефаҳмад-дия.

— Ин ки нафаҳмид, баччаи ӯ чиро мефаҳмад? – қасдан гуфт

Ниёз.

Намоз ҳамин чо хато карданахро ва маънии сухани Ниёзро пай бурд, аммо чизе нагуфт. «Хайр, бирав. Хар!» ба писараш фармуд ӯ ва писараш ба ҳамин ишора маътал будааст, ки зуд рӯ тофта сӯи дарвоза равон шуд.

...Рӯзи одина масҷид молмоли одам буд. Онҳое ки лоиқи намоз набуданд, ё намозгузорино аз худ накарда ва ё солашон шоиста набуд, беруни масҷид монда буданд. Аз рӯи фармуди бобо Ниёз

карибихои фароварди намоз омад; амакаш Намоз ўро ҳамроҳӣ мекард. Ниёз беруни масҷид Яъкубу Рачабро дид, ки омадани ўро нигарон буданд, вале истиҳола карда пеш намеомаданд, ки Ниёз одами калон мешавад ва баъд аз байн чандин сол гузашт, онхоро мешинохта бошад? Онҳо дар чунин андеша буданд, ки Ниёз ба сухани амакаш гӯш ҳам накарда чониби онҳо рафт ва оғӯшкеш вохӯрдӣ кард. «Ту чӣ кор мекуни, Ниёз? – пеш омад Намоз ва аз дасти Ниёз кашид: – Бобот бинанд, пуст мекананд. Ту дигар бо онҳо ин хел ошноӣ накун, худатро дур гир. Онҳо лоиқи ту нестанд, ёри ту Аббос бояд бошад!» Аммо Ниёз даст аз дасти амак кашид бо онҳо бепарво ҳолпурсӣ мекард... Баччаҳои ўро шаинохта ҳамдигарро ниҳта карда, аз ҳамдигар мепурсиданд, ки ин ҷавон кӣ бошад? Як писарак паҳлӯи Рачабро пучида гуфт, ки кӣ будани ин ҷавонро ба баччаҳо гӯяд, аммо Рачаб лаб газид, ки хомӯш бошад... Вале Ниёз дигар чиз мехост: хеле аҷиб аст бидонад, ки Яъкубу Рачаб дар ин муддат чӣ корҳо кардаанд. Вале омадани саворон ин нияти ўро бартараф кард. Савори миёна ки ба аспӣ сафед нишаста буд, дар сар шапка дошт ва низомиро мемонд, ду савори дигар ки ўро миёна гирифта меомаданд, аспҳои чирани ба ҳам монанде доштанд. Барои Ниёз ин қасон ношинос буданд, вале дар ин ҷо пайдо шудани чунин қасон таъҷуби ўро наовард, зеро ў медонист, ки қайҳо боз Кӯҳистон зери назари мардуми Аврупо гаштааст ва ҳар гоҳ барои омӯзишу тамошою دیدани табиати ин ҷо меоянд. Вале баъд маълум шуд, ки он қас на қӯҳбон, на сайёқ ва на қонқов, балки намояндаи Туркистон будааст, ки барои дар волости Қиштӯд воли таъйин қардан омадааст...

Намоз ором ва осуда гузашта бошад ҳам, маҷлис чунин мағал шуд, ки ҳама ҳайрон монданд; гӯё сухан дар бораи ҳаққу ҳуқуқ, мерафт ва ағар ҳар қасе ҳоло насибаашро нагирад, дигар як умр гирифта наметавониста бошад: аз ҳамин ҷо, дар ҳамин лаҳза масҷидиён ба ду гурӯҳ тақсим шуданд ва ҷаҳоне, ки дар ҳамин замон ба як низоми ва ифоқа омада буд, аз нав мағал шуд ва барои тақсими молу мулк аз нав талош қарданд. Ниёз ин хел гумон на дошт, бобояш ҳам ин қизро намехост, вай умед на дошт, ки барои аз волигӣ озод қардани як барлоси авомфиреб ин қадар мағал мешавад: шояд мағал барои ин ҳам набошад, шояд мардум аз андозҳои зиёди воли ва қӯҳбонҳо ба танг омада ин хел роҳбарҳоро нахоҳанд ва ё осудагию бечорагии худро авло шуморанд?

«Ин хел волосту ин хел воли ба мо лозим не! Мо мисли ў қувате надорем, ки ба ин қадар андоз тоқат бикунем!...» садо омад, вале Ниёз дида натавонист, ки соҳиби овоз кист. Мағал паст шуд ва давра хомӯш гашт, гӯё ҳама ба андеша рафтанд. «Воли шавад, лекин тамоми андозҳоро бардорад!» хомӯширо шикаст ин садо ва боз барои тасдиқи ин фикр мағал шуда аз нав ҳамин харфро тақрор мекарданд: «Бардошта шавад! Андозҳо бардошта шавад!»

Касе гумон надошт, ки кор чунин сурат мегирад: бобои пир низ аз ин чиз беҳабар буд ва пешомади корро намедонист. «Оқибаташ ба хайр шавад» гуфта, ришашро қабза кард, каме дошта ба пас кашид, ки сараш андаке ба зер ҳам шуд. Марди шапкабасари аз Туркистони омада ҳеч кор қарда наметавонист ва бештар ба қасони шиноси ҳамроҳи ӯ аз Панҷакату Самарқанд омада нигоҳ мекард, ки чӣ кор бояд кард, вале онҳо низ намедонистанд, ки чӣ кор бояд бикунанд. Бобо пушаймон шуд; пушаймон шуд, ки беҳуда Ниёзро аз қони Қилав гирифта овард. Ҳар чӣ мешуд, бо ҳамон марди пурдони дурандеш Александрин мешуд. Чунин рафтор ба некӣ намебарад...

Пирамард ба писараш Аёз ишора кард, ки наздаш биёяд. Ӯ бо Аёз чӣ гуфту чӣ монд, ки вай сар ҷунбонда, охиста аз маърака берун шуд ва Намозро низ ҳамроҳ гирифта бурд...

Мачлис натиҷае набахшид. Як мағал шуду монд. Баъд ба талош афтоданд, ки меҳмонро кӣ бояд зиёфат кунад. Барлосҳо хеле даву ғеч қарданд, ки меҳмони олиқадрро ҳамроҳ баранд, аммо нашуд. Бобо чӣ кор кард, ки меҳмонҳо қониби ӯ гаштанд. Сабабаш он буд, ки бо фармути бобо Ниёз ба онҳо наздик шуда, ба лафзи русӣ нияти бобояшро фаҳмонд, ки пирамард онҳоро меҳмондорӣ қардан меҳонад. Намояндаи Туркистон ба ҳамсафаронаш нигарист ва қадоме ба ӯ фаҳмонд: касе, ки дар борааш суҳан меравад, ҳамин ҷавон аст. Намоянда саропои ӯро аз назар гузаронд ва «да-да» гуфта розигӣ изҳор кард: «Медонам. Ба ман гуфта буданд». – Ба Ниёз наздик шуда даст ба вохурӣ ёзид ва қадам боздошта пурсид:

— Шумо Борис Владимировичро мешиносед?

— Хо, мешиносам.

— Салом гуфт.

— Ташаккур! Сихатиашон хуб?

— Хуб. Аз шумо миннатдор.

Гӯё чунин муомила барлосҳоро кушт: шӯре ба миён омад ва зуд ба сари оташ об рехтагӣ барин ором гашт...

Сонӣ меҳмонон фаҳмониданд, ки мачлисро вақти дигар давом медиҳанд, холо ба хонаи пирамард бояд бираванд. Ростӣ, сухани чунин пири нурониро гардонидан гуноҳ мешуд. Аспҳоро аллақай бурда буданд. Меҳмонон аз паи бобо равон шуданд... Ин дафъа низ мардум чуноне мекарданд, ки рӯзи омадани Александрин қарда буданд; сари деворҳо пур аз одам буд, меҳмонони шиносро тамошо мекарданд. «Маймун омадаст?!» дар қаҳр шуда гуфт бобо ва бо асояш сӯи онҳо таҳдид қарда гуфт: «Худе ки дар умрашон одам надида бошанд».

Баъди чанде беруни дарвоза мағал шуд. Ғалмағал қадом рӯзи газоро ба ёд меовард: сахнае аз китоби афсона ё таърих буд. Намозу Мирзобадал дами дарвозаро гирифта, намегузоштанд, ки мардум дароянд. Бобо дид, ки мардум ба хавли ҷой намегиранд,

анбӯхи шӯридаро нагузоштанд, ки дароянд; аз дами дарвоза то хамгашти кӯча пур-пури одам буд ва бобо намедид, ки он тарафаш чӣ гуна аст. Меҳмонон ва Ниёз низ аз паси бобо гардан ёзида, менигаристанд, ки чӣ моҷарое бошад. Меҳмонон ин касонро на-мешинохтанд, аммо бобо мешинохт, одамони деҳаҳои дигарро ягон-ягон мешинохт.

— Балво? – пурсид меҳмон.

Бобо ба ҷои ҷавоб даст боло кард, ки хомӯш истанд. Мардум чизе талаб мекарданд. Намозу Мирзобадал ҷавоб меоданд, ишораҳо мекарданд, вале маълум набуд, ки чӣ мегӯянд. Дили бобо ба тапиш даромад; барои наберааш Ниёзро даъват карда оварданаш пушаймон шуд. Дар дил пушаймон шуд, ки ба сари ин баччаи берӯзи боз як рӯзи саҳт овард.

— Ниёз, гӯй, он мардонро бипурсанд, ки чӣ мецоханд? – хошиш кард меҳмон.

— Бобо, меҳмон мегӯянд, ки аз онҳо бипурсед, ки чӣ мецоханд?

Бобо боз даст боло кард ва ягон чизро меодонистагӣ барин чашм аз мардум намеканд. «Дар масҷид ин қадар одам набуд, аз кучо пайдо шуданд?» зери лаб пичиррос зад ӯ.

— Онҳо киро талаб мекунанд? – боз пурсид меҳмон хавф кашада ва барои осуда кардани дил чунин изҳор дошт: – Гӯё ки ба талаби эсо омада бошанд.

Бобо баргашта ба марди рус нигарист ва ба Ниёз фармуд:

— Ниёз, бипурс, ки ӯ Эсоро аз кучо меодонад, – Эсо-волостнойро дар назар дошта пурсид бобо.

— Ӯ Эсо-пайғамбарро мегӯяд бобо.

— Ҳа-а, писари Бибимарямро? Пайғамбарашонро... Гумонам, ки Эсо-валастнойро мегӯяд...

— Бобо, ӯ мепурсад, ки шумо мисли Эсо-пайғамбар ба пешвози мардум баромада талаби онҳоро фаҳмед.

— Бигӯй, ки астағфируллоҳ гӯяд... бобо кучову пайғамбарӣ кучс. Шумо маро гунаҳгор кардани ҳастед.

Ва Ниёз сухани боборо ба намоянда тарҷума кард, ӯ хандид. Сонӣ бобо аз рӯи сухан не, ҳудаш ба назди издиҳом баромад; асо-яшро гирифта, аз зинаи меҳмонхона фаромада, сӯи дарвоза равон шуд ва рӯ ба рӯи мардуми беруни дарвозаи кушода бозистод. Ба назари марди рус расид, ки айнан саҳнаи ба назди халқ омадани Эсост. Вале бобо аз чунин мушоҳидаи намоянда беҳабар, асоро ду вачаб аз нӯги пой пештар рост дошта, мурочиат кард: «Чӣ мецоҳед, мардум!» Садои марғӯладори бобо халқро ба чунбиш овард ва онҳо низ арзи худро гуфтанд:

— Ба мо намоянда лозим, намояндаи губерния.

— Ӯ ба шумо чӣ бади кард?

— Бадӣ накардааст, лекин некӣ карданаширо мехоҳем! – Марди мӯйлабдори басиёсат, ки аз чашмонаш оташ меборид, пеш омада арз кард. Дар ду пахлӯи ӯ Яъқубу Раҷаб меистоданд. Бобо онҳоро дида, тасалли ёфт. Ниёз низ баромадан хост, аммо марди рус намонд: «Сабр бикун, ҳоло касе намедонад, ки чӣ балост». Ва аз берун боз намояндаро талаб мекунанд. Бобо даст боло мекард, чунон даст боло мекард, аз қабилӣ одамони рӯи замин набошад, гӯё ӯро аз қадом сайёрае фиристода бошанд ва таомули мардуми ин қоро намедониста бошад, ба ҳар сухан: ба сухани намоянда ҳам, ба сухани мардуми шӯрида ҳам даст боло мекунад, ки бо ҳамин масъала ҳал мешуда бошад. Халқ низ ӯро дар ин ҳолат наменинохтаги барин; аз хурд то калони деҳа ва деҳоти атроф ӯро мешиносанд, қиссаи писару наберааш Ниёзро низ медонанд, вале ҳоло ба ин сурат рафтор кардани боборо намефаҳманд ва миёни худ чихое мегӯянд.

Ачибтараш – рафтори Намоз: бепарво, гӯсфандро пӯст меканаду лаҳза ба лаҳза корди хунолудро ба пӯст пок мекунад, пушти корд ба даҳон гузошта, бо дандонҳои пеш газида, бо ноҳуни нарангушти дасти рост қассобӣ мекунад – пӯст мефарорад. Баъзе баччаҳое, ки маънии омадани мардумро нафаҳмида, беихтиёр ҳозир шудаанд, ба устокории Намоз даҳоняла нигоҳ мекунанд ва онҳое ки газоро хуб дарк кардаанд, аз бепарвоии ӯ дар ҳайрат, лаб мехоянд. Мирзобадал низ бепарво: ин тарафу он тараф гузашта дасту пой гӯсфандро медорад, то пӯст қандан барои Намоз осон шавад.

Бобо даст боло карду назди намоянда даромад, то маслиҳат бикунанд. Пасон баромаданд.

— Хӯш, бипурс, ки халқ чӣ мехоҳад, – ба Ниёз рӯ овард намоянда.

— Намоянда мепурсанд, ки шумо чӣ мехоҳед?

— Мирзониёз волии Киштӯд шавад!

Ниёз ин чизро тарҷума накард. Чунон ки бобо даст боло мекард, намоянда низ даст боло кард:

— Фаҳмост...

Анбӯҳи одамон чунбиданд, ки фаҳмо бошад, қор равшани доштагӣ барин. Вале Ниёз – ҳайрон, ба ҳамаи ин рафторҳо, кирдорҳо ҳайрон; маълум, ки ӯ ҳоло одаму одамиро намефаҳмидааст... Ҳоло мехоҳад, ки ҳама чизро фаромӯш кунад. Чунон ангорад, ки дар ҳасташ ҳодисае, воқеае, кирдоре ва чизе пеш наомадааст, пиндорад, ки ӯ аз модар ҳамин хел таваллуд шуда ва ҳоло ӯро ном мегузоранд; тани бараҳнаи ӯро мепӯшонанд, пеши пой тиҳиаш кафш мегузоранд, ӯро тӯй мекунанд... ва боз ҳар қарзи падарие, ки дар гарданашон бошад, адо мекунанд. Вале ӯ миёни ин ташвишҳо падару модарашро байни мардум намебинад, чашмонаш аввалу охири селай одамонро чӯё мешавад, аммо зодагонаш ба назар

наметобанд; хомӯш, ба касе чизе нагуфта, сирри дилашро ба касе ифшо накарда, нафаҳмонда, ашқи чашро дар ашқдони вучудаш боздошта, бо нигоҳаш онҳоро чӯё мешавад... Дуртар, дуртар аз мардум, назди дари ошхонаи дару девораш сиёҳ Сабзина ду чашм ҷонниби Ниёз меистад, карси сафед дорад, дастон ба банди дилаш пахш карда, чизе мегӯяд; лабонаш мечунбанд, вале садояш намеояд. Ниёз бисёр мецоҳад, ки донад, Сабзина чӣ мегӯяд. Ӯ бори дигар ба Сабзина менигарад, сонӣ ба мардум. Мардум гурӯҳ-гурӯҳ сарҳоро ба ҳам оварда, миёни худ машварат доранд... Ниёз худро озод доништа як қадам пас монд ва рӯ тофта ҷониби Сабзина рафт: «Очат мурад! Омадӣ, чаро хабар памегири?» – пеш омада ва даст ҷониби сари Ниёз ёзонда, аз ду чаккааш дошта, тарафаш кашида ва аз пешонааш бӯсида гуфт Сабзина.

«Дар нияташ будам, оча! Корхоро сомон карда, сони рафтани будам, оча».

«Очаат мурад, худатро эҳтиёт бикун...»

Ниёз ин суҳанро саҳт ба гӯш гирифт ва то даме ки дар ҳаёт буд, фаромӯш накард...

...Онҳое ки дилу бедилон омада буданд, баргашта рафтанд, вале касоне, ки ҳама умр бо Ниёз будан мехостанд, меҳмонхона, хонаҳо, саҳни ҳавлӣ, таги дарвозахонаро пур карда буданд...

Ниёз воливи Каштуд интиҳоб шуд, вале ҷавони бетаҷриба рамузи кор намедонист, нигарони даҳони бобо буд, ки чӣ мефармояд... Вале Ниёз ба кор сар накарда, дар Некон ғалмагале шуд: ба игвои барлосҳои оғилакӣ бешабонон ба хонакоб даромаданд, аз хонаи касе ҳезум ёфта бошанд, ба ҷавобгарӣ кашиданд. андозу ҷаримаҳо карда, азоб додани шуданд. Ниёз медонист, ки ба бешабонони Кӯҳистон ҳуқуқи зиёде дода шудааст ва онҳо аз ҳуқуқашон истифода бурда ҳар кор карданашон мумкин аст. Бешабонон аз волигии Ниёз бохабаранд ва ё бехабар, ба хонаи бобо даромада ҳезумхона, оғилу коҳдонро кофту коб карданд ва яке фармуд, ки коҳро тит карда бинанд; гӯё аз рӯи маълумот зери қоҳи коҳдони Бобои Наврӯз ҳезуми зиёде хобидаст. Бобо ҳамон ҳолате ки дошт, назди дари коҳдон таъя бар асояш дода рост меистод, ба кобандаҳо ҳарфе намегуфт. Кобандаҳо на касоне буданд, ки аз ҷониби ҳукумати подшоҳӣ намоянда ҳисоб мешуданд, балки касони таҳҷой, ки дар хидмати бешабонон буданд, бобои Наврӯз ҳарфе намегуфт. Кофтанду кофтанд, аз зери қоҳ на ҳезум, балки ду ҷӯби болорини бурс баромад. Фӯкашон ба осмон шуд ва ба акту ҷарима даромаданд. Бобо боз сӯи онҳо даст бардошта, боздоштани шуд ва сонӣ ба гап даромад:

— Қарору қонуни шумо аз қадом сол аст? – пурсид ӯ.

— Аз соли ҳаштоду панҷ, – ҷавоб дод марди зардинамӯ.

— Имсол соли наваду шаш, лекин ман ин болорихоро дар кӯдакиам оварда будам...

— Фарқ надорад, бобо, ёфт шуд, тамом...
— Не, фарқ дорад. Ман нахостам, ки ин чӯбхоро пояи тоқ
кунам. Пояи тоқ мекардам, ҷӣ кор мекардед?
— Дар ҳамон ҳолат ҳам мумкин набуд...
— Шумо аз осмон афтидаед?
— Гуфтем-ку, мо ҳам одами хокӣ, лекин вазифа...
— Вазифа? Думатонро қат кунед, беадабҳо, то ханӯз дар ин
хонадон беадабие нашудааст...

— Акнун мешавад, – гуфт зардина.
— Не! Намешавад! – асояшро баланд карда гуфт бобо. – Агар
зӯрам мерасид, ки он болорхоро бардорам, бардошта ана ин хел
ба фарқатон мезадам, – асои боло бардоштаашро шамшерсифат
ронда гуфт бобо.

Онҳо дур рафтанд ва ба якдигар таачҷубомез нигариста гуф-
танд: «Бобои пир ақлашро хӯрдааст».

— Ман ақластро гум накардаам, шумо ақлатонро бохтаед, бе-
сарҳо, авбошҳо! Ман сабр кардам, ки шумо тамизе доред ва дар
қатори дигарон хонаи маро ҳам як дида мегузаред... Лекин шумо
барои бадном кардани ман ин ҷо омадаед. Ҷӣ, шумо аввалин бор
бобои Наврӯзро мебинед, пеш аз ин ўро надидаю нашунида будед
ва мехоҳед, ки дар ин пиронсолӣ ўро ба вартаи гуноҳ тела дода,
назди худованди карим беимон гардонед?! Беадабҳо! Берӯзиҳо!
Ин ҷӣ корест, ки шумо мекунед?!

Онҳое ки барои ин кор ё мутасаддӣ шуда буданд ва ё аз пеши
худ омада буданд, аз рафтори бобо дар хайрат монданд; китф
дарҳам кашида ё кори кардаи худро сарфаҳм намерафтанд ва
ё хаёлашон, ки дуруст рафтор мекунанду бобо мақсади онҳоро
намефаҳмад. «Ин корҳо ҳамту намомонад, бобо» – таҳдидомез
гуфт марди зардина ва аз дарвоза берун шуд.

— Рост мегӯӣ, ҳамту намомонад, ҷӣ кор ҳаст, ки ҳамту монда
бошад? Касе ки дандони касеро шикаста бошад, дандони худаш
низ шикастааст... Ту ҳеч чизро ҳурмат накардӣ, касеро написание-
дидӣ, амал ба дастат, худро худо пиндоштӣ, вале ба мӯи сафе-
ди ман чашмат наафтид? – аз паси онҳо сӯи дарвозахона рафта
мегуфт бобо. – Хайр, илоҳо аз худо бинӣ! – дуо кард бобо, вале
зардина нафаҳмид, ки дуои хайр буд ва ё дуои шарр. Такки пои
рафт боздошт ва баргашта ба пирамарди ба ҷуз қавшу маҳсӣ
дигар ҳама сару либосаш сафед нигарист ва хаёл кард, ки дар
тахтапушташ мурғак давид. Дар баданаш ночӯриеро ҳис кард ва
назди додо омада узр пурсидан ва напурсиданаширо надониста,
сарҳам аз паси ҳамраҳонаш роҳӣ шуд... – Бетамиз! Хайр, ман ҳеч
чиз намегӯям, худаш раҳим аст, худаш карим аст, худаш саттор
аст, худаш ҷаббор аст, худаш қаҳҳор аст, неку бадро фарқ ме-
кунад, хурду калонро медонад, ту надонӣ ҳам, худаш медонад...
Ҳм... Омада-омада бо ман – бо як пири сарсафед калла ба калла

мешавӣ. Гир! Гир ҳамун ду чӯбата, ба ман лозим не, ман аз вай хона напӯшам, ман оташ гиронда гарм нашавам, чӣ лозим? Гир!.. Лекин ин хел не, ин хел беҳурматона не. Дар дунё аз ин рафторе ки ту кардӣ, бадтар коре нест. Омада мегуфтӣ, ки мӯйсафед, ҳамун ду болорӣ ба мо лозим, хона мепӯшем, ду болорамон намерасад... Ман не мегуфтам? Ҳаргиз! Ҳаргиз не намегуфтам, баракс хурсанд мешудам, ки мухими ҳамин одамро буд мекунам, лекин ту чӣ кор кардӣ? Беодобии ногуфтан кардӣ. Медонам, ту гумон кардӣ, ки маи душмани ту ҳастам... Ин айби ту не, ту ба ин чиз сарфаҳм ҳам намеравӣ, ба ту ҳамин хел фаҳмонидаанд. Фаҳмонидаанд, ки як вақтҳо одамон ба гурӯҳҳо; ба табақаҳо ва аморатҳо чудо шуда ба ҳамдигар душманиҳо, хунрезихо мекардаанд ва ҳоло Некони мо ҳам ҳамин хел мешавад... Гуфтаанд, вале дуруст нафаҳмонидаанд. Нафаҳмонидаанд, ки дар тамоми замонҳо душманӣ ба муқобили бадӣ буд ва некӣ ҳама вақт фирӯзӣ дошт... Муаллимат сушт будааст, муаллимат ноҳонда будааст. Ва агар ба муқобили некӣ душманӣ хоҳанд, об дар ҳован мекӯбанд; беҳуда, кори беҳуда... – ӯ асосанон аз ҳамгашти кӯча гузашта, гӯё аз паси онҳо кашола шуда мерафт, ба ихтиёри худ не, балки пойҳояш ӯро мебурданд, беихтиёр мерафт. – Беҳуда нн деҳаро деҳаи Некон намегӯянд, дар ин манзил, дар ин обрав, бадию бадкорӣ набуд, лекин ин одам аз кучо пайдо шуд? Ҳама медонад, ки Некон гузарҳои зиёде дорад: гузари кулолиён, дуредгарон, гилкорон... лекин гузари бадон нест. Ҳамаи касони дар ин манзил буда, ҳунаре доранд ва танҳо барои ободӣ ҳисса мегуздоранд... Лекин ӯро нафаҳмидам, ки чӣ мехоҳад; он зардинаро нафаҳмидам, ки чӣ мехоҳад. Чаро ин номи некро бад гардонанд? То имрӯз касе дар ин сарманзил бадиرو раво надидааст, акнун ду-се пойлуч ба ин қор камар бастанианд. Ҳайф, сад ҳайф, ки қонун ба дасти ман не, вагарна қарор мебаровардам, ки бадкоронро забон аз пушти сар кашанд, то ба ҳама панд шуда, касе ёди бадкорӣ накунад... – Пирамард мечӯшид, мисли шири дег медамид, аз худ бурун рафтан мехост, вале асо бар замин зада, бар сангҳои канори роҳ ва деворҳо зада, дами ҳаяҷонашро паст қардан мехост, вале намешуд, ниҳоят ба ғазаб омада буд...

Зардинаву ёронаш аз пастхамиҳои кӯча гузашта аз назар дур шуданд, вале ҳаяҷони пирамард паст намешуд. Вай қирдори норавои онҳоро пеши назар оварда ғазаб мекард ва намедонист, ки ғазабашро чӣ гуна фурӯ нишонад. Ӯ рӯ ба кӯҳи Ховар овард, мисли ҳамеша ба ин кӯҳи баланд, ки дергоҳи дами офтобро мегирад, рӯ оварда, ҳама чизро фаромӯш қарданӣ буд. Ин аз насихати падар, ки ҳар гоҳ хафа шавӣ ва ё ба ҳалли ягон масъала дар монӣ, ба ин кӯҳи баланд рӯ оварда, фикру мулоҳиза бикун, мушкилат осон мешавад, гуфта буд. Бобои Наврӯз ҳамин тавр мекунад. Ба ин кӯҳи баланд рӯ меорад ва аз нав ҳамаи шудаҳоро такрор мекунад ва хомӯш меистад, ки дилаш чӣ мефармояд. Ин нигоҳ барои ӯ ғайри-

навбатӣ аст, зеро ӯ ҳар рӯз вақти тулӯ ва вақти гуруби офтоб ба ин кӯҳ менигарад, дар гардани он як пардаи нафиси бунафшаранг ва ҳангоми гуруб сояи шафакро мебинад, вале ҳоло ки офтоб дар миёни осмон аст ва кӯҳ ниҳоят тоза метобад, ба назар мерасад, ки баъзе сангҳо офтобро акс мегардонанд ва ҳар як буттаи шахҳои барҷастаи он равшан метобанд. Бобо ниёзе надорад, вале барои чӣ бошад, ки рӯ ба Ховаркӯҳ оварда даст ба дуо мебардорад; агар зардина ин ҳолро бинад, яқин дорад, ки бобо ӯро дуои бад мекунад, вале ӯ баракси ин рафтор мекунад: «Худоё, гуноҳи маро бубахш!» мегӯяд. Зеро одаташ ҳамин, дигарон гуноҳ кунанд ҳам, гумон мекунад, ки гунаҳгор ҳудаш аст, «агар ман намебудам, ин воқеа рӯй намедод» мегӯяд. Ва ҳамин зайл боз як фикр дорад, ки агар Ховаркӯҳ намебуд, деҳаи Некон дар оташи офтоб месӯхт; гӯё кӯҳи баланд дар ҳама ҷо химоятгар аст, вале бобои Наврӯз фақат гуноҳеро ба миён меоварад, аз ин рӯ вай ба ин кӯҳ баробар шуда наметавонад; ҳарчанд ки мардум ӯро ба ҳамин кӯҳ баробар мекунанд. Шояд ҳамин тавр ҳам бошад, вале бобо ба ин чиз шак меорад ва аз одамоне хоҳиш мекунад, ки ин хел гуфта, ӯро гунаҳгор накунанд... Ӯ ба кӯҳ нигоҳ карду нигоҳ кард, магар чизе гуфт, магар чизе шунид, ки оҳиста ришашро панҷа кашид ва сар ҳам карда, боз роҳашро давом дод. Вай ҳаёл мекард, ки бо ҳамин роҳ биравад, Ниёзи ҳамроҳи намояндаҳо ба губернияи Самарқанд рафта ба пешвозаш меояд ва хона наомада, дар сари роҳ мефаҳмад, ки барори кори ӯ чӣ хел аст, вале ӯ дур нарафт. Дар ҳамин ҷое, ки кони ангишт гуфта, Александрин фаромада дида буд ва сонӣ ба Ниёз рустӣ ҷиҳое гуфт, бобои Наврӯз бозистода, пештар рафт ва бо нӯги асояш ангиштсангҳои кӯраро зада меафтонд ва гирифта тамошо мекард, ки чӣ аҷобатест, ки ин санги сиёҳ оташ мебарорад. Ин кон аст ва ё нест, ҳоло касе намедонад, ба ҳар ҳол мардум кам-кам қанда бурдаанд, ки мисли танӯри калони нонвойҳо танӯра шудааст. Баъзе қасон аз ин чиз истифода мекарданд, вале аз рӯзе ки дар хонадони Абдуҷалил ном кас дар як шаб ҳама газгир шуда мурданд, ягон қас намеёрад, ки ба ин «кон» даст расонад. Акнун ягон қас бо ин кон кордор шавад, мардум ба шӯр меоянд, ки ин қас душмани халқи Некон аст ва ҳамаро газгир қарда куштанист. Вале бобо маслиҳати Ниёзро бо Александрин медонад, умед дорад, ки рӯзе ин кон низ гардон мешавад ва ҳалоиқ дар оташи он гарм хоҳанд шуд. Бобои Наврӯз умед баста буд, ки Ниёз бо роҳи Ҷавпаи меояд, ки қариб аз роҳи қадоба якуним фарсанг наздиктар аст; бо аспи самандаш меояд... Аммо як лаҳза роҳро пеши назар овард ва аз хоб бедор шудагӣ барин як қад парид, ки ба ин роҳи пурқамар ва пурхатар ҷаро ӯро танҳо гузоштааст, аз рафтаи-ку ҳамроҳ дошт, вале аз омадан чӣ? Ӯро воҳима гирифт, баргашта ба пас нигарист, ба назараш намуд, ки бешабонҳо ӯро ба зудӣ пешан доз қарда ба ҳамон роҳ мебаранд, ба ҳамон роҳе, ки Ниёз

имрӯз ва ё фардо бояд биёяд. Дар дили пирамард гулгула афтод, вале намедонист, ки ин гулгула аз чист? Сонӣ фикр карда-фикр карда ба хулосае омад, ки шояд аз рафтори огилакиҳо ва кирдори имрӯзаи хонаковҳо бошад. Беихтиёр... тамоман беихтиёр пояш ўро сӯи роҳи Чавпая мебурд, ба ҳамон роҳе, ки ҳазорон кас рафтаю омада, вале биме накарда ва хатаре падида буданд. Аммо имрӯз барои чӣ бобо аз роҳи шинос ҳарос мекунад, ҳудаш намедонад. Огилакиҳо... рост, огилакиҳо мардуми андаке қайсар; баъзан дар бузкашиҳо гиромӣ карда, мағал ҳезонданӣ мешаванд, ба ситезаю ор аз маъракаҳо қаҳр карда мераванд, вале мардуми ин қаламрав, ки одати онҳоро медонанд, чилави аспашонро намегардонанд. Аз як маърака ё бузкашӣ қаҳр кунанд, дар маъракаи дигар баробари расидани пайкон ҳозир мешаванд. Ҳамин хел як мардуме, ки на мурданашонро андеша мекунад ва на зистанашонро...

Бобо рафту рафт, то дами ғуруб рафт ва дид, ки аз пеш касе нест. Ниёз намеояд, намози аср қазо нашавад, гуфта баргашт. Дар бозгашт чаққонтар буд, на барои он ки касе ўро таҳдид мекунад ва ё қасде дорад, балки фақат барои он ки намозаш қазо нашавад, алҳол яғона коре, ки дар зиндагиаш карда метавонад, ҳамин панҷ вақт намоз аст, чунон бар он эътиқоде дорад, ки намехоҳад сахве гузарад. Умуман дар зиндагӣ эътиқод доштан ҳуб аст; шарт нест, ки ба намоз бошад, ба ягон чиз, ба ягон кас эътиқод бояд дошт, вагарна одам вучуд дошта наметавонад, касе ки эътиқод надорад онро дар қатори одам ҳисобидан раво нест, ин ақидаи Бобои Ниёз, касе ки ягон чизро намепарастад, беимон аст. Мардум оташпараст буданд, санампараст буданд, худопараст буданд, вале ҳеч вақт одампараст иабуданд, ҳеч вақт аз як кас кулл насохтаанд, вале қасонро сарвар, роҳбар ва саркарда медонистанд, ки ҳамон ҳам он чизро ки халқ мепарастид, эътиқод дошт.

Бобо як бор ба кӯҳи Ховар нигарист, дид, ки соя ба дами кӯҳ баромадааст ва ҳамин замон аз қулла ҳам гузашта ба сари он як пардаи сиёҳ меандозад ва намози асри ў қазо мешавад, вай баширеб рафт, асояшро ба замин тақя дода, ба қувваи дасташ худро пеш тела дод, ки зудтар расад. Арақ кард, нафасаш гашт, вале дигар мадораш намонд... Офтоб фуру рафт. Кӯҳи Ховарро матои сиёҳ пӯшонд ва ба назари ў расид, ки арӯсе барои марги шаҳаш қарси сиёҳ ба сар кашид. Бобо дар тахлука афтод, вале илоҷи дигаре надошт, намозаш қазо шуд... Ин аввалин ҳодиса; аз бозе ки бобо ба ин чиз саҳт эътиқод бастааст, намозашро қазо накарда буд, барои ҳамин ин чизро фоли нек намедонад. Дубора баданашро арақ пахш кард, мадораш кам шуд, бинишаст; ба рӯи санги сиёҳи сари роҳ бинишаст, ки ҳеч гоҳ раво намедонист. Гуё аз зарурат ин корро кард, аз ноилочӣ ин корро кард, ба назараш, агар наменишаст, сараш давр гашта, афтода, шояд ба ҳамин санги сиёҳ мезад... Нишаст. Асояшро ба пахлӯяш не, дар бағалаш гузошт

ва сари гирдгардонашро бо кафонаш дошт, андаке дар хусуси ягон чиз фикр накард: на дар бораи худаш, на дар бораи Ниёз ва на дар бораи дўсту душман... Вале нашуд, дили ўро гургони хаёл тала карданд. «Барои чӣ? А? Барои чӣ?» Ҳамин қадар гуфта тавонист, барои чи ин хел мегуфт, маълум набуд. «Чӣ барои чӣ?» гашта аз худаш пурсид ӯ. «Ҳа, барои чӣ ман имрӯз ин қадар фикри ин баччаро мекунам?» – андешае ки чанде пеш ба сари Ниёз меомад ва намефаҳмид, ки барои чӣ бобо ин қадар ғами ўро меҳӯрад, акнун ба сари бобо задааст. «Магар ин бачча фикр намекунад, ки бобо чаро якбора ин қадар меҳрубон шуд?.. Фикр мекунад... вай кӯдак не, ки як пора қанд дода фиреб кунӣ... А, барои чӣ? Барои чӣ будааст? Барои чӣ ман имрӯз ўро ҳомию пуштибон мешудаам? Шояд гумон кунанд, ки мансаб мегирад, барои ҳамин... Не-е... Гӯштро аз нохун ҷудо карда намешавад...»

Бобо хис кард, ки арақаш хушк шуда, баданаш хунук хӯрд. Шом ҳам қазо шуд. Акнун баъди хуфтан қазохонӣ мекунад. Ғалтидану хестан барои бобо он қадар душвор не, лекин ба гапи мардумони паст, ба гапи носазо ва бечо тоқат карданаш душвор аст. ӯ ҳамин чизро ҳам андеша мекунад; андеша мекунад, ки халоик дар хусуси худашу наберааш чиҳо мегуфта бошанд. Рафтори ўро чӣ хел тафсир мекарда бошанд... ӯ андеша мекунад ва баъдтар ба худ омада хулоса мебарорад, ки ин хаёло ғоида надорад, ҳама қувваро барои пешрафти кори Ниёз сарф бояд кард.

Вале хаёло қадами ўро боздоштанд. Вай ба дарвозааш наздик омада буд, аммо надаромада бозистод. Бозистод ва пас гашт. Хаёло ўро боз пас бурданд. Балки хаёл ҳам набуд, як қуввае буд, ки худӣ ӯ низ намедонист чӣ қувваест. Он қувва аз китфони ӯ дошта мисле ки кӯдакро аз гӯшаш тофта роҳ нишон меода бошанд, рӯяшро тофта сӯи кӯча овард ва тела дод, ки пеш равад; ба пешвози Ниёз равад. Гӯё ин чиз хаёл набуд, балки қосиде ин ҳарфро овард, ки бобо бояд пеш равад. Касе, чизе ё хаёле ин гапро гуфту бурафт, вале бобо надонист, ки ин ҳарф аз кучо буд. Садо кард, ки беҳуда кардӣ, беҳуда Ниёзро гузоштӣ, ки биравад, аз ин тараф-ку ҳамроҳ дошт, вале аз он тараф чӣ кор мекунад «бобо қасд кардӣ, ба чони набераат қасд кардӣ! ӯ рав чои гармаширо ёфта буд, аз чои гармаш бечо кардӣ...» Бобо як қад парид ва якин кард, ки намозаш беҳуда қазо нашуда будааст. Гӯё ӯ бедор шуд, вале ҳоло ҳам як қувва ўро бозмедошт, то алвақт лачом мекашидагӣ барин саҳт медошт, вале ҳоло тақон медиҳад, меафсонад, ки хушёр бошад, ба кори кардааш ҷавоб диҳад; ва бобо саҳт мутаҳаййир шуд, саҳт ба изтироб афтод, ки кори кардаи ӯ на танҳо ба ятимақ, ба мардум, ҳатто дар назди парвардигор раво набудааст. Не! ӯ худро гунаҳгор намедонад, ҳамааш дар ғойби ӯ шудааст, аз кирдоре ки писаронаш карда буданд, ӯ беҳабар буд. Вақте ки аз ҳамаи ин кирдорҳо хабар ёфт, толиби дидори Ниёз

шуд, вале боз сари бечораро ба гирдоби бало андохт, аммо ин чизро ҳоло худи Ниёз намедонад, аз пешомад ва ташвишҳо худи бобо тахмин мекунад, ки ҳамаи ин корҳо бебало намегузарад. «Бебало не...» Рост барин; қуввае бар дӯши ӯ нишасга, коматашро ба замин фуру додан мецоҳад. «Гум шав!» фарёд зад бобо ва аз кори кардааш пушаймон шуд, ки касе ӯро дида бошад, номашро ба девонагӣ мебарорад. Вале ин чиз аҳамият надорад. Муҳимаш: як рӯхи нопокеро, ки бар дӯшаш нишаста, шайтонӣ мекард, ӯро аз роҳ мезад, ба фикру андешаҳои бечо илқо мекард, дур андохт. Китфони аз бори гарон шалпар гаштааш бардошта шуданд. Аммо баробари он дар баданаш мургак давид. Ба назараш, ки он шайтони болдор аз китфи ӯ бархоста ба даври сараш мегашт ва ӯро масхара медошт. Бобо дар ғазаб шуд ва чунон ки имрӯз бо бешабонон карда буд, асояшро бар осмон бардошт ва чунон пуршаст ронд, ки бо шамшер онро ду нима мекарда бошад. Пагоҳ асояш хаворо бурида буд, вале ҳоло чунон саҳт бар санги сиёхе бархӯрд, ки пора гашта дасти ӯро лат дод...

Бобо хушёр гашт. Аз зарбу лаги даст ҳаяҷонаш фуру шуд ва гӯё ки хоб дида бошад, ба таъбир гузашт: «Балои омада ба хамин асо зад... туф-туф...» Пораи дар дасташ мондарио низ дур андохта ба роҳ даромад: «Шуд, ҳамааш маълум шуд... Девона шудан чандон душвор набудааст. Кас худро ба девонагӣ занад, осон будааст...» Ӯ ниҳат дошт, ки бо роҳи Чавпая меравад ва Ниёзро пешвои мегирад, вале ба ин ҳоҷат намонд... ба назараш, ки як бори гарон, як қувваи зиштро аз дӯш дур андохт ва акнун осуда ба хона меравад, вале чандон осуда не, ҳоло ҳам аз ваҳм дур нашудааст. Ҳарчанд ҷою манзили решагӣ аст, ҳоло ҳам аз чизе бим дошт, аз буни хонаву ҳамгашти деворҳо метарсид, мабод ки касе аз он ҷойҳо бурун омада, фалокате бархезонад....

Сӯи субҳ рафтагӣ умеди дорад, вале аз рӯз ба шаб сафар кардан биме...

...Садои гум-гуми суми асп омад. Дар ин манзили кӯҳӣ чунон гум-гум мекард, ки мардум вақтҳои дигар чунин садоро шунида зери ин кӯҳ тилло дорад, мегуфтанд, вале ҳоло ки бобои Наврӯз рӯи ҷойнамоз менишаст, на фикраш ба тилло банд буд, балки зудтар даррасидани наберашро мехост. Забонаш ба намоз буд, вале фикраш дар берун. Ӯ садои суми аспро шунид, садои бинӣ афшондани онро низ, аммо намедонад, ки намозро паст хонда, садои Ниёзро шунавад ва ё каллапарид карда, бурида зудтар берун барояд, ҳарчанд диққат кард, чизе пай набурд ва чунон диққат кард, ки намозро бурид... Берун омад. Дар зери партави моҳ медид, ки ҷӣ тавр дар ҳавои серуни тирамоҳ аз сӯроҳҳои бинии Саманд хавр фағона мезанад, чунон фағона ки ҷойҷӯши дучумакаро болои оташи баланд гузошта бошанд. Асп ҳайдав буд, сараш аз одаташ берун ҳам. Гӯшҳоиаш низ андаке афтада,

мисли ҳамеша сих не ва пойҳояш хаста шуда вазнашро бардошта наметавонанд, ки бардорумон мекунад. Саманди бодпо дар ин роҳи вазнин хеле азоб кашида хаста шудагӣ барин. Аммо савораш нест. Саманд баробари боборо дидан гӯш чур кард ва дастак зада, бинӣ афшонд, кишна кард, шиҳа кашид. «Чонвар, ақл дорӣ, лекин саворат ку?» охиста садо баровард бобо, вале хавлиро хомӯш ва бесохиб дида, дилаш ваҳм кард, фарёд зад: «Кучоед? Ягон кас хаст?» Аммо ҷавобе нашунид. Боз воҳима гирифт. «Чӣ шуда бошад? Ақаллан набераҳо нестанд. Магар... а? магар...» Бобо парешон шуд, ки бо Ниёз коре шудаасту хама берун шитофтаанд. Бобо, ки ҳоло асои нав наёфта буд, гӯё беҳушона дастонашро пеш ёзонда, асое пайдо карда берун рафтани шуд, вале асп кишна карда сӯяш омада ва ўро аз ин қасд боздошт. Ў дастони ёзондаашро ба ёли Саманд расонд ва сару гардани онро сила карда пурсид: «Кучо шуд? Ўро дар кучо монда омадӣ? Чаро бе сохибат омадӣ?» Саманд сар афшонд «не-не» мегуфтагӣ барин сар афшонд ва гӯё ки «Ўро овардам, ў сихату саломат» мегуфта бошад, болову поин сар меҷунбонд. Сонӣ Саманд зону қат карда назди бобо нишаст. Дигар вақт мебуд, бобо барои ин кораш Самандро мебӯсид, вале ҳоло ки бӯса дар дилаш намегунҷид, гардани онро оғӯш кард. Саманд гумон кард, ки бобо ҳамин зайл савораш шуд, барои ҳамин гардан боло карда дастони ҳамкардаашро рост кард, то боборо ҳамон зайл бардошта ба ҷои даркорӣ бибарад, аммо бобо гардани онро сар дода, хавф бурда берун баромад. Вай гумон кард, ки Саманд барои Ниёзро дар кучое партофта омаданааш маъзарат меурсад, бобо дастонашро пеш ёзонда, монанде ки худӣ ҳозир Ниёзи пешомадаро оғӯш карда мебӯсида бошад, пеш мерафт. Аммо Саманд нагузошт, ки бобо пеш равад. Вай тохта пеш гузашта дар роҳи бобо уреб истод. «Чӣ мехоҳӣ, Саманд?» аз рафтори вай ҳайрон монда пурсид бобо. Саманд боз зону қат кард. «Савор шавам?» боз пурсид бобо ва Саманд гӯё ки забони одамиро медониста ва ё мефаҳмида бошад, тез-тез сар афшонд. Бобо ба зини он даст бурда андаке вазн андохт ва Саманд башитоб бархост ва дид, ки бобо дар замин монд, як давр гашта боз назди вай омад ва фӯк ба баногӯши ў бурда дароз-дароз нафас баровард: «Чизе намефаҳмӣ, бобо, чизе намефаҳмӣ». Дар ҳақиқат бобо чизе намефаҳмид, ҳамин қадар медонист, ки хатаре рӯй надода бошад, Саманди дастпарвараш чунин рафтор намекард, чунин рафтори одамиона намекард, пеши ў ба зону наменишаст. «Росташро гӯӣ, Саманд, Мирзониёзро кучо кардӣ?» Саманд забон надошт, вале ишораҳо мекард ва бобо забони онро намефаҳмид. Ва Саманд ҳайрон мемонд, ки чаро вай забони одамиро мефаҳмаду ў забони ҳайвонро, ҳайвони дастпарвари худро намефаҳмад. «Ў-ў! Дар ин хавлӣ ягон кас хаст?!» фарёд зад ў, вале фарёдаш гириялуд буд, вале касе ба садои ў ҷавоб надод ва Саманд чунон шиҳа кашид,

ки мисли зилзила буд. Бобои гумонолуд, хаёлолуд ва шубҳадошта тамоман хушёр гашт: «Саман беҳуда ин хел рафтор иаемекунад», гуфт дар дил ва акнун мехост, ки вай ба зону шинаду савораш шавад. Вале саманд ба кӯча нигоҳ карда роҳ мерафт, то бобо аз паси вай биёяд. Саманд бозистод ва гӯшояшро сих кард. Бобо аз ин кори вай дар ҳайрат шуда пеш рлфт. Самапд шиҳаи сахт кашид ва дастонашро боло бардошта чароғак шуд. Бобо бозистод, ки ин чӣ балоест, то алвакт надидааст, ки Саманд ин хел рафтор карда бошад, то ҳол ин зайл шиҳаҳои баланди онро нашунида буд, то ҳол одамӣ барин рафтор кардани вайро надида буд. Ин чӣ аломате бошад?.. Саманд дастони бардоштаашро ба замин бозгузошт ва баргашта ҷониби бобо омад ва фук ба гардани вай бурда гуё бӯй мекашид ва ба гӯши ӯ чунин мерасид: «Наход ки набераатро дӯст дорӣ, бобо?» Ҳар чизе буду набуд, ҳар чизе фаҳмиду нафаҳмид, оҳиста даст боло карда фуки онро оғӯш кард ва бӯсид...

Аз пеш меомаданд. Вале бобо дар торикӣ намедид, ки кӣ меояд ва садоҳои паст-пасте, ки ягон-ягон ба гӯш мерасад, садои кист. Шаб ором, деҳа хомӯш, барои ҳамин садои паст ҳам ба гӯш мерасад. Садои пасти Кӯҳак низ он қадар ҳалал расонида наметавонад. Аммо дар асл нооромтарин деҳа ҳамин шаб деҳаи Некон буд. Ва аз ҳама пуризиробтарин кас бобои пир буд. Умеди бобо аз Ниёз дигар аст: ягона касе, ки номи падарию бобои моро зинда медорад – Мирзониёз, мегуфт, барои ҳамин ин қадар дар ташвиш аст, ки ба ин чавонписар осебе нарасад. Ба назари бобо Ниёз мисли кӯҳи Ховар аст; қомати баланд ва китфони кавӣ дорад, айнан китфони кӯҳи Ховар барин, ки ҳар қадар бори вазнин бошад, мебардорад.

Аз пеш меомаданд; даҳ-понздаҳ нафар не, бисёр меомаданд. Бобо дид, ки онҳо меоянд ва ӯ гумон кард, ки ҳамон мاردуме ки рӯзн одина барои воли интиҳоб кардани Ниёз омада буданд, меомада бошанд. Меомаданд, хомӯш меомаданд, вале ин хомӯшӣ ба бобо намефорид; чи хеле ки ба дили ӯ неш зад; бобои рӯзгордида хавферо пай бурдагӣ барин чашмони пиронаашро нимкоф карда дар равшани моҳтоб сӯи тӯда менигарист. ӯ ин хел тӯдаҳоро зиёд дидааст, вале ҳама вақт медид, ки чунин тӯдаҳо аз деҳа ҷониби қабристон баланд мерафтанд, аммо ду дафъаи охир мебинад, ки тӯда сӯи хавлии ӯ меояд. Аз хавлие машғалдоре баромада ба тӯда ҳамроҳ шуд ва пешопеш мерафт. Бобо яқин кард, ки ин машғал аз хавлии усто Собир баромад ва дилаш таҳ зад, «бемало не» аз дил гузаронд ӯ ва сари роҳи тӯда, миёнаи роҳ бозистод, то пеши роҳи тӯдаро бозгирад ва донанд, ки ин кор чӣ кор аст? Ё шояд мاردуми деҳаҳои дигар барои Ниёзро воли нахостанашон ин қадар шӯрида омада бошанд... Вале ин гапҳо ҳоло андешаҳо ҳастанд, бобо чизи дигар мехоҳад; барои ӯ ба чуз дониستاني аҳволи Ниёз чизи днгаре аҳамият надорад. Тӯдаи машғалдор чунон оҳиста меомад, ки гӯё

ба пой ҳамашон ишкел зада бошанд. Аз бобои пири бемадор ҳам сусттар мегаштанд. Дили ӯ тоқат накард ва пеш рафт, то ҳолу аҳволро тезтар фаҳмад... Ӯ пеши тӯда Ниёзашро дид ва Ҳангаши қанд: ӯро дошта меомаданд. Бобои пири беасо ин аҳволро дида пеш давид ва ҳамаро саҳт гуфт: «Чӣ кор мекунед, наҳод як китфдоре набошад, ки инро пуштора карда бубарад?!» ва пеши Ниёз ҳам шуда, ӯро ба пушторааш хост, вале Ниёз розӣ нашуд. «Гуфтем, гуфтем, ҳудаш розӣ нашуд, ман нағз, гуфт...» садо карданд ҳама. Бобо шарҳи ҳол напурсид. Лекин яқин кард, ки дар роҳ бо ӯ коре шудааст. Бобо дасти Ниёзро, ки ба гарданаш барои миннатдорӣ расида буд, дошта, пеш кашид, ки ӯро бар дӯшаш хобонад, вале Ниёз розӣ нашуд. Ниёз риши бобояшро дилсӯзона сила карда, сонӣ аз зери бағали ӯ бардошт, ки ҳезад: «Маро гунаҳгор накунед, бобо... ба ҷои он ки ман шуморо пуштора кунам, шумо маро ба гуноҳ меғӯтонед...»

— Ман аз ту қарздор, Мирзониёз... Ман мисли бобоҳо ба ту хизмате накардаам, туро боре ҳам ба дӯшам набардоштаам, ҳол он ки тамоми бобою момоҳои киштӯди ин қорро мекунанд. Биё туро як бор ба дӯшам бардошта барам...

— Ин хел нағӯед, бобо, маро гунаҳгор накунед...

— Ту гунаҳгор не, ман гунаҳгор... Ман дар назди ту саҳт гунаҳгор, – мегуфт бобо, вале аҳволи ӯро намепурсид, то дар назди мардум шарм надоронадаш...

Ду нафар аз ду тарафи бобо дошта бардоштанд. Ӯ ба по хест ва Раҷабу Яъқубро дида андаке осуда шуд, ки Ниёз танҳо набу-дааст, вале ҳоло ки тағи қорро наредонист, чизе гуфта наметавонист. Бобо боз як ба тӯдаи мардум нигарист ва ҳайрон монд, ки ин қадар одам аз кучо пайдо шуда бошад. Бобо як бор даст бардошт, ки чизе гуфта онҳоро ё баргардонад ва ё чизе пурсад, вале дасти бардоштааш бозфаромад. Ӯ чизе гуфта натавонист, андеша кард, ки мардуми бедахан зиёдаид, боз дар ҳаққи ӯ дар ҳаққи безъиноӣҳое ки нисбат ба падару модари Ниёз карда буд, чизе нағӯянд; ба назари бобо, ки ин гуноҳи ӯро ҳатто худо ҳам намебахшад, ва барои ҳамин ҳар қадар ки аз дасташ ояд, барои набера некӣ қарданаст.

«Саманд туро афтонд, Ниёз? Ягон қас ба ту қасд кард, Ниёз? Чаро асп бе ту ҳавлӣ рафт, Ниёз?» пурсидан меҳост бобо, вале аз мардуми ҳангоматалаб, ки дарқору нодарқор аз паси ӯ кашола шуда меомаданд, шарм дошта савол намекард. Ва танҳо вақте ки шаш-ҳафт тан ба ҳона расида, дигар ҳама баргашта аз пай қорашон шуданд, бобо зери бағали ӯ барои дам гирифтаи болишт монда пурсид: «Ба ту чӣ шуд, Мирзониёз?» Ниёз «асп афтонд» гуфту монд, вале бобо бовар накард, зеро Ниёз ба одами аз асп меафтадагӣ монанд не. «Тарсидӣ?» боз пурсид бобо. Ниёз чӣ гуфтанишро надониста ба чашмони бобо нигоҳ карда истод.

Бобо пай бурд, ки Ниёз сахт тарсидааст. Сиёҳиро сиёҳӣ мебурад, гуфта сиёҳии дегро ба об ҳамроҳ карда ба ӯ хӯронд. Бобо мехост ҳақиқати ҳолро зудтар фаҳмад, аммо Ниёз буду шуди воқеаро гуфта наметавонист ё шарм медошт ва ё намехост, ки бобо аз ин савдо огоҳ бошад, зеро бобо як гапро фаҳмад, то онро ба тағаш нарасонад, ором намегирӣфт. Агар Ниёз медонист, ки нмрӯз бо бобо чӣ воқеа шуд, чӣ қадар омадани ӯро мӯйсафед нигарон буд, шояд ягон чизро аз бобо пинҳон надошта, ҳамаро мегуфт. Вале як кӯдаки тарсу барин асрореро пинҳон медорад. Ба «тарсидам» гуфтан шарм мекунад ва ё аз овозаю дарвозаи гап меҳаросад. «Аз кӯҳу камари Ҷавпая тарсидӣ, Мирзониёз?» тоқат иакарда пурсид бобо. «Не» ба рӯи болишт дароз кашида сар чунбонд Ниёз.

— Чаро аз ман руст мекуни? Ҳама чиз ба ман аён.

Ниёз каме ковок шуд ва гӯё ки дурӯғи ӯро бобо пай бурда бошад сар ҳам кард ва баъди сукути тулонӣ пурсид:

— Чӣ аён шуд, бобо?

— Аз пасат таъқиб карданашон...

Ниёз сахт ба рӯи болишт афтод ва аз ҳолат рафт. «Об биёред, пиёз биёред!» садо кард бобо... Ба рӯи ӯ оби хунук зад. Ниёз як бор аз хунокии об як қад парида, боз фуру нишаст ва дигарбора сардии обро ҳис накард. Бобо ба димоғи ӯ пиёз дошт. Ниёз атса зад, вале тамоман хушёр нашуд...

...Ва бо ҳамин Ниёз чихил рӯз бистарӣ шуд, вале дар чунин ҳолат ҳам воқеаро ба бобо намегуфт; аз ҳар кори душвор ва рӯй-доди ногаҳонӣ тарсидани ҷавонписар айб аст. Ин гапро Ниёз хуб медонист, барои ҳамин «тарсидам» намегуфт, бо вучуди он ҳар тадбире, ки барои тарс бошад, бобо биандешид. Вале оқибати ин ҳодисаро бобо ҳамин тавр намонд: Ниёз ки сиҳат шуд, бобо ба бозпурсӣ даромад ва Ниёз кӯтоҳакак гуфт: «Барлосҳо буданд». Бобо сар чунбонд: «Медонистам» ва оҳ кашид, аммо сабаби оҳ кашиданашро ба набера нагуфт. Нагуфт, ки ин мараз аст, аз ин мараз халос шудан муҳол аст. Ва нагуфт ки Ниёз, як умр ба сарамон ташвиш овардем... Бобо ҳамин лаҳза аз кардааш пушаймон шуд; пушаймон шуд, ки Ниёзро нороҳат кард, пушаймон шуд, ки чаро чунин кирдорҳоро пешбинӣ накардааст; охир ӯ медонист, ки мансабхоҳон бисёранд ва мансаб бе бало намешавад.

Ниёзи бетачриба намедонист, ки корро аз кучо сар кунад ва андешае дошта бошад ҳам, бе рухсати губернияи Самарқанд карда наметавонист. Пирамард – бобои Наврӯзаш аз маслиҳат додан худдорӣ мекард, зеро аввалин хидмати кардааш бебало набаромад, барои ҳамин аз дигар корҳо худдорӣ мекард.

Ниёзи бетачриба ба андеша рафт; ҳуни ҷавониаш барои қасос мечӯшид: аз рӯи вазифааш рӯирист набошад ҳам, пинҳонӣ оҳиста-оҳиста аз огилакиҳо қасдашро гирифта метавонист, вале ин корро кори мард намедонист. «Некӣ ва одамиро ба онҳо фаҳмонидан

лозим» аз дил мегузаронд ва кирдорҳои амакаш Намозро пеши назар меовард, ки оқибати онро ба чашмони худ дида буд. Аз ин рӯ ба худ қарор карда буд, ки пеш аз он ки бадиё бикунӣ, оқибати онро бояд биандешӣ. «Чаро оқил кунед коре, ки боз орад пушаймонӣ?» яке аз мисраъҳои сурудҳои димоғии бобояш ҳамин буд ва Ниёз ин мисраъро ҳама вақт такрор мекард: «Рост, чаро?»

— А, бобо! Чӣ бояд кард?

— Чиро мегӯӣ, баччем?

— Пой аз қолаб кебидагӣ барин...

— Ҳеч гап не, Ин барлосу каллукҳо қабिलाҳои торочгаранд, ҳама умр тохту тоз мекунанд, аз онҳо бепарво будан намешавад, лекин ту акнун онҳоро бояд ба низоме кашӣ... Албатта танҳои мекашӣ, ин корро бе маслиҳати роҳбарони самарқандиат карда наметавонӣ. Худат нағз медонӣ, ки воли бошӣ ҳам, дар тасарруфи уезди Самарқанд ҳастӣ. Баччем, дигар барои ту танҳо-танҳо гаптан бас аст: ҳам дар хона танҳо будан ва ҳам дар раҳу рӯ танҳо будан хавфе дорад.

— Дар бозгашт кӯтаҳие аз ман гузашт, бобо. Ман набояд бо сару либоси дар Самарқанд бахшидашон меомадам...

— Шаҳри якчашмон равӣ, якчашма шав, гуфтаанд. Ту бояд дар даромади шаҳри Панҷакат либосатро бадал мекардӣ. Минбаъд дар хӯрчини ту бояд ду сарутан бошад: то Панҷакат саллаю чомаю маҳсӣ бипӯшӣ ва он тараф либоси волигиатро. Вагарна ба ту саҳт мушқил мешавад... Ман аз кори кардаам пушаймон, баччем... Душмандорӣ кори саҳт: донӣ, ки душманат кист, корат осон, вале душмани пинҳонӣ – ачали ногаҳонӣ, вагарна Сиёҳоби Тайлоқ барин намедонӣ, ки об ба кадом самт меравад...

— Парво накунед, бобо, душманҳои хасакӣ...

— Душманро хас аст, аммо бас аст, гуфтаанд. Душман душман аст, душманро зӯру камзӯр гуфта намешавад... Яъкубу Рачаб андаке ба ту майл доранд, онҳоро бояд ёр гири ва боз чанд нафари дигарро. Мулк бе лашкар намешавад. Лашкари ту на ба он маънӣ, ки ту ягон мулкро забт мекарда бошӣ ва ба сари касе тохт меоварда бошӣ, не. Фақат барои муҳофизати худат, барои муҳофизати заминат, барои муҳофизати наслу насабат... Мегӯянд, ки дар замони Рӯдакӣ ҳамин тавр шахсе пайдо шудааст, ки пойдевори давлати тоҷиконро гузоштааст, вале тохтутозҳои мардуми бегона боз ин пойдеворро осеб расондааст. Ман ин чизхоро чандон хуб намедонам, вале «Шоҳнома»-хонҳо ин гапхоро хуб медонанд, хуб шарҳ медиҳанд. Мазмун, ин чизҳо дар китобҳо навишта шудаанд, вагарна онҳо ҳам намедонистанд... Давлатдорӣ, мулкдорӣ кори саҳл не... Подшоҳе, ки оқил буд ва ё вазири доно дошт, давлатдорӣ карда тавонистааст. Салтанати подшоҳи аблаҳ дер давом накардааст...

Бобо сар ба зер афканда ба андеша рафт. Ниёз низ хомӯш меистод ва худ ба худ таҳлил мекард, ки бобо аз кучо андешаҳои ўро медонад, ки мегӯяд. «Ҳа-а, сағ барин ҷонвари бадном ба инсон неки кардан меҳояд, вале барои ҷи одам ба одам бадҳоҳ аст? Дар хона сулҳу салоҳ бошад, дар ҳамсоғи сулҳу салоҳ бошад, дар деҳа, дар шаҳр, дар уезд, губерния, дар мамлакат, дар дунё сулҳу салоҳ мешавад, он гоҳ хоҷати ғаму ғусса нест. На бародар ба бародар чашм ало мекунад ва на писар ба падар... Асрори ин муамморо кӣ мекушода бошад? Охир дунё як бор не, чандин бор пайдо шудааст. Пеш аз Туфони Нӯҳ ҳам дунё буд, бадию бадкорӣ ҳам буд, вале чаро он зери об намонд?.. Ҳа-а, бади мисли хас рӯи об мегардад, агар вазнин мебуд, гавҳар мешуд...»

— Сардорӣ фақат зулму ситам кардан нест, – фикрашро давом медод бобо, – саркаши хуб рамаро ба варта намекашад, саркаши хуб бояд донад, ки ғусфанд ҳамагуна ҷару ҷӯро гузашта наметавонад, барои ҳамин худро ба гуми дарё намеандозад, роҳи гузар меҷӯяд. Роҳбар тӯдакаш аст, роҳбар – роҳкушо, роҳнамо ва мушкилкушост...

...Ниёз гуфтаҳои боборо аз фикрполо мегузaronд, аҳволи халқро аз наздик медид ва дуру дароз ба андеша мерафт: «Чаро дунё ин қадар нобаробариҳо дорад? Ин кори кист? Кори худост ё кори бандагон? Чаро дар олам зӯр ҳасту зор ҳаст?» Ў сарҳисоби корро гум кард, магар баробар кардани қор аз дасти ӯ меояд?

«— Бобои Наврӯз, ба Мирзониёз гӯед, ки ман аз ўҳдаи додани андоз намебароям», – имдодталаб меомад бечорае.

«— Бобои Наврӯз, худамро фурушам ҳам, қарзи амину андозчиҳоро адо карда наметавонам, омадам, ки Мирзониёз ҷи мегӯяд», – исрор мекард дигаре.

«— Бобои Наврӯз, ба ман Мирзониёз лозим... ҳамин ҳам қор шуд, ки кас дудпулӣ диҳад... Парвардигор ба мо ҷон ато кардааст, боз ҷонашро мегирад, қарз, лекин ин андозчинҳо ба мо ҷи додаанд, ки ин қадар меситонанд?»

«— Мирзониёз кучост, духтари маро ба зӯри мегиранд, лекин боз қарзамро адо карда наметавонам... Ин ҷи зулм? Ин ҷи тааддӣ?»

Ва Ниёз ҳамаи ҷунин арзу додҳоро мешунид, аммо илоҷе наметавонист: «Ба назари шумо ҷи бояд кард, бобо?» Ў низ наметавонист, ки ҷи қор бояд бикунанд. Сахт аст, гарон аст... Заминадор замин мефурушад, духтардор духтар аз ноилоҷӣ мебахшад, молдор аз баҳри мол мегузарад, аммо беҳбудие нест.

— Агар шумо розӣ бошед, ба ҳамаи бойҳо хабар мефириستم, ки рӯзи одина дар масҷиди Зери Ҳисор ҷамъ оянд ва ба ҷои нодорҳо қарзашонро адо кунанд, – масъала гузошт Ниёз ва бобо сар ба зер афканда, ба андеша рафт, дергоҳ хомӯш монд, сонӣ

сар чунбонд, барои худ сар чунбонд ва Ниёз дарк кард, ки бобо ба ин кор маслиҳат намедихад.

— Кӣ ба ин кор розӣ мешавад, Мирзониёз? Агар бой аз чониби камбағал андоз медод, камбағал хушбахт мешуд...

— Бобо, шумо калону ман хурд, як бор даъват карда ҳарфамонро гӯем, бинем, чӣ мешавад.

— Кори ту, баччем, аммо суде намебахшад...

...Ниёз ба тамоми бойҳои музофот хабар фиристод, ки рӯзи одина дар масҷиди Зери Ҳисор ҳозир шаванд ва худ се рӯз дар фикру андеша буд, ки масъаларо чӣ хел ба онҳо мефаҳмонад. Рӯзи одина бойҳову дороён, амину андозчиҳо ва ҳар касе, ки ба назари Ниёз лозим буду хабар дошт, ба масҷид омад, миш-миш шуд, ки кофире пайдо шудааст, ки аз ҳамин рӯз иборатан намозро манъ мекунад, аммо ҳамин ки баъди намоз ба масъала рӯ оварданд, миш-мишашон хато баромад.

— Мо ҳама бандагони хокиву худотарсем! Ҳамин тавр ё не? – даромад кард Ниёз.

— Алҳамдулиллоҳ! – садоҳо меомад.

— Ҳамин тавр ки бошад, чаро касони суфрашон пур аз ҳоли бечорагон беҳабаранд? Чаро камбағалон аз гушнагӣ муранд ҳам, дороён як газ нон намедиханд, чаро халқи бечора ба қарз гӯтида, бойҳо фароғат доранд?

Аввал миш-мишу гӯшакӣ шуд, сони овозҳо баромад:

— Ризқро оллоҳи таоло тақсим мекунад, на мо, ҳар чӣ ба пешонашон андохтааст, ҳамонро мебинанд!...

— Худаш ки ба пешонаи камбағал андохта бошад, мо чӣ кор кунем?

— Мирзониёз, умедамон ин набуд, ки гови сарнабуридаро пеши сагон андозӣ, ки хомталош кунанд!

— Мо аз камбағал талаб накардаем, ки доштаву надоштаашро ба мо диҳад!

Ниёз чунин умед надошт, ки як сухани ӯ ин қадар ҷавоб мегирад.

— Хуб, дӯстон, мақсад аз дасти бойҳо кашида гирифтани до-роиашон нест, дар музофоти Киштӯд дигар аз камбағал ҷарима ситонидан, андоз ғундоштан манъ аст... Волости Киштӯд қарор мекунад, ки андозу қарзи камбағалон аз сари онҳо бардошта шавад... қарзи камбағалони деҳаҳоро бойҳои он ҷо бояд адо кунанд... Шумо розиед ё не?

Садое наомад. Боз миш-миш сар шуд ва гурӯҳ-гурӯҳ хеста рафтани шуданд.

«Гуфтам, ки ин кофир аст.»

«Сағираи кунлучи думовард, даҳанаш ба нон расидааст.»

«Дилат ба камбағалон сӯзад, худат қарзашонро адо бикун.»

— Амине маҳаллахо, андозчинхо! Бойҳое, ки аз ин кор сар мекашанд, чаримаашон бояд дучанд шавад... Худотарсон бояд донанд, ки ҳаворо ба даст дошта намешавад, чизеро меситонанд, ки бояд бошад, андоз ба дороён зебанда, на ба камбағал...

Маҷлис хунук шуд, ҳама худсарона хеста рафтанд.

Бобои Наврӯз аз ин маҷлис шод нагашт, хафа шуд, ки Ниёз бо думи шер бозӣ мекунад, беаклӣ кард, ҳарчанд ки фикраш дуруст аст, рафтораш маънӣ надорад; оташро ба даст кушта намешавад, бо вай бозӣ ҳам карда намешавад.

— Кори намешудагиरो ба миён гузоштӣ, баччем.

— Дигар илоҷ надорем, бобо.

Чанд вақт гузашт, вале амине маҳалҳо ва андозчинхо аз бойҳо чизе ситонида нагавонистанд ва ба ин кор кӯшиш ҳам накарданд, бешабонон аз ҳукми волӣ сар тофта, ҳар коре ки мехостанд, бо хезумчиҳо мекарданд. Ниёз ба танг меомад, аз уезди Самарқанд талаб мекарданд, ки андоз зудтар расад. Ниёз хазина надошт, бобояш ҳам молу мулки ба андоз мерасидагӣ надошт... Ӯ ба танг омада буд, хост чанде аз дӯстони дилхоҳашро гирифта, андозчини бойҳо шавад, аммо худдорӣ кард, дурусташ бобо ба ин кор маслиҳат надод; намезебад, ин кори ту не, гуфт ва Ниёз ба ҳамин қаноат кард ва тадбир меандешид, ки андоз аз бойҳо ситонад... Дар ин миён ду-се бойи деҳаҳои даруни кӯҳ, ки рӯзи маҷлис наомада буданд, ё аз беҳабарӣ, ё аз тарс ва ё аз рӯи фармуаи бойҳои дигар чаримаю андоз оварданд ва сонитар маълум шуд, ки ба сари халқ зулм карда, маблағ гун оварда будаанд... Ниёз ба хашм омад, ба хашм омад, ки вай ба халқ сабуқӣ орам мегӯяд, бойҳо боз ба сари онҳо зулм меборанд. «Аз андоз сар кашем-чӣ, ба губернияву уезд итоат накунем-чӣ?» Ҳарчанд андеша кард, ба ин савол ҷавоб наёфт... Ин дафъа пой бар рикоб нагузошта аз қоши зин дошт, аммо савор нашуд, ба фикр рафт ва боз даст аз зин баргирифт, ресмони аспро ба яккамех баст, ҳалкаи ҷилавро ба қоши зин андохт ва аз дарвоза берун баромад; ба бобо чизе нагуфта баромад, то Яъқубу Рачабро пайдо кунад. Вале худаш нарафта, баччаҳои гузарро фармуд, ки онҳоро ҷег зада биёранд...

Рачаб омад, аммо Яъқуб набуд, аз рӯи гуфтаҳо осиеб рафтааст. Рачаб баъди фаҳмидани майлу хоҳиши Ниёз, ки бояд ба деҳаҳои болодаст раванд, сӯи осиеб асп монд ва бегоҳ баргашта омад: «Яъқуб ордро дар хонаашон монда, расида меояд» хабар овард. Рачаб ва Ниёз арз кард, ки пагоҳ ба сафар бароянд, хубтар аст, вале бобо аз нияти онҳо беҳабар аст ва донанд, ҳаргиз ба чунин кор розӣ намешавад. Ниёз ба шабу рӯз будани вақти сафар кор надошт, танҳо имшаб барои он ба сафар набаромад, ки бояд фикр кунад, андеша кунад ва аз бобо маслиҳат пурсад. «Кори хуб намекунӣ, баччем, ҳудаю беҳуда ҳар ҷо гаштанат хуб нест, лозим бошад меравӣ, набошад – не.» Шаби дароз Ниёз хоб нарафт, фикру

хаёл кард ва ба ҳама эълон кард, ки ба сафари деҳоти кӯҳистон мебарояд ва мақсадашро ба касе нагуфт... Вале ҳамин ки рӯз шуд, на ба қониби кӯҳистон, балки ба сӯи водӣ роҳ пеш гирифт... Аллакай ба кӯҳистон хабар рафта буд, ки волии Киштӯд ба деҳоти кӯҳпора меравад ва мақсади аз бойҳо ситонидани бочу хироч дорад... Ниёз ҳамроҳи ёронаш сӯи водӣ рафт, вале аз кӯҳпора ба хонаи ӯ қосид омад; як марди резапайкари бечорааҳволи снѐх, ки умре дар офтобу боду борон мегашта бошад. Ниёз, ки дар хона набуд, марди омада ба бобо чизе нагуфт. «Ба ман валасной лозим» исрор мекард ӯ.

— Мирзониёз ҳамроҳи ёронаш болорӯка рафт, – мефаҳмонд бобо.

— Ман раҳораҳ омадам, болорӯка нарафтаанд.

— Ба ту валасной чӣ лозим? Арзат бошад, ман мерасонам, ман бобош – бобои Наврӯз.

— Не, дер мешавад, худаширо дида гуфтанам даркор, ки болорӯка наравад.

Ҳарчанд ӯ мехост ба бобо чизе нагӯяд, аммо аз содагӣ, болорӯка наравад гуфт. Бобо мақсади ӯро пай бурд, ба назараш дилаш фуру рафт, гӯё чисму қонашро шуста ба замин рехт ва ӯро бемадор кард, баъди хеле андешаву хаёл боз аз қосид пурсид:

— Баччаи кӣ мешавӣ?

— Баччаи кӣ шудани маро намешиносед, мо одамони камбагал, ҳатто ҳамдиёриёни худамон баччаи кӣ будани маро намедонанд.

— Худат медонӣ, охир, баччаи кӣ мешавӣ?

— Намедонам?

— Донӣ, ҳамонро ба ман гӯй... Нагӯй ҳам, худам медонам ва медонам, ки ба чӣ ният ин чо омадаӣ.

— Ман ҳеч нияти бад надорам...

— Медонам, ниятат нек аст, ба нияти огоҳ қардани валасной омадаӣ, нагӯй ҳам, медонам... Баъзеҳо дар қасди қони Мирзониёзанд ва ту омадаӣ ки...

— Аз кучо медонед, бобо? – ҳайрон монд қосид. – Пеш аз ман касе омада буд?

— Не, касе наомадааст.

— Ҳамин хел, бобо, ҳамин хел... боёни деҳаҳои боло дар қасди қони валаснойанд, фаҳмидаанд, ки валасной болорӯка андозчинӣ меравад, чанд каллабури харидаро фармудаанд, сари валасной биёранд.

— Фиребгарӣ намекунӣ?

— Ин гап ба шумо дурӯғ, ба худо рост, ба мани бечора чӣ хочати найранг.

— Матлабу иддаоят чист?

— Ҳеч чиз, бобо, ман аз рӯи холисуллиллоҳ омадам, валасной одами хуб, шаҳид шавад, ҳайф мешавад.

— Ҷро наметиносӣ ва чӣ хел дар роҳ шинохта огоҳ мекардӣ?

— Чаро наметиносам, метиносам, ман ӯро рӯзи намози одина дида будам.

Бобо ҳайрон монд ва ба фикр рафт, ки чӣ хел марди бечора аз кӯҳпора ба иамози одина меомадааст.

— Ҳар намози одина меоӣ ё танҳо он рӯз...

— Ҳар рузи одина ба намоз меоям, вагарна ман ин роҳро аз кучо медонам?

— Хуб, то омадани Мирзониёз ин чо мемонӣ ва ҳамин ки худаш омад, ҳама гапатро мегӯӣ, – қасдан ва ё чиддан арз кард бобо.

— Хӯш, лекин дар ин чо будани маро ягон кас донанд, аз сад чонам як чонам халос намехӯрад, бойҳо ҳамон рӯз маро порадора мекунанд.

— Ба болохона баро, касе намебинад...

Бобо барои он ин корро кард, ки рафту қосид бо ягон нияти дигар омада бошад ва мақсадаш хабар овардану хабар бурдан бошад ва ё чои Мирзониёзро муайян кардан бошад, бояд ки зуд баргардад ва ба чунин кор боз мондану дер рафтан розӣ намешавад, вале ӯ, ки номашро Латиф гуфту писари кӣ буданашро исрор накард, ба дили бобо ҳоло ҳам шубҳа буд ва ҳамин ки болохона баромада баҳузур нишаста нону чой мехӯрд, шубҳаи бобо бартараф мешуд. Як рӯз гузашт, ду рӯз гузашт, се рӯз гузашт, аз Ниёз дараке набуд ва касе хабаре ҳам намеовард ва ҳар боре ки бобо беруни дарвоза баромада меомад, Латиф аз ӯ мепурсид, ки омаданд ё не? Ва баъзан пурсиданҳои ӯ ба бобо намефорид, гумонҳо майнашро гиҷ мекард. «Боз ин одам маро гумроҳ накунад? Ба Ниёз ягон кор шуда бошад ин кас бағали маро бо чормағзи пуч пур карда, ин чо дошта шинад». «Росташро гӯӣ, туро кӣ фиристод?» «Ҳеч кас бобо, аз рӯи муҳаббат ба он кас омадам.» Бобо бовар мекарду бовар намекард; бовар мекард аз рӯи ҳарфашу истоданаш, бовар намекард аз рӯи ношинусу бегона буданаш ва бе ҳеч сабаб ба ин кор чаҳд карданаш, бовар намекард аз рӯи он ки дар афсонаҳо чунин қосидон бас корхоро анҷом додаанд, хиллагариҳо кардаанд, сабабгори фоҷиаҳо, хонавайрониҳо, бедодихо гаштаанд.

— Мирзониёз наомад, чӣ шуда бошад ба ӯ? – қасдан назди Латиф гуфт, то ӯ чӣ мегӯяд.

— Ҳа-а, магар роҳи дур раванд, хабар намефиристанд?

— Огоҳ мекард, хабар мефиристонд... Ба шумо ҳам хуб нашуд, бе ресмон баста мондам...

— Не-не, бобо, ман аз рӯи ихлос омадаам, кадом вақте оянд, сонӣ меравам...

...Ниёз ҳамроҳи ёронаш нав қадобаро тарк карда ба дашти ҳамвор гашта буданд, ки марди асобадаст пеши аспони онҳоро дошт. Дар тан чакман дошт, дар сар фўтаи кўхна лачак карда ва ресмон аз болои чакман сахт бар миён печида буд. Маълум, ки хеле тез гашта ба ин ҷо расидааст, нафасаш яка шуда сухан карда наметавонист ва зӯр мезад, ки туфашро култ бурда гулӯяшро нам кунад, то чизе гуфта тавонад, аммо забонаш намеписид...

— Мир... Мир... мир-зо... ху-у-да-а-то-она эҳтиёт ку-нед...

Ҳамин қадар гуфт ва забонаш аз кор монд, ба рӯи Ниёз нигарон меистод ва Ниёз намефаҳмид, ки ҷӣ асорест. Аз асп фаромад, мардакро ба замин нишонд, худаш низ пахлӯяш нишаст, ресмони сахт бастаи миёни ўро кушод, ки шояд нафасашро танг кунад.

— Ҷӣ шуд? Заданд? Азоб доданд?

— Не, – сар чунбонд ў ва паст-паст ба сухан даромад: – Мана не, шумоя куштанианд... Дуздон... Дар Кошона... Дар хонаи бой...

Ниёз ба ёронаш нигарист ва ба Раҷаб фармуд, ки ин мардро дар пушти аспаш савор кунад... Онҳо аз роҳ гаштанд ва ба сойчае даромаданд, то маслихату машварат кунанд ва то торик шудан дар он ҷо монданд ва ҳамин ки ҳама ҷо ором шуд, ҷилави аспонро сӯи Кошона гардонданд. Насими рӯди Зарафшон ба сару рӯи мезад, сағони деҳа гирогир мекарданд. Марди бечора, ки Абдухолиқ иом дошт, чапгалат занонда онҳоро ба хавлии бой наздик бурд ва дарвозаро нишон дода, ба хавлие даромад. Ниёз қад ёзонда аз сари девор нигарист, ки дар меҳмонхонаи пахлӯи дарвозахона, дар нимравшании ҷароғи сиёҳ сарони зиёде меҷунбад, ў фурӯ нишаста, ба Яъқуб фармуд, ки нигоҳ кунад ва як-як нигоҳ карда ба рост будани суханони марди бечора имон оварданд ва аз аспҳо зер шуда, дарвозаро оҳиста кушода даромаданд. Магар зиёфатро хӯрда буданд, ки баҳси сари Ниёз мерафт. «Дар сари найза меорам» мегуфт яке, «тамоми музофотро гардонда овардан лозим, ки халоиқ бинад...» ва бой нархи сари ўро муайян мекард: «Мол хоҳад-мол, ғалла хоҳад-ғалла, пул хоҳад-пул...»

— Ассалому алайкум! – одоб карда даромад Ниёз. Бой ваъ гуфта парида хест: «Доред! Сайд ба пои худ омад!» Вале Ниёз ба бой эътиборе надода, ба пас нигарист. Ёрон зада даромадаид, ҳама шах шуданд. Бой гурехтани шуд, доштандаш.

— Сари Ниёз ба кӣ лозим шудааст? – пурсид Ниёз, вале ҷавобе нагирифт. – А, бой! Ба шумо лозим? Чанд пул нарх мондед сари ўро? Боз ҳимматро паст нагирифта бошед?... Ҳиммат баланд бошад, худаш меояд... Пулро ба ман диҳед, сари ўро меорам!.. Бой, садо кунед, ки аз сандуқ нархи сари Ниёзро биёранд, вагарна сари худатон арзон меравад... Ва фармоед, ки корду ресмон ҳам биёранд... Не-е, шумо намебароед, аз ҳамин ҷо мефармоед,

– гурехта ўро дида гуфт Ниёз.– Наларзед, бой, наларзед... пул мерафтааст, чон не-ку!

Сонӣ Ниёз суханро бо ў қатъ карда, ба аҳли давра нигарист ва нигоҳаш ба чавонмарди сиёҳи паҳлавонсурат қарор гирифт, ки телпак пасопеш пӯшида буд. Чашми Ниёз андаке танг шуд, ба ёд меовард, ки ўро дар кучо дида бошад. Чавонмарди ҳузурб низ сар ҳам қард ва ба ҳаёл рафт, ки Ниёз шинохташ... «Бой ба пул додан ҳиммат набошад, ақаллан корду ресмон биёр гуед!» Бой, ки намедонист корду ресмон барои чӣ лозим аст, даҳон намекушод, балки тарсидаю ларзида меистод, ки бо ресмон ё ўро мебандад ё паҳлавонро ва бо қорд сари оиҳоро бурида, дар сари синаашоп мемонад.

— Рачаб! Аз ин бойҳои мумсик хуни шабушк ҳам намерӯяд, ресмону қорд биёр!

Рачаб ресмону қорд овард. Ниёз опҳоро гирифта ба бой нигарист. Берун мағал шуд, бой хестанӣ шуд, ки дигар илоҷи зиндагӣ нест, фурсат ғанимат... Ғалмағали берун басанда шуд. «Мана ресмон, – ресмонро қониби чавонмарди паҳлавонҷусса андохта гуфт Ниёз.– Гиреду дасту пой маро бандед... Ана ин қорд, сарамро мебуред... Сонӣ ҳиммати бойро мебинед...

Ҳама ҳайрон, фақат бой ба дузди зархарид менигарист, ки фурсатро аз даст надихад, қордро чанг зада гираду ба ин мехмони ноҳонда ҳучум оварад. Вале ў сархам менишаст, на ба бой менигарист ва на ба қорду ресмон, яқин фикр мекард, ки ин чӣ хел қас бошад, ки барои марги худ теғ медихад...

— Фақат исматонро гуед, то ман доништа мурам, ки қотилам кист?

Чавонмард сар боло қарда рост ба чашми Ниёз нигарист. «Ман то ин вақт худамро мард мегуфтам, лекин марду мардиру намедонистаам...» Ў дароз шуда ресмонро гирифт ва ба чавони дар паҳлӯяш нишаста дароз қард: «Дасту пой маро бубанд...» Ва он чавон ресмонро ба ҳамроҳи дар паҳлӯяш буда дароз қарда сухани парики аввалро тақрор қард ва ресмон давр зада то бой омад. Бой ресмонро боз ба Ниёз дароз қард:

— Дасту пой моро бубандед, Мирзониёз, мо шуморо нашинохта будаем, шуморо дигар хел шиносонданд: қотил гуфтанд, ғаддор гуфтанд, чаббор гуфтанд, вале як қас нагуфт, ки чавонмард аст, баландҳиммат аст, волоназар аст... Бубахшед, Мирзониёз...

Ниёз ресмонро баргардонда ба Рачаб дод, вале қордро аз рӯи хона набардошт, то бинад, ки қадоме чашми ўро хато қарда, онро мебардорад.

— Номи ман Сӯяр, – қорди наздашро гирифта пештари Ниёз гузошт ва суханашро давом дод, – вале ном ба қас чизе намегӯяд, Мирзониёз, – суханонаш бурро мебаромад ва Ниёз пай бурд, ки тарсу биме надорад. – Дар ҳақиқат мо дар қасди қони шумо

будем... аз нодонӣ, Мирзониёз... Ба лафзи ана ин хел бойҳои муттаҳам бовар карда, дар қасди чони шумо шудем, акнун фаҳмидем, ки фиреб хӯрдаем... Мо ёри шумо, Мирзониёз... То даме ки ин бойҳои мумсикро қатори бечорагон нагардонем, телпакаро роста намеғӯшам, Мирзониёз... Омин гӯед, меҳзем!

Бойи паканаи фарбех, ки базӯр пахлӯи Ниёз нафас мекашид, саҳл мондааст, ки эзорашро тар кунад, то алвақт ба Сӯяр умед баста – дар ҳар сурат аз дасти Ниёз эмин монданаширо чашмдор буд, аммо баъди суханони Сӯяр умедканда шуд, хилаи дигарро пеш гирифт:

— Мирзониёз, пули чаримаю андозии рӯи халқ тайёр...

— Монед, хайротатон мешавад, бой...

Ва Ниёз омад. Бо як дастаи мусаллаҳу савора омад, вале ба ғайр аз чанд тан ҳама барои бобо ношинос буданд ва миёни онҳо ҳамон аспии сафеди савораш одами сиёҳи телпакаш пуштопеш пушида буд, ки баробари дидан боборо дар хайрат гузошт. Ӯ ба набера нигоҳ мекарду чизе пурсидани мешуд, аммо худдорӣ мекард ва ба нигоҳаш дархостҳо мекард: «Ин ҳамоне ки ту гуфта будӣ, ё дигар кас аст, магар ин ҳамон аспу ҳамон одам нест?»

— Ҳамон, бобо, ҳамон... Ҳамоне ки маро таъқиб карда буд, душман буд, холо дӯст.

— Ҳе баччам, ишқамба гӯшт нашавад ва душман дӯст... Чӣ тавр шуд, ки душман ба хона овардӣ?

— Ман инҳоро дар Кошона дарёфтам, бобо... баъд, ҳамааш баъд, ҳоло меҳмонҳоро қабул кардан лозим.

Ҳар кас аспашро дар саисхонаҳо баст, дар сутунҳои дарвозахона баст ва берун аз дарвоза, ҳатто дар саисхонаи ҳамсоя баст ва бобо фармуд, ки Латиф ба обдаста об гирифта ба дасти меҳмонҳо резад, то ба хона дасти ношуста надароянд... Даст шустанду ба хона даромаданд. Ниёз ба бобо нигоҳ кард, ки якҷоя меҳмонро хуш омадед, гӯянд. Бобо ба дар омад, асо ба девор така гузошт ва даст ба дуо бардошт: «Омин, дӯстон сарбаланд, сари душманон дар замин, оллоҳу акбар!» Ҳама даст ба рӯи кашиданд ва бобо ба одами телпакаш пасопеш пушида зехн монда гуфт:

— Писарам, ман шуморо дар кучое дидаам, чехраатон шинос, магар ҳама вақт ба аспии сафед савор ҳастед?

— Шояд дар бузқашихо дида бошед?

— Не, бузқашӣ кори шайтон, аст ман ба ин хел тамошоҳо намеравам, ин хел бузқашихо оқибат ба одамқашӣ мебаранд.

Меҳмон мулзам шуд, дигарон низ хомӯш буданд, бобо бори дигар «хуш омадед!» гӯён даст ба сари сина гузошт ва асояро гирифта, боз аз зинаҳои болохона фаромада, чониби ошхона рафт. Сабзина чой мечӯшонд, бобо як ба кори ӯ нигоҳ кард ва паси хона гузашт, ки барои меҳмонон чӣ чорае андешад. Ниёз аз паси

бобо расида омад ва сабаби меҳмон оварданашонро мухтасар баён кард:

— Он одамро шинохтед-а?

— Шинохтам, аз рӯи гуфтаи ту шинохтам.

— Ана бо сардории ҳамин одам инҳо бар қасди чони ман афтаандаанд ва инро ба ман як марди бечорахоле гуфт, дар роҳ гуфт, пеши аспамонро дошта гуфт, бовар накардем ва поида-поида рафтем, ки дар ҳақиқат дар хонаи бойи Кошона чамъ омадаанд ва нақшаю гуфтор доранд, ки чӣ зайл сари маро гиранд «Як сар фидои шумо» гуфта аз дар даромадам, парида хестанд ва ёрони маро дида шах шуданд... Ваъда карданд, дигар дар қасди чони ман набошанд, зеро маро ба онҳо тамоман дигар хел нишон додаанд, дар ҳаққи ман дигар хел гуфтаанд... Акнун ман инхоро ҳаққи намак карданӣ.

— Аз чониби сояру як қосиди дигар ҳам омадаст, – Латифро нишон дода гуфт бобо, – ӯ айнан сухани он бечораҳволро мегӯяд, ки бойҳои деҳаҳои болорӯ дар қасди чони туанд.

— Ҳамин тавр?

— Ҳо, ҳамин тавр.

Ниёз сар ҳам кард, «ин чӣ балоест?» Вале фурсати андеша нест, аввал аз ин «дӯстон» халос шудан лозим аст. Ба назари ӯ масъала саҳл нест, барои ҳамин хона пури меҳмон бошад ҳам, қасе дар тори сараш зарбаи саҳт задагӣ барин гаранг ва қарахт шуд, ҳол он ки мебояд ӯ ғами меҳмонон ва меҳмондориро хӯрад, дар ғами ҳештан афтад ва назди бобо ҳам нарафт, харчанд медонист, ки бобо барои чӣ паси хона гузашт; албатта барои гӯсфанде, мақсади Ниёзро фаҳмида гузашт ва интизор аст, ки қассобе даррасад, вале ӯ қассобро дер мунтазир нашуда, гӯсфанди ба нияти тӯйи Ниёз бастаашро кашола карда рӯи ҳавлӣ овард ва ба Ниёз фармуд, ки хоҳиш кунад, то меҳмон гӯсфандро кушад. Ниёз ба ҳайрат ба бобо нигарист ва ӯ сар чунбонд, ки кори бад намешавад. Ниёз сухани боборо нашикаста ба дари болохона ҳозир шуд ва ба сардори даста ру овард:

— Мулло Сӯяр, бобом хоҳиш мекунанд, ки сари гӯсфандро шумо буред.

Сӯяр лафзи ӯро нафаҳмидагӣ барин ба ҳамраҳонаш нигарист, ки ӯ чӣ мегӯяд. Ҳамраҳонаш мижа таҳ карданд, сар чунбонданд, ки бихезад. Сӯяр хеста берун баромад ва се тан ҳамроҳаш берун омаданд, ки пойҳои гӯсфандро медоранд, аммо дар асл мақсадашон дигар буд – ҳавф бурда баромаданд, ки онҳо бо сарварашон коре накунанд. Ва рӯи ҳавлӣ баромада гӯсфанди дар танаи зардолу бастаро дида, бовар карданд, ки гӯсфанд куштан лозим будааст.

— Магар дар таомули шумо меҳмон гӯсфанд мекушад ё шумо ният карда будед? – ба бобо наздик шуда пурсид Сӯяр.

— Ҳо, ман ният карда будам, ки шумо аз дарам дароед, худатон бояд сари ғӯсфандро буред, – изҳор кард бобо, вале сабаби чунин ниятро шарҳ надод, шарҳ надод, ки ту нияти сари Мирзониёзро гирифтаан доштӣ, номурод нашавӣ, номуролии ҷавонмард гарантор аз марг аст; шарҳ надод, ки ин як шукргузорист ва бо ҳамин ту каноат мекунӣ, ки хун рехтӣ.

— Ман сари ғӯсфандро мебурам, лекин пӯст канда наметавонам... Ориф пӯст мекапад, қассоби мо ҳамин, – марди ҳамроҳ берун баромадаро нишон дода, гуфт Сӯяр.

— Кори шумо. нияти мо ба ҷо оял, мешавад.

Ориф ғӯсфандро афтонда куллук кард ва ҷониби қибла дошта, гулӯяшро ба беҳи дарахти зардолу рост дошт, то хун зери пой нарезад, сонӣ ба Сӯяр ишора кард, ки сари онро бибурад. Сӯяр корд аз наём кашида, бо ду ғӯши ғӯсфанд чашмони онро пӯшид ва чизе хонда ба дами корд куф кард ва корд ба гулӯи ҷонвар ронд. Сӯяр хуни кордро ба пашми танаи ғӯсфанд пок кард, неши онро ба миёни душоҳаи дарахт саҳт зад ва наём аз миён кушода паҳлӯи он гузошт ва ба бобои андаке дур рафта муроҷиат кард:

— Бобо, фотиҳа дихед, ки охири каллабурии ман бошад!

Бобо пеш омада ба корд банди дар танаи дарахт буда нигарист ва даст ба дуо бардошт!

— Душманонро дӯст гардон, дӯстонро дӯсттар, омин!

...Ориф ғӯсфандро пӯсту пора кард ва каботи ҷӯпонӣ пухт, ғӯё онҳо дар ҳавлии бобо меҳмон набуданд, балки қатори Ниёз озод буданд ва ҳар ҷӣ хоҳанд, ҳамон мекарданд... Кабот хӯрданд ва Ниёз аз бобо маслиҳат пурсид, ки боз ҷӣ кор кунад. «Сабр бикун» гуфт бобо ва ба Сабзина фармуд, ки ҷомаҳои аз ҳар тӯю маърака пӯшидаи боборо, ки дар таҳмон раҳ зада буд, гирифта, афсонад ва шуморад, ки чанд донаанд, агар ба саршумори меҳмонон нарасад, аз ягон кас қарз гирад. Сабзина ончунон ки бобо фармуда буд, ҳамон зайл рафтор кард, ҷомаҳо расиданд ва дами дари болохона рост истода, ба Ниёз фармуд, ки худаш ҷомаҳоро назди меҳмонон гузорад...

Сӯяр гумон кард, ки мурд; ин пирамарди нурунии ба назар исту бисташ ақлу хирад ўро бе тиру теғ кушт... Ў, ки ба назари ёронаш ҳама вақт кӯху каппа шуда менишаст ва даму нафасаш мисли оташ буд, ин дам як мушти пар менамуд. Вай тамоми кирдорҳои то алвақт кардаашро, ҳама хидматҳои аз рӯи фармудаи бою дороён ба ҷо овардаашро, ғорату роҳзаниҳояшро пеши назар меовард ва ҳеҷ кадоми онро ба зарбаи ин пирамарди доно баробар карда наметавонист; хунрезҳои ў кам набуданд, аммо ба мисли фаввораи гардани ғӯсфанди сарзадааш фаввора задани хунро надида буд, шояд ҳамин хел фаввораҳои хун буданд, лекин ба чашми ў нанамуда буданд. Вай барои ин чизҳоро дидан, мушоҳидаю муқоиса кардан фурсат надошт, ҳама корҳои ў мисли бод гузарон ва

монанди тег тез буданд, ки баъди рондан сари буридаро ба чояш нишонда намешуд... Ва баъди ин чӣ бояд кард? Наход ки ӯ аз хама хунарҳояш даст кашад: аз хупрезӣ, тохту тороч, дастдарозию зӯрӣ... ҳатто дастзӯриҳо ҳам... «Ту падар дорӣ? Ё аз осмон хамин тавр афтодаӣ?» хамин хел харфхоро ҳам шунида буд, вале нашунида меангошт, кори худро мекард. «Қадам модари шӯрбахт туро зоида бошад?» вақти ба мелаи духтаре чанг андохтанаш садо меомад, аммо дар тохти асп ва тундии бод ба гӯши ӯ намедаромад, дар чунин фурсатҳо ӯ кӯр буд, кар ва лол, вале аспаш мисли бод буд, тегаш мисли алмос ва маконаш хонаи мардум, кӯҳу камар, худаш медонист, ки аз чинси башар нест; худо ӯро яккаву ягона офарида, ки хар зӯрдасте бошад, ӯ бояд бар он забардастӣ кунад, фирӯз бошад. Бойи кошопағӣ ҳам чунин хислатҳои ӯро дониста, киро кард, то бар ивази тилло сари Ниёз барояш оварад. Хато шуд, ба дом афтод. «Шояд ин кори бойи беимон бошад.»

— Мулло Сӯяр, хезед, ба китфатон чома андозанд...

Сухани бобо ҳаёли ӯро пароканда кард ва як тори асабаш оташ расондагӣ барин сӯхт, аввалин бор пай бурд, ки ӯ ҳам сар дорад, дил дорад, мағз дорад ва дар бораи чизе андеша карда метавонад.

— Чӣ лозим буд, бобо, – калтак кардани ӯро дониста гуфт Сӯяр

— Не-не, хезед, Мирзониёз ба китфатон чома андозад... Муборак шавад! Мезебад!

— Ба дӯстон муборак шавад, бобо!

— Офарин!.. Офарин! Боракалло!

Сӯяр нишаст ва то ба китфи дигарон чома андохта муборакбодӣ кардан ҳаёлаш ба ҳазор кӯҳу биёбон рафт: «Душманро ба шакар куштаанд.» Зан не, фарзанд не, дар не, хона не... Аслу насаб номаълум, ба касе исми падар гуфта наметавонад – ғӯли биёбон, яғмогари гӯристон, кафан аз тани мурда ва сақич аз даҳони зинда мерабояд... ва бо чунин хунарҳо ифтихор дошт, ёрони вафодор дошт ва ҳоло намедонад, ки ҳамаи онҳо ба рафтори ӯ розӣ ҳастанд ё не, шояд онҳо аз яғмогарӣ, турктозӣ ва муфтхӯрӣ даст накашанд, шояд ин корҳо ба онҳо писанд бошад, шояд тани ба қору меҳнат тобовар надошта бошанд. «Кори онҳо, чор тарафашон қибла.» Наход ки дигар аз зери суми аспӣ ӯ гард нахезад, аз зарбаи наъли аспӣ ӯ сангҳо шарора напоянд... Ӯ ба рағҳои барҷастаи пушти дастонаш нигарист: «Ба кӣ лозим ин зӯру бозу?» ва аввалин бор бар зӯру тег зафар ёфтани ақлу фаросатро дид. Охира сар бардошт ва бобо нигоҳашро, ки пайваста ба ӯ дӯхта буд ва хар рафтору ҳаракати ӯро мушоҳида мекард, аз ӯ баргирифт, ба аҳли давра дӯхт ва чунон вонамуд кард, ки ба чомапӯшонии Ниёз диққат медиҳад, вале пай мебурд, ки Сӯяр ба вай менигарад, ба Ниёз менигарад, гуфтани дораду намеғӯяд. Ҳамроҳонашро як-як хезонда,

чома пӯшондани Ниёз гуворо бошад ҳам, ба ӯ сахт мерасад; гӯё ба дили ӯ корд мезананд. «Гумон накарда будам, ки баландтар аз ман кас бошад... Ниёз мегуфтанд, хомӯшак хаёл мекардам» – аз рӯи ақлу фаросати худ ҳукм мекард. «Баъди ин ҳам зиндагӣ кардан арзанда аст ё...»

— Ба ҳамаатон муборак шавад!– риштаи хаёли ӯро барканд бобо, – Ба касбу корҳои некатон барака диҳад, омин!

Ҳама хестанд, Сӯяр шах шуда буд, хеста наметавонист, дурусташ: ба худ наомада буд, вале то ӯ хеста аз дар баромадан ҳама рост меистоданд, вай баромад, дигарон низ.

— Шумо ҳам қатори Мирзониёз ҳар вақт аз ман хабар гиред, – хангоми хайрухуш гуфт бобо ва Ниёз онҳоро то беруни деҳа гуселонд.

Сӯяр аз асп фаромада Ниёзро ба оғӯш кашид ва оби дида кард ва боз ба аспи сафеди думсиёҳаш савор шуда ба роҳ даромад...

...Баъди се рӯз хабар омад, ки Сӯяро дар дӯлонаи калони роҳи Кошона овехтаю мурда дарёфтаанд, вале касе намедонад, ки ӯро овехтаанд ва ё худаш ин корро кардааст... Ба ҳар ҳол он рӯз Сӯяр ҳамаи ёронро ҷавоб дода, гуфта буд, ки рӯзи дигар сари субҳ дар зери дӯлонаи калон чамъ меоянд ва ёрон ӯро овехта дарёфтанд. Ниёзу бобо ба фикру хаёл заданд, ки сабабгори фоҷиаи ин қавонмард шуданд... Ниёз фикр мекарду сар меафшонд, ки мард ин хел ҳам мешудааст ва боз ба хаёл мерафт, ки шояд ин худкушӣ набошад, балки рафтори ӯ ба ёронаш хуш наомада бошад, ё шояд кори бойи кошолагӣ ва бойҳои дигар бошад, ки ӯ бо волии Киштӯд забон як кардааст... Ниёз дергоҳ ба худ наомад, мотам гирифта буд: «Сӯяр бойҳоро бечораҳол мегардонем, гуфта буд, наҳод ки худкушӣ карда бошад.» Ва Ниёз аспашро зину банд кард, ба бобо ҳам асп тайёр карда, роҳи Кошонро пеш гирифтанд. Ниёз намедонист, ки Сӯяр аз кучост, ба ҳар ҳол роҳи Кошонро пеш гирифт, ки аз бой дарак ёфта, ба манзили ӯ равад. Ва онҳо роҳро нисф карда буданд, ки аз пас саворон омаданд, бобо хавф бурд, Ниёз фаҳмонд, ки ёронанд. Ва онҳо яқоя шуда то дӯлонаи калон рафтанд ва дар шоҳи баланди он банди буридаеро диданд, ки як ҳалқа гашта, ҳамоил меистод. «Дар шоҳи баланд касеро овехта намешавад, ин кори худӣ ӯст». – Як лаб ресмони буридаро дори Сӯяр пиндошта гуфт бобо ва Ниёз яқин кард, ки ӯ худкушӣ кардааст.

— Хуни ӯ ба гардани мо мешавад, бобо?

— Не, ӯ ҳаром мурдааст, хун надорад, – шарҳу эзоҳ надода яклухт гуфт бобо. – Ҳатто барои ӯ чаноза раво нест.

Ба назари Ниёз намуд, ки бобо дилсард аст ва як вақтҳо ба назари ӯ ҳамин хел менамуд, ҳоло низ аз худкушии Сӯяр афсӯс намехӯрад, балки нафрин дорад ва рафту бармегардем, ба ӯ фотиҳа норавост, гӯяд, маҷбур, ки Ниёз аз роҳ баргардад, фақат барои

боборо то манзил расондан, вагарна ҳамин раҳ то губерния рафта Власовро хабар гирифта омаданӣ буд.

— Хонаи ӯ кучо бошад? – мушкили Ниёзро осон мекардагӣ барин пурсид бобо, – Гураш дар кадом қабристон бошад?

— Аз қошағиҳо мепурсем, бобо.

Саворе омад, харсаворе... хари лаванди ӯ чунон мегашт, ки саворро хоб бурда ба гаштан ё нагаштани хар кордор набошад; дастон ба пеши полон тира карда, вазн бар онҳо партофта ва сар ба зер афканда мерафт ва аз дур нанамуда буд, ки ӯ сар дорад, савори бесар барин ва ҳамин ки наздик шуд ва хараш гӯшҳояшро бардошта ханг зад, ӯ гӯё бедор шуд ва сар бардошта ба атроф ни-гарист; гӯё чунин рафтор барои ӯ одат шуда буд, ки хар ҷо хараш ба саворе, улаве, сайде наздик шавад, наъра мезанад ва ӯ сар аз пинак бардошта ба атроф менигарад ва киву чиро мебинад.

— Саломун алайкум! – саворро дида одоб кард он мард ва дар он ҷо ҷамъ омадани онҳоро дида, яқин кард, ки аз хешован-дон ва ё меҳмонони Сӯяр ҳастанд ва сари хар ба зарби халачӯб ҷониби онҳо гардонд.

— Ваалайкум бар салом! – алейк гирифт бобо.

— Яқин хешовандони Сӯяр мешавед?

— Хеш не, ошно, – ҷавоб дод Ниёз.

— Ҳа-а... Э, бобои Наврӯз нестед? – аз пушти хар зер шуд савор ва омада бо бобо ва дигарон вохӯрдӣ кард. – Ба фотиҳа омадед?

— Ба фотиҳа омадем, манзилашро намедонем.

— Мурдаи ӯро бурданд, бобо, ӯ аз пушти ағба будааст...

— Чӣ хел шуда...

— Худашро куштааст – овехтааст.

— Ин рост аст?

— Рост аст, бобо... Ба ёронаш гуфтааст. ки мисли Мирзониёзу бобояш мард бояд шуд...

Бобо аз тахминаш ҳаросид: «Ҷӯро мо куштем». Ба Ниёз нигарист, гӯё Ниёз фикри боборо айнан хонд, ки сар ҳам кард, гунаҳгор барин. Аҷаб! Душмани ҷонаш мурдааст, ӯ ғам меҳӯрад... Ниёз вонамуд кард, ки чунин фикр надорад. Нигоҳашро ба қаторкӯҳи офтобрӯяи Зарафшон равона кард, сар тоб дода ба дарёобод зехн монд, пасон ба дӯлона; шохи баланд ва дори буридаро дид: «Чаро ин қадар баланд баромада бошад? Шояд барои аз чашмҳо пинҳон мондан бошад...» Ӯ намедонист, ки Сӯяр чаро худро ин қадар баланд овехтааст, вале медонист, ки ин зайл дори баландро аввалин бор мебинад ва шояд охирин ҳам бошад...

— Меравем? – ба ҳаёл рафтани Ниёзро дида пурсид бобо.

— Ҳо, меравем...

... Бобо аз наомадани онҳо хавф бурда, аз он ки новақт омаданд, тарсид. То рӯз хобаш набурд. Хар ранг фикру ҳаёл ба сараш омада, Ниёзро наздаш хонд, то баъзе андешаҳояшро бигӯяд.

— Ту хурд нестӣ, Мирзониёз, худоро шукр, сохиби мулк...
Ба сари қоқ гаштанат хуб нест. Дар синну соли ту сохиби зану фарзанд мешаванд.

Ниёз андешаманд ва сархам меистод. Дили ӯ кайҳо ин чизро мехост, имкон, ки надошт, ба як сагираи пойлӯч кӣ духтар медиҳад, гуфта, аз ин боб ҳарф намезад.

— Ман мехоҳам, ки саратро чуфт кунам, Мирзо-ниёз. Ин қарзи ман...

Ниёз гумон кард, ки гардани ҳамаш шириқӣ шикаст. Ва ба-рои он ки дар назди бобои боэҳтиромаш худро аз даст надиҳад, андаке сар бардошт.

— Чӣ гуфти? Ҳар касеро хоҳӣ...

— Ман касеро намешиносам, – охиста ва мутеона гуфт ӯ.

— Гап байни худамон, Ширбадан мешавад?

— Намедонам...

— Фикр бикун, – мӯҳлат дод бобо ва бархоста аз мехмонхона баромад, то Ниёз хуб фикр кунад ва бароҳат хоб равад.

Ниёз мехост, ки Сабзинаро дида бо ӯ маслиҳат бикунад, зеро ӯ Ширбаданро надидааст ва намедонад, ки ӯро пеш овардани бобо чӣ маънӣ дорад, албатта ӯ девор дарун афтад мегӯяд, намехоҳад, ки набераю абераҳояш бегона шаванд...

Вале чӣ муаммоест, ки Ниёз Сабзинаро надида ва маслиҳат накарда, ҳарфе ки миёни шаб байни бобою набера шуда буд, даҳон ба даҳон мегашт. Намозу занаш овоза карданд, ки Ширбадан пес аст. Ва боз гуфтанд, ки бобои Наврӯз наберааш Ширбадан, духтари Хуршедмоҳ ва Мирзобадалро ба Ниёзи берӯзи дода, бақияи умри ӯро ҳазон карданист. Сонӣ Намоз ба назди падараш бобои Наврӯз даромада маслиҳат кард, ки Ниёз Ширбаданро нею духтари ӯ Маҳтобро гирад. Номаш ба ҳудаш як рӯяш моҳтобу рӯи дигараш офтоб будааст; зеботарин духтари Некон. Вале бобои зирак «ихтиёр ба ҳуди Ниёз» гуфта кори худро осон кард...

Ниёз назди Сабзина рафт. Сабзина намедонист, ки Ниёзро кучо шинонад. Аёз ба ҷои падараш, Сабзина ба ҷои модараш як ҷо нишаста сӯхбат ва маслиҳату машварат карданд.

Сабзина гуфт:

— Баччем, ин гапҳо дар ҳаққи Ширбадан тӯҳмат аст. Бовар накуни, духтарро бубин. Онҳо ин тӯҳматро аз рашку ҳасад баровардаанд, то ту аз баҳри Ширбадаи бароиву Маҳтобро гири... Боз худат медонӣ... Бидон, ки аввал номи Ширбадан Ховар буд. Диданд, ки ӯ мисли шир покиза ва сафед аст, Ширбаданаш ном карданд. Баччем, ба гапи дигарон бовар накун. Ягона касе, ки дар дунё дорам, ту ҳастӣ, намехоҳам ба поят хор халад.

— Чӣ хел ӯро дидан мумкин?

— Шарт мемонӣ, нишон медиҳанд.

— Рӯяшро мебинам. Касали дар баданаш бошад чӣ?

— Доништа бош, ки бобот ба ин чиз ичозат намедихад. Агар ту ба ман бовар дошта бошӣ, ман ин корро мекунам.

Ниёз чизе нагуфт. Сабзина фаҳмид, ки ӯ ин чизро намехоҳад – Маслиҳат мекунем, оча, – гуфта аз дар баромад.. Аз ин сухани Ниёз дасту пой Сабзина суст шуда бар остонаи дар бинишаст...

Дар сахни ҳавлӣ духтараки пастаки гуммача, ки аксар духтарони ин обрав ҳамин тавранд, дар даст чорӯби дароз чониби дарвоза мерафт. Кокулонаш майдабофт ва дар сар токии гирда дошт. Гӯё ӯ Ниёзро надид, ки аз рӯи одати духтарони ин чо рӯй напӯшид. Ё қасдан чунин рафтор мекард, ки Ниёз ӯро дурусттар бинад. «Махтоб!» садо кард Сабзина, ки духтарак Ниёзро дида рӯй пӯшад, аммо духтарак барқасд ҷамлашро ба ҷавои намуд. Ниёз дид, ки ӯ гандумранг аст ва дилрабо. Фақат қадаш паст. Пурра. Ҳамин пуррагиаш ба духтари қассоб менамод. Ниёз вақтҳои аз Қошғар омаданаи ин духтарчаи фискашоларо дида буд, ки ҳамроҳи бародаронаш давутоз карда мегашт ва ёри онҳо шуда, назарногириона Ниёзро масҳара мекард, забон нишон меод. Дар тӯли ин солҳо ӯ чунон дигар шудааст, ки шинохтан муҳол аст. Вай расидааст. Вале Ниёз ҳоло андеша ҳам намекард, ки духтарак қасдан ва қасдан худнамоӣ баромадааст, ки Ниёз дида хуш кунадаш. Вале Ниёз аз рафтори ӯ чунин донист, ки вай барои кӯчарӯбӣ баромада бошад. Духтарак беруни дарвозаро мерӯфт ва баробари аз дарвоза берун шудани Ниёз ӯ чоки гиребонашро дошта, пушт ба ҷавон гардонд, ки шарм карда бошад. Ва чӣ найранге буд, ки чорӯбашро низ аз даст ба замин партофт: гӯё ба Ниёз фаҳмондани буд, ки кӯчарӯбӣ ба вай намежебад, балки ӯро фармудаанд, ки чунин рафтор кунад. Вай ҳар қор кунад-накунад, бо чунин қаду басташ ба Ниёзи тануманд хуш намеояд.

Ниёз чизе нагуфта эътиборе надода бирафт. Бо Сабзина хайр гуфту бирафт, вале Аёзи амакаш ӯро ҳамроҳӣ мекард. Ҳамин ки Ниёз аз назди онҳо дур шуд, духтарак тохта назди Сабзина омад. Ин чизро Ниёз дид, вале надида ангошт.

...«Ман зан намегирам» ҳамин ҷавобро барои бобояш тайёр мекард ӯ, вале намедонист, ки ин ҳарфро чӣ зайл ба бобояш гӯяд – бо кадом забон? Ба рӯи ин пирамарди боэътиром ҳар хел гапро гуфта намешавад. «Ман зан намегирам» гуфта намешавад. Ба вай фаҳмондан лозим, ки барои чӣ зан намегирӣ. Сабабашро ба ӯ фаҳмондан лозим аст. Вагарна ӯ ҳар хел фикр мекунад. Шояд дар Урусия зан гирифта бошад, мегӯяд.

— Чӣ қор кардӣ, Мирзониёз?

— Чиро? – мақсадро нафаҳмида пурсид Ниёз.

— Масъалаи хонадориро...

— Ҳоло не, бобо... ҷой нест, манзил нест...

— Ба гӯзин орди ҷав баҳона! Ана ҷой, ана манзил! – даст кушода болохонаро нишон дод бобо.

— Ман зан гирифтани не...

— Магар шӯ мегири? – аз шасташ намегашт бобо. Ӯ барои он чунно муомила мекард, ки мартабаи худро медонист. Кас ба чӣ мартабахое расад ҳам, эътибор ва мартабаи падар болост. Ӯ ҳоло ӯ падаркалон буд, ва то ҳол ҳуқуқашро аз даст надодааст. Вай мисли падархудост. На танҳо барои Ниёз ё ин хонадон, балки барои ҳамаи некониён ва ҳатто барои ин обрав. Вале дар ин маврид танҳо аз як чиз истиҳоло мекунад: дар вақташ Ниёзро ҳамчун набера иадониста буд. Рафту Ниёз ҳамин нуктаро пеш орад, пирамард намедонад, ки чӣ ҷавоб диҳад.

— Ман медонам, ки ту барои чӣ ин хел мегӯӣ...

— Не, бобо, ягон фикр надорам...

— Пас, чаро ҷавонмард зан намехостааст? Магар дар Урусия зан дорӣ?

— Не, бобо...

— Ин не. вай не, чӣ набошад?

— Забонам намегардад, ки...

— Бигӯ!

— Мегӯянд, ки Ширбадан дар танаш доғ доштааст...

— Чӣ-й-й!!! Бадани Ширбаданро кӣ дидааст? – пуршаст хест бобо ва гӯё ки тори дилаш канда шуда бошад, даст ба рӯи дил бурд. Ниёз ҳаросида ӯро боздошт, вале вазни гарони ӯро дошта натавониста базӯр ба замин нишонд, баъд хобонд. Вай аввал гумон кард, ки бобо найранг дорад. Вале дид, ки нафасаш дарун зада, рангаш канд ва лабонаш кабудча гашта, саҳт ба ҳам фишурда шуданд, тарсид. Аз бетачрибагӣ, аз нотавонӣ тарсид ва рафту ягон қору ҳол шавад, Намози баҳонаҷӯ ӯро хомахом меҳурад. «Бобо, ман шунидаамро гуфтам... Тавба кардам» сухан тайёр мекард Ниёз, вале гуфта наметавонист. Ва агар ҳозир ин гапро гӯяд ҳам, бобо намешунавад.

— Чи-й гу-уфти? – гуё суханони аз дил гузаронидаи ӯро шунида бошад, пурсид бобо.

— Гуфтам, ки ҳазл кардам... Аранге ҳамин хел шунида будам...

Ва бобо сари андаке бардошташро бозгузошт.

— Чӣ хел забонат рафт?...– паст-паст гуфт бобо. – Магар худат калла надорӣ?.. А? Ақл надорӣ?... Дар дунё аз одами гаправ бадтар ва хавфноктар касе нест... То ба чашмат набинӣ, то ба гӯшат нашунавӣ, ба ҳеҷ гап бовар нақун. Як кас аз рӯи дӯстӣ гӯяд, сад кас аз рӯи душманӣ мегӯяд... Э-э-э, ман туро боақл гуфта будам...– гӯё ӯ суханашро ҳулоса кард, ки хомӯш монд. Канда-канда, мисли касе, ки вопасин ҳарфаашро мегуфта бошад ё ба фарзандонаш васият мекарда бошад, сухан мегуфт. Ниёз кӯшиш мекард, ки ба ӯ ҳалал нарасонад. Аз вазни гарони сари ӯ пояш дард карда бошад ҳам, ором меистод. «Об!» оҳиста гуфт бобо. Ниёз сари ӯро оҳиста ба

замин гузошта хест, ки об биёрад. Ҷ шунида буд, ки инсон дар вопасин нафасаш аз дунё ба чуз об талабе надорад. Вақте ки чо-наш сӯхт, об меҳоҳад, вақте ки аз ҳолат рафт, об меҳоҳад, саҳт сер бошад ҳам, об меҳоҳад, саҳт гушна бошад ҳам, об меҳоҳад. «Об!» Ҷ тохта рафта ба мискосае ки дар назди шарроки паҳлӯи хона меистод, об оварда сари боборо якдаста ва эҳтиёткорона бардоштани шуд, вале зӯри дасташ нарасид. Ҷ гумон накарда буд, ки бобо дидаю дониста вазни сарашро андохта зӯри ўро имтиҳон кардани бошад. Вале вақте ки Ниёз косаро ба замин гузошта сари боборо дудада бардоштани шуд, бобо ковок шуда майли об хӯрдан кард. Аввал як чуръа об хӯрд, баъд кафтаркаш нисфи оби косаро даркашид ва монда шудагӣ барин нафаси дароз баровард. Ба боз сар ба замин гузошт.

— Ин хел накунед, бобо, бихезед, – хошиш кард Ниёз.

— Худо ба ту умри об диҳад, – гап дигар кард бобо.

Ниёз ба ин сухани маъмули кӯҳистониён, ки бобо ба ҳар каси об дода чунин мегуфт, эътибор дода ба вай миннатдорӣ кард, вале намедонист, ки илоҷи ўро ба хона даровардан чӣ гуна мешавад. Бобо кӯдак нест ва ё аз касони резапайкаре нест, ки Ниёз бардошта дарорадаш; барои бардошта даровардани ў се-чаҳор тани бақувват лозим аст. Илоҷаш ҳамин ки худаш барҳеста дарояд. Ниёз ин чизро медонист ва боз медонист, ки бобо чандон беёд нест, ки ўро бардошта дарорӣ, бо вучуди он ҳам шуда зӯри бардоштани ўро кард.

— Зӯри беҳуда миён мешиканад, – ба гӯши ў андарз мехондагӣ барин гуфт бобо.

Ниёз дастони ба зери гардани ў чо кардаашро баргашта гирифт.

— Туро кӣ буроҳа кард? – нохост пурсид бобо. Ниёз касе ўро як шаптоп задагӣ барин як қад парида ҷавоб дод:

— Ҳеч кас!

— Ҳа-а-а... Пас ин гапро бофта баровардӣ? Не-е-е, ту ин гапро бофта наметавонӣ, чунки фикрат ба ин тараф намеравад. Агар ақлат давад, савол мекунӣ, ки чаро номи ўро Ширбадан монда бошанд, вале ба дигар гап ақлат пеш намеравад... А, кӣ ёд дод, ки ту аввал ўро бинӣ? Кӣ? Боз бадани ўро... Медонӣ барои ин кор туро чӣ кор мекунанд? Барои забонат ба ин гап рафтан забонатро мебуранд, барои диданат чашматро кофта мегиранд. Фаҳмидӣ?! Ту дар мамлақати бегона калон шудай, ин харфҳоро намедонӣ ва ба ту нагуфтаанд, ки эҳтиёт бикун... Ин чиз миёни ману ту. Лекин дониста бош, ки чашми номаҳрам набояд ба тани духтар расад. Ин ба марг баробар аст... Акнун маро бардор... Хор шудам, дар умрам ин хел харфро нашунида будам. Шукр бикун, ки аз худи худам будай, вагарна...

— Ин савдои мол не-ку, бобо...

— Ман ба ту духтар савдо накардаам ва дар таомули мо – кӯхистониён ин хел гап нест. Раводиди падару модар, худованди он хонадон ба касе бахшад, бахши хамон мешавад. Пунбаро аз гӯштар гир! Ҳоло ман намурдаам!...

Бобои Наврӯз бархеста як даст ба сари дилаш, қоматашро ҳам кард: ба хона даромад. Ниёз ба вай мадад карда дароварданӣ шуд, вале ӯ дасти ӯро тела дода, даруни хона шуд ва дарро ба рӯяш баст.

Ниёз безобита шуд, дилаш ба танг омад, ки мардум чунин муносибати ӯро бо пири ин диёр шунаванд, ба вай механданд. Хуб мешавад, агар мардум аз ин арздошти онҳо ва радду бадали сухан огоҳ нагарданд. «Шумо хафа нашавед, бобо, ман духтарро надида намегирам» ба бобо арз карданӣ мешавад ӯ, вале медонад, ки бобо ба ин суханаш чӣ ҷавоб медиҳад. Ниёз рӯи хавлӣ мегашт ва парешон буд, ки холи пирамард дар хона чӣ шуда бошад.

Ҳамин дам дари хона боз шуд. Бобо бо асо табақаи дарро тела дода ва асоро болотар бардошта, дами дар таъкид кард:

— Майлат, ман розӣ. Лекин бинию нагирӣ, бо ҳамин асо чурғоти саратро зада мебарорам....

Ниёз хайронтар шуд, ки чаро бобо аз ин гирех сар кард ва ларзидани дастони ӯро дида, суханашро тасдиқ кард:

— Гуфтаи шумо шавад, бобо!...

Бобо ба Ниёз сухан карданӣ набуд, балки дигаронро мечуст, аз хонаҳо, ошхонаю, саисхонаю атроф касеро пайдо кардаиӣ мешуд, ки матлаби ӯро ба ҷо орад.. Ниёз аз тараддуди бобо пай бурд, ки касе лозим аст. Ӯ рафта Сабзинаро пайдо карда омад. Вай ба назди бобо рафт ва миёни онҳо чӣ ҳарф шуд, барои Ниёз торик буд. Сабзина баромад, вале ба Ниёз чизе нагуфта баромада рафт. Ба назари ӯ расид, ки коре мешавад, ки ба афсона мемонад ё ба он қисса, ки зани бегуноҳ аз дасисаю макри даллолае қурбони қорди шавҳараш гашта буд: Даллола дар гармоба дидааст, ки дар шонаи чапи занак холест. Ин нишонро ба марде гуфтааст ва он мард ки ба шавҳари ӯ қасд доштааст, тӯҳмат карда ва барои бурҳон холи шонаи чапи ӯро гуфтааст ва шавҳари беҳабараш рӯи он хол қорд зада занашро куштааст. Макре ҳаст. Ниёз медонад, ки макре ҳаст, вале аз чӣ рӯ ба ин роҳ меравад, намедонад.

Сабзина ҳамроҳи зане омад ва миёни онҳо каси дигар низ меомад, ки сару рӯй печида буд ва ягон ҷои узваш наменамуд, ки ранги пӯстӣ ӯро кас бинад, гумон, ки офтоб бадани ӯро дида бошад. Ҳатто нӯги даст ва ё рӯи пояш ҳам наметофт. Онҳо ба меҳмонхонаи бобо даромаданд ва баъди фурсатҳо Сабзина берун омада ба бобо ишораи сар кард ва бобо сӯи Ниёз рӯ овард:

— Марҳамат, лекин гуфтаи маро фаромӯш нақун.

Сабзина ба вай чашмак зад, ки дилашро пур гирад ва бағурда бошад. Ниёз низ сӯи ӯ чунои номаълум ишораи сар кард, ки ба ҷуз

Сабзина касе пай бурда ҳам наметавонист. Ў ба хонаи нимравшан даромад. Духтараке дар кунчи хона мисли чўҷаи рамида гардан даруни китфонаш фурутар кашида, гунча гашта, ба як мушти пар табдил шудан мехост. Ниёз ўро дид, нишаст ва рӯи ўро дид. Дар хавои нимторики хона ҳам сафед метофт. Сафед, шир барин сафед, тухм барин тоза. Ҳаққо ки бинандаро дар ҳайрат мегузорад, ки ранги пўсти инсон ба ин дараҷа сафед мешудааст, духтарак мўю мижаю абрўвони сиёҳ дорад, ки рўяш чу моҳ миёни шаб метобад. Ниёз дар Урусия гашта ин хел духтари сафедпўстро надида буд, хол он ки сафедпўстӣ ба онҳо хос аст. «Барои сафедиаш ўро пес хондаанд, – аз дил гузаронд Ниёз.– Пес парча-парча, хол-хол мешавад, ин яклухт»... ва рӯ ба тиреза овард, ки чаро ин қадар хурд аст.

— Бихез, духтарам, Мирзониёз туро бинад! – хошиш қард модар, аз рӯи гуфтаи бобо бояд чунин мешуд. Вале духтар начунбид. Модар ва Сабзина медонистанд, ки бобо паси дар истода ҳама ҳарфи эшонро гўш мекунад. «Бихез, духтарам!» боз гуфт модар. Вале Ширбадан ба ҷои хестан даст бар рӯи кашида ба гирия оғоз қард. Ниёз намедонист, ки чӣ гўяд; аз баҳраш баромада дарро боз қарда берун шавад ва ё бо ҳамин иктифо қарда розӣ гардад. Ранги ўро дид, хусни ўро дид, вале холо ҳам аз гапи мардум дур шуда наметавонад: «Пес».

— Бихез, духтарам, бихез, – сушт наомада мегуфт модар ва Сабзина ба вай ёр шуда хошиш мекард, ки духтар бихезад.

Ширбадан бихест, вале ашки чашмонаш хушк нашуда буданд. «Остинатро боло бикун, духтарам» хошиши дигар қард модар, духтар ҳаракате нақарда рост меистод. Сонӣ модар ва Сабзина аз ду тараф остини дастони ўро бардоштани шуданд. Ширбадан таппӣ ба ҷояш нишаст ва нагузошт, ки соиди сафедашро ҷавон бубинад. «Шумо чӣ қор мекунед?» аз масъала беҳабар фарёд зад духтар. «Мирзониёз туро дидани». «Дид-ку! Боз чӣ меҳаҳад?» Ба ҷавоби сухани ў дар тақ-тақ шуд, ки яқин бобо асо ба дар мезад.

Ниёз ҳайрон буд, ки чаро духтар ин зайл сарқашӣ мекунад? Магар ба ў нафаҳмондаанд? Нагуфтаанд, кӣ чӣ гапу чӣ ҳарф аст?.. Дили ў боз рағ зад. Яқин қард, ки гапи онҳо беҳуда набудааст. Вақте ки аз дили Ниёз ҳазору як ҳаёл мегузашт, модару Сабзина дастони духтарро боло қарда ва остинҳояшро поён фароварда соидҳои булўрини ўро ба ҷавон нишон доданд. Ниёз дид, ки дар ин оинаи булўр доғе нест, бо вучуди он ба «бас аст?» гуфта чашмак задани Сабзина розӣ нашуд. «Не!» сар чунбонд ў. «Духтарам, духтари ширинам, бубахш маро! Мирзониёз меҳаҳад, ки бадани туро бубинад...» гуфт Сабзина.

Баробари шунидани ин ҳарф духтар ба замин парчин шуд ва фиғон бардошт: «Худоё худовандо! Ҷонамро бигир!» ва гўё ки аз даҳшати гўшношунидае дилаш қафида бошад, дамаш ба дарун

зад. «Ин чӣ савдост? Чаро рӯю бадани ман ба вай лозим шудааст? Тани маро офтоб надида вай бинад? Бобо! Бобо! Бобо!» дар дил фарёд мезад, вале баланд гуфта наметавонист.

Модар паҳлӯи ӯ нишаст, даст бар дӯши вай гузошт ва лаб ба гӯши духтар иаздик овард: «Ҳамин корро қардан лозим будааст». «Чӣ корро?» ба худ савол дод духтар, вале ба модараш нагуфт. Баракс домони андаке берун мондари зери пояш чамъ кард, ки кушу куртаамро гир, буд.

Дили Ниёз хичил буд: намехост, ки ин духтарро азоб диҳад, дигаронро дар ташвиш монад ва аз ҳама бадаш: пагоҳ ин қору рафтор ба даҳони мардум афтад.

— Чӣ лозим ба шумо? – гӯё замин таркида балое берун омада бошад, парда аз рӯй гирифта сӯи Ниёз хитоб кард Ширбадан.

Модар даҳони ӯро доштани шуд, вале Ширбадан дасти ӯро тела дод.

Ниёз чӣ гуфтанаширо наметавонист. Гумон кард, ки нигоҳи теғдори духтар дилу ҷигари ӯро сӯроҳ кард. Вай мисли хирсе ки аз нигоҳи сӯзони сайёд таслим шуда бошад, якбора гашта дарро пуршаст қушода худро пеши пой бобо андохт. Бобо ки ин ҳолатро чашмдор набуд, як қад парид ва худро пас кашид. Вале Ниёз пой ӯро саҳт дошта буд.

— Маро бубахшед, бобо! Густоҳии маро бубахшед, бобо!...

— Чӣ шуд? – пурсид бобо ва ба Сабзинаи аз дар берун омада тақроран гуфт: – Чӣ воқеа рӯй дод?

— Ширбадан...– гуфт ӯ ва давоми суханаш дар даҳонаш монд.

— Аъ? – парешон шуд бобо ва поп аз оғӯши Ниёз берун кашид. Хона даромад, ки ӯро бубинад. Ширбадан ҳоло ҳам ба замин парчин буд.

— ӯро чӣ қор қардӣ? – аз модар пурсид пирамард.

— Бобо! Бобочон! Бобо! – гуфта хест Ширбадан, вале суханашро гуфта натавонист.

— Бобои пират ба кокулот садқа, чӣ шуд? – сари ӯро ба сари дил пахш қарда пурсид бобо. Вале духтар хик-хик мегирист. – Хафа нашав, ҳамин хел лозим буд...– гуфта ӯро тасалли дод ва аз дар баромад.

— Хафа нашавед, бобо, – ӯро дар дами дар пешвоз гирифта сухане, ки ҳоло бобо ба Ширбадан гуфта буд, Ниёз тақрор кард.– Ширбадан тани ман...

Бобо, гӯё ки ин чиз ба вай одат шуда бошад, аввал қоматаширо ҳайкал барин рост кард, сар чунбонд ва сонӣ ба сухан даромад:

— Ба ту гуфтам, ба ман бовар бикун, акнун овозаи бадномии мо аз Қоф то Қоф меравад.

— Чӣ бадномӣ? Мо коре нақардаем, ки...

— Коре ки мо кардем, бадномӣ аст, Ниёз. Ягон мӯъмин ин корро намекунад, магар кофир...

Ниёз фаҳмид, ки ин кор ниҳоят ба бобо сахт расидааст; ончунон сахт, ки ислохи он илоҷе надорад ва ӯ гунаҳгоруна сар ҳам кард ва ба андеша рафт, ки чаро духтари амакаш он рӯз чорӯб гирифта беруни дарвоза мерӯфт ва вақти аз дар баромадани ӯ чоки гиребон дошта, чорӯбро ба замин андохта ва нигоҳи меҳрубонона афканда, сонӣ шармгинона рӯ ба дигар тараф тофт. Акнун пай бурд, ки бузбозӣ ва тӯҳмати Намозу занаш аз чӣ боис будааст. Фаҳмо... Лекин Ниёз ба як чиз ҳайрон: чаро бобояш назди халқ эҳтиром дораду назди Намоз не? Назди писараш. Ба ҳама гапаш мегузараду ба вай не? Ё намедонад? Намедонад, ки Намоз ба сари ин набераи сарсахт чӣ рӯзҳо овард? Магар намедонад, ки ин носозиро низ ӯ ташкил кардааст? А? Магар беҳабар аст?

— Бобо!

— Ҳа, баччем?

— Ҳамин амаки Намоз писари худатон?

— Баъд писари ман набуда, писари кӣ буд? – як қад парида гуфт бобо.

— Пас чаро ба падари ман ин қадар бегонагӣ кард? Бегонагӣ ҳам не, душманӣ?

— Вай гумон кардааст, ки баъди сари ман мероси зиёде мемонад, тангаю тиллои зиёде дорам, – гап дигар кард бобо.

«Пас шумо ҳамаашро медонистед...» Дар дил гуфт Ниёз ва бобо гӯё ки маънии хомӯш истодани ӯро пай бурда бошад, сар чунбонд. Ниёз сар чунбондани боборо ба ҳамин маънӣ фаҳмид, вале маънини онро ба ҷуз бобо касе намедонист: «Омад ба сарам, аз он чӣ метарсидам», дар дил мегуфт ӯ. Вай медонист, ки ҳамин чизро, маҳз ҳамин чизро имрӯз напурсад ҳам, фардо мепурсад, вале гумон надошт, ки ӯ падарашро писари бобо нашуморад. Ва маҳз дар вақти зарурат, фурсати танг қарз барин аз гиребони бобо гирад. Боз дар рӯзе ки бобо ӯро ба мурад расонидан хоҳад. Бобо боз сар мечунбонад: «сад афсӯс» гуфтагӣ барин. Ниёз парешонии боборо пай бурд ва пушаймони ӯро донист:

— Бобо, ман барои донистани худ ин чизро пурсидам. Русҳо мегӯянд, ки ҳар авлод бояд насабномае дошта бошад... Вале ман... ақаллан падари худро хуб намедонам...– Ниёз таваккуф кард, ки бобо чӣ мегӯяд, вале ӯ ҳарф назад.– Маро думоварди очаам гуфтанд... Ятим гуфтанд. Дар мулки бегона калон шудааст, гуфтанд... Худам намедонам, ки ман кистам... Медонам, ки Фаёз, агар ӯ писари шумо бошад, маро писарам мегуфт...

Пирамард арақ кард. Ҳар қадар ки ӯ ҳарф занад, гумон мекард, ки қасдан мегӯяд, то қасос ба қиёмат намонад. Бобо пур айдешид, арақи пешониашро пок кард ва гуфт:

— Вақти никоҳ маълум мешавад, ки писари кӣ ҳастӣ...

Мувофиқи фармуди бобои Наврӯз як шаб пеш аз тӯй онҳоро никоҳ карданд, то шаби никоҳро душманон дониста, банд наандозанд. Касе исбот накардааст, ки банд андохта шаҳу арӯсро аз висоли ҳамдигар дошта бошанд, баъзан норасиҳои узвии инсон мардумро ба чунин иштибоҳ меандозад, ки гӯё онҳоро пешбанд карда бошанд. Зани Намоз ҳам шаби тӯй, ки аз никоҳ беҳабар монда буд, дар ҳавлии пушт дар даст қуфлу калид гӯш ба қимор буд, ки садои қубба хондани домуллоро шунида, калид гардопада, қуфл кунад ва ҳаёти онҳоро талх гардонад. Касони ўро дар ин ҳол дида ба бобо хабар расониданд ва ўро аз ҳавлии ишт ронданд. Занак баробари таҳдиди одамон қуфл ба рӯд андохт, то наёбанд ва як умр дари баҳти онҳо баста бошад...

...Аммо касе чашм надошт, ки он шаб ин қадар ғалмағал мешавад. Замин қафида дар ҳавлии Мирзобадал одам рӯида буд. Зери айвонаш он қадар мардону ҷавонон гун омада буданд, ки ба рост истодан ҷой наёфта, ҳамдигарро тела дода, аз марза зер меафканданд. Онҳо интизори омадани шах буданд. Марди рӯзгордида бобои Наврӯз ба Ниёз хонда буд, ки ба ҳар эҳтимол ёрони ҷолоку пурқуввати худро ҳамроҳ биоварад, ки вақти аз болои пойандоз гузаштан ва баъди аз зери ҷодар баромадан ҳар гуна ҳодиса шуданаш мумкин аст.

Шах омад, вале роҳ намеёфт, ки дарояд. Бобо пешопеш асо зада миёни одамон роҳрав сохт ва шахро миёна гирифта пеш бурданд. Назди дар пойандоз дошта буданд. Бобо касони пойандоз дошта-ро медонист, вале дили онҳоро намедонист. Ба ҳар ҳол бобо пеш аз он ки шах қадам гузошта аз рӯи пойандоз гузарад, асо ба рӯи пойандоз гузошт, то пойандозро пасттар доранд. Пойандоз паст шуд. Ниёз пой бардошта аз пойандоз гузаштани буд, ки пойандоз якбора баланд шуд ва бобо «ҳаҳ!» гуфт. Яқубу Рачаб Ниёзро озод бардошта даруни дар гузоштанд. Вале Ниёз ҳис кард, ки касе домани ҷомаашро дошта кашид ва садои асои бобо баромад, ки ба дасте бархӯрда буд. Шах ҷониби ҷодари арӯс мерафт. Хона пур-пури зан буд, ҳама ба Ниёз менигаристанд. Вай, ки гӯшани дастор зери лаб газида буд ва ба касе нигоҳ намекард ва тамоми диққаташ ба зери ҷодар банд буд, ғалмағали зери айвонро пай набурд. Занони хона гумон карданд, ки барои пойандоз мардон кашокаш доранд. Вале ғалоғула, ки зиёд шуд ба «чӣ гап-чӣ гап»-гӯй даромаданд.

Ниёз медонист, ки зери ҷодар шудан лозим аст, аммо он тарафашро ба ў касе нагуфта буд. Сабзина, ки аз миёни занҳо ўро бештар медонист, аз китфи ў дошта ҳамроҳӣ кард, ки зери ҷодар дарорад. Аммо ҳамин вақт садое ба гӯшаш омад: «Сабзина зери ҷодар надарояд!» Ин садоро ҳама шуниданд. Ниёз ҳам шунид. Сабзина нашунида ангошт. Вале тоқаташ тоқ шуд. Садо гӯшашро сӯроҳ карда, ба мағзи сараш раоид, дилашро теги тез барин

чок кард. Зеро ин ҳарф ба безурётии ӯ равона карда шуда буд. Вай ин чизро медонист, ки зери чодар даромадани зани безурёт манъ аст. Боз аз рӯи расму русум намехост, ки Ниёз, каси аз ҳама дӯстдоштааш ҳам мисли вай бефарзанд бошад.

Ин чизро ба вай таъкид кардан шарт набуд. Вай ҳам медонист, ки зани нозо ва ё зани баччамур ба зери чодари арӯсӣ намедароянд. Магар ин ҳарфро гуфтан шарт буд? Сабзина беруни чодар истод. Худаш истод. Барои сухани қадом каси беандеша не, худаш дидаю дониста бозистод, ки ба Ниёзи ширинаш, ба Ширбадани нозанинаш хушбахтӣ биоварад. Сабзина беруни чодар саропо арақ кард. Қатраҳои пешонааш дар шунаҳи хираи шамъҳои дар тобадонҳо гузошта чило дода, ҳаяҷони дили ӯро фош мекарданд. Ӯ сахт арақ кард, аз бемори табдори шӯрбои тундхӯрда ҳам зиёдтар арақ кард. Вале ба ин чиз эътибор намедод, вай бояд барои Ниёз хизмат бикунад. Ӯ медонад, ки ин замон зери чодари арӯсӣ беҳтарин лаҳзаи умри одамӣ мегузарад: ба шаҳу арӯс оина нишон медоданд, ки дар зиндагӣ оинаи яқдигар бошанд, аз ҷомкоса шарбат мехӯронданд, ки зиндагиашон ҳама умр ширин бошад. Ниёз ҳамин лаҳза пай бурд, ки беҳтарин чизе, ки дар умраш хӯрдааст, ҳамин як қулт шарбат буд ва шояд барои як қулт буданаш ин қадар ширин тофта бошад. Ниёз ҳатто ҳаёл ҳам кард, ки ин лаззат ҳеҷ гоҳ аз даҳонаш намеравад... Магар ӯ аз шарбати шаби висол маст шуда буд, ки пахш кардани пой ростии арӯсро фаромӯш кард. Ва ин чизро Ширбадан фаромӯш накард, ӯ пой ростии Ниёзро пахш кард. Агар гапи мардум рост бошад, акнун Ниёз як умр итоатқори Ширбадан хоҳад шуд. Ин қор Ниёзро ба худ овард, ба гӯшаш расид, ки ҳоло ҳам дар берун мардум мағал доранд.

Ду зан, ки зери чодар расму русумро ба ҷо оварданд, бағали шаҳро аз кулчаҳои ширмол, канду қурс, мағзу бодом пур карданд, то дар баромад ёру чӯраҳо он чизҳоро аз бағали ӯ талошак карда гиранд ва ё ҳамроҳаш ба меҳмонхона рафта, бо ҳам бинанд ё худ ба нияти рӯзи мурод он чизҳоро барои фарзандонашон баранд, ки онҳо ҳам ба чунин рӯз расанд.

«Паси ту ман, паси ту ман, имрӯз ту, пагоҳ ман!»

Садои кудакон меомад, ки нияту орзуяшопро ифода мекарданд. Боз садои дигар омад, ки мухаммас мегуфт:

*«Қадат дар нозукӣ шоҳи гули наврастаро монад.
Миёни ҳарду мижгонат даруни лоларо монад...»*

Садои ба сақф бархӯрдани тангаҳо омад. Тангаҳо ба сақф бархӯрда, ба чодар зада болои сари шаҳу арӯс мерехт. Хешон тангаафшонӣ мекарданд, занон танга мечиданд. Сабзина канори чодар меистод ва ба ягон чиз аҳамият намедод; барои кӣ чинад? Дили пураш як Ниёз, ки муроди худӣ ӯ. Вале ҳаёли ӯро чизии дигар

парешон мекунад: дар берун мағал. Мабод, ки ба сари Ниёз ба-
лое ояд. Сабзина як ба дар, ки мардон дамашро гирифта буданд,
нигарист ва дилаш раг зад, ки чӣ гап бошад. Андеша кард, ки
занхоро яктарафа тела дода, тирезаро кушояд ва Ниёзро аз он чо
барорад... Шишаи тиреза шикаста рехт ва Сабзина дид, ки паси
тиреза пур-пури одам аст. «Не, ҳамту барояд» аз нигоҳи Сабзина
рамуз гирифта ишора кард бобо. Сабзина аз ин ишораи бобо
хайрон монд ва пеш омад. «Оҳиста ба ӯ фаҳмон, ки баробари
аз дар баромадаи худро зеҳи девор гирад». Парешонии Сабзина
ва авзои одамони Намозро пай бурда, фармуд бобо. Сабзина як
ба занони хона ва мардони дами дар нигоҳ карда дар вачоҳати
эшон парешонии худ ва парешонии боборо дарёфт, парешонтар
шуд. Ва вақти аз зери чодар баромадани Ниёз Сабзина ба гӯши
ӯ гуфтаҳои боборо фичонд. Ниёзи зирак хавферо пай бурд, ки
фаши дасторро газид, миёни занонро сархам гузашта, рӯ ба рӯи
бобо омад ва рост ба чашмони пуризитробии бобо пигарист. Бобо
хирсона «Хуъ!» гуфт ва ишораи сар кард, ки ӯ худро зеҳи девор
гирад. Баробари ин ишора мардони зеҳи девор истода дастҳо ба
девор тира карда, мардумро пушт тела доданд ва якбора буни
девору роҳрав холӣ шуд. «Тез!» садо кард Рачаб ва се тан: Ниёзу
Рачабу Яъқуб мисли бод аз марза ба зер ҳавола хӯрда ва бо ҳамон
шаст ба кӯча баромаданд, ки он чо як мағалест. Онҳо ба ғалмағал
аҳамият надода гузаштани буданд ва махсусан намехостанд, ки
Ниёз аз ин мочаро воқиф гардад. Вале кӯбокӯби чавонон, дашному
ҳакорати онҳо нагузошт, ки Ниёз бепарво гузарад: «Як пойлучи
беватан аз кучо омада...» давоми суханаш зери садоҳо монд, вале
боз садои нимшунавои дигаре ба гӯш мерасид: «Ҷро ман бояд
мегирифтам... гаҳворабахши ман буд...» Ниёз сабаби мочаро фаҳ-
мид. Лаб зери дандон кашид, сахт фишор дод. Дар деҳаи Некон
чӣ қадар чавонон талабгори Ширбадан буданд, чӣ қадар падару
модарон мехостанд, ки Ширбадан аз дари хонаашон дарояд. Вале
Ширбадан ба Ниёз насиб карда будааст...

Шахро ба меҳмонхонаи бобои Наврӯз бурданд. Аз рӯи одат
дар чунин шабҳо: шабҳои чилланокӣ шаҳ ва ё арӯсро дар хонае
танҳо намегузоранд, ки парӣён ёр мегардад. Барои хамин Рачабу
Яъқуб ду-се мӯйсафедро дар меҳмонхона ба Ниёз ҳамроҳ гузошта
худашон ба тӯйхона бозгаштанд. Онҳо баргаштанд, вале намедо-
нистанд, ки дар меҳмонхонаи шиносии бобой дили Ниёзро гургони
андешаву хаёл тала мекунанд. Вақте ки онҳо ба тангкӯчаи Мир-
зобадал омаданд, сади «ёр-ёр» баланд шуд. Онҳо донистанд, ки
арӯсро бароварда ба асп нишондаанд ва инак лачом мекашанд.
Вале машварати чанд тәне, ки буни хона гирд омада, мегуфтанду
мешуниданд, онҳоро ба ташвиш гузошт. «Натарсед, дарафтед,
тавонед арӯсро аз асп афтонед!» мегуфтанд. Рачабу Яъқуб хайрон
монданд... Сонӣ Рачаб нархи сабзию пиёзро напурсида чунон асо

ба санги девор зад, ки садош аз садои тир кам набуд. Он чанд тан мушҳо барин буни девор чафс шуданд ва баъд аз сиёсати Рачабу Яъқуб тарсида канор рафтанд.

Аз тангкӯча аспи сафед ёл афшонда намоён шуд. Амаки арӯс Ҳаким чилав мекашид. Бародари арӯс Аҳмад савори асп буд ва дар пушт Ширбаданро савор карда буд. Ва дигарон гирди аспро ихота карда меоманд.

*«Арӯса бурданд дашт ба дашт,
Якта заданд, чапа гашт».*

Шӯхона мехонд яке ва дигарон ёр-ёр мегуфтанд. Вале чунои ғалмағал ва талотум буд, ки кас дӯсту душманро фарқ карда наме-тавонист. Раҷаб пешопеш роҳ тоза карда мерафт ва Яъқуб аз пас назора мекард, ки баногаҳ ягон нохалаф рафтори нохубе накунад. Он чанд тани гушнамаст, ки кас намедонист бо фармути кӣ чунин рафтор мекарданд, якбора ҷониби аспи арӯс ҳамлавар шуданд. «Баччаҳо, дур истед, ки дар газаби Рачабу Яъқуб дучор нашавед!» садо кард марде. Вале баччаҳои беадаб ва ё фармути ин қор пас нагаштанд. Ва ҳамин вақт дар охири тангкӯча чунон ғалмағал ва доду фарёд шуд, ки ба куштани касе ин қадар мағал намекунад. Танҳо пагоҳ барои Ширбадан маълум шуд, ки писарони тағои Намозаш додари ўро қорд задаанд...

...Ширбаданро аз зери чодари падараш ба зери чодари бобояш бурданд. Хонае ки барои Ниёз омода сохта буданд, бехтарин хонаи бобои Наврӯз буд. Дар ин хонадон, ки зан набуд ва бобои Наврӯз пирамарди занмурда ҳисоб меёфт, ҳамаи қорҳои ин хонадонро, алалхусус дар рӯзҳои тӯй Сабзина сомон мекард: ҳам ба хизмати падаршӯяш мерасид ва ҳам барои писараш Ниёз мекард ва фақат аз ҳаминаш бим дошт, ки баъди тамои шудани маросими тӯи арӯсӣ ба хавлиаш бар гардад, зани Намоз ба ў чӣ мегуфта бошад. Ҳар чӣ гӯяд, гуфтан гирад, Сабзина ба муродаш расид ва ҳоло мехост, ки аз дасти арӯс дошта гирди гулхан гардонад ва баъд зери чодари хонаи Ниёз дарорад, аммо медонист, ки ба ин қор ҳам ўро руҳсат намедиханд... Бобои Наврӯз арӯсро ба ҷои падари Ниёз аз асп рӯи даст гирифта фаровард. Ба замин фароварда сарашро сила кард. Сонӣ кампири бафайзи гузар Зевари машхур, ки зиёда аз чихил набераю абера дорад, аз дасти арӯс дошта, гирди гулхан гардонд. Дар шаби тор оташ забои мезад, гули оташ ба ҳар сӯ мепарид, бӯи хезуни бурс меомад. Ва садои чарс-чарси сӯхтаи оҳангеро мемонд, ки махсусан барои шаби арӯсӣ менавохта бошанд. Чарс-чарси он садои зарби нохуни навозандаи мумтозро мемонд. Ва ба «ёр-ёр»-и ҷавонон ҷӯр мешуд... Арӯсро гирди оташ се давр гардонданд, то резатарин гуноҳаш сӯхта, ба хонаи шах пок дарояд, ба ин хонадон поки орад.

Арӯсро бурданд. Беруни дар пойандоз партофтанд, вале даруни дар қурбоние буд. Сабзина пеши пой арӯс худро қурбон карда буд. Касе ӯро дар ин кор талкин накарда буд, касе ӯро аз ин роҳ бознадошт, зеро на хар «дилсӯз» пеши пой касе қурбон шуда меваронад. Арӯс мехост, ки ҳам шуда ин занакӣ берӯзии покгинат, неkhoҳ ва гапшунавро аз замин бардорад; бештар барои он ки бо овози баланд ӯро ба таги чодари арӯсий надарояд, гуфта буданд ва Ширбадан ин садоро шунида буд ва мехост, ки барои ин зани берӯзии хидмате карда ин аламро аз дилаш барорад. Вале ду зане, ки аз ду тараф ӯро дошта мебуданд, намегузоштанд, ки арӯс ҳам шавад. Арӯс гирия мекард. Дилаш фарёд мезад: «Бардоред ӯро, бардоред ин зани берӯзиро, бардоред ин зани тӯхматзадаро!» вале касе фарёди дили ӯро намешунид. Сурмае, ки имрӯз ба чашми ӯ кашида буданд, ҳамроҳи ашқаш ба рухсори зебоияш мешорид, вале зери чашмбанд касе ашки сиёҳи ӯро намедид. Худи ӯ ҳам фаҳм накард, ки дар шаби мурод ашқ рехтан хосият надорад...

Арӯсро зери чодар карданд.

Миёни хона чогаҳ андохтанд, чогаҳи баланд. Сонӣ ду зани фарзанддори баиззат – яке ба чоӣ марду дигаре ба чоӣ зан ба чогаҳ даромада, хоб рафтанд. Гӯё хобашон бурд ва баъди чанд муддат бедор шуда хобгузорӣ карданд: «Хоб дидам, ки худо ба шаҳу арӯс як шохписаре додааст, ки як рӯяш офтоб ва як рӯяш моҳтоб, кокулаш заррин».

«Ман хоб дидам, ки дар ду гӯшаи бом Офтобу Моҳтоб ба ҳам омадаанд. Иншооллоҳ, худо ба инҳо як шохдухтар медихад...» гуфт дигарӣ ва ҳама омин гуфта даст бодо карданд ва сонӣ бархеста рафтанд. Хона холӣ шуд. Зери чодар арӯс буду доя. Ва ҳамин ки шаҳ ба хона даромад, доя низ аз хона баромад. Ҳамроҳи чанд нафар пушти дар шабро рӯз кард.

...Шаҳ гумон накарда буд, ки имшаб ин қадар кӯтоҳ мешавад.

Вай баъди бо Ширбадан танҳо мондан ва ба дидори якдигар расидан гумон накарда буд, ки имшаб рӯз мешавад.

«Ё раб, ту калиди субҳ дар чоҳ андоз, То рӯзи қиёмат нашавад рӯз имшаб» мегуфт. Аммо шаб кӯтоҳ омад. ӯро даъват карданд, ки барояд, субҳ наздик аст. Вале Ниёз намехост, ки барояд. Вай бовар намекард, ки як лаҳза бошад ҳам дигар аз Ширбадан чудо мешавад. Ҳамин вақт, маҳз ҳамин вақт ба ёдаш зад, ки барои он густохие, ки бо Ширбадан карда буд, узр хоҳад – барои он густохие, ки ба гапи мардум рафта бадани ӯро луч карда хабар гирифт. Аммо вақти ин гапҳо набуд. Рафту ягон вақт худ Ширбадан ҳамчун одати занон гила кунад, ҳамон вақт Ниёз узрашро мегӯяд.

Ниёзро бароварданд ва доя барои сар шустани Ширбадан даромад. Ширбадан зери чодар нишаста буд. Доя чогаҳро ғундошт

ва дар зери равшани сапедадам дар пораи суфи сафед нишони бакорати арӯсро дида шод гашт. Ва сар аз дар берун карда, ба занони паси дар башорат дод. Ҳама хурсанд буданд. Дар кӯҳистони тоҷик барои шаҳу арӯс баландтар аз ин бахте нест.

Сабзина ба доя кӯмак кард ва то вақти рӯбинон Ҳама корхоро сомон карданд. Вақти чошт рӯбинони арӯс сар шуд. Занони маҳалла ва ҳешовандони дуру наздик барои рӯбинони Ширбадан омаданд. Баъзеҳо фақат ба дидори арӯс шод бошанд, иддае аз онҳо ба мулоҳиза ва кунҷковона ба арӯс менигаристанд, ки ба вай чӣ тағйироте рӯй дода бошад. Занҳои зирак ба пардаи чашми ӯ зехн мемонданд, ба ранги рӯяш менигаристанд. Ширбадан аз шарм сар ба зер афканд, рӯймолча сари дасти рост аз сари бини медорад ва чашмони сиёҳаш дар муқоисаи рӯи сафедаш боз зеботар метобад. Баъди рӯбинон дар миёни занҳо овоза мешавад, ки чӣ арӯси ширин ва ё чӣ арӯси хунук...

Рӯбинон тамош шуд. Бихалифа, ки зани қоматбаланди зебод буд, чодари арӯси бардошта, канори арӯс рост истод ва ба гуфтор даромад.

— Арӯс салом медиҳанд ба Фотимаи Заҳро!

Арӯс таъзим мекунад ва дигарон ҷавоб мегӯянд:

— Алек салом!

— Арӯс салом медиҳанд ба бибию ба бобо!

— Алек салом.

— Арӯс салом медиҳанд ба падару ба модар!

— Алек салом.

— Арӯс салом медиҳанд ба чорӯби паси дар!

— Алек салом.

Ва бихалифа ҳар чизе ки минбаъд хидмати арӯс мешавад, ба «Саломнома» ҳамроҳ мекард.

Фориғи қор Ниёз боз ба назди арӯс даромад ва ба ӯ таъкид ҳам карданд: «Мирзониёз, хушёр бош, арӯсро танҳо нагузор, то чиллааш баромадана ва тавонӣ, як умр танҳо намон, ки ба ин хел арӯс парӣ ёр шуданаш мумкин аст. Рафту парӣ ёр шавад, дигар Ширбадан туро дар наздаш роҳ намедиҳад...»

Ниёз ба ин гапҳо бовар намекард ва ӯ, ки дар шаҳрҳои дигар қалон шудаю ҳонда буд, то андозае аз ин тариқ суханон огоҳ набуд ва парво ҳам намекард. Барои ин ҳарфҳо не, худаш намехост, ки Ширбаданро танҳо гузорад. Ширбадан низ ба ӯ чунон одат кард, ки ҳатто вақти танҳо ба танҳо хӯрок хӯрдан мехост, ки ба шавҳараш тақя карда хӯрок хӯрад ва ё танаш ба танаш расида истад...

...Волии Киштӯд Ниёз аввалин марде буд ба ному насабаш «ов» гирифта. Вай на танҳо мард шуданашро ҳис намекард, на танҳо ҷавобгарии волигиро медонист, инчунин дар назди мардум қарздор будан ва дар дӯш бори гарон доштанашро медонист. Ободони кишварҳои дигарро дида буд ва як зайл андеша намекард, ки аз Фузор

то Киштӯд бояд обод шавад; дер ё зуд бояд обод шавад ва барои ин мардумро бояд бедор ва ба дилашон гармие чо кард. Аввалин кори кардаи Ниёз ин буд, ки дар хирманҷои доманаи деҳаи Некон бозорчо сохт. Ҳама шароити мардуми кӯҳистон, дурии бозори Панҷакатро ба инобат гирифта, дар майдони чорроҳа бозорчо сохт, то мардуми дехоти атроф, ки аз ин чорсӯ гузар мекунанд, омада ва бозорӣ карда тавоиянд. Минбаъд ҳар рӯзи одина бояд ин ҷо бозор шавад ва мардум дошташонро ба бозор бароранд ва надошташонро аз бозор харанд. Ин аввалин хидмати Ниёз буд ба мардуми музофот хушоянд. Ва баъди ин Ниёз масҷиде сохт ва ба он мувофиқи фармуи бобои маслиҳатгараш масҷиди одина ном ниҳод. Зеро ҳама, аз ҷумла пирон, ба бозор намеоманд ва барои дилгармии эшон ин масҷидро сохт, ки ҷои маслиҳату машварат шавад. Ў аз афсонаҳо ва аз китобҳои хондашӯ шунидааш доништа буд, ки ҳар касе ки ба сари қор ояд, қорро аз ободонӣ сар мекунад.

Ин ободонии Ниёз, ки бозорҷою масҷид сохт, танҳо барои осон кардани кори бечорагон набуд, балки ин ҷойҳоро ба умеди обод мекард, ки рӯзе ба дарди халқ ва ба дарди ҳуди ӯ хӯрад. Нақшаҳое ки ӯ дар сар дошт, ба ҷуз ҳудаш касе намедонист. Вай ҳамроҳи халқ будан мехост ва дарди онҳоро доништан мехост ва ба дороён таъкидҳо мекард, ки ба бечорагон ҷабр накунанд, қувваи эшонро ҳамчун зӯри ҳайвон истифода набаранд. Ниёз ба дами табари дороён пахта ниҳод. Чунин «қирдорҳои» ӯ ба бойҳо хуш наомад ва онҳо Ниёзро «балои худо» ном гузоштанд. Ҳатто бобои пурдидааш аз қорҳои вай огоҳ шуда «Ту ҷӣ қор мекуни, баччам?» гуфта пурсид ва огоҳ кард, ки дар ин бозӣ хатаре ҳаст. Ниёз шаборӯз андеша мекард ва тадбири қор меандешид ва яқин мекард, ки бо думи шер бозӣ мекунад. Ақнун ӯ ҳар қоре ки қунад, Ширбадан ва ваъзӯ ҳоли ӯ пеши назараш буд ва фикр мекард, ки барои нозанини ширбаданаш нохуб нашавад; Ширбадан дучон шуд. Рафтораш ҳам вазнин, гуфтораш ҳам вазнин ва хатто хандаш вазнин буд. Ба назари Ниёз мерасид, ки агар вай каме ҷолоқӣ қунад, андаке саҳт шинаду хезад, ҳаёле баландтар хандад, ба тифли дар қадаш буда осебе мерасида бошад. Ин ҳам танҳо аз хотири он ки барои Ниёзи меҳрубонаш нохушӣ наорад, авзои ӯро парешон иақунад. «Дур нарав, ҷонам, зуд баргард, меҳрубонам» муомилаҳои Ширбадан бо Ниёз чунин буд. Намехост, ки ёраш соате аз наздаш дур бошад. Ин фақат барои меҳрубонии тану ҷон не, балки сабаби дигар низ дошт: Ширбадан дар байни ин қадар хушиҳо боз нохушиеро дарк мекард, ки ба гуфтан забонаш намегашт ва барои ҳамин доим ба шавҳараш таъкид мекард, ки дер намонад, танҳо нагардад, хушёр бошад. Ин чизро ҳуди Ниёз равшан медонист ва барои ҳамин доим ӯро ором мекард, ки осуда бошад, дунё оромист. Фақат дар Урусия баъзе ошӯбҳо мешавад, ки ин ҳам ба ғоидаи

бедории мардум аст. Бояд ҳамин хел шавад, бале, бояд ҳамин хел шавад, тақрор мекард Ниёз, вале Ширбадан маънии гапҳои ӯро хуб намефаҳмид, барои чӣ бояд ҳамин хел шавад...

...Дар дили Ниёз хаваси дидани дидори Равшанбой пайдо шуд ва хабар гирифтани ӯро барои худ як навъ қарз ҳам донист. Барои ҳамин ҳамроҳи ёронаш ба дидани Равшанбой ба Панҷакат рафт. Ва ин сафари ӯ боз барои он буд, ки аз авзои мардуми доро – боёни ин водӣ огоҳ гардад. Донад, ки дар ҳаққи ӯ чӣ мегӯянд: медонад, ки ягон гап бошад, Равшанбой ё ба тариқи маслиҳат ва ё таъкиду таҳдид мегӯяд. Ку бинад, ки Равшанбой бо ӯ ҳамчун ба яtimi даргоҳаш муомила мекунад ва ё муносибаташ дигар шудааст.

Ниёз ва ёрони ӯ савора мерафтанд. Кам воқеъ шудааст, ки чанд савор миёни шаҳрро ин зайл гузаранд. онҳо на ба яғмогар мемонанд ва на ба бузқашҳо; бе ягон таҳдид, бе ягон садо ва бе қилу қол ба роҳи худ мегузаранд. Танҳо сангфарши Дарвозаи Бухор, ки маркази шаҳр ба ҳисоб меравад, аз зарби наъли аспони онҳо садо медиҳад ва андаке ба гашти ҷонварон ҳалал мерасонад. Ва албатта чунин рафтани чанд тан савор забони мардумро нахоронда наметавонад, дар ҳаққи онҳо чизе мебофанд, имрӯз ё фардо матале пайдо мешавад. Вале саворон на ба боқимондаи лашкари шикастхӯрда мемонданд ва на ба дастаи музаффар. Ва то кас надонад, ки онҳо кистанд, таҳмини худро якин карда наметавонад.

Ниёз дарвозаи берунро қуфл дида ҳайрон монд; ба бой чӣ шуда бошад, ки дарвозаи берунро қуфл задааст. Зеро вақтҳои дар ин даргоҳ будани ӯ ҳеч гоҳ чунин ҳолат рух назада буд. Дарвозаро мепӯшиданд, вале қуфл намезаданд. ӯ назди дарвозаи офтоб рангашро бардошта аспашро дошта гӯш дод, ки чӣ садое меояд. Хомӯшӣ буд мисли мазор. ӯ ба ҳамроҳонаш рӯ оварда китф дарҳам кашид. Ва ҳамин вақт аз дарун садои ба замин бархӯрдани каланд омад. Ниёз аспашро паҳлӯи дарвоза ронда, аз сари девор гардан ёзида, нигарист. Ҷавонписареро дид, ки каланд ба лойхона мезад. Нашинохт. Зери охтагона нигарист, аспҳо набуданд. Дилаш таҳ зад. Сурфид. Ҷавонписар нигоҳ кард, дар сари девори баланд, сареро дида шах шуд.

— Эй бачча, бой ҳастанд? – ӯро хидматгор дониста пурсид Ниёз.

— Не, як бой буд, ки рафт.

— Кучо рафт?

— Касе намедонад...

— Дарвозаро кушо!

— Не. Дуздон меоянд.

— Кадом дуздон?

— Дуздони одамдузд, ки зану духтари бойро дуздида бурданд.

— Шӯҳӣ накун, бачча!

— Ҳа-а, шӯҳӣ не, рост. Барои ҳамин бой кӯчида рафт...

Ниёз, ки аспаш як зайл кишна карда, ўро мечунбонд, ба андеша рафт. Кайфаш парид. Ба сараш чӣ фикре омад, ки сари аспро гардонд ва ба ҳамраҳонаш ишора карда, ки лаҷом зананд... Ба ёдаш Маликбойи гузорӣ зад...

Маликбой баробари дидани Ниёз худро хушнуд нишон дод ва баъди пурсу посух ба гила даромад: «Ман туро ба ҳамин умед назди Равшанбой бурда будам, ки хонда омада, одам шуда, бар зидди мо барой?»

— Чӣ хел ман бар зидди шумо баромадаам?

— Мегӯянд, ки фикру зикрат зидди одамони обрӯманд, – худро на доро, балки обрӯманд хонда гуфт Маликбой.

— Дар ягон замон касе муқобили одамони обрӯманд набуд, бойбобо. Лекин зидди касони нопок ва ноҳалаф буданд.

— Хушёр бош, хубро аз нохуб фарқ бикун, касу нокасро шинос ва фаромӯш накун, ки ту ба ман фарзанд мешавӣ...

— Медонам, бойбобо, некиҳои шумо фаромӯш намешавад, – чӣ зайл ба ивази қарзаш ба Равшанбой пешкаш карданаширо дар назар дошта гуфт Ниёз. – Лскин ман омадам, ки аз шумо пурсам: аз аҳволи Равшанбой хабар доред ё не?

— Чӣ буд? – ба ҷои ҷавоб пурсид Маликбой.

— Хабаргири рафтаи, дарвозаашон қуфл. Мегӯянд, ки кӯчидаанд...

— Ҳа, кӯчидааст, лекин сабабашро медонӣ, ки чист?

— Ҳамун писараки ношинос як гап гуфт, лекин бовар намекунам.

— Чӣ гуфт?

— Гӯё зану духтарашонро дуздон...

— Медонӣ, ки он дуздон кихоянд?

— Нагуфт, инашро нагуфт.

— Аз ту домангиранд, – бе мулоҳиза ва бе ягон огоҳӣ гуфт бой.

— Чӣ хел аз ман? – як қад парида пурсид Ниёз.

— Гӯё вақтҳои дар даргоҳи ӯ буданат (махсус таъкид кард ӯ) бо зану духтари ӯ забон як карда будай ва акнун, ки дасти дароз ёфтӣ, ба ин кор даст задай.

— Шӯҳӣ накунад, бойбобо...

— Хайр, ба қавли ту ман шӯҳӣ мекунам, лекин мардум шӯҳӣ намекунанд-ку!

Ниёз пай бурд, ки ин бозӣ бозии оддӣ не, барои ҳамин ба андеша рафт. Барои ҳамин ба бой не, балки ба замин нигарист.

Агар кас ҳамин вақт киёфаи бойро медид, пай мебурд, ки ӯ аз сайди ба дом афтадааш шодӣ мекунад. Дарун-дарун завқ мекард ӯ, вале киёфаашро чунин мегирифт, ки ба воқеаи рухзада афсӯс меҳӯрад ва бо Ниёз ҳамдард аст.

— Ин дурӯғро ки бофтааст? – ба танг омада пурсид Ниёз.
— Дурӯғу рости инро касе намедонад, вале миёни мардум овоза, – боварбахш гуфт Маликбой.

— Минбаъд кори мо ҳамин хел мешудааст-дия, – қасдан гуфт Ниёз.

— Чӣ хел? – аниқтар фаҳмидани шуд бой.

— Роҳзани, одамкуши, духтардуздӣ...

Маликбой, ки дар меҳмонхонааш бо Ниёз танҳо ба танҳо ме-нишаст, пой чапаш дард кард, ки ковок шуда, ба пой рост вазн андохт ва гулӯ равшан кард. Мазмун, сухани гуфтани намеёфт.

— Бойбобо, ба мо рухсат...

— Хуб.

...Бобо ба ӯ танҳо нагард, гуфта буд, аммо ӯ танҳо мегардад, кад-кади рӯди Кӯҳак танҳо – пиёда мегардад. Ба назар чизе ӯро ба он сӯ тела медихад, худӣ об мебурдагӣ барин. Ҳамин чизро хис мекунад, аммо бознаменстад. «Кучо меравӣ?» ба гӯшаш расид, аммо ба атроф нигоҳ карда касеро надид. Истоду боз равон шуд, садоро такроран шунид. Як тори оташ танашро сила карда гузашт. Ниёз, ки аз қор қардану гаштан монда намешуд, ҳамин вақт лоғар тофт, мадораш гурехт, танашро арақ пахш кард, ӯ ҳеҷ гоҳ ба чунин ҳолат гирифтӣ нашуда буд. Рӯи тахтасанги сиёҳ, ки рӯди Кӯҳак онро солҳои сол лесида лайс кардааст, нишаст. Чашмаш афтод, ки он тарафтар селоб кундаи азимеро оварда ба соҳил андохтааст, ки он мисли искилет метобад ва аз чӣ рӯ мардум онро буридаву шикаста набурдаанд, тааҷҷубовар аст, шояд аз бими кӯҳбонон бошад. Кунда реға-реға шудааст ва ба кадом дарахт нисбат доштани онро ҳам муайян қардан душвор, магар чанор, ки мардум сӯхтанаширо убол медонанд.

Садои бинӣ афшондани аспе ба гӯш расид; базӯр расид, зери садои рӯд базӯр шунида шуд ин овоз. Ниёз қардан ёзонда ба атроф нигарист, чизеро надид, сонӣ хеста зехн монд: поёнтар ҳаёле як сиёҳӣ намуду боз гум шуд. Дили ӯ бим кард, худро паси харсанг гирифт, моргазида аз ресмони ало метарсад. Боз садои бинӣ афшондани асп баромад, ки акнун равшан шунида мешуд. Сонӣ садои «чу!» гуфтани одамай баромад, саворон ҳам намоён шуданд. Ба таҳҷоён намомонданд. Яке дар сар қулоҳи ҳасин дошт, ки барои шамол напаронданаши аз ду ҷониб тасма пайваста, зери манаҳ гузаронда буд. Чубуке дар даҳон дошт, ки дуд баровардан ва ё набароварданаши маълум набуд. Озод мерафтанд, хавфу биме надоштанд. Дар кӯҳистон пайдо шудани чунин қасон бесабаб набуд, Ниёз мақсади чунин қасонро медонист ва муродашонро мефаҳмид; барои омӯхтани ҷуғрофия ва расму русуми ин ҷойҳо меоянд онҳо, махсусан ба Кӯҳистон, ки наомӯхта аст. Саворон аз роҳи борик мерафтанд, ба обгузарҳо, ба шахҳои сари роҳ ишора карда, байни худ гуфта мерафтанд. Ниёз худро ба онҳо нишон

надод ва аз пасашон сӯи хона баргашт ва вақти шиношини офтоб ба хона расид.

— Кучо будӣ, баччем? Олабро кофтанд, туро наёфтанд, – баъди гузрдани намози аср пурсид бобо.– Раҷабу Яъқуб аз омада рафтана як чиз шуданд... Ҳа, аз намоз пеш як кас аз дарвоза садо кард, ки аз уезди Самарқанд касе омадааст, туро мепурсад. Дар хомаи Абдуллобой...

Вақте ки ба ҳавлии Абдуллобой расиданд, Раҷабу Яъқуб берун монданд ва Ниёз назди меҳмонон даромад. Меҳмонон касоне буданд, ки Ниёз дар қадоба дида буд.

Ҳавлии Абдуллобой болотар аз маҷрои рӯд аст. Аз миёни ҳавлии ҷӯй гузаронида, обашро боз ба рӯд партов кардааст. Ниёз аввалин бор ба ин ҳавлии дохил шуд, вале ба он эътиборе надода гузашт ва ҳамин ки ба болохонаи бой даромад, бо меҳмонон салому вохӯрдӣ карда нишаст ва ба сохту қандакорӣ – қабзафурумони меҳмонхона, кунгураҳои айвон нигарист, дарёфт, ки ин бино ба иморати Маликбойи гузорӣ мемонад. «Хуш омадед, Мирзониёз!» ҳаёли ӯро пароканда кард Абдуллобой ва Ниёз нигарист, ки ӯ даст пеши бар аст.

— Мирзо Ниёз, – қанда-қанда аз як ном ду ном сохта, мурочиат кард марди айнақдор, ки Ниёз дар роҳ хуб ба ӯ нигоҳ карда буд, – ин кас аз Самарқанд, мо аз Россия. Ин марди тоҷик – намояндаи уезд, мо намояндаи Россия. Бино ба шунидам шумо русиро хуб медонед ва аз мардуми рус чизхое омӯхтаед ва мегӯянд, ки омӯхтаатонро амалӣ қарданӣ ҳастед...

Ҳарчанд Абдуллобой чӣ гуфтани ӯро намефаҳмид, дар миёни суҳан сурфид. Ниёз маънии сурфаи ӯро нафаҳмид, дигарон аҳамият надоданд, гӯё қанда-қанда сурфидан одаташ бошад. Ниёз интизор буд, ки ин марди айнақӣ боз чӣ мегӯяд. Вале ӯ андеша мекард ва акнун пай бурд, ки шояд сурфаи Абдуллобой маъние дошта бошад. Ниёз ба чашми савол сӯи меҳмон нигарист.

— Ё ман нодуруст мегӯям? – аз Ниёз пурсид ӯ.

— Шумо дуруст мегӯед, – одоб карда ҷавоб дод Ниёз.

— Мо экспедитсия омадем. Таърифи урфу одати шуморо шунидаем. Пеш аз мо экспедитсияҳои зиёде будааст, хеле чизҳои хуб дарёфт кардаанд. Лекин ман ки мақсади шуморо шунидам, хеле хурсанд шудам. Ҳар кас дар бораи кишвари худаш шумо барин фикр кунад, дар рӯи замин ҷаннат сохтан мумкин аст.

— Намефаҳмам, ҷавоб. Дар ҳақиқат ман дар сар фикри обод қардани ин мавзеъро дорам. Лекин фикр дар сари ману шумо аз кучо медонед? Шумо валӣ-ку нестед? – сӯхбатро ба ҳазл гардонд Ниёз.

— Ман валӣ не, лекин бобом валӣ будаанд, – ҳазли Ниёзро фаҳмида гуфт меҳмон.– Шумо медонед, ки танҳо мо не, балки

бисёр дунёдорони мамлакатҳои дигар ҳаваси дидани ин кишварро доранд.

— Рост гуфтед, ҷаноб, дунёдорон ин ҳавасро доранд, лекин аз ҳаваси онҳо ба ин сарзамин чӣ фоида? Онҳо ҳеҷ гоҳ барои ободии ин манзил намекушанд, балки дилхоҳашонро мегиранд. Ба мо ҳаваси онҳо лозим не, ба мо мададашон лозим аст...

— О-о-о, Мирзо Ниёз, о чём реч? Мағзи гап ҳам дар ҳамин. Мо барои бурдани онҳо кафолат намедихем, дар ин хусус фикр ҳам намекунем. Фикри мо ҳамин, ки ҳар касе бо шумо шартнома бандад, бояд роҳ созад, конҳо кушояд.

— Не, ҷаноб, онҳо ёрӣ диҳанд, худамон ҳамаашро мекунем.

— О-о-о, Мирзо Ниёз, чӣ қадар шумо худбодар. Шумо ба ман маъкул. Мард бояд пешаки чӣ кор карданаширо донад. Офарин! Аз рӯи гапатам ҳама кор аз дасти худатон меояд?

— Бале, ҷаноб!

— Пас, чиро интизоред? Сар кунед корро!

— Сар кардан осон, вале давом додан душвор...

— Чӣ монё мешавад? – ҷони гапро ёфтагӣ барин пурсид ҷаноб.

— Маблағ.

— Пас шартнома бубандед... Ҳамин хел не, мӯхтарам Хунтер? – аввалин бор ба ҳамроҳаш рӯ оварда ва ўро низ ба ин баҳс ҳамроҳ кардани шуда гуфт ў.

— Оре-оре, ҷаноб! – забони сӯхбати ўро намефаҳмидагӣ барин кӯтоҳ ҷавоб дод Хунтер.

— Агар лозим шавад, меёбем. Ҳамин хел не, мӯхтарам Хунтер?

— Оре-оре...

— Англис? Ҳинду? Чӣ хел кас? – гӯё аз ҳама муҳимаш ҳамин бошад, пурсид Ниёз.

— Чаро англис? Чаро ҳинду? Магар аз Россия намехоҳед?

— Мехоҳам. Лекин чӣ лозим аст, ки як кишвари саҳтҷони сангӣ ба ҳукумати подшоҳӣ ғулом бошад?

— Шумо гумон мекунед, ки англисхovu ҳиндуҳо бароятон муфт хизмат мекунанд? Ҳиндувон низ дастнигари англисхоянд. Дигар ин ки дар ин бозӣ ғуломӣ нест.

— Ҷаноби Буларгин, ба мо фармонкор лозим не, мададгор лозим.

Хизматгорони Абдуллобой табақҳои кабоб оварданд.

— Ҷаноби Буларгин, вазифаи экспедитсияи шумо аз чӣ иборат аст? Кори шумо ҳам ба мисли кори бешабонон нест?

— Ман кори бешабононро намедонам, лекин кори худамонро медонам, ки аз омӯхтани шароит, расму русум ва урфу одати мардуми Кӯҳистон иборат аст. Масалан нахӯрдани шароб дар Кӯҳистон. – Ин чизро Буларгин ҳазл карда гуфт.

— Дар Кӯхистон шароб мехӯранд, чаноб. Фақат дар хонаи муллою бою эшон намехӯранд.— Ниёз низ маънидор гуфт ва Буларгин сухани ўро дигар пахлӯ гардонд:

— Яъне, онҳое, ки доранд, намехӯранд?

— Бале, чаноб! Ҳар кас, ки дорад, намехӯрад, касе ки надорад, хаваси хӯрдан мекунад.

Ниёз диққатро аз мусоҳиб канд ва ба табак рӯ овард, сонӣ ба Абдуллобой нигарист. Як чизро пай бурд, ки чаро ҳамаи бойҳо ба ҳамдигар монанд; пурраи мугулсурат, ба назар чоҳил, каммағз ва худбовар. Як навъ ҳокимият ҳам доранд, амру фармон доданро дӯст медоранд ва фикрашон, ки дунё абаду-д-даҳр хамин хел сохта шудааст; аз они зӯр аст ва дигар шуданаш амри муҳол аст. Шуду аз дигаргунҳои дунё харфе шавад, гиребон медоранд ва рӯ ба осмон меоранд, ки ба парвардигор чӣ шуда бошад... «Меҳмонро чӣ нисбатест бо бой?»

Таги дили Ниёз сиёҳӣ баровард. Ба назари ӯ, ки дар пушти боғи Абдуллобой ва қад-қади чӯи хавлиаш касони ношинос ҷониби ӯ тег кашида, гузар мекунанд, ки аз чашмонашое оташ меборад. Номаълум аз тиреза берун нигарист. Торик. Мардумони сияҳпӯши ношиноси пушти боғ зиёдтар мешуданд ва гӯё ки пояшон ба замин намерасида бошад, шабаҳсурат муаллақ меафтанд; меафтанду даруни кони ангишт ғайб мезаданд. Кони ангишт низ аз будаш зиёд ҷунон тӯлонӣ менамуд, ки онҳо ба рафтаи меафтанду баргаштанашон маълум набуд. Некони афсонавӣ ҳаёли метофт. Гӯё замин ҳам, кӯҳҳо ҳам муаллақ буданд. Ҳатто ҳамон суратҳои сиёҳ даруни нақби торик мебароянду дуртар рафта ба олами равшан мерасанд. Ӯ як лаҳза дар худ фуру рафт ва пеши назараш омад, ки аз фарози Ховарқӯх то шаҳри Панҷакат низ ҳамин тавр роҳи ҳавоӣ пайдо шуд, ки мардumi деҳаи Некон дар қачоваҳо нишаста то шаҳр рафта меоманд. Ба гӯшаш як садо ҳам даромад; садои Раҷаб барин, ки ҳамроҳи Яъқуб суратҳои сиёҳи пушти боқ мондари меронд ва касони бегонаи бадҳайбатро як-як ба наҳр меафтанд.

Меҳмон ба чубукаш оташ гиронд ва Ниёзро ба худ овард.

— Бой-амак, иҷозат намедихед, ки хезам, — ба гӯшу ҳушаш бовар накарда пурсид Ниёз ва сонӣ ба меҳмонҳо рӯ овард:— меҳмонҳо аз роҳи дур омаданд, истироҳат кунанд.

— Не-не! Парво накумед, — ҷавоб дод ҷаноби Буларгин, ки гӯё ба тоҷикӣ харф задани онҳоро пурра фаҳмида бошад.— Мирзо Ниёз! — муроҷиат кард ӯ, — Шумо парешон хастед, ягон ташвиш доред?

— Ташвиш надорам, чаноб, завҷаам дар хона танҳост.

— Ҳа-а... Дилтанг будаед, Мирзо Ниёз, мо зану фарзандонамонро ба ҳоли худ гузошта омадем ва намедонем, ки кай ба дидори онҳо мерасем. Шумо аз оғӯшаш дур нарафта, ин қадар парешон мешавед. Шояд ин як навъ муҳаббат ҳам бошад?

Ниёз табассум кард.

Меҳмонон низ хестани Ниёзро баҳона карда пойҳои ба шиштани заминӣ одат накардашонро рост кардани шуда хестанд. Ниёз баъди Абдуллобой аз дар баромад. Он чизе ки лаҳзае пеш дар назараш метофт, ҳоло наменамад. Берун ба зайле ки ӯ пиндошта буд, торик набуд. Мох аз паси Ховаркӯх сар мекашид, ситораҳо медурахшиданд, аз баъзе тирезаҳо шунахи чароғ метофт. Оби ҷӯи миёни ҳавлӣ бо оҳанги ачибе қорӣ мешуд. Паси боғ ором буд. Ниёз хайрухуш карда аз дарвоза баромад ва ду-се қадам дур рафта сурфид ва дар ҷавоб касе аз бунӣ девор сурфид. Ниёз аз сурфааш шинохт, ки ӯ Раҷаб аст.

...Ниёз хуши беруни дарвоза баромадан надошт. Чизеро, хаба-реро ва ё садоеро мунтазир буд, ки баҳона шаваду аз ҳавлӣ барояд. Абдуллобой ба чой даъват карда буд, нарафт. Барои меҳмононро аз хар чихат таъмину саришта кардан ҳам нарафт. Гӯё ба Абдуллобой ва меҳмонон фаҳмонидан мехост, ки ба онҳо саруқор доштанро намеҳоҳад, онҳо касони дилхохи эшон нестанд... Ва боз интизор набуд, ки бобои маслиҳатгараш ба чунин аҳвол бармегардад: сархам ва хеле хафа. Чунон хафа, ки ба остонаи дарвозахона дакка хӯрдани асояшро пай намебарад. Ӯ ба Ниёз нигоҳ накард, ба Ширбадан чизе нагуфт. Ва ба ҷои он ки рӯи кат нишаста дам гирад, хона даромад, дарро пӯшид ва пушт ба девор така дода нишаст. Сонӣ сарашро ҳам пушт бурда ба девор соиш дод.

Ниёз аз ин ҳолати бобо чизе пай набурд. Сӯи Сабзина ни-гарист. Ширбадан аз тиреза берун нигариста, аз Ниёз пурсид: «Чӣ, бо Махтоб ягон кор шудааст?» Ниёз китф дарҳам кашид ва назди Сабзина омада пурсид: «Оча, ба Махтоб ёр шудани париро ба Ширбадан гуфтед?», «Не, баччем, чӣ, ман ақламо хӯрдам?» «Набошад ӯ аз қучо медонад?». «Очааш омада буд, хоҳаронаш омада буданд...»

Ниёз бори дигар имон овард, ки Сабзина занаки бафаҳм аст. На бади касеро мегӯяд ва на ба касе дили бад дорад. Он қадар ки хонадони Намоз дар ҳаққи ӯ кард, дигар кас бошад, сари суҳана-наш дашноми онҳо мешавад, вале Сабзинаро забон намегардад, ки бади онҳоро гӯяд. Барои некдилиаш, барои хубиаш, барои раҳимию нармдилиаш худо ба ӯ ҳамин хел муқофот додаст, ки азоб кашад, фарзанди дигареро аз они худ хонад, аз қасу нокас харфҳои пасту баланд шунавад.

— Сабзина, хӯ Сабзина! — аз даруни хонаи дарбаства садо кард бобо.

— Лаббай, муллобобо! — тохта ба дар рафт Сабзина.

— Ниёз чӣ мегӯяд? — аз дарун пурсид бобо.

— Ба бобом чӣ шуда бошад мегӯяд.

— Ҳеч чиз... Даро!.. Аҳволи Маҳтоб бад, – баъди дарро кушода даромадани Сабзина гуфт бобо.– Рӯю мӯяшро кандааст. Ба хонаи отеш бурдаанд. Боз ором не.

— Ман рафта ором карда натавонам, ки...

— Лозим не. Фақат кӯшиш бикун, ки Ширбадан ягон чиз нафаҳмад. Умрашон дароз бод ин набераҳоро, ки ба сари ман бало оварданд. Мирзониёз аз ин сирр огаҳ аст?

— Огаҳ нест, лекин аз авзои шумо парешон аст.

— Бигӯ назди ман ояд...

Сабзина баромада Ниёзро, ки лаби кат пойҳояшро кашол карда менишаст, гуфт, ки назди бобо дарояд. Ниёз аввал андеша кард, сонӣ назди бобо даромада мисли итоаткорон рост истод. Кас гумон намекард, ки Ниёз воли Киштӯд аст. Вай мисли гунаҳгор назди бобо меистад ва набера буданашро фаромӯш накардааст. Ва ин чиз аз рӯзе дар дилу нияти Ниёз пайдо шудааст, ки бобо ӯро ба наберагӣ шинохтааст.

— Мирзониёз, имрӯз чӣ корҳо дорӣ? – тамоман чизи дигар пурсид бобо.

— Абдуллобой ба чой хонда буд, нарафтам. Дигар коре надорам.

Бобо ба андеша рафт. Мулоҳизае дошт, чизе гуфтани буд, вале гуфта наметавонист. «Хумм!» гуфта масъалаеро барои худ пеш овард ва боз сар ба зер афканд.

— Як масъала буд, бобо! – ӯро аз банди душворӣ раҳо кардани шуд Ниёз.

Бобо сухан накард, вале ба маънии «Хӯш, гап зан!» ҷониби ӯ нигарист.

«Бобои Наврӯз! Хӯ бобои Наврӯз!» аз таги дарвозахона садое омад.

«Ху-у-у!» ҷавоб гардонда баромад Сабзина.

«Бобои Наврӯзу амаки Мирзониёз хонаи бобои Абдуллобой мерафтаанд», – овоз дод ҷавонписар ва магар ҷавоби ҳаю неяшро гирифтанд буд, ки аз дарвоза дур намерафт. «Хуб писарчон, ман меғӯям», садои Сабзина буд.

— Не, бобом гуфтанд, ки ҷавоби ҳаю неяшро биёр

— Ба бобот бигӯй, ки ҳозир меоянд, – сар аз тиреза беруи карда ҷавоб дод бобои Наврӯз.

«Ха-а!» гуфт писарак ва баргашта рафт.

— Ин баччаяка бине, як резгӣ ҷонаш катӣ гапаша бин, – ги-ребои дошта гуфт бобо ва ба Ниёз рӯ овард: – Ту равӣ-чӣ, Мирзониёз.

— Шумо равед, меравам, танҳо поям намекашад.

— Чаро инту?

— Гапҳои Абдуллобой, рафторҳои ӯ намефорад. Рост ба чашми кас нигоҳ карда гапашро намеғӯяд. Дуздаи менигарад. Гуё ман

дузду вай рамузгир. Ҳис мекунам, ки дилу нияташ нек не. Гумонам, ҳамин чег заданааш ҳам бемақсад набудагӣ барин.

— Мушоҳидаат бад не, баччем. Мақсад намодошт, чег ҳам намезад. Лекин кори одами зирак рафта ҳамин ниятро фаҳмидан аст. Одам ҳеч гоҳ аз дӯсту душман матлаб намеурсад. Вале аз сухан муроду мақсади ўро пай бурдан душвор не. Диққат кунӣ, пай мебарӣ, ки он кас туро дар чоҳ меандозад ва ё аз чоҳ мекашад... Кам касоне ёфт мешаванд, ки бетамаъ ва ё бесабаб дасти салом дароз кунанд... Ба ҳар чиз кунҷкоб бояд буд; ба тарзе ки касе пай набарад. Мегӯӣ, ки Абдуллобой қач нигоҳ мекунад, вале бин, ки боз ба хонааш меҳонад. Ин чӣ маънӣ дорад? Намафаҳмӣ. Сипоҳӣ, мегӯиву мемонӣ. Вале ӯ фикр мекунад, ки душманро ба шакар куштаанд. Ӯ ба ману ту дӯст ё душман, худаш медонад. Нияташро ҳам худаш медонад. Вале бин, ки пеш аз ҳама ҳаққи намак мекунад. Ин андак гап не. Нону намак хӯрдан қарздори якумра шудан аст. Намак хӯрдӣ, намакдопро андеша бикуи. Гапи андак не-а? Андак не. Дунё аслаш як китоб гап. Лекин онро ҳар кас ба ҳар сӯ мекашад, ҳар кас ба тарзи худ шарху эзоҳ медиҳад ва мебинӣ, ки китоб-китоб гап шудааст...

Бобо гуфт-гуфту хомӯш монд. ки Ниёз мулоҳизаашро мегӯяд. Вале Ниёз сархам дар андешаҳои худ банд буд, ки гӯё суханони бобо аслан ба гӯши ӯ намедаромада бошанд. Вале ӯ ҳама суханони боборо мешунид ва мулоҳизаи таҳлил мекард, ки чӣ хел ҳарфҳои ӯ ба рафторҳои бой мечаспанд. Вай рафторҳои шабинаи Абдуллобойро пеши назар меовард ва аз рӯи гуфтаҳои бобо муқоиса мекард. «Рафтем» гуфта бархест. Ва раҳораҳ андеша мекард, ки чаро Ниёз ўро душман медонад. «Чӣ хел ӯ ба вай душман?» қадам боз дошта аз Ниёз пурсид бобо.

— Душманиашро намедонам, лекин дилам гувоҳӣ медиҳад...

Бобо чизе нагуфт ва дар дил қарор кард, ки наберааш заррае авлиғӣ низ дорад...

... – Мулло Надир, – ба тарҷумони самарқандӣ рӯ овард бой, – ба меҳмони мӯхтарам фаҳмонед, ки мулло Наврӯз ҳамин одам ҳастанд. Дар ҳаққи ин кас ба меҳмонон бисёр гуфтем. Ба назарам, номашонро шунаванд, кифоя, – аз тарҷумон хоҳиш кард Абдуллобой, вале тоқат накарда, худаш ба шинос қардан пардохт: «Мулло Наврӯз, изнай?»

Бархестани Абдуллобой ва Надири самарқандиро дида меҳмонон низ ба по шуданд. Буларгин ба саволи Абдуллобой «Дада-да, конечно» гуфта ҷавоб дод ва даст ёзида бо бобою набера вохӯрӣ кард.

Буларгин, ки пеш аз ин ба Осӣи Миёна сафарҳо карда расму русум, таомул ва одати ин мардумро омӯхта ва чанд калимаи тоҷикию туркӣ ёд гирифтааст, ба пурсиши бобо «якшӣ-якшӣ» гуфта ҷавоб дод. Ва баъди нишастан пеш аз он ки бобо даст ба

дуо бардорад, ӯ даст кушода «Амин!» гуфт. Бобо хайрон буд, ки вай ин расмро аз кучо медонад, вале таъхир накарда, даст ба дуо бардошта ба рӯй кашид. Ӯ хуб медонад, ки ин одат аст: мардуми Осиёи Миёна баъди шиштан даст набардорад ва пеш аз хестан дар ҳаққи дастархону дастархондор дуо накунад, дар рӯзгораш чизе намерасидагӣ барин; гӯё ҳар кор бе ҳамин чиз нимқора ме-моида бошад.

— Мархабо, мархабо! – даст сӯи дастархон ишора мекунад бой. Ниёз дар таачҷуб, ки бой ба чуз ин ҳарф ягон чизи дигар медонад ё не ва ба бобо менигарад, ки аз дастархон чизе бигирад. Бобо дароз шуда як бурда нон гирифт ва андаке аз лаби он шикаста ба даҳон андохт ва аз сабаби набудани дандон комакӣ қардан гирифт. Магар Абдуллобой ин вазро медонист, ки ҳар дам ё месурфид ва ё меҳмононро ба хӯрдан даъват мекард.

— Нағз хоб қардед, Мирзо Ниёз? – магар хомӯшӣ нафорид, ки пурсид Буларгин.

— Нағз. Шумо чӣ хел хоб қардед?

— Аъло. Шаби дароз садои рӯд алла гуфт, бой хоб накар-данд.

— Ин ҳам одати тоҷикӣ. Дар хонаашон меҳмон ояд, то гусел қардан хобашон намебарад. Шабҳо то ба сахар дар танӯр кулчаю фатирча мепазанд, – ба дастархон нигариста гуфт Ниёз.

— Мархабо, мархабо! – гапи медонистагиашро такрор қард бой.

— Ташаккур, пур хӯрдем. Акнун падар гиранд, Мирзо Ниёз гиранд. Сонӣ ба мо маслиҳат диҳанд, ки чӣ кор кунем.

— Меҳмон мегӯянд, ки ба дастархон нигоҳ кунанд ва баъд ба мо маслиҳат диҳанд, ки чӣ кор кунем?

— Чӣ хел маслиҳат? – на ба меҳмон, балки ба Ниёз рӯ овард бобо.

— Чӣ маслиҳат? – ба Буларгин мурочиат қард Ниёз.

— Маслиҳати кор. Кучо равем, чӣ кор кунем, бо кӣ во-хӯрем?

— Кучо раванд, чӣ кор кунанд, бо кӣ во хӯранд?

— Ман аз кучо донам?

— Бобо мегӯянд, ки ба чону дил, лекип худи корро намефаҳ-мам, ки чӣ кор аст.

— Яқши бабай, – ин дафъа ба худи бобо нигоҳ қарда гап зад меҳмон. Ва ҳамин вақт магар меҳмони самарқандӣ дигар хел тарчу-ма қардани Ниёзро ба Буларгин фаҳмондани буд, ки сурфид.– Ба мо чойҳои яқшӣ, одамони доно, қиссагӯӣ, саргузаштҳои одамон ва ҳама чизе, ки ба Кӯҳистон хос бошад, лозим аст; беша, кон...

— Инҳо дар бораи кӯҳистону кӯҳистониён, боигарии он ҳама чизро доништан мехостаанд.

Бобои Наврӯз ба андеша рафт. Ниёз аз фурсат истифода бурда дар рӯзи равшан бори дигар меҳмонхонаи бойро аз назар гузаронд. Сонӣ ба сухани бобо гӯш дод:

— Кӯҳистонро ба гуфтан касе намефаҳмад...

— Кӯҳистонро ба гуфтан касе намефаҳмад...

— Онро дидан лозим.

— Кӯҳистонро гашта, дидан лозим.

— То ба поят санг нахалад, то лағжидаю афтида роҳ нарави, то нафасат гашта, аз гашт бознамонӣ, намедонӣ, ки кӯҳистон чист.

Ниёз гуфтаҳои боборо айнан тарҷума мекард ва меҳмонон тасдиқ мекарданд.

— Кӯҳистониёнро низ ҳамин хел худат дида, санчида, кӣ буданашонро нафаҳмӣ, ба гуфтан намефаҳмӣ...

— Дуруст, тамоман дуруст, – баъди тарҷумаи Ниёз тасдиқ кард Буларгин, – ё нодуруст, мӯҳтарам Хунтер?

— Дуруст...

— Кӯҳистон – саҳт, одамонаш – чоҳсаҳт...

— Оҳ! – чизеро дарёфтагӣ барин ангушт боло карда дафтарчаашро баровард Буларгин, – Боз такрор кунед...

Ниёз такрор кард. Буларгин навишта гирифт. Вале бобо дигар харф назад...

...Ягона хизмати Ниёз ҳамин буд, ки меҳмононро ба чумбабозор барад. Ин ҳам ба хоҳиши бобои Наврӯз шуд, ки шояд бо ҳамин наберааш аз меҳмонони барои ӯ «ким-чӣ хел» халос шавад. Дар бозор қариб, ки меҳмонон ба Ниёз нигоҳ накарда мегаштанд. Акнун бозори Чорраҳа ба зайли аввала камодам ва камбизоат набуд. Савдогарони Панҷакату Самарқанд матоғи дошташонро меоварданд. Шояд бозор барои он серодам ва серхаридор бошад, ки зимистон наздик буд ва ҳар кас метавонист, мисли мӯр ғами зимистонро меҳӯрд, ҳар кас илочу имкон надошт, то бозори дигар умедвор мешуд, ки нарху наво боло мегирифт ва нодор дар ҳамин «бозӣ» ҳам зиён мекашид. «Асосан бозори молу озука будааст» гуфт Буларгин ва ҳамроҳи немис ӯ бештар сурат мегирифт. Ва онҳое ки имконашон бар охират буд ва даррасидани намози одинаро мунтазир буданд, аз суратгирии ӯ сар печида, сар ба дигар тараф метофтанд ва фаши дастор ба даҳон мебурданд, ки ин барои суратгир мароқангезтар буд.

— Шумо меғӯед, ки барои кон кушодан одам намерасад... Ҳо, ана онҳо, ки чома зери каш қачпахлӯ задаанд, чӣ амал доранд? – ба касони чо-чо аз бозорчо берун ба ҳар ранге истода: нишаста, дароз кашида, росто, раҳравон ишора карда пурсид Буларгин.

— Онҳо касони бекор...

— Чаро мумкин не, ки аз онҳо конков ташкил кунед?

— Ман ҳамон рӯз ба шумо гуфтам, ки маблағ нест. Дар кони Чилав кор кардам, медонам, ки бо коргарон чи хел муомила кардан лозим аст.

— Агар шумо маро одами худ ҳисобед, ба шумо маслиҳат медиҳам Мирзо Ниёз... Шумо касеро маҷбурӣ кор намефармоед; ихтиёрӣ ҳар кас хоҳад биёяд. Мегӯед ба онҳо: аз рӯи пайдо... Кон пайдо диҳад аз они шумо, надихад...

— Онҳое ки мебинед, дар ёна паҳлӯ задаанд, гуруснаанд, пеш аз ҳама шиками онҳоро сер кардан лозим.

— Мирзо Ниёз, шумо одами қаторӣ не, шумо волӣ ҳастед... Андоз биандозед...

Ниёз як қад парида ба ӯ нигоҳ кард.

— Ҳа-ҳа-ҳа! Сода шумо...

Бозорақиҳое, ки ба онҳо наздиктар буданд, хандаи меҳмонро шунида ба онҳо нигаристанд.

— Ба дороён андоз биандозед... Чаро ин чизхоро аз Ҳукумати Подшоҳӣ ёд гирифтани мумкин не? Мирзо Ниёз, ҳама чизро бояд омӯхт: бадро ҳам, некро ҳам. Лекин кор фармуданаш ба ихтиёри ҳар кас...

— Яъне мо дар ин водӣ зиндагии шоҳона чорӣ кунем?

— Нафаҳмидам, – худро ба гӯлӣ зад Буларгин.

— Яъне, андоз андозем, ба сарамон балвоҳо биёрем? Нодоронро қашшоқтар кунем?

— Ба нодорон чӣ кор доред? Ба дороён андоз кунед... он та-рафаш сонӣ маълум мешавад.

— Масалан ҳамин гапро дар хонаи Абдуллобой мегуфтед, ӯ чӣ хел мешуд? Чӣ мегуфт? – қасдан ин чизро гуфт Ниёз.

— Вай ин чизро медонад...

Ниёз ба фаросату ақли ҳудаш қоил шуд, ки ин чо зери коса нимкоса ҳаст.

— Рост... маслиҳат бояд кард.

— Дар ин кор таъхир набояд кард. Ҳамин рӯз сар кунед. Рафтем ба назди он касони корталаб, пурсем, ки агар кор наёбанд, чӣ кор мекунанд.

— Ин чо кор наёбанд, ба шаҳрҳои дигар мераванд.

— Дидед, бо онҳо ин корро кардан мумкин аст...

— Дар кори хайр ҳоҷати истихора нест, – кадом мисраи шунидаи Ниёзро гуфт Надири самарқандӣ, ки аз ин хел ба гап ҳамроҳ шудани ӯ Ниёз хайрон монд ва ҷониби ӯ табассум кард.

— Яъне, шумо ин корро кори хайр медонед?

— Ин чизи маълум аст, Мирзо Ниёз, лекин гуфти худатон, мушкилиҳо дорад.

Маслиҳатҳо дуруст, лекин Ниёз намефаҳмад, ки барои чӣ? Ҳатто дар ин масъала касе, ки аз аввал то алвақт лаб ба сухан намекушод, ҳамроҳ шуд? «Чӣ бояд кард? Инҳо дӯстанд ё душман?»

— Фақат як маслиҳати дӯстонаи ман ҳамин: бо бойҳо муносибатро бад кардан оқибати хуб надорад, – Надири самарқандӣ чизро медонистагӣ барин гуфт.

— Рост, – сар ҷунбонд Ниёз ва дар дил гуфт, ки ин чизро ҳамроҳи бобо ҳал кардан хубтар аст.

Онҳо маслиҳат карданд, бозори мол, растаи ғалладона, асбоби ҳунар, меваи хушк, қуруту равған, гӯшт ва дигар чизҳоро ки ҳамаи онҳо дар зер осмони кушод буданд, давр гашта, нарху наворо дониста, ба «бозори мардикор», ки ҳуди мардуми корталаб ташкил карда буданд, омаданд. Онҳое, ки ба умеди хидмат монда шуда, дар лаби домани ёна қачпахлӯ мезаданд, омадани онҳоро дида ё хеста нишастанд ва ё ба по шуданд.

— Мирзо Ниёз, бипурс, ки аз дасти инҳо чӣ кор меояд? – ай-накашро аз нӯги биниаш бо ангушт ба чашм наздиктар бурда пурсид Буларгин.

— Мехмон мепурсанд, ки аз дасти шумо чӣ кор меояд?

— Кори саҳт...

— Ҳар коре ки аз дасти инсон меомада бошад...

— Аз дасти инсон бисёр кор меояд, – ба онҳо ҷавоб дод Ниёз.

— Масалан дар кон ангишт қанда метавонанд? – пурсид Буларгин.

— Агар кони ангишт кушоем, қор қарда метавонед? – андаке ифодаи Буларгинро дигар қарда пурсид Ниёз.

— Метавонем, лекин метарсем, ки мисли кони Заврон балво нахезад, – ҷавони мӯйлабаш майсазада, ки қади паст дошт ва танаш андаке аз дигарон сергӯшттар буд, аз номи дигарон ҳарф зад. Ҷуро аз сабаби қадпаст буданаш Қаҳҳорча ном мебуданд.

— Балвои кони Завронро аз кучо медонӣ, бачча? – ҳайрон шуда пурсид Ниёз.

— Ҳе, ин воқеахоро кӣ намедонад? Шӯриши Восеи балҷувонӣ, баъд воқеаҳои шаҳрҳои шумо таълимгирифта ба ҳама маълуманд, – гуфта Қаҳҳорча боз онҳоро ҳайронтар қард.

— Ин фолбинак дорад, тақсир, – як пучуқи дигар аз адир ҷуссаашро набардошта бепарво гуфт, ки на танҳо аз суханаш, балки афташро дида хандаи қас меомад: нӯги биниаш чуққа, миёнааш ҳараки биниаш фурурафта ва баробари он чашмонаш низ фурурафта, пешониаш барҷаста ва манаҳаш низ ба пеш майлқарда.

— Шумо чӣ доред? – шӯҳиаш гирифта пурсид Ниёз.

— Ман? – қаме ковок шуда пурсид ӯ.– Ман бинӣ, – ангушт ба ҳараки фурурафтаи биниаш бурда гуфт ӯ. Ин рафтори ӯ ба Ниёз хуштар омад.

— Аз кучо мешӣ, бачча? – пурсид Ниёз.

— Ин Қаҳҳорча хо? Аз Заврон мешад тақсир, бо урускои доно қор қардааст.

Ин чавоби ӯ боз ба Ниёз хуштар омад ва хандаи ӯро дида дигарон низ таваҷҷӯҳ карданд, ки вай чӣ мегӯяд.

— Номат чӣ?

— Ганӣ.

— Чӣ-чӣ?

— Ганӣ.

— Ин чӣ хел ном?

— Чӣ хел ном буданашро чӣ донам? Урусҳои завронӣ ҳамин хел мегӯн.

Гӯё Ниёз ҳамаро фаромӯш кард ва касе ки чанд вақт боз чушта мегашт, ҳамин кас буд.

— Додою очат ҳамин хел ном монда буд?

— Волло, ки таксир, инашро ёд надорам... Фақат медонам, ки очам маро ба пушторай отам бор кард ва отам ба халтаи чӯғӣ андохт, дигарашро ёд надорам ва баъд русҳо ба ман ном ниҳоданд: Ганӣ... Шумо Каниӣ гӯед ҳам, мешавад...

— Ту-ку аз авлоди Туғрал нестӣ?

— Не, аз авлоди Рӯдакӣ... Аз чашмам намебинед?

— Монанд, – Ниёз низ ҳазл кард, ки то алвақт шӯҳии ӯро касе нашунида буд. – Яъне аз кони Заврон гурехтам бигӯ.

— Волло, нагурехтаам, таксир, партофтам...

— Барои чӣ?

— Зан гирифтаан лозим. Пул нест... Қаҳҳорча ба ҳамин қаду баст зан дорад, ҳаппак барин. Мо ба ҳамин афту башара – безан...

Ниёз боз хандид. Дигарон мароқ зоҳир карданд, ки чаро механдад, «баччаи ачиб» гуфт ба онҳо ва ӯ аз ҷояш боло шуда ҳайрон ба вай нигарист, ки ӯ аз кучо забони русиро медонад.

— Таксир шумо ҳам маро Ганӣ мегӯед?

— Не, ман туро Ганӣ мегӯям, яъне, – бой.

Писарак «пуффф» гӯён хандаи сохта карда бознишаст.

— Бой, боятонро ёфтед. Худатон бой, боботон бой...

— Ҳай-ҳай, чаро аз калимаи бой метарсӣ?

— Мегӯянд, ки ба наздикӣ бойҳо «хушт» – ба беҳи гӯши ӯ лаб бурда гуфт писарак. Сонӣ худро дур гирифта гуфт: – бовар накунад, ана фолбинаки Қаҳҳорча гӯяд...

— Мирзо Ниёз, шумо бо инҳо гуфтугӯ кунед, мо рафта дар сояи чормағз дам мегирем, – аз сӯҳбати онҳо чизе нафаҳмида дилгир шудагӣ барин гуфт Буларгин. Ва руҳсати сарчунбонии Ниёзро дида тарафи чормағзҳои қатор, ки рӯзҳои тамузи тобистон сояи ҳар кадомашон растаи бозор мешуд, рафт.

Ганӣ баробари номи Ниёзро шунидан аз ҷо хест ва ба Қаҳҳорча низ ишора кард, ки ҳезад:

— Шумо... шумо...– суҳанашро гуфта натавониста боз ба Қаҳҳорча нигарист ва аз ишораи чашмакии ӯ қувват гирифта ба гап даромад:– Шумо акаи Мирзониёз?

— Ҳа, ман акаи Мирзониёз... Лекин бигӯ, ки дар кони ангишти Заврон чӣ кор мекардӣ?

— Ман? – боз ба Қаҳҳорча нигарист, – ман кори бад не...

— Намегӯм, ки кори бад. Чӣ кор? Ангишт мекандӣ, ангишт мекашондӣ?...

— Вай меканд, ман мекашондам, – ба Қаҳҳорча ишора кард ӯ.

— Баъд барои чӣ рафтед?

— Ту бисёр шӯҳӣ мекунӣ, лекин маънии шӯҳиатро намефаҳмӣ гуфта, ҳақомона надоданд.

Ниёз ба ҳаёл рафт. Андеша кард, ки одамони тайёр ва кори конро медонанд, лекин ба инҳо аз кучо ҳақ додан мумкин.

— Ба шумо ҳақ надиханд, кор намекунед?

Ғанӣ боз ба Қаҳҳорча нигарист:

— Барои чӣ, одами нағз бошад...

— Одами нағз бошад, бой бошад?

— Не, бой бошад одам набошад, масалан, ман кор намекунам, Қаҳҳорчаро намедонам.

— Камбағал бошад одам бошад, ман кор мекунам, – ҷавоб дод Қаҳҳорча.

— Масалан як кас кон кушод, дар аввал конаш пул надошт. Коргарон барои шикамашон кор мекарданд. Баъд ҳосили кон пул овард, ба коргарон пул тақсим карданд, коргарони кон қоматашонро рост карданд... Ҳамин хел ҷо мешуд, кор мекардед?

— Агар, – боз ба Қаҳҳорча нигарист Ғанӣ, – агар соҳиби кон шумо барин бошад...

— Ин хел бошад, бихезед... Ҳардуютон ё боз ҳамроҳ доред?

— Алҳол ҳардуюмон.

...Бобо гумон кард, ки дунё оромӣ ёфт; Ниёз ба ҷои худ амонат не, балки мустаҳкам нишаст, мисли ҳамон уқоби дӯстдоштааш, ки ҳама умр дар тоқи баланди Ховаркӯҳ лона дорад ва аз чизе биму харосе надорад, зеро ба он баландӣ на тир мерасад ва на қадами сайёд. Бо вучуди чунин ангоштанах хотираш ҷамъ не, пайку ахбори атроф дарак аз ночӯри рӯзгор медиҳад, минҷумла ӯ аз бешабонон бим дорад; бо вучуди Ниёзро эликбошиҳо вакил карданашон ва аз ҷониби уезди губерния таъйину тасдиқ шуданаш бешабонон ба волӣ сар намефароранд, ки танҳо ба Ҳукумати Русия итоат мекунанд. Аз ин руз онон ба ҳукумат арзу эътироз навиштаанд, ки ҷаро волӣ то ин дараҷа саркашу гарданшах аст, ки на танҳо андози подшоҳиро намесупорад, балки андоз аз гардани мардум бардоштааст ва ба ягон кас сар намефарорад, даста ташкил кардааст ва ба ғорату торочи дороён, ки ба подшоҳи аъзам болу пар ҳастанд, даст задааст... Чунин арзу шикоятҳо бозпас ба волӣ расиданд ва ӯ ошӯфта гашт, ғазабаш аланга гирифт. Вай, ки нияти ба касе даст боло кардан надошт, намедонист, ки бо бешабонон

ва «сохиби» кӯҳҳо чӣ кор кунад. Бо маслиҳату машварати бобо Ниёз ҳамроҳи ёронаш ба ячейкаи онон, ки дар Дашти Қозӣ чой гирифта буд, рафтагор шуд, то бо онҳо гуфтушунид бикунад ва бифаҳмад, ки бо кӯхистониён ин зайл муомила кардан шоиста нест... Марди калтаи сиёҳриши чоруки қайши сурх дар пой се хари болоркашро пеш андохта, аз Дашти Қозӣ чониби Зарафшон мерафт; харҳо дутой болор мекашиданд. Нӯки болорҳои дароз мисли шоҳтири аробаи лаклаккарда аз болои гӯши харҳо гузашта тир ба уфук буд ва хангоми кундаи вазнинашон ба кӯрсангҳо бархӯрда садо баровардан харҳо миён дуздонда ва гоҳи ба ҷое андармон шудан ва ё дар гардишгоҳе қад надодани болорҳо ҷонварон меистоданд... Марди калта ё болори дармондари бардошта аз санги гӯте ҷудо мекард ва ё болорҳоро паҳлӯ кашида ба роҳ рост мекард. Пасон баробари «их!» гӯён шиддат карданаш харҳо ҷаҳор пой ба замин тира карда, ба роҳ мебароманд. Марди калта аз паси онҳо кашола мерафт, ҷунон кашола, ки тамоми рӯз болор кашонда, шалпар гашта бошад ва ё зайле менамуд, ки дар дил аламе, иддаое дошта бошад. Харҳо, ки аз хомӯшии ӯ истифода бурда бозистоданд, халачӯб ба болор мезад, то аз нав харҳо роҳ гарданд. Ҷонварон зи нав пойҳо ба замин тира карда ва миён дуздонда, зӯр мезаданд, ки болорҳои вазнинро пеш кашанд; болорҳои пӯстканди асалранг вазнин буданд ва баъзеашон кӯҳна метофтанд, ки аз зери қоҳи кадом қоҳдоне кашида бошанд; болори бурс буданд онҳо, ки шояд ба ҷунин қад кашидан ҳазор сол умр дида, сабз гашта бошанд. Ниёзу ёронаш марди калтаи болоркашро дар соҳили рости Зарафшон, дар ҳамин сойчаи Дашти Қозӣ дучор омаданд. Ӯ ба онҳо салом кард ва гӯё ки тарафайн роҳгузар бошанд, безътиборона роҳашонро идома доданд.

— Дар мулки шумо кӯҳбону ҷангалбон нест? – инон кашида ва андаке нимрӯя ба пас гашта пурсид Ниёз.

— Ҳаёт! – низ нимрӯя пас гашта ҷавоб дод марди калта.

— Пас ин болорҳоро кучо мебаред?

— Ба дарё меандозам.

— Ба дарё меандозед? Барои чӣ?

— Ман ба дарё меандозам, онҳо дар Самарқанд дошта мегиранд.

— Кихо онҳо?

— Изатулин, Буларгин... магар намениносед?

— Магар шумо аз қарорҳо воқиф нестед? – ба саволи ӯ ҷавоб нагуфта пурсид Ниёз.

— Ҳо, воқиф ҳастем, худамон мебарорем ун қоқҳоро, худамон мечинем андозҳоро...

— Худамон вайрон мекунем қонунҳоро, – пичингомез бурид сухани ӯро Ниёз ва марди калта ҳайрон монд. – Гардонед харҳоро.

— Ман вазирадори ҳастам, ки ин ҷӯбҳоро ба дарё андозам.

— Вақташ ояд, меандозед, вале ҳоло гардонед... Бисёр хаст аз ин чӯбҳо?

Марди калта ба ӯ ҷавоб нагуфта, садои кашола кардани болорҳои дигар баромад ва ғурсате баъд се хари болоркаш намоён шуд, ки марди зардина пеш андохта меомад. Ва ӯ баробари савораҳои иошиносро дидан харҳоро боздошт ва пеши роҳи онҳоро гирифт. Зардина монанди марди калта бепарво набуд, балки аз чизе хавф бурда бозистод ва ҳайратзада бо эшон менигашт.

— Бисёр хаст аз ин болорҳо? – қасдан ба такрор пурсид Ниёз ва марди калта сӯи зардина нигарист, ки ӯ ҷавоб меода бошад. – Шумо буридед ин болорҳо? – ба саволи аввал ҷавоб нагирифта пурсид Ниёз.

— Не! – кӯтоҳ гуфт марди калта ва боз ҷониби зардина нигарист.

— Ё болорҳои хонаковак?

Ва зардина аз саволи ӯ рамуз гирифт, ки паси хар гузашта болори номувозинатро каме бардошт, то ростгар кунад.

— ...Калонатон кист?

— Ана вай... андозчӣ!

— Аз шундам, хонаковакро низ ӯ мекунад...

— ...– ҷавоб надод ӯ дурудароз, ба Ниёз нигарист, ки боз-пурсҳои ӯ чӣ маъни дошта бошад. Гардан фуру мекашид зардина аз чизе хавф бурда.

— Шумо мебаред болорҳоро?

— Не, Зарафшон мебарад...

Ниёз аз харфи яқрангаи эшон мурдро пай бурд, андаке андеша кард ва ба ҳамраҳонаш нигарист, ки ин чӣ муаммос? Мардуми Қӯҳистон зиндаанд ё мурда? Чаро ин ноҳалафҳо, қалтабонҳо ба қадом савдогар хидматгорӣ мекунанд? Ва ӯ аз саволҳои ботинии хеш ба шӯр омада ва мунтазири пурсу посух нашуда, ба мардо-ни кор рӯ овард: «Хай кунед! Ба кучое мебаред, бубаред!» ва ба ҳамраҳонаш ишора кард, ки бар асари эшон бираванд. Худ андаке рӯи роҳ лаҷоми аспашро кашида истод ва ба андеша рафт: «Буларгин... Буларгин. Ин ҳамон савдогар аст, ки хешро ҷуғрофу бостоншинос вонамуд мекунад...» Ӯ низ аспашро ҷилав зад, ки аз паи онҳо равад.

«Валасной?» – аз Рачаб пурсид зардина. «Валасной».

«Хонем сӯхт... Ман хонаи бобои Наврӯзро кофтуков карда будам».

«Натарс, валасной одами бад не».

Шерак бишуд зардина аз ин ҳарф, вале пояш итоат намекард, ки ӯро ба ҷои пеш бурдан пас мекашид.

Ниёзу ёронаш назди ғарами болорҳо бозистода ҳайрон монданд. Ниёз дергоҳ чизе гуфта натавонист. Ба назар болорҳоро мешумурд; дар асл чашмаш ба болорҳо буду дилаш мегирист:

«Ҳамин хел муҳофизат мекунед бешаи Кӯҳистонро? Ҳамин зайл мекашонед захираи онро... об мебарад, дарё мебарад... корвон мебарад... ва мебаранд...»

— Гардонед сари харҳоятонро! Бозпас баред! – якбора шӯрид Ниёз, вале дар асл дигар чиз гуфтани буд: «Банд андозед! Ҳамчу Темурмалик банд андозед дарёро!» Ва сухани марди калта ҳаёли ўро бурид:

— Ин фарози якростро хархо намебароранд...

— Пуштора карда бароред!

Авалин бор Ниёз хито гашта ба кас сахт гуфт; дар умраш чунин олуғдаву асабӣ нашуда буд; ба зайле хито шуда, ки дам карда, чиготаи гирифта, сафедии чашмонаш сурх гашта буд.

— Шумо муҳофизат мекунед бешахоро, шумо сабз мегардонед Кӯҳистонро! – пичинг буд ҳарфи ў ва зардина дуртар аз хархо меларзид, ки ин ҳарфҳо ба вай нигаронида шудаанд; Ниёз қасоси боборо мегирад аз ў.

— Чаро мундала барин шах шудӣ? Гардон сари харатро! – ба зардина буд ин хитоба ва ў як қад парида пеш омад ва ба пой аспӣ Ниёз часпид.

— Бад кардам, тавба кардам...

— Бад кардӣ, накардӣ, ба худат маълум, дигар ин чӯбҳоро дар ҷояшон шинонда сабз карда намешавад... Арча мисли инсон як бор сабз мешавад, буридӣ, тамом... Ин гуноҳи шумо ба хун ҳам шуста намешавад... – якбора қафид Ниёзи камсухан, на танҳо чӯбқашхо, балки ёронаш хайрон буданд.

— Шумо беҳуда мекунед, – насихатомез ба сухан даромад марди калта, – Сардор ба ҳукумат арз мекунад... Вай дар Самарканд мунтазир аст, болорҳо нараванд, кори ҳамаамон расво мешавад.

— Шумо меҳмондӯст... хонаатонро рӯфта баранд, дахон кушода меистед, медонам... дасту поятонро бурранд, чашматонро кофта гиранд ҳам, лом намегӯед, медонам, меҳмон – атои худо, бузургтар аз падар, мегӯед; шарқиена рафтор мекунед... Аммо падаратон насихат кунад, хафа мешавед, ҳамин хел як махлуқ хастед шумо... Чанд пул мегирӣ барои ин корат? Кироя ҳастӣ ё...

Марди калта сар ҳам кард ва зардина беқарор буд, ки чӣ зайл худро халос кунад. Роҳи гурез нест, танаш меларзад ва ба ҳарфи Рачаб бовар намекунад, ки Ниёз одами хуб бошад, аз ҳарфаш маълум: ўро мундала гуфт ва вақти «бад кардам» гуфта ба пой аспӣ ў часпиданаш пай бурд, ки Ниёз ўро пой зад – ҳамин хел ба назараш намуд ва пас-пас рафт, хатто дид, ки Ниёз ба ў эътиборе намедихад. «Қасос мегирад... роҳи халосӣ нест» аз дил гузаронд зардина, тафсид, сурх шуд; одати зардҳо ҳамин аст: тез дар мегиранд ва худдорӣ карда наметавонанд. «Зардро то қаҳр баромадана ҷон мебарояд» мегӯянд. Зардина алам кашид, ба таври

худ хулосаҳо баровард ва пахлӯи харҳои канори рахти чӯбхоро девора гирифтаро гузашта, чониби дарё рафт. Касе ба ӯ эътибор намедод, гумон доштан, ки ӯ сари хархоро гардондани меравад, вале зардина аз қатори харҳо гузашта, лаби об рафт, ба зону нишаст, об ба рӯй пошид, даст ба дуо бардошт, хеле якмаром истод, даст ба рӯй кашид ва бархеста якбора худро ба об андохт... як бор танаш намуд, як бор сараш намуд ва ғайб зад...

Ниёз пур андешид, хост баргашта, узри зардинаро қабул кунад, вале гарданаи ӯ надод... Баъд пушаймон шуд; вақте ки ин фоҷиаро шунид, пушаймон шуд:

— Чӣ кор кардед шумо!? – фарёд зад марди калта.

— Чӣ кор кардам? Худат бигуй, ки ман чӣ кор кардам?

— Куштед!

Инҳо дар гуфтугӯӣ, ёрони Ниёз асп монда аз паи ғарка шуданд ва Ниёз бо ин марди калтаи шаттоҳ сӯхбатро раво надониста, аз паи онҳо асп лачом зад.

— Куштед! Шумо ӯро куштед! Одами ҳукуматро куштед. Ба ҳукумати подшоҳӣ ҷавоб медиҳед!

— Дамата гир-э, қалтабон! – рӯ ба пас гардонда гуфт Ниёз, вале марди калта нафаҳмид, ки ин ҳарф чӣ маънӣ дорад.

— Ҷавоб медиҳед, ба ҳамааш ҷавоб медиҳед! – фарёд зад ӯ.

Ниёз ба ӯ баробар нашуда аспашро дуртар ронд ва акнун ба сараш зад, ки чаро ба ин дарача ғазаб кард, ҳарфи нохуб гуфт ва зардинаро ба чунин ҳол афканд: «Мазмун, Кӯҳистонро дигар муҳофизат карда намешавад, дарвозаҳо кушода шудаанд... Ҳукумати подшоҳӣ оташи Кӯҳистонро кашиданист... Қалтабонҳо зиёд шудаанд, мадад мекунанд ба онҳо... Надоред ӯро, бигузоре равад! Ӯ Самарқанд рафтанист! Надоредаш!», сад афсӯс, ки фарёди дили ӯро касе нашунид. Дар ҳақиқат Ниёз гумон кард, ки зардина хешро раст...

Аммо зардинаро аз об кашола карда бароварданд, ҳуссаи беҳиссу беёди ӯро лаби руд хобонда, дасту пояшро ҳаракат доданд, оби шикамашро бароварданд... нафасаш омад...

Вале Ниёз раҳми ӯро нахӯрд, балки нафрат кард, ба буздилӣ ӯ нафрат кард; кирдораш занона гуфта, нафрат кард; ҳамин хел ба бешабонҳо зуд сар фароварда, гуфта нафрат кард... беимон, гарсу, зудовар, гуфта нафрат кард ва ба марди калта фармуд, ки бори хархоро фароварда, ӯро то ҳонааш гусел кунад...

Ниёз сардори бешабононро надида, аз ин сафар номурод баргашта, ношод биандешид, ки сабаби чунон кардани зардина чӣ буд. Ҳарчанд миёни эшон ҳарфҳо шуд, дарёфт накарданд ки чӣ буд.

— Аз шумо шарм кард, Мирзониёз, – фаҳмондани шуд Яқубу ва афзуд: – Аз кирдори дар хонаи бобои Наврӯз кардаш шарм дошт... баор барин...

Касе ёд надорад, ки дар ин деҳа ё музофот шабхангом «салоти чаноза» кашида бошанд, вале имшаб ҳамин хел шуд; як садои ношинос, ки боре ҳам салот накашидааст, имшаб салот кашид; аз тори боми масчид овоз баровард ва мардуми деҳро безобита кард... Дуди зиёд, ки дар фазои кушод аранге аз ранги шаб фарқ мекард, аз масчид боло шуд ва масчидро пӯшида, дар фазои деҳа паҳн гашт. Равшание дудро боло бардошта, аввал масчид, пас атрофашро равшан кард; пасон шунахи оташ ба деҳа ва адирҳои наздик паҳн шуд. Масчид месӯхт. Садои чарс-чарси ҳезумҳои хушк меомад. Забонаи оташ аз бом боло шуда, ба манораи азиме табдил ёфт... Мардум бӯи дуд, оташ ва садои салот кашидани муаззини ношиносро шунида, алангаву равшании оташро дида, сӯи масчид тохтанд, онҳое тохтанд, ки ба оташкушии ғарами чӯбҳои лаби рӯд нарафта буданд. Хомӯш кардани сӯхтори лаби рӯд осон буд: аз нӯги болорҳои нимсӯхта кашида ва ё тавассути пашангҳо болорҳои тела дода ба об меафканданд, ки ақаллан нимсӯхтааш то Самарқанд равад... Аммо фуру нишондани оташи масчид саҳл набуд: ҳезумҳои аз халқ ситонда дар ду айвони барқади самти ғарбу чануб рахтзада, ҳамчунон ки ба рӯяшон равған рехта бошанд, аланга гирифта, сутунҳои кунгурадор, сарсинҷо, равок, болору лӯлаваассаҳо ва ҳатто ояҳои рӯи тахтаҳо канда, ранҷо, нақшо, бо номи устоҳои наҷбору кандакор ва таърихи бунёди масчид якҷоя месӯхт. Ду айвони барқад кӯраи оташ гашта буд. Чунон ки оташи танӯр андарунаш гирд гашта, зӯран аз даҳонаи он берун шавад, оташи айвонҳо бад-он сурат давр гашта, аз пардабомҳо боло мебаромад... Мардуми ба зайли тамошобин омада коре карда наметавонианд; занон сари зону мезаданд, ки хонаи худо месӯзад пирон гумон мекарданд, ки оташи масчидсӯз оташи оламсӯз аст; ва кӯдакон як ҷо қарор нагирифта метохтанд, фарёд мезаданд, аммо пай намебурданд, ки ин ҷӣ аломатест... хама якҷоя гумон доштанд, ки масчид сӯхта тамом мешавад, ба деҳа мегузарад ва ба Кӯҳистон...

Сутуни миёнаи самти чануб сӯхта афтид, боми оташгирифта фуру рафт ва миёнаи он роғ пайдо шуд, баъд пасопеш сутунҳои дигар мешикастанд ва бом фуру меғалтид, чанги хокистарро мебаровард. Пасон дарҳои масчид оташ гирифтанд ва оташ дарун зад; чӯбҳои харидаи Буларгини ба ном сайёҳу бостоншинос месӯхт... Буларгини тоҷир аз Кӯҳистон на танҳо чӯб, балки ҳезум ва санг мебурд ва мегӯянд, ки ҳар гоҳе ки шаҳрҳои ин водӣ аз ҷангу ҷидол харобу холӣ мешуданд, Кӯҳистон онро пур мекард, обод мекард... Буларгин пай бурда буд, ки дар Самарқанду Бухоро чӯб зарур аст, санг лозим аст, воситаи амад сангу чӯб мекашонд, ашён хом мекашонд, пасон ба ангишт часпиданӣ шуда ҷониби Киштӯд рафта буд, вале мушқилоти роҳ ўро дудила кард...

Мардум пиндоштанд, ки олам месӯзад ва баробари афтидани сақфи бом, сақфи фалак низ фуру мерезад. Бомҳои айвонҳо фуру галтида, оташро пахш карданд, берунтар сутунҳои нимсӯхтаву шикаста оташ мегирифтанд; дар гӯшабомҳо нӯги сарсинҷҳои хонаи масҷид, тахтаҳои ба девор кашида аз нав оташ мегирифтанд ва масҷид яклухт дуд мекард; аз равзанаву тобадонҳо, равоқу панҷараи болои дар, зеҳи синҷҳо дуд мебаромад, чунон ки андаруни масҷид кӯрдуд андохта бошанд...

Тори бом бори дигар касе «салоти чаноза» кашид ва мардумро ба воҳима андохт: «Магар дунё охир шуда аст?.. Ин муаззини нохонда ки бошад?» Вақти салот кашидани ӯ халқ хомӯш буд, сонӣ гирев кард: дашномҳо доданд ўро, фуру, гуфтанд ўро, вале ӯ нафаромад ва касе ўро шинохт, ки фарёд зад: «Зардина, фаро! Пои номуборакат зери хок, фаро!» Вале ӯ нафаромад, завҷашро оварданд, кӯдаконашро оварданд, вале ӯ нафаромад.

— Он осиро кордор нашавед, гуноҳашро месӯзад! – садо омад.

— Чӣ гуноҳе дошт ӯ? – пурсид дигаре.

— Раҳгум буд ӯ, дӯсту душманро фарқ намекард; аз дасти мардум чӯбу хезум рабуд; аз хонаи халқ оташ бозгирифт; бурсҳои сабзи Кӯҳистонро яксара буррид... савдогари ӯристон! Монед бисӯзад, дар оташи афрӯхташ бисӯзад!

Мардум гирев карданд, чизе шунидаву фаҳмида намешуд. Садои аёлу фарзанди ӯ ба гӯши Зардина намедаромад ва касе намедонист ӯ тори бом чӣ ҳол дорад, чӣ меандешад ва аз дилаш чӣ мегузарад... Зардина тори бом чашмҳо пӯшида мунтазир аст, ки ана-ана ба домонаш оташ мерасад ва ӯ мисли хезуми хушк дар мегирад. Алҳол ба машоми ӯ бӯи дуд, бӯи хезуми бурс мезанад ва гармии зери пояшро ҳис мекунад.

Вай ҳайрон, ки чаро оташ хомӯш шуд? Айвон сӯхту масҷид не. Магар ӯ мисли Саломон беғуноҳ аст, ки дар оташ ҳам насӯзад?.. Зардина рӯ ба қибла мисли ҳайкали нобино меистад ва ҳама кардахову дидаҳояшро пеши بازار меовард, ки аз ин пас чизе намебинад; ҳаёл мекунад, ки кӯр будааст, кӯрона ҳама корро кардааст; дар асл гумон карда буд, ки Кӯҳистонро ҳифз мекунад, сабз мегардонад, аммо вақте ки Буларгин хезуму чӯбҳои дар масҷид гун овардари харид ва ба Зарафшон савор карда бурданӣ шуд, ӯ бедор гашт, аз хоби гарон хест, вале ҳоло ҳам сараш вазнин буд – ба фарқи неку бад намерафт... Ва вақте ки бо Ниёз вохӯрд, чашмаш кушода шуд... «Беҳуда маро аз Зарафшон баровардед, азоби дубора мекашам».

Аз ҷаҳор ҳадди масҷид дуд фағона зад ва олам танг буд, аз дили танг ҳам тангтар. Мардум аз рӯи тавон ба гӯшаҳои масҷид об мепошиданд, хок мепошиданд, аммо медиданд, ки дасташон кӯтаҳӣ мекунад; оташи фарши айвон ва сутунҳои нимсӯхта, ки

ҳоло ҳам дуд мекарданд, намегузоштанд, ки мардум пештар рафта обпошӣ кунанд...

Зардина пай бурд, ки зери пояш ларзид: ба назараш замин чунбид, бом ларзид... Дар ғушабомҳо аз паи дуд оташ забона зад. Ва ӯ ҳамчунон ҳайкали нобино буд. Аз дарҳои масҷид забонаи оташ берун омад.

Аз тори бом маротибаи саввум «салоти чаноза» баромад ва пардабомҳо фуру рехта, сӯхтани болорҳо аён буд. Бори саввум салот кашидан дар ягон ҷо расм нест ва ин корро касе мекунад, ки аз ақл бегона шуда бошад. Мардум пай бурданд, ки Зардина ақл бохтааст, аммо касе намеёрифт, ки тори бом баромада ӯро фарорад; аз оташ метарсид ва боз нардбони масҷидсӯхта, баробари сутунҳо фуру ғалтида буд, бом роҳи баромад надошт.

Ҳайкали рӯи бом хомӯши хомӯш буд. Фулгулаи зери пояшро, сандои шикастани ҷӯбҳо, болорҳо, вассаҳоро мешунид ва ҳаёл мекард, ки ана-ана бом мешинад ва ӯ ба оташ не, балки ба об фуру меравад мисли ҷӯбҳои Зарафшон бурда... Бом пасопеш фуру мерехт: аввал вассаҳо сӯхта зери хок ҳолӣ шуд, кодохҳо фуру мерафтанд ва болорҳои бараҳна месӯхтанд, вале миёнаи бом якҷоя бо болору вассаҳои фуру рафт ва ҳайкали нобино надид, ки чаҳаннам аст ва ё танӯраи оташ... Ӯ низ ба сони як ҷӯб оташ гирифт...

Вакте ки мардони оташнишони лаби рӯд баргаштанд, аз миёни девораҳои масҷид дуд мебаромад; болорҳои нимсӯхтаи зери хоки бом монда дуд мекарданд. Ҳоло ҳам лахчаи сутунҳо аз шаббода лух мегирифт ва тирагии шабро равшаной мебахшид, вале танҳо тани сӯхтаи худро равшан мекард. Масҷид хокистар шуд, деворҳои лойинаш боқӣ монданд ва гачи дарунаш дуда кашида буданд...

... Ширбадан писар зоид. Писарро Умар хонданд. Албатта бо салоҳдид, ризоият ва маслиҳати бобо. Вале дигар ҳама як тараф монданду соҳиби писар Сабзина шуд. Ширбадан танҳо ба вай сина медод, дигар ҳама нигоҳубинро Сабзина мекард. Ин мисле ки дар афсонаҳо доя кӯдакро калон мекунад. Ва чунин кор дар Кӯхистон ҳодисаи нав аст. Барои кӯхистониён фарзанд азиз, лекин ғамхорӣ кам, на ҳар падару модар аз паи нигоҳубини тифл мешавад. То аз гаҳвора баровардан ғамхорӣ зиёд, вале ҳамин ки аз гаҳвора ба роҳ даромад, ӯро ба ҳоли худаш мегузоранд. Пойлучу сарлуч мегардад; шамол мезанад, фиси биниаш кашола, шаборӯз месурфад; зӯраш мезияд ва нозӯраш мемирад. Барои ҳамин кӯхистониён, ки аз гаҳвора бо марг чанг ба чанг мешаванд, ин қадар ҷонсаҳт меоянд, аз мурдан ҳам наметарсанд.

Лекин барои ҷӣ Сабзина ин корро ба ӯҳда гирифт, маълум: аввал барои фарзанд надоштаниш, сонӣ мехост, ки Ниёзу Ширбадан аз дидори ҳамдигар сер шаванд.

Бобо низ аз ҳамаи набера ва ҳатто абераҳои ӯро бештар дӯст медошт ва ба Сабзина мегуфт, ки тифлро ба дӯши ӯ гузорад, то

бобо ба кӯчаҳо барад. Умари кӯдак ҳам ин чизро писанд карда буд, ки сӯи бобокалон баранд, завқ мекард ва баробари ба дӯшаш нишондан кана барин мечаспид. Бобокалон мегуфт, ки умраш дароз бошад, савори хуб мешавад ва ҳатто човандоз. Одамон ҳайрон мешуданд, ки пирамарди Наврӯз аз афташ пир шудааст, ки ба ин тифл итоат мекунад. Вай набера ва абераҳои зиёд дид, аммо касе ёд надорад, ки ягонтаи онхоро ин тавр ба дӯш бардошта бошад ва ё ба якеи онҳо ин қадар меҳрубонӣ карда бошад. Ин чиз аз меҳрубониҳои ӯ ба Ниёз маълум аст ва агар андаке Сабзина ӯро бепарастор монад, барои ӯ шуда бобокалон намозашро буриданаш мумкин аст. Худи Умар ҳам. Гӯё ба сақичи сафед андаке сақичи сиёҳ ҳамроҳ карда хоида бошанд. Тораи Ширбадану пудаш Ниёз. Чаҳмӯ мисли барраи навзод, зebочашм мисли охубарра ҳам вақт дахонаш пури ханда, чунон зебо, ки дар навбати аввал бинанда ӯро духтарбачча гумон мекунад. Сабзина ҳам ҳамин нишонаҳои ӯро дида бештар ба ӯ аз суфи сафед курта медӯзад, ки мезебад. Баъд бобокалон мегӯяд, ки кӯдакии Умар ба кӯдакии ӯ монанд аст ва илова мекунад, ки киёфа, феълу хӯ ва ҳатто умри наслҳо такрор мешавад; Умар кӯдакии ӯро қанда гирифтааст. Албатта бобокалон айнан ҳамин хел будан ё набудани кӯдакиашро ёд надорад, лекин аз рӯи гуфтаҳои калонсолони даргузашта тахмин мекунад, ки кӯдакиаш бояд ҳамин хел бошад. Агар ҳамон вақтҳо кӯдакиашро дар хотир нагирифта бошад, акнун гумон мекунад, ки айнан аберааш барин буда бошад. Ва магар тифл чунин хаёли бобокалонро пай мебарад, ки завқ карда ба ӯ мечаспад. Ширбадан чунин рафторҳои писарчаашро дида дар дил шодӣ мекунад, вале дар назди бобо шарм мекунад, ки ягон чиз гӯяд; ҳатто аз ин хусус ба шавҳараш чизе намегӯяд. Вай гумон мекунад, ки холо худаш кӯдак аст ва барои ба рафтори тифлон сухан кардан ҳуқуқе надорад, дар ҳақиқат Ширбадан кӯдак барин: дар понздаҳсолагиаш ба шавҳар доданд, дар шонздаҳсолагиаш бачча дид ва ба баччадорӣ сарфаҳм ҳам намеравад. Шояд барои ҳамин Сабзина ин вазифаро ба ӯҳда гирифта бошад, шояд барои ҳамин бобокалон муддатҳои дароз ӯро ба тахтапушт бардошта гардад. Лекин ҳар ҳодиса, воқеа, балво, исён як сабаб надорад, ҳар яке бояд сабабҳои зиёде дошта бошад; барои ҳамин ҳам мардум ин қадар бо бояду шояд така карда ҳарф мезананд. Ва агар ҳар чиз як чиз мебошад, кор осон, зиндагӣ осон, ҳалли мушкилот осон мешуд. «Худо умраша диҳад» ба шӯҳҳои ӯ нигоҳ карда мегӯяд бобокалон...

...Ба қавли мардуми Некон Мирзониёз конро гардон кард. Коне, ки як вақтҳо одамон танӯра барин кофта, боз аз баҳраш баромада буданд, Ниёз гардон кард. Ва акнун кон танӯра не, балки нақб барин оҳиста-оҳиста дар синаи кӯҳ шакл мегирад. Ниёз хурсанд аст, ки ҳамон рӯз аз сари бозор Қахҳорчаю Ғаниро пайдо кард ва онҳо доруи дарди сар барин ба ӯ лозим шуданд.

Ростӣ, Ниёз аз тачрибаи кони Чилав медонист, ки барои кон кушодан чиҳо лозим ва чӣ бояд кард, аммо оқибаташро намедонист. Худи Ниёз ҳам баъзан либос дигар карда ҳамроҳи конканон кор мекунад, ки мардум хайрон мемонанд: наҳод ки сардор ҳам қатори мардум миён баста кор кунад? Бой не-дия, бой не. Агар бой мешуд, мисли Абдуллобой миён гафс мекард, на бозу. Лекин Ниёз ин хел ният надорад; бой шуданӣ не, манфиат чустанӣ не, ҳаққи касеро хӯрданӣ не, касеро хайвонсифат кор фармуданӣ не... Кас намедонад, ки вай чӣ хел одам аст. Сиёсат не, гапи саҳт не, ҳақорат не, дарундор... сипоҳ ҳам не... дарундори бакина ҳам не, балки дарундори пурандеша. Одамони манманӣ мекардагӣ, дороёни фӯкчухт, «назарбаланд», авомфиреб ва мардумозорро бинад, миёни абрӯвонаш гирех мезанад. Лекин барои чӣ? Касе намедонад. Ин чиз танҳо ба худааш маълум.

Дарунтари кон торик, ҳамин ки офтоб гашт кард, тамоман торик мешавад. Вақте ки офтоб аз паси Ховаркӯҳ сар бардошт, рост ба даруни кон мезанад, барои ҳамин коргарон пагоҳии барвакт (аз рӯи одати Ниёз) ба кор омада, вақти равшан будани кон кор мекунанд ва ҳамин ки торикӣ ба даруни кон омад, аз паи кори рӯзгор меафтанд. Кори онҳо мачбури не. Дар ин ҷо бешабонон хӯчаинӣ намекунанд, ки гиру нагир гӯянд. Ниёз ҳам намегӯяд, ки ангишт гиред ё нагиред. Барои коргарон моҳона ҳам таъйин нашудааст. Фақат Ниёз гуфт, ки ихтиёрӣ; ҳар кас хоҳад, марҳамат кор кунад. Кори онҳо як кори ҷамъияти ихтиёрӣ барин. Коргарҳо ҳар қадар ангишт гиранд, ҳар қадар тавонанду фурушанд. Лекин кор мекунанду касе як санг ангишт нафурухтааст. Аз кон санг мекананд, ангишт мекананд, ангишташро лахта-лахта бароварда, ҷамъ мекунанд; замбару замбарғалтак карда зери девораҳои кон тӯда мекунанд ва ҳатто ангиштҳои навбати аввал аз даҳони кон кашондашон зери барфу борон монда хока гаштааст. Зери дарвозаҳои хавлиҳои наздик ҳам пури ангишт ва баъзан занҳо «раху роҳравҳоро сиёҳ кардед» гуфта ба шавҳаронашон пӯписа ҳам мекунанд. Боз барои он ҷанг мекунанд, ки дар хона на ҷӯби сутунию болорӣ монданду на тахта; хамаашро барои кон кашондаанд. «Кошкӣ аз ин кон як пула фоида бошад».

Ниёз ҳамин ҷӯбу тахтаҳое, ки барои аз тор наафтидани сангу ангиштсанг пояю осмона карда буданд, нигоҳ карда дарунтар мерафт, ки аз пеш касе баромад, рӯяш аз зангӣ ҳам сиёҳтар ва ҷашмонаш мисле метофтанд, ки ҷашмони гурбаи сиёҳ дар шаб, Ниёз бозистод. Вале он кас салом нагуфта, нигоҳ накарда, аз назди ӯ гузашт ва замбарғалтаки пур аз ангиштро дами дар бурд. Сонӣ як баргашта нигоҳ кард, ки Ниёз аз паси вай нигарон аст, ангиштро чаппа карда бинишаст, ба сутуни арчагини девораи кон така дод. Ниёз бояд дарунтар мерафт, бозгашт ва назди каси

«ношинос» омад. Ношинос сарашро ҳам кард ва ба Ниёз, ки болои сараш ҳозир шуда буд, нигоҳ ҳам накард.

— Ту кистӣ, бачча?

— Ман рӯсиёҳ!

— Чаро рӯсиёҳ?

— Русиёҳи рӯсиёҳ, – ба гирия даромад, – ҳамун Қаҳҳорча бо ҳамон қаду баст зан дошта бошаду ман не...

Ниёз ўро шинохт:

— Э, мулло Ғанӣ?

— Ҳа, мулло Ғанӣ берӯзии бехонаю дари муллои бой.

Ниёз хандид. – Бе масҳарабозӣ нашиштӣ-дия.

— Чӣ хел мешинӣ охир. Ҳамин ки ба нонхӯрак баромадем, ҳама дар бораи зану фарзанд гап мезананд, ман гунги Ғаюр барин забон газида меистам. Баъд Равшани Раҳмон масҳара мекунад, ки ман ким-чӣ надорам, барои ҳамин зан намегирам. Худи ки ягон кас духтарашро доду ман нагирифтам. Худи ҳамон Равшани Раҳмон ҳам духтарашро диҳад, мегирам.

— Мегири?

— Неки не?

— Маъқул?

— Чӣ маъқулу номаъқул, ман ўро кушта мехурам, зан бошад шуд-дия.

— Саросема нашав, Ғанӣ, ин корхоро дуруст кунем, зан худаш меояд.

— Ояд ҳам, ба назди шумо меояд, ба назди ман намеояд.

— Парво нақун, назди ман ояд, гирифта назди худат меорам. Ашки Ғанӣ сиёҳии ангишти рӯяшро ҷўя кашида ба пас мефаромад. Вале Ғанӣ онро пок намекард, зеро дастонаш аз рӯяш ҳам сиёҳтар буданд ва метарсид, ки ба чашмаш гард надарояд.

Онсӯтар Қаҳҳорчаю Равшани Раҳмону дигарон рост истода ба кори кардаи Ғанӣ механдиданд. Кон ки он қадар фуру наrafted буд, дар равшани офтоб хандаи онҳо метофт, Ғанӣ чунин хандаи онҳоро дида ғазабаш омад ва пуршаст пеш pariда ба чои он ки ба онҳо санг андозад, ҳам шуда як каф хокаи ангишт гирифт ва чоини онҳо андохт, ки ду-се гурӯшаи он пеш рафта дигар ҳама чанг шуда ба худаш ва ба Ниёз зад. Онҳо боз хандиданд. Ниёз аз ин рафтори Ғанӣ ва намоишкорона паҳлӯи ҳам истодани коргарон хайрон шуд. Ва якбора ранги рӯяш канд. Як қадам аз чанги ангишти Ғанӣ андохта паҳлӯтар рафт ва баргашта ба Ғанӣ нигарист. Магар Ғанӣ аз шӯҳиаш пушаймон шуд, ки чанги домонашро афшонда «сабил мон» гуфт ва тарафи ҳамкорон рафт «Ҳазл накарда муред!». Ва дигарон «Ҳазла ту кунӣю мо мурем?» гуфта ўро пеш карданӣ шуданд, вале ў таппӣ дар чояш нишаст. Ва мисли кӯдаки гашкарда почак зада боз чанги ангиштро баровард.

Марди бурутдор Равшани Раҳмон, ки пеш омада «хез, ки мезанам, мемури!» гуфт Ғанӣ боз кӯдаквор ғаш кард. «Хайр-хайр, намезанам, хап ист, додот мардикорӣ рафтагӣ, коко меорад, хамаашро ба ту медиҳам» забони зан барин гап зад ӯ. «Умм» гуфта Ғанӣ баччагона гардан тофта сар чунбонд ва «Наметӣ!» гуфт.

— Метиям.

— Ҷамаша наметӣ!...

— Ҷамаша метиям.

— Ана ба вай ӯгаят ҳам метӣ.

— Вай ӯгай қаҳр карда хони додош рафт, наметиям...

Дигарон боз баланд хандиданд. Ғанӣ хеста қониби Ниёз таъзим кард.

Ниёз фаҳмид, ки онҳо ба пешвози ӯ сахна тайёр кардаанд, хандид ва тап-тап ба китфи Ғанӣ зад. «Қоил, ман ба ту қоил».

Ғанӣ бадав рафта дар лаби чӯй рӯяшро шуста омад...

...– Медонам, ки нагӯӣ ҳам, азоб мекашӣ, Мирзо-ниёз. Ин қадар одамро кор фармуда шиками онҳоро сер қардан кори осон не... Онҳо фақат барои шикамашон кор намекунанд, ягон умед ҳам доранд. Ғами аҳлу аёл, ғами фардо, ғами тӯӣ... Нагӯянд ҳам, ин чизҳо аз ваҷоҳаташон маълум. Худат мегӯӣ, ки қорам ҳаст гуфта як-як баромада мераванд ва барнамегарданд. Андеша бикун, Мирзониёз, дар ин кор ту ҳам айбдор: ба умеди фардо гуфта будӣ. Фардо, ки ҳар рӯз пасфардо шуд, магар тоқат мемонад? То кай ту шиками онҳоро сер мекунӣ? Гумон накун, ки ман барои як лаб нон, барои шуллаю пиёзоба, барои ширу чурғот, барои як пиёла чой, ё ягон чизи дигар ин гапҳоро мегуфта бошам. Не, Мирзониёз, ман ҳамон фардои ту гуфтаре андеша мекунам. Ҷар қор «бисмиллоҳ» дораду «омин». Вале дар миёни ин ду ҳарф медонӣ, ки чӣ қадар ҳарф ҳастанд? Лак-лак... Беҳуда ҳазору як шаб духтараки доно Шаҳрзод қиссаҳои гузаштаре ба подшоҳ хикоят карда қони худро амон намодааст... Ду ҳарф-а. Бисмиллоҳ ба дунё омадану омин рафтан аст. Лекин дар ин миён чӣ қадар шӯр, чӣ қадар ғавго, балво, исён, нохушиҳо, номуродиҳо ва чӣ қадар хушбахтиҳо... Лекин дар миёни ин ду ҳарф боз як омин ҳаст, ки ду тараф дорад: омине чаппа ва омине роста... Ё гапам нодуруст? – Ниёз ба маънои дуруст сар чунбонд, вале, гӯё ки сухани боборо буридан намехоста бошад, лаб ба сухан накушод.– Ман медонам, ки ту ба одамоне неки қардан мехоҳӣ. Қори осон... Қори мушқил... Ин ҳам мисли дӯст доштани бад дидан аст. Бад дидан қори осон: аз як сухан, аз як нигоҳ, аз як рафтор, кирдор ва хатто аз як ҳаракати ноҷо бад дидан мумкин аст, вале дӯст доштан қори якнафаса нест... Боз нагӯӣ, ки бобом пир шуда магзаш костваст. Не. Ин суханон суханони ман нестанд, инҳо панд ҳастанд; онҳоро ё шундаам, ё хондаам ва ё аз таҷрибаи рӯзгор мегӯям. Дар синну соли ман, агар рӯзгори гузашта тақрор шавад, ҳамаи хатоҳои

такрор накардан имкон дорад, вале ҳайҳот, одамизод гиёҳи яксола аст: як бор мерӯяд ва як бор мемирад. Лекин ин чизро ҳама пай намебарад; гумон мекунад, ки намемирад. Медонад, ки мемирад, лекин гумон мекунад, ки намемирад. Ана ҳамин гумон касро аз имон ҷудо мекунад. Гумон дар гуруҳи бадӣ дохил мешавад. Роҳзан аст гумон. Аз рӯи гумон, аз рӯи илқои гумон қор қардан ба хатой мебарад, ба гумроҳӣ мебарад. То ба қоре имони қомил нашофта бошӣ, ба он даст назан... Ту имони қомил доштӣ, ки қони ангишт қушода аз қаси он рӯз меғузаронӣ ва ё мардумро сер меқунӣ? – Ниёз боз ба саволи бобо сар қунбонд ва боз паҳост, ки миёни сухани ўро шиканад.– Нағз. Имон дошта бошӣ нағз. Лекин хомҷӯт қарда бошӣ, қиреб хӯрдан мумқин, имони қомил дорӣ, ки ангишти қорқардаи ин мардум рӯзе шиками онҳо ва аҳлу аёлашонро сер мекунад?

— Бояд сер қунад, – Ниёз дид, ки бобо аз банди андешаҳо раҳо шуда, майли саволу қавоб дорад, ба пурсиши ў қавоб қардонд.

— Рост меғӯӣ, бояд сер қунад... Лекин имон дорӣ, ки роҳ ме-созӣ, ангиштро бо хару асп не, балки бо ароба ва бо қим-қиҳои дигар меқашонӣ?

— Ният ҳақт, умед ҳақт, боз намедонам...

— Қӣ машғул бо ин қор?

— Ҳоло ҳеҷ қас... Пагоҳ ба Самарқанд меқавам, ҳамааш ҳал мешавад. Ташаббусқораш мо, лекин дигар ҳама қиз бояд, ки аз он қониб ҳал шавад. Қорқарон бояд дастмузд қиранд. Ақнун фақат қами қандани ангишт не, қами роҳ: қӯхқоро бурида роҳ қардан лозим. Аз рӯи нақша бояд, ки меқнати зиёд сарф шавад...

... Ниёз Умарро бӯсид, Ширбадани вазниро бӯсид ва берун баромада бо бобо бағалқаш вохӯрдӣ қард ва фотиҳа қирифт ва Сабзина аз пешонаи Ниёз бӯсида баробари бобо дуо қард, ки сақараш беҳатар шавад. Имрӯз амақаш Аёз низ ҳамин қо буд ва лақоми аспи ўро медошт, ки Ниёз савор шуда ҳамроҳи ёронаш ба сақар барояд. Ниёз дар тан қома, ба сар салла ва дар пой қавшу маҳсӣ меқӯшид ва ҳамин қи ба Ғузор расида қониби Панқакат ва Самарқанд равона шуд, ин либоси қӯхистониашро ба либоси шаҳрӣ бадал қардани шуда қостном, мӯза ва қамзул, ё палто меқӯшид ва дар сар қулоҳ ё шапка меғузошт. Ҳамин тавр либосҳои ў дар қашми хӯрқин дам ба дам иваз мешуданд.

Ниёз дар Ғузор Малиқбойро яғона қаси шинос ва дилқур ме-донист ва ҳар гоҳ миннатғузорӣ меқард, ки ба туқайли ў ба ин мартаба расидааст. Ба тасодуф ин қор шуда бошад ҳам, сабабго-рараш бой аст ва барои ҳамин хар бор қи ба даргоҳи ў ҳозир шуд, «Бойбобо ағар ба мо яғон қизмат бошад, гап занед» меғӯяд, вале Малиқбой ё эҳтиёе надорад ва ё дилаш об намеқӯрад, қи қидмате намеқармояд. Ниёз танҳо барои адои қарз ба ў ин қизро меғӯяд,

вале дар дил нияти дигар дорад: вай ҳеч гоҳ намехоҳад, ки бой аз сирру савдон ӯ бохабар бошад. Махсусан намехоҳад аз нақшаҳои роҳу қону муносибатҳои ӯ бо мардумони рус бохабар бошад. Пай мебарад, ки нисбат ба ин тоифа дар дил кароҳате дорад ва онҳо низ ӯро бад мебинанд. Бойҳо бад мебинанд ӯро...

Ҳамин дафъа ҳам Ниёз ба хонаи Маликбой омад, либос бадал кард, сонӣ ҳамроҳи ёронаш сӯи Панҷакат раҳсипор шуд. Вай нагуфт, ки Самарқанд меравад, то Панҷакат гуфт...

...Ниёз аз Самарқанд баргашта одам чамъ кард: як қисм одамони қонро гирифт, аз деҳаҳо ҳам, ки ҳашар мебарад. Қаҳҳорчаю Ғанӣ дар навбати аввал ба ӯ ҳамроҳ шуданд. Ниёз онҳоро нафиристод, балки худаш ҳамроҳашон рафт, аз аввал то охири қор сардорӣ кард. Як гурӯҳи қалон рафтанд ва Ниёз ба сардори деҳаҳо таъкид кард, ки боз одам чамъ карда биёваранд. Мерафтанду мерафтанд ва Ғанӣ шӯҳ «Волло дилам кафид» гуфта фарёд кард.

— Барои чӣ дилатон мекафад, Мулло Ғанӣ, – пурсид Равшани Раҳмон.

— Меравему меравем, намедонем, ки қучо меравем. Моро бозор мебаранд, зиндон мебаранд, қас намедонад. Ақаллан медонистем, ки қучо меравем.

— Агар ин чизро худат аз Мирзониёз напурсӣ, дигар ин хел одами бағурда нест, – ба ҳадуки ӯ мерасид Равшани Раҳмон.

Ғанӣ тоқии на чандон наваширо, ки паси сар лағжида буд, пеш кашида, сари абрӯ овард ва ба Равшани Раҳмон нигарист.

— Офтоб барин чашми қасро мебаред, ако! Ҷонибатон нигоҳ карда намешавад. Дилу гурдаи дигаронро таъриф карда, ҷониби гирдбод нишон медиҳеду худатон дар шамолпанаҳ менишинед. Се баробари ман меоед, наҳод, ки дилу гурдаи шумо аз дилу гурдаи ман хурд бошад?

— Мирзониёз! – даҳон қалон қушода, вале бо овози паст ҷеғ зада Равшани Раҳмон ва баъд ҷониби Ғанӣ рӯ овард:– Э! Моро аз мурдан метарсонӣ? Моро аз қор метарсонӣ? Ошно, ин гапҳоро мон... Ман ҳар рӯз фикр мекунам, ки агар дар шиками очам ме-мурдам, чӣ мешуд? Барои ҳамин ман аз мурдан наметарсам; зери қор мурам ҳам, парво надорам...

Магар Ниёз сӯҳбати онҳоро шунид, ки баргашта ба пас нигарист.

Табассуми Ғаниро дида ба маънии «чӣ хел?» ишораи сар кард.

— Во! – нарангушт боло карда гуфт Ғанӣ ва аспашро лачом зад, ки ба вай наздик шуда ёри гап шавад. Ниёз сӯи ӯ нигарист, дастон ба ду тараф қушода ва китфон дарҳам кашида савол кард: – Қучо меравем?

— Хода мешинонем, мулло Ғанӣ! – андаке ҳазломез гуфт Ниёз, вале магар ҳама ба ин сухан мунтазир буданд, ки баробар «ва-а-а!» гӯён хандиданд ва худи Ниёз ҳам хандида шарми Ғаниро бартараф кардани шуда суханаширо шарҳ дод: – Рост мегӯм, ҳода нею чӯб, симчӯб...– Ёрон боз ба Ғанӣ нигариста «ва-а-а!» гуфта баландтар садо бароварданд.

Ғанӣ гӯё ки ин намоишу ишораи ёрон ба ӯ дахл надошта бошад, ба кори худ андармон, дастаи тозиёнаро вачаб мекард.

— Симчӯб дастаи тозиёна барин не, Ғанӣ...– гуфт Равшани Раҳмон ва Ғанӣ мунтазири ин гап буд, ки садо баровард:

— Медонӣ-а? Қадомаш чӣ хел буданаширо медони-а?

Ниёз як қач шуда ба пас нигарист ва бо ҳамин ҳазлу шӯхӣ ба охир расид.

Аспро мерафтанд, гӯё ба кадом юриш мерафтанд ва касе намедонист, ки кучо мераванд. Ягон-ягон деҳқадаҳое ки сари роҳ буданд, аз чунин саворони нобаҳангом таачҷуб қарда китф дарҳам мекашиданд, роҳгузарҳо роҳ дода сипас аз паси саворон чанги баландро дида ҳайрон мемонданд ва касе намедонист, ки дар чунин рӯзҳои осуда боз чӣ ташвише пеш омадааст. Панҷакат, Ғузор, Киштӯд, Фалғар ба Россия ҳамроҳ шуд, боз ин чӣ аломат аст, ки бетиру туфанг саворони зиёд мераванд, лекин ба чанг мерафтагӣ барин не; ғазаболуд не, гирифта не, ғамгин не. Балки хандон, кушодчехра. Дар ҳақиқат монанд не, ки онҳо бо қасди бад ба ягон чо мерафта бошанд. Балки чунин менамоёнд, ки барои гузаронидани ягон маъракае ва ё пешвоз гирифтани фиристодаи оликадре чадал доранд.

— Мирзониёзи амакии ҷон! Ана вай Равшани Раҳмон мепурсад, ки чӯбхоро ба замин шинонда дар торашон одам қоқ мекунем?

— Ҳо! – Ғанӣ, ки ба ӯ хуш омада буд, ба ҳарфаш кушод ва озод ҷавоб мегуфт:– Боз ҳамаро не, касоне, ки лоиқи он баландӣ бошанд. Масалан худат меарзӣ, лекин Равшани Раҳмон не...

— Волло ман сад розӣ, ки ба ҷои ман Равшани Раҳмон тори симчӯб барояд... Симчӯб гуфта будед-а?

— Дидед, тақсир! – шерак шуд Равшани Раҳмон, – ҳар ҷое ки баромадаи лозим бошад, розӣ аст, ки ба ҷояш ман бароям.

Гӯё вазиғаи Ғаниву Равшани Раҳмон хуш доштани таби онҳо бошад, гуфта механдиданд ва дигаронро механдонданд.

...Чорсӯи маркази шаҳри Панҷакат Дарвозаи Бухор ном дошт, роҳи санғфарши Дарвозаи Бухор ба гашти аспон андаке душворӣ меовард, садои пой онҳо мардуми шаҳр ва роҳгузарҳоро ба воҳима меандохт. Дастаи саворагони Ниёз, чунон ки саворони ҳарбӣ бо як виқор намоишқорона аспонро бозӣ доронда гузаранд, намерафтанд, балки фурутан буданд ва худ намедонистанд, ки кучо мераванд ва дар вачоҳати онҳо ҳеч гуна ғурур, такаббур ва худнамоӣ

мушоҳида намешуд. Аспонашон низ ба кишна, лачомафшонӣ ва покӯбӣ одат накарда буданд, балки мисли саворонашон фурутан буданд ва ин даста аз бист тан зиёд набуд. Саворон тақрибан як сангандоз роҳ аз Чорсӯ гузашта дар рӯ ба рӯи бинои почта қарор гирифтанд. Ниёз аз рӯи зин зер шуда, лачоми аспро ба Раҷаб дод ва даруни бинои почта рафт. Вай хеле дер карда ва баъд сархам баромад. «Сардор Самарқанд рафтааст» гуфт ӯ ва чунон менамуд, ки тираш хок хӯрдааст. Сипас аз паси ӯ як ҷавонмарди шапкабасари сафедру ва кабудчашм баромад, ки дар пой мӯза дошт ва саросема баргашта даромада ҳамроҳ сумкаеро баровард, ки банди дарози он дар китфаш овезон буд. Баъд ба Ниёз ишорае кард ва худ бо он тарафи роҳ пиёда роҳ сипарид, ки саворон омада буданд. Ниёз ба аспаш нишаст ва ҳама сари аспон пас гардонданд. Ниёз чилави асп сӯи марди шапкабасар тофт ва ба дигарон ишора кард ки то Қабола биванд.

— Биё, савор бишав, – асп назди Жения боздошта гуфт Ниёз.

— Не-не, ман пиёда меравам, – ба забони русӣ гуфт Жения.

— Чӣ хел пиёда? Ин раҳи кам аст?.

— Ҳеч гап не, одат кардагӣ.

— Шӯҳи накун, ним фарсах роҳ аст...

Жения, чӣ таомуле бошад, ки шапкаашро пасопеш ба сар гардонд ва пой ба рикоби пойбаровардаи Ниёз гузошта, чолокона худро паси зини Ниёз гирифт.

— Аникаш сардор кай бармегаштааст? – пурсид Ниёз.

— Маълум не, лекин бармегардад.

«Бе ту ҳам медонам, ки бармегардад» ба дил гуфт ӯ ва «хум» садо баровард, ки маънии маълумро дошт.

— Сардор чӣ лозим? Бе он кас ҳам кор буд мешавад. Сим ҳаст, симчӯб ҳаст, фақат ба коргаронатон мегӯед, ки чуқурихоро зудтар кананд, он тарафаш кори мо. Ва агар хоҳед, ки чудо тез шавад, барои симчӯбхоро рост кардану беҳашро шибба задан одам медиҳед.

— Ҷавонмардҳо ҳастанд...

Онҳо ба Қабола расиданд. Аз аспҳо зер шуданд. Аспонашонро дар зардолузор дароз-дароз бастанд, вале баъди алафхоро поймол кардани аспон ба сарашон зад, ки соҳиби мулк ояд, чӣ мегӯяд.

— Хайр, ҳар кас белу каланду метину мисронашро гирад ва ҳар ҷое ки Жения нишон дод, ба қади одам...

— Яъне ба андозаи қади Ғанӣ, – миёни сухани Ниёз луқма дод Равшани Раҳмон.

— Ба андозаи қади одам...– боз гуфт Ниёз ва хандид...

Жения аллақай ҷои чуқурии аввалро нишон дода ба қадамшуморӣ сар карда буд. Панҷоҳ қадам, панҷоҳ қадам, боз панҷоҳ қадам...

— Ғанича! Ҳамроҳи Қаҳҳорчаат дуртар рав, дар неши каландам наист, – чиддинамо таъкид кард Равшани Раҳмон.

— Э, пеш аз неши каланд задан бигӯ, ки чаро Женя шапкаашро пасопеш пӯшид? – албатта барои ягон гап баровардан мекофт Ғанӣ.

— Ту барин мусулмон шуданӣ.

— Ту барин номусулмон истад, хуб нест? – хандида гуфт Ғанӣ ва гурехт, ки Равшани Раҳмон дар қаҳр бошад...

— Ана ин чо барои ху ана он одами дароз! хитоб кард Женя.

— Ана бирав, дароз, он чо мулоим будааст, ба қадат муносиб кофтаниш осонтар.

— Худ дак...– ҳамла кард Равшани Раҳмон, вале Ғанӣ гурехт.– Ба ҳурмати Мирзониёз, вагарна туро чӣ кор мекардам...

— Ана ин барои ту майдача!

— Аз барои савоб гӯри маро аз гӯри ӯ дуртар кобед, вагарна гӯрҳои нобаробарро дида, инаш гӯри писарашу инаш гӯри падараш мегӯянд...

Ҳатто Ниёз хандид, сонӣ Женя.

Ҳамин тавр роҳ ба Ғузор наздик мешуд. Чунон мекофтанд, ки Женя ба қадамшумор расида наметавонист. Аспонашонро аз зардолузур гирифта, ҳар бори чуқуриро кофта тамои кардан асп савор шуда барои кофтани чуқурии нав мерафтанд.

— Женя, Женя! Мо чӣ кор мекунем? – ба Женя расида пурсид Ғанӣ, ки аз рӯи хандаҳои ӯ Женяро ба худ наздик медонист. Женя аввал пурсиши ӯро нафаҳмид. Ғанӣ ба ишораи даст чуқуриро нишон дод ва ду кафи дасташро кушода савол кард: «Чӣ? Ин чуқурихо чӣ мешавад?»

— Ҳа-а-а, – фаҳмида садо баровард ӯ, – телефон, телефон, – ва даст ба гӯш бурда «Ало» гуфт.

— Ҳа-а, ало, – такрор кард Ғанӣ вале нафаҳмид, китф дарҳам кашид.

Женя боз ба ӯ фаҳмонд:

— Ту-Ғузур, Ман-Панҷакат, ало, гап-гап...

— Девона, – миёна даромад Қаҳҳорча, – урусҳои кони Заврон мегуфтанд-ку, ду кас аз ду шаҳр истода ба ҳамдигар гуфта мешу-наванд. Худаш ҳам мегӯяд-ку, гап-гап...

— Э, нарқалла-е, читу фаҳмидию, – гуфт Ғанӣ ва дид, ки Равшани Раҳмон меояд.– Боз як гӯри нав ба қадат кофтем, чӯра...

Равшани Раҳмон, ки савора буд, ҷониби Ғанӣ лачом гардонд, ки ӯро буз кашад. Вале Ғанӣ худро дар паноҳи Женя гирифт ва аз ҳар ҷонибе ки савор ҳамла кунад, Женяро пеш оварда худ паси ӯ мемонд.

«Мон акнун, бозиро бурд» мегуфтанд ба савор ва ӯ ба сари чуқурии дигар мерафт...

...Дар Гузор хона сохтанӣ шуданд; барои телефон гузаронидан ва аз рӯзи ба кор сар кардан номи он телефонхона шуд. Ин хонаро хонаи калон пиндошта Маликбой ба Ниёз тавсия дод, ки аз Амондара усто Қодирро биёранд, дасташ гул аст. Дар Киштӯд устоҳои хунарманд зиёд буданд, вале ба тавсияи Маликбой Ниёз розигӣ дод, ки устои амондарагиро биёранд...

Усто Қодирро оварданд. Ҳамроҳаш ӯ писарчаи се-чорсолаашро низ гирифт. Писарча Бурҳон ном дошт. Ниёз усторо дида, хуш кард ва Бурҳонро дӯст дошта гуфт, ки ӯ ҳам Умар ном писар дорад, ки ҳамсоли Бурҳон аст. Бурҳон розӣ бошад, назди ӯ барад. Бурҳон розӣ нашуд. «Ин тавр бошад, ман Умарро ин ҷо меорам, ҳар дуягон бозӣ мекунед». Бурҳон ба ин гап розӣ шуда сар чунбонд.

— Ман рӯзи омадани шуморо медонам, Мирзониёз, – ба гап даромад усто Қодир. – Мо болохонаи Маликбойро месохтем, шумо ҳамроҳи падару модаратон меомадед. Хӯ ана он роҳ катӣ... гӯё дирӯзакак буд. Бинед, ки...

— Худам ҳам ёд дорам, амак, дар ҳақиқат чанд рӯз пеш буд, вале дар ин чанд рӯз ман чӣ рӯзҳое аз сар гузаронидам...

Маликбой сар ҳам кард, ки гӯё суҳбати онҳоро намешунавад.

...Сардори шӯъбаи алоқа Сергей Николаевич, Жения ва чанд нафари дигар ба хонаи Маликбой омаданд, ки чошт хӯранд. Хонаи Маликбой барои онҳо хонаи худ ҳисоб мешуд ва базебтарин, дилкаштарин хона ҳам ҳамин хона буд, ки бо бинои таманноӣ зиёд бунёд шуда.

Баъди шиносон Ниёз ба онҳо фаҳмонд, ки ҳамин хонаро усто Қодир сохтааст ва хонаи телефонро низ ӯ месозад. Сонӣ Сергей Николаевич фаҳмонд, ки барои онҳо ин хел хонаи калон лозим нест. Як хонача ва як даҳлез. Ин хел аз ҷӯб не, балки аз сангу гил созанд ҳам, мешавад...

Хидматгорони Маликбой дастархон оварданд. Рӯи дастархон пур шуд. Маликбой даст сӯи дастархон ёзонда «Мархабо» гуфт. Ниёз гумон кард, ки як садои шинос омад. «Мархабо, мархабо!» Рост. Шинос. Овози Абдуллоби киштӯдӣ барин. Ҳама аҳли музофот «марҳамат» мегӯянд, вале ин ду тан «мархабо». Забонашон, рафторашон, меҳмондориашон, хонашон – як. Ва роҳи дӯстиро танҳо дар нону хон медонанд.

— Ин хел бошад, ба мо рухсат, – суҳан кард усто Қодир.

— Чӣ хел?

— Инҳо худашон хона месохтаанд.

— Ҳамин тавр, Мирзониёз? – пурсид Маликбой.

— Усто мепурсанд, ки худатон хона месохтаед, ман равам.— Ба Сергей Николаевич рӯ овард Ниёз.

— Мо хона намесозем, Мирзо Ниёз...

— Хайр, усто созанду барои хотира ҳамин хел, хонаи бой барин оро диҳанд чӣ?

— Майлатон.

Усто Қодир, ки ҳеҷ гоҳ ба гилу лой кордор намешуд, ба сохтану пояю девори сангин бардоштани телефонхона машғул шуд. Бурҳони хурдсол дар хонаи бой наистода, ҳамроҳи падараш ба сохтани телефонхона рафт. Вале ба чуз Ниёз ягон кас ва ё ягон чиз диққати писаракро ҷалб намекард. «Амак, кай писаратонро мебиёред?» «Мебиёрам, Бурҳони амак» ўро дудафта болои сар бардошта гуфт Ниёз.

...Ин ҷо ба сохтани хонаи телефон машғуланд, вале Ниёз кори дигар пайдо кард, барои одамнро пароканда накардан ва барои нақшахояшро амалӣ гардондан мардуми кориро шугли дигар ёфт; ҳамаро, ки бо ӯ ҳамкорӣ кардан мехостанд, бори дигар аз Киштӯд ба Фузор овард. Барои роҳ сохтан. Агар телефон гузаронидан бо хохиши уезди Самарқанд шуда бошад, роҳ кушодаи роҳ сохтан нақшаи Ниёз аст... Ниёз роҳсознро ба Қашқоии баланди Фузор, ки то фарози он баромадан дами роҳгузар мегашт, бурд, то миёни ин баландиро ҷоқ карда, пасти Фузорро бо баландии дашти фарохи Малла пайваст гардонанд. Ин корхоро Ниёз барои чӣ мекунад, ҳудаш медонад, вале миёни мардум овоза, ки Ниёз девона шудааст; ба корхое машғул аст, ки на чашм дидааст ва на гӯш шунидааст. Ўро кофир хонданд, ки дар он замон номи аз хама бад буд. Вале Ниёз ба ин харфҳо коре надошт, камарбаста буд, ки барои дӯстонаш коре бикунанд. Магар дӯстонаш ҳамин ниятро фаҳмидаанд, ки ҷонгарав хизмат мекарданд. На моҳона, на байёна таъйин нашуда буд. Ин кор аз рӯи зӯри ва ё мачбури ҳам набуд. Фақат ба эҳтироми Ниёз. Онҳо аввал хама сари бораи баланд саф истода ҳавзаи дашту деҳаи Фузор, симобсифат аз паҳлӯи ростии он ҷорӣ шудани Зарафшон, аз самти чап силсила бастании сурхкӯҳ, ки то Киштӯд кашол меёбад ва тангнои пешғаи Фузорро аз назар гузарониданд ва баъд монанде ки тарафи дигари масъаларо ҳал мекарда бошанд, пас гашта ба дашти Малла рӯ оварданд. Ба вақте ки тарҳи роҳ меканданд, кас гумон мекард, ки бо чунин ҳаракатхояшон ростии роҳро муайян мекунанд. Бораи Қашқой ба сафеддори дароз хобонда, аз миёнааш ғулагрифта монанд мешуд. Садои белу каланд, метину мисрон мебаромад, замбарҳо бардору мон мешуданд, сангҳо, кулӯхпораҳо ба новагӣ мегелиданд.

— Ғанӣ, хушёр бош, ки метин ба биниат назанад, – аз хомӯшӣ магар дилаш бухс кард, ки Равшани Раҳмон аввал сурфиду баъд ин ҳарфро гуфт.

— Э лаққӣ, аз роҳи биҳишт гардондима, – гӯё барои қомат рост карда нафас гирифтани сухан ёфт ӯ.

— Узр, аз ин сафарат беҳабар будам. Худо бандаҳои некашро зудтар ба он чо мебарад.

— Илоҳӣ ту ҳам бандаи неки худо бошию лекин биҳишти ман на он биҳиште, ки ту фикр мекунӣ. Хаёл мекардам, ки ана-ана неши метинам ба хуме бармехӯрад ва ман метинро ба замин гузошта, онро бардошта мегирам ва ними тиллояшро ба ту медиҳам. Волло ки акнун як дона диҳам...

— Майлат, ҳамаашро гир, пучук, лекин хуашро ба ман те. Худам хум кофта мегаштам, ки тилло андозам, – гӯё қофия зад ӯ.

— Бой будани туро кӣ иамедонад, бойи беномус... Лекин мо ҳайрон, ки чаро Абдуллобою Маликбой барин ягон меҳмонхонаи болохонадор намерӯшонӣ, худатро ба мумсикӣ зада, тиллоро даруни чанда руст мекунӣ. Ана дидӣ, барои бой гӯр мекобем. Ҳамроҳи тиллоҳоят ҳамин чо гӯр мекунем... Боз ягон вақт ягон кас ёфт мешудагист, ки ин чоро кофта тилло ёбад... Ақаллан гӯратро об шуста ягон подаҷи мегирад-ку.– Сурат барин ба суханони дарози ӯ нигоҳ карда мондани Равшани Раҳмонро дида Ғанӣ гумон кард, ки авзояш бечо шуд ва ҳамин замон дарранда барин ба вай ҳамла мекунад, барои ҳамин метинро боло карда неши онро қониби ҳариф дошт. «Наздик шаву рӯзата бин» дар дил мегуфт ӯ. «Ҳайр, ба дастам меафтӣ, пучук» Равшани Раҳмон ҳам ба таври худ таъкид мекард, вале айнан ба сари Ғанӣ меомад, ки ӯ ҳамин тавр мегӯяд.

— Рӯи тиллоро набинӣ, Равшани бенур, маро аз давлату дунёи маҳрум кардӣ, – садо кард Ғанӣ.

— Биниат рӯта гирад, пучук, бинета дида наметонию ба ту дунёи чӣ лозим?

— Берӯзӣ, калбуз орзуи шох мекунад...

Равшани Раҳмон метин ба замин зад. Ғанӣ ҳам метини баробари биниаш рост доштаро поён фаровард...

...Аз ҳама корхое, ки зуд ба сомон расид, ин телефонхона буд. Телефонхона дуртар аз ҳавлии Маликбой, ки аз болохонаи ӯ меофт, дар парчи пули чӯбини сои Мазор сохта шуд. Усто Қодир шабурӯз «ҳа-санг, ҳа-лой, ҳа-чӯб, ҳа-тахта...» гуфта ба ёрии ҳа-шарчихо дар як ҳафта иморати хурдро рост карда ва худ ҳайрон буд, ки барои чӣ ин қадар саросемавор ин корро кард; касе ӯро саросема накардааст, касе ӯро маҷбур накардааст, ҳамин тавр шуд. Ва дар ин миён писараш Бурҳон фақат мегуфт, ки амаки Ниёзам дурӯғ гуфтаанд: Умарро оварда бо ту шинос мекунам, гуфтанду

ин корро накарданд: «А додо, дурӯгӯ-а?» «Не, писарам, амакат дурӯгӯ не, корашон бисёр. Он кас гумон карданд, ки мо дар ин чо дер кор мекунем, лекин корамон тез шуд... Худам ҳам хайрон, ки барои чӣ ин хел тез шуд...» Вале рӯзи рафтанишон усто Қодир гилаи писарашро ба Ниёз гуфт ва ӯ ваёда дод, ки албатта Умарро бо Бурҳон шинос мекунонад...

Телефонхона буд шуд, қад-қадӣ роҳ ба симчӯбҳо сим кашиданд, ба телефонхона аппарат шинонданд, Женяро сари аппарат гузоштанд ва акнун кори Ниёз осон шуд; барои ҳар гап ба Панҷакат ва ё Самарканд намеравад – аз ҳамин чо истода сухаиашро гуфта ҷавоб мегирад. Вале боз маслиҳату машваратҳои пайдо мешуданд, ки танҳо рӯ ба рӯ гуфта ҳал карда мешуд, барои чунин корҳо Ниёз боз ба он ҷойҳо мерафт. Вале наметавонист, ки Власовро бинад. Имрӯз ё фардо рафтанист, беимкон, гӯё аз осмон кор бо-ридааст...

Тираномии соли 1905. Вақти намоз бобои Ниёз, ки акнун субҳ равшанӣ мекард, аккае аз шоҳи зардолу «хиш-хиш» кард. Бобо намоз мегузурду безобита мешуд, ки ин чӣ пешомад аст. Аз рӯи рисолаи мусулмонӣ намозро буридан мумкин нест, барои ҳамин бобо илоҷе надошт: гарданак мезад, китф мечунбонд, вале садо карда наметавонист. Магар ташвиши ӯро Сабзина пай бурд ва ё садои нобаҳангоми ин мурғи хабаркаши даҳансиёҳ ба ӯ хуш наомад, ки «Ак-ак! Киш!» гуфта онро садо дод. Нашуд, ки кулӯҳ бардошта ҷониби вай андохт ва мурғи думдарози алошакшак парида рафт. Худ аз худ дили Сабзина оташ гирифт.

— Нафасат гирад, бадовоз! – ҷойнамозашро бардошта гуфт бобо. – Дар ин каллаи азон зоғ чизе нахӯрда хиш-хиш мекунад... овозат хушк шавад. Қариб намозро бурида будам, – алам тоза мекард бобо. Ӯ нагӯяд ҳам, дар дил андешаҳо мекард, аз рӯи ривоятҳо садои шуми ин мурғи алоро фоли нек наметавонист.

— Ин қадар новакт садоятон баланд шуд, оча? – аз лаби ҷӯй садо дод Ниёз, ки дасту рӯй шуста пок мекард.

— Вай алошакшаки хабаркаша бин, сахари солеҳои дар тори сар пайдо шуда хиш мегӯяд... Овозат хушк шавад, – гилаомез гуфт Сабзина.

— Ба ҳамин ҳам ғам хӯрда мегардед? Мурғ-дия, шояд ҷои хобашро гум карда бошад. Акка-дия, чуғз не-ку, – бепарвой кард Ниёз.

— Пештар аз чуғзу зоғ метарсиданд, акнун аз акка метарсанд.

— Вай бечораро ҳам ягон чиз хӯсондагист, шояд мор бошад.

— Калон, ки як гап гуфт, хурд бояд гуш кунад... Мирзониёз, ин фоли нек не, бачем, дар раҳу рӯ хушёр шудан лозим. – пеш омада ба гап ҳамроҳ шуд бобо ва як қад парид. – Э бар падарат кусур,

тарсондима, – гуфта хам шуда Умари ногаҳон ба банди пояш часпидаро, ки қадаш ба рони бобокалони азамат мезад, оғӯш кард. Бобо, ки хаёлаш ба «хиш-хиш»-и бемавриди акка ва сафарҳои Ниёзу қисмати ӯ банд буд, аз ногаҳон ба пушти пояш часпидани Умар саҳт тарсид ва «Ана ҳамин буд» гуфт. «Акка мегуфт, ки мулло Умар вақти сапедадам боборо метарсонанд»...

Ниёз ҳамроҳи шариконаш барои бо ягон ширкат робита кардан ҷониби Панҷакат ва ё Самарқанд раҳ сипарид... Баъди аз дарвоза баромадани ӯ бадани бобо хунук хӯрд ва рӯи пӯсташ мурғак давида, аввал ба бистарӣ шудан тан надод, вале баъде ки табларза гирифт, аз Сабзина хоҳиш кард, ки рӯи кат чогаҳ андозад...

— Занак, ту хонаю дар дорӣ ё не? Ман ба ту хонабон? – аз дарвоза садо карда даромад шавҳари Сабзина Аёз, вале авзон падарро дида барои ҳазли бемаврид ва садои баландаш хичолат кашид.

— Ба хайр, додо? – ба сари болини ӯ омада пурсид писар.

— Ба хайр шавад, – сар ҷунбонд ӯ, – хунук мехӯрам, гӯй, боз кӯрпа партоянд, – гуфта чашм пӯшид, ки ларзаи баданаш ва беқарории манаҳашро боздорад. Вале пеши назараш алошакшаки шохи зардолу ва ба гӯшаш садои шуми он меомад...

...Ниёз ин дафъа ба роҳи миёнбури Ҷавпая не, балки ба роҳи тӯлонии кади дарё рафт, то дурусттар нигоҳ кунад, ки то доманаи Ховарқӯҳ чи зайл роҳ сохтан мумкин аст: «Мушқил, ниҳоят мушқил, агар ин корро ширкати ягон давлат накунад, худамон аз ӯҳдааш намебароем» аз дил гузаронд ӯ ва аспашро тозиёна зад. Ба роҳи хамвори Шӯрча фаромаданд. Кори ин ҷойҳо саҳл аст, вале қачмақачак, нишебу фароз рафтани роҳи боло аз гулӯи кас мегирад. Аспи саманди Ниёз, ки ошики зиёде пайдо кардааст, як гардан пеш аз дигар аспон чанги сурмаҳоки роҳи дашти Мазорро бароварда ширин мехиромид. Чашмони сиёҳаш ҷунон ба ранги наботиаш мезебид ва ёли зарринтобаш, ки аз боди гашти худаш барафрошта мешуд, он қадар ҷонварро намоиш меод, ки агар дар бозор мемонданд, як бар ҳазор харидор пайдо мекард. «Ниёз, худат-ку душман надорӣ, лекин аспат душман пайдо мекунад» мегуфтанд ба ӯ баъзеҳо. Ниёз механдид ва «худама кушу аспама накуш» мегуфт.

Ҷо, ошики аспаш бисёр. Махсусан вақте, ки Яқуб дар бузқашихо бо Саманд хунар менамояд ва худи Саманд ҷунон ки дар афсона бошад, ёлашро як вачаб боло ва миёнашро ихчаму борик карда ва фӯку гарданашро барои дамгир накардани бод, пеш ёзонда метозад, ҳамаи аспбозон ва тамошобинон ба вай ошик мешаванд. Ҷунон ки ба худи Ниёз камтар занону духтарон дил набастаанд; ин чизро худи Ниёз намедонад ва занону духтарони кӯхистон аз рӯи номусу ҳаё ин муҳаббат ва ё ҳавасро дар дил

гирифта мегарданд ва бо худ ба хок мебаранд... Худи ҳамин пагоҳ як ходиса шуд, ки ба чуз арӯсак касе онро намедонад. Ҳатто Ниёз, ки аз паси девор савори Саманд гузашт, ўро надид; вай дар паси девор буд, аз буни дарахти тут ба Ниёз менигарист. Дилаш пур-пури садо буд, ки фарёд зада ва ё оҳиста бо назокат овоз бароварда худро ба Ниёз нишон диҳад; ҳамин қадар қор қунад, шуд. Ниёз бинад ўро, мешиносад – духтари амакаш Махтобро мешиносад. Махтоб даҳон пур қард ва боз аз овозаи мардум тарсид, Тарсид, ки рафту овозаи ба Махтоб ёр шудани париро Ниёз шунида бошад, вайро чинӣ гумон қарда ва ё аз овозаи парихон ў тарсида, нигоҳ нақарда меравад. Махтоб дар паси девор ноумед монд, чунон ки дар дами дарвозаашон ба баҳонаи дами дарвозаро рӯфтан қорўб бароварда буд. Аз азми арӯс касе огаҳ нест, вале аз он ки ба ў парӣ ёр шудааст, ҳама хабар доранд, аз он ки шахро ба наздаш намегузорад, обрав медонад... Ҳо, ин чизро Ниёз ҳам фаҳмидааст. Аммо аз он ки Махтоб азми дидори ўро қардааст, беҳабар монд.

Раҳ дур. Қасро хаста мекунад, вале гашти Саманди хушхиром ба ў ҳаловат мебахшад. Чунон меравад, ки оби равон бошад; лўк-лўк надорад, бардорузан намекунад. Савораш намеҷунбад. Қас бадиққат нигоҳ қунад, мебинад, ки аз зону поён-чаҳор дасту пояш қату рост мешаваду танаш якзайл меистад ва ноҳамвори-хоро чунон мегузарад, ки савораш намефаҳмад. Рафту ин қонвар танҳо ба сафар барояд, саворашро аз чунин гашти равон хоб мебарад. Вале ҳоло садои суми аспони дигар, сўхбатн саворони онҳо намегузорад, ки Ниёз пинак равад. То ин дам ў ба роҳ бадиққат менигарист, тарҳу нақша мекашид, хомҷўт мекард. Вале ҳоло аз гашти ҳамвори Саманд бошад, ки хаёлаш ба «хиш-хиш»-и нобаҷои акка рафт. Ва худ ба худ таъбир мекард, ки чӣ хосияте дошта бошад ин садои нобаҳангом.

— А? Чӣ хосият дорад хиш-хиши акка? – баъди ҳикоят қардани воқеаи субҳона аз ёрон пурсид Ниёз.

— Аккаро намедонам-ку, чуғз «чуғ!» гўяд, бад аст, – барои тасалли буд ва ё содагўй буд, ки овоз баровард Рачаб.

— Қонвар-дия, аз ягон чиз ҳаросида садо додааст, – ин ҳам аз рӯи тасалли буд ва ё таъбирашро намедонист, ки гуфт Яъқуб.

— Ман ҳам ба бобом ҳамин хел гуфтам, вале мўйсафед беқарор, – фаҳмонд Ниёз, ки дили ў аз ин ҷавобҳо тахт не.

...Ниёз ҳамраҳонашро дар назди телефонхона монда, як сари қадам аз Малиқбой хабар гирам гуфта ба хонаи ў рафт.

— Э, Мирзониёз туро худо фиристод, – ба саломи Ниёз алейк ҳам нагирифта гапи дилашро мегуфт Малиқбой, – намеомадӣ, одам мефиристодам. Аҳмадбой гўшу майнаамро хўрд, ки меҳмон дораму

чӣ мешуд, ки як сари қадам Мирзониёз биёяд. А? Чӣ гуфтӣ? – ба андеша қардан нагузошта ҷавоб гирифтани мехост Малиқбой.

— Намедонам, – китф дарҳам кашид Ниёз, – бо шариконам маслиҳат накардаам. Мо сафар дорем, бой-амак, шуморо як дида гузарам гуфтам. Кайҳост, ки Власовро падидаам.

— Миннатдор, Мирзониёз, ман медонам, ки ту одами дурандеш ҳастӣ ва ҳеҷ гоҳ онҳое, ки барои ту хизмате кардаанд, аз ёд намебарорӣ. Барои инаш ҳазор раҳмат. Лекин гапи онҳоро гардондан ҳам хуб нест.

— Магар ман гапи шуморо гардондам, бой-амак?

— Не-ю... Набошад, гард, як сари қадам. Гапашонро гир, сонӣ ҳар кучо равӣ, ихтиёрат... Аҳмадбой одами бад не. Якум набошад ҳам, дар Фузор каси дуум аст. Бо ин хел қасони обрӯманд равуо қардан, маслиҳату машварати онҳоро гирифтани зарар надорад.

— Набошад, як даҳан гӯям...

— Мирзониёз, вақт ғанимат. Сафар дорам мегӯӣ, то меравию меоям, ки... Ман бачча мекӯнам, рафта хабар медиҳад... Шариконат сабр мекунад, медонанд, ки ту дар хонаи дилпур ҳастӣ...

«Хиш-хиш!» садои шуми акка ба гӯшаш омад. «Не, бой-амак, раҳи сафар ба ягон ҷо даромадан хуб нест. Боз ман як меҳмони ноҳонда барин...»

— Чӣ хел! Магар сухани ман қурб надорад?

— Не, ин хел не, бой-амак...

— Сухани ман қадр дошта бошад ва ҳурмати падарию писарӣ гӯӣ, сари қадам меравем... Баъд дигар ту маро амак нагӯӣ, «бой-дада» чӣ бадеӣ дорад?

Ниёзи зирак ва яққавлу яқрой сухани Малиқбойро гардонда натавонист...

Хонаи Аҳмадбой дар паҳлӯи сарҳавзи қанори роҳи поён буд. Ва Ниёз вақтҳои «ятими» дари Малиқбой буданаш ба ин ҳавлӣ омада мерафт, фармудаҳои бойро ба ҷо оварда, гоҳ-гоҳ барои чизеро мондан ва ё чизеро гирифтани аз дарвозаи нақшини ӯ мебаромад, вале ягон бор ба назараш ҳавли ӯ ин зайл васеъ, ҳолӣ ва воҳиманок нанамуда буд. Малиқбой «меҳмон дорад», гуфта ӯро овард, вале ҷунон менамуд, ки дар ин ҷо ҷонзоде набошад.

— Бой! – садо дардод Малиқбой. Вале ҷавоб наомад.

Ниёз ҳайрон буд. Тамоман ҳайрон, ки барои чӣ соҳибони хона наметобанд, қасе меҳмонро мунтазир нест, ҳатто ба фарёд ҳам пайдо намешаванд. Вай хост баргашта баромада равад, ҳатто ҷунон ғайб занад, ки Малиқбой кучо шудани ӯро надонад.

— Бой! – боз садо қард Малиқбой аз пушт, ки дар он ҷо ҳавли дарун будааст, қасе «хӯхӯ-хӯ!» садо дода баромад ва баробари онҳоро дидан баодобона даст пеши бар гирифта «Мархабо,

мархабо!» гуфт. Ниёз зуд пай бурд, ки ин ҳам аз он мургонест, ки забони ҳамдигарро мефаҳманд.

— Бой! Мирзониёз омаданд ба хонаи шумо, – шинос мекардагӣ барин гуфт Маликбой.

— Хуш омадан, хуш омадан... дар қадамашон ҳасанот...

— Ин хел нагӯед, бой-тағо, – барои он ки мурочиаташ ба ин кас ҳам як хел набошад, «тағо»-ро кор бурд ва баробари даст бурдан гумон кард, ки бой зери остин мор дорад. Чашмони бой низ тез буданд ва нигоҳаш хор барин ба чашмаш халиданд.

— Мархабо, мархабо, – хавлии дарунро нишон дода гуфт Аҳмадбой.

— Миннатдор, бой-тағо, холо меҳмононатон наомадаанд, то омаданашон рафта як даҳан ба шариконам гуфта оям, ки ман дар хавлии бой-тағо...

— Ҳай-ҳай, ташвиш нақашед... Ман ҳозир бачча мефиристам, онҳоро гирифта меоранд.

— Бой-амак, бой-тағо... онҳо намеоянд... гушна ҳам монданд, то ман наравам, онҳо чизе намехӯранд...

— Ҳай-ҳай, ҳозир ман чиз мефиристам...

— Ташвиш нақашед, бой-тағо.

— Ташвиш-пашвиш не, нақод ки барои шумо барин кас ташвиш бошад, – табассум карда гуфт Аҳмадбой.

Рафторҳои Аҳмадбой ба дигар бойҳое, ки Ниёз медонад, монанд, вале тарзи хавлию ҳарам карданаш танҳо ба Равшанбой менамояд. Хавлии дарун-берун, сарҳавз ва оби ҷӯи равон. Вале нишонаҳое низ ҳастанд, ки ин хавлихоро аз ҳам фарқ мекунонанд; як гӯшаи хавлии даруни Равшанбой (ҳамон вақт) тоқзор, аммо хавлии Аҳмадбой себзор, ки аз аввали тобистон то танги тирамоҳ себи баҳорӣ, пахтасеб, исқанасеб, кулчасеб, себи миёнсол, себи тирамоҳии ширин меҳӯранд. Аввал Аҳмадбой себҳои таърифиашро ба Ниёз нишон дод ва ишора ба шохи дарахт кард, ки ҷӣ хел замбӯру гунчишкон себҳои сурхро кома карда хӯрдаанд. «Барои ширин буданаш меҳӯранд» аз нигоҳи Ниёз маънӣ кашида гуфт Аҳмадбой, то хотири ӯро чамътар дорад, вале парешонии пагоҳинаи бобо аз лавҳи хотири Ниёз дур намерафт.

— Мархабо, мархабо! – боз хоҳиш кард Аҳмадбой, вале ин харфи ба дили Ниёз зада чунон ба ӯ саҳт расид, ки гӯё як сӯзани ниҳоят борик аз мағзи сар то мағзи дил сӯзонда гузашт.

— Бисмиллоҳи раҳмони раҳим! – пой аз остона дарун монда садо баровард Маликбой ва боло гузашта рӯи кӯрпачаи муқаррарӣ, ки на барои меҳмон густурда бошанд, нишаст. – Омин, қадам нек, бало дур, оллоҳу акбар, – даст ба рӯй кашид Маликбой.

— Хуш омадан, хуш омадан, нури дида тоҷи сар... Мирзониёз, болотар гузаред...

— Мешавад, нагз, бой-таго.

— Хайр, хуш омадан, – гуфту бой баромад.

Хона хомӯши хомӯш шуд. Ба назари Ниёз торик ҳам шуд: ё пеши офтобро абр гирифт ва ё ба тирезаҳо парда кашиданд. Хомӯшӣ, Маликбой ҳам чизе намегӯяд.

— Бой-амак, меҳмонҳо кучо? – тоқат накарда пурсид Ниёз.

— Ман ҳам ба ҳамин ҳайрон, – абрӯвонашро мисли мор қачоқилеб карда китф дарҳам кашид Маликбой. – Як хабар гирифта биём-чӣ...

— Якбора омин кунед, хезем, ман раҳи дур мееравам...

— Як дам, – даст барои осоиш боло бардошта хест ва назди дар рафта ё аз хавф ва ё барои дидани Ниёз, ки нишастааст ва ё ягон ҳаракат дорад, (бештар аз тарси таппончаи ӯ) баргашта нигарист ва «ҳозир» гуфта аз дар баромад.

Ба гӯши Ниёз расид, ки баробари аз дар баромада дарро пӯшидан қалиди дар тоб хӯрд. Гумон кард, ки мӯи сараш токино дасторро бардошт. Парида хест, назди дар рафта охиста тела дод, ки ночунбон аст. Сар боло карда ҳайрон монд ва сонӣ сар ба зер афқанда ба андеша рафт. Ва мисрае, ки бобо ҳар вақт меҳонд: «Ба дому дона нагиранд мурғи доноро» ба ёдаш омад, вале намедонист, ки чӣ хел ӯ ба дом афтид.

Ӯ таппонча ба даст гирифт, ки ҳар кӣ дарро кушояд, мили онро ба пешонааш рост мекунад. Вале чунин интизории ӯ дер кашид ва Ниёз асабӣ, зиқ ва дилгир шуд. Вай меҳост дар кӯбад, тиреза шиканад, вале таҳаммул дошт, ки чӣ балое пеш меояд. Дилаш аз таппонча ва шофи дар камарбанд овехтааш пур буд ва ҳаёл мекард, ки рафту тангие ба миён ояд, яроқхояш метавонанд мадад расонанд. Ниёз ба тиреза наздик омад, ба берун нигарист, ки чӣ аломате бошад... Касе ё чизе зери тиреза мегузашт, ки барги ҳазонро пахш кард ва садои шикастани он шунида шуд. Як сар ҳам шуда гузашт, сари дигар низ... Сару тани Ниёзро арақ тар кард. Ба назараш, ки гирди хонаро гирифтанд. Садои хиш-хиши акка, парешонии бобо ва таъбири ёрон ёдаш омаданд. Бобо беҳуда нагуфта будааст, беҳуда натафсида будааст. Медонад пирамарди рӯзгордида; ҳамаи ин чизхоро санҷидааст: кадом бод чӣ меорад, ҳамаашро медонад... Ба назараш ки гирдогирди хона метозанд, дару тирезахоро посбонӣ мекунанд, то ӯ баромада нагурузад. «Наход ки ҳамааш ҳамин бошад? Наход ки дунё барои ман охир шуда бошад?.. Умеди барбодрафта... Сақир рӯз бинад, рӯзҳо дароз мешавад, мегуфтанд, вале барои ман ниҳоят кӯтоҳ омад... Хайр... Маликбойи рӯбоҳ, қоратро кардӣ... Ақаллан Умар қалон мебуд, қасдро меситонд. Бобо-пир, Ширбадан-очиза... Ҳайфсад ҳайф...» Ниёз андеша мекард, вале намедонист, ки бойҳо дар чӣ фикранд ва мурод аз чунин рафторҳо чист... Берун боз хомӯштар шуд. Гӯё

ягон ташвиш не, ягон нилят, қасд ва бадҳоҳие нест. Оромии берун чандон оромие нест, ки касро аз ташвиш ва андеша вомедошта бошад. Ин оромӣ мисли дамӣ ва гармиест, ки пеш аз боридани борон ба миён меояд. Чунин вазъияти ҳаво ҳоло дар гулӯи Ниёз пайдо шудааст, ки кафам-кафам мегӯяд; як дона, як донаи сахт, ки на фуру бурда мешавад ва на шикаста. Ва инак худаш дар чунин ҳолат аст, ки мисли дона дар гулӯ бозмондааст, на берун меравад ва на осуда мегардад.

Касе ногаҳон калтак бар тиреза зад ва шишаҳои он фуру рехтанд. Чунон сахт зад, ки сахл монда буд, шишаи асаби Ниёз низ шиканад. Ниёз натарсид, зеро вай ба ин чиз омода шуда буд, вале яқин қард, ки интиҳои қор аст; рӯзи кӯтоҳи умри сағир. Ҷ худро дар қунҷе гирифт, ки ҳам аз чашми тиреза ва ҳам аз даҳони дар якбара буд ва баробари қушода шудани дар ӯро касе намедид. Ё аз тиреза офате дарун шавад, ба ӯ намерасид. Таппонча дар дасти рост ва шоф дар дасти чап Ниёз омодаи ҳар ҳамла буд. Фақат як дилпурӣ дошт, ки дар чунин вазъият ба ӯ тир намерасад... Лекин ин рафтор барои ҷӣ, ӯ хайрон. Ҷ ба Малиқбой ё Аҳмадбой бадие нақардааст, аз даҳони онҳо луқма набурдааст; ҳарчанд ки ин қор аз дасти ӯ меояд ва бенавоии мардумро дида, чунин рафтор қарданаш убол не, балки савоб аст. Гуё ки касе аз гулӯи Ниёз гирифта, хафа мекарда бошад, сиёҳ шуд, сиёҳтар шуд, чашмонаш аз хонаашон барҷастанд ва андаке сиёҳӣ ҳам заданд, ки барои марди часур ва зирак шоиста набуданд. Ин чизро худӣ ӯ пай бурд; аз хирагии чашмонаш пай бурд, ки тирезаро низ мисли девор сиёҳ медид. «Агар ҳамин вақт дарро қушода дароянд...» аз дил гузаронд ӯ ва дар чашм, дил ва мағзаш равшание пайдо шуд. Ҷ сар афшонд; пардаи сиёҳи пеши чашмаш гӯё афтид, аз тиреза равшанӣ мебаромад, хона низ равшан буд. «Ҷамин будааст одамаш, дамаш... Як нафас, як мижабандӣ, як оҳ... Беҳуда, ҳамааш беҳуда: гаразаш беҳуда, бухлу ҳасудаш беҳуда, қасду қасосаш беҳуда...». Акси шуое аз тиреза ба девори хона бархӯрд; акси шуои оина не. Дарозтар, шояд акси шофе бошад ё шамшере. Дар тақӣ қард, баъд садои калид баромад, ки ба қуфл ҷо мекарданд. Ниёз қуфлро дид қард, ки тир занад ва он чунон вайрон шавад, ки ҳаргиз қушода натавонанд, магар шикастани дар. «Ҷайф мешавад, як тир – марги як душман.» Баъд, магар барои имтиҳон будааст, ки садои калидгардонӣ набаромад. Ниёз аз интизорӣ ва фишори асаб монда шуд. Тақя ба девор дод.

Як машъали фурузон ба рӯи хона афтод... Ҷамон лаҳза хомӯш гашта дуд қард, Ниёз нафаҳмид, ки ин ҷӣ нағма аст? Ҷамин тавр бояд мешуд? Ва ё тасодуфан оташ хомӯш гашт? Чунин ҳиларо намедонист. Лекин шунда буд, ки рӯбоҳро кӯрдуд қарда мекушанд. Вале ин қоре ки бо вай мекунанд, ҷӣ маънӣ дошта бошад? «Ман

чӣ рӯбохие карда бошам? Баракс-ку, кори дунё чаппа будааст-ку, чоӣ он ки ин рӯбахон ба кӯрдуд афтанд, маро... Магар ин хонаи Аҳмадбой нест? Магар ин шолу кӯрпаи ӯ нест? Чаро ин чизхоро оташ заданист? Чаро ман миёни хонаи ӯ сӯхта мурам? Нафас гашта мурам? Ҳаром мурам?..»

Ин замон машғали фурузонӣ дигаре миёни хона зад ва месӯхт. Ниёз пай бурд, ки машғали аввал тасодуфан мурда будааст. Акнун илочи хомӯш кардани онро мечуст. Вай як бор ба дар гӯш дод, ки садое меояд ё не, сонӣ ба тиреза ба як гӯшаи чашм нигарист, ки то рӯяш ба берун ианамояд, ки тире ба қонаш нахӯрад...

«Ин чи тадбир аст?» аз худ мепурсид ӯ. Машғали аввал дуд мекард, машғали дигар месӯхт, вай кӯрпачаро оташ гиронд; бӯи латта баромад. «Барои чӣ Аҳмадбойи хасис ин қадар барои худ зараргорӣ мекунад, магар аз марги ман ба чизе умед дорад? Наход, ки барои пайдо шуда кас хонаи худро оташ занад?.. Не-е...» охиста садо баровард ӯ. Пас хулоса кард, ки ба тамоми овоз дод зад:

— Не!.. Не!.. Аз мурдаи ман ба ту фоидае намерасад!.. Мурдаам ҳам бароят марг аст!..

Вай хост ба тиреза рафта сари сина дамоне ба тамоми овоз дод занад, аввал тири ғазаб ва баъд тири таппонча ба дилу чигари Аҳмадбой занад, вале забона зада сӯхтани машғалу кӯрпа ӯро ба худ овард. Вай ҳам шуда лаби шолу кӯрпаро ба рӯи оташ гардонд ва алангаро хомӯш кард, вале кӯрпа, шол ва латтапораҳои ба ҷӯб машғал баста безабона месӯхт; дуд мекард. Хона пури дуд шуд, Ниёз ҳудахро намедид. Фақат тиреза ва ҳавои кушоди берун равшанӣ мекард.

Димоғаш аз дуди ғализ сӯхта нафасаш мегашт. Чашмони дудсӯзашро молида, аз лаби шол дошта кашид ва боз лаби шолу кӯрпачаи қадкардаашро гардонда машғали хомӯши пурдудро гирифта аз тиреза берун андохт, дигарашро ҳам, сонӣ кӯрпачаро, баъд шолро ва дигар чизхоро, ки ҳоло ба онҳо оташ нарасида буд, аз гӯшаашон кашида дар кунчи пахлӯи дар чо кард. Аз берун паст-паст машварат кардани қасоне шунида мешуд... Боз машғали фурузоне ба рӯи фарш бархӯрд ва оташаш паст шуду аз нав аланга зад. Хонаи дудпахшкарда аз шунаҳи машғал андаке равшан гашт. Ин дафъа бӯи бади равшан ба димоғаш ғализтар расид. Чашмонаш саҳт ба сӯзиш даромаданд. Вай ин дафъа барои машғалро гирифтани он қадар чуръат накард; зеро шолу кӯрпачахоро пеш кашида ғундошта буд ва барои машғалро гирифтани миёни хона шудан лозим меомад. Чашмонаш ҷунон месӯхтанд, ки обравон шуданд. Фақат андаке болои фарш камдуд буд ва Ниёз ба замин пахш шуд, ки камтар ба чашмаш дуд расад. Ва ҳамон зайл зери дуд лағжида аз дастаи машғал гирифт ва садои тир баромад, гӯё дар торикии пурдуд таваққалӣ паронда буд. «Воҳ!» Қасдан садо

кард Ниёз. Дар берун миш-миш баландтар шуд... Калиди дар садо баровард. Дар нимроғ шуд ва касе дар ториқӣ чизеро надида кард халонда буд, ки Ниёз бо машғали сӯзон ба рӯяш зад. «Воҳ!» ӯ низ садо баровард ва боз дар пӯшида шуд... «Ёрони ман чӣ кор мекунанд? Наход касе пайдо нашуд, ки ин хабарро ба онҳо расонад? Наход Рачабу Яъқуб фаросат накарданд, ки ман дар ягон ҷо ин хел дер намекардам, чӣ шуда бошад? Ё онҳо ҳам аз ман безор шуда бошанд?.. Ман ин хел бепарво набудам...»

Аз афти кор якбора мағал карда даромаданӣ буданд, ки дар кушода шуда, се-чор кас сар намуданд. Ниёз дид, ки дигар илоҷе нест, ба сари гунҷаи онҳо тир паронд. «А-а-а!» садо кард яке ва боз дар пӯшида шуд. Касе аз тиреза худро дарун гирифт. Ин ҳам тӯймаи тир шуд...

Берун мағал шуд. Сахт мағал шуд. Чунон ки дастаи ғоратгарон тохт оварда бошанд. Қиючуи занон, фарёди кӯдакон ва дашноми мардон мебаромад. «Даро, зудтар сари ӯро бигир!..», «Ҷро ба кӯрдуд кушта наметавон...», «Аз дасти шумо ҳатӯлҳо бало ҳам намеомадааст, ба умеди шумо шудам...» «Ин чӣ мағал аст?», «Қазакҳо, қазакҳо тохт оварданд».

«Қазакҳо?» сухани онҳоро шунида ба худ садо кард Ниёз ва охиста аз тиреза нигарист, як тир ғинғӣ аз буни гӯшаш гузашт. Ӯ худро пас кашид, ҳам шуда он бари тиреза гузашт, ки аз он ҷо дарвоза метофт, вале аз қазакҳо касе наменамуд. Ҳама мағал дар ҳавлии берун буд. Мазмун, Аҳмадбой ҳавлии дарунро нишон намедод ва шояд ҳавлии каси дигар меҳонд. Дар пушти дарвоза мисли як кундаи дарахт, ки муттақо гузошта бошанд, Маликбой меистод, аз рафтораш дарвозаро кушодан наменонд. Ба чашми Ниёз фақат Маликбой метофт, ки аз роғи дарвоза дар ҳавлии берун чӣ воқеа рӯй доданаширо меид. Садоҳо паст шуданд, ба назар дили қазакон ва шояд ҳамраҳони Ниёзро ҳам пур карданд, ки хомӯшӣ ба миён омад. Маликбой китфонаширо бардошта, аз ду тарафи гиребони чомааш дошта, кашид ба танаш мувофиқ ва баргашта ҷониби тирезаи Ниёз истода нигарист, як пас омаданӣ шуд ва боз аз роғи дарвоза нигарист. Хандид. Ниёз фаҳмид, ки масъала ба ғоидаи онҳо ҳал мешавад, бетоқат шуд. «Ба онҳо фаҳмонида лозим, ки ман дар ин ҷо ҳастам» аз дил мегузаронд Ниёз ва ҳамин вақт касе аз ёрони ӯ хавф бурд, ки садо дардод: «Ниёз, Мирзониёз!» Маликбой безобита шуд ва ҷониби тиреза нигарист. Ниёз ба ҷои ҷавоб ба Маликбой тир баст. Маликбой фарёд зада пушти дарвоза афтид. Дарвоза кушода шуд. Маликбой пушти дарвоза афтида намегузошт, ки як табақаи дарвоза кушода шавад. Қазакҳо савора ба ҳавлии дарун даромаданд. Зери тирезаи хонаи Ниёз истода машғал дуд мекард, аз тиреза дуд ба берун сар мекашид. Рачабу Яъқуб низ миёни қазакон буданд. «Ман ин ҷо,

Рачаб! Яъқуб!» аз дами тиреза фарёд зад Ниёз, вале намебаромад, ки ҳоло корҳо тахт нашудааст...

Маликбойро аз пушти дарвоза гирифтанд, табақаи дигари дарвоза ҳам кушода шуд...

...Касе надидааст, ки Маликбойи каландришро Ниёз кушта бошад. Бо вучуди ин вақти аз дарвоза баромадан ба ӯ дарафтиданд. Агар казакҳо намебуданд, аз дасти ёрони Ниёз коре намеомад. Мардум сахт гирев карда омада буданд ва аспон аз байнашон базӯр мегузашт, чунон ки пиёдаю савора ба бузкашӣ даромада бошанд.

Ҳама: ҳам казакон ва ҳам Ниёзу ёронаш то назди телефонхона рафтанд. «Кӣ хабар дода бошад?» аз дил гузаронд Ниёз ва ба Яъқуб, ки дар паҳлӯяш буд рӯ овард:

— А! Шумо кучо будед?

— Мо рафтем, дарвозаҳо куфл буданд... Таку боло задем, ба Жения гуфтем, ки ба Панҷакат телефон кунад...

— Чим! – ангушт ба лаб ниҳода хоҳиш кард Ниёз, – Ҳеч кас ин чизро нафаҳмад, ки рӯзи Жения сиёҳ мешавад.

Ҳамин вақт худи Жения баромада омад. Рангаш канда буд. Муи маллааш парешон. Сар мечунбонд: «Мирзониёз, бахтат хандид...»

— Ман як умр аз ту қарздор, Жения.

— Чӣ хел қарздор?

— Инро худам медонам, ягон рӯз мегӯям...

— Мирзониёз, ман медонистам, ки казакон меоянд, вале ба ин соат омаданашонро намедонистам.

Фурсати воҳима гузашт, корҳо басанда шуданд, Ниёз аз дами марг гашт. Ва ҳамин ки Жения чунин суҳанро гуфт, бадани Ниёз ларзид. Вай ларзаи баданаширо боздоштани мешуд, то касе огоҳ нашавад, аммо намешуд. Як боди хунук ба танаш чо шуда, ӯро меларзонд: дасту по, баданаш ба ларза даромада буд, манаҳаш меларзад, дандон ба дандон мезанад. Дандон ба ҳам мефишорад, ки ларза боздорад, намешавад; ҳарф зада наметавонад. Як нафас дандон ба дандон мегузорад, вале боз дур шуда шарақ-шарақ садо медиханд. Ҳаракат мекунад, ки аз ҳолаташ касе пай набарад, вале ларзиши баданаш ба нияташ мувофиқ намеояд. Рачабу Яъқуб аз вазу ваҷоҳати ёронаш огоҳ шуда, наздаш омаданд ва аз ду бозуяш сахт доштанд, то наафтад. «Тарсидӣ, Мирзониёз?» пурсиданд онҳо. ӯ сар чунбонд, ки натарсидааст. «Хунук ме-ху-ра-ам» гуфт ӯ. Маълум. ӯ ба Самарқанд рафта наметавонад. Бозпас бояд ба Киштӯд бираванд. Вале Ниёз мехост, ки ба Самарқанд рафта натавонанд ҳам, бояд ки отряди казакҳо муддате чанд бошад, то аз онҳо маслиҳат пурсида, илочи корро ёбад, вагарна гузориҳо, махсусан бойҳои он чо, ӯро ба ҳоли худ намонанл.

— Жения, ту ба командир фаҳмон, ки меҳмони киштӯдиҳо мешаванд... – аз ларзиши бадан сухан карда натавониста бо имову ишора пурсид Ниёз.

Жения ба командир сухани Ниёзро гуфт. Командир табассум карда фаҳмонд, ки ҳозир натавонанд ҳам, як рӯз албатта мераванд. Ниёз барои хизмат, барои мадади ногаҳонӣ ва ҷони ӯро халос карданашон ба командир ва дастаи ӯ хеле миннатдорӣ кард ва гуфт, ки насиб бошад, ҳамдидор мешаванд...

Ниёз меҳост кӯрпаву болишт карда ва дам андохта, сарашро саҳт баста ва печонда чунон хоб кунад, ки устухони бадани ларзонаш гарм шавад. Вале дар ин мулки барои ӯ ошнову ноошно ба ҷуз хонаи Малиқбой «маҳрамхонае» набуд, ки бемалол сар мехалонида бошад. Ба кӣ гӯяд ин хоҳишашро? Ёронаш низ аз мулки худашон ва дар ин мулк касе нест, ки ӯро ба хонааш бурда, осуда гардонад. Жения дониста ва ё надониста ба ӯ гуфт, ки ба телефонхона даромада дам гирад; то осуда шудан биистад, сонӣ равад, мешавад. Вале Ниёз розӣ нашуд: ин соату ин лаҳза дар ин макон мондани ӯ хуб нест..

Ҷро чанд чакман пӯшониданд. Бар асп нишонданд. «Мирзониёз, болои асп истода метавонед?» пурсиданд аз ӯ. «Ҳа» сар чунбонд ва аспи ӯро миёнагир карда ба роҳ даромаданд. Миёнбур ба роҳи Чавпая уреб шуданд. Раҷабу Яъқуб ҳар гаҳ гумон мекарданд, ки ӯ аз пушти зин мепаррад. Даст дароз карда доштани мешуданд ва гӯё Саманди рамузфаҳм қач шудани борашро пай бурда, чунон миёнашро медуздонд, ки Ниёз боз ба майли аввал мегашт. «Мирзониёз, гарм шудед?» пурсиданд ёрон. «Ҳа» сар чунбонд Ниёз. Ва онҳо ба манзил расиданд.

...Ниёз аз асп фаромада натавонист. Ҷро оғӯш карда фароварданд. Пояш вазнашро намебардошт. Пояш «кунда» шуда буд: гармиро ҳис намекард. Гумонаш, ки дар пойҳояш шишарезаҳои зиёдеро ҷой карда бошанд, мехалиду бичиррос мекард. Аз ду тараф дошта, ба дарвозахона бурданд. Бобои Наврӯз магар омадани онҳоро хоб дида будааст, ки баробари аз дарвоза ворид гаштан кӯрпа аз рӯй дур андохта сари по шуд. «Вох, хонем сӯхт! Ин ҷӣ рӯзе буд?» ва садои ӯро шунида Ширбадану Сабзина аз хона тозои баромаданд ва Ширбадан баробари дидани Ниёз агушт ба даҳон бурда, аз ҳайрату ҳаяҷон шах шуд. Ниёз ҳолати ӯ, безобитагии Сабзина ва фарёду ҷонталвосогии боборо дида хандид. «На-на-гарсед, по-поям хоб кардааст» гуфт ӯ вале дар овозаш ларзидани баданаш пай бурда мешуд. Пирамард, дарди бадан ва ларзишу хунук хӯрданашро фаромӯш карда, дар ғами ҷони набера афтод.

— Ҷӣ шуд, Мирзониёз? – сару рӯи ӯро дастмол карда пурсид бобо.

— Ҳеч чиз, – хандида гуфт ӯ.

— Чаро аз роҳи сафар гаштӣ?

— Ҳамин хел баданам хунук хурдан гирифт, баргаштанро салоҳ дидем.

Бобо сар афшонд:

— Не-е, беҳуда ту намегардӣ... А, Раҷаб! Ҳама чо осудагӣ?

— Осудагӣ, бобо... Мирзониёз хунук хурдааст...

— Агар натарсида бошад, – бовар намекард бобо. Раҷаб ба саволи бобо ҷавоб надод ва ба Ниёз нигарист: Шуд! – гуфт бобо, – Ӯро хобондан лозим... Сабзина, дар хона чогаҳ андоз... Мастобаи тунд бикун... Равғанӣ нате... Шумо рӯи кат марҳамат бикунед, – ба ҳамроҳони Ниёз гуфт бобо.

Онҳо сухани боборо накуштанд. Ширбадан зуд чогаҳи боборо ғундошт ва рӯи кат кӯрпача партофта, ҷой тахт кард, ки меҳмонон бароянд. Дили бобо тоқат накарда назди Ниёз даромад ва хошиш кард, ки ростӣ ҳодисаро гӯяд. «Ҳеч кор нашудааст...»

— Не, – сар ҷунбонд бобо, – дурӯғ нагӯ, билло ягон ҳодиса шудагӣ. Маро бало назадааст, лекин ман аз хиш-хиши аккаи шум-хабар бим кашида, баданам вараҷа кард... Гуфтам ба ту, нарав, гуфтам... Ман медонистам, ки ягон бало мешавад... Қасди ҷонат карданд. Мирзониёз?

Ниёз гӯё ки сухани боборо нашунида бошад, хомӯш монд.

— Дидӣ, гуфтам ба ту... Ман мурданамо намедонам, намедонам, ки кай мемурам, дигар ҳамааш пешакӣ ба ман аён мешавад. Ҳоло ҳам балои бахайр гузаштааст, ки саломат баргаштӣ...

— Натарсед, бобо, ягон кор нашудааст...

— Ту мегӯӣ, медонам барои ҷӣ мегӯӣ... барои дили ман шуда, Ширбадан нафаҳмад, гуфта ҳамин хел мегӯӣ, лекин офтобро ба домон пӯшида намешавад. Ту нагӯӣ, як каси дигар мегӯяд... Шумо бароед, ба меҳмонон дастархон бароред, – Сабзинаю Ширбаданро ронданӣ шуд бобо. Ва ҳамин вақт аз дар Умар даромад. «Додот хунук хӯрдааст, баччем» пешгири мекардагӣ барин гуфт бобо. Вале Умар бовар накардагӣ барин дурудароз ба падараш нигоҳ кард. Ниёз низ аз ӯ чашм намеканд ва барои дили писар шуда табассум кард.

Бобо фаромӯш карда буд, ки бемор аст. То алвақт гумон мекард, ки хиш-хиши акка ба сари ӯ бало меоварад, вале Ниёзро дар ҷунин ҳол дида пурғусса шуд, ки бобои пир истода, набераи ҷавон аз дунё гузарад, аз рӯи адолати илоҳӣ ҳам нест. Бе ҳамин ҳам Ниёз аз дунё хушии надидааст.

Ёрони Ниёз рӯи кат, гирди дастархон нишаста бошанд ҳам, аз гулӯяшон об намегузашт. Онҳо медонанд, ки ба Ниёз осебе нарасидааст, аз ҳаяҷон ва андаке аз харос ҳам будагист, ки ба ин ҳол афтодааст, онҳо аз сиёсат ва ғазаби бешӯри бобо метарсанд,

ки таънаашон мезанад; таъна мезанад, ки чавонмард ном доред, ёратонро амон дошта натавонистед, як даллаи сурхинамӯӣ ӯро фирефта дар хонааш кӯрдуд андохт ва шумо тамошо кардед. Мегӯяд. Ба забон наояд ҳам, нигоҳаш мегӯяд, калла чунбонданхоҷаш мегӯяд. Онҳо ин чизро яқин мекунанд, барои ҳамин мецоҳанд, ки Ниёз хоб накарда зудтар хезад, ҳамроҳи онҳо нишинад, то дили бобо пур шавад. «Чӣ хел аҳволи Мирзониёз?» ҳар бори ягон чиз овардани Сабзина мепурсанд онҳо. Вале Сабзина сар мечунбонаду меравад. Боз гулӯи ёрон тангтар ва дилашон фишурдатар мегардад.

Бобо паҳлӯи бистари Ниёз дер нишаст. Ширбадан ҳам баъди даромадан дигар аз ҷой намеҷунбид. Мегирист. Ҳарчанд бобо бесадо имою ишора мекард, ки Ширбадан бо ҳиқ-ҳики худ Ниёзро парешонавоъ нагардонад, намешуд. Ширбадан худдорӣ карда наметавонист ва чунин рафтори ӯ боборо ба ғазаб меовард. Бобо маҷбур шуд, ки ӯро «берун баро» гӯяд. Ширбадан даст ба сари сина гузошт, ки дигар садо намебарорад, Бобо низ осуда гашт, ки Ниёзро хоб бурд ва арақ карда ба худ меояд.

— Ха-айр, – пой дигарашро ҳам болои кат бардошта гуфт бобо, – Начунбед-начунбед, шинед... хаайр, шумо ҳамон ҷо будеду надидед, ки чӣ шуд... Ҷаро нон намешиканед, марҳамат, нон гиретон, – нонро пора карда, рӯи дастархон гузошта, хоҳиш мекард бобо. – Худ аз худ ҳамин хел шуд-а? Ё ягон кас тарсонд?.. Не. ҳамин хел не? Шумо сирри ёратона намегӯед, аммо ман медонам, ки дунё тинҷӣ не, шумо аз ин дарвоза набаромада медонистам, дунё ноором аст...

Онҳо чӣ гуфтанро намедонистанд, ба якдигар менигаристанд, ки шояд ман нею ту гӯӣ, вале касе ҷуръат намекард: ё ба хурмати Ниёз ё барои маҳкамии даҳони худ ҳамин корро мекарданд.

— Ташвиш нақашед, бобо, ҳеҷ гап не, – худро аз ҳама наздик гирифта гуфт Рачаб. – Аз рӯи шунидамон ё бо Аҳмадбойи гузорӣ гапашон гурехтааст ва ё ӯ Мирзониёзро дашном додааст. Гапи беҳуда, Мирзониёз ба ин чизҳо аҳамият намедихад, ҳамту тобаҷ нашуд, раҳорах хиш-хиши алошакшакро мегуфту бим мекашид.

Бобо «ҳа, мани пирро фиреб кунед» мегуфтагӣ барин сар мечунбонд.

— Бобо, додом шумо мепурсанд, – аз дар баромада садо дод Умар ва зуд баргашта даромад.

Бобо лағжида ба лаби кат омад ва пойхоҷашро нишеб карда кавшашро пӯшид, сонӣ тез ҷониби хонаи Ниёз хобида рафт.

— Чӣ гап, баччем? – аз дар сар халонда пурсид ӯ. Ниёз кӯрпаи рӯро дуртар тела дода «дамам гашт» гуфт ва ба бобо рӯ овард: «Гарм шудам бобо, устухонам аз ларзиш монд» гуфт ва гӯё ки бобо гапурсӣ омада бошад, суханашро идома дод: – Кор мурд,

Самарқанд рафта нашуд, кор боз қафо монд, ба Власов ҳам телефон накардам.

Сабзина ба шир гули орд зада атола пухта овард, бобо шулла гуфта буд, ӯ атола овард; «атола гарм, ҳам безарар» гуфта пахлӯи болини Ниёз нишаст, ки атоларо хӯронад. Ширбадан аз бобо шарм карда ба Ниёз наздик намешавад; вақти набудани бобо сари болинаш нишаста буд, парешонии боборо ба Ниёз гуфта хоҳиш кард, ки зудтар ӯро даъват карда саломат будани худро гӯяд ки... вагарна бобо дилу чигарашро мехӯрад.

Ниёз як гардан тофта ба Ширбадан нигарист, бобою Сабзина ин рафторро диданд, барои ҳамин Ширбадан шарм карда боз сар ба зер афканда ва акнун мехост, ки косаро аз дасти Сабзина гирифта ба шавҳараш атола хӯронад, вале Сабзина косаро ба Ниёз оварда пурсид, ки ҳамин хел оҳиста-оҳиста бо чумча ба дахонаш резад ё каме ковок мешавад.

— Маро бемор гумои кардед, оча? Ё кӯдаки гулаҳӯр?

— Ту барои ман ҳама вақт кӯдаки гулаҳӯр ҳастӣ, баччем, – гуфт Сабзина ва табассум кард.

Ниёз талвосаи хестан кард, вале ҳис кард, ки бемадор метобад ва ба Ширбадан нигарист, ки мадад кунад. Ширбадан аз тахтапушти ӯ бардоштани шуда даст даровард ва зӯри бардоштан зад. Ва пай бурд, ки агар худи Ниёз ҷуссаашро набардорад, зӯри ӯ намерасад. Сабзина низ мадад кард, ки Ниёз ковок шуд, ба пушташ болишт гузоштанд ва ӯ атоларо на бо чумча хӯрд, балки лабқаш кард. Бобо аз ин рафтори ӯ шод шуд, ки сихат будааст, зеро тан ба дард бошад, иштиҳо ҳам мебандад.

— Худоро шукр, – гуфта аз дар баромад ва дар лаби ӯ табассум дида вақти шарикони Ниёз хуш шуд...

...Бобои Наврӯз сабаби бемории Ниёзро фаҳмида саҳт хафа шуд, вале ба ӯ чизе нагуфт. Хафагии ӯ на аз он, ки Ниёз сирро пинҳон дошта, сабаби бемориашро тасодуфӣ гуфт, балки ношод аз он аст, ки пеши роҳи Ниёз баста шуд, дигар ӯ аз Фузор гузар карда наметавонад ва дар ҳар ҳамгашту паноҳгоҳҳо хавфу хатар таҳдид карданаш аз эҳтимол дур нест. Бобо дар ин боб андешаи зиёд мекунад, тадбир мечӯяд. Аҷобати кор дар он, ки гузориҳо мардуми Неконро ба чаноза хабар накарданд. Абдуллобой чӣ хел ба ин чаноза рафтааст, касе намедонад. Хабари марги Малиқбой баъди аз чаноза баргаштани Абдуллобой ба бобо расидааст... Абдуллобой ин хабарро ба некӣ паҳн накардааст, балки барқасд – барои Ниёзро бадном кардан. Баробари шунидани хабари марги Малиқбой на танҳо миёни абрӯвони Абдуллобой чин зад, балки дар дил гирехи азим баст; лаб газид, ангушт фишурд, чашмонаш кӯрмуш шуданд, сараш ба таъкиду таҳдид чунбид... пеш аз пай Малиқбойро гирифтани Ниёзро каллапарид кардан мехост. Абдул-

лобой сахт барошuftа буд, миёни лабу дандон ба худ мегуфт, ки чӣ кас будани ин яtimi думовардро намедонистааст...

Магар бобо ҳам андешаҳои аз сари Абдуллобой гузаштaro пай мебурд ва ё касе дар дилаш меандохт, ки на тори кат нишаста метавонист, на сари дастархон қарор дошт, на хоби бароҳат ва на намози ҳалол. Шаҳидак, ҳама қораш шаҳидак, нимқора. Назди Абдуллобой рафта тафсири воқеаро шунидан мумкин, лекип наме-равад. Медонад, ки воқеа ба ҳар навъ сурат гирад, Абдуллобой ба фоидаи Малиқбой ҳал мекунад ва Ниёзро маҳқум месозад, ки нар-хи сабзиви пиёзро напурсида, чунон марди мӯътабарро куштааст. Ин аз як лаби даҳони ӯ мебарояд ва чунон гапро майда карда ба бобо мефаҳмонад ва боборо чунон мот мекунад, ки ӯ розӣ мешавад ин зайл фарзанди «ноҳалафи» инсонро худаш ба дор кашад. Боз «хун ба хун» хуни Малиқбойро мегирем, мегӯяд.

— «Марҳабо!» гӯшҳои бобо садо медиҳанд, вале ӯ намедонад, ки айнан дар ҳамин лаҳза Ниёз ҳамин чизро такрор мекунад: «Марҳабо! Марҳабо!»

...Ниёз бо роҳи Офтобрӯя нарафт, балки дастае, дастаи боъ-тимод ташкил карда, ба ҳамон роҳе, ки борҳо рафта омада буд, сафар кард. Як бор рафт, як ҳафта рафт, як моҳ рафт, як сол рафт ва ҳеч хатар наид. Агар ҳар бор то Ғузор дар паноҳи ҳимояи ёронаш равад, аз Ғузор он тараф ёру мададгараҳ отряди казакон буд. Вале ҳеч гоҳ суҳанони бобояш аз ёд намерафт: «ғузориҳо, алалхусус барлосҳо сад сол гузарад ҳам қасдашонро мегиранд.»

...Дар ин миён ба Женяи бегуноҳ таҳдиди зиёде карда, аз ин чо рондаанд. Ба чояш як марди сурхинарӯе омадааст, ки ба зан монанд аст ва номашро Аҳмадулин мегӯянд. Ғузориҳо чунин одаму чунин шаклро писандидаанд. Лекин барои Ниёз торик, ки онҳо барои чӣ ин марди телпақдори зардинамӯи сурхрӯйро хуш карда бошанд. Ниёз чандин бор ба Панҷакату Самарқанд рафта, бо ширкатҳои хоричӣ маслиҳат кард, ширкатнома басти, ки ба Ғузор роҳи охан оранд ва аз Ховаркӯх то Қашқои Ғузор роҳи ҳавоӣ созанд. Барои чунин қорҳоро буд қардан Ниёз ё ба он чо бояд бишавад ва ё ба воситаи телефон гуфту шунид кунад. Вале ҳар боре, ки ба телефонхона медарояд, он марди сурхрӯй ӯро хуш қабул мекунад, суҳанони хуб мегӯяд ва бисёр мекушад, ки ба Ниёз ёрӣ расонад, аммо ҳеч гуфтугӯи Ниёз баргузор намешавад. Меояд, меистад-меистаду меравад. Даври Женя ин хел набуд. Ниёз тез гуфтугӯ мекард ва Женяву телефонро хочатбарор дониста хушхол баромада мерафт... «Аҳ сабил мон!.. Як гирифту боз гум шуд...» мегӯяд Аҳмадулин. «Ё симҳоро бурида бошанд?» барои озмуд мепурсид Ниёз. «Шояд ҳамин хел дам бошад...»

— Женя мудом мегуфт, ки ба ин симҳо расидан мумкин не, қасро сип-сиёҳ сӯзонда мекушад. Мардуми ин чо ин чизро медонанд, барои ҳамин ба симҳо намерасанд....

— Жения номаъкул кардас! Ин сими электрик нест, ки одамро кушад, Жения шуморо тарсондааст.

— Ҳамту?

— Ҳамту..

— Ҳар кас ҳар хел медонистааст-дия, – рамуз гирифтани шуда гуфт Ниёз.

— Бале, медонистагии шуморо ман намедонам...

— Ва баракс... Гап намезанад?

— Як мегӯяду як не...

— Агар сим канда шудагӣ бошад, ҳамин хел мешавад?

— Ҳа... Не! Вай... Боз як бор бинам.

— Ташвиш накашед, бехтараш худам меравам. Рӯи одам ширин, ҳамон чо рафта, гапзанон кунем, бехтар...

Дар ҳақиқат, рафтан ва ё нарафтани Ниёзро Аҳмадулин намедонад. Вале гумон мекунад, ки рафта будааст. Ва Ниёз ҳам намедонад, ки рафтани нарафтани ӯ барои Аҳмадулин аҳамият дорад ё не. Лекин медонад, ки бо телефон ин зайл мақом кардани вай бебало не. Ё фармудаи ягон кас аст ва ё барои ҳудаш лозим.

— Агар телефон кор накунад, Панҷакат меравам... Ба онҳо мегӯям, ки ягон чои сим гирифт кардааст, тафтиш кунанд.– вақти рафтан изҳор дошт Ниёз.

Вале телефончӣ зинҳор кард, ки ин хел гуфта онҳоро ташвиш надихад, ҳудаш дуруст мешавад; аз ин чиз ҳам Ниёз сабақ гирифт ва боз чизе нагуфт. Раҳораҳ фикр мекард, ки ин одам чӣ одаме бошад.

Роҳи қадоба тахт шуд. Ниёз нияташро амалӣ кардан мехост. Барои он ки дар баландии Ховаркӯҳ поездча гардад, барои он ки аз он чо то Қашқоии Ғузор роҳи ҳавоӣ ояд, чӣ қадар масолаҳ кашондан лозим меомад. Хару аспу ароба ва одамон бояд ин чизҳоро мекашониданд. Вале мутахассисон изҳор доштанд, ки баъзе чизҳои вазнине, ки ба он чо бояд баранд, на асп бурда метавонаду на ароба. Ва лозим омад, ки оҳанҳои вазнини чашм надидаро танҳо бо зӯри ғажговҳо кашонанд.

Хизматгорони шарокати Англия чунин оҳанҳоро аз кучо меоранд, ба мардуми ин чо норавшан аст, вале чӣ хел онҳоро ба чанаҳо бор карда мебаранд, ҳама мебинанд. Ғажговҳои шимолӣ, ки ба гармии ин кишвар омӯхта нестанд, дар танги тирамоҳ ҳам он қадар арақ карданд, ки аз ҳар тори мӯяшон об мечакад. Онҳо дар ҳамвориҳои Ғузор, аввали роҳи Киштӯд андаке мадор доштанд ва чанаро ба осонӣ мекашиданд, вале дар роҳи қачокилеби қадобаи Кӯҳак дилаку забонак зада монданд. Ғажговҳоро аз чанаҳо раҳо карданд, то каме дам гиранд. Ҷонварони бебабон худро суи об зада, ба чои он ки об хӯрда ташнагиашонро шикананд, даруни рӯд даромада, дар ҳавзаҳои на чандон чуқур тап-тап хоб мерафтанд,

то тасфи баданашон бартараф шавад... Ин ҳайвонҳои безабонро, вақте ки нафасашон рост шуда, аз об бароварданд, нахорӣ дода боз ба чанаҳо бастанд, то сӯи Ховаркӯҳ зӯр ба кор баранд. Онҳо чунон шалпар ва бемадор шуданд, ки дигар зӯри кашидани чанаро надоштанд. Акнун на танҳо аз тори мӯяшон арақ мешорид, балки аз бинӣ ба даҳонашон луоб ғоз дода нишеб мешуд. Чунин ба назар мерасид, ки онҳо дигар ҳеч гоҳ қониби Шимол барнамегарданд ва шояд охири роҳашон то сари Ховаркӯҳ бошад. Ва рафту то он баландӣ бароянд, бо мадади инсон мебароянд, чунон ки дар ҳар кӯрсангу харсангҳо, ки чана андармон шуд, ба воситаи мисрону фашангҳо раҳо карда, пеш мераванд...

Ба ҳар машаққате ки бошад, аввалин оҳанҳои вазнин бо зӯри гажгоҳҳо ва мадади одамон то баландии Ховаркӯҳ бароманд. Акнун ба Ниёз лозим буд, ки ин барори аввалро ба уезди Самарқанд, ба губерния ва алалхусус ба Власов расонад, ки қариб ҳама қорҳои Ниёз ба ёриву маслиҳати ӯ сомон мешавад, барои ин ё телефон қардан лозим меомад ва ё рафтанд.

Бо ҳамин ният Ниёз ба телефонхонаи Ғузор рафт...

Се шаб аст, ки мурғи вайронахоҳ-чугз дар шоҳи зардолуи бобо нишаста, се бор «чуг!» мегӯяд ва таҳдиди боборо шунида, парида меравад ва садо шумаш аз қадам вайронае меояд. Аз садои ин мурғи бадният мӯи бадани бобо мехезад; ошуфта мегардад, ғамгин мешавад, вале чорае андешида наметавонад. Ягона илочаш ҳамин ки Ниёзро ба сафар баромадан намемонад ва намегузорад, ки қониби Ғузор раҳ сипарад. Вале барои Ниёз рафтанд фарз аст. Вагарна ҳама қорҳо нимқора мемонанд ва нақшаҳои ба амал намеоянд. Бобо хафа, саҳт хафа... Се шаб мурғаки шумовоз садо қард ва гум шуд, дигар овозаш намебарояд, аз вайронаҳо ҳам намеояд. Гуё вай хабарашро дод, вазифаашро адо қард ва акнун дар қадам вайронае мунтазири шикастест. «Ман фақат мурданамиро намедонам» мегӯяд бобо, вале ӯ аз худ биме надорад, балки бештар ба Ниёз менигарад, ӯро огоҳ қардан мехоҳад, то хушёр бошад; ба ҳар ваъдаву воиз, гапу ҳарф фирефта нашавад; аз қасу ноқас худро қанор гирад; дӯсту душманро фарқ қунад... Агар мурғак як бор ё як шаб садо мекарду мерафт, бобо ин қадар парешон намешуд, ташвиш намекашид. вале се шаб паи ҳам садо қардани он боборо қушт...

— Чашм нарасад, Умар қалон шудааст, – мегӯяд Ниёз.

— Ҳа, қалон шудааст, – тасдиқ мекунад бобо, вале ҳаёлаш ба дигар қизу ба дигар тараф банд аст. – Ман фақат мурданамиро намедонам. – Мегӯяд боз.

— Чӣ хел? – ҳайрон монда мепурсад Ниёз, ки чаро бобо ба ҳарфи ӯ, ки дар хусуои Умар мегӯяд, ин хел ҷавоб медиҳад.

— Ҳамон рӯз ҳам набояд туро ба рафтан рухсат меодам. Им-
рӯз аниқ, ки рафтан намегузорам... Худата кушӣ ҳам, намомонам...
Ту медонӣ, ки мурғи шум се шаб пай ҳам «чуг! гуфт. Ин хабари
нек нест... Ин мурғи баддахон ё тобути маро дидан мехоҳад ва
ё ягон гапи дигар ҳаст. Забонашро нафаҳмам ҳам... Лекин бо
он забоне, ки хонд, ҳама ошноянд. Тамоми мардуми Қӯҳистон
ин чизро медонанд; медонанд, ки вай хонаҳоро вайрона бинам,
мегӯяд. Касе, ки ободӣ мехоҳад, ин чуғз муқобили ӯст.

Ин ҳарфҳоро бобо надониста гуфт, дар омади гап гуфт, вале
дили Ниёзро ба замин резонд. Вай гумон кард, ки дилаш мисли
хуни гарм шувӣ ба замин рехт ва ҳамон лаҳза сард гашта, саҳт
шуд, ки дигар ҳаракат намекард.

— ...ба вай вайрона лозим, – идома дод бобо, – ободихоро
бинад, ғашаш меояд. Барои ҳамин шабонгаҳ ба сари дарахти он
боғҳо нишаста меконад, ки ин мулки обод низ хароб гардад...

— Ин хел бошад, чӣ кор кунем? Ман бояд ба Панҷакату Са-
марқанд равам, вагарна корҳо нобуд меконанд...

— Ба ту чӣ лозим ҳамин ташвишҳо? Агар барои худат бошад,
як гап, лекин ин корҳоро мекунӣ, роҳаташро дигарон мебинанд
ва ё ҳамин коре ки мекунӣ (ба ёрии дигарон бошад ҳам) ба номи
ту намебанданд. Ба гуфти худат, кори ширкатҳои хориҷӣ. Магар
намедонӣ, ки онҳо ба чӣ мурод ин корҳоро мекунанд? Медонӣ...

— Ба ҳар тарике ки бошад, ин корҳоро қардан лозим. Мусофир
мераваду саргузашташ меконад...

Бобо рост ба чашми ӯ нигарист ва суҳанашро такрор кард:

— Мусофир мераваду саргузашташ меконад...– ва сар чунбонд,
– Рост. Акнун маълум шуд. Ту мехоҳӣ, ки баъди сарат ҳам гуянд,
ки Ниёз ин корро кард, он корро кард... Ҳамин хел не?

— Ҳа, – сар чунбонд Ниёз.

— Барои чунин ният шоир шудан лозим буд. Бобои Рӯдаки-
амон барин.

— Пас маълум ки дар ҳар замон барои кори хайр касро азоб
медодаанд...

— На ҳама... Танҳо касоне мехоҳанд, ки мисли чуғз нияти
бад доранд.

— Пас ҳар ки осуда бошад, хонанишин шавад?

— Не, баччем, хонашинӣ кори мардон нест, лекин вақти зару-
рат хона нишастан ва ё пас гаштан зарар надорад...

...Гӯё Ниёз аз рӯи зарурат ба сафар баромад. Аз он рӯзе, ки
мурғи бадхӯву вайронанишин дар сари зардолу нишаст, ҳафтае
гузашт. Се рӯзи хатар гузашт ва акнун ба сафар баромадан мум-
кин буд. Вале бобо зинҳор мекард, ки ба роҳи Офтобрӯя равад
ва дар Ғузур пайдо нагардад. Ниёз, ки баъди марғи Маликбой ба
ин роҳ чандин бор сафар карда, ҳамаро осуда дида буд, боз бо

хамин роҳ ҳамроҳи ёрони дилпураш равон шуд ва ба Ғузур омад. Табъаш хира, танаш ланҷ ва андаке ночӯрӣ дошт. Бинобар он ба сафари роҳи дур дил накард ва хост бо телефон ҳама гапашро гуфта шунавад.

— Саломун алайкум! – одоб карда аз дари телефонхона даромад Ниёз.

— Ваалайкум салом...– ҷавоб гардонд Аҳмадулин ва ба пурсу-пос даромад: – Бедарак шудед, Мирзониёз? Чандин бор аз Панҷа-кату Самарқанд телефон омад, шуморо пурсиданд. Ман гуфтам, ки чанд рӯз боз надидаам... Хизмат?

— Ба уезд телефон мекунам.

— Ба ҷону дил,

Аҳмадулин гӯшақҳои телпакашро пушти сар баста буд ва гӯшаки телефон ба гӯшу даҳон бурда, ду-се бор ало-ало гуфт, уездро ном бурд. Аз нав дастаи сандуқҷаи телефонро тоб дод, баъд гӯшақро ба Ниёз дароз кард, ки гап занад. Аз гӯшақ садои ҷуғз ва насиҳатн бобо меомад. Гӯшақро аз гӯшаш дур бурд ва боз наздик овард ва боз ба гӯшаш ҳамон садои шум омад. Бар-гардонда гӯшақро ба Аҳмадулин дод, ки ҳудаш гӯш кунад, то ҷӣ овоз мешунавад.

— Садо намеояд, Мирзониёз... Сабр кардан лозим меояд. Би-шинед, ана дар он харак бишинед, хаста метобед... Ман кӯшиш мекунам, ки дар ин муддат аз уезд ягон касро пайдо кунам...

Ниёз медонист, ки шариконаш ўро дар сари хавз мунтазиранд. Барои хамин аввал ба ҳарфи ў розӣ нашуд, вале медонист, ки бо ҷунин вазъу ҳолат ба тарафҳои Панҷақату уезд рафта наметавонад, ба умеди телефон ба харак нишаст... Панҷаҳо ба ҳам харпанча андохта, паси сар гузошт ва ба девор така дошт. Хеле хаёл кард ва ба гӯшу майнаш ба ҷуз садои шуми ҷуғзу суханони бобо қизи дигаре намеомад. Вай хост хамин чизро ба Аҳмадулин гуфта, пурсад, ки оё дар урфу расми онҳо ҳам ҷунин чиз ягон таъбир дорад ё не...

...Ва хамин вақт «Ассалому алайкум, Худоро шукр, шуморо пайдо кардем, мушкиламон осон мешавад» гуфта, чанд тан, гӯё ки ба ягон мурод, муроди неке вз ё ёриё омада бошанд, паи ҳам мегуфтанд...

Мирзониёз пайдо шудани онҳоро дида ҳарчанд зӯр мезад, ки харпанча боз карда хезад, аммо харпанҷаи дастонаш ё аз тарс ва ё ҳаяҷон қуфлу калид гашта, қушода намешуданд.

— Начунбед, Мирзониёз, бинишинед! – гуфта яке пеш омад ва таъзим карда гуфт: – Мирзониёз, аз тарафҳои Урусистон писара-мон мактуб кардааст, оламро гаштем, каси басаводе наёфтем, ки ҳарфи урусро хонда тавонад. Гуфтанд, ки шумо ин ҷо ҳастед ва ҳарфи урусро медонед...

— Ку мактуб? – пурсид Ниёз ва кӯшиш кард, ки харпанчаашро кушояд, аммо дастони куфлу калид аз паси сар пеш намеомаданд, гӯё он чо ширеш баста бошанд.

— Ин аст мактуб! – яке корди зери остинро ба шиками Ниёз зад.

— Ин аст мактуб! – дигаре такрор кард ва саввумӣ идома дод ва чаҳорумиву панҷумӣ ба онҳо пайравӣ карданд – ба шикам, пахлӯ ва синаи ӯ корд мезаданд. Ниёз, ки ангу манг монда буд ва дасти кушодаву яроке надошт, худро ҳимоя карда натавониста, гоҳ ба девор бармехӯрд ва гоҳе ба якеи онҳо. Корде шиками ӯро бидарид, рӯдаҳои Ниёз берун омад... Магар онҳо аз садое ва ё аз омадани касе хавф бурданд, ки пасиҳам дартоз бадар шуданд... Ниёз ба телефонӣ нигоҳ карда ӯро надид ва шикам ба девор пахш кард, ки рӯдааш ба замин нарезад... Ва ҳамин вақт тори гирифта кушода гашт, ки дастонаш раҳо шуданд ва ӯ бо бари чома рӯдахоро ба шикам пахш карда, аз дари телефонхона баромад. Ӯ хуни шорон ва мадори рафтаре ҳоло пай набурда буд, ба назараш танҳо рӯдааш баромадааст ва худро пушти Саманд гирад, ҳама кор хуб мешавад, аз пардаи даридани шикам кас намемурад, ҳаёл мекунад ӯ ва ба назараш асп чунон дар дурихо намуд, ки ба гаштан онро дарёфта наметавониста бошад... Ҳис кард, ки пойҳояш вазнин шуданд; базӯр якеро пеш мепартояд ва дигарашро то пеш мегузорад, ки фурсати зиёд мегузарад: «Коре карда ба Саманд савор шудан лозим». Калавид, лекин наафтид. Маълум, ки пойҳояш итоат намекунанд. Баумед ба атроф чашм давонд; ёру ёвар мечуст, ошно мечуст, ақаллан ягон савобчӯро дидан мехост. Ҳайҳот! Чонзоде наменамуд: «Наход, ки Умар ҳам мисли ман ятим монад?» ҳамин қадар андеша карда тавонист, ятимиро ба ёд овард, ки ба касе раво намедонист... Аз чонвару чондори олам танҳо Саманд ба чашм менамуд, ки дур буд, чунон дур, ки садо кунад ҳам, то он дурӣ намерасад, ки вай пеш биёяд. Бо вучуди он Ниёз ба дасти чап чома ба шикам пахш карда, дастии рост пеш ёзонд, қониби Саманд дароз кард, ки чонвар дида пеш ояд ва ҳайрон монд, ки чаро Саманди рамузфаҳм ишорани ӯро пай намебарад: «Дур, барои ҳамин». Аммо Саманд дур набуд, ба чашми ӯ дур метофт. Ниёз медонад, ки аспро ин қадар аз телефонхона дур набастааст. «Шояд ин ғаддорҳо дур бурда бошанд, ки ман расида натавонам». Ва ӯ дар талоши ҳаёт пой ба пеш меандоخت ва яке ба худ омад, ки Саманд наздики наздик аст, тамоман наздик. Танҳо зӯре лозим аст, ки пой ба рикоб гузошта худро пушти асп гирӣ. Ҳаёлаш ки пештара барин ба як ҳамла худро пушти асп мегирад... аммо пой бардошта ба рикоб гузошта наметавонад, барои пой ба рикоб гузоштан дастҳоро ҳолӣ қардан лозим, ки он гоҳ рӯдаҳо мешоранд... Боз дасти чап раҳо карда

рикобро дошт ва зӯр зада пои чап бардошта ба рикоб чой кард, аммо зӯри боло кашидан надошт, то чуссаашро бардошта пушти зин гирад, даст лозим буд, ки аз зин дорад, зӯр лозим буд, ки вазнашро боло кашад... Ӯ дасти рост низ раҳо карда аз зин дошт, ки чомаи печида рӯдаҳоро боздошта метавонанд, пасон тамоми зӯрро чамъ карда, худро боло кашид, пояш аз замин канда шуд, то миён аз зин боло шуд, аммо пой гардонда зинро савор шуда натавонист; як пой дар рикоб, пои дигар озод рӯи зин ба шикам хоб рафт. «Чу!» базӯр садо баровард ӯ. Саманд аз чояш начунбид. Ниёз гумон кард, ки асп садои пасти ӯро нашунид, тақрор кард: «Чу!» Саманд боз начунбид ва боз, ки Ниёз базӯр даст ба пахлӯи рости вай зада «чу!» гуфт, асп чунбида-чунбида, ду даст баробар пеш андохт... Ниёз дид, ки ба пои Саманд ишкел андохта, куфл задаанд, дасту дил аз олам шуст: «Умар ятим монд... Қисматҳо тақрор мешудааст». Саманд ду се бор чаҳид ва садои куфлу ишкел нафоридаш, ки бозистод...

Ӯ сари овезонашро андаке бардошта ба чапу рост нигарист ва чуз замини саҳт чизеро надид. Умедашро аз ҳама чиз канд: аз Саманд, аз ёрон ва аз инсон... Дастонашро пас бурда аз қошу пуштаки зин саҳт дошта, калла ва сари синашро каме бардошт ва майли пас лағжидан кард. Нашуд. Сонӣ даст ёзонда лаҷоми рости аспро гирифта кашид. Барои Саманд доира гаштан чандон осон набуд. Саманди доно дастони ишкелдорашра начунбонида, балки пойхоҷашро ба кор даровард ва Ниёз ба сағраи вай каф зад, ки пеш гардад. Саманд ду-се бор дастонашро мечунбонду сонӣ барои ду дастро пеш партофтан омода мешуд ва баъд меҷаҳид. Вай чунон ин машқро тақрор мекард, ки савораш озоре наёбад. Аз рафтораш Саманд ҳама азобро ба худ раво меду ба соҳибаш не. Ӯ боз ба сағраи асп мезад, ки пеш чаҳад. Саманд магар пай бурда буд, ки сӯи саисхона равад. «Чу, чу, чонвар, чу!» паст-паст мегуфт Ниёз ва Саманд мефаҳмид, ки соҳибаш мадад мепурсад. «То охур, то охур, Саманд...» ҳамин қадар гуфт Ниёз ва Саманд ба ҷои он ки боз чаҳад, сайҳаи баланд кашид. «Чу, чонвар, чу» базӯр садо баровард Ниёз. Ва Саманд пай бурд, ки Ниёз худдорӣ кунад ҳам, дилаш мегирияд. «Ту чӣ гуноҳ карда будӣ, Саманд?» мепурсид Ниёз гӯё гуноҳи худашро медонисту гуноҳи аспашро не. Саманд ҷавоб мегуфтагӣ барин аввал охиста-охиста садои занҷиру ишкелро мебаровард ва баъд барои баландтар баромадани садои он меҷаҳид, сонӣ пай ҳам меҷаҳид, ки соҳибашро зудтар ба ҷои гуфтааш расонад. «Сӯи охур, Саманд...» гуфт Ниёз ва Саманд мисли ғуломи гапгир чаҳида-чаҳида ҷониби охур рафт. Ниёз боз андаке ҷилави ростро кашид ва Саманд пойхоҷашро тофта ба охур-шафат шуд. Ниёз лағжида фаромад. Даруни охур зонухоҷашро ба шиками даридааш тира карда хоб рафт. Саманди рамузфаҳм дур

памерафт, ки Ниёз андаке дам мегираду боз ба худ омада савор мешавад. Ва ҳамин вақт Саманд ду-се бор баланд-баланд сайха кашид ва баъд дуру дароз бинӣ афшонд. Сонӣ садои гур-гури гап баромад. Ниёз гумон кард, ки ҳамраҳонаш аз ин кор огаҳ шуда омаданд. Ӯ андаке аз охур сар боло карда ва ҳамон нокасонро дид, ки дар телефонхона ба шикамаш корд зада буданд. Ниёз аз зери гардани Саманд онҳоро дид, вале намедонист, ки онҳо низ ӯро диданд ё не.

«Пирмард дуруст мегӯяд: пой Саманди ин бадзот ба Киштӯд расад, халқоиашон омада хоки Ғузorro мебезанд» – сӯҳбати онҳо меомад.

«Пирон-кордида, мо бетачриба...»

«Морро захмдор карда сар намедиханд, инро худамон ҳам медонем, лекин барои чӣ ин корро кардем?»

«Воҳима гирифт. Ёронаш дар сарҳавз, мунтазири бозгашти ӯянд. Агар хабар ёбанд, пӯстамон мекананд.»

Ниёз фаҳмид, ки дигар умеди зиндагӣ нест: «Ҳар чӣ талаб доред, бигӯед, иҷро мекунам, вале маро накушед...» сухан тайёр мекард Ниёз, ки ба онҳо арз кунад, вале намедонист, ки онҳо ин суханонро фиреб дониста ба харфаш гӯш намекунанд...

— Ҳоҳхо, ин бадзот қояшро ёфтааст, – тамасхур кард нафаре.

— Ишкели пой аспро кушо, ки часади вазнини ӯро бурда наметавонем...

Ниёз ҳоло ҳам умеди ҳаёт дошт, ки баданаш як оташ гирифт ва баъд сард шуд. «Намегӯям... зорӣ намекунам... Пеши ин сагон гардан қач кардан харом мурдан аст...» Ниёз шунид, ки садои кушодани ишкели пой асп баромад ва баъд Саманд якеро саҳт газид, ки фарёдаш баромад ва чуфтак зада дигареро аз пой афшонд. Кадоме чолокӣ карда ба шиками вай корд зад ва Саманд шиҳа кашида яктоз аз саисхона беруи рафт...

«Чуволро дор».

«Аввал сарашро бигир».

«Бароямон вазнин мешавад, дар сари чоҳ сарашро мегирем...»

«Сар зан, ки дер мешавад!»

Сари Ниёзро аз охур берун кашиданд. Ниёз муқобилат карданӣ шуда даст ёзонд, то онҳоро даст боздорад,

Вале корди тези яке аллакай ба гардани вай расида буд. Сари ӯро на аз пеш, балки ба қавли худашон, кофирона аз паси гардан буридан... Ҷасади ӯро даруни чувол андохтанд. Вазнин буд мурдаи Ниёз, чаҳор тан базур мебурданд. Яке, ки лагади асп хӯрда буд, он чо монд ва чаҳор нафари дигар гандуми саркашидаи боғи

маликбоиро помол карда чувол сӯи чоҳ мекашиданд. Охири фасли баҳор – 27-уми маи соли ҳазору нӯҳсаду нӯҳ.

Аз мурдаи Маликбой чаҳор сол гузаштааст, вале замини ўро ҳоло ҳам кишт мекунад. Асои пир – ба ҷои пир; писараш ба ин корҳо сарварӣ мекунад. Аммо барои ҷи ҳасади Ниёзро ба ҷои ин боғ мебаранд? Шояд ин васият ва ё талаби ягон кас бошад, бе таъхир, бе дудилағӣ, яктоз – ҷунон ки тобутро сӯи гӯристон баранд, тез мекашанд; Бе огоҳӣ, бе ҳарфу бе суҳан, ба ҳамон шасте ки омаданд, чуволро ба ҷоҳ андохтанд ва баробари ба ҷоҳ рафта-ни чувол ҷунои фарёде баромад, ки қотилон ҷо-ҷо шах шуданд. Садо ба ҷоҳ рафт, вале як тани онҳо набуд. Дастӣ ӯ ба банди чувол андармон шуда сарозер рафт ва гумон кард, ки мурда аз дастӣ ӯ дошта ҳамроҳ бурд, барои ҳамин тарсида ин хел садои ҷонхарош баровард.

— Мулло Расул, зиндаӣ? – пурсиданд онҳо аммо ҷавобе нагирифтанд.—А, мулло Расул! Бевафой кардӣ, мулло Расул...

Аз мулло Расул садое наомад, яқин зери чувол монда буд...

...Мардум Саманди бодпоро диданд, ки болу пар бароварда бесоҳиб сӯи Киштӯд метохт. Ҳарчанд дар роҳ онро пешгардон карда доштани мешуданд, намешуд; Саманд ба касе гардан нафароварда, думу ёлашро барафрошта ҷунон мерафт, ки пояш ба замин намерасид. Касоне ки ўро бо савораш диданд, хайрон буданд, ки ҷаро Саманд бесавор ва ин зайл ҳавой меравад...

...Сапедадаи мардуми Киштӯд хурду калон аз ҳафт то ҳафтодсола найзаву досу калтак бардошта, дар роҳи сохтаи Ниёз нагунҷида, хурӯшу гирев карда, ба музофоти Ғузор дохил шуданд. Ин субҳ Ғузор ба майдоне мемонд, ки мардум ин ҷо дар афсонаҳо шундида буданд ва баъзан аз ҷангномаҳо мехонданд. Ғиревон омадани киштӯдиён мардуми сари роҳро ба хайрат гузошта буд.

Онҳо ҳамин ки дохили деҳқадаи Ғузор шуданд, дамашон гаштағӣ барин шӯру қиёмашон паст шуд ва ҷунон мерафтанд, ки дузд бошанд. Ҳамраҳони Ниёз, ки то алвақт ба деҳа тохт оварда, қотилони Ниёзро ёфтани ва ҳасади мактулро пайдо кардани мешуданд, ба ҷизе муваффақ нашуда, аз ғазаби мардуми Киштӯд ва таънаю маломати бобои Наврӯз худро эмин доштани шуда канор истоданд... Нияти мардуми Киштӯд, ки ба шӯр омада буданд, ин буд, ки ғузори пеш омадаро сар аз тан ҷудо кунанд. Вале бобои Наврӯз, ки савори Ҷиран буд ва дар паҳлӯяш Умар савори Саманд мерафт, аз нияти ҳамдиёронаш огоҳ шуда, баробари дидани шахси аввал, ки саиси саисхонаи паҳлӯи телефонхона буд, даст боло карда амр дод, ки ба пирмард даст нарасонанд ва бобо ба Қаҳҳорча фармуд, ки аз ӯ пурсад, ки аз ҳодиса хабар дорад ё не. Қаҳҳорча аз асп фаромад, назди пирмард рафт ва аз ӯ пурсид. Вале пирмард каф ба гӯш дошт, ки кар аст ва ҳарфаширо намешунавад.

«Дирӯз Мирзониёзро дар ин чо куштаанд, шумо хабар надоштед?» «Не-е» сар чунбонд пирмард. Ва бобо аз рафтору чавоби ӯ рамуз гирифт, ки садояшро баландтар кард: «Дурусттар пурс!» Пирмард, ки гӯшашро вазини гуфта буд, аз ин садои бобо як безобита шуд ва пай набурд, ки барои бобо барин одами зирак хамин қадараш бас буд. «Кӣ кушт ва часади ӯ дар кучост?!» аспро ҷилав зада пеш омад бобо ва чунон омад, ки пирмардро зери пойҳои Ҷиран мегирифта бошад. Пирмард харосид, ҳарфи боборо низ шунид ва сӯи охурро нишон дод. Вале пеш аз ин Саманд Умарро сари охур бурданӣ шуда қадам пеш мемонд, вале Умар лаҷоми онро саҳт медошт ва хамин ки ба муомилаю муносибати бобою пирмард ҳушаш рафт, Саманд ӯро назди охур бурд ва ба замин так-так зад. Чашми Умар ба хуни сиёҳе афтид, ки аз сари охур то замин шорида буд. Умар дод гуфт. Бобо ҳайрон монда, зуд сӯи ӯ нигарист, ки ба ӯ чӣ шуда бошад? Умари Ниёзсурат аз асп фаромада, ба омадани бобоқалонаш ҳам мунтазир нашуда, даст ба хуни сари охур мезад ва фиғон мебаровард: «Вой додои чавонмаргам!» Ва ҳамае, ки он чо пиёдаю савора буданд, баробари фарёди Умар фиғон карданд. Бобо аз асп пиёда шуд ва ҳамроҳи Қаҳҳорча сари хун омаданд. Ва ӯ ба пирмард нигашт, ки аллақай роҳи гурез мегирифт. Бобо ба Қаҳҳорча фармуд, ки ӯро гардонда биёранд ва Ғании гирён ӯро зери каш дошта меовард. «Кӣ кушт ӯро? Кучо бурданд часади ӯро?!» ғазаб кард бобо. Пирмарди «безабон» чашм нишон меод, ки надидааст ва гуш мекашид, ки нашунидааст.

Ин вақт Ғании шӯҳ чилбур ба дори саисхона мебаст, ки пирмард тарсида воқеаро гӯяд, вале рафтори ӯро дигарон ҳазл доништа ӯро танбеҳ мекарданд, ки дар хамин ҳолат ҳам аз нағмааш намемонад. Вале ӯ ба истинтоқи бобо нигоҳ накарда, омада аз китфи пирмарди карбоспӯш кашид ва сӯи дор ишора кард. Пирмард ин муомилаи Ғаниро дида ҳайрон ба бобо нигарист. «Рост мегӯяд, агар нагӯӣ, қоят ҳамон чо». Пирмард оҳиста-оҳиста шеван кард, даст ба ҳар нағма гардонд, ки намедонад. «Дурӯғ нагӯ, гуфтанд, ки ту шохид будӣ, куштани онҳоро дидӣ, ҳатто қотилонро ном ба ном медонӣ...» «Не» сар чунбонд пирмард. «Дидед бобо, ин кар нест... Биё, забони туро дор гӯё мекунад...» суст намеомад Ғанӣ. «Ман барои ту пири беимон дор сохтам» чилбурро нишон дода гуфт Ғанӣ...

Саманд беқарор буд, по мекӯфт... Умари зирак аз рӯи афсонаҳои шунидааш бошад, ки ҳайвонҳо сирдон ва рамузфаҳм мешаванд гуфта ва ё аз рӯи ақли ҳудаш бошад, ки ҷилави аспро сар дод. Саманд як сайҳа кашид ва паҳлӯи одамон гашта рост ба раҳнаи боге рафт, ки он тараф гандуми саркашида помол шуда паи ҷуволи кашиди маълум буд. «Бобо!» дод зад Умар. Ҳама ба ин қониб нигаристанд, ки мурда дар паси девор бошад. Вале Ғанӣ

пирмардро сар намедод: «Ман шуморо мешиносам, шумо забон доштед-ку, шумо гӯш доштед-ку? Ё мурдаи Ниёзро дида гӯшу забонатонро хӯрдед?»... Саманд рахнаро ҷаҳида гузашт. Умар сахт аз қоши зин дошта буд ва аз ҷаҳидани асп парвое надошт. Савории падараш барин. Ӯ хурд аст, аммо ба саворӣ мезебад. Саманд ӯро бо пайроҳаи миёни гандумзор мебурд ва дигарон хайрон буданд, ки ин бачча чаро чунин рафтор мекунад... Ҳеҷ кас намедонист, ки Саманд бӯ мегирад, бӯи Ниёзро мешиносад, дар ҷустуҷӯи вай меравад.

Саманд ҳамин хел асп буд, ки бӯи Ниёзро, овози ӯро, тарзи кадамгузори ӯро мешинохт; аз дур мешинохт, ки оянда Ниёз аст ва ё каси дигар. Фақат дар омадани қотилон дар ғафлат монд. Вай ҳаёл карда буд, ки аз рӯи фармуди Ниёз ӯро назди соҳибаш мебаранд. Вале онҳо ба пой вай ишкел заданд... Акнун вай дар сари чоҳ сум мекӯфт, дастак мезад ва сайха мекашид, ки «дар ин чо, Ниёз дар ин чо аст!» Умар ба одамон нигарист, ки меоянд ё не. Вале ақлу ҳуши ӯро чизи дигар бурд: «Мулло Алӣ, Мулло Самад... чаро маро ба чоҳ афкандед?» садо меомад. Умар ҳарос кард; аз асп фаромада бошад ҳам, ба сари чоҳ нарафт. Аз ҳаяҷон дили ӯ тап-тап мезад, ки зудтар бобокалону дигарон омада ин садоро шунаванд, аммо ин садо дер вақт такрор нашуд. Шояд соҳиби овоз касони бегона будани ин мардумро дониста, садо боздошта бошад. «Садо меояд, бобо» баробари наздик шудани онҳо гуфт Умар. Бобо ва дигарон хеле гӯш доданд, ки садо такрор меёбад ё не... Ғанӣ аз гиребони пирмард дошта, кашола карда меовард. «Дар ҳамин чо?» пурсид Ғанӣ. Пирмард ба рӯи ӯ нигарист, аммо чизе гуфта наметавонист. Бобо аз нигоҳи ӯ рамуз гирифт, ки ин чо будани Ниёзро медонад. «Додом дар чоҳ, бобокалоп, садояшро ман шунидам...» гуфт Умар. «Чоҳ чуқур аст?» аз пирмард пурсид Ғанӣ. Пирмард китф дарҳам кашид. «Инро ҳам намедонӣ. Ту чиро медонӣ?» ба ӯ ғазаб мекард Ғанӣ.

— Ресмон ҳаст? – ба ҳама муроҷиат карда пурсид бобо. Садое наомад, ки бо дили пур ҳаст гӯяд. – Чилбурҳоро пайванд кунед! – гуфта бобо ба чоҳ нигарист ва ба сухани Умар бовар карда садо дод: – Мирзониёз! Мирзониёз! Мирзониёз!

Бобо ҷавобе нагирифт, сонӣ ба гапи наберааш шубҳа карда, як ба рӯи ӯ нигарист, ки бачча натарсида бошад.

Чилбурҳои риштаю бофтаро нӯг ба нӯг пайваста, ба дасти бобо доданд. Бобо ба ҳамраҳонаш нигоҳ кард, кӣ ба чоҳ медарояд. Қаҳҳорча пеш омад, Ғанӣ пеш омад. Бобо як нӯги камандро ба миени Қаҳҳорча баст ва ба Ғаниву дигар ҷавонмардон фармуд, ки маҳкам дошта оҳиста-оҳиста ӯро фароранд. Қаҳҳорча аз банд сахт дошта, пой ба девораи чоҳ гузошта, гӯё қадам ба қадам мефаромад. «Расидӣ?» аз боло пурсид бобо. «Не!» ҷавоб дод Қаҳҳорча

ва аранге ба гӯшаш расид, ки қаъри чоҳ касе менолад. «Мирзониёз!» садо кард ӯ, вале чавобе нагирифт... Пои Қахҳорча ба чизи мулоим расид. Пояшро канор гирифтани шуд, ба пое расид. «Мирзониёз!» «Уммм!» базӯр садо баромад. Қахҳорча даст ёзонда танай одамеро пайдо кард, ки бемадор ба девораи чоҳ така мезад. «Кисти?» «Э вой! Ман – Мулло Расул!» «Мулло Расул?» пурсид ӯ ва ба чавоби вай интизор нашуда даст-даст карда чизи мулоими зери пояш мондари хабар гирифт. Ба чувол мемонд. Дарунаш чизи мулоиме.

— Ин чо чӣ хел афтидӣ, Мулло Расул?

— Маро ин чо андохтанд. Ҷам-ҷамроҳи... вай душманон, роҳзанҳо андохтанд.

— Ҷамроҳи кӣ?

— А-а... – дардманд барин садо кард ӯ. – Ҷамроҳи. Мирзониёз.

Қахҳорча даст-даст карда сару нӯги чуволро ёфт, вале сари одамиро пайдо карда наметавонист... Ӯ чилбур аз миён кушода, чуволро аз байнаш баст ва садо кард, ки боло кашанд. «Бардор!» амр барин ба Мулло Расул гуфт «Мадорам нест» чавоб дод ӯ ва Қахҳорча пай бурд, ки ӯ найранг мекунад. «Маро партофтанд, ба сар задам, ба болоям чуволро андохтанд, тарсидам...» Қахҳорча ба ҳарфи ӯ гӯш надода, садо кард, ки дурусттар кашанд ва чуволро бардошта боло тела медод. То қадаш расидан тела дод ва баъд нигарон истод, ки чӣ хел чуволӣ вазнин аз ин равзанан торик сӯи осмон меравад...

Онҳо базӯр чуволро кашида боз каманд ба чоҳ андохтанд, ки Қахҳорча барояд. Вале ӯ аввал Мулло Расулро аз миёнаш баста боло садо кард: «Кашед!» Ва ҳамин ки Мулло Расулро аз чоҳ берун кашиданд, ҳама ҳайрон шуданд, ки ӯ дар чоҳ чӣ гум кардааст. «Маро ҷамроҳи Мирзониёз роҳзанҳо ба чоҳ андохтанд» мегуфт ӯ. Қахҳорчаро низ кашида бароварданд. Ва ҳамин вақт чаҳми Мулло Расул ба пирмарди саис, ки Ғанӣ саҳт дошта меистод, афтид ва ҳушаш рафта пеши пои бобо дароз ғалтид.

...Аз ҷониби роҳи Панҷакат ғуборе барҳеста гӯё болои Ғузуро пӯшидани мешуд. Одамон аввал гумон карданд, ки Зарафшон боз меғу ғубор кард, вале диданд, ки қадди дарё ҳавои соф аст. Чангу ғубори роҳ ба осмон хеста ба рӯи деҳқада мехобид. Деҳқада то имрӯз ҳавои тоза дошт, сабзу хуррам буд, вале имрӯз осмони он пурғубор шуд. Ҷавои Ғузуро насими Зарафшон тоза мекард, лекин имрӯз зӯри насим ба бурдани чангу ғубор нарасид....

Садои суми аспон баромад. Саворони зиёде наздик омаданд. Ёрони Ниёз ҷамроҳи отряди казакҳо меомаданд. Ва дар саисхонаву боги Маликбой мардуми зиёдеро дида чилави аспонашонро кашиданд. Ранг дар рӯи шарикони ғафлатзадаи Ниёз набуд. онҳо

назди бобо омада таъзим карданӣ шуданд, аммо бобои Наврӯз ба рӯи онҳо нигоҳ накард...

...Мулло Расул низ мисли Пирмард безабон шуд. Ҳарчанд мегуфтанд, ки гап занад, баҳона мекард, ки аз тарс забонаш гум шудааст. Қаҳҳорча, ки забон доштани ўро медонист, чӣ хаёле ба сараш омад, ки ҳар ду марди безабонро рӯ ба рӯ гузорад, то бинад, чӣ нағма мекунанд. Мулло Расул чунон тег кашида ба Пирмард нигарист, ки тир барин дилу чигари ўро сӯроҳ кардан мехост. Вале Пирмард ба рафтори ў нафрат хонда рӯяшро тарафи дигар мегардонд, ки ўро дар умраш надидааст.

Чуволро кушоданд, ки майит сар надорад, боз зуд пӯшонданд. Либос ва тан аз они Ниёз буд. «Кучо шуд сари ў?» аз Мулло Расул пурсиданд. Вай хап буд. «Ку сари Мирзониёз?!» Мулло Расул аз садои даҳшатбори бобо, ки ларзида ва панча ба гулӯи ў зада мепурсид, тарсид. «Магар даруни чоҳ монда баромадӣ?!... Ту сари ўро буридӣ?!» Ў ба аломати рад сар чунбонд, ки ин корро ў накардааст ва дастон ба ду тараф кушода, гунгона бегуноҳ буда-нашро зоҳир мекард: «Кӣ кушт? Сари ў кучост?!» монда шудани боборо дида Қаҳҳорча пеш омад ва ба харнои Мулло Расул панча зад. «Пештар дар зери чоҳ дод мезадӣ, зораю тавалло мекардӣ, чӣ шуд, ки рӯи олам баромада безабон гаштӣ?» Вай сипоҳӣ карда, ба саволи ў ҷавоб нагуфт, балки чуволро кушод ва шиками мактулро ба ишораи ангушт нишон дод. Онҳо гумон карданд, ки вай шӯҳӣ мекунад ва рӯдаҳои кашоли ўро дида, фиғонашон баромад: «Чӣ хел ту намедонистай? Ҳамаашро медонӣ; кӣ куштанашро ҳам медонӣ, дар кучо будани сари ўро ҳам медонӣ»... – «Ғазаб кард бобо ва Мулло Расул боз шиками ўро нишон дод.

— Чӣ, сар андаруни шиками ўст? – хитоб кард Қаҳҳорча

— Ҳа, – ба ишораи сар ҷавоб дод Мулло Расул. Қаҳҳорча даст андохта, сар аз даруни шиками мурда баровард: хуноғушта... чашмон боз, дандонҳо зизада буданд... Бобо ба чунин ҳолат тоқаткарда натавониста, аввалин бор дар ҳаёташ гирифт. Ў медонист, ки аз дасти гирия чизе намеояд; бар марги писараш нагириста буд, аммо дар фоҷиаи набера гирифт, то алвақт сабаби оби чашм накардани бобои Наврӯзро хар хел шарҳ медоданд: дил надорад, бераҳм аст, аслан гиристан раво нест... вале акнун дар ҳама чо мегӯянд, ки бобо гирифт – оби чашм кард, зеро бобо ин зайл фоҷиаи бераҳмиро надида буд...

Ҷасади бесари ўро аз чувол бароварда, болои гандуми сабзу саркашида хобонданд. Шиками чок, рӯдаҳои кашол ва сари буридаи ў мардумро ба ҳадде овард, ки чашмашонро пӯшанд, то чунин фоҷиаи чашмнадидаву гӯшношунидаро набинанд...

...Киштӯдиҳо аз хингбеди дарёобод дастак сохта ҷасади Ниёзро болои он гузошта бастанд, сарашро бо саллаи бобо гӯё ба гардан

часпонданд ва яктаки боборо ба рӯяш партофта, ба роҳе, ки Ниёз сохта буд, мурдаи ўро мебурданд...

Гўяндаи шеърӯ дostonҳои халқӣ Маликбойи киштӯдӣ аз паси тобут достони «Ниёзкончӣ»-ро месароид:

*Синнаш расо шуд сиву ҳафт,
Мақсуди худ н-овард ба каф,
Мондаст ятим, воҳасрато,
Мирзониёзам, чигарам.
Табъаи баланд буд, хушсухан,
Дар байни халқ буд ў писанд,
Печонд сар андар кафан,
Мирзониёзам, чигарам!
Шуд мотаме дар мурданаи,
Аз ёру дўст дур буданаи,
Монда калид андар дараш,
Мирзониёзам, чигарам!*

ҶАРАЁН

Дар чунин рӯзҳо, ки ҳар кас сар ба гиребони худ фурӯ кашида буд, Малик достони марғи муфочоти Мирзониёзро меҳонд; дар гўши писари ў – Умар меҳонд, ки аз қотилони падари кўхгурдааш огоҳ бошад; дар дили ў тухми интиқом кишт кунад. Вале Умар ба ин ҳарфҳо сарфаҳм намерафт, намедонист, ки онҳо кистанд ва барои чӣ падари ўро ҷавонмарғ карданд... Аммо дигар чиз-хоро ёд дорад: ба чӣ алам ўро – ҷасади ўро аз Ғузур то Киштӯд бурданд, медонад, чӣ зайл ба миён омадани достони Малик низ дар ёдаш ҳаст, кўдак бошад ҳам, дар ёдаш ҳаст, вале як чизро намефаҳмад, ки бобои пираш ҷаро ин кадар пиртар шуд? Ҷаро пештар росто намоз мегузорду акнун нишаста намоз меҳонад ва баъди намоз дурудароз рӯи ҷойнамоз нишаста тасбеҳ мегардонад ва ба касе ҳарф намезанад. Сари ўро сила мекунаду мегиряд, ҷониби Ширбадан менигараду мегиряд... Ва бар хилофи одат вақти даст ба дуо бардоштан қафи дастон пеши рӯй оварда болотар мекунад; гўё ки нигоҳаш осмонро шиқофта, то осмон мерафта бошад...

Баъди он воқеа пирамард он дарахти шумро, ки ҷуз сари шохаш нишаста хабари марғи Мирзониёзро дода буд, бурид. Вале ба буридани сафедорони боғи пушт, ки қаламчаашонро худаш лаби ҷўй шинонда буд, зўраш нарасид. Вақте ки мардум ба оши соли Мирзониёз омаданд, аз наздиктарин пурсид, ки сафедоронро бибуранд. Аз онҳо боз пурсид, ки болорӣ, дорбонӣ, сугуниву қаламағӣ, синчиву вассагиву тахтагиашро чудо кунанд. Ҷавонмардоне, ки ҳам ҳурмати боборо медоштанд ва ҳам хотири Мирзониёзро,

хохиши пирамардро ба чо оварданд. Баъд бобо ниат кард, ки барои Умар хонаи тозае андозад, то аз ӯ ёдгоре бошад. Вале ба хотири Мирзониёз ин корро баъди се сол сар кард, ки пири пир шуда буд. Барои иморати ҷӯбкорӣ устоҳон номдори Киштӯдро кор нафармуд, аз дигар чо усто овардани шуд; қуръа ба номи усто Қодирӣ амондарағӣ афтод ва кас монда ӯро оваронд ва хошиш кард, ки барои Мирзониёз хохи ёдгорие бисозад...

Усто Қодир писараш Бурҳонро, ки лаҳзае аз ӯ дур шудан намехост, низ овард, ки ҳамроҳӣ кунад ва касб ёд гирад. Дар ин миён Бурҳон бо Умар ёр шуд; ҳарду ба усто мадад мекарданд ва қариб ҳар рӯз Умар қиссаи аз Ғузур то Киштӯд овардани мурдаи падарашро мегуфт, ҳарчанд ки пирамард дар назди усто ин қиссаро ба такрор гуфта аст. Вале Умар дигар ҳел мегуфту пирамард дигар ҳел ҳикоят мекард. Умар, ки Малик дар достон номашро гирифта дилоб мекард, он порчаҳоро мехонд:

«Аспи саман сум заданаш, Дили Умар гум заданаш»...

Бурҳон аз Умар сабаби кушта шудани падарашро пурсид, вале ӯ надонист, ки барои чӣ падарашро куштаанд. Бурҳон боз пурсид, ки барои чӣ одамро мекушанд? Ва ин дафъа Умар дигар ҳел ҷавоб дод:

— Фақат одамро не, ҳайвонҳоро, паррандаҳоро низ мекушанд.

— Хайр, паррандаю ҳайвонҳоро барои нафсашон мекушанд, – баҳсона сӯхан кард Бурҳон, – Гӯшташро мехӯранд, лекин гӯшти одамро хӯрда намешавад-ку?

— Барои тамошо будагист, барои дилхушӣ будагист. Вагарна додои ман ба кӣ зарар карда буд?

— Баъзан одамро барои чизу чорааш мекушанд; тилло дошта бошад, молу мулкаш зиёд бошад.

— Намедонам, додои ман як сағира гузаштагӣ... Сонӣ дар мамлақати русҳо хонда қалон шуда будааст, шояд барои ҳамин ӯро кушта бошанд. Аз бобом пурсидам, ҳа, ин кас бобоқалон, бобои худам мурдагӣ. Бобоқалон мегӯн, ки додою бобот дар як сол мурданд. Умри ман низ набояд аз ин гузарад, зеро аз синни падар гузаштан носавоб будааст...

— Ин гапҳоя мон, Умар... Ту аз афсонаҳо Хизрро шунидаӣ?

— Қадом тоҷики кӯхистонӣ нашунидааст. Ҳама шунидаанд, аммо касе надидааст.

— Ана ҳамин бобоқалони ту ба Хизр монанд, тавба қардам-ку, монанд.

— Ҳама ин чизро мегӯянд, медонам, бобоқалонро бисёр ҳурмат мекунанд... Ту одами зирак будаӣ, ҳамин чизро пай бурдӣ. Ё ягон кас гуфт?

— Чӣ, ман чашм надорам?

— Дорӣ-дорӣ, чашмонат тез, оташ доранд, лекин ин чизро пай бурдан фақат кори чашм не.

— Умар-о!

— Ҳо.

— Агар кушандаҳои додотро медонистӣ, чӣ кор мекардӣ?

— Намедонам, медидам, ки онҳо чӣ қасонанд, сонӣ ба ҳамон нигоҳ карда илоҷ меҷустам.

— Ман медонам...

Умар як қад парида ба ӯ нигарист ва сӯхбати охистаю кӯдакони онҳо дигар шуд. Бурҳон аз нигоҳи ӯ чӣ рамуз гирифт, ки Умарро азоб надода донистаашро гуфт:

— Туркҳо куштагӣ додотро... туркҳои Оғилак...

— Аз кучо медонӣ инро?

— Калонҳо гуфтанд, ман шунидам... Рӯзе ки ба хонаи мо одамони шумо рафта буданд, гап-гап шуд. Ва сабаби куштанишон ҳамин будааст, ки додои туро ба ҷои як турки оғилакӣ ин ҷо калон карда буданд. Дигар чиз намедонам.

Умар чархеро, ки аз себу чӯбчаҳои чорӯб сохта, дар шар-шари боғи пушт дошта, бозӣ мекарданд ва он мисли чархуфалак гирд мегашт, якбора ба чарағни об сар дод ва дартоз назди бобокалон рафт. Баччаи калони дувоздахсола, ки даврони андар даргоҳи бой хидмат кардани Ниёзро ёд меорад, ба шасти рафташ назди бобокалон афтид ва ба зонуи ӯ сар монда гирифт.

— Чӣ шуд, баччам? Ба ҷӯраат чанг кардӣ? – сари ӯро сила карда пурсид бобокалон.

— Не.– Сар рӯи зонуи ӯ ҷунбонда ҷавоб дод Умар. – Ку... кушандаи додом маълум шуд.

— Аз кучо маълум шуд?

— Ана вай – Бурҳо-он ме-егӯд... Ту... ту-уркҳои оғи-лакӣ ме-егӯ-ӯд.

— Хап шав, баччам, ҳоло онҳоро ёфта... астағфируллоҳ!

...Рӯзе бобои Наврӯзро бурданд. Нав таҳкурсии иморат бунёд шуда, синчи пушти хонаро кашида буданд, ки омада, ӯро бурданд. Ҳамроҳи бобо хуб сӯхбат карданд, сонӣ ба аспи худаш нишонда бурданд... Ҳафта гузашт, даҳа гузашт, моҳ гузашт, сонӣ бобои Наврӯз баргашт; ҳамаро парешон карда савори аспи Циран баргашт. Аспаш ҳам, худаш ҳам лоғар гашта буданд. Баъд маълум шуд, ки дар бозпурси қотилони Мирзониёз иштирок кардааст ва ҳайрон мондааст, ки аз чунин бозпурсиҳо чӣ фоида бошад? Мирзониёз дигар зинда намешавад. Агар қоида бошад, қотилро сар гиранд, дуздҳо даст буранд ва густохро забон. Он гоҳ мардум метавонанд осуда бошанд, вагарна маҳбус баъди аз маҳбус баргаштаниш гуноҳи дигаре мекунад, ки аз пешина азимтар. Наход барои қотилони Ниёзро доништан боборо ба Самарқанд оварда

бошанд, нахонд барои якеро бардоштан дигареро набуд кардан лозим бошад. Суди уезди Самарқанд танҳо барои тасаллои дил боборо хонда будааст... Ӯ донист, ки суханони писари усто Қодир – Бурхон рост будаанд: туркони оғилакӣ қотилони Ниёз будаанд, пештар ҳам сӯикасд кардаанд. Ва ҳангоми бозпурс бобо фаҳмид, ки сабабгори марги Ниёз худӣ ӯ будааст: «Чӣ донам? Чӣ донам, ки туро барои мансаб ба ин ҳол мерасонанд...»

— «Бобо, шумо чӣ арз доред?» – пурсид додгустар.

— «Магар арзи ман чон дорад?.. Чаро қотилон ҳама нестанд? Вақте ки мо Мулло Расулро аз ҷоҳ ҳамроҳи мурдаи Мирзониёз кашида баровардем, ӯ кару гунг буд, ҳеч чиз гуфта наметавонист ва ба ишораи даст мефаҳмонд, ки ӯро душманон ҳамроҳи Мирзониёз ба ҷоҳ андохтаанд... Ҷавонмардҳо ӯро пора-пора кардани буданд, аммо ба ҳарфи ӯ бовар карда ман озодаш кардам. Лекин онҳо гӯянд охир, барои чӣ Мирзониёзро куштанд? Моро фармуданд, мегӯянд. Кӣ фармуд? Барои чӣ фармуд? Нахонд барои мансаб, вазифа каси бегуноҳро кушанд? Талаби ман ҳамин ки қотилонро пеши чашми мардум дор кашед, то ба дигарон панд шавад...»

Вале қотилонро дор накашиданд, балки бадарға карданд ва бобо норозӣ баргашт. Вай бояд, ки бо асои пириаш ба сари қотилоп зада, пӯла карда, мағзашонро мебаровард, танҳо ҳамон вақт дилаш таскин меёфт, гумон мекард, ки Мирзониёзро накуштаанд, балки худаш мурдааст...

Бобокалон сари набараро сила кард. Ин чизро Ширбадан аз паси шишаи тиреза дида, хориаш омад ва хост аз ҷафои ин фалаки номехрубон фарёд зада, аз хона барояд ва маълуми олам кунад, ки нахонд аҷал ҳамин хел марди мардонро расад, нахонд касе, ки ба бечорагон чора андешидан мехост, ин қадар новақт даргузарад, нахонд, ки одам аз дасти одам мурад? Хирс мекушт, хук мекушт, гург мехӯрд, аламаш камтар буд: ҳайвон шуур надорад, ақл надорад, баду некро фарқ намекунад... Ширбадан кӯшиш мекард, ки рӯяшро касе набинад. Ҳатто усто, ки чандин вақт боз дар ин хонадон нону намакхӯр шудааст. Бобокалон онҳоро бемардина гузошта рафт, Ширбадан кӯшиши паноҳ доштани рӯи худро фаромӯш накардааст. Фақат барои Бурхон, ки Ширбадан ӯро қатори Умар медонист, дидани рӯи ӯ муяссар шуд. Ва Бурхон, ки дар ягон ҷо чунин чеҳраи зеборо надидааст ва ба ба шир монанд будани пӯсти инсонро тасаввур ҳам намекард, баробари дидани рӯи ӯ дахон кушода, дурудароз дида аз дидори ӯ намеканд. Рӯзҳое, ки падар ёди аҳлу аёл карда, ба деҳа баргаштани мешуд, Бурхон рафиқи хуб будани Умарро далел оварда, ҳамроҳи падар рафта намехост, зеро рӯзҳое, ки дар хонадон марди бегона набошад, Ширбадан рӯкушод мегардад ва дурусттар тамошо кардани зебу

фари ӯ имкон дорад. Ширбадан ҳамин нигоҳи писаракро пай бурда буд ва Бурҳонро қатори Умар навозиш мекард.

Он рӯз писарон оббозӣ рафтанд, Сабзина набуд, модари Ширбадан наомад, бобо дар сояи тоқ хобида буд ва Ширбаданро лозим омад, ки худ барои гароша равад. Ҳангоме ки Ширбадан барои тароша ба замин ҳам шуд, нӯги рӯймолаш ба китфаш андармон шуда рӯяш намуд ва чашми усто ба як тарафи рӯи ӯ афтод. Усто, ки потеша ба сарсинҷ мезад, ин дафъа худро гум карда потеша ба по зад ва як «ух» гуфту потеша канор гузошта рӯи синҷ бинишаст. Масҳӣ кашида натавонист ва то онро ҷоқ карда, пайтоба кушод, ки хуни зиёде рафт. «Бобо, бинед, ки ба усто чӣ шуд», гуфт Ширбадан. Бобо асосанон назди усто рафт ва аз миёни панҷа захидани хунро дида ва ҳоло чӣ воқеа рух заданашро надониста сӯи Ширбадан фарёд зад: «Зуд намад сӯхта биёр. Зудтар!» Ширбадан, ки худро гунаҳкор дониста ва ба ин қор аллақай варзида буд, баробари овоз баровардани бобо намади мутшударо ба хокандоз бардошта овард. Вале ин дафъа эҳтиёт қард, ки бари рӯймол аз рӯяш наравад. Вай ду бари рӯймолро зери дандон дошта, баъди аз дасти ӯ хокандозро гирифтани бобо аранге ба усто нигарист, ки оворай пой худ сӯи ӯ нигоҳ намекард: ё дардаш саҳт буд ва ё аз бобо андеша мекард. Як бор нигоҳи ӯ лозим аст, ки Ширбадан рух нанамояд ҳам, ақаллан таъзим кунад, ки гуноҳаш шуста шавад, усто пай барад, ки вай маъзарат мецоҳад.

Усто намадпораи сӯхта ва сӯзонро ба ҷароҳат пахш карда: «Келин, барака ёбӣ» гуфт ва Ширбадан таъзим карда хокандозро аз дасти бобо гирифт ва боз сӯи ошхона шитофт, ки аз нав намадмӯт қарда орад. Ва ҳамин тавр ҳам кард.

Усто, ки хуни пояш аз миёни панҷаҳо ба хокаи намад омехта сиёҳу қатронӣ мезаҳид, намадмути сӯзонро боз ба рӯи захмаш пахш қард ва хоҳ барои дардаш буд ва ё барои дидори Ширбадан, як «ох» кашид. Аз ин охи ӯ Ширбадан чӣ маънӣ кашид, худаш медонад, вале бобо охи ӯро аз сӯзиши ҷон донист:

— Усто, бубахшед... Дар ноомади қор, атола дандон шиканад... Ҳамааш қасд қардагӣ барин – болои ҳам.

— Ҳеч гап не, муллоамак, мегузарад, пой мо ба нав теша нахӯрдааст.

— Бубандед поятонро, усто. Рӯи қат бинишинед. Қори дунё тамомӣ надорад, – гуфта бобо ба мадади асояш ба по шуд ва лаби шар-шар рафта ба обдаста об овард, ки ин дам Ширбадан пораи латгаи сафедро ҷониби усто дароз мекард.

«Бале, келин!» гуфт усто...

— Мулло-амак, маро гунаҳкор қардед, о ман пой равон дорам, худам рафта дастамро мешӯям, – ба хурмати бобо аз ҷой хеста гуфт усто.

— Ҳеч қисса не, бишинед, – аз китфи ӯ пахш мекардагӣ барин даст бурда гуфт бобо, – Бишинед, бандед.

Усто аз болои намадмунт латта печонда пояшро баст ва табассум карда хест ва ба ҳурмати Бобо обдаста аз дасти ӯ гирифта лангон-лангон ҷониби шар-шар рафт ва аз ҳамои дам лақаби «ланг»-ро гирифт ва минбаъд ӯро мардум Усто Қодири ланг меномиданд.

...«Кучоҳо мегардӣ дайду барин?!» баробари аз дарвоза ворид шудан фарёд зад Ширбадан.

Умар дар ҷояш шах шуд, Бурҳон низ ҳам. Умар ҳайрон монд, ки модараш то ба имрӯз чунин муомила накарда буд, овоз набароварда буд, ба ӯ саҳт нагуфта буд. «Ҷӯро чӣ олуғда карда бошад?» Вай ба ҳамин маънӣ ба дидаи модараш зехн монд, вале аз чӣ бошад, ки модар ба нигоҳи ӯ тоб наоварда зуд ҷониби ошхона рафт.

Бурҳон дид, ки чунин рафтор ба ин зани фариштахӯ намезебад; аз чунин рафтор хуснаш коста, ранги дигар мегирад, чунон ки моҳ хангоми хусуф.

Ширбадан пай бурд, ки кӯдакон ба ӯ ҳайрон менигаранд ва барои он ки ӯро як зани шаттоҳи бепарда ва хирасару хирарӯй напиндоранд, зуд ба ошхона гузашт ва шарҳ ҳам надод, ки аз чӣ рӯ чунин рафтор мекунад. Вай ду-се бор ҷониби шар-шар, ки холо ҳам усто он ҷо менишасту бобо наздаш ба асо такая зада меистод, нигарист, то кӯдакон аз ин нигоҳи ӯ чизеро дарк кунанд, рафта ӯро бинанд ва Ширбадан аз хичолат барояд.

Усто хест. Кӯдакон пой латтапеч ва хангоми гаштан пояшро давр занонда, оҳиста ба замин гузоштани ӯро дида, тааҷҷуб карданд. Бурҳон қарахт меистод ва гумон мекард, ки тохта рафта чӣ шудани пояшро пурсад, падар иллат мекунад. Аз ҳайрат нӯги остин мехонд! Баъд худ ба худ ашк рехт.

— Ин ҷо биё, гиря накун, ман намурдаам, – хандида гуфт усто. — Ман ҳам мисли ту падар доштам. Гумон накун, ки ман ҳамин хел ба дунё омада бошам. Дар шикори қабк аз кӯҳ афтода пояшон шикаста буд. Ҳикоят мекарданд, ки баробари афтидани ман пай бурдам, ки поям месӯзад. Дар они воҳид пой мисли гуппӣ варам кард, мукиро кашида нашуд, бо корд ҷок карда дидам, ки поям шикастааст. Асои дастамро шикаста аз ҷор тараф монда бо фӯта саҳт бастам ва то деҳа омадам. Ман чӣ хел лангон омадани ӯро дида будам. Ва имрӯз мебинам, ки қисмат тақрор мешудааст... Лекин пой ман сиҳат. Андаке неши потеша расид.

...Ширбаданро дуздиданд.

Ба қавли бобо «як пояш дар лаби гӯр», хона нимбуд ва Ширбадан ҳоло ба худ наомада, ӯро дуздиданд. Бобо ҷо ба ҷо мурд. Забони Умар гирифт... деҳа ба по хест. Дӯст гирист, душман хандид. Вале Ширбаданро дарёфт накарданд... Фақат Усто худро

маломат мекард, ки чашми ӯ расид ба ин олиҳаи ҳусну малоҳат... Дар як шаби тира ӯро чунон бардошта бурданд, ки ҷонзоде пай набурд ва касе надонист, ки ӯро кучо бурданд, барои кӣ бурданд. Ба кӣ пешкаш карданд... Сонӣ-сонӣ чув-чуву миш-миш шуд, ки Ширбадан ба касе дил дода, якқавла шуда шабхангом ғайб задаанд, ки аз ҷои рафтаашон касе дарак наёбад. Гапи мардум. Дар бораи ӯ касе чизе намедонад: ӯро дев бурд, парӣ бурд ё одам бурд, касе намедонад...

...Бобои Наврӯзро ба хок супориданд.

Баландии қабристонии деҳаи Неконро одам зер кард. Дар сари ҳар қабри кӯҳна як одами зинда меистод. Давра ҷӯпон васеъ шуд, ки садои домолло имомро на дар вақти пешнамоз, на дар сари гӯр қисми зиёди ҷанозахонон нашониданд. Бобоколони баъзтибору табарруки Умарро ба хок супориданд ва ҳар кас умед дошт, ки аз мурдаи ин пири бапир токиворе бигирад, то дар сари китф ва ё камарчаи ошхӯраки кӯдакаш тӯморе бикунад, ки фарзандаш мисли бобо мӯхтарам ва арҷманд гардад.

Вақти баровардани тобути ӯ ҳар фард кӯшиш мекард, ки дасташ пештар ба пой тобути бобо расад. Ҳангоми аз дарвоза баровардани тобути ӯ дар пеш роҳу растае набуд. Тобутбардорон наметавонистанд, анбӯҳи одамони гӯё дар тангкӯча зӯран ҷокардари дарида тобутро пеш баранд. Ва тобути бобо сар-сари даст, аз тори сари одамон гузашта то охири кӯча рафт. Онҳое ки аз талвосаи зиёди одамон дар деворҳо пахш мешуданд, даст ёзида, кӯшиш мекарданд, ки ақаллан дасташонро ба пой тобут ва ё ҷойнамози тобутпӯш бирасонанд. Тобути ба ранги гахвора орастаи бобо, ки акнун ба пири деҳа буданаш ҳама имон оварда буданд, вобаста ба баланду паст будани қади одамон лангар хӯрда мерафт, фарёди девонбегӣ ва маърақадоронро баланд мекард, ки эҳтиёт бошанд, тобут чаппа нашавад, ки оқибати хуш надорад: тобуте, ки лангар хӯрда рафт ва ё чаппа шуд, аз пасаш бисёр тобутҳоро мекашад... Онҳое, ки аввалин шуда тобути ӯро бардошта буданд, дигар ба он расида натавонистанд. Гӯё тобути ӯ миёни осмону замин муаллақ парвоз мекард; онро одамон не, ҷолибае мебурд, ки ҳамаро хайрон мекард. Чунон ки худи бобо парвоз карда ба дидори наберааш Мирзониёз мерафта бошад. Ҳамчунон буд, ки мардум аввалодами ин диёрро ба хок медоданд. «Бобокалонам, бобом!» садои Умар буд. Ӯ мурдаи боборо надида буд, вале мурдаи падар ва бобокалонро дид. Бурҳон ба ӯ мотамшарик буд ва аз бозуи чапи вай дошта, аз ҳама ақиб мерафт. Вай натавонист, ки анбӯҳи одамонро дарида пешопеши тобути Бобокалон биравад. Фақат вақте ки тобутро дар ҳамворие гузошта, ҷаноза мехонданд, Умар даррасид ва баъд дигар хешовондон барин миёнбанди пеш-пешӣ тобут шуд.

Боборо ба хок супориданд... Умар танҳо монд.

Сабзинаи сафедмӯи раҳима, ки аз алами зиёду гирияи пайваста чашмаш хира гашта буд, парастори яғонаи Умар шуд. Ва агар дар ин шабуруз Бурҳон намебуд, Умар намедонист, ки сар ба кучо занад...

...Усто Қодир сари марди иморатро рост кард: ба мадади ин ду писар, ки ду боли расо барин ӯро парвоз меоданд, иморатро чӯбкорӣ кард; сияхпӯшу қаҳгил кард, андуд, дару тирезаашро шинонд ва дастмузд нагирифта, бо Умар хайрбод кард ва ба умед, ки боз ба дидор мерасанд, аспашро аз дарвоза ҷилав кашида баровард.

Бурҳону Умар вақти видеоъ монанди ду марди бузург ҳамдигарро ба оғӯш кашиданд, вале мисли ду тифл гиристанд.

М у н д а р и ч а

Ниёз - Кончй..... 5

СОРБОН
КУЛЛИЁТ

Ҷилди V

Ғалатгир: *Бӯриш Сармад*
Муҳаррири
техникӣ: *А. Мираҳмадов*
Тарроҳ: *Ф. Раҳимов*
Ҳуруфчинон: *Комёр ва Ардашед*

Ба матбаа 01.10.2009 супорида шуд. Ба чоп 04.01.2010
имзо шуд. Коғози офсетии №1. Ҳуруфи адабӣ. Чопи
офсет. Андозаи 84x108^{1/32}. Ҷузъи нашрию ҳисоби 18,0.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №128/09.

Нашриёти «*Эҷод*».
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: ejodfir@mail.ru.

ISBN 978-99947-39-83-7

9 789994 739837